

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**BALKANLAR'DA BEKTAŞİ TEKKELERİ VE
BEKTAŞİLERİN DEVLET ERKÂNIYLA İLİŞKİLERİ
(XVII-XVIII. YÜZYIL)**

**Hazırlayan
Aziz ALTI**

**Danışman
Doç. Dr. Ali SELÇUK**

Doktora Tezi

**Ocak 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**BALKANLAR'DA BEKTAŞİ TEKKELERİ VE
BEKTAŞİLERİN DEVLET ERKÂNIYLA İLİŞKİLERİ
(XVII-XVIII. YÜZYIL)**

**Hazırlayan
Aziz ALTI**

**Danışman
Doç. Dr. Ali SELÇUK**

Doktora Tezi

**Ocak 2018
KAYSERİ**

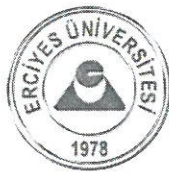
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı Soyadı:

Aziz ALTI

Tez Başlığı: Balkanlar'da Bektaşî Teşekkülleri ve Bektaşîlerin Devlet Politikasıyla İlişkileri (XVII-XVIII. Yüzyıl)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 266... sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 11... dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 01/02/2018

Adı Soyadı : Aziz ALTI
Öğrenci No : 4030641307
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Tenikaş
Program Adı : Doktora

Doc. Dr. Ali Selçuk
Danışman: Adı/İmza

Öğrenci Adı/İmza

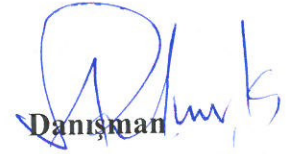
Aziz ALTI

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Balkanlar’da Bektaşi Tekkeleri Ve Bektaşilerin Devlet Erkânıyla İlişkileri (XVII-XVIII. Yüzyıl) ” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Aziz ALTI

Doç. Dr. Ali SELÇUK

Tarih Anabilim Dalı Başkanı v.

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA
Tarih Bölümü

KABUL ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ali SELÇUK danışmanlığında **Aziz ALTI** tarafından hazırlanan “Balkanlarda Bektaşî Tekkeleri ve Bektaşîlerin Devlet Erkânıyla İlişkileri (XVII-XVIII. Yüzyıl)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Tarih** Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

26/01/2018

JÜRİ:

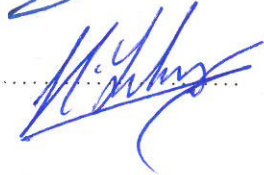
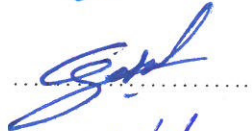
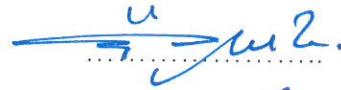
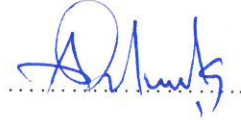
Danışman :Doç. Dr. Ali SELÇUK

Üye :Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Üye :Prof. Dr. Özen TOK

Üye :Yrd. Doç. Dr. Gökhan EŞEL

Üye :Yrd. Doç. Dr. Hulusi YILMAZ

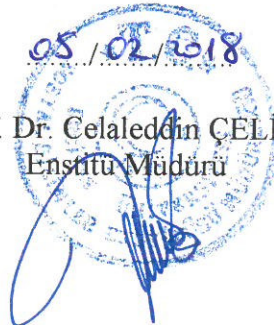

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 05./02/2018 tarih ve 05..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

05./02/2018

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca egemenliği altında kalan Balkanlar, Bektaşiler için de önemli bir coğrafyadır. Bu çalışma XVII-XVIII. yüzyıllarda Balkanlarda faaliyet göstermiş Bektaşi tekkelerini, onların çeşitli alanlardaki faaliyetlerini ve Devlet ile olan ilişkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunların ortaya çıkarılmasında arşiv vesikaları, yazma eserler, kronikler ve tetkik eserlerden faydalanılmıştır. Çalışma giriş ile birlikte üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve mahiyeti üzerinde durulmuş ve çalışmanın kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde tarihsel süreçte Bektaşilik açıklanmaya çalışılmış, tarikatın mekânsal ve hiyerarşik yapılanması hususuna değinilmiştir.

Birinci bölümde XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlar'da aktif olan Bektaşi tekkeleri ele alınarak, Balkan Bektaşiliğinin bir nevi iskeleti çıkartılmıştır. Ayrıca Bektaşi tekkelerindeki tekkenişin ve zaviyedar atamalarına değinilerek, tekkelerin bir nevi iç işleyişi ele alınmıştır. Buna ilaveten Balkanlardaki Bektaşi tekkelerinin birbirleriyle de olan ilişkilerine değinilmiş ve arşiv vesikalarının kısıtlı olmasına rağmen dönemin kaynakları doğrultusunda tekkelerdeki gündelik hayat konusu da incelenmiştir.

İkinci bölümde tekkelerin kültürel ve ekonomik işlevleri üzerinde durulmuştur. Özellikle Türk ve İslam kültürünün Balkanlara Bektaşiler aracılığıyla nasıl aktarıldığı ele alınmıştır. Bektaşilerin ekonomik sahadaki faaliyetleri sonucunda bazı kesimlerle yaşadıkları sorunlarda bu bölümde incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Osmanlı Devleti'nin gerek Bektaşilerin merkez tekkesi olan Pirevi ile gerekse Balkanlardaki Bektaşi tekkeleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır. Bu doğrultuda iki taraf arasında cereyan eden siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın olgunlaşma ve yazım aşamasında birçok kişinin desteği ve yardımı görülmüştür. Başta her daim kıymetli vaktini ayıran, emeğini esirgmeden yanımda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ali SELÇUK'a teşekkür ederim. Teze getirdiği yapıcı eleştiriler sayesinde tezin daha iyi bir seviyeye gelmesini sağlayan Prof. Dr. Özen TOK'a ve çalışmanın her aşamasında katkılarını sunan Prof. Dr. Remzi KILIÇ ve Yrd. Doç. Dr. Hulisi YILMAZ'a teşekkür ederim. Ayrıca teknik konularda desteğini

biran bile esirgemeyen arkadaşım Dr. Ahmet Selim BAYSAL'a teşekkür ederim. Bununla birlikte yetişmemde her türlü fedakârlıkta bulunan babam İrşat ALTI, annem Gülüzar ALTI, ağabeylerim Ender ve İlhami ALTI'ya ve çalışma süresince büyük bir anlayış sergileyen ve beni durmadan motive eden eşim Dergâh ALTI'ya teşekkür ederim.

Aziz ALTI

Kayseri, Ocak 2018

**BALKANLARDA BEKTAŞI TEKKELERİ VE BEKTAŞİLERİN DEVLET
ERKÂNIYLA İLİŞKİLERİ (XVII-XVIII. YÜZYIL)**

Aziz ALTI

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Doktora Tezi, Ocak 2018

Danışman: Doç. Dr. Ali SELÇUK

KISA ÖZET

Bu çalışmada XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlarda aktif olan Bektaşi tekkeleri ve Bektaşilerin Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, Balkan toprakları üzerinde gelişen ve büyüyen bir devlettir. Bektaşi Babaları, Osmanlı ordularından önce bu bölgeye giderek halkın gönüllerini kazanmış ve Osmanlı hâkimiyetinin burada tesis edilmesine katkı sağlamıştır. Bektaşiler, Balkanlarda açtıkları tekkeler sayesinde Türk İslam kültürünün bu coğrafyada kalıcı olmasını sağlamıştır. Ayrıca Bektaşi tekkeleri tasarruf ettikleri mülkleri, tarlaları, bağ ve bahçeleri sayesinde önemli bir ekonomik potansiyele sahipti. Bektaşi tekkeleri ekonomik faaliyetleri doğrultusunda zaman zaman toplumun çeşitli kesimleriyle çatışmalar yaşamış ve karşılaştıkları bu problemler devletin yetkili kurumlarınca çözüme kavuşturulmuştur.

Osmanlı Devleti, XVII-XVIII. yüzyıllarda Bektaşilerin merkez tekkesi (Pirevi) ve Balkanlardaki Bektaşi tekkeleriyle çeşitli alanlarda ilişkisini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti bu doğrultuda gerek Pirevi'ne gerekse Balkanlardaki Bektaşi tekkelerine aynî ve nakdî yardım yaparak Bektaşileri diğer tarikatlardan ayrı tutmamıştır. Fakat Osmanlı Devleti her daim Bektaşi tekkelerini gözetim altında tutmuş ve onların İslam'a aykırı davrandığını tespit ettiğinde gerekli müdahaleyi yapmıştır.

Bektaşilerin ilişkisi sadece padişah ve onun etrafındaki kişilerle sınırlı kalmamıştır. Yerel idareciler, vâsal devlet liderleri ve Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan Yeniçerilerde bu etkileşim halkasına dâhil olmuşlardır. Ayrıca çalışmada Bektaşilerin Sünni tarikatlarla olan ilişkisine de değinilerek iki taraf arasında yer yer meydana gelen çekişmeler ve oluşturulan hoş görü ortamı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bektaşi, Balkan, Tekke ve Zaviye, Tarikat.

**THE RELATIONSHIP OF BEKTASHIS AND BEKTASHIS' LODGES WITH
STATESMAN IN BALKANS (XVII-XVIII. CENTURY)**

Aziz ALTI

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Ph. D. Thesis, January 2018

Advisor: Doç. Dr. Ali SELÇUK

ABSTRACT

In this study, the relationship between Bektashis and their lodges which were active in Balkans in XVII-XVIII centuries and Ottoman Empire has been tried to reveal.

The Ottoman Empire was a growing state on the Balkans. Behtashi dervishes had enabled Ottoman domination to be established in Balkans by going there before Ottoman armies and wining people's hearts. The dervishes made it possible for the Turkish Islamic culture to be permanent in this region thanks to the lodges they opened in the Balkans. In addition, the Bektashi lodges had had a significant economic potential thanks to their possessions, landscapes, vineyards and gardens. Bektashi lodges, from time to time in the direction of their economic activities, had experienced conflicts with various sections of the society and these problems had been solved by the competent agencies of the state.

Ottoman Empire, in XVII-XVII centuries, had remained in relationship in various fields with Bektashi central lodge (Pirevi) and Bektashi lodges in Balkans. Ottoman Empire hadn't looked at Bektashi lodges with a different eye than the other lodges by helping both Bektashi central lodge (Pirevi) and Bektashi lodges in Balkans in terms of sources and fund they needed. However, Ottoman Empire had always kept under surveillance Bektashi lodges and had intervened when it found out they were acting against official Islam.

Bektashi lodges' relationship hadn't been limited only to the sultan and people around him. Local authorities, vassal state leaders and Janissaries which were the backbone of the Ottoman army had also been involved in this interaction. Additionally in this study, the relationship between the Bektashis and the Sunni sects was discussed and the controversy between the two sides and the created atmosphere of tolerance were also discussed.

Keywords: Ottoman Empire, Bektashi, Balkans, Lodge and Zawiya, Sect

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	iii
ONAY.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISA ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ..	1
II. BEKTAŞİLİK.....	6
III. BEKTAŞİLİĞİN SOSYAL KÜLTÜREL VE HİYERARŞİK YAPISI.....	33
A. Mekânsal Yapılanması.....	33
B. Hiyerarşik Yapılanması.....	42

1. BÖLÜM

BALKANLAR'DAKİ BEKTAŞİ TEKKELERİ VE TEKKELERİN İÇ İŞLEYİŞİ (XVII-XVIII. YÜZYIL)

1.1. BALKANLAR'DAKİ BEKTAŞİ TEKKELERİ (XVII-XVIII. YÜZYIL).....	49
1.1.1. TEKFURDAĞI - RODOSCUK KAZASI.....	51
1.1.1.1. Ahmed Baba Tekkesi.....	51
1.1.1.2. Akbaş Baba Tekkesi.....	52
1.1.1.3. Mahmud Baba Tekkesi.....	52
1.1.1.4. Musa Baba Zaviyesi.....	52
1.1.1.5. Saka Baba Zaviyesi.....	53
1.1.1.6. Sersem Baba Tekkesi.....	53
1.1.1.7. Sinan Dede Zaviyesi.....	54
1.1.2. FERECİK KAZASI.....	55
1.1.2.1. Nefes Baba Tekkesi.....	55

1.1.3. MEKRİ KAZASI.....	56
1.1.3.1. Kara Baba Zaviyesi.....	56
1.1.4. DİMETOKA KAZASI.....	56
1.1.4.1. Kızıl Deli Sultan Zaviyesi.....	57
1.1.4.2. Mürsel Baba Tekkesi.....	61
1.1.4.3. Yağmur Baba Tekkesi.....	62
1.1.5. EDİRNE KAZASI.....	63
1.1.5.1. Arız Baba Zaviyesi.....	63
1.1.5.2. Büklüce Baba-Büklüce Dede Zaviyesi.....	64
1.1.5.3. Ekek Baba Zaviyesi.....	65
1.1.5.4. Gül Baba Zaviyesi.....	65
1.1.5.5. Hacı Baba Zaviyesi.....	65
1.1.5.6. Hızır Baba Tekkesi.....	67
1.1.5.7. Mehmed Halife Tekkesi.....	68
1.1.5.8. Muhyiddin Baba Tekkesi.....	69
1.1.5.9. Rüstem Baba Tekkesi.....	70
1.1.5.10. Sağır Baba Zaviyesi.....	71
1.1.5.11. Üçler Baba Tekkesi.....	71
1.1.6. UZUNCAABAD-I HASKÖY KAZASI.....	72
1.1.6.1. Ali Baba Zaviyesi.....	72
1.1.6.2. Hasan Baba Zaviyesi.....	73
1.1.6.3. Osman Baba Zaviyesi.....	73
1.1.6.4. Otman Baba Tekkesi.....	75
1.1.7. FİLİBE KAZASI.....	76
1.1.7.1. Kabaklı Baba Zaviyesi.....	76
1.1.8. ESKİ ZAĞRA- YENİ ZAĞRA KAZALARI.....	76
1.1.8.1. Ali Baba Zaviyesi.....	77
1.1.8.2. Doğan Bali Tekkesi.....	78
1.1.8.3. Mümin Baba Tekkesi.....	78
1.1.8.4. Kademli Baba Tekkesi.....	79
1.1.8.5. Veli Baba Zaviyesi.....	81
1.1.9. GÜMÜLCİNE KAZASI.....	82
1.1.9.1. Kütüklü Baba Zaviyesi.....	82

1.1.10. SULTANYERİ KAZASI.....	83
1.1.10.1. Elmalı Baba Tekkesi.....	83
1.1.10.2. Evhad Baba Zaviyesi.....	83
1.1.11. KESRİYE KAZASI.....	84
1.1.11.1. Aydın Baba Zaviyesi.....	84
1.1.11.2. Kasım Baba Tekkesi (Kesriye Tekkesi).....	85
1.1.12. EĞRİBUCAK KAZASI.....	86
1.1.12.1. Memi Şah Sultan Tekkesi.....	86
1.1.13. YENİŞEHİR KAZASI.....	87
1.1.13.1. Hasan Baba Tekkesi.....	88
1.1.14. ÇATALCA KAZASI.....	88
1.1.14.1. Durbali Sultan Tekkesi.....	88
1.1.15. ŞUMNU KAZASI.....	90
1.1.15.1. Hafız Baba-Hafızzade Zaviyesi.....	90
1.1.15.2. Musa Baba Zaviyesi.....	90
1.1.15.3. Yunkulu Baba Zaviyesi.....	91
1.1.16. MİTROVIÇSE KASABASI.....	92
1.1.16.1. Mustafa Baba Tekkesi.....	92
1.1.17. YANOVA KAZASI.....	92
1.1.17.1. Yanova Tekkesi.....	92
1.1.18. ÜSKÜP SANCAĞI.....	93
1.1.18.1. Büyükbaşı Dede Zaviyesi.....	93
1.1.18.2. Cafer Baba Zaviyesi.....	94
1.1.18.3. Harabati Baba (Sersem Ali Baba) Tekkesi.....	94
1.1.18.4. Haydar Baba Zaviyesi.....	95
1.1.18.5. Karaca Ahmed Tekkesi.....	96
1.1.18.6. Muharrem Baba Tekkesi.....	97
1.1.19. HEZARGRAD KAZASI.....	98
1.1.19.1. Demir Baba Tekkesi.....	98
1.1.19.2. Burhan Dede Zaviyesi.....	99
1.1.20. PLEVNE KAZASI.....	100
1.1.20.1. Baykuş Baba Zaviyesi.....	100
1.1.21. RUŞÇUK KAZASI.....	101

1.1.21.1. Horasanî Ali Baba Tekkesi.....	101
1.1.21.2. Şüca Dede Zaviyesi.....	101
1.1.21.3. Tay Hızır Ali Baba Tekkesi.....	102
1.1.22. DUBNİCE KAZASI.....	103
1.1.22.1. Hızır Baba Zaviyesi.....	103
1.1.23. NİĞBOLU KAZASI.....	105
1.1.23.1. Ali Koç Baba Zaviyesi.....	105
1.1.24. YENİCE-İ VARDAR KAZASI.....	107
1.1.24.1. Bayezid Baba Âsitanesi.....	107
1.1.24.2. Hasan Baba Zaviyesi.....	108
1.1.25. DOBRUCA KAZASI.....	109
1.1.25.1. Durmuş Baba Sultan Zaviyesi.....	109
1.1.25.2. Kurt Baba Zaviyesi.....	110
1.1.25.3. Sarı Saltuk Zaviyesi.....	110
1.1.26. AVLONYA KAZASI.....	111
1.1.26.1. Kuzum Baba Tekkesi.....	111
1.1.27. ERGİRİ KASRI KAZASI.....	112
1.1.27.1. Asım Baba Tekkesi.....	112
1.1.27.2. Bektaşî Horasani Seyid İbrahim Dede Zaviyesi.....	113
1.1.28. VARNA KAZASI.....	113
1.1.28.1. Akyazılı Sultan Tekkesi.....	113
1.1.29. ESKİCUMA KAZASI.....	115
1.1.29.1. Dalgıç Baba Tekkesi.....	115
1.1.29.2. Kızana Tekkesi.....	115
1.1.29.3. Piri Baba Zaviyesi.....	117
1.1.30. İSTANBUL.....	118
1.1.30.1. Bayrakdar Baba Tekkesi.....	118
1.1.30.2. Caferebad- Bademli Tekkesi.....	118
1.1.30.3. Çakır Ağa Zaviyesi.....	118
1.1.30.4. Derviş Mustafa Zaviyesi.....	118
1.1.30.5. Durmuş Dede Tekkesi.....	119
1.1.30.6. Karaağaç Tekkesi.....	120
1.1.30.7. Kesekin Dede Zaviyesi.....	121

1.1.30.8. Ördek Dede Zaviyesi.....	121
1.1.30.9. Sadi Baba Tekkesi.....	122
1.1.30.10. Şehitlik Tekkesi.....	123
1.1.31. MORA (Vostiçe Kasabası).....	125
1.1.31.1. Ali Baba Tekkesi.....	125
1.1.31.2. Dikili Baba Tekkesi.....	125
1.1.32. MUDUNUÇ KASABASI.....	126
1.1.32.1. Sultan Veliyyullah Tekkesi – Veli Baba Zaviyesi.....	126
1.1.33. MİDİLLİ.....	127
1.1.33.1. İbrahim Baba Zaviyesi.....	127
1.1.33.2. İskender Baba Zaviyesi.....	128
1.1.34. BOSNA SANCAĞI.....	128
1.1.34.1. Gazi Murad Baba Tekkesi.....	128
1.1.34.2. Blagay Tekkesi.....	129
1.1.34.3. Köprübaşı Tekkesi.....	129
1.1.35. ELBASAN KAZASI.....	130
1.1.35.1. Mustafa Dede Zaviyesi.....	130
1.1.35.2. Kanye Tekkesi.....	130
1.1.36. EĞRİBOZ.....	131
1.1.36.1. Ayas Baba Tekkesi.....	131
1.1.36.2. Gaib Baba Zaviyesi.....	131
1.1.37. AKÇAHIŞAR KAZASI.....	132
1.1.37.1. Dolma Baba Tekkesi.....	132
1.1.37.2. Sarı Saltuk Ziyaretgâhı.....	133
1.1.38. RODOS.....	134
1.1.38.1. Murat Reis Tekkesi.....	134
1.1.39. BUDİN SANCAĞI.....	134
1.1.39.1. Gül Baba Tekkesi.....	134
1.1.39.2. Baba Miftah Tekkesi.....	135
1.1.39.3. Yağmur Baba Tekkesi.....	135
1.1.40. GİRİT.....	136
1.1.40.1. Horasanoğlu Ali Baba Tekkesi.....	136

1.2. XVII-XVIII. YÜZYILLARDA BALKANLARDAKİ BEKTAŞİ TEKKELERİNİN İÇ İŞLEYİŞİ.....	139
1.2.1. Zaviyedâr Tayini.....	139
1.2.1.1. Zaviyedârın Kendi İsteğiyle Zaviyedârlığı Bırakması.....	139
1.2.1.2. Ölüm Sebebiyle Boşalan Makama Zaviyedâr Tayini.....	140
1.2.1.3. Yapılan Yolsuzluklar Üzerine Yeni Zaviyedâr Tayini.....	142
1.2.1.4. Zaviye İçinde Çıkarılan Huzursuzluğun Giderilmesi.....	144
1.2.1.5. Dışarıdan Müdahale Sonucu Zaviyedârlığın Ele Geçirilmesi.....	145
1.2.1.6. Zaviyeyi Tekrar İhya Etmek İçin Yapılan Zaviyedâr Tayini.....	149
1.2.2. Zaviyedârların Pirevi'nin Arzıyla Atanmaları.....	154
1.2.3. Balkanlardaki Bektaşi Tekkelerinin Birbirleriyle Olan İlişkileri.....	158
1.2.4. Tekkelerde Gündelik Hayat.....	159

2. BÖLÜM

XVII-XVIII. YÜZYILLARDA BEKTAŞİ TEKKELERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK İŞLEVLERİ

2.1. BEKTAŞİ TEKKELERİNİN KÜLTÜREL İŞLEVLERİ.....	171
2.1.1. Balkanlarda Dolaşan Bir İsim: Hacı Bektaş.....	171
2.1.2. Bektaşi Tekkelerindeki Kitaplar.....	175
2.1.3. Anadolu ve Balkan Bektaşileri Arasındaki İlişkiler.....	176
2.2. BEKTAŞİ TEKKELERİNİN EKONOMİK İŞLEVLERİ.....	179
2.2.1. Bektaşi Zaviyelerinin Hayvancılık Faaliyetleri.....	179
2.2.2. Tekkelerin Tarımsal Faaliyetleri.....	183
2.2.3. Tekkelere Ait Tarımsal İşletmeler: “Değirmenler”.....	193
2.2.4. Bektaşi Tekkelerine Sağlanan Ayrıcalık “Vergi Muafiyeti”.....	195
2.3. BEKTAŞİLERİN YAŞADIKLARI PROBLEMLER VE DEVLETİN YAKLAŞIMI.....	200
2.3.1. Bektaşi Tekkelerinin Vakıf Üzerindeki Anlaşmazlıkları.....	200
2.3.2. Ehl-i Örf Taifesinin Bektaşi Tekkeleriyle Yaşadıkları Sorunlar.....	203
2.3.3. Ehl-i Şer' Taifesinin Bektaşilerle Yaşadıkları Problemler.....	205
2.3.4. Bektaşilerin Reaya İle Olan Problemleri ve Devletin Bunlara Yaklaşımı.....	207

3. BÖLÜM

XVII- XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NİN BEKTAŞİ TARİKATIYLA İLİŞKİSİ

3.1.OSMANLI DEVLETİ'NİN PİREVİ İLE İLİŞKİSİ.....	211
3.1.1. XVII- XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Bektaşilerle Yazışmaları....	211
3.1.2. Osmanlı Devleti'nin Pirevi'ne Yaptığı Nakdî Yardımlar.....	212
3.1.3. Pirevi'nin Tamir ve Tadilat Edilmesi.....	214
3.1.4. Pirevi Vakfı'nın Korunması.....	216
3.1.5. Osmanlı Mahkemelerinde Görev Alan Bektaşiler.....	220
3.2.OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKANLARDAKİ BEKTAŞİLER İLE İLİŞKİLERİ.....	221
3.2.1. Tekkelerin Teftiş Edilmesi ve Mülhidlik Suçlamaları.....	223
3.2.2. Bektaşi Tekkesiyle Özdeşleşen Devlet Adamı: “Recep Paşa”.....	228
3.2.3. Bazı Ayanların Bektaşi Tekkeleri ile İlişkileri.....	230
3.2.4. Tepedelenli Ali Paşa ve Bektaşiler.....	233
3.2.5. Osmanlı Devleti Tarafından Bektaşi Tekkelerine Yapılan Nakdî ve Aynı Yardımlar.....	234
3.2.6. Eflak Beylerinin Bektaşi Tekkelerine Yaptıkları Yardımlar.....	241
3.2.7. Tersane Fırını Tarafından Bektaşi Tekkelerine Yapılan Yardımlar.....	242
3.3.BEKTAŞİLERİN ORDU VE ASAYİŞE YÖNELİK KATKILARI.....	243
3.3.1.Yeniçeri Ocağı İle Bektaşi Tekkeleri Arasındaki İlişki.....	243
3.3.1.1. Yeniçerilerin Bektaşi Tekkelerine Yardımları.....	245
3.3.2. Gaziyân-ı Rum Erenleri Arasında Bektaşiler.....	247
3.3.3. Tekkelerin Stratejik Konumları.....	251
3.3.4. Bektaşi Zaviyeleriyle İlişkisi Olan Derbentler.....	253
3.4. BALKANLARDA SÜNNİ TARİKATLARIN BEKTAŞİLERLE OLAN İLİŞKİLERİ.....	258
SONUÇ	264
KAYNAKLAR	267
EKLER.....	294
ÖZGEÇMİŞ	309

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DARM	: Drjaven Arhiv Republika Makedonija (Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi)
Edt.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi (MEB)
İBBAK	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
M.	: Miladi
NARA	: National Archives
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TKG. KK.	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vd.	: Ve devamı

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI, ÖNEMİ VE AMACI

Bu çalışmanın konusunu XVII-XVIII. yüzyıllarda Balkanlar'da yer alan Bektaşî tekkeleri ve onların Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri oluşturmaktadır.

Bektaşîlik, tarihsel süreç boyunca diğer tasavvufî akımlardan her daim farklılık arz etmiştir. Bektaşîliği diğer tarikatlardan ayıran en önemli noktalardan birisi tabanda yani halk arasında geniş kitlelerce karşılık bulmasıdır. Şüphesiz ki göz ardı edilmeyecek noktalardan birisi ise Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan Yeniçeri ocağının Bektaşîliğe intisap etmiş olmasıdır. Ön plana çıkan bu iki nokta çalışma konusunu daha da önemli kılmaktadır.

Coğrafya olarak Balkanların tercih edilmesinin altında yatan temel sebep, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda gelişip büyüyen bir devlet olmasıdır. Kuruluştan itibaren Osmanlı padişahlarına yoldaşlık yapan Bektaşî Babaları, Osmanlı ordularından önce Balkanlarda halkın arasında yerini almıştır. İlk etapta tüm Balkan coğrafyası tez için geniş bir coğrafya olarak gözükmüş olsa da gerek arşiv vesikalarının tek bir ülke için kifayetsiz kalması, gerekse Balkan Bektaşîliğinin bir bütün ele alınabilmesi için tüm Balkanlar çalışma konusuna dâhil edilmiştir.

Ö. Lütfü Barkan'ın kaleme aldığı Kolonizatör Türk Dervişleri adlı makalesi dervişlerin Balkanlarda gönül erleri gibi çalışarak insanların gönüllerini kazandığı, yerleştikleri bölgelerde Osmanlı hâkimiyetini sağladıklarını ortaya koymuştur. Barkan'ın bu tespiti Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki tekke ve zaviyelerin fonksiyonlarını izah etmesi bakımından çok önemlidir. Tapu tahrir defterlerinden yola çıkan Barkan, Bektaşî tekkelerini bir nevi temellendirmiştir. XVI. yüzyıla ait diğer bir çalışma ise Ahmet Refik'in kaleme aldığı "On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşîlik" adlı eserdir. Arşiv vesikaları esas alınarak oluşturulan bu eserin kapsamı çok fazla geniş olmayıp, bazı belgelerden örnekler verilerek oluşturulmuştur. 1826 yılında Bektaşîliğin yasaklanması ve hemen peşi sıra Bektaşî tekkelerinin mallarının müsadere edilmesi bu

yüzyıla ait çalışmaları yoğunlaştırmıştır.¹ Fakat ortada kalan iki asırlık zaman dilimi Suraiya Faroqhi'nin "Anadolu'da Bektaşilik" adlı eseri istisna tutulursa araştırmacılar tarafından bir bütün olarak ele alınmamıştır. Bunun yanı sıra Salih Çift'in "Mısır'da Bektaşilik" adlı eseri ise XV. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadarki zaman diliminde Mısır Bektaşiliğini ele almıştır. Spesifik olarak Balkanlar'daki Bektaşi tekkeleri hakkında bilimsel platformda birçok makale², tebliğ ve kitap³ ortaya konulmuştur. Fakat yukarıda belirtildiği üzere bunların hepsi bölgesel çalışmalar olup, Balkan Bektaşiliğini bütünüyle kapsayan tek bir çalışma mevcut değildir. Bundan dolayıdır ki zaman dilimi olarak bu yüzyılların tercih edilmesinin isabetli olduğu kanaati ortaya çıkmıştır.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balkan Bektaşiliği ve onların Devlet ile olan ilişkileri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Kuyûd-ı Kadime Arşivi'nde yapılan çalışmalar neticesinde ulaşılabilen vesikalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arşiv çalışanları tarafından tasnife tabi tutulan belgelerin yanı sıra, içerik olarak tasnif edilmeyen Rumeli ahkâm defterleri de taranarak çalışmada kullanılmıştır. Bu defterler çalışmaya ayrı bir özgünlük katmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan ruûs defterleri sayesinde bazı tekkelerdeki şeyh silsileleri noksansızca çıkarılmıştır. Bunlara ilaveten Makedonya Devleti'nin milli arşivinden elde edilen belgeler ile Amerika'dan getirilen arşiv vesikası da çalışmaya ayrı bir zenginlik katmıştır. Tüm bu araştırmalar neticesinde XVII ve XVIII. asırlarda Balkanlarda yer

¹ Bu döneme yönelik yapılan bazı çalışmalar için bkz: Fahri **Maden**, *Bektaşi Tekkelerinin Kapatılması(1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, TTK, Ankara 2013; Fahri **Maden**, *Bektaşilerin Serencamı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012; Yılmaz **Sovyer**, *19. Yüzyılda Bektaşilik*, Frida Yayınları, İzmir 2005; *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni*, (Çev. ve Haz. İlhami Yazgan), La Yayınları, Ankara 2013; İbrahim Altuntaş, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasından Sonra Bektaşi Tekkeleri ve Osmanlı Yönetimi", Osmangazi Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005; Muharrem Varol, "Bektaşiliğin İlgası Sonrası Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)", Marmara Üniversitesi TAE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

² Bu alanda yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Ali **Birinci**, "Rumelihisarı'nda Bir Bektaşi Şeyh Ailesi", *Dergâh*, S. 134, Nisan 2001, s. 9-11; Fuat **Bozkurt**, "Gül Baba ile Veli Baba", *Toplumsal Tarih*, S. 44, Ağustos 1997, s.24-28; Meryem **Kaçan Erdoğan**, "Ruşçuk'ta Bektaşi Tekkeleri: Tay Hızır Ali Baba ve Horasani Ali Baba Tekkeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 19, İstanbul 2008, s.61-86; Machiel **Kiel**, "Bektaşi Ocağı'nın Arnavutluk'taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not, 1567-1568'de Kaydedilen Kruja'daki Sarı Saltuk Dede Ocağı", (Çev. C. Çakır), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 13, Ankara 2000, s. 37-42; Şevki **Koca**, "Boğaziçi'nde Bir Bektaşi Dergâhı: Şehitlik", *Cem*, S. 106, İstanbul Kasım 2000, s. 45-48.

³ Bu alanda yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Ahmet Yaşar **Ocak**, *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Desntani Öncüsü*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016; G. Kut- E. Eldem, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010; *Arabati Baba Tekke*, Tetobo 2000.

alan Bektaşî tekkelerinin bir iskeleti çıkartılarak bunların faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gerek Başbakanlık Osmanlı Arşivi, gerekse Kuyûd-ı Kadime arşivinde yer alan tapu tahrir defterleri sayesinde bazı Bektaşî tekkelerinin ne zaman kurulduğu noktasında malumat sahibi olunulmaktadır. Elbette ki tahrir defterlerinde yer alan tekke ve zaviyelerin mensup oldukları tarikatlar zikredilmemiştir⁴. Fakat tekkelerin isimlerinde kullanılan baba, dede, sultan, abdal gibi terim ve unvanlar, bunların Bektaşî olma ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Ama bu bütün baba, dede, abdal, sultan gibi terim ve unvanları taşıyan tekke ve zaviyelerin Bektaşî olduğu anlamına gelmemektedir. Tahrir defterlerince temellendirilen tekkelerin, arşivin çeşitli fonlarında yer alan ve tarikatları açıkça belirtilen belgeler doğrultusunda Bektaşî olduklarına karar kılınmıştır. XVII. yüzyıl için tekkelerin hangi tarikata mensup olduğunu kanıtlayan ve çalışmada da sıkça başvurulan kaynak ise Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eseridir. Çelebi bu eserinde, gezdiği Balkan coğrafyasında yer alan Bektaşî tekkeleri hakkında malumat vermiştir. Ayrıca Evliya Çelebi sayesinde arşivlere yansımayan bazı Bektaşî tekkeleri de tespit edilebilmektedir.

Tespit edilen Bektaşî tekkelerinin faaliyetleri Cevdet, Ali Emiri ve İbnülemin gibi arşivin çeşitli fonlarında yer alan belgeler sayesinde öğrenilebilmektedir. Ayrıca bu fondaki vesikalar aracılığıyla tekkenişin ya da zaviyedar atamaları hakkında da bilgi edinebilmektedir. XVII. yüzyılda özellikle vergi muafiyeti ya da tekkenin aktifliği hususundaki en önemli kaynaklardan birisini Kamil Kepeci tasnifindeki defterler oluşturmaktadır. Bu yönde bilgi veren kaynaklardan diğeri ise Maliyeden Müdevver Defterlerdir. Özellikle bu defterlerden 9771 numaralı olanı her ne kadar XIX. yüzyılın ilk yarısına ait olmuş olsa da Balkanlarda yer alan tekke ve zaviyelerin mal varlıkları hususunda bilgi vermesi açısından mühimdir. Çalışmaya katkı sağlayan diğeri bir kaynak ise mühimme defterleridir. Bu defterler padişahların tekkelere yaptıkları yardımlar ve tekkelerdeki rafizi hareketlerin bastırılarak tekkelerin teftiş edilmeleri hakkında bilgi vermektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilen belgeler ise gerek Bektaşî tekkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini gerekse bazı tekkelerin Yeniçeri ocağı ile

⁴ Bu duruma istisna olarak Abdal Cüneyd zaviyesi "Bektaşhane" olarak kaydedilmiştir. Bkz. *BOA TT.d.77, s. 143.*

ilişkinini ortaya koyması bakımından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna ilaveten bu belgeler tekkelerin vakıf gelirleri, vakıf içerisindeki problemler hakkında da malumât vermektedir.

Balkanlara yapılan saha araştırması esnasında Makedonya Milli Arşivi'nden temin edilen Sersem Ali Baba tekkesine ait vakfiye ve türbedar atamalarına ait birkaç vesika çalışmaya ayrı bir zenginlik katmıştır. Özellikle vakfiyede yer alan bilgiler bir tekkenin mal varlığı ve Balkan Bektaşilerinin birbirleriyle olan ilişkilerini izah etmesi açısından mühimdir. Amerika'da National Archives'den temin edilen belgede ise Bektaşiliğin ortaya çıkması ve Balkanlara yayılması hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın kaynaklarını oluşturan diğer bir başlığı yazmalar oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında yer alan "Bektaşilik" adlı yazma sayesinde Bektaşiliğin tarihsel serüveni ve iç işleyişi hakkında bilgi edinilmektedir. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nde bulunan yazma sayesinde Bektaşî Babalarının Balkanlara nasıl geçtiği konusunda malumat verilmektedir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde yer alan eserlerden ise bazı Bektaşî tekkeleri hakkında bilgi alınabilmektedir. Çalışmanın kaynaklarından Konya Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan Vesâik-i Bektaşîyan adlı yazma 2015 yılında transkribe edilmiştir. Özellikle bu eser XVIII. yüzyıldaki Bektaşî tekkeleri hakkında bilgi vermektedir. Bu eser sayesinde ilk defa gün yüzüne çıkan Bektaşî tekkelerinin varlığından da haberdar olundu.

Dönemin kaynakları yani kronik olarak adlandırılan eserler ise Devlet'in, Bektaşilere ve diğer tarikatlara karşı sergilediği politikaları ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca bu eserler sayesinde Bektaşî tarikatı hakkında da bilgi edinilebilmektedir. Alevî ve Bektaşî geleneğinde önemli yeri olan velayetnamelerden de faydalanılarak Bektaşîlerin gözünden tarikat anlaşılmasına çalışılmış ve bu yönden çalışmaya katkı sağlamıştır. Bunun yanında tetkik eserlerden de faydalanılarak şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar incelenerek bunlardan istifade edilmiştir.

Geniş bir kaynak yelpazesinden faydalanılarak meydana getirilen bu çalışma, XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlar'daki Bektaşî tekkelerinin listesini çıkartmayı,

onların sosyal, iktisadi ve askerî faaliyetlerini ortaya koymayı, Bektaşi tekkelerinin, Devlet ile olan ilişkisini gün yüzüne çıkartmayı amaçlamıştır.

Çalışmada okunamayan yerler için (...), okunmasından emin olunamayan kısımlar için (?) işaretleri konulmuştur.

YÖNTEM

Çalışmanın konusu ve sınırları belirlendikten sonra çeşitli arşivler ve kütüphanelerde araştırma yapılarak çalışmayla ilgili belgeler tespit edildi. Tespit edilen belgeler, günümüz Türkçesine çevrilmiş ve konularına göre ayrılmıştır. Ayrıca dönemin kaynakları da incelenerek çalışmayla ilgili olanlar ilgili başlık alanına dâhil edilmiştir. Çalışmada sadece arşiv vesikaları ve diğer kaynaklardan yararlanılmamış ayrıca çalışmanın sahası olan Balkanlardaa saha araştırması yapılmış, faaliyette olan Bektaşi tekkeleri de incelenerek onlardan istifade edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde temin edilen tüm veriler uygun başlıklar altında kaleme alınarak eser meydana getirilmiştir.

I. BEKTAŞILIK

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'nin görüş ve düşüncelerini rehber edinerek bir yaşam biçimi hâline getirmeye çalışan tasavvufi hareketin adı olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Bu hareket Hacı Bektaş'tan sonra onun ardılları tarafından kurulmuştur⁵.

Abdal Musa'nın Pend ve Nasihat-Nâme adlı eserindeki bilgilere ve Resmî Ali Baba tarafından istinsah edilen Velâyetname'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihi 1209-1210, ölüm tarihi ise 1270-71'dir⁶. Hacı Bektaş'ın seyit olduğu ve soyunun 7. İmam olan Musa Kazım'a dayandığı ileri sürülmektedir⁷. Hacı Bektaş'ın babası İbrahim Sanî, annesi ise Hatem Hanım⁸ olup Nişabur'da dünyaya gelmiştir. Hacı Bektaş, eğitim çağına geldiğinde babası ona hoca olarak Türkistan'ın piri sayılan Ahmed Yesevi'nin öğrencisi Lokman Parende'yi tutmuştur⁹. Eğitimini Lokman Parende'den alan Hacı Bektaş, düşüncelerinin şekillenmesinde doğal olarak Ahmed Yesevi'nin tesirinde kalmıştır¹⁰.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşiliğin XIII. yüzyılda Kalenderilik içerisinde oluşmaya başladığını ifade etmektedir. Ocak'a göre tarikat iki evreden meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi XIII. Yüzyılda başlayıp XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eden kuruluş devresi, ikincisi ise XVI. yüzyıldan yani Balım Sultan'dan itibaren başlayıp günümüze gelen Bektaşiliğin oluşturduğu devredir. İlk evrede Hacı Bektaş zaviyesinde yetişen Rum abdalları açtıkları zaviyeler sayesinde Bektaşiliğin ismini zikretmeden bir nevi Bektaşiliğin temellerini attılar. Hacı Bektaş geleneğini devam ettiren bu kişiler sayesinde XV. yüzyılın sonlarına doğru tarikat teşkilatlanmasında önemli yol katedildi. Ahmet Yaşar **Ocak**, "Bektaşilik", TDVİA, İstanbul 1992, C. 5, s. 373.

⁶ Abdülbaki **Gölpınarlı**, *Manâkıb-ı Hümkâr Hacı Bektâş-ı Veli, Vilâyet-nâme*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2014 s. XXIII; Hacı Bektaş'ın doğum tarihiyle ilgili herhangi bir görüş bildirmeyen A.Y. Ocak, onun ölüm tarihinin büyük ihtimalle H. 1271 senesinde olduğunu ifade etmiştir. Bkz. A.Y. **Ocak**, "Hacı Bektaş-ı Veli", TDVİA, İstanbul 1996, C. 14, s. 457.

⁷ Belgeye göre Hacı Bektaş'ın soy seçercesi şu şekildedir: "Hacı Bektaş, Seyid İbrahim Nişabur, Seyid İshak, Baba ibni Seyid İbrahim, Musa el-şehriyari, İbrahim Mürteza, Musa Kazım". BOA TS.MA.d 4817 Sayfa No:1.

⁸ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki yazmaya göre Hacı Bektaş'ın annesi Nişabur ulemalarından olan Şeyh Ahmed'in kızı Hatun Ana'dır. Bkz. *Bektaşilik (K 443)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı(İBBAK), s. 19.

⁹ İrene **Melikoff**, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, s. 109.

¹⁰ NARA Declassified NND30256 Box No: 22, page: 1; "Hacı Bektaş eğitim çağına geldiğinde babası onu Türkistan pirllerinden Hoca Ahmed Yesevi hazretlerinin ünlü halifesi Şeyh Lokman-ı Parende'ye emanet

Velayetname'ye göre Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş'a icazet vererek şunları söyler; "Bektaş, tam olarak nasibini aldı. Müjde olsun ki kutbü'l aktâb¹¹'lik senindir; kırk yıl hükmün vardır. Biz, bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz, ahirete gideriz. Var, seni Rum'a saldık, Sulucakaraöyük'ü¹² sana yurt verdik. Rum Abdallarına seni baş yaptık. Rum'da gerçekler, budalalar, serhoşlar çoktur. Hiçbir yerde eğlenme hemen yürü." Hacı Bektaş Veli, ertesi gün Ahmed Yesevi'den izin alıp yola çıkar. Orada bulunan erenlerden biri, ortada yanan ateşten bir odun alıp Rum ülkesine doğru atarak, Türkistan erenlerinin, Rum'a er gönderdikleri erenlere malum olsun dedi. Yanan dut ağacını Ahmed Sultan tutarak Hacı Bektaş tekkesinin önüne diker. Bu ağaç günümüzde hâlâ varlığını korumaktadır. Uzun bir yolculuktan sonra Rum ülkesinin sınırına varan Hacı Bektaş Veli, yolun bağlanmış olduğunu gördü ve güvercin donuna girip uçarak Sulucakaraöyük'e indi¹³. Bir kaynağa göre Hacı Bektaş, Hicrî 738 (M.1337-38) tarihinde yani Sultan Orhan'ın saltanatında Anadolu'ya ayak basmıştır¹⁴.

Eflakî, Hacı Bektaş'ı 1240 yılında Anadolu'da Babailer isyanının öncülerinden olan Baba Resul'un halifesi olduğunu yazmıştır¹⁵. Aşık Paşa'nın yazdıklarını benimseyen Melikoff'da Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya Moğol akınından kaçan göç dalgalarıyla birlikte geldiğini ifade etmiştir. Bektaş, Konya'da bulunan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'na karşı başlatılan Babaî halk ayaklanışının içinde yer almış, ayaklanmanın bastırılmasının ardından kıyımdan kurtularak Sulucakaraöyük'e

ederek onun zâhir ve bâtini ilimleri öğrenmesini sağlamıştır. Bkz. **Şeyh Baba Süreyya**, *Bektaşilik ve Bektaşiler*, Şems Matbaası, Dersaadet 1330- 1332, s. 16. Bektaşilik adlı yazmaya göre Hacı Bektaş Veli ilk irşad dersini Ahmed Yesevi'den almıştır. Bkz. *Bektaşilik (K443)*, İBBAK, s. 20.

¹¹ Allah'ın kendisine tasarruf kudreti vermiş olduğu veli. Bkz. Ferit **Devellioglu**, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Akaydın Kitapevi, Ankara 2010, s.610.

¹² Günümüzde Hacıbektaş ilçesinin olduğu bölgedir.

¹³ Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Vilâyet-nâme*, s. 16-18; Bektaşilik (K443) adlı yazmada da benzer ifadeler yer almaktadır. "... Ahmed Yesevi bu gezide halifesine kendi kılıncını kuşatıyor ve doksan dokuz bin halifesi ile hayır dua iderek yola çıkarıyor ve yola çıkardığı zaman ocakdan bir yanar odun parçası olarak Anadolu tarafına fırlatıyor. Bu yanar odun (diyar-ı Rum) dinilen Anadolu'da (Sultan Hoca Fakih) isminde bir zatın hücresi önüne düşüyor. Bu zat, Horasandan bir (er) gelmekte olduğunu anlıyor..." Bkz. *Bektaşilik (K443)*, s. 22.

¹⁴ **Ahmed Rifat Efendi**, *Mir'âtü'l-Mekâsif fi Def'i'l-Mefâsid*, İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1293, s. 180. İSAM Kütüphanesinde bulunan bu eser, Bektaşiliğin yasaklanmasının ardından bilinmeyen kişiler tarafından atılarak yok edilmeye çalışılmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Ayasofya caminin bahçesinde yapılan temizlik esnasında bir kuyunun içerisinde bulunan bu eser, tamir ettirilmiştir. Günümüzde orijinal nüshalarından biri İSAM Kütüphanesinin Nuhoglu bölümünde 155833 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Mitolojik anlatımın aksine Süreyya Baba, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişini farklı bir şekilde aktarmıştır. Lokman Parende'den icazet alan Hacı Bektaş ilk olarak Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmek için Necef'e gidip, orada kırk gün süreli çile çıkardıktan sonra Mekke'ye gelerek 3 yıl kalmıştır. Buradan Medine'ye gelerek kırk günlük çilesini çıkarır. Buradan ise Halep ve Elbistan'daki Eshâb-ı Kehf'e uğrayıp kırk gün çilesini çekmesinin ardından Hacım diğer adıyla Kara Öyük'e gelir. Bkz. Şeyh Baba Süreyya, *Bektaşilik ve Bektaşiler*, s. 16-17.

¹⁵ **Ahmed Eflakî**, *Âriflerin Menkıbeleri I*, (Çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 370.

yerleşmiştir.¹⁶ Babinger’de Hacı Bektaş’ın Baba İlyas’ın halifeleri arasında yer aldığını belirtmiş fakat isyana katılıp katılmadığı hususunda bir görüş beyan etmemiştir¹⁷. Buna karşın eserlerinde Babai ayaklanmasından bahseden İbn-i Kemal, Hüseyin Hüsameddin ve Osman Turan gibi yazarlar ise Hacı Bektaş’ın ismini zikretmemişlerdir¹⁸.

Osmanlı Beyliği’nin inşa sürecinde, kuruluşuna önemli katkıda bulunan guruplardan birisi de Abdalân-ı Rum olarak adlandırılan zümreydi. Aşıkpaşazade, eserinde Hacı Bektaş ile ilgili bilgi verdiği bölümde, Anadolu’da “Gaziyân-ı Rum”, “Ahiyân-ı Rum”, “Abdalân-ı Rum” ve “Bacıyân-ı Rum” olmak üzere dört taifenin varlığından bahsetmiştir¹⁹. Abdalan-ı Rum ya da Horasan Erenleri olarak adlandırılan bu kitle genel itibarıyla heterodoks İslamı temsil etmekte idiler²⁰ ki bunların büyük bir bölümü bu dönemde Bektaşiliğe meyletmişlerdir. Bu dervişler gerek yeri geldiğinde bizzat sefere katılarak, gerekse izledikleri politika sayesinde halkın gönüllerini kazanıp Osmanlı Beyliği’nin kuruluşuna mühim bir katkı sağlamışlardır. Batı Anadolu’daki Hacı Bektaş mensupları, serhadlardaki göçebe ve yerleşik Türkmen guruplarının dinî hayatı üzerinde en büyük etkiye sahiptiler. Hristiyan halkı ihtida ettirmek hususunda en faal rolü oynamışlardır. Bunlar, Bektaşî dervişlerinin öğretilerini benimsedikleri için İslamiyetle birlikte Bektaşî yoluna girmişlerdir. Özellikle XIV-XV. asırlarda

¹⁶ “Hacı Bektaş Horasan’dan gelmişti. Menteş adında bir kardeşi vardı. Beraberce kalkıp geldiler. Önce Sivas’a oradan da Baba İlyas’a geldiler. Kırşehir’e varıp oradan Kayseri’ye geçtiler. Kardeşi Menteş tekrar Sivas’a döndü. Ecelinin orada geleceği yazılı imiş, onu şehit ettiler. Hacı Bektaş ise Kayseri’den Karayol’a (Karaöyük) geldi.” *Âşık Paşazade Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 298; İrene **Melikoff**, *Kırkların Ceminde*, (Çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, İstanbul 2007, s. 14-15; Bektaşilik (K443) yazmada da Hacı Bektaş Veli’nin Baba İshak’a intisap ettiğini yazmaktadır. Bkz. *Bektaşilik (K443)*, s. 23; Ahmed Yaşar Ocak Hacı Bektaş’ın Haydarî olduğunu vurgulayarak şunları kaydetmiştir. Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas’a intisap etmeden önce aslında bir Haydarî dervişi olduğu için, Sulucakaraöyük’teki zaviyesinde bu yön ağırlıkta olmuş ve bir müddet sonra bu zaviye bir Haydarî zaviyesi niteliğine bürünmüştür. Nitekim burada yetişen ve sonradan buradan ayrılarak Osmanlı topraklarına giden Abdal Musa artık bir Haydarî dervişi idi. Ahmed Yaşar **Ocak**, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, TTK, Ankara 1992, s. 65.

¹⁷ F. Babinger ve Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, (Çev. Ragıp Hulusi), İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 52.

¹⁸ **Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal**, *Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara 1991, s.65-66; **Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin**, *Amasya tarihi I*, Hükümet Matbaası, Dersaadet 1327- 1330, s. 181-182; Osman **Turan**, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul Matabbası, İstanbul 1969, s. 228.

¹⁹ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz. Nihal Atsız), MEB, İstanbul 1970, s. 222.

²⁰ Anadolu dağlık bölgelerinde yüksek yaylalarda özellikle uc bölgelerinde yaşayan yarı göçebe Türkmenlerden, yerleşik hayatın, Müslüman yaşam ve ibadetinin sünni biçimleri beklenemezdi. Horasan Erenleri ya da Abdalan-ı Rum adıyla bilinen bu Abdal ve Babalar, Şamanist inançlardan türeme ve aşiretin toplumsal yapısına uygun “rafizi”, heterodoks bir inancı temsil etmekteydiler. Bkz. Halil **İnalçık**, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300- 1600)*, YKY, İstanbul 2013, s. 195.

Balkanların İslamlaştırılmasında heterodoks dervişler zümresinin rolü daha açık bir şekilde görülür²¹.

Vilayetname'ye göre; Kayılar ile Hacı Bektaş Veli arasındaki bağ, Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin dönemine kadar uzanmaktaydı. Fakat Osmanlı Beyliği ile Hacı Bektaş Veli arasındaki ilk ilişki Osman Bey zamanında olmuş ve hatta Osman Bey'in akıbetini Hacı Bektaş Veli tayin etmiştir. Sultan Alaeddin, Bursa'nın idarecisi ile uzlaşarak Ermeni derbendini, ikisi arasına sınır tayin etmiş ve akıncılarına bundan sonra bu bölgeye akın etmelerini yasaklamıştı. Fakat Osman Bey, kayıların başına geçtiğinde Yarhisar, Bilecik, İznik ve İnegöl taraflarına akın ederek gayr-i müslimlerin mallarını yağmaladı. Bursa Bey'i, durumdan muzdarip olarak Sultan Alaeddin'e adam gönderdi. Duruma kızan Sultan Alaeddin, Osman'ın yakalanarak kendisine getirilmesini istedi ve adamları tarafından tutulan Osman Bey, Sultan Alaeddin'in yanına getirildi. Sultan Alaeddin, ilk başta Osman Bey'in ölüm emrini vermiş olsa da daha sonra fikir değiştirerek onu Hacı Bektaş'ın yanına gönderip, Osman'ın akıbetinin Hünkâr Hacı Bektaş tarafından karar verilmesini arzu eder. Sultan Alaeddin, Hacı Bektaş'ın kararına göre hareket edeceğini söyler. Osman Bey, Sultan Alaeddin'in adamlarının eşliğinde Hacı Bektaş'a gönderilir. O sıralar, hallaç tarafından dikilen bir elifî taç dergâha getirilmişti ki bu taç, Hacı Bektaş yolunu benimseyenlere giydirilirdi. Tacın çok uzun olmasından dolayı giyilmesine imkân olmadığını gören Hünkâr, tacı ortasından büktü, kendi eliyle dikti ve yanına koyarak bunun sahibi gelir dedi. Tam bu esnada Sultan Alaeddin'in adamları çıkageldiler. Pir'in elini öpüp Osman Bey'in ahvalini anlattılar. Hacı Bektaş Veli, Osman Bey'in yüzüne baktı, safa geldin Osman'ım, kadem getirdin, başındakini çıkar, ileri gel dedi. Hünkâr, o tacı aldı tekbir edip, Osman Bey'in başına giydirdi. Belindeki kemeri çıkartarak Osman Bey'in beline kuşattı. Önündeki çerağı uyandırdı, tekbirleyip, öğüt vererek Osman Bey'in eline sundu. Önüne yayılan sofrayı aldı, Osman'ın önüne koydu. Bunları al, seni din düşmanlarımıza havale ettik dedi. Senin başındaki tacımızı gören kâfirler, kılıcına karşı duramasınlar, kimse senin soyunun sırtını yere getirmesin. Hünkâr adımı sana bağışladım, senin soyunun adını bu adla ansınlar. Gün doğusundan gün batısına dek senin çerağın yansın. İşte gelip nasibini aldın diyerek, Sultan Alaeddin'in adamlarına Sultan Alaeddin'e söyleyin, Osman'a yüce bir makam versin, onu kâfirlere havale etsin dedi. Beraber gelenler bu sözleri yazıp,

²¹ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1991, s. 102.

Osman'la beraber Konya'ya döndüler. Sultan Alaeddin'in huzuruna çıkıp olayı anlattılar. Sultan Alaeddin, mademki şeyhimiz Hacı Bektaş Veli böyle buyurdu, bize de, buna yüce bir makam vermek düşer diyerek Osman'a Sultanönü sancağını verdi. Sultan Alaeddin, Osman Bey'e hilat giydirip ona sancak ve tabl-hane verdi. Osman Bey, daha sonra kendisine katılanlara, Hünkâr'ın kendine giydirdiği tac gibi taçlar giydirdi²².

Velayetname'deki Sultan Alaeddin, son dönem Anadolu Selçuklu tahtında hükümdarlık süren III. Alaeddin Keykubat'tır. Sultan Alaeddin'in Hacı Bektaş Veli'ye saygı duyarak onu şeyhi olarak görmesi dikkat çeken hususlardandır. Bu bilgi, Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı Devleti'nden önce Anadolu Selçuklu Devleti ile de iyi ilişkiler sürdürdüğünü göstermektedir. Özellikle Osman Bey'in geleceğinin Hacı Bektaş tarafından tayin edilmesi hususu da dikkate şayandır. Hacı Bektaş'ın Osman Bey için elif taç yaptırması, onu uzun yıllardır beklediğini dile getirmesi, soyunun dünyaya hükmedeceğini belirtmesi, Osman Bey'in rüyasını Şeyh Edebali'ye yorumlatmasını çağrıştırmaktadır. Burada Osman Bey'in, bey olmasındaki temel etkenin Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin'e verdiği telkin olmuştur. Her ne kadar bu bilgiler menkıbevi tarzda yazılan bir eserde mevcut olmuş olsa da Osmanlı arşiv belgeleri arasında Hacı Bektaş Veli'nin devletin kuruluşundaki katkısını ifade eden vesikada mevcuttur²³.

Hacı Bektaş Veli'nin Osman Bey'e taç giydirme motifi, XV. yüzyıl tarihçisi olan Kemal'in Selatinname adlı eserinde de işlenmiştir. Fakat Selatinname'nin yukarıdaki metinden farkı Hacı Bektaş Veli'nin, Osman Bey'in yanına giderek ona taç giydirmesi olmuştur. Bu olay aşağıdaki beyitlerle şöyle ifade edilmiştir.

Otururken orada şâh-ı devran

Görür kim geldi bir derviş-i nalan

Başında var anun bir ak külahı

Dilinde söylenen zikr-i ilahi

Görüp dervişi Osman kıldı izzet

²² Gölpinarlı, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, Vilâyet-nâme*, s. 72-75.

²³ "... devlet-i aliyye-i ebediyyü'd- devâmları ibtida-i neşe ve zuhurunda Hazreti Mevlana ve Hacı Bektaş Veli kuddise sirruhmanın yed-i müeyyed-i himmet ve dua-yı bahrü'l bereketleri esas ... olduğuna mebni ... " BOA HAT Dosya No: 120 Gömlek No: 4900.

Yanına aluban iyledi hürmet
 Didi sormak ayıb kandan gelürsüz
 Oturun şurada şimdi irüp siz
 Safa geldün otugıl işde mesken
 Bizümle burada birkaç gün eğlen
 Bu mihman-hane yi dervişler için
 Yapuban komışam pes bunda niçün
 Seni sevdi gönül bizümle yâr ol
 Oturup karşımuzda ihtiyâr ol
 Görür Osman derviş de keramet
 Yüz urup kıldı ana dürlü izzet
 Sözinden o şehün utandı derviş
 Dönüben didi Osman'a o derviş
 Sana virdük düşen bu yirde ol han
 Adun tursun cihan durdukça Osman
 Bu iller hep senin destünde olsun
 Ki dostun şad olup düşmanun ölsün
 Cihan durdukça var ol sen cihanda
 Nice şehirler hem olsun sana bende
 Geydürür Hacı Bekdaş ana bir tac
 Didi olsun cihan hükmüne muhtac²⁴.

Tarihçi Kemal'in anlatımına göre Hacı Bektaş Veli, Osman Bey'in yanına varmış, Osman Bey de ona saygıda kusur etmemiş. Osman Bey, Hacı Bektaş Veli'den dervişler için yaptırdığı misafirhane de bir müddet kalmasını istemiş. Aslında burada

²⁴ **Kemal**, *Selâtin-nâme*, (Haz. Necdet Öztürk), TTK, Ankara 2001, s. 40-41.

dervişler için bir misafirhanenin olduğunun belirtilmesi Osmanlı Beyliği'nin abdallara karşı gösterdiği ilgi ve alakayı ortaya koymaktadır. Hacı Bektaş Veli'deki kerameti gören Osman Bey ise ona daha fazla hürmet göstermiş. Daha sonraki beyitlerde Osman'ın cihan hâkimiyeti anlayışı vurgulanıp Hacı Bektaş'ın, Osman'a taç giydirerek onun siyasi otoritesini meşrulaştırması sağlanmıştır. Her ne kadar Kemal, bu dizeleri kaleme alsada, bu bilgilerin başka kaynakta yer almaması Kemal'in aktardıklarına temkinli yaklaşılması gerekliliğini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı Beyliği'nin 1299 senesinde kurulduğu düşünüldüğünde bu tarihte Hacı Bektaş'ın hayatta olmadığı bilindiği için Hacı Bektaş'ın Osman Bey'e taç giydiremeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Osman Bey ile Hacı Bektaş arasındaki diyalogun gerçeklik derecesini düşürmektedir.

Orhan Bey döneminde, Bektaşiliğe intisap etmiş önemli simalar karşımıza çıkmaktadır. Aşıkpaşazade, Orhan Bey dönemindeki bilgin, derviş ve tanrıya yakın kişilerden bahsederken Geyikli Baba, Yunus Emre ve Karaca Ahmed Sultan'ı da zikretmiştir²⁵. Uzunçarşılı, bunlara Abdal Musa, Abdal Murad ve Duğlu Baba'yı da eklemiştir. Bu Bektaşî önderleri, Orhan Bey'in mahiyetinde muhtelif savaşlara iştirak etmişler ve Orhan Gazi, onların zaviyeler açmalarına destek vermiştir²⁶. Bu dönemdeki Beylik-Bektaşî ilişkisini ortaya koyması bakımından Geyikli Baba ile Orhan Gazi arasında geçen diyalog ilgi çekicidir. Kayıtlara göre, Geyikli Baba, bir geyiğe binerek Hoy'dan gelip İnegöl'de mekân tutmuştur. Orhan Gazi, o tarafları fethederken, Geyikli Baba da Kızıl Kilise olarak adlandırılan yeri ele geçirmiştir. Cenk esnasında Geyikli Baba, kâfirle savaşırken Kestane ağacına geldiği an ağaç ikiye yarılıp, Geyikli Baba'yı saklar imiş. Bir er gidip Geyikli Baba'nın mucizesini Orhan'a anlatıverir. Durumu öğrenen Orhan Gazi, "baba mey-hordur" diye ona iki yük rakı ve şarap gönderir. Geyikli Baba gönderilen şarap ve rakıyı, pamukla birlikte kazanda kaynatıp içine kor koyar ve Orhan Gazi'ye gönderir. Orhan Gazi, Geyikli Baba'ya istediği şeyi dilemesini söyler, Geyikli Baba'nın kendisinin fethettiği köyleri istemesi üzerine, iki köy Orhan Gazi tarafından ona vakfedilir. Hatta Orhan Gazi, Geyikli Baba için birde zaviye

²⁵ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 220; **Edirneli Oruç Beğ**, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 32; **Oruç Bin Âdil**, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, 16, 18.

²⁶ İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK, Ankara 2011, s. 531.

yaptırır²⁷. Bir başka rivayette Orhan Gazi, Geyikli Baba ile Osman Bey'in yakın arkadaşlarından olan Turgut Alp aracılığıyla tanışmıştı. Turgut Alp, yaşlanıp sefere katılamayacak duruma geldiğinde Geyikli Baba'nın hizmetine girer. Orhan Gazi de Turgut Alp sayesinde Geyikli Baba'yı tanır ve onu çok sever.²⁸

Orhan Gazi ile gazalara katılan diğer dervişler ise Abdal Musa ve Abdal Murad'dır. Abdal Musa, 35- 40 yaşlarında iken Orhan Gazi ile Bursa'nın fethine iştirak etmiş ve fethin ardından Denizli üzerinden Finike'ye gelip yerleşmiştir.²⁹ Ayrıca Abdal Murad da Orhan Gazi ile Bursa'nın fethine katılmıştır. Kabri, Uludağ eteğinde yer almaktadır³⁰.

Orhan Gazi, kendilerinden istifade ettiği dervişlere riayet etmekle beraber, onların herhangi bir ayaklanmalarına karşı kontrolü ihmal etmemekte idi. Hatta Bursa etrafında çoğalıp içtihatlarını neşretmekte olan Abdal, Torlak³¹ ve Işıkların vaziyetlerini teftiş ve tahkik ettiren Orhan Gazi, inanç akidelerinde sapkınlığa düşenlerin ellerinden çerağ ve bayraklarını alıp, memleketinden kovmuştur³².

²⁷ “Kutbü'l-arifin Şeyh Geyikli Baba Hoy'dan gelmişdür ulu geyiğe binüb gelmişdür geyikler kendiye musahhar imiş gelib İnegöl'de mekân dutmuş merhum Sultan Orhan padişah hazretlerinin fethinde merhum Orhan padişah ol kıyaları fethiderken kutbü'l-ârifin Şeyh Geyikli Baba dahi ol canibde üç yüz altmış kapulu bir kilisa vamiş Kızılkilisayı kendüler feth itmişler cenk iderken bir kestan ağacı vamiş cengi ider iken kestone yarılıb Babayı saklar imiş kâfirler arar bulamazlar imiş sabah gene çıkub kâfirlerle cenk ider idi erenlerle bu minval ile alınmışdır o zamanda Hazret-i Orhan padişah şöyle haber virmişler ki Hoydan bir er gelib ulu geyiğe binib Kızılkilisayı aldı deyü cevap virmişler vardıklarında merhum Orhan Padişah Baba meyhordür deyü iki yük araki ve iki yük şarab gönderüb Baba dahi yanındaki Baba Sultan ...” BOA AE. MÇLB Dosya No:1 Gömlek No: 1; “Sultan Orhan imaret yapub fukarayı riayet itdiğini, Geyikli Baba ile musahabat idüb ana muhabbet itdiğini beyan eyler” Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*, s. 88; Ali Haydar **Avcı**, *Abdalan-ı Rum ve Geyikli Baba*, La Kitap, Ankara 2015, s. 113-119.

²⁸ “İnegöl yöresinde Keşiş dağına bir nice dervişler gelmişler, orasını mekân edinmişlerdi. Bu dervişlerden birisi dağda geyiklerle yürürdü. Turgut Alp onu severdi. Orhan Gazi'ye adam gönderdi. Benim köylerimin yanına bir derviş geldi, yerleşti. Çok mübarek dervişti dedi. ... Orhan Gazi emretti getirin dedi” **Derviş Ahmed Âşıkî**, *Aşık Paşazâde Tarihi*, (Haz. Cemil Çiftçi), Mostar Yayınları, İstanbul 2008, s. 97; “İnegöl yöresinde Keşiş Dağı (Uludağ) yanında dervişler gelip yerleşmişti. Fakat içlerinde bir derviş vardı ki dağda geyiklerle gezerdi. Turgut Alp, ona muhabbet etmişti. Onunla her daim sohbet ederdi. Orhan Gazi'nin dervişleri teftiş ettiğini öğrenen Turgut Alp, Orhan Gazi'ye adam gönderip benim köylerim dairesinde bir derviş var ki geyiklerle sohbet eder, geyikler ondan hiç kaçmaz, hayli mübarek kişidir. Orhan adamlarına varın derviş buraya getirin dedi”. ... **Mehmed Neşri**, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C. 1, (Haz. Faik Reşit Unat- Mehmed Altay Köymen), TTK, Ankara 1995, s. 169; **Hoca Sadeddin Efendi**, *Tâcü't- Tevârih V*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 9-10.

²⁹ Güzel, *Abdal Musa Velayetnâmesi*, s. 44, 55.

³⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't- Tevârih V*, s. 11; Oruç Bey ise Gazi Murad Han dönemindeki bazı ulema ve fukaraları zikrederken Abdal Musa ve Abdal Murad isimlerini de telafuz etmiştir. Bkz. Oruç Bin Âdil, *Oruç Beğ Tarihi*, s. 29.

³¹ Bektaşiliğe yeni intisap etmiş olan acemiler, bu isimle anılırdı. Bkz. Mehmet Ali **Ünal**, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011, s. 695.

³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, s. 531.

Yeniçerilerin giydiği brkn, Hacı Bektaş tarafından giydirildiği rivayet edilmektedir. Bir gün Ali Paşa, kardeşi Orhan'a ey kardeşim! Askerin oğaldı, İslam ordusu kuvvet buldu. şimdi sen bunlara öyle bir nişan koy ki tüm dünyada öyle anılsın. Orhan Gazi, kardeşim sen nasıl dersen öyle olsun dedi. Ali Paşa, "Ey kardeş, bütün askerin kızıl börk giysinler. Sen ak börk giy. Sana ait kullarda ak börk giysinler. Bu da âlemde bir nişan olsun". Orhan Gazi bu sözü dinleyip adam gönderdi. Amasya'da Horasanlı Hacı Bektaş'tan izin alıp, ak börk getirtti. nce kendi giydi sonra kulları giydi³³. Her ne kadar Orhan Bey döneminde bu rivayet işlenmiş olsa da Orhan Bey ile Hacı Bektaş'ın ağdaş olmamasından dolayı bu diyalogun gerçekleşme ihtimali çok düşüktür. Gelibolulu Mustafa ise I. Murad döneminde Timurtaş Bey marifetiyle Hacı Bektaş Veli'nin işareti doğrultusunda, askere kırmızı brkler giydirildiğini sylemektedir³⁴. Kavanin-i Yeniçeriyân'da, Gelibolulu Mustafa'yı destekler nitelikte bilgi vermenin yanı sıra olay hakkında daha açıklayıcı bilgiler aktarmaktadır. Kavanin'e göre; o zamanlar kerameti meşhur olan Hacı Bektaş Velizde Timurtaş Dede ve Hazreti Mevlana evladından Emir şah Efendi marifetiyle yeniçeri keçesini düzüp, bunlara giydirdiler. Keeden yapıldığı için adına keçe, başa giyildiği için börk, namlarına yeniçeri dediler. Yeniçeri yoldaşların giyildiği doğru keçe Hazreti Mevlana'nın giydiğinin örneğidir. Ardındaki tiftiği Hacı Bektaş Veli'ninkinden örnek alıp dualarla giydirdiler. Hazreti Mevlana yolda yürürken ayağı taşa çarptı; Hacı Bektaş Veli bunu görünce, kepeneğinin yenini kesip: Ayağına sar, diyerek verdiğinde o, ayağına sarmaya layık görmeyip, uğur için başına giydi. Bu sebepten Timurtaş Dede adındaki oğlu da yenini, yeniçeriye giydirdi. Bu tayfanın giydiği giysiyi Hacı Bektaş Veli giymiştir. Osman Gazi de kılıç kuşandığında bu giysi ile kılıç kuşanmış lakin yeniçeri teşkilatı kurulmadan ölmüştü. Bu yüzden oğlu olan Timurtaş Dede, Sultan Murad zamanında yeniçeriye bu giysiyi giydirmiřtir³⁵. Fakat Osmanlı'nın ilk kaynaklarından olan Aşıkpaşazade, Hacı Bektaş'ın hiçbir Osmanlı hanedanıyla iletişime girmediğini

³³ Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, s. 34; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C. 1, s. 153- 155; " ...Orhan Gazi vardı Hacı Bektaş Hünkâr'dan dest-i tevbe idüp ak börk geydi. Kendiye taalluk olan ademilerden ak börk geymek ol zamandan kaldı..." *Anonim Tevârih-i l-i Osman (F. Giese neşri)*, Haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 16; Hasan Hüseyin Adahoğlu, "Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i l-i Osman", Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 11.

³⁴ **Gelibolulu Mustafa Ali Efendi**, *Kitab't- Tarih-i Künhü'l- Ahbar*, (Haz. Ahmed Uğur, Ahmed Gl, Mustafa uhadar, İbrahim Hakkı uhadar), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2006, s. 40-41.

³⁵ *Kavanin-i Yeniçeriyân*, (Haz. Tayfun Toroser), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 56- 57.

Yeniçerilerin başındaki tacın Hacı Bektaş'a ait olmadığını belirtmişti³⁶. Kaynaklar arasındaki tutarsızlık bu konuda kesin bir hüküme varılmasını engelliyor. Ancak Aşıkpaşazade'nin itirazına rağmen birçok kaynakta zaman dilimi olarak kesin bir kanıya varılmasa da Hacı Bektaş'ın ya da onunla bağlantılı olan bir şahsın yeniçerilere bu börkü giydirdiği belirtilmektedir. Aslında Yeniçerilere kıyafetlerinin Hacı Bektaş tarafından giydirilip giydirilmeme hususu ikinci plana itilmiş ve her bir yeniçeri kendisine Hacı Bektaş'ı pir olarak kabul etmiş ve devşirildiği zaman Bektaşî yemini etmiştir. Zaten Bektaşî tarikatının, Osmanlı sınırlarında hızla yayıldığı döneme bakıldığında Yeniçeri Ocağının kurulduğu XIV. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Yeniçeri ocağının desteğini arkasına alan Bektaşî tarikatı, Osmanlı sınırlarının dört bir köşesine kol atmıştır. Özellikle güneydoğu Avrupa'da, Dimetoka'da, Teselya'da, Budapeşte ve Girit'te ünlü Bektaşî merkezleri ortaya çıkmıştır³⁷. Bektaşî tarikatı, Yeniçeri ocağı ile kuvvetli bir ilişki içerisinde olduğu için politik öneme sahip olmuştur. Yeniçeri birlikleriyle hareket eden Bektaşî babaları, XVII. yüzyılda Yeniçerilerin Viyana kapılarına kadar dayanıp, Balkanlar ve Avrupa'da fetihler yapmış ve bu durum Bektaşî tarikatının, Yeniçeriler üzerinde aşırı derecede bir otoriteye sahip olmasına yol açmıştır. Bektaşî babaları fethedilecek topraklardaki birçok yerli insan ile Hıristiyan menşeli kişileri, fetih konusunda hazırlayarak Yeniçeri birliklerinin bölgeyi ele geçirmesinde destek sağlamışlardır³⁸.

Orhan Bey'den sonra Osmanlı tahtına oturan I. Murad, Bektaşîlere karşı babası Orhan'ın izlediği olumlu siyaseti devam ettirmiştir. Sultan Murad, Sırp Sındığı zaferinin şükranesi olarak savaşa katılan derviş Postinpuş Baba'ya, Yenişehir'de bir zaviye yaptırır³⁹.

I. Murad'ın Kosova Muharebesi'nde şehit edilmesinin ardından Osmanlı tahtına I. Bayezid geçmiştir. Bu dönemde Rumeli'ne çoktan geçilmiş olsa bile, Yıldırım Bayezid'in Rumeli'ne geçme arzusunun dile getiren ve onun Hacı Bektaş'la olan diyalogunu ortaya koyan kaynaklar mevcuttur. Nüshası, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nde bulunan yazmaya göre Kırkların, Rumeli'ye

³⁶ “ ... Bu Hacı Bektaş, Osmanlı hanedanından kimseyle konuşmadı. ... Yeniçerilerin başındaki tac Hacı Bektaş'ın değıldir. Bu ak börk Orhan Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıktı... ” Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 221- 223.

³⁷ NARA Declassified NND30256 Box No: 22, page: 2.

³⁸ NARA Declassified NND30256 Box No: 22, page: 2.

³⁹ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C. 1, s. 203; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, s. 169.

geçiş şöyledir: Yıldırım Bayezid, Rumeli'ne geçmeyi çok ister ve bir Cuma gecesi kırk rekât namaz kıldıktan sonra uykuya dalar. Rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Peygamber, ona Rumeli'ni Horasan'dan gelecek olan kırk erin fethedeceğini ve Yıldırım Bayezid'in, bu veli kişilere hürmet göstermesini telkin eder. Horasan'dan gelen kırk evliya, Sulucakarahöyük'te mekân tutmuş olan Hacı Bektaş'a gelir ve Hacı Bektaş, bunlara kılıç kuşandırdıktan sonra uygun zaman geldiğinde, Rumeli'nin fethi için vaktin geldiğini söyler. Yola çıkan Kırklar, bir müddet sonra Yıldırım Bayezid'in yanına gelir. Kırkları gören Yıldırım Bayezid, büyük bir sevince kapılır ve onlarla gerekli meşvereti yaptıktan sonra Rumeli'ne ilerler ve burasını ele geçirir⁴⁰. Burada işlenen konu aslında, Rumeli'nin fethinde yararı görünen erenlerin, Hacı Bektaş'la olan bağlantısının ortaya konulmasıdır. Horasan'dan gelen kırk er'e, Hacı Bektaş'ın kılıç kuşandırarak Rumeli'ni fethetmeleri için göndermesi menkıbevi de olsa Bektaşilerin buranın ele geçirilmesinde yaptıkları katkıyı göstermektedir. Aslında yukarıda da izah edildiği üzere Yıldırım Bayezid döneminde Rumeli'ne çoktan geçilmiş idi. Belki de yazma da anlatılmak istenen esas maksad bu dönemdeki Bektaşî Babalarının Osmanlı fetihlerinde yer aldığı mesajıdır. Öyleki Yıldırım Bayezid devrinde yaşayan ve fetihlere katılan ve Balkan Bektaşiliği açısından önemli sayılan simalar bulunuyordu. Bunların başında Ali Koç Baba ve Kızıl Deli Sultan gelmekteydi.

I. Bayezid, Rumeli'nin fetihlerinde aktif rol oynayan Bektaşî dervişlerine mükâfatlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda Seyyid Ali Sultan'a Rumeli fütûhâtında göstermiş olduğu yararlıktan dolayı, Sultan I. Bayezid tarafından bir vakıf tahsis edilmiş ve kendisi o vakıf arazisi üzerinde tekkesini kurarak tasavvuf yolunda yürümeye devam etmiştir. Bu tekke Dimetoka yakınlarında, Osmanlı Arşivlerinde adı Karabükü (Darı Bükü) olarak geçen bir köyün kenarında hâlen mevcuttur. Tekke ve tekkeyi ekonomik olarak besleyen vakıf üzerindeki haklar şeyhin vefatından sonra çocuklarına geçmiştir. Günümüze ulaşan tapu tahrir kayıtlarında da bu durum görünmektedir⁴¹. Kızıl Deli

⁴⁰ *Kırkların Rumeli'ni Fethi*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Eser Kayıt No. 1825, s. 1-24.

⁴¹ *BOA AE. MÇLB Dosya No:1 Gömlek No: 1* in içinde bulunan belgeler bu konuda aydınlatıcı bilgi sunmaktadır. Ayrıca 2 numaralı Rumeli Ahkâm defterindeki hüküm bu konu için diğer önemli belgedir. *"Dimetoka ve kadılarına hüküm ki Dimetoka kazasında medfûn e'izze-i kiramdan Kızıl Deli Sultan Kaddesa'llahu Sirrahü'l-aziz evladından ve dahi bazıları südde-i saâdetime arzuhal idüb cedleri aziz-i müşârün-ileyh diyar-ı Rumeli fatihlerinden olmağla merhum ve mağfûrûn-leh Sultan Yıldırım Bayezid Han aleyhi er-rahmet vel-güfran Paşa sancağında Dimetoka nahiyesine tabi Tanrı Dağı kurbunda yüz on üç nefer reaya ile Büyük Viran nâm karyeyi hudud ve sınırına ve yine Dimetoka kazası muzâfâtdan Cebel nahiyesine tabi altmış yedi nefer reaya ile Darı Bükü ve Taraklu Viran nâm karyeleri dahi kendü*

Sultan dergâhına verilen bu imtiyaz durumu, Musa Çelebi'nin hengâmeli saltanat yıllarında da devam etmiştir. Fakat Yıldırım Bayezid'in Ankara savaşından mağlubiyetle ayrılması neticesinde ülkedeki bozulan istikrar tekkeye de yansımıştır⁴².

Çelebi Mehmed döneminde meydana gelen en önemli olaylardan birisi Şeyh Bedreddin isyanıydı. Musa Çelebi döneminde Kadıaskerlik görevinde bulunan Şeyh Bedreddin, Musa Çelebi'nin taht mücadelesinde başarısız olmasının ardından görevinden azledilmişti⁴³. Şeyh Bedreddin, Çelebi Mehmed tarafından bir miktar ulufe tayin edilerek İznik'e sürüldü. Şeyh Bedreddin'in müritlerinden olan Börklüce Mustafa Aydın'da, Torlak Hû Kemal ise Manisa'da bir isyan çıkarttı. Velayet davasında bulunan bu kişiler halk arasına fesat sokup, halkın inancını bozmakla suçlandı. Bu ayaklanmaları öğrenen Şeyh Bedreddin, Sinop üzerinden Deliorman'a kaçtı⁴⁴. Şeyh Bedreddin, Deliorman'da ortak mülkiyet, Hıristiyanlıkla İslamiyet'in eşit olduğu düşüncesini savunan öğretileriyle harekete geçti⁴⁵. 1416 yılında isyanını başlatan Şeyh Bedreddin kendisini halife ilan ederek görev talep eden ve kendisine inanan tüm kişileri etrafına topladı. Şeyh Bedreddin, çıkarttığı isyanla bölgede çok etkili oldu⁴⁶. Fakat Şeyh Bedreddin, isyanında başarılı olamayıp ele geçirildi. Yakalanan Şeyh Bedreddin, Siroz'a Çelebi Mehmed'in huzuruna gönderildi. Mevlana Haydar tarafından verilen "kanı helaldir, malı haramdır" fetvası üzerine idam edildi⁴⁷. Şeyh Bedreddin, çıkarttığı isyan neticesinde Balkanlar'da geniş bir halk kitlesini etkisi altına almıştı. Özellikle faaliyet gösterdiği Deliorman bölgesi, Bulgar topraklarının Osmanlı Devleti'nden çıkmasına kadar Bektaşilerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafya olarak kalmıştır.

hudud-u sınıruyla ve Tatarviran ve Akpınar ve Kavacık mezraalarını cedleri aziz-i müşârün-ileyhe hibe ve temlik ve yedine mülknâme-i hümâyun virdikden sonra ol dahi evladına vakf idüb ... vakfını defter-i hakanide mukayed olmağla ber mucebi defteri hakani ve mülknâme-i hümâyun vakf-ı evlad olan ..." A.DVNS.AHKR.d.2 Hüküm No: 1142.

⁴² Ahmed **Hezarfen**, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıl Deli Sultân (Seyit Ali Sultân)*, Dergâhı, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 28.

⁴³ Derviş Ahmed Âşıkî, *Aşık Paşazâde Tarihi*, s. 162.

⁴⁴ "... ve bu Simavne kadısoğlu'nun bir kethüdâsı var idi, adına Börklüce Mustafa derlerdi, ol vilayette hayli bâri mürâilik edip, Aydın Vilâyetinin ekserini kendisine döndürüp, ol yerde velâyet davasını edip, halkı ibâhat mezhebine davet etti. Hatta illerde meşhur oldu. Simavna kadısoğlu anı işidecek, kaçıp, İsfendiyar'a varıp, andan Ağaçdenizine varıp, makam tuttu..." Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C. 2, s. 545.

⁴⁵ **Franz Babinger**, *Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin*, (Çev. İlhami Yazgan), La Yayınları, Ankara 2015, s. 84-85.

⁴⁶ "... Simavna Kadısoğlu Ağaçdenizi'ne girmişti. Vilayetlere sufiler gönderdi. Gelin, bundan sonra padişahlık benimdir. Sancak isteyen gelsin, Subaşılık isteyen gelsin, elhasıl her maksudu olan gelsin dedi. Ben huruc ettim, bu vilayette ben halifeyim ..." Derviş Ahmed Âşıkî, *Aşık Paşazâde Tarihi*, s. 160.

⁴⁷ Derviş Ahmed Âşıkî, *Aşık Paşazâde Tarihi*, s. 160; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, C. 2, s. 547.

Fatih Sultan Mehmed'in Bektaşilerle olan ilişkisini, XV. yüzyılda kaleme alınan Otman Baba Velayetnâmesi ortaya çıkarmaktadır. Velayetnâme'ye göre Fatih ile Otman Baba arasındaki diyalog şöyle cereyan etmiştir. İstanbul'u ele geçiren Fatih, Belgrat'ı fethetmeyi planlamaktadır. O vakitler Otman Baba, İstanbul'da bulunmaktadır. Bir gün Otman Baba, Silivri Kapısında otururken, Fatih Sultan Mehmed ile veziri Mahmud Paşa, çıka geldi. Padişah ile vezirin Belgrat fethiyle alakalı konuşmasını duyan Otman Baba, "*sakın Mehmed Han, Belgrat kalesine gitme, çanına ot tıklarlar*" dedi. Bu sözlere kızan Fatih kılıcını çekip Otman Baba'nın üzerine yürüse de Mahmud Paşa'nın bir veliye böyle davranmaması gerektiği uyarısı neticesinde kılıcını kınına koyar. Belgrat seferine giden Fatih, gerçektede hezimete uğrar. Fatih'in, İstanbul'a dönmesinin ardından bir gün İstanbul sokaklarında dolaşırken Otman Baba'ya rast gelir. Otman Baba, hemen Fatih'in önüne geçerek sultan sen misin yoksa ben miyim diye sorar. Fatih, dervişi hatırlar ve hemen atından inip evliyanın elini öperek "*Sultan sensin, sen bir Tanrı sırrısın ben ise sana yardımcıyım babacığım*" diyerek cevap verir⁴⁸. Velayetnâme'deki bu anlatım, Osmanlı fetih ve ilerleyişinde Bektaşî dervişinin etkisini izah etmesinin yanı sıra dervişin bünyesinde bulundurduğu velilik göstergesini de ortaya koymasından önemlidir. Fakat bu tarz bilgilerin mukayese edilebileceği alterneatif bir kaynağın olmayışı, bu metinlere ihtiyatlı yaklaşılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in Otman Baba haricinde bir diğer Bektaşî dervişi olan Koyun Baba ile de diyalogu bulunmaktadır. Bir gün Fatih Sultan Mehmed, Merzifon'dan İstanbul'a giderken Osmancık şehrine uğrar ve bu şehirde bulunmakta olan Koyun Baba'nın yanına giderek "merhaba etmek murad eyler", fakat Koyun Baba elini padişaha vermeden önce "Beylerbeyi"ne uğrayıp uğramadığını sorar. Padişah bu soruya "Ya Sultan'ım beylerbeyi kimdir?" sorusuyla karşılık verir. Bunun üzerine Koyun Baba şöyle der: "... Merzifon'da eski hamam külhanında sakin olan Piri Baba'ya derler." Fatih Sultan Mehmed bu cevap üzerine Koyun Baba'ya: "Hay Dede Sultan biz dediğin kişinin himmetiyle gideriz" cevabını verir. Ondan sonra Koyun Baba, Fatih Sultan Mehmed ile merhaba eder. Bu konuşmadan sonra Fatih, Koyun Baba'ya "Ya Dede Sultan iste benden ne muradın?" diye sorması üzerine Koyun Baba: "Ya padişahım benim itlerime yallık için bir köy viresin dahi abdallarıma aba viresin, yüz

⁴⁸ Hakkı Saygı, *Otman Baba ve Velayetnâmesi*, Saygı Yayınları, İstanbul 1996, s. 14-16.

elli altun viresin” diyerek isteklerini sıralar. Padişah baş üstüne diyerek istekleri yerine getirir⁴⁹. Fatih Sultan Mehmed ile Koyun Baba arasındaki bu diyalog, bu sırada Eski Hamam külhanında oturmakta olan Pîrî Baba’ya malûm olur ve o bunun üzerine eleştirel bir üslupla: “Koyun Baba gayri dünya meşakkatine düşdi.” diye söyler⁵⁰. Velayetnameler’de aktarıldığı üzere Fatih Sultan Mehmed ile Bektaşî önderleri arasında diyaloglar cereyan etmiştir. Velayetnameler’de verilmek istenen temel mesaj padişahın evliyalara karşı duyduğu saygı, evliyaların da devlet liderine karşı sergiledikleri hoşgörü neticesinde iyi ilişkiler sürdürdüğü olgusudur. Fakat yukarıda da vurgulandığı gibi bu tarz bilgilerin tenkite açık oldukları hiçbir zaman unutulmamalıdır. Genelde tarikata mensup dervişler tarafından yazılan bu menkıbevi eserlerde, ana kahraman olan evliyanın üstün özelliklere sahip olma durumu ve karizmatik otoritesi ön plana çıkartılmaya çalışılır. Bundan dolayıdır ki aktarılan bilgilerin biraz abartılı olma ihtimali yüksektir. Genelde menkıbelerde belirtilen hususların bir başka kaynak tarafından da teyit edilememesi, bu bilgileri tamamen red etmemekle birlikte onlara temkinli yaklaşılması gerekliliğini zaruri kılmaktadır.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin doğu sınırında zuhur eden Safevi Devleti, halifeleri aracılığıyla Anadolu’da yoğun bir Kızılbaşlık propaganda faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti kendi varlığı için tehlike arz eden Kızılbaşlık propagandasını, bertaraf edebilmenin çözüm yollarını aramaya başlamıştır. Bu noktada başvurulan ilk yöntem Kızılbaşlığa karşı Sünni bir tarikat olan Halvetîliğe destek vermek olmuş ve böylece Osmanlı Devleti, muhafazakâr yapısını toplum nazarında daha da sağlamlaştırmak istemiştir⁵¹. Tüm bu olaylar cereyan ederken II. Bayezid, Dimetoka’daki Seyit Ali Sultan Tekkesi’nde bulunan Balım Sultan’ı, Pirevi’nin başına getirerek postnişin yapar.

II. Bayezid dönemi, gerek Bektaşilik’in kendi akıbeti açısından, gerekse devletin Bektaşilerle olan ilişkisi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu tarihe kadar derviş ve abdalların uygulaya geldikleri erkân ve kurallar artık sistematize edilerek bir prototîp

⁴⁹ Muzaffer **Doğanbaş**, *Koyun Baba Velâyetnâmesi*, Dört Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s. 21-22.

⁵⁰ Muzaffer **Doğanbaş**, “Pîrî Baba Velayetnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 41, 2007, s. 172.

⁵¹ Saim **Savaş**, *XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik*, Vadi Yayınları, Ankara 2012, s. 144- 146; Osmanlı Devleti daha sonraki yüzyıllarda da Halvetîleri desteklemeye devam etmiştir. Özellikle Bulgaristan topraklarında yer alan Bedreddiniler ve Kızılbaşlara karşı Halvetîleri destekleme politikasına başvurmuşlardır. Kazım **Hacimeyliç**, “Bosna- Hersek’te Tasavvuf”, *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, Manisa 2010, s. 524.

oluşturulmuştur. Aynı zamanda II. Bayezid'in, Seyyid Ali Sultan Dergâhı'nın postnişini olan Balım Sultan'ı Pirevi'nin başına getirmesi, tarikatın kurumsallaşmasını sağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle ortaya çıkan Safevi tehlikesi, Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmiş ve Safevilere meyledebilecek kitleleri kontrol altına alabilmek için Bektaşiliğe destek vermiştir. Safevi Devleti'nin doğuşu, günümüz Bektaşiliğinin de oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tarikatın başına geçen Balım Sultan'a tarikatın ikinci piri manasında Piri Sanî unvanı verilmiştir. Neden Balım Sultan'ın tercih edildiği sorusu yöneltildiğinde, II. Bayezid'in Dimetoka'da doğmuş olması ve çocukluğunun bir kısmını orada geçirmesi, onun Balım Sultan'la daha önceden orada tanıştığı ihtimalini ortaya koymaktadır. Zaten, II. Bayezid'in, Seyyid Ali Sultan Dergâhı'na karşı ayrı bir sevgi ve yakınlığı var idi⁵².

Bektaşiler aşağıda ifade edileceği üzere Çelebiler ve Babaganlar olarak ikiye ayrılmadan evvel, Çelebiler çoktan kendi içinde Hüdadağlı ve Mürselli olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Bunların iki kola ayrılma sebebi Hacı Bektaş Veli'nin postuna oturmakla ilgili ortaya konulan kurallardan kaynaklı anlaşmazlıktan çıkmaktadır. Buna göre Hüdadağ Çelebi'nin babası Resul Bali mürşit olduğu hâlde Resul Bali öldükten sonra posta Hüdadağ Çelebi değil, Resul Bali'nin kardeşi Mürsel Bali geçmiştir. Ağabeyi öldükten sonra mürşitlik sırası kardeşine geçmişti. Hüdadağ Çelebi, amcası Mürsel Bali'den önce öldüğü için ve dolayısıyla mürşit olamadığı için Hüdadağ Çelebi'nin erkek çocukları ve sonraki nesilleri de mürşit olma hakkını yitirdi. Resul Bali'nin evlatlarının posttan uzaklaştırılması aileyi Hüdadağlı kolu ve Mürselli kolu olarak ikiye böldü ve her iki kol da vakfın gelirlerini paylaştığı hâlde sadece Mürselli kolu vakfın mütevellisi olabiliyordu⁵³. III. Mustafa döneminde Hüdadağ soyundan gelen Hüseyin Efendi, Konya kadısından aldığı berat ile postnişin olmuş fakat Mürselli

⁵² **Baha Said**, "Bektaşiler III", *Türk Yurdu*, 28 Nisan 1927, s. 314; Adem Boz, "Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Kapatılmasının Doğurduğu Sonuçlar", Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1999 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 16; Cemal Bardakçı eserinde, Bektaşiliği merkezileştirip erkânını kuran kişinin Seyyid Ali Sultan Dergahında bulunan Hızır Balı adlı kişi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Cemal **Bardakçı**, *Millî Tarihi Dini İçtimai Siyasi İktisadi ve İdari Bakımlardan Alevilik- Ahilik- Bektaşilik*, Yeni Matbaa, Ankara 1950, s. 51; Faroqi ise merkez tekkesi bugün Hacıbektaş kasabası olan yerde bulunan Bektaşî derviş tarikatının kapısı, heterodoks zümreye mensup olan ve zulümden kaçıp kurtulmak isteyen her türlü müride açık olduğunu belirterek, Safevi tarikatının bazı çaresiz veya hayal kırıklığına uğramış bazı eski müritlerinin de Bektaşiliğe katılmış olanlar arasında yer alabileceğini ifade etmiştir. Suraiya **Faroqi**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, (Çev: Ayşe Berktaş), Kitap Yayınları, İstanbul 2010, s. 72; Ahmed Yaşar **Ocak**, "Balım Sultan", TDVİA, İstanbul 1992, C. 5, s. 16-17.

⁵³ Meral **Salman Yıkılmış**, *Hacı Bektaş Veli'nin Evlatları "Yol'un Mürşitleri: Ulusoy Ailesi"*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 58, 91-92.

kolundan olan Abdülatif Efendi'nin kural üzere postnişinliğin kendisinin hakkı olduğunu belirterek padişah'tan bu makamın kendisine verilmesini talep etmiştir⁵⁴. III. Mustafa, Abdülatif Efendi'nin talebini haklı görerek postnişinlik makamına onu getirmiştir. Bu cümlelerden şu anlaşılıyor ki her ne kadar Çelebiler arasında görev taksimatı yapılmış olsada zaman zaman buna riayet edilmeyerek çekişmenin ileriki tarihlerde de yaşandığı görülmüştür.

Tarikatın ikinci kurucusu yani Piri Sanî olarak adlandırılan Balım Sultan, Bektaşiliğe günümüze kadar süre gelen yeni bir yapılanma getirmiştir. Balım Sultan Erkânı da denilen bu yapılanmanın bazı bileşenlerini şunlar oluşturmaktadır⁵⁵. Bunlardan ilki Bektaşilik'te mücerretliğin yani bekâr Derviş ve Babaların ortaya çıkmasıdır. Balım Sultan'dan itibaren artık bekâr Babalar daha makbul görülmüştür⁵⁶. Hiç evlenmeyerek tekkelerde yaşayan bu dervişler, terk ve tecrid alameti olmak üzere kulaklarına demir halkalar takıyorlar idi. İlk bakışta Hıristiyanlardaki keşişlik teşkilatı ile alakalı gibi görünen bu mücerred dervişler teşkilatı, daha evvel Bektaşilik ile sıkı alakaları olan Kalenderiye tarikatında mevcut olduğu gibi, bunun ilk örneklerini ve buna hâkim olan sufiyane düşüncelerin kökeninde İslamın ilk asırlarındaki zahidler de bulmak mümkündür. Balım Sultanın yaptığı bu ıslahattan sonra kendilerinin Hacı Bektaş neslinden (*Bel Evladı- Çelebiler*) olduklarını iddia eden şeyhler ile bunu kabul etmeyerek, kendilerinin *Yol Evladı*, yani Bektaşiliğin hakiki mensupları, oldukları iddiasında bulunan Babalar arasında şiddetli bir rekabet baş göstermiştir⁵⁷. Bu tarihten sonra mücerretliği savunan Bektaşiler'e *Babagan* kolu, Hacı Bektaş'ın neslinden geldiğini iddia eden guruba ise *Dedegan* kolu denilmiştir. Dedegan (Çelebi) kolunun, Babaganlara karşı en önemli avantajı, cedlerinden ötürü vakıf idaresini ve gelirlerini ellerinde buldukları için merkezi otorite tarafından birinci derecede muhatap alınmalarıydı. Böylece bir tarafta yapı ve işleyiş bakımından herhangi bir tarikatla aynı mahiyette olan ve dinî faaliyetlerle manevi terakki elde etme prensibine dayanan

⁵⁴ **Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi**, *Bektaşî Sırrı Nâm Risaleye Müdafaa*, Asır Matbaası, Dersaadet 1328, s. 48-50.

⁵⁵ **J. K. Birge**, *Bektaşilik Tarihi, Bektaşilik Tarihi*, (Çev. Reha Çamuroğlu), Ant Yayınları, İstanbul 1991, s. 64-65.

⁵⁶ **Frederick De Jong**, "The Iconography of Bektashiism: A Survey Of Themes And Symbolism In Clerical Costume, Liturgical Objects And Pictorial Art", *From History To Theology Ali In Islamic*, Edt. A. Y. Ocak, TTK, Ankara, s. 269.

⁵⁷ **M. Fuad Köprülü**, "Bektaş- Hacı Bektaş Veli", *İA*, İstanbul 1979, C. 2, s.46; Süreyya Baba'ya göre Hacı Bektaş evli idi ve karısının adı Kutlu Melek, Kadıncık Ana diye tanınan Fatıma Nuriye adındaki bir hanımdı. Bkz. Şeyh Baba Süreyya, *Bektaşilik ve Bektaşiler*, s. 18.

anlayış, diğer tarafta otoritesini ve prestijini Hacı Bektaş Veli'nin soyundan olma iddiasına dayandıran ve işlevi esas itibariyle tekkeyi besleyen vakıf gelirlerini kontrol etmekle sınırlı kalmış gibi görünen Çelebi ailesi bulunuyordu. Bu modele göre tekkede meskûn dervişler ve civarda sakin muhiplerin tarikata intisapları ve tarikat içinde seyr u sülukları tamamen “baba” unvanı taşıyan Babagan kolunun temsilcileri gözetiminde gerçekleşiyordu. Aynı şekilde cem töreni başta olmak üzere tekkede gerçekleşen tasavvuf faaliyetlerinin tamamı babalarının yetki alanında idi. Çelebi ailesinin fertleri isterlerse bu tasavvufî sürece dâhil olup derviş, baba, halife baba gibi manevi dereceleri alabilirlerdi. Ancak bu sürece hiç dâhil olmasalar da onlar zaten doğuştan saygın olarak dünyaya geliyorlardı⁵⁸. Balım Sultan'ın getirdiği diğer yenilikler ise 12 İmam Ayini, 12 Çerağ ve palhenk'dir⁵⁹.

Mücerret kolundaki dervişlerin bazılarının kulakları küpelidir. Rivayete göre Balım Sultan'ın dervişlerinden birisini bilmeyerek öldürmüşler, bunun üzerine alamet olmak üzere Balım Sultan küpeyi adet etmiştir. Küpeye “*teslim halkası*” da denilmektedir. Mücerret olarak kalacak dervişin kulağı Balım Sultan'ın türbesinin eşliğinde delinir. Bu suretle pirin kulağı küpeli kölesi olmuş olur. Artık o derviş evlenemez ve bekâr olarak tekke ve zaviyelerde yaşamını tamamlardı⁶⁰.

Balım Sultan Erkânî'nin uygulanmasıyla birlikte tarikatın başına geçecek kişinin kim ve nasıl olacağı problemi de ortaya çıkmış oldu. Pirevi'nde postta oturan ve tarikatın lideri olan kişiye Dedebaba unvanı veriliyordu. Dedebabalık makamına talip olan adayların Dedelik mertebesine erişmiş olması gerekiyordu. Dedebaba, demokratik bir yöntem ile evli olmayan Dedeler tarafından seçilerek görevine başlar idi. İlk Dedebalık görevini Sersem Ali Sultan'ın (D. 1569-1570) yaptığı tahmin edilmektedir⁶¹.

Balım Sultan⁶² döneminden itibaren Bektaşî tarikatına intisap eden ve etkileyen akımlardan birisi de Hurufilik⁶³ olmuştur. Hurufilik, Fazlullah-ı Hurûfî⁶⁴'nin (ö.

⁵⁸ Rıza **Yıldırım**, “Bektaşî Kime Derler?: “Bektaşî” kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, *Kızılbaşlık Alevilik Bektaşîlik Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*, (Der. Yalçın Çakmak-İmren Gürtaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 81.

⁵⁹ Baha Said, “Bektaşîler”, s. 315.

⁶⁰ Besim **Atalay**, *Bektaşîlik Edebiyatı*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340, s. 24.

⁶¹ Frederick De Jong, “The Iconography of Bektashiism: A Survey Of Themes And Symbolism In Clerical Costume, Liturgical Objects And Pictorial Art”, s. 269.

⁶² Asıl adının Hızır Bali olduğu öne sürülen Balım Sultan, Bektaşîliğin ikinci kurucusu sayılıp pir-i sani unvanıyla anılmaktadır. Tahminen 1516 senesinde vefat eden Balım Sultan, Hacı Bektaş Dergâhı'na defnedilmiştir. Bkz. Ocak, “Balım Sultan”, s. 17-18.

796/1394) kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtnî bir akım idi. Hurifiliğin müritleri aracılığıyla bu akım Bektaşî tarikatını da etkiledi⁶⁵(Bkz. Resim 1). Melikoff, Trakya’da tespit ettiği dört zaviye yapısı ve işlemlerinde yedi sayısının tercih edildiğini belirtmiştir. Özellikle iki tekkenin ise Hurufilikle bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Bu tekkeler Akyazılı Sultan ve Otman Baba Tekkeleri’dir. Otman Baba ve Akyazılı Baba’nın isimleri XVI. Yüzyıl Hurufî şairleri olan Yeminî ve Muhyeddin Abdal’ın şiirlerinde geçmektedir. Ve hatta Yeminî, Akyazılı Sultan Tekkesi’nin dervişlerindendir⁶⁶. Besim Atalay, Hurufiliğin Bektaşîliğe etkisinin o kadar çok olduğunu belirterek halk nazarında iki akımında aynı görüldüğünü ifade etmiştir⁶⁷.

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sufilik, tüm Osmanlı İmparatorluğunu etkisi altına almıştı. Anadolu’da sayısı belli olmayacak derecede tarikat var idi. Fakat Bodrogi’ye göre yöre halkıyla, onların gelenek ve inancıyla daha derin bir ilişkisi bulunan en açık ve en hoşgörülü tarikat Bektaşîlik idi. Bu tarikat alt tabakada bulunan insanlara diğer tarikatlardan daha iyi uyum sağlamış ve bu nedenle de halk İslam’ının ideolojik hedeflerinin tamamına yakını yakalayabilmişti⁶⁸. Velayetnâme’de Hacı Bektaş’ın 36.000 halifesinin olduğu ve bunlardan 360’ının ise daima Hünkâr’ın hizmetinde bulunduğunu ifade etmiştir⁶⁹. Bu rakamlar her ne kadar abartılı olarak gözükse de, tarikatın hatırı sayılır derecede üyesinin olduğunu anlaşılmada bizlere fikir vermektedir.

⁶³ Fazlullah Hurufî’nin kurup geliştirdiği ve harflerin esrarına dayanan Bâtnî bir akımdır. Hurifiliğin esası harflerle sayıların kutsallığını kabul edip, bunlara çeşitli anlam yüklemeye dayanmaktadır. Bkz. Hüsametdin **Aksu**, “Hurûfilik”, TDVİA, İstanbul 1998, C. 18, s. 408-412.

⁶⁴ Fazlullah Hurufî, 1340 senesinde Esterebâd şehrinde doğmuştur. Hurifilik akımının kurucusu olan Fazlullah, düşüncelerini Cavidannâme adlı eserinde dile getirmiştir. Fazlullah Hurufî, düşüncelerinin şeriata aykırı olması gerekçesiyle 1394 senesinde idam edilmiştir. Bkz. Hüsametdin **Aksu**, “Fazlullah-ı Hurufî”, TDVİA, İstanbul 1995, C. 12, s.277- 279.

⁶⁵ Hüsametdin Aksu, “Hurûfilik”, s. 408-412.

⁶⁶ İrene Melikoff, *Kırklar’ın Cemi’nde*, s. 89.

⁶⁷ Besim Atalay, *Bektaşîlik Edebiyatı*, s. 30-36.

⁶⁸ Krisztina **Kehl-Bodrogi**, *Kızılbaşlar/ Aleviler*, (Çev. Oktay Değirmenci- Bilge Ege Aybudak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 42; Balkanlarda Mevlevîlik ve Bektaşîlik adı altında iki büyük tarikatın varlığından bahseden Georges Castallian, Bektaşî düşüncelerinin Mevlevîler’den farklı olarak hem büyükşehirdeki halk tabakalarında hem de kırsal alanda etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bektaşîlere, Bulgar Riviyerası Türklerinde, Dobruca, Rodoplara, Makedonya, Teselya ve Arnavut ülkelerinde de rastlanılmıştı. Georges **Castallian**, *Balkanların Tarihi 14- 20. Yüzyıl*, (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğ), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 143.

⁶⁹ “Hacı Bektaş Hünkâr, otuz altı bin çerağ uyarı, otuz altı bin halife dikmişti. Bunların üçyüzaltmış, gece gündüz, Hünkâr’ın huzurunda hizmette bulunurdu.” Gölpınarlı, *Manakab-ı Hacı Bektaş-ı Velî “Vilâyet-nâme”*, (1958 yılı baskısı), s. 81.

Yavuz Sultan Selim döneminde Bektaşilerden ziyade Kızılbaşlara karşı bir politika izlenmişti. Özellikle Kızılbaşların Şah İsmail'e her alanda destek vermesi Yavuz'un Kızılbaş takibinde bulunmasına yol açtı. Yavuz Sultan Selim döneminde Şah İsmail'e karşı verilen mücadele Anadolu'daki Kızılbaş ayaklanmasını bertaraf etmişti. Yavuz Sultan Selim, Safevilerle yürüttüğü mücadelenin sebeplerini Şah İsmail'e yazdığı mektubunda belirtmişti. Mektupta Şah İsmail'in tekkeden ayrılıp tahta oturmasının ardından dünyaya zulm ettiği belirtilmiş, sahabilere küfür edecek kadar ileri gidip dine aykırı davrandığını ifade etmişti⁷⁰. Savaşa meşru bir zemin hazırlayan Yavuz Sultan Selim, ordusuyla harekete geçerek 1514 senesinde Çaldıran Ovasına geldi. Burada başlayan savaşın neticesinde Recep ayının ikinci Çarşamba günü Osmanlı ordusu galibiyet elde etti⁷¹. Savaşın ertesi günü toplanan Divan'da Tebriz'e yürünme kararı alındı. 8 Eylül 1514 tarihinde Tebriz'e girilerek Hasan Padişah Camii'nde namaz kılındı. Dört halife adı hutbede okunarak Sünnilik yeniden ihdas edildi⁷².

I.Süleyman'ın (1520-1566) saltanat yıllarında Bektaşilerle olan ilişkisinin kırılma noktasını 1526 yılında ortaya çıkan Kalenderoğlu isyanı oluşturmaktadır. Hacı Bektaş Veli postnişini olan Kalender Çelebi⁷³, rivayete göre Hacı Bektaş'ın evladı telakki edilen çelebilerden yani Balım Sultan evladındandı⁷⁴. Kalender, yukarıda zikredilen tarihte “Zamanın Mehdisiyim” diyerek etrafına abdal, torlak ve işsiz güçsüz takımdan otuz bini aşkın kişiyi toplayarak ortaya çıktı⁷⁵. Bu grupun isyan bayrağını çekip, etraftaki birçok idareciyi yenilgiye uğratması üzerine olaylar padişaha bildirilmiş,

⁷⁰ *Ada'i-yi Şirazi ve Selim-nâmesi*, (Haz. Abdüsselam Bilgen), TTK, Ankara 2007, s. 62-64.

⁷¹ **Celâl-zâde Mustafa**, *Selim-nâme*, Haz. Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar, MEB, İstanbul 1997, s. 581.

⁷² Tufan **Gündüz**, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 141.

⁷³ Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyundan olan Kalender Çelebi bir rivayete göre Kadıncık Ana'nın oğlu olan Habib Efendi'nin torunudur. Diğer bir rivayet ise Bektaşiliğin ikinci piri sayılan Balım Sultan'ın oğlu olduğu yönündedir. Bkz. Mücteba **İlgürel**, “Kalender Şah”, TDVİA, İstanbul 2001, C. 24, s. 249.

⁷⁴ “... *Bozok kabilesi içinden hurûc idüp alâm-ı tuğyan-ı ser-efrâz, avaze-i bağy ü inadı tûl ü dirâz eylediler. Epeyi bulunup iki taraftan serkeşlik tarîkına sâlik oldılar. Bir bölüğü bir niçe bin levend-i bi-devletile Atmaca nâm bir müfsid-i bed-nâmı baş idünüp bir bölüğü Hacı Bektaş oğlu Kalender nâm pelidi reis idindiler. Her biri bir yekeden iğvâ-i hiyânetile memlekete tezeliül ve ızdırâb virdiler.*” Seyid Ali Topal, “Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 370- 371. Rivayete göre Hacı Bektaş abdest alırken burnu kanamış ve kan, suya karışmıştır. Kadıncık Ana'nın da bu suyu dökmeyip içmesi üzerine hamile kaldığı söylenmektedir. “Kalender, Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana'dan burun kanı damlasıyla olan Nefes-oğlu Habib Efendi evladından olmakla hayli kuvvet ve kudret sahibi idi.” **Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi**, *Solakzâde Tarihi*, C. II, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1989, s. 154; **Peçevi İbrahim Efendi**, *Peçevi Tarihi I*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1992, s. 92; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 346.

⁷⁵ Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, C. II, s. 153-154.

padişah da Veziriazam İbrahim Paşa'yı bu isyanı bastırmakla görevlendirdi⁷⁶. İbrahim Paşa, üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi ile yola koyuldu. Aksaray sancağına varınca Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ve Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa eyaletlerindeki tımarlı sipahileri Kalender Çelebi üzerine gönderir. Fakat çarpışmalarda Kalender Çelebi üstün gelir hatta bu mücadelede Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa, Alaiye Beyi Sinan Bey, Amasya Beyi Koçi Bey, Birecik Beyi Mustafa Bey, Anadolu Tımar Defterdarı Nuh ve Karaman Defter kethüdası Şeyh Mehmed hayatlarını kaybetti⁷⁷.

Mağlubiyet haberini alan İbrahim Paşa, emri altındaki askerin maneviyatını bozmamak için firari askeri ordugâhına sokmadı. Paşa'nın yanında yalnız beş bin kapıkulu askeri bulunuyordu. Paşa, karşı tarafın yapısını bozacak farklı bir taktik izledi. Kalender'e iltihak edenlerden mühim bir kısmı Dulkadir sipahileri idi; bunların boy beyleri, İbrahim Paşa tarafından orduya davet olunarak, kendileriyle görüşülüp anlaşılması ve evvelce çeşitli sebeplerle ellerinden alınan dirliklerin bu sipahilere tekrar verileceği ilan edilmiştir. Bu durum gerçek manada Kalender'in kuvvetlerini sarstı. Eski dirliklerini alan sipahilerin Kalender'in yanından ayrılmasıyla, Kalender'in etrafında cılız bir kuvvet kaldı⁷⁸. Osmanlı kuvvetlerinin yoğun baskısı karşısında tutunamayacağını anlayan Kalender, İran'a gitmeye niyetlendi, sonra da Bağdat'a yöneldi. Fakat İbrahim Paşa buna fırsat vermeyerek Başsan adlı yayla mevkiinde yanındakilerle birlikte Kalender Çelebi'yi öldürmüştü⁷⁹. Böylece Kalender Çelebi isyanı güç de olsa 1527 yılında bastırılmıştır. Elbetteki bu isyan Bektaşilerin devlet nezdindeki itibarını zedelemiştir. Hacı Bektaş Veli tekkesinin faaliyetleri kesintiye uğrayarak tekke Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerine kadar kapalı kalmıştır⁸⁰.

⁷⁶ Kâtip Çelebi, Kalender ibn-i Hacı Bektaş'ı harici olarak tanımlamaktadır. Padişah, Kalender Şah isyanını bastırması için kapıkulu askerleriyle birlikte İbrahim Paşa'yı 10 Nisan 1527'de görevlendirdi. Bkz. **Kâtip Çelebi**, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fi İlmi't-Târih ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârih) Târihu Mülûki Âli Osmân*, TTK Ankara 2009, s. 294

⁷⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, s. 93.

⁷⁸ İ.H. **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK, Ankara 2011, s. 347.

⁷⁹ "Anadolu'da, Hacı Bektaş oğlanlarından Kalender nâm kimesne huruc idüp hayli fitne ve fesad idüp ve Karaman Beğlerbeğisi Mahmud Paşa'yı alub ve nice hadiseler ettikten sonra ahirü'l-emr Sultan Süleyman veziriazam İbrahim Paşa ile kapudan asker gönderüb varub Kalenderi ele getirüb başın kesüb ve yanınca olan müfsidlerin ekserin kırdı." **Lütfi Paşa**, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matba-ı Amire, İstanbul, 1341, s. 332; Mücteba **İlgürel**, "Kalender Şah", TDVİA, İstanbul 2001, C. 24, s. 249.

⁸⁰ Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s. 11; Fakat İrene Melikoff, tekkenin kapatılma tarihini Yavuz dönemine dayandırmaktadır. Ona göre I. Selim'in hükümdarlığından başlayarak Sultanların tekkeye bağışları kesilmiş, hatta I. Selim, tekke 1551 yılında yeniden açılıncaya kadar tekkenin kapalı olmasına neden olmuştur. İrene Melikoff, *Hacı Bektaş*

Kanuni, Pirevi'nin kapısına kilit vurdurmuştu fakat bu olaydan 11 yıl sonra 1538 yılında, Boğdan seferine giderken bir Bektaşî dervişi olan Sarı Saltuk'un Babadağı'ndaki türbesini ziyaret etmiştir. Hatta Sarı Saltuk hakkında duyduğu efsanelerle karışık rivayetlerin doğruluğundan emin olmak için dönemin ileri gelen âlimlerinden Şeyhülislam Ebusuud Efendi'ye müracaat ederek bu hususta kendisinden bir fetva istemiştir. Ebusuud bu soru üzerine Sarı Saltuk'un nefsinin terbiye eden, ilim ve ibadetle meşgul olan bir keşiştir cevabını vermiştir⁸¹.

XVI. yüzyılda Osmanlı ülkesindeki heterodoks zümreler üzerinde etkisini gösteren Safeviler, XVII. yüzyıla geldiğinde bu kitle ile arasındaki ilişkiyi eski düzeyde koruyamamış ve bir nevi etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bodrogi, nefes, deyiş gibi dinî eserlere dayanarak XVII. yüzyılda Kızılbaşların piri olarak Hacı Bektaş'ın, Safevi tarikat şeyhlerinin yerine çoktan geçmiş olduğunu iddia etmektedir. Hacı Bektaş merkez tekke yöneticisi, artık Anadolu Kızılbaş topluluklarının çoğu için önemli dinî ve sosyal meselelerde en üst otorite sayılmaktaydı⁸². Zaten Balım Sultan'ın 12 imam ayini, 12 çerağ gibi getirdiği yenilikler bir nevi Kızılbaşlar ile Bektaşîler arasında köprü işlevi görmüştü. Öyleki Balım Sultan'ın bu tarz yenilikleri Kızılbaşları yanlarına çekebilmek için getirdiği söylenebilir. Rıza Yıldırım ise XVIII. yüzyılın ilk yarısında Safevi Devleti yıkılıp, hanedan ortadan kaldırılınca Anadolu'daki Kızılbaşların bir bakıma başsız kaldıklarını fakat bu durumun içlerinde bir krize dönüşmediğini ifade etmiştir. Çünkü Safevi hanedanı ortadan kalktığında, Kızılbaşlar çoktan Hacı Bektaş ile bir bağ kurmuştu. Hatta bu yüzyılda Çelebiler'deki Şeyh'in, bazı Kızılbaş dedelerine icazetnâme vermeye başladıkları görülmüştü. Bu durum Çelebilerin, Anadolu'daki Kızılbaşlar üzerinde ayrı bir saygınlık kazanmalarına yol açmıştı⁸³.

XIX. yüzyılın başlarına gelince artık Osmanlı Devlet yönetiminin Bektaşîlere karşı izlediği politika farklı bir hâl almış, Bektaşîler göze batmaya başlamışlardı. 1826

Efsaneden Gerçeğe, s. 226; Goodwin'de I. Selim, Bektaşîlerin Türkmen aşiretleriyle ilişkileri nedeniyle Kırşehir'deki tekkeyi 1519'da kapatmış ve buranın ancak 1551 yılında yeniden açıldığını ifade etmiştir. Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, İstanbul 1997, s. 159; Hasan Hüseyin Adaloğlu, *Muhyiddin Cemâli'nin Tevârîh-i Âl-i Osman*'i, s. 127.

⁸¹ “Sultan Süleyman Hazretleri, sefere giderken, kasaba-i Niş'de Sarı Saltuk hakkında irsal idüb istifa eylediği suretdir: *Sinde sindeşim, hâlde haldaşım, ahırat karındaşım, eimme-i selef bu meselede ne buyururlar ki: Sarı Saltuk didikleri şahıs evliyaullahdan mıdır? Beyan buyurılıb musab oluna.*

El- cevab: Riyazet ile kadid olmuş bir keşiştir. Ebu's-suüd.” M. Tayyib Okçu, “Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. I, İstanbul 1952, s. 54-56.

⁸² Kehl-Bodrogi, s. 43.

⁸³ Rıza Yıldırım, “Bektaşî Kime Derler?: ‘Bektaşî’ kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, s. 88-90.

yılında II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağını kapatmasının ardından kısa bir müddet sonra sıra Bektaşî tekkelerine gelmişti. Sadrazam, şeyhülislam, tarikat şeyhleri ve diğer şura üyelerinin de katılımıyla oluşan toplantıda Bektaşî tekkelerinin akıbeti konuşuldu. Bektaşîlerin rız ve ilhad'a bulaştıklarını ve itikatlarının bozuldukları hükmüne varılarak 60 seneden evvel inşa edilmiş olan tekkelerin yıkılmasını, 60 yılı aşkın süredir varlığını koruyan tekkelerin ise mevcut hâllerinin korunması kararı verilmişse de buna mutabık kalınmamış ve tüm Bektaşî tekkeleri kapatılarak mallarına el konulmuş, birçoğu yıktırılmış, birçoğunun ise yönetimi Mevlevî, Nakşî, Sadî gibi sünni tarikat üyelerine devredilmiştir. Bektaşî babalarının bir kısmı idam edilirken bir kısmı ise de sürgüne gönderilmiştir⁸⁴. Arnavutluk'un Tomor dağında yer alan Bektaşî tekkesindeki Ali Turabi Baba'ya göre Bektaşî tekkeleri kapatıldığında toplamda 7.370.000 Bektaşî bulunmaktaydı. Ali Turabi Baba, bu rakamı verirken yıllık tutulan istatistikleri kendisine kaynak olarak almıştır. Bu rakamın 7 milyonunu Anadolu, Ortadoğu ve Balkanlar'da bulunan Bektaşîler oluşturmaktadır. Salih Niyazi Dede ise Ekim 1933'te Tiran'da düzenlenen Bektaşî Kongresinde, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde 7.500.000 Bektaşînin varlığından bahsetmiştir⁸⁵. Osmanlı Devleti'nde tarikatlara yönelik olarak bir nüfus sayımı verisi olmadığından bu rakamlar, farklı bir kaynakla mukayese edilememektedir.

Bektaşîler, kapatılma vakasının ardından 30, 40 yıl gibi bir süre zarfında sıkı bir takibata maruz kalsalar da daha sonra var olma mücadelesine girerek, çerağlarını yeniden uyarmaya⁸⁶ başlamışlardır. Bektaşîlik, Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılında serbest olsa da kapatılmanın ardından büyük bir darbe yemiştir. 1925 senesinde Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte Pirevi kapısına kilit vurularak, burada bulunan Postnişin Salih Niyazi Dede baba, ülkesi Arnavutluk'a dönmek zorunda kalmış ve Balkanlarda yürütülen erkân ve toplantılar neticesinde Türkiye'de artık eskisi gibi faaliyetlerini sürdüremeyeceklerini anladıklarından dolayı Dünya Bektaşî Merkezi'ni Arnavutluk'un başkenti olan Tiran'a nakletmişlerdir.

Ahmed Rifat'a göre tarikatın silsilesi aşağıdaki gibidir.

⁸⁴ **Esad Efendi**, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1241, s. 210; İlk olarak 60 senelik tekkelerin yıkılması istenilmişse de Padişah, türbeler hariç bütün Bektaşî tekkelerinin yıkılmasını istemiştir. **Lütfi**, *Tarih-i Lütfi I*, Matbaa-i Amire, 1292, s. 150-151

⁸⁵ *NARA Declassified NND30256 Box No: 22, Page: 5.*

⁸⁶ Kelime manasıyla ışık, kandil, mum gibi anlamlara gelen çerağ, Alevi ve Bektaşî cemlerinde Hak, Muhammed, Ali'nin nurunu temsil etmektedir. Çerağ yakmaya ise çerağ uyarmak manasında kullanılmaktadır. Bkz. Leyla **Akgül**, *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*, La Kitap, Ankara 2014, s. 133.

Hacı Bektaş'tan sonra Tarikatın Silsilesi⁸⁷

Şeyh'in Adı	Doğumu(Hicri)	Ölümü
Hızır Lale Sultan İbn İdris		805
Seyyid Ali nam-ı diğer Timurtaş bin Hacı Bektaş		
Resul Bali Sultan İbn Hızır Lale	763	845
Yusuf Bali Sultan İbn Resul Bali		
Mürsel Bali Baba Sultan ⁸⁸	786	880?
Balım Sultan İbn Mürsel Baba	878	
Şehit Genç Kalender Efendi	881	935
İskender Efendi	918	955
Mahmud Efendi	-----	-----
Yusuf Bali Efendi	922	977
Bektaş bin Yusuf Efendi	951	988
Mürsel Bali bin Yusuf Efendi	958	1013
Bektaş bin Resul Bali Efendi	974	1049
Hasan bin Resul Bali Efendi	971	1016
Kasım bin Mürsel Efendi	986	1056
Yusuf bin Bektaş Efendi	991	1067
Zülfikar bin Yusuf Efendi	1014	1078
Hüseyin Efendi	1018	1085
Şehid Abdülkadir Efendi	1030	1097
Elvan Efendi	1050	1142

⁸⁷ Ahmed Rifat Efendi, *Mir'âtü'l-Mekâsif fi Def'i'l-Mefâsid*, s. 182-183.

⁸⁸ Mürsel Baba'nın 90'lı yaşlarda vefat ettiği belirtilmiştir.

Murteza Efendi	1056	1143
Feyzullah Efendi ⁸⁹	1087	1173
Bektaş Efendi İbn Feyzullah Efendi	1123	1175
Abdülatif Efendi İbn Feyzullah Efendi	1137	1177
Şehid Feyzullah Efendi İbn Bektaş Efendi	1155	1218
Mehmed Hamdullah Efendi İbn Şehid Feyzullah Efendi	1181	1247?
Veliyeddin Efendi İbn Şehid Feyzullah Efendi	1186	1245
Ali Celaledin Efendi İbn Veliyeddin Efendi	1223	1265
Mehmed Feyzullah Efendi İbn Veliyeddin Efendi	1225	1286

Cemaleddin Çelebi'ye Göre Bektaşî Tarikatının Silsilesi⁹⁰

1. Hacı Bektaş Veli
2. ?
3. Seyid Ali Sultan nam-ı diğer Timurtaş bin Hacı Bektaş
4. Resul Bali bin Seyid Ali Sultan
5. Mürsel Bali bin Seyid Ali Sultan
6. Bali Sultan bin Mürsel Bali
7. Kalender Çelebi bin Mürsel Bali
8. İskender Çelebi bin Kalender Çelebi
9. Yusuf Bali Çelebi bin Kalender Çelebi
10. Bektaş Çelebi bin Yusuf Bali Çelebi
11. Resul Bali Çelebi bin Yusuf Bali Çelebi
12. Mürsel Çelebi bin Yusuf Bali Çelebi
13. Hasan Çelebi bin Resul Bali Çelebi
14. Bektaş Çelebi bin Resul Bali Çelebi
15. Kasım Çelebi bin Mürsel Çelebi
16. Yusuf Çelebi bin Bektaş Çelebi

⁸⁹ Şahkulu Sultan civarındaki Nerdübanlı tekkesinde medfündür.

⁹⁰ Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi, *Bektaşî Sırrı Nâm Risaleye Müdafaa*, s.35-47.

17. Elhac Zülfikar Çelebi bin Yusuf Çelebi
18. Hüseyin Çelebi bin Yusuf Çelebi
19. Şehid Abdülkadir Çelebi bin Zülfikar Çelebi
20. Elvan Çelebi bin Hüseyin Çelebi
21. Murteza Ali Çelebi bin Abdülkadir Çelebi
22. Elhac Feyzullah Çelebi bin Abdülkadir Çelebi
23. Bektaş Çelebi bin Hacı Feyzullah Çelebi
24. Abdülatif Çelebi bin Hacı Feyzullah Çelebi
25. Şehid Feyzullah Çelebi bin Bektaş Çelebi
26. Mehmed Hamdullah Çelebi bin Şehid Feyzullah Çelebi
27. Veliyeddin Çelebi bin Şehid Feyzullah Çelebi
28. Ali Celaleddin Çelebi bin Veliyeddin Çelebi
29. Feyzullah Çelebi bin Veliyeddin Çelebi
30. Ahmed Cemaleddin Çelebi bin Feyzullah Çelebi

Bektaşî tarikat silsilesini gösteren yukarıdaki iki liste birbirinden farklıdır. İki liste arasındaki fark bariz bir şekilde sıralamanın ortasında gözükmektedir. Nitekim Ahmet Rıfat, İskender Efendi'den sonra tarikatın başına Mahmud Efendi'nin geçtiğini belirtse de Cemalettin Çelebi Mahmud Efendi'yi atlayarak direkt Yusuf Çelebi'ye geçmiştir. Bununla birlikte Ahmet Rıfat, Cemalettin Çelebi'nin onbirinci sırada zikrettiği Resul Bali'yi atlamıştır. Yine sıralamanın ortalarında buna benzer birkaç farklılık dışında listelerin sonunda belirtilen 15 isim üzerinde her iki kaynak da aynı adları zikretmişlerdir.

Yukarıda belirtilen listeler tarikatın dedegân koluna aittir. Yani bu kişiler Hacı Bektaş'ın soyundan gelen kişilerdir. Osmanlı Devleti'de Pirevi'nin vakfının idaresini bu kişilere vermiştir. Devlet, dolayısıyla kendisine birinci derecede muhatap olarak Pirevi'nin seccadenişini olarak adlandırdığı dedeganları almıştır. Fakat babaganların da tarikatın işleyişini yerine getirmek gibi bir işlevinin olduğu kesinlikle unutulmamalıdır. Nitekim Pirevi'ndeki dini ritüeller babaganlar tarafından yerine getiriliyordu. Bundan dolayıdır ki dedeganların listesinin yanı sıra aşağıda babagan kolunu yürüten Dede Babaların da listesi verilmiştir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhındaki Postnişinlerin Listesi⁹¹

Posta Oturan Kişiler	Posta Oturduğu Tarih	Posttan Ayrıldığı Tarih
1 Hacı Bektaş Veli	1282	1341
2 Haydar Lala	1341	1361
3 Resul Bali	1361	1441
4 Yusuf Bali	-	-
5 Mürsel Bali	-	-
6 Balım Sultan	1509	1516
7 Sersem Ali Dede Baba	1551	1569
8 Ahmed Dede Baba	1569	1569
9 Ak Abdullah Dede Baba	1569	1596
10 Kara Halil Dede Baba	1596	1628
11 Vahdeti Dede Baba	1628	1649
12 Seyyid Mustafa Dede	1649	1675
13 İbrahim Agâh Dede Baba	1675	1689
14 Halil İbrahim Dede Baba	1689	1714
15 Hacı Hasan Dede Baba	1714	1736
16 Hanzade Mehmed Külhan Dede	1736	1759
17 Seyyid Kara Ali Dede Baba	1759	1783
18 Seyyid Hasan Dede Baba	1783	1790

⁹¹ Kryegjyshata Beterore Bektashiane Selia e Shenjte, *Kalendari 2016 1437-1438 Hixhri*, Tiran 2016, s. 64-65.

19	Hacı Mehmed Nuri Dede Baba	1790	1799
20	Hacı Halil Hakkı Dede Baba	1799	1813
21	Mehmet Nebi Dede Baba	1813	1834
22	Hacı İbrahim Dede Baba	1834	1835
23	Seyit Hacı Mahmut Dede	1835	1846
24	Saatçi Ali Dede Baba	1846	1848
25	Seyit Hasan Dede Baba	1848	1849
26	Ali Turabi Dede Baba	1849	1868
27	Hasan Dede Baba	1868	1874
28	Perişan Hafızali Dede Baba	1874	1879
29	Mehmet Ali Dede Baba	1879	1907
30	Hacı Mehmet Ali Dede Baba	1907	-
31	Hacı Feyzullah Dede Baba	-	1913
32	Salih Niyazi Dede	1913	1941
33	Ali Rıza Dede	1941	1944
34	Kamber Ali Dede	1944	1945
35	Cafer Sadık Dede	1945	1945
36	Abaz Hilmi Dede	1945	1947
37	Ahmet Muhtar Dede	1947	1980

38	Hacı Dede Reşat Bardî	1991	2011
39	Hacı Baba Edmond Brahimaj	2011	-

Listelerden anlaşılacağı üzere Balım Sultan'a kadar ki silsileye iki tarafta mutabıktır. Fakat Balım Sultan'la birlikte yeni uygulamaların gelemesi kendisinden sonra dergâhta oluşacak ikili yönetime zemin hazırlamıştır. Bu ikili yönetim arasında görev taksimatı yapılmış gibi gözükse de zaman zaman iki taraf arasında sürtüşmeler meydana gelmiştir. Fakat bu ikili yapı tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar da dergâhtaki fonksiyonlarını yerine getirmişlerdir. Günümüzde ise hâlâ Çelebiler (Dedegan) ve Babaganlar arasındaki ikili yapı hala devam etmektedir.

II. BEKTAŞILIK İLE İLGİLİ KAVRAM VE TERİMLER

A. Mekânsal Yapılanması

Tekke

Tekke, mürşit ve müritlerin içinde yaşadıkları, ibadet ettikleri ve tarikat, yol törenlerini düzenledikleri, nefsin terbiye edildiği, ruhsal olgunlaşmanın sağlandığı, cemaatin dinsel ve toplumsal yönden eğitildiği bir makam olarak algılanan yer, yapı ya da yapılar topluluğudur⁹². Osmanlı Türkçesi metinlerinde tekye⁹³ şeklinde yazılıp günümüzde tekke olarak kullanılan kelimenin kökeni hakkında kesin bilgi yoktur.

Tekkeler değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda “zâviye, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk'a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat” gibi isimlerle anılmıştır. Bazen tarikatın merkez tekkesi için âsitâne⁹⁴ terimi tercih edilirken

⁹² Esat **Korkmaz**, *Alevilik ve Bektaşılık Terimler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s.679; Şemseddin Sami'ye göre tekye; “*Bir şeyhin taht-ı riyaset ve idaresinde dervişan taifesinin istinad ettikleri ve zikir, mukabele, çile ile uğraştıkları daire-i mahsusa*”dır. Bkz. **Şemseddin Sami**, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 432; Muallim Nâci ise tekyeyi “*Dervişlere mahsus ikametgâh, ibadetgâh*” olarak tanımlamıştır. Bkz. **Muallim Nâci**, *Lûgat-i Naci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 274.

⁹³ “...Paşa sancağı dâhilinde olan kazalarda bulunan Bektaşiyân tekyeleri ve zaviyeleri...” BOA, HAT Dosya No: 293 Gömlek No: 17438-C; “*Defterdar Sabık müteveffâ Atik Mustafa Efendi nâm sahibül hayrın İstanbul'da Şeyh Ebu'l Vefa tekyesi kurbunda bina eylediği..*” A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 496.

⁹⁴ “...Derviş Seyid İbrahim nâm kimesne bir takrîb Hacı Bektaş Veli âsitânesi Seccadenişini vekilinden aldığı arz ile...” BOA C. EV. Dosya No: 386 Gömlek No: 19573.

bazen de Mevlevîlik'te olduğu gibi büyük mevlevîhânelere âsîtâne, küçüklerine zâviye adı verilmiştir. Kadîrîhâne, Gülşenîhâne, Kalenderhâne, Mevlevîhâne gibi bağlı bulunduğu tarikatın ismini alan tekkeler de vardır⁹⁵. Fakat bazı durumlarda bu terimlerin yazılmasının yanında zaviye tabiri de kullanılmıştır. Siroz'da bulunan Mevlevîhane, Ali Paşa'nın Mevlevîhane zaviyesi olarak kayıtlara geçmiştir⁹⁶. İpek kazasında bulunan Hüdaverdi Paşa'nın inşa ettirdiği Mevlevîhane, Hüdaverdi Paşa Mevlevîhane tekkesi olarak kayıt edilmiştir⁹⁷. Büyük şehirlerde ve kervan yolları üzerinde inşa edilen tekkelerde tasavvufî eğitimin yanında han, imaret ve kervansarayların gördüğü hizmet de yürütülmekteydi⁹⁸. Tekkelerde teşhis edilen mimari programın temelinde söz konusu tesislerde ihtiyaç duyulan işlevler bulunmaktadır. Bunlar önem sırasına göre ibadet, eğitim, ziyaret, barınma, beslenme, temizlenme ve ulaşım⁹⁹. Tekke mensupları sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirirken devlet yöneticileriyle yakın ilişkiler kurmuştur¹⁰⁰.

Genellikle tekkeler, şeyh ve müritler veya padişah ve yöneticiler tarafından yaptırılmıştır¹⁰¹. Bazen şeyhin kendi imkânıyla kurulan tekke, mürit ve muhiplerin yardımlarıyla gelişir, vakıf imkânlarının artmasıyla hizmet alanları çoğalırdı. Maddi imkânları yetersiz kalan birçok tekke tarih sahnesinden silinirken tekke şeyhinin ünü, bazı zamanlar küçük tekkelerin parlak bir dönem yaşamasına vesile olmuştur. Devlet yöneticilerinin tasavvufa bakışı da tekkelerin sayısını doğrudan etkilemiştir¹⁰².

Bektaşî tekkelerinin içerisinde müritlerin hücreleri ile ortak ibadet için ayrılmış dörtgen biçiminde sade bir salon yer alır. Salonun zemininin orta yerinde meydan taşı adı verilen on iki köşeli bir taş vardır. İntisab törenleri dışında, burada düzenlenen bütün törenler sırasında bu taş üstünde yanan bir mum bulunur. Bu taşın etrafına ise koyun

⁹⁵ Mustafa **Kara**, "Tekke", TDVİA, İstanbul 2011, C. 40, s. 368.

⁹⁶ "Siroz kadısına hüküm ki tarik-i Mevlevîyeden eş-şeyh el hac Osman zide sallallahu südde-i saadetime arzuhal idüp mûmâileyh şeyh Hacı Osman müteveffâ Ali Paşa'nın Siroz'da vâki 'Mevlevîhane zaviyesi dimekle ma'rûf zaviyesinin..." A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 1051.

⁹⁷ "... İpek'de vâki 'Hüdaverdi Paşa bina eylediği Mevlevîhane tekyesinin vazife-i muayyene ile meşîhati..." A.DVNS.AHKR.d 15 Hüküm No: 321.

⁹⁸ Kara, "Tekke", TDVİA, s. 368.

⁹⁹ M.Taha **Bahman** ve Sevgi **Parlak**, "Tekke (Mimari)", TDVİA, İstanbul 2011, C. 40, s.371.

¹⁰⁰ Kara, "Tekke", s. 368.

¹⁰¹ "Horasanoğlu Mehmed Dede ve Bektaşî Derviş Ali kuddise sırrühüma nâm azizlerinin bina eyledikleri zaviyenin..." BOA C. EV. Dosya No: 191 Gömlek No: 9544.

¹⁰² Mustafa Kara, "Tekke" s.369; "Fakat bu durum bazı zamanlarda geçerli olmuyordu. Hasluck Bektaşîlik Tedkikleri adlı eserinde bu durumu destekleyici ifadeler kullanmıştır. *Bu kitada (Epir) Bektaşîlik 40. Arz derecesi cenubunda pek esaslî bir suretde kök tutamamış görünüyor. Ali Paşa'nın himayekârlığına rağmen Bektaşîler kıtanın merkezi olan ve Yanya'da hiçbir tekyeleri olmadığını kabul etmektedirler.* F. **Hasluck**, *Bektaşîlik Tedkikleri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 38.

postundan yapılmış minder sıralanmıştır. Bunlar on iki imam'a atfendir. Tekke'de şeyhin yaşadığı bölüme efendinin hücresi adı verilir. Şeyh eğer bekârlık yemini etmemiş biriyse, burada genelde ikamet etmez, ailesiyle birlikte otururdu. Şeyhin yokluğunda tekkenin idaresi şeyhin vekiline yani müritlerin yaşça en büyük olanına verilirdi¹⁰³.

Tekkeler şeyh tarafından yönetilir. Bir tekkede postta oturan en üst yetkiliye tekkenişin¹⁰⁴ denirdi. Tekkenin yönetim esaslarını tasavvuf gelenekleri ve şeyhin tavrı belirler. Vakıf geleneğinin yaygınlaşmasıyla birlikte vakfiye metinlerinde yer alan şartlar, o tekkenin idaresine yön vermiştir. Vakfiyelerde tekke şeyhliğinin babadan oğula intikal eden bir görev şeklinde tespiti, yetkin ve yeterli olmayan şeyh evlâdının ortaya çıkardığı problemler ve post kavgaları tasavvuf hayatının itibar kaybetmesinde önemli rol oynamıştır. Tarih boyunca devlet yöneticileri genellikle tekke şeyhi tayinlerine karışmamış, ancak gerekli durumlarda tekkenin yönetimine müdahale etmiştir. Osmanlı döneminde bu uygulamanın en çarpıcı örneği, 1826'da yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte yasaklanan Bektaşiliğe ait tekkelere yapılan şeyh tayinlerinde görülmektedir¹⁰⁵.

İstanbul Ahkâm Defteri'nde yer alan H.1208 (1793) tarihli belgeye göre tekkelerin açılışı devletin kontrolünde idi. 1812'de tekke vakıflarını denetim altına alan Osmanlı Devleti, 1866'da şeyhülislâmlığa bağlı biçimde oluşturduğu Meclis-i Meşâyih'i tekkelerin yönetiminden sorumlu tutmuştur. 9 Şevval 1336 (18 Temmuz 1918) tarihli Takvîm-i Vekâyi'de yayımlanan Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi'yle İstanbul'daki tekkelerin idaresi Meclis-i Meşâyih'e, taşradakilerin idaresi müftülerin başkanlığında kurulacak Encümen-i Meşâyih'e verilmiştir. Tekkeleri resmî ve hususi şeklinde iki gruba ayıran bu nizamnâme ile asırlardır süregelen malî özerklikle birlikte idarî özerklik de sona ermiş, tekkeler merkezî bürokrasinin denetimine girmiştir¹⁰⁶.

¹⁰³ Lucy Mary **Jane Garnett**, *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, Türkçesi: Hanife Öz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 68-69.

¹⁰⁴ Şemseddin Sami ve Muallim Nâci, tekkenişin'i tekke'de oturan, tekkede sâkin olarak tanımlasa da geniş manasıyla Mustafa Kara'nın belirttiği gibi idarî manada tekke yönetimini tasarrufunda bulunduran kişi olarak tanımlanabilir. Detaylı bilgi için bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.432; Muallim Nâci *Lûgat-i Naci*, s. 274.

¹⁰⁵ Mustafa Kara, "Tekke", s.369.

¹⁰⁶ Mustafa Kara, "Tekke", s.370.

Zaviye

Kelime manasıyla bir zahidin ibadetle meşgul olmak üzere çekildiği hane veya kulübe'dir¹⁰⁷. Ahteri Mustafa Efendi ise zaviyeyi bucak ve küçük ev olarak tanımlamıştır¹⁰⁸. Zaviyeyi tanımlayacak olursak; herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğunu ifade etmektedir¹⁰⁹.

X. Asırdan itibaren dinî mahiyette bir müessesenin adı olarak hangâh (çoğulu havanik), şavma'a, bazan duvayra ve ribat, astane, takya ve dergâh tabirleri kullanılmıştır¹¹⁰. Hem Osmanlı öncesi Anadolu'da, hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı boyunca bir yandan tarikatlarla bağlı dervişler tarafından kurulan, öte yandan doğrudan doğruya bir tarikat zümresi olmayan, İslami fütüvvet ilkelerince toplumun üretici kesiminin ilişkilerini denetleyen Ahilik örgütünün bazı yapılarına "Zaviye" denilmektedir. Bu yapılardan tarikatlarla alakalı olanlar "Tarikat Zaviyeleri" adını almıştır¹¹¹. Osmanlılar da XV. Asrın sonlarından itibaren zaviye kelimesini; sırf şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkelerle, geçit, derbent ve yol üzerinde bulunan misafirhaneler için kullanılmıştır¹¹².

Zaviyelerin başında olan şeyhlere zaviyedâr denilmektedir. Zaviyedâr, zaviyedeki tüm işlerden sorumlu en yetkili kişidir. Osmanlı arşiv vesikalarında zaviyedâr kavramı ile tekkenişin tabiri birbirine girmiş karışık bir hâldedir. Aslında kişilerden yola çıkılacak olunursa bu karışıklığın altında yatan temel sebep zaviye ile tekke ayrımının tam anlamıyla yapılamaması değildir. Aksine Osmanlı Devleti'nin bürokrasi memurları bu kavramları bilip, gerekli ayrımı yapabilme kabiliyetine de sahiptiler. Fakat buna rağmen fonksiyon olarak aynı işleve sahip olduklarını düşünmüş olmalı ki kavramları birbirlerinin yerlerine kullanma tercihinin gitmişlerdir. Öyle ki Mürsel Baba dergâhı hakkında aynı deftere kayıt edilmiş hükümlerden ilkinde "Mürsel Baba Tekkesi"¹¹³ ifadesi yer alırken ikincinde ise "Mürsel Baba Zaviyesi"¹¹⁴ şeklinde

¹⁰⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.680.

¹⁰⁸ **Ahteri Mustafa Efendi**, *Ahteri Kebir*, TDK, Ankara 2009, s. 1124.

¹⁰⁹ A.Y. **Ocak**, Suraiya **Faroqhi**, "Zaviye", İA, İstanbul 1986, C. 13, s. 468.

¹¹⁰ Ocak, Faroqhi, "Zaviye", s. 468.

¹¹¹ Ahmed Işık **Doğan**, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Müh-Mim. Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977, s. 66-67.

¹¹² Ocak, Faroqhi, "Zaviye", s. 468.

¹¹³ A.DVNS.AHKR.d 41 Hüküm No: 421.

kaydedilmiştir. Aynı yıl içerisinde yazılan bu defterdeki Mürsel Baba ile ilgili olan farklılık yukarıda öne sürülen savı doğrulamaktadır. Böylece çalışmada da zaviye ve tekke kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak yine gerek zaviyedâr gerekse tekkenişinin icra ettikleri görev bakımından aynı hüviyete sahip oldukları için kavram kargaşası zuhur etmiş ve bürokraside bu durumu dikkate almamış olabilir. 20 Ağustos 1730 tarihli belgede Zağra'da bulunan Kademli Baba zaviyesinin tekkenişini olmayışından bahsedilerek, Ocak emekdarlarından Bektaşî Derviş Mehmed'in bu göreve getirilmesi için talepte bulunulmuştur¹¹⁵. Bu karışıklık sadece Bektaşî tekkelerine mahsus değildir. 8-16 Aralık 1781 tarihli Florina kadısına yazılan hükümde terminolojik karışıklık açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Belgede, Halvetîye tarikatına mensup Baba Efendi tekesinin şeyhi olan İbrahim aynı zamanda buranın zaviyedârı olarak da kaydedilmiştir¹¹⁶. Uşşaki tarikatına mensup Manastır'daki Şeyh Mahmud Bedreddin Zaviyesinde ise zaviyedâr kavramının yerine Zaviye Şeyhi tabiri kullanılarak terminolojideki çeşitliliğin artmasına yol açmışlardır¹¹⁷.

Dimetoka'nın Abdal Cüneyid mahallesinde yer alan Abdal Cüneyid zaviyesinin "Bektaşhane" olarak yazılması tarikattaki mekânsal terimi çoğaltmaktadır. Deftere " *der zaviye-i Bektaşhâne-i zaviye-i Abdal Cüneyid*" şeklinde kaydedilmesi o dönemde bu zaviyenin Bektaşîlere ait olduğunu göstermektedir¹¹⁸.

Bektaşî zaviyelerinde zaviyedâr olarak atanan kişinin, görevini yapabilmesi için elinde mutlaka Padişah tarafından verilmiş olan bir berat olması gerekiyordu. Beratın yanında bazı durumlarda şeyhe Meşihatnâme olarak adlandırılan bir belge daha veriliyordu¹¹⁹. Zaviyedârlık vazifesini yürütecek kişinin kaydı Hazine-i Amire'de tutulan Küçük Evkaf Muhasebesi Defterlerine düşülmekteydi. Zaviye üzerindeki herhangi bir ihtilafta bu defterlere başvurularak problemler ortadan giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca arşiv vesikalarından anlaşılacağı üzere bir kişinin birden fazla zaviyenin zaviyedârlığını yürütebilme imkânı da bulunmakta idi. Bunun en güzel

¹¹⁴ A.DVNS.AHKR.d.41 Hüküm No: 244.

¹¹⁵ BOA AE. SMHD. I Dosya No: 100 Gömlek No: 7066.

¹¹⁶ "Florina kadısına hüküm ki Florina kazası sükkamından sülehadan el-hac Halil ... gelub Florina kasabasında vâki' cami-i atik meyânında vâki' tarikat-ı Halvetîyeden Baba Efendi nâm sahibül hayrın bina eylediği tekyesinin şeyhi ve zaviyedarı olan Şeyh İbrahim'in ..." A.DVNS.AHKR.d.37 Hüküm No: 249.

¹¹⁷ A.DVNS.AHKR.d.49 Hüküm No: 49.

¹¹⁸ 1519 yılında zaviyede olan bireyler şunlardır: Sersem Baba, Derviş Mustafa, Kara Abdal, Derviş Cüneyid, Hacı Hüseyin Cüneyid ve Kara Abdal'dı. BOA TT.d.77, s. 143.

¹¹⁹ A.DVNS.AHKR.d.2 Hüküm No: 567.

örneklerinden birisini Yenice-i Vardar da bulunan Bayezid Baba ve Hasan Baba zaviyelerinin zaviyedârlığını Teslim Abdal adlı kişinin üstlenmesi oluşturmaktadır¹²⁰.

Hangâh

Hangâh, köken itibariyle Farsça bir kelime olup tekke manasını karşılarsa da tekkeden büyük yapılar için kullanılmıştır¹²¹. Bazı araştırmacılara göre, bir tarikata özgü yapılar içerisinde diğer şubelere göre üstün olan ve merkeze ve o tarikatın büyüklerinden birinin Şeyh olduğu veya Pir'in, yani tarikatın kurucusunun gömülü bulunduğu yapıya "Hangâh" denir¹²². Bu durumda sufilerin toplandığı yerler, küçükten büyüğe zaviye, tekke ve hangâh şeklindedir.

İslâm dünyasında tarikat yapılarına verilen adlardan biri olan hangâh, bölge ve zaman faktörlerine bağlı olarak farklı nitelikte tesisleri tanımlamaktadır. Tasavvuf tarihinde zühd hayatının tasavvufa dönüştüğü, fakat henüz tarikat şeklinde teşkilatlanmamış bulunduğu VIII. yüzyılın ikinci yarısında, İslâm mimarisi tarihinde ilk tarikat yapılarının öncüleri olan tesisler arasında hangâh adıyla anılanlara rastlanılmıştır. Bu devirde özellikle İran-Türk kültür mirasının hâkim olduğu Batı Türkistan ve Horasan yörelerinde, çoğunun hayatlarının önemli kısmı yolculuklarda geçen ilk sûfilerin konaklaması için kurulmuş bazı hangâhların varlığı tesbit edilmektedir¹²³.

Anadolu'da Selçuklu devrine ait tarikat yapıları içinde hangâh olarak adlandırılanların en eskilerinden biri, XIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar eskiye dayanan Afyon civarındaki Boyalıköy Hangâhı'dır. Mevlânâ Külliyesi ile Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi, ayrıca Bektaşî âsitânelerinden Elmalı yakınındaki Abdal Musa Tekkesi ve İstanbul Merdivenköy'deki Şahkulu Tekkesi, öte yandan Edirne'de Gülşeniyye/Sezâiyye'nin merkezi olan Sezâî-yi Gülşenî Tekkesi, İstanbul'daki Mevlevî âsitânelerinden Galata ve Yenikapı Mevlevîhâneleri, bu arada yine İstanbul'da bulunan tarikat merkezlerinden Koca Mustafa Paşa (Sünbül Efendi) Külliyesi (Halvetîyye-Sünbülüyye), Nasûhî Tekkesi (Halvetîyye-Nasûhiyye), Cemâlîzâde Tekkesi (Halvetîyye-Cemâliyye-i Sâniyye), Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi (Celvetiyye), Kâdirîhâne Tekkesi (Kâdiriyye-Rûmiyye) ve Ebürriyâ Tekkesi'ne (Bedeviyye) dair bazı

¹²⁰ A.DVNS.AHKR.d.2 Hüküm No: 936.

¹²¹ Ethem **Cebecioğlu**, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, Ankara 2005, s. 252.

¹²² Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, s. 72.

¹²³ M. Baha **Tanman**, "Hankah (Mimari)", TDVİA, İstanbul 1997, C. 16, s. 43.

kitâbelerde bu tesisler hangâh olarak anılmaktadır¹²⁴. Bazı Bektaşî tekkeleri içinde hangâh kelimesi sarf edilmiştir. Örneğin Yenipazar ve Şumnu civarında bulunan Musa Baba tekkesi için Musa Baba hangahı ifadesi kullanılmıştır¹²⁵. Bununla birlikte zaviye ve hangâh terimleri birlikte de kullanılabilmekteydi. Dimetoka kazasında bulunan Mürsel Baba zaviyesinin tamirâtı hususunda kaleme alınan belgede Mürsel Baba hangâhının zaviyesi tabiri geçmektedir¹²⁶. Buradan yola çıkıldığında zaviyenin, hangâh'ı oluşturan yapı topluluklarından birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Âsitâne

Bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi durumunda olan büyük tekkelere verilen isimlerden biri olup, Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı" gibi anlamlara gelen âstan kelimesinden türetilmiş olup Türkçe'de âstâne veya âsitâne şeklinde telaffuz edilir. Âsitâne terimi, Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren bütün tarikatların merkezi için kullanılmıştır¹²⁷. Bektaşîliğin serçeşmesi olan merkez Pirevi haricinde bazı Bektaşî tekkelerine de Âsitâne deniliyordu. Örneğin, Yenice-i Vardar'da bulunan Bayezid Baba Tekkesi birçok kayıta Bayezid Baba Âsitâne'si şeklinde kaydedilmiştir¹²⁸.

Âsitâne kelimesi tarikat yapılarının dışında Osmanlı Devleti'nin başkenti içinde kullanılan bir tabir idi. Yani İstanbul için aynı zamanda asitane de deniliyordu¹²⁹.

Dergâh

Dergâh, Farsça kapı anlamına gelmektedir. Tekke terminolojisinde Asitane ile Dergâh arasındaki fark şu şekilde ifade edilmiştir. Bir tarikatın çeşitli yapılar arasında diğerinden üstün kabul edilen yapıya "Âsitâne" denirken, önem bakımından daha aşağı

¹²⁴ Tanman, "Hankah (Mimari)", s.45-46.

¹²⁵ "Yeni Pazar ve Şumnu civarında vâki 'Kozluca tekyesi dimekle marûf Musa Baba Hangâhi..." VGMA Defter No: 263 Sayfa No: 175.

¹²⁶ BOA A. MKT.UM Dosya No: 146 Gömlek No: 26.

¹²⁷ Mevlevilerin merkezi konumundaki Konya zaviyeside âsitâne olarak ifade ediliyordu. "... dervişan-ı ... âsitâne-i Konya ve baha-yı revğan..." BOA İE. EV. Dosya No: 34 Gömlek No: 3958; M. Baha Tanman, "Asitâne", TDVİA, İstanbul 1991, C. 3, s. 485-486; Velayetnâme'de de Pirevi için âsitâne tabiri kullanılmıştır. "... Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Âstânesine teveccüh eyledi." Abdülbaki Gölpinarlı, Manâkib-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Vilâyet-nâme, s. 95.

¹²⁸ "Hizmetkâran-ı âsitâne-i Bayezid Baba" BOA TT.d. 723, s. 948; Balkanlar haricindeki bazı zaviyelerde âsitâne denilmiştir. Örneğin Nusaybin'de yer alan yapıya İmam Zeynelabidin âsitânesi tabiri kullanılmıştır. Bkz. İE.EV Dosya No: 12 Gömlek No: 1444.

¹²⁹ "... muharremiyenin zaman-ı tevzii hulul itmekle âsitâne-i aliyye ve civar-ı saltanat-ı seniyelerinde olan ..." BOA HAT. Dosya No:1469 Gömlek No: 72; Mühimme defterlerinde de âsitâne kelimesi sık sık kullanılmakta olup bunun birçok örneği hükümlerden görülmektedir. "Ankara Beğine ve kadîsına hüküm ki hâlâ re'âyâ tâifesi Âsitâne-i Sa'âdetüm'e cem'iyet ile gelup..." A.DVNS.MHM .d. 22, Hüküm No: 432.

sayılan zikir ve toplantı yapıları “Dergâh” olarak adlandırılır. XIX. yüzyılda Hızır Baba tekkesi, Osmanlı arşiv kayıtlarında Hızır Baba Dergâhı şeklinde geçmektedir¹³⁰. Bu terminolojiye göre, Âsitâne ile Hangâh aynı nitelik ve değerdeki yapılar için kullanılarak bu mana ile tarikatın merkez tekkesini karşılamaktadır. Fakat bu bu sınıflama teorik olmaktan öteye gidememekte gerek yapılarla ilgili kitabe ve literatürde, gerekse de halk arasındaki tanımlamalarda Dergâh ve Âsitâne sözcükleri bu kurala bağlı kalmaksızın kullanılmaktadır¹³¹. Günümüzde de bu kullanım devam etmekte olup, her yıl Ağustos ayında Hacı Bektaş’ı ziyarete giden halk, “Dergâh’a gidiyorum” tabirini kullanmaktadır.

Ayrıca Pirevi tabirine değinilecek olunursa Pir, herhangi bir tarikatın kurucusuna verilen isim olmaklar birlikte¹³² Alevi ve Bektaşî topluluklarının inanç önderlerine de verilen isimdir. Pir olmanın ilk şartı, Şah-ı merdan Ali’nin neslinden olmayı gerektirir. Ondandır gayrisına pirlük etmek caiz değildir.¹³³ Nitekim Hacı Bektaş Veli’nin soyunun da 12 imamdan 7.’si olan İmam Musa Kazım’a dayandığı ileri sürülmektedir. Ayrıca yeniçeriler çektikleri gülbanglar da pirimiz hünkârımız Hacı Bektaş Veli lafzını kullanarak Hacı Bektaş’ı pir olarak zikretmişlerdir. Hacı Bektaş’ın dervişleri tarafından pir olarak ifade edilmesi arşiv vesikalarına da yansımıştır.¹³⁴ Tüm bu sebeplerden dolayı Hacı Bektaş Veli Tekkesi, Pirevi ismiyle adlandırılmıştır.

Kalenderhane

Kalenderilik, Hacı Bektaş Veli’nin çağdaşı Kalender Yusuf Endülüsi tarafından kurulmuştur. Bu guruba mensup olan dervişlerin kaldıkları, yiyip içip ya da geçici olarak konakladıkları tekkeler, Kalenderhane olarak ifade edilmiştir¹³⁵. Fakat Osmanlı Devleti’nin sınırları içinde bulunan bazı Bektaşî tekkelerine Kalenderhane adı da verilmiştir. Öyleki bazı tekke mensupları buldukları mekânı kalenderhane olarak

¹³⁰ BOA A.MKT.UM Dosya No: 257 Gömlek No: 68; Bu kullanım diğer Bektaşî tekkelerinde de görülmektedir. Teselya’da bulunan Durbalı dergâhı için bkz. BOA BEO Dosya No: 2789 Gömlek No: 209127.

¹³¹ Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, s. 78-79; Ethem Cebecioğlu’da benzer tanımlama yapmıştır. Ona göre; Tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikametgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 158.

¹³² Oğuz Çetinoğlu, *Tarih Sözlüğü Deyimler Terimler Kavramlar Kelimeler*, Bilge Oğuz Yayınları İstanbul 2009, s. 338.

¹³³ Akgül, *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*, s. 140-141.

¹³⁴ Rodoscuk Şeriyeye Sicili 8438, s. 13.

¹³⁵ Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, s.384.

beyan etmişlerdir¹³⁶. Bunun yanı sıra kalenderhane tabiri yalnızca Bektaşî tekke ve zaviyeleri için kullanılmayıp, diğer tarikatlara ait olan zaviyeler için de sarf edilmiştir. Örneğin Yenişehir’de bulunan kalenderhane, Mevlevî tarikatına ait olarak işlevselliğini yürütmüştür¹³⁷.

Türbe

Tüm tarikatlar kendileri için önemli saydıkları kişilerin mezarlarını bir nevi korumaya alarak mezarın olduğu bölümde küçük bir yapı inşa ederler. Yapılan muhafaza neticesinde yatmakta olan malum zatlar himaye edilmiş ve aynı zamanda onların manevî güçlerine sığınılmıştır. Bektaşilikte türbe olgusu çok gelişmiştir. Dünyasını değiştiren Bektaşî Babasının mezarı, muhipleri tarafından türbe hâline getirilirdi. Balkanlarda yapılan görüşmeler neticesinde bir tekkenin kurulmasında o bölgede daha önceden var olan türbe etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Türbenin yanına bir tekke inşa edilmesinin ardından Babalar irşat faaliyetlerine başladılar. Veyahut tekkesini inşa eden Baba’nın ölümünün ardından tekkesinin yanına defnedilerek türbesi inşa edilirdi. Türbeden sorumlu bir görevli bulunuyordu ve buna Türbedar denilmektedir. Türbedarın görevleri arasında şunlar bulunmaktadır: Türbenin korunması, iç temizliğinin yapılması, her akşam türbede yatan mühim zat için çerağ uyandırması ve türbeye ziyarete gelen kişilere saygı göstermek ve onlara türbede nasıl davranmaları ve neler yapmaları gerektiğini söylemesidir.

Rumeli Valisi Vezir Mehmed Hakkı Paşa, kapu kethüdasına bir tahrirat yollayarak Bosna’nın Yenipazar kazası haricinde bulunan Azabi Ahmed Baba türbesine, Seyid Mustafa’nın türbedar olarak görev yapması için 1801 senesinde emir yollamıştır¹³⁸. Türbedar yaptığı bu görev neticesinde bir ücret almaktadır. Üsküp’te bulunan Kadı Baba türbesine türbedarlık vazifesini görmesi için Abdülfettah, 12 Ağustos 1821 tarihinde buranın vakfından günlük 1 akçe almak kaydıyla türbedar olarak atanmıştır¹³⁹. Fakat Üsküp kazası sakinlerinden Ahmed, Sadık ve Abdülkadir, Abdülfettah’ın türbedarlık görevine müdahale ederek ona vazifesini yaptırılmaz bir tavır sergilerler. Bu durumdan karşısında Abdülfettah şikâyetçi olur ve II. Mahmud bir ferman göndererek

¹³⁶ BOA C.EV. Dosya No: 289 Gömlek No: 14718.

¹³⁷ “... Yenişehir’de vâki kalenderhane zaviyesi tevliyeti ve zaviyedarlığı Yenişehir’de Şeyh Cemaleddin kaddesallahu sırrahu’l aziz kutb’ül ârifin ceddin hazreti Mevlana kaddesallahu ... hülefasına ...” BOA AE.SMHD.I Dosya No: 99 Gömlek No: 6963.

¹³⁸ BOA C.EV. Dosya No: 252 Gömlek No: 12752.

¹³⁹ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Berât No: 29.

bu müdahalenin ortadan kaldırılıp Abdülfettah'ın görevini yerine getirebilmesi için gerekli ortamın oluşturulmasını dönemin Üsküp Nazırına emreder¹⁴⁰. Türbedarlar, Hacıbektaş'taki seccadenişin olan Baba tarafından arz edilmesi sonucunda, padişahında onayı ile görevine başlayabiliyorlardı. 1821 tarihinde Üsküp'te bulunan Üryan Baba türbesinin türbedarlığını yapan Mustafa Dede'nin ölümü neticesinde yeni türbedarı, Hacıbektaş asitanesinde seccadenişin olan Feyzullah padişaha arz etmiş, padişahın da arzı kabul edip, görevliye berat vermesiyle türbedarın görev taksimatı yapılmıştır¹⁴¹.

XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Türbedar tayinin yanı sıra artık mezarcı tayinleri de görülmektedir. 23 Ekim 1808 tarihinde Üryan Baba türbesinin etrafındaki mezarlığa Seyit Şihabuddin tayin edilirken¹⁴², 21 Ekim 1821 tarihinde bu göreve Seyit Ahmed ve Seyit Abdülkadir mezarcı olarak tayin edilirler¹⁴³.

B. Hiyerarşik Yapılanması

Âşık

Âşık, Bektaşilik tarikatına girmeden önce Bektaşiliğe karşı sempatisi olan kişilere verilen addır. Genel itibariyle anne ve babası Bektaşî olan kişilerin çocukları bu tarikata karşı ilgi duyup, âşıklık konumuna gelmektedirler. Bazı durumlarda istisnai de olsa farklı tarikata mensup olan kişilerde Bektaşiliğe karşı ilgi duyarak âşık olabilmektedirler.

Muhib

Muhib, sözlük manası ile seven, sevgi besleyen ve dost anlamındadır¹⁴⁴. Sahada tarikatın ileri gelenleriyle yapılan mülakatlar neticesinde muhib tanımı şu şekilde ifade edilmiştir. Bektaşilik'teki tasavvufî manada ise tarikata girerek Bektaşiliğe katılan, yani Bektaşî olan kişilere verilen isimdir. Âşıklık sürecinde tarikatın kurallarını ve esaslarını öğrenen kişi nihai kararını verdikten sonra, tarikatın içerisindeki bir Bektaşî'nin kefaletiyle kurbanını kesip, Baba huzurunda ibadete alınarak Bektaşî olmaktadır. İbadeti yürüten Baba, mühib olmak isteyen kişiye "Bu yol kıldan ince, kılıçtan keskin, demir leblebidir. Gelme gelme, dönme dönme" diyerek telkinde bulunur. Muhib adayı bu uyarılara rağmen tarikata girmekte kararlı ise ibadete girerek nasip alır ve Bektaşî

¹⁴⁰ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Ferman No: 8.

¹⁴¹ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Berât No: 145.

¹⁴² DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Berât No: 143.

¹⁴³ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Berât No: 144.

¹⁴⁴ Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 783.

olur. Muhib olan kişi bundan sonraki hayatında artık Bektaşiliğin usul ve kaidelerine uygun olarak bir yaşam sürmektedir. Ayrıca Muhib olan kişi her yıl Baba'ya baş okutmak zorundadır. Bu baş okutma sayesinde kişi, bundan sonraki ibadetlere katılabilir ve bir nevi tarikattaki yerini güncellemiş olur.

Derviş

Derviş, bir tarikata ve şeyhe bağlı olan mürid, sūfiyâne bir hayat yaşayan kişi olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁵. Hacı Bektaş, Fevaid adlı eserinde Dervişliği üç şey olarak ifade etmiştir. Ona göre dervişlik; açgözlülüğü, kötülüğü, mal ve para biriktirmeyi bırakmaktır. Dervişler günahattan sakınan şahıslardır¹⁴⁶. 1814 yılında İstanbul'a gelen Polonyalı gezgin Edward Raczynski, burada yaptığı gözlem sonucunda farklı tarikatlara mensup olan bütün dervişlerin birinci vazifesini şeyhlerine itaat ve gece gündüz ibadet etmek olarak tanımlamıştır¹⁴⁷.

Baba

Bektaşiliğin Babagan kolunda mürşitlik aşamasına gelmiş, tekkede, dergâh'ta düzenlenen törenleri ve tekkenin, dergâhın iç işlerini yöneten derviş'e, Baba denmektedir¹⁴⁸. Bektaşilik adlı yazmaya göre tarikatta Babalık makamından önceki merhaleler şöyledir. Aşık, talip, muhib ve dervîştir¹⁴⁹.

Baba kelimesine, tasavvufî olarak Selçuklular devrinden başlayarak tarihi kaynaklarda tesadüf edilmektedir. Tuğrul Bey, Hemedan'a geldiği zaman, orada Baba Cafer ve Baba Tahir adlı iki sufiye tesadüf etmiş, bilhassa Baba Tahir'in nasihatlerini dinleyerek, hayır duasını almıştı. Bu devirden başlayarak İran'da ve daha sonra Anadolu'da ve Rumeli'de, Baba lakabını taşıyan birçok meczuplara, şeyhlere ve sufi şairlere rastlanmaktadır. Bektaşî tarikatine mensup şeyhler de umumiyetle baba lakabını kullanmışlardır. Baba adının Türkler arasında yaygın olmasından dolayı Baba

¹⁴⁵ Tahsin Yazıcı, "Derviş", TDVİA, İstanbul 1994, C. 9, s. 188-190.

¹⁴⁶ Hacı Bektaş Veli, *Fevaid (Yararlı Öğütler)*, (Haz. Baki Öz), Demos Yayınları, İstanbul 2011, s. 46, 55.

¹⁴⁷ Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (Çev. Kemal Turan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 185-186.

¹⁴⁸ Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, s. 119.

¹⁴⁹ *Bektaşilik(443)*, s. 34.

adını taşıyan yerleşim birimleri de olmuştur. Örneğin Baba Dağı kasabası, ismini orada mezarı olan Sarı Saltuk Baba'dan almıştır¹⁵⁰.

Bektaşilik'te babalar, Pirevinin "Eyvallah Kapsı"nda yetiştirilir. Eyvallah tam bir feragat demektir; teslimiyeti ifade eder. Müridin olgunlaşma yolunda bu kapıdan geçmesi gerekir. Burada bazı bedeni faaliyetlerde bulunur. Kazmak, dikmek, çapa işi yapmak gibi fiziki işlerde çalışır. Bu şekilde derviş, dede bağında üç yıl çalışır. Orada hâline razı olarak ikamet eder; yaptığı işler beğenilirse büyük baba tarafından kabul görerek, tekkede derviş olur. Bu kez, tekkede on iki buçuk yıllık uzun bir hizmet süresi söz konusudur. Bu süre sonunda nasibinde varsa babalık makamına nail olabilir. Baba tayininde kıdemden ziyade, babalığa ehil olunup olunmadığı husus önceliklidir¹⁵¹. Bir kişiyi Baba yapmakla yetkili olan kişi ise Halife Baba ya da Dede Baba olan kişidir.

Osmanlı Devleti'nde Baba unvanlı pek çok kişi Balkanların birçok yerinde kendi adlarıyla anılacak olan zaviyeler inşa etmişlerdir. Dimetoka kurulan Ahmed Baba¹⁵², Timur Baba¹⁵³ ve Tatarcık'da bulunan Hüseyin Baba¹⁵⁴ zaviyeleri bunlardan sadece birkaçıdır.

Bekâr olan Babalara mücerret, evli olan babalara ise müteehhil denilmektedir¹⁵⁵. Bu ifadeye paralel olarak sahada yapılan görüşmeler de bu durumu teyit etmektedir. Bektaşilik'te Hacı Bektaş Veli'nin evlenmediği düşüncesi yaygın olduğundan dolayı mücerret babalar daha makbul sayılmaktadır. Bundan dolayıdır ki tarikatın en başında bulunan Dede Baba'da mücerret babalardan yani halifelerden seçilmektedir. Evli olan babalar en fazla Babalık makamına yükselmektedirler. Mücerretliğin tercih edilmesinin sebebi kişinin kendisini tam anlamıyla tarikata ve tekkeye adanmasıyla alakalıdır. Evli

¹⁵⁰ M. F. Köprülü, "Baba", İA, İstanbul 1961, C. 2, s. 165-166.

¹⁵¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 74-75; Esat Korkmaz'a göre derviş 12 yıl hizmet ettikten sonra Babalığa terfi ederdi. Derviş, ya bir tekkede Baba olur ya da yeni bir tekke açılmasına izin verilerek, o tekke de Babalığı yürütmesine icazet verilirdi. Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, s. 120.

¹⁵² 1576 yılındaki kayıtlara göre Ahmed Baba zaviyesinin 1072 akçelik geliri bulunmaktaydı. Bkz. BOA TT.d. 1124, s. 13.

¹⁵³ 1576 yılındaki kayıtlara göre Timur Baba zaviyesinin 270 akçelik geliri bulunmaktadır. Bkz. BOA TT.d. 1124, s. 14.

¹⁵⁴ BOA TT.d. 1124, s. 15.

¹⁵⁵ XVIII. yüzyılda mücerred ve müteehhil ayrımı arşiv vesikalarına da yansımıştı. Kesriye'deki Kasım Baba zaviyesinin vakfiye şartında, zaviyedarlık makamına ancak mücerretlerin geçebileceği kriteri vardı. Nitekim Kanber Baba'nın müteehhil olması zaviyenin başına geçmesine engel teşkil etmiş, mücerret olan Piri Baba ise mücerred olmanın avantajıyla zaviyedarlık makamına geçmiştir. "... zaviyedarlık-ı mezbur kürve-i Bektaşiyandan mücerreditine meşrut olub mezbur Seyyid Kanber müteehhil merkur Piri Baba mücerred olmağın mezbur Piri Baba'nın ber mucceb-i şart-ı vakıf hak-ı ... olub ..." Bkz. VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 17.

olan bir babanın hem kendi ailesiyle ilgilenmesi, hem de tekke işleriyle meşgul olması zor olacağından dolayı mücerretlik uygun görülmektedir. Mücerret babalar bu durumu şöyle ifade etmektedirler; “Ya ailenin babası olacaksın ya da halkın babası olacaksın”. Halk, Bektaşî babalarına gösterdikleri saygının simgesi olarak onların ellerini öpmektedirler. Fakat babanın mücerret ya da mütehhil oluşuna göre el öpüş şeklide değişmektedir. Mücerret babaların ellerinin üzeri öpülürken, mütehhil babaların avuçlarının içleri öpülmektedir. Mütehhil ve mücerret babaların kıyafetleri de farklılık arz etmektedir. Mütehhil babaların 12 dilimli taçları beyaz iken mücerret babalarınki yeşildir.

Baba, tekkede bulunan idari ve itakadi boyutta en üst derecede bulunan kişidir. Tekkedeki iç yaşam, uygulamalar, ritüeller onun görüşleri doğrultusunda şekillenirdi. Aslında Baba, Bektaşîlik kaideleri neyi gerektiriyorsa onu uygulamakla mükellefti. Bu doğrultuda kendisi mürşitlik postunda oturarak insanları irşat eder ve yeni bireylerin tarikata girmesini sağlardı. Onun önderliğinde icra edilecek olan ibadetle birey nasip alır ve Bektaşî olurdu. Babalar, kendilerinin kaç adet muhibi olduğunu bilirlerdi. Günümüzde ise Bektaşî Babası, kendisinden nasip almış kişileri bir deftere kaydederek cemaatini tespit etmektedir. Örneğin 1811 yılında Kandiye’de bulunan Horasanoğlu dergâhının başına geçen Derviş Ali Baba, otuz üç senelik mürşitliği zamanında tam 1417 kişiye nasip vererek bunları Bektaşî yapmıştır. Derviş Ali Baba, nasip verdiği canların isim ve şöhretlerini, intisap tarihlerini, ikametgâhlarıyla birlikte deftere kaydetmiştir. Bunlardan 285’i Kandiye kasabası, 744’ü Monofaç kazası ve kalan 385’i Hanya ve Resmo kasabalarıyla Kandiye mülhakatı sakinleridir. Aynı zamanda muhtelif tarihlerde 3 Hıristiyan İslam’a ihtida etmiş ve bunlar bir sene sonra ise nasip alarak Bektaşî olmuşlardır¹⁵⁶.

Dede

Dede kelimesi, bilhassa Anadolu sahasında daha ilk zamanlarda, diğer sahalardaki ata ve Anadolu’daki baba kelimeleri gibi, millî efsane kahramanlarına ve din ulularına verilen lakap şeklinde kullanılmıştır. Korkutata hikâyelerinin kahramanı Korkutata, aynı zamanda Dede-Korkut adı ile de anılmaktadır¹⁵⁷. Dede lafzı Alevi ve

¹⁵⁶ Orhan F. Köprülü, “Usta-Zâde Yunus Bey’in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşîliğin Girid’de İntişârı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 8-9, 1980, s. 56.

¹⁵⁷ Mecduud Mansuroğlu, “Dede”, İA, İstanbul 1963, C. 3, s. 506.

Bektaşî literatüründe ise mürşitlik aşamasına gelmiş, babagan kolunda baba, çelebîyan kolunda çelebi adıyla anılan ve cemdeki 12 hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen cemi yönetme hizmetinin sahibi durumunda bulunan dini- ruhani önder anlamında kullanılmıştır¹⁵⁸.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Dede unvanıyla anılan birçok tekke ve zaviye bulunmaktadır. Karacabey nahiyesinde 1576 senesinde Mehmed Dede tasarrufunda bulunan Dolu Dede zaviyesi bunlardan birisidir¹⁵⁹.

Halife Baba ve Dede Baba

Bektaşîler, Hacı Bektaş Dergâhı'nda şeyh olan baba'ya, Dede Baba derler¹⁶⁰. Bektaşîliğe intisap etmiş bir dervişin, Babalığa getirilmesi Hacı Bektaş Dergâhı'ndaki Dede Baba ve Çelebi'ye ait bir vazifedir. Yalnız Dede Baba tarafından, muhtelif dergâhlara “Halife” nasbedilmiş olan vekil Babalar da, erkân açıp kıdemli bir dervişe babalık verilebilir. Ancak bu halifeler tarafından verilmiş olan icazetlerin nihayet üç sene zarfında Dede Baba tarafından tasdiki lazımdı. Baba'lardan halife olmak isteyenler de Hacı Bektaş dergâhına bizzat giderek kara kazanı kaynatır ve ayin-i cem açıp erkân-ı mahsusiyle halifelik alır¹⁶¹.

Bektaşîlikte en büyük mertebe “Dedebabalık”dır. Dedebaba en kıdemli ve muhtar babalar tarafından kayd-ı hayat şartıyla seçilirdi. Tüm teşkilatı temsil edeceğinden ötürü Dedebabaların seçimine ve seçilecek kişinin tarikatı temsil etme yeteğine sahip olup olmadığına mutlaka dikkat edilirdi. Yeni seçilen Dedebaba'nın verdiği emirlerde tereddütsüz diğer babalar tarafından yerine getirilirdi¹⁶².

Sultan

Devlet başkanları ve hükümdarları için kullanılan Sultan unvanı, aynı zamanda sufi şeyhlerine verilen bir lakaptır. Bu kullanım XIII. asırdan önce görülmemektedir ve önce Anadolu'da ve Osmanlı Devleti'nin nüfuz ettiği memleketlerde yayılmıştır. Bu tasavvufî unvan, şüphesiz tasavvufî şiirlerde sık sık ifade edildiği üzere bir sufînin, bir

¹⁵⁸ Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşîlik Terimler Sözlüğü*, s. 180; Mütercim Asım Efendi'ye göre “*Kalender ve Bektaşî tarikatında dervişlere dede itlak ederler. Istilah-ı mahsuslarındandır.*” **Mütercim Asım Efendi**, *Burhan-ı Katı*, TDK, İstanbul 2009, s. 156.

¹⁵⁹ *BOA TT.d. 1124*, s. 77.

¹⁶⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.152.

¹⁶¹ M. Tevfik **Oytan**, *Bektaşîliğin İçyüzü Dibi-Köşesi-Yüzü ve Astarı*, Demos Yayınları, İstanbul 2010, s. 333-334.

¹⁶² *Bektaşîlik (K443)*, s. 33.

hükümdarın derece ve kudretine batınî âlemde eriştiği düşüncesinin tesiri ile yayılmıştır. Hünkâr unvanı da aynı fikir çerçevesi içinde izah edilebilir. Bilhassa Bektaşiler sultan unvanını taşımışlardır. Örneğin Akyazılı için Akyazılı Sultan¹⁶³, Kızıl Deli için ise Kızıl Deli Sultan¹⁶⁴ ifadesi kullanılmıştır. Bununla beraber bu unvan hiçbir surette bu tarikatte özelliği olan yüksek bir mertebeyi ima etmez. Bu itibarla, muhtemelen sonraki devirlerde Sultan tabiri sadece sevgi ifade eden bir ad olmuştur¹⁶⁵.

Abdal

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, Anadolu'da görülen derviş grupları, bu isimle tanınmış olup, Horasan Erenleri diye de anılırlar. XIV. Yüzyıl'da dinî, ictimaî, hatta siyasi roller oynayan bu zümre, kaynaklarda abdal veya baba lakabını taşımakta, Osmanlı sultanlarıyla harbe iştirak etmekte, tahta kılıçlarıyla fetihler yapmakta olan dervişler şeklinde tanımlanmaktadır. Abdal Musa, Abdal Murad gibi ön plana çıkmış kişiler bu zümreye mensuptur¹⁶⁶. Yukarıdaki Abdal tanımında, Abdal unvanının tarikat içerisinde bir hiyerarşik yapıda yer alıp almadığı tam olarak belirginlik kazanmamıştır. Fakat Abdal unvanını taşıyan tekkelerin ve dervişlerin bulunmasından ötürü abdal unvanı bu başlık altında ele alınmıştır.

Bu zümre, XIII. yüzyıl'da hindistan cevizinden yapılmış keşkülünü, bir şey istediği kişiye uzatan; içine konulanları (para, ekme, pirinç, buğday, bezelye, nohut, fasulye vs.) bağlı bulunduğu veya misafir kaldığı tekkeye götürüp teslim eden; sakal, bıyık, saç ve kaşlarını tıraş eden kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca bunlar, Hz. Ali'nin adını ve kılıcını göğsüne dövme yaptırıp, başları açık ayakları yalın bir şekilde dolaşırlardı¹⁶⁷. Abdal unvanını taşıyan kişiler Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren zaviyelerini kurmaya başlamışlardır. Dimetoka'da kendi adıyla anılan zaviyesini kuran Abdal Cüneyd bunlardan sadece birisidir¹⁶⁸. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Abdal unvanını

¹⁶³ BOA A.MKT.MHM Dosya No:216 Gömlek No: 19.

¹⁶⁴ "... Dimetoka sancağına Cebel nahiyesinde vâki ' merhum Kızıl Deli Sultan zaviyesi vakfından almak üzere..." bkz. BOA EV.BRT. Dosya No: 226 Gömlek No: 14.

¹⁶⁵ J.H. **Kramers**, "Sultan", İA, İstanbul 1970, C. 11, s. 27; "Sultanım", Alevileri- Bektaşilerin kendi aralarında "sen" yerine kullandıkları seslenme sözüdür. Bkz. Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, s. 610.

¹⁶⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.12; Abdal, evliya-ı ilahdan, yetmiş neferden ibaret bir cemaattir. Muallim Nâci, *Lûgat-i Naci*, s. 18.

¹⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* s. 12; Abdalların diğer özellikleri şunlardı; "Abdalların vazifeleri icap edince yağmur yağdırmak, harbi kazandırmak ve afetleri defetmek suretiyle Müslümanlara yardım etmektir." I. **Goldziher**, "Ebdal", İA, İstanbul 1964, C. 4, s. 4.

¹⁶⁸ 1576 yılındaki kayıtlara göre Abdal Cüneyid zaviyesinin kendisine ait müstakil bir vakfı olup, senelik 730 akçelik bir gelire sahiptir. BOA TT.d. 1124, s. 14; "... Abdâl zâviyesine düşüp anda dahi akablerince varub iki zâviyenün şeyhleri..." BOA A.DVNS.MHM.d.3 Hüküm No: 199.

taşıyan Bektaşî tekkeleri mevcudiyetlerini koruyarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bazen zaviyedarların isimleri de Abdal adını taşımaktadır. Örneğin Bayezid Baba ve Hasan Baba zaviyelerinin zaviyedarlığını yürüten kişinin adı Teslim Abdal'dır¹⁶⁹. Bunun yanı sıra Bektaşî tekkelerinde ikametlerini sürdüren dervişlerde Abdal ismi anılmışlardır. Bunun en güzel örneği 1710 senesinde Akyazılı Sultan zaviyesinde dervişlerin abdal olarak ifade edilmesidir¹⁷⁰.

¹⁶⁹ A.DVNS.AHKR.d.2 Hüküm No: 936.

¹⁷⁰ "... kaza-i mezbûrede vâki' Akyazılı Baba tekkesi kadimden abdal fukarasına meşrut olmağla ... mezkûre abdal fukarası tasarrufundayken mamur ve abadan olub ..." BOA AE.SAMD III Dosya No: 190 Gömlek No: 18416.

1. BÖLÜM
BALKANLAR'DAKİ BEKTAŞI TEKKELERİ VE TEKKELERİN İÇ
İŞLEYİŞİ (XVII-XVIII. YÜZYIL)
1.1.BALKANLAR'DAKİ BEKTAŞI TEKKELERİ (XVII-XVIII. YÜZYIL)

İmparatorluk sahası içerisinde, tarikatların dinî, siyasi ve sosyal alanlardaki etkileri göz ardı edilemeyecek derecede büyüktür. Öyleki padişahlar, dinî önderlerden özellikle halk tarafından destek gören şeyh ve dervişlerden her zaman çekinmişler ve onları kendilerine yaklaştırmaya ya da sert önlemlerle boyun eğdirmeye çalışmışlardır. Dervişler, halk ile ilişkilerini tekke ve zaviyelerinde yürüttükleri gibi “ehl-i irfan zümresi” olarak kahvehanelere gidip, etkileyici sohbetleriyle halkı tesirleri altında bırakabiliyorlardı. Hatta bazı dönemlerde şeyh ve dervişler, karşıt halk hareketlerinin baş propagandacısı hâline gelebiliyorlardı¹⁷¹. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da bulunan dinî nitelikli yapıların sayısı, tarikatların ne derece etkin olduğunun bir başka göstergesidir. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, İstanbul ve çevresinde 15.714 cami, 557 derviş tekkesi ve 6000 adetde zaviyeyi ekleyerek ibadete tahsis edilmiş 22.000'den fazla yapının olduğunu vurgular. Seyyah Grelot ise İstanbul'da 4969 adet ibadet yapılan binanın olduğunu ve rastladığı bir dervişin, kendisine İstanbul kent merkezinde ve dış mahallelerinde toplam 14.000 dervişin yaşadığını söyler. Grelot, bu rakamı abartılı bulmuş ve yaklaşık 8-9 bin dervişin varlığından bahsetmiştir¹⁷². Görüldüğü üzere bu rakamlar göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir kitleyi işaret etmektedir ki bunların elbette devletin sosyal ve siyasal yaşamlarında etkileri olmuştur. XVIII. asırda İstanbul'da görev yapmış olan İngiliz Büyük Elçisi Sir James Porter, İmparatorluk genelinde sayıları çok olup ilgi çeken en önemli dört tarikatı Bektaşî, Mevlevî, Kadiri ve Seyyah olarak belirtmiştir¹⁷³. Kazım Hacımeçliç ise XVIII. yüzyılda Balkanlar'da ve

¹⁷¹ İnalcık, *Devlet-i Aliyye II*, s. 75- 95.

¹⁷² Robert **Mantran**, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. 1, (Çev. M. Ali Kılıçbay, Enver Özcan), TTK, Ankara 1990, s. 105

¹⁷³ Sir James **Porter**- Sir George **Larpent**, *Türkiye'nin Bir Asrı*, (Çev. Esmen Selçuk Demir), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 47; Robert **Mantran** ise 17. Yüzyılda İstanbul'da Mevlevîlerin ve Bektaşîlerin diğer tarikatlara göre önceliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Robert **Mantran**, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. 1, s. 111.

Devlet sınırları genelinde en büyük ve en yaygın tarikatların Bektaşilik ve Halvetîlik olduğunu ifade etmiştir¹⁷⁴.

Tasavvuf ehlinin en yoğun olduğu coğrafyalardan birisi Balkanlar'dır. İslamiyetin zenginliklerini meydana getiren tarikatlar, Balkanlar'ın çeşitli noktalarında kendilerine yaşam alanı bulmuşlardır. Bu tarikatlar, Balkan toplumlarıyla o kadar bütünleşmiştir ki günümüze kadar varlıklarını ve etkinliklerini getirebilmişlerdir.

Balkanların sınırlarının belirlenmesinde coğrafyacılar ve tarihçiler hem fikir değildirler. Bu görüş ayrılıkları doğrultusunda ortaya birden çok Balkan haritası çıkmaktadır.¹⁷⁵ Bu durumun üstesinden gelebilmek için çalışma konusuna Balkan coğrafyasının devamı niteliğinde olan Ege adaları ve Macaristan bölgesi de dâhil edilmiştir. Yani bu bölgeler her ne kadar Balkan coğrafyasında yer almasa da Balkanların hinterlandında kaldıkları için bu bölgeler de ele alınmıştır.

Balkanlar'daki Bektaşi tekkelerinin tespit edilmesi hususunda başvurulabilecek kaynakların başında arşiv vesikaları gelmektedir. Arşivin çeşitli fonlarında yer alan belgelere binaen hangi tekkelerin Bektaşilere ait olduğu belirlenebilmektedir. Özellikle biri defter olmak üzere iki arşiv malzemesi Bektaşi tekkelerinin buldukları mahali de belirtmek üzere tafsilatlı bilgi vermektedir¹⁷⁶. Arşiv vesikalarının yanında XVII. yüzyıl için vazgeçilmez başvuru kaynağı olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi de Bektaşi tekkelerini açıkça ortaya koymaktadır. Elbette birinci elden kaynakların yanı sıra günümüzde yapılan ilmi çalışmalarda Bektaşi Tekkelerinin envânterinin çıkarılmasında katkı sağlamıştır. Çeşitli kaynaklardan faydalanılarak ortaya çıkarılan Balkan Bektaşi tekkelerinin listesi sayesinde, Balkan Bektaşiliğinin bir haritası çıkarılmaya çalışılmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Hacımeçliç, "Bosna- Hersek'te Tasavvuf", s. 522-523.

¹⁷⁵ Muhammet Kaçmaz vd, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. 1, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 11-37.

¹⁷⁶ Bu belgelerden birincisi *BOA MAD.d.9771* ve *BOA MAD.d.8252 (22 Kasım 1827)* kodlu defterlerdir. İkinci vesika ise *BOA HAT*. Dosya No: 294 Gömlek No: 17515-A'dır. 1827 yılına ait bu belgede Çirmen Sancağı'nda yer alan Bektaşi Tekkeleri gösterilmektedir. Belgede geçen tekkeler şunlardır: Dimetoka kazasında Meydan-ı Bala-yı Kızıl Deli ve Meydan-ı Zir-i Kızıl Deli, Uzuncaabad-ı Hasköy'de Osman Baba, Uzuncaabad-ı Hasköy'de Ali Baba, Zağra-i Cedid kazasında Kademli Baba, Cısır-i Mustafa Paşa kazasında Hızır Baba, Sultanyeri kazasında Elmalı Baba, Mekri kurbunda Taşlık, Ferecik Kazasında Nefes Baba, Keşan Kazasında Rüstem Baba, Hayrabolu Kazasında Kara Baba, Tekfur Dağında Sersem Baba, Baba-yı Atık'de Kaygusuz Baba, Havas-ı Mahmud Paşa Kazasında Arız Baba, Edirne Kazasında Muhiddin Baba, Edirne kurbunda Gül Baba, Gelibolu Nahiyesinde Akbaş, Pınarhisarı Kazasında Binbiroklı Ahmed Baba tekkeleri bulunmaktadır.

¹⁷⁷ Oluşturulan harita için bkz. Harita 1.

Balkanlardaki Bektaşî tekkelerinin sıralaması oluşturulurken Osmanlı Devleti'nin kronolojik olarak Balkanlar'daki fetih tarihleri dikkate alınmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin ilk ele geçirdiği yerden başlamak üzere liste oluşturulmuştur.

1.1.1. TEKFURDAĞI - RODOSCUK KAZASI

Tekfurdağı ve Rodoscuk kazaları, Tekirdağı ve Gelibolu sahasını kapsamaktadır.

1.1.1.1. Ahmed Baba Tekkesi

Ahmed Baba tekkesi Vize sancağının Pınarhisar kazasında bulunmaktadır. Tekkenin ismi kayıtlarda Ahmed Baba veled-i Gazi Mihal Bey Zaviyesi olarak geçmektedir¹⁷⁸. Ahmed Baba tekkesi, Balkan coğrafyasında kurulan ilk Bektaşî tekkelerinden birisidir. Tekke XVII-XVIII. yüzyıllarda aktifti. XVIII. yüzyılın başında tekkenin başında bulunan Derviş Mustafa görevden alınarak yerine Derviş el-Hacı İbrahim atanmıştır¹⁷⁹. Zaviyedârlık makamı uhdesinde olmasına rağmen 1726 yılından beri başka bir yere giderek zaviyeyi ve vakıf görevini Mustafa bin İbrahim terk etmiştir. Bunun yerine İsmail'in geçmesi için 6 Ekim 1734 tarihinde arzda bulunulmuştur¹⁸⁰. 28 Şubat 1738 tarihinde ise zaviyedar ve müteveli olarak Derviş Mustafa atanmıştır¹⁸¹. Fakat Derviş Mustafa'nın farklı tarikattan olması zaviyedarlığının uzun ömürlü olmamasına yol açmıştır. Pirevi seccadenişini Feyzullah Efendi arzıyla 11 Mayıs 1743 tarihinde Bektaşî İbrahim zaviyedar olarak atanmıştır¹⁸². 17 Nisan 1796 tarihinde ise Derviş Mustafa'nın mahlûlünden yerine Derviş İsmail'in geçmesi için talepte bulunulmuştur¹⁸³. Daha sonraları zaviyedar olan Seyid Mustafa'nın görevden alınmasına binaen yerine 31 Ocak 1813'te Hasan Baba geçmiştir¹⁸⁴.

¹⁷⁸ "... zaviye-i Ahmed Baba veled-i Gazi Mihal Bey der Pınarhisarı der liva-i Vize" VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 152; *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.9-10.

¹⁷⁹ *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.9-10.

¹⁸⁰ BOA C.EV. Dosya No: 223 Gömlek No: 11143.

¹⁸¹ VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 152.

¹⁸² "Vakf-ı mezburun vazife-i muayyene ile zaviyedarlık ve tevliyeti tarikat-ı aliye-i Bektaşîyanın hulefalarına virile geldiğini evlad-ı Hacı Bektaş Veli kuddise sırrahu'l azizden el-hac Feyzullah Efendi ilam ve erbab-ı istihkakdan Derviş el-hac İbrahim her veçhile mahal ve müstahak olub hâlâ zaviyedarlık ve tevliyet mutasarrıfı olan Derviş Mustafa ecanibden olmağla zikrolunan tevliyet ve zaviyedarlık vazife-i muayyene ile beher sene muhasebesin görmek şartıyla ref'inden merkum el-hac İbrahim'e tevcih ..." VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 189.

¹⁸³ BOA C.EV. Dosya No: 20 Gömlek No: 95.

¹⁸⁴ VGMA Defter No: 678 Sayfa No: 71.

1.1.1.2.Akbaş Baba Tekkesi

Akbaş Baba Tekkesi Gelibolu'da yer almaktadır¹⁸⁵. Burası, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye ilk ayak bastığı yer olup, kendisiyle birlikte olan Gazi Fazıl Bey'in ölümü üzerine türbesi burada inşa edilmiştir¹⁸⁶. Tekkenin bu mevkiide inşa edilmesi, ilk dönem Bektaşî Babalarının Osmanlı uç beyleriyle birlikte hareket ettiğinin göstergesi olma ihtimalini güçlü kılmaktadır. Tekkenin tam olarak kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte XVII. yüzyılın sonlarında aktif olduğu görülmektedir¹⁸⁷. 26 Aralık 1796'da tekkenin başında el-hac Mehmed Baba bulunmaktadır¹⁸⁸. 1816 tarihinde zaviyedarlığı müşterek olarak Seyid Ali Dede ile Seyid Halil Dede yürütmektedir. Bunların ölümü üzerine Ahmed Baba'nın bu vazifeye atanması için Pirevi seccadenişini arzda bulunmuştur¹⁸⁹.

1.1.1.3.Mahmud Baba Tekkesi

Ergene köprüsünün şehir tarafına bakan yakasında bulunan Mahmud Baba Sultan Tekkesi, XVII. yüzyılda Bektaşî fukaralarıyla doluydu¹⁹⁰. II. Mahmud'un Bektaşî tekkelerini kapatmasının ardından bu tekkede kapatılmış fakat türbesi ayakta kalmaya devam etmiştir. 1854 senesinde türbedarlık görevini Hafize Hanım adlı kişi yürütmüştür¹⁹¹. Tekkenin akıbeti konusunda fazla bir malumat yoktur.

1.1.1.4.Musa Baba Zaviyesi

Rodocuk'un Yağcı adlı köyünde yer alan¹⁹² Musa Baba zaviyesinin varlığı XVII. yüzyıla kadar dayanmakta olup, Musa Baba tarafından kurulmuştur¹⁹³. 1615 yılında zaviyeye ait köy ve mezraa vergilerinin bir hatun tarafından zabt edilmesi üzerine zaviye yönetimince payitahta başvurulmuştur. Buralardan elde edilen vergilerin gelen geçen misafirlere harcandığını ifade eden şeyh, vergilerin dergâhın vakfına aktarılmasını istemiştir. Merkezce gönderilen hükümde vakıf şartları gereğince

¹⁸⁵ "... medine-i Gelibolu civarında vâkı' e'izze-i kiramdan Akbaş Baba zaviyesinin ..." BOA C.EV. Dosya No: 323 Gömlek No: 16410.

¹⁸⁶ F.W. Hasluck, *Bektaşîlerin Coğrafi Tevzii*, (Çev. Rağıp Hulusi), Devlet Matbaası, İstanbul 1928 s.178.

¹⁸⁷ VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 284.

¹⁸⁸ BOA C.EV. Dosya No: 272 Gömlek No: 13895.

¹⁸⁹ BOA C.EV. Dosya No: 323 Gömlek No: 16410.

¹⁹⁰ Evliyâ Çelebi, Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, 5. Kitap 2. Cilt, (Haz. S. A. Kahraman), YKY, İstanbul 2010, s.447-448.

¹⁹¹ "... Cısr-i Ergene başında vâkı' türbede medfûn Mahmud Baba kuddise sırrıhu'l- aziz hazretlerinin türbedarlık ciheti müceddeden ... uhdesinde olan Hafize Hatun'a ..." BOA C.EV. Dosya No: 504 Gömlek No: 25495.

¹⁹² "Rodocukda Yağcı nâm karyede Musa Baba zaviyesinin..." BOA D.KEV.d. 22388, s. 103.

¹⁹³ BOA AE. SMHD. I. Dosya No: 144 Gömlek No: 10736.

misafirlere ve yolculara harcanmış ise bu gelirlerin bir başkası tarafından fuzuli zabt ettirilmemesini bildirilmiştir¹⁹⁴. 1620 senesi içerisinde zaviyenin meşihat makamı üç kişi arasında el değiştirmişti. İlk olarak zaviyenin başında bulunan Seyid Mehmed görev belgesini yenileyerek vazifesine devam etmiş¹⁹⁵, sonra meşihat makamına İsmihan Hatun geçmiş, İsmihan Hatun'un da görevden el çektirilmesiyle Seyid Hasan'a meşihat tevcih edilmiştir¹⁹⁶. 1631 yılına ait vesikada Musa Baba'nın kendisinden sonra zaviyenin başına geçecek namzete, gelen geçen kişilerin karnını doyurması şartını koyduğu ifade edilmiştir. Musa Baba ayrıca zaviyedar olacak kişinin aynı zamanda bilgili birisi olmasını da koşul olarak koşmuş idi. Ön koşulları sağlayan Osman Beşe, 1631 senesinde zaviyedar olmak için ilgili makama başvurmuştur¹⁹⁷. 15 Nisan 1765 tarihinde zaviyedarlık Hüseyin bin Mustafa adlı kişiye verilmiştir¹⁹⁸. 15 Haziran 1789 tarihinde Musa Baba vakfının başında Derviş Hüseyin bin Mustafa vardır. Bu vazife Derviş Hüseyin bin İbrahim'e tevcih edilmek istenirse de bu kişinin evlad-ı vakıfdan olmadığı için atama gerçekleşmemiştir¹⁹⁹. Bu zaviye XVIII. yüzyılda da aktif olup, II. Mahmud döneminde kapatılan tekkeler arasında yer almaktadır.

1.1.1.5.Saka Baba Zaviyesi

Saka Baba Zaviyesi, Gelibolu Kilidülbahir kalesi yakınında bulunmaktadır. 1801 yılında zaviyedar olmak için Aşçıbaşı Mustafa, arz da bulunmuştur²⁰⁰. Muhtemelen bu zaviye 1826'da kapatılmıştır.

1.1.1.6.Sersem Baba Tekkesi

Sersem ve Kul gibi kelimeler Alevi ve Bektaşî lügatinde abdal ve Allah'a yakın olan kişi manasına gelmektedir²⁰¹. Bundan dolayıdır ki Osmanlı coğrafyasında Sersem

¹⁹⁴ “Rodoscuk kadısına hüküm ki kaza-i mezbûrede vâkı’ Musa Baba zaviyesinin karye ve mezari’nden hasıl olan öşrü âyende ve revendeye meşrut iken bir hatun fuzulü zabt ve tasarruf idüb hasıl olan öşrü kendü ekl ve bel’ idüb şart-ı vakıf-ı mugayir vaziyed eyleyüb sadakât ve ... fukara-i zaviyede sâkin olanlara sarf olunagelmışken anı dahi virmeiyüb kadimden emr geldüğü üzere amel olunmak babında feteva-yı şerif dahi olub mûmâileyh amel olunmak emrim olmuşdur vusul bulduk da şart-ı vakıf mucibince ve feteva-yı münife sahih amel idüb kadimden ne veçhile âyende ve revendeye sarf ve harç olunugelmış ise şart-ı vakıfa mugayir iş olmakdan be gayet ihtiyat eyleyesün.” BOA A.DVNS.MHM.d.80, Hüküm No: 854.

¹⁹⁵ “Rodoscukda Yağcı nâm karyede Baba zaviyesine ber veçh-i ... mutasarrıf olan es-Seyid Mehmed tecciden rica itmek ... ” BOA D.KEV.d. 22388, s. 77.

¹⁹⁶ BOA D.KEV.d. 22388, s. 103.

¹⁹⁷ Rodoscuk ŞSC. d.7290- 0029.

¹⁹⁸ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 104.

¹⁹⁹ BOA. EV.HMH.d. 6785, s. 4.

²⁰⁰ BOA C.EV. Dosya No: 607 Gömlek No: 30614.

ismiyle zikredilen birden fazla tekke bulunmaktadır. Burada ele alınan Sersem Baba tekkesi ise Rodocuk kazasında İstanbul yolu üzerinde bulunmaktadır²⁰². Tekkenin diğer bir adıda Sersem Ali Baba'dır. 1789 yılında tekkede Hasan Efendi postnişinlik yapmıştır²⁰³. 22-31 Temmuz 1790 tarihinde Sersem Ali Baba Tekkesi'nin tekkenişinliklerini yapan Abbas ve İdris adlı şahısların görevlerini ifa da hiçbir kusurları yokken, kasabadaki nüfuzlu kişilerin baskısı altında kalarak tekkeden uzaklaştırılmaya çalışılmışlardır. Mağduriyetlerini divana ileten tekkenişinler, merkezden gönderilen hüküm neticesinde salahiyyete kavuşmuşlardır²⁰⁴. 1826'da kapatılarak tekkenin faaliyetlerine son verilmiştir.

1.1.1.7.Sinan Dede Zaviyesi

Sinan Dede zaviyesi, Kırkkilise kazasının Sofular köyünde yer almaktadır. Sinan Dede zaviyesinin Kara İlyas vakfına bağlı olduğu kayıtlara yansımıştır. Ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmeyen Sinan Dede zaviyesinde XVIII. yüzyılda çekişmeler baş göstermiştir²⁰⁵. Zaviye, 1826'da kapatılmıştır.

²⁰¹ Dilek Bakan, "Alevi Bektaşî Geleneğinde Hubyâr Sultan", Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Aydın 2011, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 14.

²⁰² Ayşe Değerli, Eşref Temel ve Bekir Şahin, *Vesâik-i Bektaşîyan*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s.126-127.

²⁰³ *VGMA Defter No: 243 Sayfa No: 128*. Ayrıca bu kayıta tekkenin adı Sersem Dede olarak geçmektedir. "... *tarikati aliye-i Bektaşîyeden kutbü'l- 'ârifîn Sersem Dede zaviyesi.*"

²⁰⁴ *BOA A.DVNS.AHKR.d 43 Hüküm No: 101*.

²⁰⁵ "Kırkkilise kazasına tabi Kavaklı nâm karyede vâkı' Sofular mezrası vakfının vazife-i muayyene ile bundan akdem mezraadarı olan Mustafa Halife Derviş fevt olduk da sulbi oğlu Mehmed Sadık'a ... tevcih mezbûr Mehmed Sadık dahi fevt olmağla sağır oğlu Ahmed'e tevcih buyrulmak iktiza ider iken zümre-i Bektaşîyandan Seyid Abdüllatif nâm kimesne iki sene mukaddem Medine-i mezkûrede Sinan Dede zaviyesinin ... zaviyedarlığını üzerine berât itdirüb zikr olunan mezra-i Sinan Dede zaviyesine meşruttur deyü sağır-i mezbûrun valisi ve validesi Hadice Hatun ile huzur-u şer'de mürafaa olduklarında mezbûr Seyid Abdüllatif'in iddiası hilaf ve mezra-i merkumeyi sağır-i mezbûre gelince ecdadı bila niza zabt ve tasarruf idegeldiklerin medine-i merkume ahalisinden ulema ve süleha vesair ... ve ihtiyar kimesneler mezbûr Seyid Abdüllatif'in ... şahide? haber virmeleriyle mezbûrun davaya salih olduğu şer'en zahir olmağın erbâb-ı istihkakda sağır-i mezbûr Ahmed'e tevcih ve yedine berât-ı âlîşân ihsan buyrulmak ricasına Kırkkilise naibi Haşimizâde Mustafa Şakir Efendi arz ve salifü'z-zikr mezra'darlığa mutasarrıf mezkûr Mustafa fevt olduk da sulbi oğlu Mehmed Sadık'a ... tevcih mezbûr Mehmed Sadık dahi fevt ve sağır-i mezbûr Ahmed müteveffâ-yı mezbûr Mehmed Sadık'ın sahih sulbi oğlu olduğu kaza-i mezbûr ahalisinden âsitâne-i aliyyede elçi hanında sâkin ... müsliminden Salih bin Derviş Abdi ve Seyid Mehmed bin Mehmed ve Ömer bin el-hac İbrahim nâm kimesneler her birileri meclis-i şerîde ale't-tarik şüheda haber virdikleri Mahmud Paşa mahkemesi naibi Mehmed Salih Efendi ilâm itmeğle mucebince tevcih buyrulmak üzere faziletlü semahatlü Şeyhülislam Mevlana Mehmed Şerîf Efendi işaret itmeleriyle işaretleri mucebince tevcih olunmak deyü bin yüz doksan üç senesi receb-i şerîfinin yirmi dokuzuncu günü tarihiyle tevarih sadır olan ruus-u hümâyûn ile sağır-i mezbûr Ahmed'e tevcih ve hâlâ üzerinde olduğu defterde mesturdur ferman devletlü inayetlü sultan hazretlerindedir Fi 16 Şaban sene 1193. Belgenin üzerindeki farklı bir kayıta ise zaviyenin Kara İlyas vakfına ait olduğu belirtilmektedir. "Bu kulları tarik-i Bektaşîyyeden olub Kırkkilise nahiyesinde Derviş Kara İlyas hazretlerinin vakfı olan zaviyede medfûn Sinan Dede hazretlerinin postunda postnişin ve şeyhi olub vakfı olan harab değırmanıyla ..." BOA C.EV. Dosya No: 509 Gömlek No: 25713.

Vesâik-i Bektaşîyan'a göre Gelibolu'da bulunan diğer Bektaşî tekkeleri ise şunlardır: Anafarta kurbunda İlyas Baba Zaviyesi, Gelibolu merkezinde Eltutan Baba, Gelibolu Kavak'da da Sancakdar Baba zaviyesidir. İlyas Baba Zaviyesi'nde Derviş Mehmed, Eltutan Baba'da Şeyh Hasan zaviyedarlık yapmaktadır²⁰⁶.

Gelibolu sahasında içine alan Rodoscuk ve Tekirdağ kazaları Bektaşîlik için önemli bir merkezdi. Yukarıda görüldüğü üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda bu sahada on adet Bektaşî tekkesi vardı. Özellikle Osmanlı Beyliği'nin Rumeli'ne geçişi Gelibolu üzerinden gerçekleştiği için burada kurulan Bektaşî tekkelerinin mazisi epeyce geriye gitmektedir. Akbaş ve Ahmed Baba gibi Bektaşî liderlerinin ilk dönem akıncı beyleri arasında yer alması, buralarda kolayca tutunmalarına yol açmıştır. Nitekim Ahmed Bey'in Mihaloğulları ailesine mensup olması bu tekkenin ayrı bir koruyucu kalkana sahip olmasını sağlamıştır. Muhtemelen gazaya katılan erenler elde ettikleri ganimetlerin bir kısmını mensup oldukları bu tekkeye vermişlerdir. Böylece bu tarz tekkelerin ekonomik refaha eriştikleri söylenebilir. Ayrıca Tekirdağ ve Rodoscuk'un coğrafi olarak Edirne kazasının devamında yer alması burasının Bektaşîlerin yaşam sahasına dönüşmesine katkı sağlamıştır.

1.1.2. FERECİK KAZASI

1358 senesinde Süleyman Paşa tarafından fethedilen Ferecik, bugün Yunanistan sınırları içerisinde Trakya'da Ferai adıyla anılmaktadır²⁰⁷.

1.1.2.1. Nefes Baba Tekkesi

Kuruluş tarihi tam olarak bilinmeyen Nefes Baba tekkesinin XVII. yüzyılda aktif olduğu, dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Yüksek bir kaya üzerinde inşa edilmiş olan Nefes Baba tekkesini 29 Mayıs 1665 tarihinde Sultan IV. Mehmed ziyaret ederek, buradaki fukaraya altınlar dağıtmıştır²⁰⁸. Nefes Baba tekkesini ziyaret eden Evliya Çelebi de burası hakkında bilgi vermektedir²⁰⁹. 1743 senesinde zaviyenin başında

²⁰⁶ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 217.

²⁰⁷ Machiel Kiel, "Ferecik", TDVİA, İstanbul 1995, C. 12, s. 371.

²⁰⁸ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâinâmesi*, (Haz. Fahri Ç. Derin), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 191.

²⁰⁹ **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, (Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı- Robert Dankoff), YKY, İstanbul 2003, s. 34-35.

Aşçıbaşı Derviş Hüseyin bulunmaktadır²¹⁰. Nefes Baba tekkesi de diğer Bektaşî tekkeleri gibi 1826'da kapatılarak malları müsadere edilmiştir²¹¹.

Yukarıda görüldüğü üzere incelenen zaman diliminde Ferecik'te bir adet Bektaşî tekkesi vardır.

1.1.3. MEKRİ KAZASI

Mekri kazası günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alıp, Dedeğaç (Alexandroupolis) şehrinin yakınlarında bulunmaktaydı.

1.1.3.1.Kara Baba Zaviyesi

Mekri kazasının Taşlık köyünde yer alan Kara Baba zaviyesi, 1701 senesinde aktifti. Bu zaviyenin kendisine ait vakfi bulunuyordu²¹². Bu vakıf, evladiyet üzere kurulmuş bir vakıftı. Vakfın mütevellisi ve nazırı olan Hüseyin bin Mehmed Ali'nin ölümü üzerine evlad-ı vakıftan olan Es-seyyid Mustafa bin Halil, boşalan makama 7 Kasım 1739 tarihinde atandı²¹³. Kara Baba Zaviye'si 1826'da kapatılan Bektaşî tekkeleri arasındadır²¹⁴.

Görüldüğü üzere ele alınan zaman diliminde, Mekri kazasında bir adet Bektaşî vardı.

1.1.4. DİMETOKA KAZASI

Yunanistan'ın Trakya kesiminde kalan eski bir Osmanlı kasabası olup, günümüzdeki adı Demotika'dır. Dimetoka, Osmanlı Devleti döneminde önemli bir bilim merkezi olup, birçok Osmanlı padişahını misafir etmiştir²¹⁵. Önemli bir yol güzergâhında yer alan Dimetoka, Bektaşîlerin yoğun olarak yaşadıkları merkezlerdendir. Arşiv vesikalarından tespit edebildiğimiz kadarıyla burada XVII-XVIII. yüzyıllarda üç adet Bektaşî tekkesi bulunmaktaydı.

²¹⁰ "... Nefes Baba Zaviyesine icâzetimiz ile Aşçı-başı Derviş Hüseyin berât-ı âlişân kayd olunmuşdur." Değerli vd., Vesaik-i Bektaşîyan, s. 132.

²¹¹ BOA MAD.d. 9771, s. 17.

²¹² "Vakf-ı zaviye-i Kara Baba berat-ı meşrute-i ihvan-ı fukara-yı Hacı Bektaş-ı Veli der karye-i Taşlık kaza-i kasaba-i Mekri" VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 306 (Orijinal Sayfa No: 525.)

²¹³ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 124.

²¹⁴ BOA HAT. Dosya No: 294 Gömlek No: 17515-A.

²¹⁵ Machiel Kiel, "Dimetoka", TDVİA, İstanbul 1994, C.9, s. 305-306.

1.1.4.1.Kızıl Deli Sultan Zaviyesi

Seyyid Ali Sultan adıyla da bilinen Kızıl Deli²¹⁶, Balkanların İslamlaşmasında ve Türkleştirilmesinde mühim rol oynamıştır. Kızıl Deli ile alakalı genel bilgiler velâyetnamesinden öğrenilmektedir. Velâyetname'ye göre Yıldırım Bayezid Han'ın Rumeli'ni fethetme arzusu üzerine Hz. Peygamber, Horasan'da ibadetle meşgul olan Seyyid Ali Sultan'ın rüyasına girerek bu konuda Yıldırım Han'a yardım etmesini ister. Kırk ereni yanına alan Seyyid Ali, Anadolu'da ilk olarak Hacı Bektaş Dergâhına uğrayarak Hünkâr'ın yoluna baş koyarlar. Pirevinden ayrılarak daha sonra Yıldırım Han'ın yanına gelen Seyyid Ali, Rumeli'nin fethinde görev alır ve fetih esnasında birçok keramet gösterir²¹⁷. Abdal Musa velâyetnamesine göre ise Kızıl Deli, Abdal Musa tarafından Gazi Umur Beğ'le birlikte Boğaz Hisar'ın fethiyle görevlendirilir²¹⁸.

Seyyid Ali Sultan, uzun süre Balkan coğrafyasında fetihler yaptıktan sonra Dimetoka yakınlarında Kızıl Deli isimli çayın kenarındaki bir derbentin yanına yerleşerek bir tekke kurmuştur²¹⁹. Fetihlerdeki yararlılıkları gözönüne alınarak Yıldırım Bayezid tarafından Kızıl Deli Sultan'ın tekkesine Darübükü, Büyükviran ve Tırfulluviran'ı adlarında üç köy temlik edilmiştir²²⁰. Seyyid Ali Sultan'ın türbesi Dimetoka'da Darübükü'ndedir²²¹. Kızıl Deli cemaati diğer bir adla Evliya köyü başlığı altında da kaydedilmiştir²²². Zaviyenin aşağı ve yukarı olmak üzere 2 büyük meydanı vardır²²³. Kızıl Deli zaviyesinin kendine ait vakfı olup, kayıtlara "Vakf-ı Evlad-ı Kızıl Delü" olarak geçmiştir²²⁴. XVI. yüzyıldaki kayıtlardan anlaşılacağı üzere Kızıl Deli evladından Mehmed Dede'nin tasarrufunda olan Büyükviran ve Tırfullu mezralarından yapılan ziraat neticesinde 200 akçelik bir gelir elde edilip, öşür vergisi verilmekteydi²²⁵. II. Selim'in saltanatının ilk yıllarında da faaliyetini yürüten Kızıl Deli Sultan zaviyesine,

²¹⁶ "... Dimetoka kazasında medfün es- Seyid Ali nâm-ı diğer Kızıl Deli Sultan..." Bkz. BOA TT.d. 1124, s. 179.

²¹⁷ Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi*, TTK, Ankara 2007, s. 14-16.

²¹⁸ Abdurrahman Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, TTK, Ankara 1999, s.147-149.

²¹⁹ Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan", TDVİA, İstanbul 2009, C. 37, s. 49.

²²⁰ "... Tanrı dağında Darübükü ve Büyükviran ve Tırfulluviran hududu ve sınuru ile mezkûr Kızıl Delü'ye virdim ki kimesne dahl eylemeye deyü kayd olunub merhum Kızıl Delü dahi vakf-ı evlad idüp..." BOA TT.d. 1124, s. 177.

²²¹ Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan", s. 49.

²²² BOA KK.d. 2558, s. 4.

²²³ "Derviş Ali nâm kimesne verdiği iş bu akarı ve arzuhâlinde Dimetoka kazasında medfün e'izze-i kiramdan Seyid Ali Baba sultan kuddise sırrehü'l-'azizin yukarı ve aşağı tabiriyle ma'rûf olan iki gadr-ı meydanlarının filasl mevcud..." BOA C.EV. Dosya No: 277 Gömlek No:14119.

²²⁴ TKG.KK.TTd. 562 Sayfa No: 4.

²²⁵ BOA TT.d. 439, s. 270; 1527-1528 yıllarına ait tahrir defterine göre Darübükü, Büyükviran ve Tırfullu mezraalarının toplam geliri 3951 akçedir. Bkz. BOA TT.d.138, s. 21.

bazı zımmîler müdahalede bulunarak zaviyenin vakfına aykırı olarak hareketlerde bulunurlar. Hatta bir adım daha ileri giderek zaviye mensuplarından Seyid Mirza'ya saldırmaya çalışırlar. Zımmilerden davacı olunmasının akabinde bu kişilerin yakalanarak mahkemeye çıkartılmaları emr edilmiştir²²⁶.

XVII. yüzyılda da aktif olan Kızıl Deli Sultan zaviyesi, 1647 senesinde kaleme alınan icmal²²⁷ ve 1650 senesinde tutulan mufassal avarız defterine kaydedilmiştir²²⁸. Kızıl Deli Sultan'ın Makamında Naiblik Yapan Evlatları başlığı altında 16 kişi kaydedilirken; Kızıl Deli Sultan'ın Erkek Çocukları başlığı altında ise 84 kişi kaydedilmiştir²²⁹.

Kızıl Deli Sultan'ın Makamında Naiblik Yapan Evlatları²³⁰

Şaban Halife El imam? ²³¹	Hüseyin Halife El imam?	Mustafa İbrahim	İvaz Salih	Şaban Üveys
Turgud Yakub	Mahmud Arslan	Kulu Zülfikar	Bayram Sefer	Receb Sefer
(Silik)	Cafer Habib	Mirhan Turali	Mehemed Salih	Hasan Salih
Mehmed Yusuf	Neferen 16			

Beratlı olarak kaydedilen bu 16 kişi, vergiden muaf tutulmakla birlikte Kızıl Deli Sultan'ın makamında vekillik yapmaktaydılar. Halife unvanını taşıdıkları için listenin başındaki ilk iki kişinin bu grup içerisinde sosyal statü açısından daha ön planda oldukları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Öyle ki Şaban ve Hüseyin halifenin listeye ilk olarak yazılmaları da bu görüşü destekler niteliktedir.

²²⁶ BOA ADVNS. MHM.d.7 Hüküm No: 1538.

²²⁷ BOA KK.d.2606, s. 7.

²²⁸ "Karye-i Kızıl Deli defterhaneden virilen defterde mukayeddur. Dimetoka cisrine hizmet eylemek üzere muafklar imiş." BOA KK.d. 2628, s.177.

²²⁹ BOA KK.d. 2628, s.180-182.

²³⁰ BOA KK.d. 2628, s.180

²³¹ Bu ibare tam okunâmamakla birlite el imam olduğuna kanaat getirilmiştir.

Kızıl Deli Sultan'ın Erkek Çocukları²³²

Abullah Abdulhay	Hüseyin Receb	İlyas Ali	Şehsuvar Akbaba	Abdülkadir Ahmed
Mehmed Mahmud	Kurd Ali Bedir	Murteza Sami	Turali Abdurrahman	Mehmed Evren
Sahi Ali	Arız Hüseyin	Şaban Mustafa	Bahar Abdurrahman	Sünbül Hasan
Yusuf Cafer	Recep Feyzi	Dumru Yusuf	Deli Murad	Ali Hasan
Murad Hasan	Süleyman Hüseyin	Mehmed Hüseyin	Hızır Bali	Pirkulu Abdullah
Erkulu Murteza	Turhan İmamkulu	Mehmed Zülfikar	Hüda Ali	Eşref Mehmed
Arslan Sinan	Ali Bende	İbrahim Süleyman	Haydar Hasan	Memi Zeynelabidin
Feyzi Kalender	İlyas Turbali	Hasan Sultan	Ahmed Ehli Ayan	Mehmed Merdan
Salih Derya	Merdan Ferhad	Sadi Haydar	Turali İlyas	Hüseyin Muharrem
Mehmed Derviş	Emrullah Derviş	Ali Derviş	Arslan Derviş	Gazanfer Abdülcelil
Hürrem Zülfikar	İsmail Hürrem	Hüssam Haydar	Yusuf Murteza	Ahmed İbrahim
İslam Zeynel	Hacı Bali	Abdülcelil İmamkulu	Kanber Nebil	Haydar Ali
İshak Hasan	Ahmed İshak	Bedreddin	Halil Ali	Hüseyin

²³² BOA KK.d. 2628, s.180-182.

		Hüseyin		Ferhad
Ali Menteş Muhsin	İbrahim Serali	İlyas Süleyman	Hızır Süleyman	Kasım Kalender
Abdurrahman Asker	Turali İvaz	Eyüb İvaz	Ali Mustafa	Nuh Mustafa
Salih Mehmed	Hüseyin Abdülkerim	İvaz Kalender	Muhtar Sadi	Ahmed Mirza
Mustafa Mehmed	İvaz Abdullah	Abdurrahman Arslan	Hızır İlyas	

Şahısların adlarından anlaşılacağı üzere, ekseriyetle Bektaşiler tarafından kullanılan isimler, bu kişilere verilmiştir. Öne çıkan isimlerden bazıları Ali, Hızır, Zülfikar, Zeynelabidin ve Kalender'dir. 1658 senesine gelindiğinde Kızıl Deli Sultan'ın çocuklarının sayısı 100'e yükselmiştir. Ayrıca bu tarihte Kızıl Deli köyünde 67 derbendçi olup, köyün avarızhane sayısı ise 8'dir²³³. 1695 senesinde Kızıl Deli köyü avarız vergisi yükümlülüğünü 204 kile arpa ve 52 kile un vererek ödemiştir²³⁴.

XVIII. yüzyılın başlarında Kızıl Deli Sultan zaviyesinin vakfını idare eden Seyid Mehmed, görevden azledilse de Cebel nahiyesi naibi Mevlana Hasan Efendi'nin arzı üzerine 9 Şubat 1706 tarihinde görevine yeniden iade edilmiştir²³⁵. Zaviyeye ait vakfın mütevellisinde de görünen lüzum üzerine zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Vakıf gelirlerini kendi nefesine harcayan müteveli Seyid Mustafa'nın yerine, 1 Eylül 1710 tarihinde Derviş Mehmed atanmıştır²³⁶. 1732 senesinde Zaviyedâr Halil İsmail'in

²³³ "Karye-i Kızıl Delü hane 8. Evlad-ı muaf-ı mezbûr Kızıl Deli Sultan neferan 100. Derbendciyan neferan 67. Reaya neferen 54 hane 8." BOA MAD.d.2908, s. 6.

²³⁴ BOA MAD.d.596, s. 16.

²³⁵ "Dimetoka kazası muzâfâtında Cebel nahiyesinde vâki' müteveffâ Kızıl Deli Sultan zaviyesi vakfından almak üzere ber mucebi şart-ı vakıf evlad-ı vakıfdan yevmi 5 akçe ile evlad vazifesine mutasarrıf olan es-seyyid Mehmed'in hizmette kusuru olmayub muceb-i azli yoğiken ... hizmetdir deyü İsmail olub gadr itmekle ref olunub ber muceb-i şart-ı vakıf refinden ibka ve mukarrer ... ricasına Dimetokaya tabii Cebel nahiyesi naibi Hasan Efendi arz itmekle mucebince tevcih olundu. Fi 25 Şevval sene 1117. BOA A.DVNS.RSK.d. 3, s. 69.

²³⁶ BOA A.DVNS.RSK.d. 10, s. 3.

ölümünün ardından yerine oğlu İsmail Halife geçmiştir²³⁷. 1826'da bu tekke, kapatılmasının yanı sıra tahrip de edilmiştir²³⁸.

1.1.4.2.Mürsel Baba Tekkesi

Mürsel Baba Tekkesi, Dimetoka Kasabası'nın Çırçır Mahallesinde bulunmaktadır. Mürsel Baba tekkesinin kendisine ait bir vakfı olup 572 numaralı evkaf defterinde “*Vakf-ı Mürsel Baba*²³⁹” olarak kaydedilmiştir. Evladiyet şartı ile vakfını kuran Mürsel Baba, kendisinden sonra vakfin başına çocuklarının geçmesini şart koşmuştur. Mürsel Baba vakfında bulunan iki yapı ise nehir üzerindeki 1 adet dink ile 1 adet asiyabdır²⁴⁰. Zamanla vakfin harab olması üzerine Abdullah adlı kişi 1688 senesinde vakfı yeniden ihya etmiştir²⁴¹.

XVIII. yüzyılda da aktif olan bu tekkenin başına geçmek için Derviş Mustafa, Aralık 1731'de arzda bulunmuştur²⁴². 1765 senesinde Mürsel Baba zaviyesinin yıllık harcaması 6660 akçe idi²⁴³. 6660 akçelik harcama bütçesi sekiz kalemden oluşuyordu. Senelik, tekke yiyeceği için 1800 akçe, Zeytinyağı için 300 akçe, hatim hocası için 300 akçe, ihlas hocası için 360 akçe, cibayet için 360 akçe, tekke fukaralarına hizmet eden Aşçı Dede'ye 300 akçe, vakfin katibine 1440 akçe ve Edirne kadısına vakfin muhasebesini kontrol ettiği için 1000 akçe veriliyordu²⁴⁴. Bu tarihte zaviyedarlık Mustafa bin Mehmed İvaz'a verildi²⁴⁵. 28 Aralık 1785 tarihinde zaviyedar olan Es-seyyid Mustafa bin es-seyyid Mehmed Dede ferağından boşalan makama, Hacıbektaş Şeyhi'nin arzıyla es-seyyid Murteza Halife bu makama atanmıştı²⁴⁶. Mürsel Baba Tekkesi, 1826'da kapatılan tekkeler arasındadır.

²³⁷ VGMA Defter No: 1200 Sayfa No: 40.

²³⁸ F.W. Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri*, Say Yayınları, İstanbul 2012, s.42.

²³⁹ TKG.KK.TTd. 572, Sayfa No: 53.

²⁴⁰ BOA TT.d. 385, s. 371; BOA TT.d. 521, s. 451.

²⁴¹ VGMA Defter No: 652-2 Sayfa No: 15.

²⁴² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s.53.

²⁴³ VGMA Defter No: 652-2 Sayfa No: 10.

²⁴⁴ VGMA Defter No: 652-2 Sayfa No: 10.

²⁴⁵ VGMA Defter No: 652-2 Sayfa No: 10.

²⁴⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d.41 Hüküm No: 244.

1.1.4.3.Yağmur Baba Tekkesi

Yağmur Baba zaviyesi, Dimetoka kazasının Cebel nahiyesindeki Arınç köyünde bulunmaktadır²⁴⁷. XVI. yüzyıldaki kayıtlarda yer alan Yağmur Baba tekkesinin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. İlk kayıtlarda Yağmur Baba tasarrufunda olan tekkenin kimseye öşür ve salariye vergisi vermemesini belirtmiştir. Yağmur Baba'dan sonra yerine evladı Abdullah geçmiş ve kendisine tasarrufunda bulunan 3 adet çiftlik için mülkname verilerek öşür ve resim talep edilmesi yasaklanmıştır. 1569 tarihinde tekkede tekkeniñin Abdullah ile birlikte 10 kişi hizmet etmektedir. Bu dervişler tekkenin etrafında oturmaktaydılar²⁴⁸. 1620 senesinde zaviyede şeyh olarak Yağmur Baba'nın soyundan gelen İbrahim bulunuyordu²⁴⁹. XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki avarız kayıtlarında da zaviyenin varlığı zabıt altına alınmıştır. 1659 senesinde kaleme alınan avarız defterinde Yağmur Baba zaviyesi başlığı altında 11 kişi kaydedilmiştir. Bu kişiler; Zaviyedar İbrahim Abdulcelil, Karlı Yağmur, Muharrem ..., Durmuş ..., Şaban Kurd Bali, Oruç Bali, Abdî Hasan, Recep Turan, Recep Abdullah, Durbali Haydar ve Şeref Mehmed Döne'dir. Görüldüğü üzere 1659 senesinde zaviyedar olarak İbrahim Abdülcelil bulunmaktadır²⁵⁰. Aynı zamanda zaviyeye gelen 30 küçükbaş hayvandan ise vergi alınmaması kayıt altına alınmıştır²⁵¹. 1668 yılında tutulan avarız defterinde, Yağmur Baba zaviyesi, 1 avarız hane yükümlülüğü ile sorumlu tutulmuştur²⁵². 1731 yılında tekke Seyid Yusuf, Seyid Mustafa ve Seyid Hüseyin olmak üzere 3 kişinin tasarrufundaydı²⁵³. Tekke muhtemelen 1826'da kapatılmıştır.

Görüldüğü üzere Dimetoka kazasında üç adet tekke bulunmaktadır. Bu tekkelerden Kızıl Deli Sultan tekkesinin Balkan Bektaşiliğinde çok ayrı bir yeri vardır. Yıldırım Bayezid döneminde Balkanlardaki fetihlere katılan Kızıl Deli Sultan,

²⁴⁷ “Dimetoka’ya tabi Cebel nahiyesinde Arınç nâm karyede merhum Yağmur Baba zaviyesinde...” BOA D.KEV.d. 22388, s. 89.

²⁴⁸ “... Yağmur Baba'nın taht-ı tasarrufunda olub kimesneye öşür ve salariye virilmeye deyü kayd olunmuş hyın-ı teftişde mezkûr Yağmur Baba'nın evladı tasarrufunda bulunub mülknâme talep olundukda zayi itdik deyü bulunmadığı ecilden bi'z-zaruri zaviye-i mezbûre için tayin olunan mukabelesinde merhum Yağmur Baba'nın evladı tasarrufunda vâki' olan üç çiftlik bedeli mahsulu zaviye-i mezbûreye varid evlad-ı misafirun ve mücavirin için tayin ... onlardan kimesne öşür ve resim talep etmeye ve zaviye-i mezbûreye varid olan ...” BOA TT.d. 1124, s. 182.

²⁴⁹ “... Yağmur Baba zaviyesinde evladdan şeyh olan İbrahim bin ... berât-ı cedid rica itmek üzerinde ise inayet ricasıyla buyuruldu.” BOA D.KEV.d.22388, s. 89.

²⁵⁰ BOA KK.d.2628, s.139.

²⁵¹ BOA KK.d.2628, s. 139.

²⁵² “Zaviye-i Yağmur Baba der nezd-i karye-i Arınç? Tabi kaza-i Dimetoka hane 1” BOA MAD.d.2908, s.

5.

²⁵³ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s.120-121.

gösterdiği yararlılıklardan ötürü burada kendisine topraklar verilmiştir. Buraya erken yerleşme avantajını kullanan Kızıl Deli, kısa sürede Balkan Bektaşiliği için kutub olmayı başarmıştır. Öyleki birçok Bektaşî tekkesinin vakfiyelerine bakıldığında, soylarının tükendiğinde posta, Kızıl Deli Sultan'ın evlatlarının geçmesini şart koşmuşlardır. Bektaşî tarikatının ikinci kurucusu sayılan Balım Sultan'ın da burada postnişinlik yapması bu tekkeyi diğer tekkelerden farklı kılan yanını ortaya koymuştur.

1.1.5. EDİRNE KAZASI

Edirne, Bektaşiliğin yoğun olarak bulunduğu merkezlerdendi. 1826'da şehir ve kaza dahilinde en az 16 tekke bulunmaktaydı ki Bektaşiliğin yasaklanması ile birlikte bunların malları müsadere edilmişti²⁵⁴. Edirne şehir merkezinde Sefer Şâh Sultan, Hızır Baba, Ali Baba, Gül Baba, Kurd Baba ve Şeyh Mehmed Halîfe tekkeleri açılırken vilâyete bağlı Sazlıdere köyünde Murteza Çelebi; Lalapaşa'ya bağlı Büklüce köyünde Büklüce Baba, Sarı Danişment köyünde Muhyiddin Baba; Hamzabeyli köyünde Hacı Baba; Keşan'da Çeltik köyünde Rüstem Baba ve Erşen Baba; İpsala'da Fülful Baba ve Havsa'ya bağlı Tekkeşeyhler köyünde Arız Baba, Kanber Baba ve Gaibler Baba tekkeleri faaliyeteydi²⁵⁵.

1.1.5.1. Arız Baba Zaviyesi

Arız Baba zaviyesi, Havsa'da bulunmaktadır. Kuruluşundan itibaren Bektaşiliğe bağlı olan Arız Baba zaviyesinin başında 1721 tarihinde Derviş Mustafa bin Şeyh Ali adlı şahıs bulunuyordu²⁵⁶. 1755 senesinde Derviş Cafer'in ardından Derviş Murteza iş başına gelmiştir²⁵⁷. 30 Ekim 1757 tarihinde Osmanlı tahtına oturan Sultan III. Mustafa, Zaviyedar Derviş Murteza'nın talebi üzerine 10 Ocak 1758 tarihinde beratını yenilemiştir²⁵⁸. Tarihler 1777 senesini gösterdiğinde Derviş Murteza bilfiil yürütmüş

²⁵⁴ Ragıp Hulusi, Bektaşilerin Coğrafi Tevzii, s.178.

²⁵⁵ Fahri Maden, "Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 64, Ankara 2012, s. 56.

²⁵⁶ "işbu kitab-ı sıhhât-nisâbın tahrir ve inşasına bais oldur ki tarik-i Bektaşiyeden olub Rumilinde ... kazasında vâki' Bektaşilere meşrut olan Arız Baba zaviyesinin meşihat ve tevliyet ve nezâret ba berât-ı mutasarrıf sahib-i hayrât Derviş Mustafa bin Şeyh Ali nâm kimesne İstanbul'da meclis-i şer'î şerîfde zikr-i âti vakfa ... mütevellî olumub tevliyeti kabul iden Ahmed Efendi bin Hacı Mustafa..." VGMA Defter No: 623, Sayfa No: 167, Hüküm: 350.

²⁵⁷ BOA AE. SABH I. Dosya No:359 Gömlek No: 25092.

²⁵⁸ BOA C.EV. Dosya No: 518 Gömlek No: 2169.

olduğu görevini gelen geçenlerin karnını doyurmak şartıyla oğlu Derviş Mehmed'e bırakmıştır²⁵⁹. 1826 yılında zaviye kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

1.1.5.2.Büklüce Baba – Büklüce Dede Tekkesi

Edirne'nin Çöke Nahiyesi'nin Büklüce köyündeki Büklüce Baba tekkesi, türbedâr Bektaşî Ali Efendi tarafından inşa ettirildi ve tekkenin ihtiyaçlarının karşılanması için bir vakıf kuruldu. Tekkede uzun süre Bektaşî Ali Efendi şeyhlik yaptı. Vefâtı durumunda tekke vakfına evlâdından en büyüğünün mutasarrıf olmasını, bunun olmadığı durumda dervişlerden birinin göreve getirilmesini, ehil dervişin olmaması durumunda şeyhliğin Dimetoka kazasındaki Kızıl Deli Sultan dervişlerinden birine verilmesini, bunların hiçbirisinin olmaması hâlinde ise tekke yönetiminin Bektaşî tarikatından bir dervişin tasarrufuna bırakılmasını şart koştu²⁶⁰. Vakıf içerisinde yeniden inşa edilen yapılar da vardı. Bunlar; iki oda, bir sofa, bir ahır, bir fırın, üç gözlü anbar ve ibadetin yapıldığı meydan'dı²⁶¹. Vakfedilen eşyalar arasında ise şunlar vardı: Dört tencere, altı sahan, bir pekmez tavası, bir süt tavası, bir lokma tepsisi, bir leğen, bir ibrik, bir tava, bir sini, bir kenarlı tepsi, bir süt bakracı, bir göbekli taş idi. Leğen ve ibrik gibi eşyalar temizlik maksadıyla kullanılan gereçlerdendi. Muhtemelen o dönemde de bu amaçla kullanılmışlardı. Tencere, sahan, süt bakracı, sini gibi eşyalar ise mutfak hizmetinin yerine getirilmesi için kullanılan eşyalardı²⁶². 1748 yılında burada mütevelli bulunan Hanife Hatun'un vefat etmesi üzerine göreve Bektaşî tarikatından ve vakıf evlâdından Derviş Mehmed bin Ali getirildi²⁶³.

²⁵⁹ BOA AE. SABH I. Dosya No:359 Gömlek No: 25092.

²⁶⁰ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 23.

²⁶¹ VGMA Defter No: 623 Sayfa No: 128.

²⁶² VGMA Defter No: 623 Sayfa No: 128.

²⁶³ "Mahrûse-i Edirne nevahisinden Çöke nahiyesine tabi Büklüce nâm karyede vâkı' ber vech-i meşrut Büklüce Dede zaviyesine ve ashâb-ı hayrâtdan Bektaşî Ali Efendi bin Abdülkadir bina idüb zaviyeye mutasarrıf olan Hanife nâm hatun bila veled müteveffâ olub mahlûl olmağla tarikat-ı Bektaşîyyeden ve vakf-ı mezbûrdan ... olan Derviş Mehmed bin Ali ehl-i fukaradan olub ba her vechile mahal ve müstahak olmağla müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden merkuma tevcih ve yedine berât-ı şerîf-i âlişân ihsan buyrulmak babında inayet ricasına Edirne kadısı Alizade Abdülrahim Efendi arz itmekle Edirne muzâfâtından Çöke nahiyesinde vâkı' Büklüce Baba tekyesi vakfının ber-vech-i ve ber-vech-i meşrut tevliyeti Hanife Hatun üzerinde olub zaviyedarlık kaydı bulunmadığı ve Büklüce Baba zaviyesi türbedarı ahab-ı hayrâtdan Bektaşî eş-şeyh Ali ibni eş-şeyh Abdülkadir küçük evkaf muhasebesine kayd itirdiği vakfiye-i mamûlün bihasında huyutda oldukça zikr olunan tekyeye kendi mutasarrıf olub ba'de'l vefat evlad-ı zükurumun ..." VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 23; Fahri Maden, "Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleleri", s.65.

1.1.5.3.Ekek Baba Zaviyesi

Edirne’de bulunan diğerk bir Bektaşı tekkesi ise Ekek Baba’dır. Çöke nahiyesinin Sahra-yı Abdullah adlı mevkinde bulunmaktadır. 1722 tarihinde Küçük Evkaf Muhasebesi’ndeki kayda göre zaviyenin başında Halil Şaban bulunmaktadır²⁶⁴. Ayrıca Vesâik-i Bektaşıyan’da Dakik Baba adlı bir tekke daha bulunmaktadır²⁶⁵. Bu iki tekkenin de aynı tekke olduğu düşünölmektedir.

1.1.5.4.Göl Baba Zaviyesi

Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde Göl Baba ismiyle anılan birçok tekke bulunmaktadır. Bunlardan en önlüsü Macaristan’da bulunmakla beraber biriside Edirne’de yer almaktadır. Silivri kapısı haricinde bulunan Göl Baba zaviyesinin zaviyedârlığına kadimden beri Bektaşı Babaları atanmıştır²⁶⁶. Arşiv vesikalarından Göl Baba Zaviyesi’nin XVI. yüzyılda aktif olduğu bilinmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında zaviyeyi tasarrufunda bulunduran İbrahim Dede, zaviyenin harap olduğunu ve biran önce tamir edilmesi gerekliliğini bildiren dilekçesini divana sunmuştur. Padişah’ta tamir için gerekli desteğin verilmesini emretmiştir²⁶⁷. XVII-XVIII. yüzyıllarda aktif olduğu bilinen Göl Baba zaviyesi 1826’da kapatılmıştır.

1.1.5.5.Hacı Baba Zaviyesi

Edirne’de bulunan diğerk bir zaviye Çöke nahiyesinin Derbent-i Kebir adlı mahallinde bulunan Hacı Baba zaviyesidir. Hacı Baba zaviyesine ait en erken kaydın H. 976 (M.1568) yılına ait olduğu görölmektedir²⁶⁸. Hacı Baba zaviyesini, Yahya Paşa’nın oğlu Bali Bey’in inşa ettirdiği arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır²⁶⁹. 1686 senesinde Hacı Baba zaviyesinin bulunduğu Hacı Baba adlı köy, perişan bir hâl almış ve bünyesinde barındırdığı kişi sayısı olarak da 6 kişiye düşmüştür. Ayrıca köy ahali si ekonomik güçlük yaşadığı için yarım hane olarak vergi yükümlüsü kaydedilmişlerdir²⁷⁰. 10 Temmuz 1702 tarihinde mevcut zaviyedar Mehmed bin Hasan ihtiyarlığı sebebiyle

²⁶⁴ VGMA Defter No: 660, Sayfa No: 78.

²⁶⁵ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşıyan*, s. 53.

²⁶⁶ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşıyan*, s.41.

²⁶⁷ BOA A.DVNS.MHM.d. 10 Hüküm No: 221.

²⁶⁸ BOA, İE. EV. Dosya No: 26 Gömlek No: 3018.

²⁶⁹ “... zaviye-i Hacı Baba ki Yahya Paşazade Bali Beğ bina itmiştir...” A.DVNS.AHKR.d.5 Hüküm No: 230.

²⁷⁰ “Karye-i Hacı Baba karye-i mezbûre yol üzerinde olamağın perakende ve perişan olmağla ancak buçuk haneye tahmili vardır.” BOA TT.d.817, s. 14.

zaviyedarlığı Seyid Mehmed'e bırakmıştır²⁷¹. Tekkenin başında bulunup 30-40 seneyi aşkındır görev yapan Şeyh es-Seyyid Mehmed 1732 yılında vefat etmiştir²⁷². Şeyh Mehmed'in ölümünün ardından Seyid Mustafa adındaki Bektaşî babası Hüseyin Bektaşî'nin bu zaviyede zaviyedarlık yaptığı iddiasıyla kısa bir süre zaviyedarlık yapsa da, ölen Seyid Mehmed'in oğlu Seyid İbrahim hakikatin böyle olmadığını kendisine verilen muhız ile başkente giderek kanıtlamış ve zaviyedarlık hakkının babasından kendisine geçtiğini belirterek, Pirevi seccadenişini aracılığıyla kendisine tevcih ettirmiştir²⁷³. Seyid İbrahim zaviyedarlığı almasına almıştır fakat kendisinin peşi sıra İstanbul'a gelen Derviş Mustafa'da 1 akçe yevmiye ile vakıf mütevelliliğine getirilmiştir. Başkentte bu iki kişi arasında görev taksimatı yapıldıktan sonra bir daha sorun çıkartmamaları tenbih edilerek yerlerine gönderilmiştir²⁷⁴. Böylece Seyid İbrahim ile Seyid Mustafa arasında 1742 senesinde zaviyedarlık el değiştirdi 29 Ocak 1742 tarihinde zaviyedarlık yeniden Seyid İbrahim'e verilir²⁷⁵. Fakat Seyid Mustafa kendisine verilen tevliyetle yetinmemiş hicri 1155 (Miladi 1742/1743) senesinde zaviyedarlık vazifesini türlü hile ile varlığı belirsiz kardeşi Seyid Osman'a berat ettirir. Hicri 1164 (Miladi 1750/1751) yılında Seyid Mustafa'nın ölümü üzerine hem kendi makamı hem de ortada olmayan kardeşinin işgal ettiği zaviyedarlık görevi mahlûl olur. Bunun üzerine hâlâ hayatta olan Seyid İbrahim harekete geçerek zaviyedarlık makamının kendisine tevcih ettirir. Fakat Seyid İbrahim'inde 1759 senesinde ölmesinin ardından gerek zaviyedarlık gerekse vakıf tevliyeti oğlu İbrahim adlı diğer Bektaşî'ye 1 Eylül 1759 tarihinde tevcih ettirilir²⁷⁶. 7 Nisan 1789'da Hacı Bektaşî Veli ocağının

²⁷¹ "... mahmiye-i Edirne muzâfâtından Çöke nahiyesine tabi Hacı Baba zaviyesi demekle meşhûr Hacı Doğan zaviyesinin vazife-i muayyene ile zaviyedarı olan Mehmed bin Hasan nâm kimesne hüsnü rıza ve ihtiyari ile zaviye-i mezkûreyi sabıka zaviyedarı olan iş bu bais-i ref-i ubudiyet es- Seyid Mehmed dailerine ferağ ve kasr-ı yed idüb..." BOA İE.EV Dosya No: 34 Gömlek No: 3949.

²⁷² VGMA. Defter No: 660 Sayfa No: 73.

²⁷³ "... mezbûr Derviş Seyid Mustafa Bektaşî ibni Derviş Seyid Hüseyin Bektaşînin kayıtları ref' ve terkin olunub zaviyedarlık mezkûr Seyid İbrahim bin Seyid Şeyh Mehmed Bektaşî'ye tevcih ve yedine berât-ı şerîf âlişân buyrulmak babında inayet ricasına evlad-ı Hacı Bektaş-ı Veli'den seccadenişin olan Feyzullah Efendi arz itmekle Hacı Bektaş-ı Veli evladı arzıyla tevcih oluna gelmeğle faziletli Şeyhülislam Mevlana Ahmed Efendi hazretleri işaret etmeleriyle işaretleri mucibince tevcih olundu Fi 27 sene 1146." BOA A.DVNS.RSK.d.51, s.55.

²⁷⁴ BOA A.DVNS.RSK.d.80, s.495.

²⁷⁵ BOA A.DVNS.RSK.d.64, s.338.

²⁷⁶ "... altmış dört senesinde merkum Seyid Mustafa bila veled fevt ve zaviye-i merkume vakfının bir akçe ile tevliyeti mahlûl ve Seyid Osman'ın dahi hayat ve memati na malum ve onyedî sene mürur itmeğle mezkûr Seyid İbrahim hâl-i hayat ve kemal-i sıhhatde zaviye-i merkumeyi zabt ve tasarruf üzere iken iş bu sene-i mübarekede fevt olmağla mahlûlünden oğlu ve terbiyekerdesi diğer es-seyyid İbrahim an fukara-i Bektaşîye tevcih olunmak üzere Edirne kadısı Yahyazade Mehmed Efendi arz ve veçh ü meşruh üzere onyedî seneden berü hayat ve memati na malum Seyid Osman'ın ref'inden ve Seyid İbrahim ve Seyid Mustafa'nın mahlûllerinden erbâb-ı istihkakdan es-seyyid Derviş diğer İbrahim an fukara-yı Bektaşîye

emektarlarından es-seyid Derviş Osman Bektaşî, mutasarrıf olduğu zaviyedârlığı kendi hüsn-i rızasıyla akrabasından Hasan Dede isimli şahsa bırakarak zaviyenin başına onun geçmesini sağlamıştır²⁷⁷. Tekke, 1826 yılında kapatılarak sadece türbe mahali kalmak üzere yıktırılmıştır. Bu arada tekkeye ait 137 dönüm arazi ile 7 göz ambar, 4 bab oda ve 2 bab ahır müsadere edilmiştir. Bu mülkler 2.000 kuruş peşinat ve yıllık 15 kuruş vermek üzere Edirne sakinlerinden ve Nakşî tarikatından Şeyh Davud Efendi'ye satıldı. Ayrıca tekkedeki Bektaşîler uzaklaştırılıp Şeyh Davud Efendi buraya türbedâr tayin edildi²⁷⁸.

1.1.5.6.Hızır Baba Tekkesi

Edirne'de daha sonra Bektaşî tekkesine dönüşecek olan ilk Kalenderî tekkesi Sefer Şâh Sultan ve Hızır Dede tarafından Hızırlık denilen mevkide kuruldu. Sultan I. Murad Edirne'yi fethettikten sonra Hızırlık adıyla meşhur olan bu tekkeyi ihya etti. Ayrıca dervişler için bu mekâna büyük bir meydan, imâret, mabedhâne, keykavus mutfak, kiler ve pek çok hücre ilâve ettirdi. Ayrıca buradaki mescidi küçük bir camiye çevirtti. 1428 tarihinde ise Gazi Mihal Bey'in oğlu Yahya Bey, tekkenin bir tarafında Kalenderhâne ve pek çok çilehâne yaptırıp bahçesini güzelleştirerek havası latif, cihannümâ bir mesîre yeri hâline getirdi²⁷⁹. 1569 senesine ait evkaf defterinde Hızır Bey zaviyesine ait müstakil bir vakıf kaydı bulunmaktadır. Vakfın geliri ise 3357 akçedir²⁸⁰. Hızır Bey, zaviye evkafını oluşturan malları bizzat kendisi satın almış ve dönemin kadıaskerine de tasdik ettirerek bir hüccet almıştır. II. Bayezid döneminde kurulan zaviye vakfı daha sonraki dönemlerde de güncellenerek tasdik edilmiştir²⁸¹. 1660 senesinde Hızır Baba köyü 1 avarızhanesi ile vergi mükellefi olmuştur²⁸². Tekke XVIII. yüzyılda faal olup, 1792 yılında tekkenin başında es-seyid Derviş Ali bulunmaktadır²⁸³. 1826'da kapatılmıştır.

kadimi üzere zaviye-i merkume ... tevliyyete tevcih buyrulmak ricasına evlad-ı Hacı Bektaş-ı Veli'den hâlâ âsîtânelerinde seccadenişin olan el hac Feyzullah Efendi ve ber veçh-i muharrer Edirne kadısı Yahyazade Mehmed Efendi arz itmeleriyle arzları mucebince tevcih buyrulmak üzere ... ilâm itmeğin ilâmı mucebince tevcih olundu. Fi 8 Muharrem sene 1173. BOA A.DVNS.RSK.d.80, s.495.

²⁷⁷ BOA C.EV. Dosya No:232 Gömlek No: 11597.

²⁷⁸ Fahri Maden, "Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri", s. 64.

²⁷⁹ Fahri Maden, "Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri", s.57.

²⁸⁰ BOA TT.d. 1124, s. 13.

²⁸¹ BOA TT.d. 1124, s. 78.

²⁸² BOA MAD.d. 2908, s. 22.

²⁸³ BOA C.EV. Dosya No:46 Gömlek No: 2260.

1.1.5.7.Mehmed Halife Tekkesi

Bektaşî tarikatına mensup olan Filibeli Eş-şeyh Mehmed halife İbn-i Mustafa zaviyesi, Edirne'nin Sırça(Sıkça) Murad Mahallesi'nde bulunmaktaydı²⁸⁴. Şeyh Mehmed, zaviyenin vakfına müştemilat ve sınırları belirli olan bir ev bırakmıştır. 1724 senesinde zaviyenin başında bulunan Derviş Ali ile kendisini Bektaşîlerin halifesi olarak gören Emir Abdal arasında bu ev yüzünden çekişme yaşanmıştır. Bektaşî fukaraları ile dolu olan bu evin üzerinde Bektaşîlerin halifesi olduğunu iddia eden Emir Abdal hak iddia ederek, bu menzile Derviş Ali'nin müdahale etmemesi talebinde bulunmuştur²⁸⁵. Aynı yıl Emir Abdal zaviyedarlığı üzerine almakla birlikte zaviyeye taamiye için verilen 27 akçeyide tasarruf etme hakkına erişir²⁸⁶. Tarihler 31 Mart 1732'yi gösterdiğinde zaviyenin başında hâlâ Emir Abdal ibni Seyid Ahmed bulunmaktaydı²⁸⁷. Daha sonraki yıllarda zaviyedâr olarak görev yapan Şeyh Ali bin Yusuf'un misafirlere yeme içme konusunda hizmetinin noksan olması ve zaviyenin kapısını kapalı tutmasından dolayı 25 Nisan 1764 tarihinde Pirevi Seccadenişin'i Abdüllatif Efendi'nin arzıyla Şeyh Ali görevden azledilip, Derviş İbrahim layık görülerek posta oturtulmuştur²⁸⁸. Görevinin başına geçen Seyid İbrahim, zaviye fukaraları için Edirne gümrüğü mukataasından günlük 20 akçe alması gerekirken, tahsilât için gerekli olan berat, hâlâ kendisinden önce şeyhlik yapan Derviş Ali'nin üzerinde olduğu için bu parayı alamamıştır. Derviş İbrahim bu geliri elde etmek için Hacı Bektaş seccedenişini

²⁸⁴ VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 73; *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 54.

²⁸⁵“Zaviyedarlık vakf-ı zaviye-i eş-şeyh Mehmed Halife ibn Mustafa der mahalle-i Sıkça Murad ... meşruten hülefa-i Bektaşî der Edirne. Mahrûse-i Edirne'de taise-i Bektaşîyanın muhtarları olub halifeleri olan erbâb-ı istihkakdan Emir Abdal ibn es-seyid Ahmed ... meclis-i şer'e varub zaviye-i mezbûrun bila tayin zaviyedarı olan Derviş Ali ibni muvacehesinde mahalle-i mezbûrede vâki' hudud ve müştemilatı yedinde olan vakfiye-i mamûlün bihada mezkûr Bektaşî hülefasından merhum Şeyh Mehmed'in vakfi ve sükkânasını vakfiye-i mamûlün bihasında Bektaşî hülefasına meşrut iyledikde vakf-ı menzil-i mezbûr Derviş Ali Bektaşî dahi dahl eylemek hilaf-ı şart-ı vakıf mutasarrıf olmağla vakfiye-i mamûlün bihaya nazar olunub ber mucub-i şart-ı vakf ... Derviş Ali Bektaşî hülefasından olmayub füzuli vakfiyeye dahi tasarruf olmağla vâki' hala ala vuku Edirne kadısı es-seyid Abdullah Efendi arz itmeğle hilaf-ı şart-ı vakıf olmağla mucubince refinden şart-ı vakıf üzere tevcih olunub berât olundu. Fi 24 Şevval sene 1136.” BOA A.DVNS.RSK.d.35, s. 225.

²⁸⁶ BOA A.DVNS.RSK.d.35, s.246.

²⁸⁷VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 73; “Edirne'de Sıkça Murad mahallesinde vâki' Bektaşî hülefasına şurût müteveffâ Şeyh Mehmed Halife ibn Mustafa Zaviyyesi'nin vazife-i muayyene ile zaviyedarlığına zaviyye-i mezbûre fukarasına huddâmiyye olmak üzere Edirne Gümrüğü Mukataası malından olmak üzere üç kâta berât ile yiğirmi yedi akçe vazifeye mutasarrıf olan erbâb-ı istihkakdan işbu rafi-i refi'üş-şân-ı hâkanî Emir Abdâl Mustafa ibn es-Seyyid Ahmed zide şerefehû...” Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 54 .

²⁸⁸ VGMA Defter No:2057 Sayfa No: 15; Derviş Ali, görevini o kadar kötüye kullanmış ki zaviyenin kabusu haline geldiği ifade edilmiştir. Bkz. BOA EV.HMH.d. 5413, s. 23.

Abdüllatif Efendi aracılığıyla şahsına yeni bir berat tevcih ettirmiştir²⁸⁹. Fakat Şeyh İbrahim'in zaviyedarlığı da uzun sürmeyerek 26 Ekim 1764 tarihinde Şeyh Ali zaviyedarlığı tekrar kendi üzerine kayıt ettirmiştir²⁹⁰. Tekke, 1826'da kapatılmıştır.

1.1.5.8. Muhyiddin Baba Tekkesi

Muhyiddin Baba türbesi, XVII. yüzyılda Sarı Talışmanlı (Sarı Danişmentlü) köyünde bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Muhyiddin Baba'yı Al-i Aba-yı Bektaşî tarikatinden bir ulu sultan olarak tanımlamaktadır. Muhyiddin Baba'nın bir gezinti ve dinlenme yerinde mamur nurlu bir türbesi bulunmaktadır. Evliya Çelebi, burada bilgin dervişlerinin varlığından bahsetmektedir²⁹¹. Bir tımar köyünde yer alan Muhyiddin Baba tekkesi, 1650 senesine ait mufassal avarız defterinde kaydedilmiştir²⁹². 1710 senesinde tekkenin şeyhi olan Mustafa, komşu köy ahalisiyle sıkıntılar yaşamıştır. Bu problemin altında yatan temel sebep ise zaviyeye ait yerler ile komşu köyler arasındaki sınırı belirleyen belirgeçlerin zamanla yıpranarak ortadan kalkması sonucunda bazı kişilerin zaviye topraklarına musallat olarak zaviye vakfını zarara uğratmasıdır. Sıkıntısını dile getiren bir dilekçeyi kaleme alan tekkenişin Mustafa, etrafta akli başında olan kişilerden oluşturulacak bir heyet ile Edirne kadısı huzurunda problemin yerinde incelenerek çözülmesini talep etmiştir²⁹³. 20 Şubat 1736 tarihinde Muhyiddin Baba tekkesi Derviş el Hac Ali'nin tasarrufu altındaydı²⁹⁴. 6 Eylül 1759 tarihinde zaviyedârlık görevi Ali Dede'ye tevcih edilmiştir²⁹⁵. 1760 senesinde Danişmentlü köyünde çiftlik sahibi olan Mehmed adlı kişi, Muhyiddin Baba zaviyesinin Yondu köyündeki yerlerini burası benim çiftliğimin arazisidir diyerek ele geçirmiştir. Çiftlik sahibi Mehmed'in ele geçirdiği zaviye arazisini İsmail ve Ahmed adlı kişilere iltizam olarak vermesinin ardından mültezimler zaviyeye türlü zulümde bulunurlar. Şeyh Ali'nin şikâyeti üzerine gerek arşivdeki vakıf kayıtlarından gerekse yöredeki Müslümanların şahitliği üzerine zaviyeye ait topraklar zaviyedara iade edilmiştir. Fakat çiftlik sahibi Mehmed'in ölümü üzerine zaviyeye yapılan fuzuli müdahale yeniden zuhur etmiştir. Şeyh Ali'nin şikâyeti

²⁸⁹ BOA. EV.HMH.d. 5413, s. 38.

²⁹⁰ BOA KK.d.261-10, s.29.

²⁹¹ **Evliya Çelebi**, *Seyahatnâme*, 6. Kitap 1. Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman), YKY, İstanbul 2010, s. 151.

²⁹² 21 reyanın yer aldığı bu köyde Bali hoca, Nasuh Ali, Mehmed Kalender, Minnet Ali Hoca, Derviş ... gibi isimler yer almaktadır. "Tımar karyesidir. Karye-i Yondu nahiye-i Çöke. Zaviye-i Muhyiddin Baba-i dervişan." BOA KK.d. 2628, s. 54.

²⁹³ BOA AE. SAMD III. Dosya No: 91 Gömlek No: 9053.

²⁹⁴ *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 53.

²⁹⁵ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 73.

üzerine Edirne kadısına yazılan hüküm ile bu baskıların kaldırılması emredilmiştir²⁹⁶. Tekke, 1826'da kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

1.1.5.9. Rüstem Baba Tekkesi

Rüstem Baba, diğer adıyla Rüstem Gazi, Seyyid Ali Sultan ile birlikte ve Orhan Bey'in emriyle Çanakkale'ye geçerek Rumeli fethini gerçekleştirmiş alperenlerdendir. Bektaşiliğin yayılmasında çok büyük hizmetleri olmuştur. Fetihte onlarla beraber Süleyman Paşa, Emir Sultan, Seyyid Zâli, Gazi Evrenoz, Hacı İlbey, Ece Bey, Gazi Fâzıl, Seyyid Ahmed, Seyyid Hamza, Seyyid Furki, Akufi ve Abdüssamed Fakih de bulunmaktaydı²⁹⁷. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren tekkede huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. Derviş Mustafa'dan sonra tekkeniğin görevinde olan Derviş İbrahim²⁹⁸, tekkedeki dervişlerin yiyeceklerini ve tekkenin hayvanlarını satarak tekkeyi harâb etmiş, ayrıca uzun bir müdet tekkeyi terk ederek başıboş bırakmıştır. Bu sebeplerden ötürü Keşan Naibi Ahmed Rüşdü Efendi 16 Nisan 1702 tarihinde, boşalan makama Derviş Mehmed'in geçirilmesi için padişaha arzda bulunmuştur²⁹⁹. 1826'da Bektaşiliğin yasaklanmasıyla birlikte malları müsadere edilen Rüstem Baba tekkesindeki türbe varlığını korumuştur³⁰⁰.

Rüstem Baba Dergâhı'nın alt tarafında hâlen Tekke çeşmesi bulunmaktadır ve güzel bir piknik alanıdır. Hıdırellez'de ve aşurede çevre köylerdeki insanlar buraya gelmektedir. Çeşmenin üzerindeki kitabede şunlar yazılıdır:

Râh-ı âb-ı sekâhüm içenler katresin cânâ

Hayât-ı câvidân olsun Kudûret görmesin asla

Yedenler geldiler şeyyen dediler iş bu tarihi

²⁹⁶ “Edirne kazası muzâfâtından Çöke nahiyesinde vâki ‘ Muhyiddin Baba zaviyesinin berât-ı şerîfiyle zaviyedarı olub zaviye-i mezkûrenin nahiye-i mezbûrede Yundlu nâm karye toprağında malumu'l-hudud yerlerine bundan akdem civarımızda vâki ‘ Danışmend nâm karyede çiftlik ashabından Mehmed nâm kimesne çiftliğim arazisir deyü müdahale ve benimdür deyü zulmeden? Edirne'de sâkin İsmail ve Ahmed nâm kimesnelere iltizâm ve anlar dahi tegalüben zabt ve aşarı ahz ve gadirlerinden naşi yetmiş üç senesinde i'ta olunan emr-i ali ile ... ” BOA AE. SMST III. Dosya No: 254 Gömlek No: 20301.

²⁹⁷ Dursun **Gümüšoğlu**, “Keşan'da Rüstem Baba Dergâhı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, Ankara 2010, s. 425.

²⁹⁸ BOA. AE. SMST II. Dosya No: 21 Gömlek No: 2022.

²⁹⁹ BOA, İE. EV. Dosya No: 35 Gömlek No: 3998.

³⁰⁰ Mayıs 1916'da Keşan'da Gazi Rüstem Paşa Türbesi'ndeki kitap ve risalelerin kopyalarının alınarak özel bir memur vasıtasıyla Maarif Nezâreti'ne gönderilmesi emredilmiş ve bu türbe gözetim altına alınmıştır. BOA, DH. İUM. Dosya No: 17 Gömlek No: 104.

Hasaneyin 11 aşkına kıldı küçük Hüseyin Dede icrâ-i mâ sene 1239³⁰¹.

1.1.5.10. Sağır Baba Zaviyesi

Sağır Baba zaviyesi, Edirne civarında, Cısr-i Mustafa Paşa yolunda bulunmaktadır. XVIII. yüzyılda aktif olan Zaviye’de, 26 Temmuz 1773’de Derviş es-Seyid Süleyman zaviyedârlığın kendisine verilmesi için arz da bulunmuştur³⁰². 1826’da kapatılmıştır.

1.1.5.11. Üçler Baba Tekkesi

Edirne’nin Arabacı mahallesinde bulunan Üçler Baba Zaviyesi’nin, XVII. yüzyılda aktif olduğu tahmin edilmektedir. 1705/1706 senesinde zaviyenin mütevellisi Receb’in görevi bırakmasının ardından vakfın idaresine Mehmed adlı şahıs geçti³⁰³. Daha sonraki senelerde Üçler Baba zaviyesinin başında Mehmed Feyzullah bulunmaktaydı³⁰⁴. Tekkenin akıbeti hakkında detaylı malumat bulunmamaktadır.

Edirne’de, arşiv vesikaları haricinde Evliya Çelebi seyahatnamesi’nde yer alan Bektaşî tekkeleride vardı. Bunlardan ilki Hıdırlık mevkiinde kurulmuş olan Sefer Şah Sultan tekkesidir³⁰⁵. Ayrıca Hünkâr bahçesinin önünde Kurd Baba isimli küçük bir tekke daha vardı. Edirne’de tekkelerden hariç Bektaşîlere ait makam ve türbelerde vardı. Bunlar; Sultan Kaplı Dede, Sallahâne yakınlarında Balaban ve Yatağan Baba, Mumcu Hasan Baba, Kırkık’da Yediler makâmı, Erenler Sultan, Seyidler Sultan ve Karaca Ahmed Sultan makamı ve Şemmas Dede, İhlâs Dede, Carullah Dede, Ulama Dede, Murteza Dede, Ali Yar Dede ve Burhan Dede’nin mezarları bulunmaktadır³⁰⁶.

Edirne kazası, Bektaşîlerin yoğun olarak yaşadığı ve teşkilatlandıkları önemli bir merkezdir. Bu kanıyı, burada yer alan Bektaşî tekkelerinin sayısında doğrulamaktadır. XVII-XVIII. yüzyıllarda Edirne kazasında 13 adet Bektaşî tekkesi tespit edilmiş olsada bu sayı XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin son yıllarında 16’ya yükselmiştir. Ayrıca Edirne’de

³⁰¹ Dursun Gümüšoğlu, “Keşan’da Rüstem Baba Dergâhı”, s.429.

³⁰² *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.124-125.

³⁰³ *VGMA HD 1208, Sayfa No: 21*.

³⁰⁴ *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.19; Ayrıca Evliya Çelebi, Edirne’nin Kırkık mevkiinde Üçler makamının olduğunu belirtmektedir. Bkz. **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), YKY, İstanbul 1999, s. 267.

³⁰⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, s.240-242.

³⁰⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, s. 266-267.

Bektaşilere ait birçok ziyaret makamı ve türbede vardı. Edirne'nin Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olması ve ana yol güzergâhında yer alması önemli bir merkez olmasına yol açmış ve böylece Bektaşilerin de burada kök salmasına katkı sağlamıştır. Özellikle Rüstem Gazi gibi akıncı beylerinin Bektaşiliğe intisap ederek burada çerağlarını uyandırması, Bektaşilğin burada yaygın hâle gelmesini sağlamıştır.

1.1.6. UZUNCÂBÂD-I HASKÖY KAZASI

Osmanlı Devleti'nde Uzuncâbâd-ı Hasköy ya da Uzuncaova ismiyle zikredilen bölge, günümüz Bulgaristan'daki Haskova şehridir. Burasının 1361 yılında Edirne'nin Osmanlı sınırlarına girmesinin ardından bir köy olarak yerleşim birimi hâline dönüştüğü düşünülmektedir. Burası Edirne ve Filibe arasındaki ana yol güzergâhında olmasından dolayı hızla gelişerek bir şehir merkezi hâline dönüşmüştür³⁰⁷.

1.1.6.1. Ali Baba Zaviyesi

XVI. yüzyıldaki tahrir kayıtları sayesinde varlığından haberdar olduğumuz Ali Baba Zaviyesi, Ali Baba tarafından kurulmuştur. Ali Baba zaviyesi, kendi adıyla anılan Ali Baba köyünde bulunmaktadır. XVI. yüzyılda zaviyede 3 kişi hizmetkâr olarak çalışmaktadır. Köye ait şerî ve örfî vergiler, zaviyedar tarafından tahsil edilmekte fakat her yıl tımarlı sipahiye 400 akçe verilmektedir³⁰⁸. Çirmen sancağının Uzuncaabad-ı Hasköy kazasına bağlı Dayı Tekye diğer adıyla Büyük Göre? köyünde bulunmaktadır. Tekkenin ismi kayıtlara hem Ali Baba zaviyesi hem de Dayı Tekkesi olarak geçmiştir.³⁰⁹ Müstakil bir vakfı bulunan Ali Baba zaviyesi 1680 senesinde de işlevini sürdürmektedir. Bu tarihte zaviyenin başında Derviş Ali bulunmaktadır³¹⁰. 1 Temmuz 1739 tarihinde zaviyedar olarak Derviş Mehmed atandı³¹¹. 8 Nisan 1740 tarihinde ise Karaca Ahmed adlı kişi zaviyedar oldu³¹². XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, zaviyedârlık makamında bulunan Mehmed Halife'nin ölümünün üzerine Uzuncaabad-ı Hasköy Naibi Ahmed Efendi'nin ve Pirevi seccadenişin'in arzı üzerine göreve her manasıyla layık olan Derviş Hüseyin'in getirilmesi istenilmiştir³¹³. Derviş Hüseyin'in

³⁰⁷ İlhan Şahin, "Hasköy", TDVİA, İstanbul 1997, C. 16, s. 390.

³⁰⁸ BOA TT.d. 382, s. 151.

³⁰⁹ BOA C.EV. Dosya No: 416 Gömlek No: 21080.

³¹⁰ BOA EV.d. 38016, s. 2.

³¹¹ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 122.

³¹² VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 130.

³¹³ BOA AE. SMST III Dosya No: 194 Gömlek No: 15250.

ölümünün ardından ise yerine 1783 senesinde Derviş Halil geçmiştir³¹⁴. XVIII. yüzyıl sonlarında tekkenin faal olduğu görülmektedir³¹⁵.

1.1.6.2.Hasan Baba Zaviyesi

Evkaf Defterine “Zaviye-i Hasan Baba veled-i Timur”³¹⁶ şeklinde kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl tahrir kaydına göre Tanrıdağı'nın yakınında yer alan Hasan Baba zaviyesine³¹⁷ bu yüzyılda, her yıl 200 koyun kurbanlık olarak gelmektedir. Resm-i arusane ve adet-i ağnam gibi vergilerden muaf olan bu zaviyenin 30 hizmetkârı³¹⁸ bulunmaktadır³¹⁹. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Hasan Baba zaviyesine ait olan Yeniköy'de ziraat yapılıp, öşürler ise tımarlı sipahiye verilmekteydi³²⁰. 1647 senesindeki avarız kayıtlarında da Hasan Baba tekkesi yer almıştır. 7 Haziran 1680 tarihli evkaf kaydında zaviyenin başındaki kişinin Zülfikar Seyid Hüseyin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu tarihte zaviye evkafı tekrar ihya edilmiştir³²¹. 521 numaralı tahrir defterine göre zaviyenin başında Hasan Baba'nın oğlu Mürteza Dede bulunmaktadır³²². Vesâik-i Bektaşîyan'a göre Seyyid Hasan Baba Zaviyesi, XVIII. yüzyılda aktif olup zaviyenin idaresinde Musa Hoca vardı³²³. Musa Hoca'nın ölümünün ardından zaviyedar olarak Halil Dede adlı kişi, 15 Mart 1739 tarihinde atandı³²⁴. 1741 yılında zaviyenin 21 hizmetkârı vardı³²⁵. 1742 senesinde ise zaviyedarlık Halil isimli diğer bir kişiye tevcih edildi³²⁶.

1.1.6.3.Osman Baba Zaviyesi

Osman Baba zaviyesinin Sultan Bayezid döneminden önce (muhtemelen Fatih Sultan Mehmed döneminde) Hasköy nahiyesinde inşa edildiği belirtilmektedir. 1530

³¹⁴ BOA A.DVNS.RSK.d 92, 190.

³¹⁵ BOA C.EV. Dosya No: 416 Gömlek No: 21080.

³¹⁶ TKG.KK.TT.d. 572 Sayfa No: 51.

³¹⁷ BOA KK.d.2606, s. 6.

³¹⁸ 1741 tarihli kayıda göre zaviyenin 21 hizmetçisi bulunmaktadır. Bkz. A.DVNS.RSK.d. 64, s.14.

³¹⁹ BOA TT.d. 385, s. 369; “İkiyüz res mikdarı kurban koyun gelir ve hizmetkârları mezkûrun avarız icab ider yerleri olmayub ve adet-i ağnâmlarına ve resm-i arûsanelerine kimesne dahl işlemeye deyü defter-i atikde mukayed olmağla defter-i cedide dahi üslub-u meşrut üzere kayd olundu deyü muharrer kalemiyle tahrir olunduğunu Defter Emîni atufetlü Ali Efendi arz itmeğle ...” A.DVNS.RSK.d. 64, s.14.

³²⁰ BOA TT.d.648, s. 589.

³²¹ BOA EV.d. 38016, s. 2.

³²² BOA TT.d. 521, s. 448. Buradaki kayıtlara göre zaviyede hizmetkar olarak 21 kişi bulunmaktadır. Ayrıca zaviyede buğday ve arpa gibi ürünler yetiştirilmektedir.

³²³ Değerli vd, Vesâik-i Bektaşîyan, s.119.

³²⁴ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 118; BOA A.DVNS.RSK.d. 64, s.14.

³²⁵ VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 5.

³²⁶ VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 23.

tarhli 370 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri'ne göre Osman Baba Zaviyesine hizmet eden 69 Derviş bulunmakla birlikte, zaviyenin 3 adet değirmeni ve 5 adet bahçesi vardı³²⁷. XVI. yüzyıla ait bir diğeri tahrir defterinde de zaviyeye ait bağ, bahçe ve değirmenin bulunduğı belirtilmiştir³²⁸. Aynı yüzyıla ait bir başka tahrir defterinde ise zaviye tasarrufunda 6 değirmen ve 12 adette bahçenin olduğı yazılmıştır³²⁹. XVII. yüzyılın ilk yıllarına ait tahrir defterinde Osman Baba zaviyesinin aktif olduğı görülmektedir³³⁰. 1676 yılında Yamalu köyünde Osman Baba zaviyesine hizmet eden kişi sayısı 10 iken, hizmet yükümlülüğü bulunmayan 70 kişi olup bunlar toplamda on buçuk avarızhanesi olarak kaydedilmişlerdir³³¹. Bu 10 kişi zaviyenin dervişlerinden olup, gelen geçen yolculara ve misafirlere hizmet etmekle görevlidirler³³². 1680 senesindeki kayıtlara göre kendisine ait bir vakfı olan Osman Baba zaviyesinde zaviyedar olarak Ali isimli bir derviş görev yapmaktadır³³³. Osman Baba zaviyesinde zaviyedar olacak kişilerle ilgili genel kıriter belirlenmiştir. Buna göre zaviyedar olabilmeyen temel şartı emekdar ve ihtiyar olmaktı. Yani bir nevi Osmanlı Devleti'ndeki ekber ve erşad sistemine benziyordu. Bu şartlara haiz olan Ebubekir Dede zaviyedar makamında görev yapmaktaydı³³⁴. 19 Kasım 1724 tarihinde Ebubekir Dede'nin yerine Hüseyin Dede zaviyedar olarak atanmıştır³³⁵. 1752 senesinde Derviş Mehmed'in zaviyeyi terk etmesi sonucunda başka bir Derviş Mehmed'e görev tevcih edilir³³⁶. 1763 yılında ise zaviyenin başında Derviş İsmail bulunmaktadır³³⁷. Zaviye 1826'da kapatılmıştır.

³²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi 1530 tarihli TT 370 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri II, Ankara 2002, s. 341; Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, "Balkanlar'da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV- XVI. Yüzyıllarda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri", s.100.

³²⁸ "... Sultan Selim Han aleyhi rahmet ... tekrar hüküm-ü şerîf sadaka idüb emr eylemişler ki zikr olan tekye ve ana müteallik olan bağa ve bağçeye ve değirmene kimesne dahl ve niza iderse men ü def' oluna deyü suret-i defter-i atikde mukayed olmağın ..." BOA TT.d. 385, s. 365.

³²⁹ BOA TT.d. 521, s. 444- 445.

³³⁰ "Zaviye-i Osman Baba der nezd-i karye-i mezbûre bağçeden ve asiyabdan resim alınmaya deyü ..." BOA TT.d.648, s. 194.

³³¹ "Karye-i Yamalu gayr-i ez hidemat-ı Osman Baba neferan 70 hane 10,5." BOA KK.d. 2671, s. 17.

³³² "Zikrolunan on nefer dervişan taifesi Osman Baba tekyesinde ... hizmetde bulunub ve gelüb geçene âyende ve revendeye hizmet itmek üzere karyemizden avarız hanesinden muaf olduklarına yedlerinde ..." BOA KK.d. 2671, s. 19.

³³³ BOA TT.d. 38016, s. 2.

³³⁴ "... zaviye-i mezbûrun vazife-i muayyene ile zaviyedarlığı ihtiyar ve emekdarlarına tevcih buyrula gelüb erbâb-ı istihkâkdan Ebubekir Dede ... ihtiyar ve emekdar olduğundan berât-ı şerîf-i âlişân ile zaviyedarlık mezbûr merkum Derviş Ebubekir Dede'ye tevcih ..." A.DVNS.RSK.d.35, s.320;

³³⁵ BOA A.DVNS.RSK.d.35, s. 455; Hüseyin Dede zaviyenişinliği aldıktan sonra zaviyeye ait vakfın yönetiminde almak için arzda bulunmuştur. Bkz. BOA A.DVNS.RSK.d.35, s. 478.

³³⁶ VGMA Defter No: 1217 Sayfa No: 7.

1.1.6.4.Otman Baba Tekkesi

Otman Baba'nın türbesi, Bulgaristan'ın Hasköy iline bağlı Trakiets köyünün Tekke (Teketo) Mahallesiinde bulunmaktadır. Tekke adlı yerleşim birimi, Osmanlı döneminde Tekkeköy olarak geçmektedir³³⁸.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de giderek güçlendiği bir sırada Otman Baba, Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya geldi (1430). Evliyalar tarafından "Hüsam Şah Gani" olarak anılmasına rağmen, halk onu "Otman Baba" lakabıyla isimlendirmiştir.³³⁹ Kendisi hakkında yazılan Velayetnâmesi, ölümünden beş buçuk yıl sonra Köğçek Abdal adlı bir yol evladı tarafından yazılmıştır. Velayetnâme, Otman Baba'yı şöyle anlatır: Ela gözlü, kızıl benizli, heybetli ve görünüşü kuvvetliydi. *Oğuz dilini konuşur, başka dil konuşanı hoş görmezdi*³⁴⁰. Fatih'in şehzadeligi esnasında Manisa'da onunla görüşen Otman Baba, daha sonra dervişleriyle birlikte Rumeli'ne geçmiştir. Rumeli'nin muhtelif yerlerinde faaliyet gösteren Otman Baba, 1478'de vefat etmiştir³⁴¹. XVI. yüzyılda tutulmuş tahrir defterlerinde Otman Baba'ya ait kayıt mevcuttur³⁴². Otman Baba Tekkesi hemen hemen bütün Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi yerleşim alanının dışında geniş bir arazi üzerinde kurulmuştur. Tekkenin meydanevi, aşevi ocak, kilerevi, ekmekevi, şeyh odası vesaire gibi bir Bektaşî tekkesinde bulunması gereken yapılara sahip olduğu düşünülmektedir. Otman Baba'nın vefatından sonra 1507-1508 tarihinde bu yapılara, bir de türbe eklenmiştir. Türbenin yanında zamanla ufak bir hazire

³³⁷ "Uzuncaabad-ı vâkı' merhum Osman Baba zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile zaviyedarı olan Derviş Mustafa bila veled fevt olup berâti ve zaviyedarlık ciheti mahlûl olmağla erbâb-ı istihkakdan Derviş İsmail ibni Mustafa her veçhile mahal ve müstahak olub..." VGMA Defter No: 661 Sayfa no: 76; BOA AE. SMST III Dosya No: 288 Gömlek No: 23083.

³³⁸ Balkanlarda bulunan Ot(d)man Baba ve Osman Baba zaviyeleri birbiriyle karıştırılmaktadır. Odman Baba zaviyesinin kaydı TKG.KK.TT.d. 572 Defterinin 52. Sayfasında Zaviye-yi Odman Baba olarak kaydedilirken, Osman Baba zaviyesi aynı defterin 53. Sayfasında Zaviye-yi Merhum Osman Baba olarak kayıt edilmiştir; Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, "Balkanlar'da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI. Yüzyıllarda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 55, 2010, s. 98.

³³⁹ Saygı, *Otman Baba ve Velayetnâmesi*, s. 5.

³⁴⁰ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, s.9.

³⁴¹ Haşim Şahin, "Otman Baba", TDVİA, İstanbul 2007, C. 34, s.6-8.

³⁴² BOA TT.d. 50, s. 134; 1481 senesinde II. Bayezid tarafından verilen hüküme göre Otman Baba zaviyesine gelen koyunlara amillerin ilişmemesi emredilmiştir. 7-17 Mart 1514 tarihinde ise II. Selim, II. Bayezid tarafından verilen hükmü yenileyerek Otman Baba'nın dervişlerinin faaliyetlerine devam etmesini sağlamıştır. Bkz. BOA TT.d. 385, s. 370.

oluşmuştur³⁴³. XVII-XVIII. yüzyıllarda faal olan Otman Baba tekkesi, 1826'da kapatılmıştır.

Görüldüğü üzere Uzuncâbâd kazasında incelenen zaman diliminde dört adet Bektaşî tekkesi bulunmaktadır. Özellikle bunlardan Osman ve Otman Baba ün yapmış olanlardır. Öyleki Otman Baba'nın kendisi adına, dervişlerinden Küçük (Köğçek) Abdal adlı bir zat velayetnâme yazmıştır. Bu hususdan irdelendiğinde, XVII. yüzyıl gibi bir zaman diliminde Balkan Bektaşiliğine ait kaynağın yazılmış olması mühimdir.

1.1.7. FİLİBE KAZASI

1361 senesinde Lala Şahin Paşa tarafından Osmanlı hâkimiyetine giren Filibe şehri, güney Bulgaristan sınırları içerisinde yer almaktadır. Günümüzdeki adı ise Plovdiv'dir³⁴⁴. Yapılan araştırmalar neticesinde Filibe şehrinde farklı tarikatlara mensup birçok tekkenin varlığı görülmektedir. Nurullah Karta, Filibe ile ilgili yaptığı çalışmada XVI. yüzyıl için onbeş adet tekke tespit ettiğini ifade etmiş ve bunların ekseriyetinin Halveti ve Celveti tarikatlarına mensup olduğunu belirtmiştir³⁴⁵. Geri kalan tekkelerin ise Kadiri ve Gülşeni tarikatına mensub olduklarını vurgulamıştır. Tarafımızca yapılan tetkikler sonucunda da Filibe'de gerçekten Bektaşîlerin tutunamadığı görülmüş ve burada sadece bir tekkede varlıklarına rastlanılabilmektedir.

1.1.7.1. Kabaklı Baba Zaviyesi

Rumeli'nin Filibe kasabasında olup, XVIII. yüzyılda faal olduğu bilinmektedir. Zaviyenin içine düştüğü ekonomik buhrandan ötürü eski vezirlerden Şehit Osman Paşa, Bahşaiş Ağa Mahallesi'nde sınırları belirli olan evi 1730 yılında zaviyeye vakfeder³⁴⁶. Kabaklı Baba Zaviyesi'nin akıbeti hakkında ayrıntılı malumat bulunmamaktadır.

1.1.8. ESKİ ZAĞRA- YENİ ZAĞRA KAZALARI

Eski Zağra, Zağra-i Atik ve Zağra-i Eskihisar olarak ifade edilmekle birlikte günümüzde Bulgaristan'da Stara Zagora adıyla bilinen bir yerleşim merkezidir. Burası

³⁴³ Gülberk **Bilecik**, "Balkanlarda Bir Osmanlı Eseri: Otman Baba Türbesi", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C. 1, Manisa 2010, s. 151.

³⁴⁴ Machiel **Kiel**, "Filibe", TDVİA, İstanbul 1996, C. 13, s. 79.

³⁴⁵ Nurullah Karta, "XVI. Yüzyıl Filibe Kazası", Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2005 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 113.

³⁴⁶ "... *Hacı Bektaş Veli kuddüsellahu sırrahü 'l-celi ve 'l-hafî hazretlerinin tarikat-ı aliyyesinin fukarasına meşrutâ olan zaviyelerden vilâyet-i Rûm-ili'nde Filibe kasabasında vâki' eazze-i kiramdan Kabaklı Baba nâm azizin zaviyesi ...* " bkz. Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.65.

muhtemelen 1371 yılında Osmanlı sınırları içerisinde dâhil edilmiştir³⁴⁷. Yeni Zağra ise yine Bulgaristan sınırları içerisinde yer alıp, bugün Nova Zagora ismiyle anılmaktadır³⁴⁸.

1.1.8.1. Ali Baba Zaviyesi

Ali Baba Zaviyesi, Zağra-i Eskihsar kazasının Müslüm Turhan köyünde bulunmaktadır. Zaviyenin diğer bir ismi ise Meczub Ali Baba zaviyesidir. 1614 yılında zaviyenin postunda Mazlum adlı kişi oturmaktadır. Bu tarihte Selime adlı hatun ortaya çıkarak, Ali Baba'nın, zaviyenin vakfını kardeşi Eyne Gazi'ye ve akrabasına şart koştuğunu ve kendisinde Eyne Gazi'nin kızı olduğunu iddia ederek vakıf üzerinde hak iddia etmiştir. Yapılan incelemede Selime Hatun'un Eyne Gazi'nin değil de Pınarcı Eyne Beyinin kızı olduğu şer ile sabit bulunarak kendisine hüccet verilmiştir. Fakat durumu kabullenmeyen Selime Hatun, zürriyetten yani soyundan bir kişiyi şahit göstererek iddasından vaz geçmemiştir. Merkezden gönderilen emir doğrultusunda bu durumun birkez daha incelenerek karara varılması talep edilmiştir³⁴⁹. 1676 senesinde Müslüm Turhan köyünde altısı Müslüman, sekizi ise gayr-i müslim olmak üzere toplamda 14 kişi reaya statüsünde yaşamaktadır³⁵⁰.

Zaviye XVIII. yüzyılın sonlarına doğru da aktif olup, zaviyedar olan Ali Baba'nın ölümünün ardından yerine büyük oğlu Hüseyin Baba, 22 Mayıs 1801 tarihinde atanmıştır³⁵¹.

³⁴⁷ İlhan Şahin, "Eski Zağra", TDVİA, İstanbul 1995, C. 11, s. 395.

³⁴⁸ Machiel Kiel, "Yenice-i Zağra", TDVİA, İstanbul 2013, C. 43, 448.

³⁴⁹ "Zağra-i atik kadısına hüküm ki kaza-i mezbûreye tabi Müslüm Turhan nâm karye kurbunda vâkı' Meczub Ali Baba zaviyesinde tekyenişin olan Mazlum nâm kimesnenin zaviyedarlığına Selime nâm hatun mezbûr Ali Baba'nın karındaşı Eyne Gazi kızı binti nezâreti akrabasına şart itmişdir deyü mukaddema dava idüb görüldük de mezbûr Selime mezbûr Eyne Gazi'nin kızı olmayub Pınarcı Eyne beği nâm kimesnenin kızı olduğu şer' ile sabit olub hüccet-i şer'îye verilmişken mezbûr Selime tekrar zürri şahid ile davaya mübaşeret itdüğün ilâm olunmağın buyurdum ki vusul buldukda bu hususa bizzat mukayed idüb göresin fi'l-vaki mezbûre hatunun aher kimesnenin evladı olduğu şer' ile sabit olub hüccet-i şer'îye verilmişken zürri şahidi İle tekrar davaya şüruh itdirüb vaki ise bir defa şer' ile fasl olunan davanın istima-i ... ol hüccetin tashihine mevad-ı şer-i şerif sahih sabit olur ise henüz tutub muccebince amel idüb minbad zaviyedarlığı müteallik umura dahl itdirmeyesin." BOA A.DVNS.MHM.d.81, Hüküm No: 479.

³⁵⁰ BOA KK.d. 2671, s. 25.

³⁵¹ "Zağra-i Atik kazasında Turhan karyesinde Ali Baba zaviyesinde vazife-i muayyene ile zaviyedar olan Ali Baba fevt olub mahlülünden sulbi kebir oğlu Hüseyin Baba'ya el Hacı Bektaşî Veli seccadesinde seccadenişin olan Şeyh Abdüllatif arzıyla bin iki yüz on altı senesi muharrem'ül haramın dokuzuncu günde tevcih olunub hâlâ üzerinde olduğu askeri ruznâmçesinde mestur ve mukayeddir..." BOA C.EV. Dosya No: 355 Gömlek No: 18009.

1.1.8.2.Doğan Bali Tekkesi

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Doğan Dede Sultan³⁵² olarakda geçen Doğan Bali Tekkesi, Zağra-i Atik kazasında bulunmaktadır. 19 Şubat 1731 tarihinde tekkenişin olarak tekke emekdarlarından Derviş Mehmed göreve getirilmiştir³⁵³. Derviş Mehmed'in ölümünden sonra yerine oğlu Seyid Hasan geçmek istese de, Derviş İbrahim'in bir yolunu bularak askeriden berat elde etmesinin arından tekke üzerinde bir hâkimiyet mücadelesi meydana gelmiştir. Seyid Hasan'ın arzuhalı üzerine Pirevi seccadenişini Feyzullah, Derviş İbrahim'in görevden alınarak Seyid Hasan'ın tekkenişinlik görevine atanmasını önermiştir³⁵⁴. Tekkenin akıbeti hususunda daha fazla bigi bulunmamaktadır.

1.1.8.3.Mümin Baba Tekkesi

II. Bayezid döneminden itibaren varlığı bilinen³⁵⁵ Mümin Baba'ya ait ilk bilgiler 1489-1490 senelerine ait mufassal tahrir defterinde yer almaktadır. Bu kayıtlara göre Mümin Baba her yıl bir cebelü beslemek şartıyla kendisine Tazılar köyü, tımar olarak verilmiştir³⁵⁶. Böylece her ne kadar tekkeden bahsedilmemişse de Mümin Babanın varlığından ötürü bu tekkenin kuruluşu XV. asıra kadar dayandırılabilir. Eski Zağra'nında içinde yer aldığı XVI. yüzyıl tahrir defterinde Mümin Baba ile daha ayrıntılı bilgi mevcuttur³⁵⁷. 1568 senesinde kaleme alınan tahrir defterinde Mümin Baba zaviyesinde yer alan dervişlerin artmasına binaen muafiyet durumu 10 derviş ile sınırlı

³⁵² Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, s. 215.

³⁵³ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 26.

³⁵⁴ "Tekyenişinlik vakf-ı tekye-i merhum Toğan Bali der nezd-i kaza-i Zağra-i Atik. Vakf-ı mezbûrede vazife-i muayyene ile tekyenışin olan ocağ-ı mezbûr emekdarlarından Derviş Mehmed fevt oldukda mahlûlünden erbâb-ı istihkakdan sulbi oğlu es-seyid Hasan'a ... iktiza ider iken ... Derviş İbrahim bin Hüseyin bir tarikke askeriden üzerine berât itdirmekle evkafda gadr-i külli ... Derviş İbrah'in ref'inden sulbi oğlu mezkûr Seyid Hasan'a an fukara-i Bektaşiyana tevcih ve askeri kaydı terkin ve merkumun yedine berât-ı âlişân virilmek babında inayet ricasına Hacı Bektaş Veli âsitânesi şeyhi evladdan Şeyh Feyzullah Efendi arz itmeğle..." BOA A.DVNS.RSK.d.78, s. 283; VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 147(29 Mayıs 1755); VGMA HD 1206 Sayfa No: 16.

³⁵⁵ "Sultan Bayezid-i Veli zamanından berü durup misafirine hizmet iderler" BOA KK.2628, s. 218.

³⁵⁶ BOA TT.d.26, s. 24.

³⁵⁷ "Zaviye-i dervişan-ı Mümin Baba der nezd-i karye-i Tazılar sabıka karye-i Tazılar mezkûr Mümin Baba ber vech-i tımar mutasarrıf imiş ba'de tımar olmuş ve mezbûr zaviye-i dervişlerinin on nefer kimesnesine ki kimesnenin yazılı raiyeti olmaya ve raiyet yerin dutmaya vech-i maişetleri sadakât-ı müsliminden ola merhum Sultan Bayezid Han aleyhir-rahmeti vel-gufrân vech-i meşruh üzere zindegani iden on nefer derviş muaf ve müsellemler ola deyü muafnâme virilmiş haliya tecdid-i hüküm dahi itmişler ve mezkûr dervişler öşürlerini Tazi sipahisine virürler" BOA TT.d. 77, s. 509; 1530 senesindeki verilere göre zaviyenin sipahiye ödediği öşür bedeli 300 akçe iken bu tarihte zaviyede bulunan derviş sayısı 30'dur. Bkz. BOA TT.d.370, s.72.

kalmayarak tüm dervişleri kapsamıştır. Ayrıca bu tarihte zaviyenin Şeyhi ise Mehmed Dede'dir³⁵⁸. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Mümin Baba zaviyesinin vergi muafiyetini sürdürmektedir³⁵⁹. XVII. yüzyılda burayı ziyaret eden Evliya Çelebi, tekkeyi Abdülmü'min Baba olarak isimlendirerek buranın şehre yarım saat uzaklıktaki Ahad Evren Köyünde bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca buranın bir mesire yeri ve Bektaşî tekkesi olduğunu da vurgulamıştır³⁶⁰. 1637 yılında tekkenin başında Derviş Mustafa bulunmaktadır³⁶¹. Bu zaviye, 1650 yılına ait avarız defterinde Çavlı köyü başlığı altına kaydedilmiştir. Zaviyede 10 derviş olup, bunlar tekkeye gelen misafirlere de hizmet etmişlerdir. Ayrıca hane olarak kaydedilmeyen Abdülmümin Baba zaviyesi, avarızdan muaf tutulmuştur³⁶². Zaviyenin adı kayıtlarda, Evliya Çelebi'nin de belirttiği üzere Abdülmümin Baba şeklinde geçmiştir. 1680 tarihinde zaviyenin kendisine ait müstakil bir vakfı vardır. Bu tarihte zaviyenin başında ise Mustafa adlı kişi bulunmaktadır³⁶³. 1697 senesinde Mümin Baba zaviyesinde 13 müslüman bulunmaktadır³⁶⁴. Mümin Baba tekkesi, XVIII. yüzyılda da faal durumdadır. 1712 senesinde zaviyedar olarak Şeyh Hacı Ahmed görev yapmıştır. Mümin Baba zaviyesinin geleneğinde zaviyedar olanlar aynı zamanda zaviyenin vakfını da idare etmekteydiler³⁶⁵. 8 Kasım 1732 tarihli belgeden anlaşılacağı üzere tekenin başında Derviş Salih bulunmaktadır.³⁶⁶ 1826'da kapatılan Bektaşî tekkeleri arasındadır.

1.1.8.4.Kademli Baba Tekkesi

Bugün bu tekke, Yeni Zağra'dan yaklaşık 15 kilometre uzaklıkta, Tekke Mahallesi'nde Grafitovo köyündedir³⁶⁷. Kademli Baba tekkesi, ıssız bir mıntıkada,

³⁵⁸ Bu tarihte dervişlerin isimlerine bakıldığında Hızır Dede, Yavaş Dede, Bektaş Haydar Baba, Ramazan Baba gibi isimler ön plana çıkmaktadır. Bkz. BOA TT.d.470, s. 664.

³⁵⁹ Bu kayda göre Mümin Baba dervişleri yıllık 300 akçelik maktu öşür vergisi vermeye devam etmiştir. Bkz. BOA TT.d.648, s. 350.

³⁶⁰ **Evliya Çelebi**, *Evliya Çelebi Seyahatnâme 3.Cilt 2. Kitap*, (Haz. S. A. Kahraman), YKY, İstanbul 2006, s. 496.

³⁶¹ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 22.

³⁶² "Zaviye-yi Abdülmümin Baba. Zaviye-i merkumede on nefer abdal fukarası vardır zaviye-i merkumeye gelüb giden âyende ve revendeye hizmet iderler kadimden haneleri yokdur baki ferman ..." BOA KK.2628, s. 218.

³⁶³ BOA EV.d. 38016, s. 4.

³⁶⁴ BOA KK.d. 2671, s. 27.

³⁶⁵ "Zağra-i Eskihisar kazasına tabi Mümin Baba zaviyesinin zaviyedarı olan Şeyh Hacı Ahmed şart-ı vakf icra idüb ber veçhile kusuru olmayub ve zaviye-i mezbûreye mutasarrıf olanlar vakıf tevliyeti dahi maan zabt ve tasarruf idegelmişler iken ..." BOA A.DVNS.RSK.d.12, s. 265.

³⁶⁶ VGMA Defter No:660 Sayfa No: 83.

³⁶⁷ Halil Celep, "Bulgaristan'da Tekkeler", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2005 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 61.

1970'lere kadar çifçi arabalarıyla erişilebilen, anayoldan uzak bir sahada bulunmaktaydı. Çelebi Mehmed döneminde Kademli Baba türbesi inşa edilmiş olup ayrıca tekke, kiler ve mescidinde inşası için teşebbüse geçilerek, 7 köylük büyük bir saha burası için vakfedilmiştir³⁶⁸. Kademli Baba tekkesinin kendisine ait bir vakfı olup, tekke XVII. yüzyılda aktif olarak hizmet vermiştir. 25 Ocak 1614 tarihinde tekkenin başında Şeyh Mehmed bulunmaktaydı. Tekkenin mallarını ve davalarını zabt etmesinden dolayı Şeyh Mehmed yakalanarak hapsedilmiştir. Merkezden gönderilen emir doğrultusunda biran önce yargılanıp suçu sabit ise hukuk doğrultusunda gereğinin yapılması istenilmiştir³⁶⁹. Bu tekkenin bulunduğu mahal, padişahların avlandığı saha içerisinde yer almıştır. 1667 senesinde Zağra-i Cedid menziline konan IV. Mehmed, burada 4 gün durarak Kademli Baba tekkesinin etrafında ava çıkmış, üç karaca ve dört kurt avlamıştır³⁷⁰. 1680 yılında zaviyedarlık makamında Şeyh Derviş bulunmaktadır³⁷¹. Evliya Çelebi, Kademli Baba'yı Hacı Bektaş-ı Veli hizmetiyle Horasan'dan birlikte Anadolu'ya gelen, ehlibeyt muhibbi şanlı bir Allah dostu kimse olarak tanımlar.

Çelebi Mehmed döneminde kurulan tekke, XVIII. yüzyılda da aktif olarak hizmet etmeye devam etmiştir. 1741 senesinde zaviyedar olarak Bektaşî emekdarlarından Derviş Mehmed görev yapmaktadır. Derviş Mehmed elinde olan beratını kaybettiği için 1 Temmuz 1741 tarihinde yenilenmesi için başvurmuştur³⁷². Tarihler Mart 1748'i gösterdiğinde tekkenin başında hâlâ Derviş Mehmed Bektaşî bulunmaktadır³⁷³. Derviş Mehmed Bektaşî, 1758 senesinde vefat eder. Vefatının ardından zaviyede boş kalan meşihat makamına ilginçtir ki Zağra kadısı Mehmed Emin Efendi tarafından Nakşibendi Mehmed'in oğlu Süleyman Halife önerilmiştir. Süleyman Halifenin de babası gibi nakşi olup olmadığını bilemiyoruz. Fakat Pirevi seccadenişini Feyzullah Efendinin de Süleyman Halife'yi öneride bulunması Süleyman Halife'nin nakşi olma ihtimalini en minimum seviyeye düşürmektedir. 29 Haziran 1758 tarihinde

³⁶⁸ M. Kiel, "Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı Kalugerevo- NovoZagora'daki Kademli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi", *Belleten*, C. XXXV, S. 137, Ankara Ocak 1971, s. 48-49.

³⁶⁹ BOA A.DVNS.MHM.d.80, s.314.

³⁷⁰ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâmesi*, s. 271.

³⁷¹ BOA EV.d. 38016, s. 5.

³⁷² " Meşihat zaviye-i vakf-ı zaviye-i Kademli Baba der Zağra-i Cedid. Vakf-ı mezbûrun vazife-i muayyene ile zaviyenişin olan tarik-i Bektaşîyan emekdarlarından Derviş Mehmed arzuhal sunub yedinde olan berâtı zayı' olmağla ... " BOA A.DVNS.RSK.d.63, s. 133.

³⁷³ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.190.

Süleyman Halife zaviyedar olarak atanır³⁷⁴. 1826'da kapatılan Kademli Baba tekkesinin tasarrufunda 6312 dönüm arazi bulunmaktaydı³⁷⁵.

1.1.8.5.Veli Baba Zaviyesi

Veli Baba zaviyesi, Eski Zağra kazasının Musaca adlı köyünde bulunuyordu³⁷⁶. Tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmeyen Veli Baba zaviyesi'nin XVIII. yüzyılda aktif olduğu görülmektedir. Zaviyedar olarak görev yapan Hamza Ali'nin ölmesinin ardından Hüseyin halifeye bu görev verilse de Hüseyin halife, dört yıldır zaviyeye uğramadığı için görev kendisinden alınıp Derviş Mehmed'e 29 Kasım 1742 tarihinde tevdi edildi³⁷⁷. Derviş Mehmed'in de ölmesinden sonra göreve kardeşi Ahmed gerek Zağra kadısı gerekse Pirevi seccadenişini olan Feyzullah Efendi'nin arzlarıyla 11 Eylül 1759 tarihinde atandı³⁷⁸. Zaviyenin akıbeti hususunda daha fazla malumat yoktur.

Yukarıdaki tekkeler haricinde Evliya Çelebi'ye göre Eski Zağra'da Küçük hamam önünde Tohum Baba Sultan, Tabahâne mahallesinde Karaca Ahmed Dede ve bağlar içinde yer alan Durhan Baba Bektaşî tekkeleri vardı³⁷⁹.

Zağra kazaları Bektaşîlerin yoğun olarak buldukları yerleşim yerlerinin başında gelmektedir. Görüldüğü üzere XVII- XVIII. yüzyıllarda Zağra kazalarında 8 adet Bektaşî tekkesi vardır. Aslında günümüz Bulgaristan coğrafyası geçmişte birçok Bektaşî tekkesine ev sahipliği yapmıştır. Bektaşî tekkeleri XVII- XVIII. yüzyılda kazalar bazında taksim edildiğinde en fazla tekkenin Bulgaristan'da olduğu

³⁷⁴ “Meşihat zaviye-i vakf-ı zaviye-i merhum Kademli Baba der Zağra-i Cedit. zikr olunan zaviye meşihatine vazife-i muayyene ile mutasarrıf olan tarik-i Bektaşiyandan Derviş Mehmed Bektaşî an emekdar-ı tarik fevt olub mahlûl olmağla erbâb-ı istihkakdan eş-şeyh Süleyman bin Mehmed Nakşibendi her veçhile mahal ve müstehak ve ... ma'rûf ve ehl-i vilayetin muhtarı olmağla zaviye-i mezbûre meşihati kendüye tevcih ve yedine berât-ı şerîfi âlişân virilmek babında inayet ricasına Zağra-i Cedit kadısı el hac Mehmed Emin Efendinin arzı mucibince tevcih buyrulmak babında Hacı Bektaş Veli âsitânesinde seccadenişin olan Şeyf Feyzullah Efendi arz itmeğle zikr olunan meşihate zaviye-i veçh-ü meşruh üzere Derviş Mehmed Bektaşî an emekdar-ı tarik üzerinde olduğu küçük evkafl muhasebesinde derkenar bulunmağın mucibince tevcih olundu. Fi 22 Şevval sene 1171.” BOA. A.DVNS.RSKd.80, s. 46.

³⁷⁵ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s. 115.

³⁷⁶ “Zağra-i Atik'de vaki Musaca nam karyede ... Veli Baba zaviyesinde ...” VGMA HD 1207 Sayfa No: 16.

³⁷⁷ VGMA HD 1212 Sayfa No: 29.

³⁷⁸ “... zaviyedarı olan Derviş Mehmed bila veled fevt olub mahlul müteveffa-yı mezburun layık ... karındaşı Derviş Ahmed'e Kadı Ahmed arzı ve el-hac Bektaş Veli evladından seccadenişin olan el-hac Feyzullah Efendi arzlarıyla mezbur Derviş Ahmed'e tevcih ve berat fi 18 Muharrem sene 1173” VGMA HD 1207 Sayfa No: 16.

³⁷⁹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, s. 215.

görülecektir. Bulgaristan, Osmanlı sınırlarına dâhil edilen ilk yerlerden olduğu için buradaki tekkeler köklü bir tarihe sahiptir. Ayrıca bazılarının yaptıkları şöhret sayesinde diğer Bektaşî tekkeleri arasında daha fazla üne kavuşmuşlardır. Özellikle bunların başında Kademli Baba gelmektedir.

1.1.9. GÜMÜLCİNE KAZASI

Gümülcine şehri, Batı Trakya'da yer alıp, bugün Yunanistan sınırları içerisinde. Günümüzdeki adı Komotini'dir. Bu şehir, 1371'den 1912'ye kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır³⁸⁰.

1.1.9.1. Kütüklü Baba Zaviyesi

Gümülcine'de yer alan Kütüklü Baba zaviyesinin diğer bir adı da Kötekli Hacı Baba zaviyesidir³⁸¹. Bu bölgede bulunan Kütüklüviran adlı köy, muhtemelen adını Kütüklü Baba'dan almaktadır³⁸². Kötekli Baba zaviyesinin kendisine ait müstakil bir vakfi vardı³⁸³. Meşihat makamı Abdurrahman adlı kişinin ölümünden sonra 16 Mart 1712 tarihinde Süleyman adlı şahsa verildi³⁸⁴. Zaviyenin başına daha sonra sırasıyla 1717'de Şeyh Abdurrahman, 1723'de Şeyh İbrahim, 1734'de Şeyh Ahmed, 1735'te Şeyh Ali, 1736'da Seyid Yakub, 1745'te Seyid Hüseyin geçmişti³⁸⁵. Muhtemelen Kötekli Baba zaviyesi, XVIII. yüzyıl boyunca faaliyetlerini sürdürmüştür. XIX. yüzyılın ilk yıllarında da zaviyenin aktif olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Fakat XIX. yüzyılda Kötekli Baba zaviyesinin Bektaşîlerin elinden çıktığı görülmektedir. 1807 senesinde Hüseyin halife zaviyedarlığı kendi rızasıyla Halveti şeyhi İsmail'e bırakmıştır³⁸⁶. Zaviyenin akıbeti hususunda daha fazla bilgi yoktur.

Gümülcine üzerine yapılan araştırmalarda Kütüklü Baba haricinde iki Bektaşî tekkesinin olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu tekkeler Postpuş Baba ile Ahi Evren

³⁸⁰ Machiel Kiel, "Gümülcine", TDVİA, İstanbul 1996, C. 14, s. 268.

³⁸¹ "Arzuhal kullarıdır ki bu kulları tarikat-ı aliye-i hazret-i Hacı Bektaş Veli kuddüse sırrahü'l-âli hulefa ve meşihatinden olub ve bu kulları el yevm sâkin olduğum tarikat-ı aliye-yi mûmâileyhe mensub ve mahsus Gümülcine'de vâki' e'izze-i kiramdan Kütüklü Hacı Baba zaviyesinde..." BOA C.EV. Dosya No: 272 Gömlek No: 13893.

³⁸² 1647 yılına ait verilere göre bu köyde 2 avarızhanesi bulunmaktadır. Bkz. BOA KK.d.2597, s.32.

³⁸³ "Vakf-ı Kütüklü el-hac Baba der Gümülcine" VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 335.

³⁸⁴ BOA KK.d.261-02, s.24.

³⁸⁵ VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 335.

³⁸⁶ "... Hüseyin halife kendi hüsn-ü rızasıyla tarik-i halvetiye meşihatinden ve erbab-ı istihkakdan eş-şeyh İsmail bin Ahmed'e ferağında ..." VGMA Defter No: 681 Sayfa No: 44.

tekkeleridir³⁸⁷. Fakat tarafımızca arşivde yapılan taramalar neticesinde bu tekkelerin Bektaşiliğe ait olduğuna dair bir bulguya rastlanılmamıştır.

1.1.10. SULTANYERİ KAZASI

Sultanyeri kazası, bir dönemler Filibe ve Gümülcine'ye bağlı olsa da günümüzde Bulgaristan'ın Kırcaali şehrinde yer almaktadır³⁸⁸.

1.1.10.1. Elmalı Baba Tekkesi

Elmalı Baba tekkesi, Sultanyeri kazasında yer almaktadır³⁸⁹. Elmalı Baba tarafından kurulan bu tekkenin kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de, XVI. yüzyılın son çeyreğinde aktif olduğu görülmektedir³⁹⁰. Arşiv vesikaları ışığında 1659 senesinde de aktif olan Elmalı Baba dergâhı, Elmalı Baba cemaati başlığı altında kaydedilmiştir. Bu kayda göre Şeyh Timur Baba'nın evladından olan Elmalı Baba, Elmalı mezrasını evladiyet üzere tasarruf etmekteydi. 1659 senesinde koyunları dahi bulunmayan Elmalı Baba cemaatinin, vergi yükümlülüğü kapsamında hanesi de bulunmamaktadır. Bu cemaatin ilk ferdi olarak kaydedilen Veli Baba, muhtemelen tekkenişin olarak görev yapmaktadır. Derviş Veli ise tekkenin dervişlerinden olmalıdır. Zikredilen tarihte Elmalı Baba cemaatinde 146 nefer bulunmaktadır³⁹¹. 1695 senesindeki avarız defterine göre Elmalı Baba köyü 480 kile arpa vermekle yükümlü tutulmuştur³⁹². Muhtemelen XVIII. yüzyılda da faal olan bu tekke, 1826'da kapatılmıştır³⁹³.

1.1.10.2. Evhad Baba Zaviyesi

Sultanyeri Nahiye'sine tabi Dağardı adlı mahalde bulunmaktadır³⁹⁴. 1695 yılına ait avarız defterinde Evhad Baba köyünün yer alması, bu tekkenin XVII. yüzyılda var olduğu savını kuvvetlendirmektedir. 1695 senesindeki kayda göre Evhad Baba köyü

³⁸⁷ Cengiz Parlak, "Gümülcine Vakıfları (XV-XVIII Yüzyıllar)", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2013, (Basılmamış Doktora Tezi) s. 151-152.

³⁸⁸ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s. 457.

³⁸⁹ BOA HAT. Dosya No: 294 Gömlek No: 17515-A.

³⁹⁰ Nurullah Koltaş, "The Bektashi Order in Bulgaria- A 16th Century Document On Elmalı (Elmalu) Baba Dargah", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 81, 2017, s.9-26.

³⁹¹ BOA KK.d.2628, s.403-405; 1641 senesine ait deftere göre Elmalı Baba Cemaati başlığı altında 209 kişi kaydedilmiştir. Bkz. BOA KK.d. 2591, s. 306- 307; Ayrıca 1641 senesinde Elmalı Baba cemaati 57 hane olarak kaydedilsede bu cemaat vergi yükümlülüğünü kaldıracak güçlerinin olmadığını İstanbul'a giderek yetkili makama arz etmişlerdir. Bkz. BOA KK.d. 2591, s. 316.

³⁹² BOA MAD.d.596, s.27.

³⁹³ BOA HAT. Dosya No: 294 Gömlek No: 17515-A.

³⁹⁴ "Dimetoka muzafatından Sultanyeri nahiyesine tabi Dağardı nam mahalde Evhad Baba ..." VGMA Defter No: 1199 Sayfa No: 78.

79,5 kile arpa vermekle yükümlü tutulmuştu³⁹⁵. Zaviyenin kendisine ait bir vakfı olup, Kabaarmud mezrasının tüm mahsulleri bu vakfa aitti. XVIII. yüzyılda da aktif olan Evhad Baba zaviyesi, 26 Şubat 1731’de zaviyenin başında Seyid Ebubekir Baba bulunuyordu³⁹⁶. Zaviye, 1826’da kapatılmıştır.

Görüldüğü üzere Sultanyeri kazasında XVII-XVIII. yüzyıllarda 2 adet Bektaşî vardır.

1.1.11. KESRİYE KAZASI

1385-1912 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde bulunan Kesriye, bu dönemde önemli bir kaza merkezidir. Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alıp, adı Kastoria’dır³⁹⁷.

1.1.11.1. Aydın Baba Zaviyesi

Kesriye sınırları içerisinde yer alan Aydın Baba zaviyesinin³⁹⁸ kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, zaviyenin XVIII. yüzyılda aktif olduğu arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Abdülfettah’ın ölümünden sonra yerine Ömer geçmiş, onun dahi ölümü üzerine zaviyedarlığa büyük oğlu Derviş Mustafa 27 Ocak 1749’da atandı³⁹⁹. Derviş Mustafa, 14 yıllık görev süresinin ardından hakka yürümüş ve kendisinden boşalan makama Mehmed Halife, 19 Şubat 1763 tarihinde oturdu⁴⁰⁰. Fakat Mehmed Halife’nin uygunsuz davranışlarından hoşnut olmayan yöre ahalisi mahkemeye başvurarak Mehmed Halife’nin görevden azledilmesini talep etmiştir. Gerek yöre halkının talebi, gerekse Pirevi seccadenişinin arzı neticesinde Mehmed Halife görevden alınıp, yerine 18 Mayıs 1765 tarihinde Derviş İbrahim atandı⁴⁰¹. Derviş İbrahim, ancak 102 gün zaviyenin postunda oturma fırsatı buldu. Durumu ve iddiaları kabul etmeyen Mehmed Halife suçsuzluğunu ispat ederek 1 Eylül 1765 tarihinde zaviyedeki eski pozisyonunu geri kazandı⁴⁰². 8 Ocak 1780’de ise Mehmed Halife görevden alınarak yerine Hüseyin adlı şahıs atandı⁴⁰³. Derviş Hüseyin’in de

³⁹⁵ BOA MAD.d.596, s.27.

³⁹⁶ VGMA Defter No: 1199 Sayfa No: 78.

³⁹⁷ Machiel Kiel, “Kesriye”, TDVİA, İstanbul 2002, C. 25, s. 311.

³⁹⁸ “Zaviyenişinlik vakf-ı zaviye-i merhum Aydın Baba der Kesriye” VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 127.

³⁹⁹ VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 127.

⁴⁰⁰ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 74.

⁴⁰¹ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 106.

⁴⁰² VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 111.

⁴⁰³ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 99.

zaviyedarlığı uzun sürmemiş ertesini yıl yani 1781 senesinde Abdülmümin Dede zaviyedar oldu⁴⁰⁴. İleriki yıllarda zaviyedarlığı yürüten Hasan Halife'nin ölümü üzerine, Pirevi seccadenişini Abdullatif Efendi, bu göreve Süleyman Halife'nin layık olduğunu ve onun görevlendirilmesi için 5 Kasım 1794 tarihinde padişaha arz sunmuştur⁴⁰⁵. 1826 senesinde zaviye kapatılmıştır.

1.1.11.2. Kasım Baba Tekkesi (Kesriye Tekkesi)

Kesriye şehrinin girişinde yer alan tekke, Florina yolu üzerinde bulunmaktadır. Burada gömülü olan Kasım Baba, Türk futuhatı zamanında yaşamıştır. Kasım Baba, XV. yüzyılın sonlarında Bektaşî önderlerinden ve Bektaşîliğin Makedonya ile Yunanistan'daki ilk kurucularındandır. XVI. yüzyıl tahrirlerinde kendisinden ve vakfından bahsedilmektedir. Kayıtlara “Zaviye-i merhum Kasım Baba der haric-i Kesriye” şeklinde geçmiştir⁴⁰⁶. Derviş İbrahim'in ölümünün ardından zaviyedar olan Kanber, 1758 senesinde ihtiyarlığı sebebiyle kendi hüsnü rızasıyla görevi Derviş Ahmed'e devretmiştir⁴⁰⁷. Bu değişimin resmileşip Şeyh Ahmed'in göreve başlayabilmesi için de Kesriye kadısı Mevlana Hüseyin Efendi arz'da bulunmuştur⁴⁰⁸. 1759 yılında Piri Baba adlı şahıs, bir yolunu bularak aykırı bir şekilde zaviyedarlığı ele geçirir. Ahmed Halifenin bu duruma itirazı neticesinde Kesriye naibi Abdullah Efendi, Manastır kadısı Mehmed Efendi, Horpeşte kadısı Ali Efendi ve Florina naibi Şemseddin Ahmed Efendi'nin de arzlarıyla zaviyedarlık 1759 senesinde tekrar Ahmed Halife'ye tevcih edildi⁴⁰⁹. Fakat Piri Baba bu durumu kabullenmeyerek zaviyedarlığı ele geçirme çabasını sürdürmesinin ardından 16 Kasım 1759 tarihinde Pirevi seccadenişininin arzıyla zaviyedarlığa atanarak muaffak oldu⁴¹⁰. 1779 senesinde Piri Baba'nın hakka yürümesinin ardından Mustafa adlı kişi posta oturdu⁴¹¹. 1785 senesinde ise zaviyedar

⁴⁰⁴ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 109.

⁴⁰⁵ “Cedd-i ‘azîzim sultânü’l- ‘ârifin ve burhânü’l- vasilin el-Hac Bektaş Veli kuddüs- sırah’ül haki ve’l-celî hazretlerinin memalik-i mahrûset’ül- mesalik-i padişahide vâki’ tarîkât-i aliyesine müntehi zaviyelerden olub medine-i Kesriye’de vâki’ e’izze-i kiramdan kutb’ül- ‘ârifin Aydın Baba kuddüs-sırah’ül aziz zaviyesinin ...” BOA C.EV Dosya No: 181 Gömlek No: 9037.

⁴⁰⁶ BOA C.EV. Dosya No: 330 Gömlek No: 16768.

⁴⁰⁷ “Kesriye haricinde vâki’ merhum Kasım Baba Zaviyesi ... berât-ı âlişân ihsan buyrulmak babında inayet ricasına evlad-ı Hacı Bektaş-ı Veli’den hala âsitânelerinde seccadenişin olan Şeyh el-hac Feyzullah Efendi arz itmeleriyle ...” BOA A.DVNS.RSK.d.80, s. 374.

⁴⁰⁸ BOA AE. SMST III Dosya No: 40 Gömlek No: 2861.

⁴⁰⁹ BOA A.DVNS.RSK.d.80, s. 374.

⁴¹⁰ BOA A.DVNS.RSK.d.80, s.501.

⁴¹¹ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 93.

Mustafa'nın ölümünün ardından yerine Said Halife geçmiştir⁴¹². 1801 senesine gelindiğinde zaviyedar olan Aşçı Ahmed Baba, ihtiyarlığını öne sürerek kendi rızasıyla elindeki beratı Derviş Yakub Baba'ya vermiştir. Bu feragat işlemi, Kesriye naibi Ömer Efendi'nin huzurunda gerçekleşmiştir. Naib Ömer Efendi'de bu berat değişimini verdiği ilam ile onaylamıştır. Fakat bu değişimin gerçekleşmesi için önerinin Pirevi'nden gelmesi gerektir. 7 Haziran 1801 tarihinde Derviş Yakub Baba'nın gelen geçene yemek hizmeti sağlaması ve her yıl Muharrem ayında aşure pişirmesi şartıyla Pirevi seccadenişini Abdüllatif Efendi merkeze arz'da bulunmuş ve 19 Haziran 1801 tarihi itibarıyla Yakub Baba görevine resmen başlamıştır⁴¹³. Burada dikkati çeken husus, Yakub Baba'nın tayin edilirken yapması gereken 2 şartın ifade edilmesidir. Bunlardan ilki gelen geçenin karnını doyurmasıdır ki hemen hemen bütün atamalarda tüm zaviyedarlar için bu şart koşulmuştur. Fakat ikinci kriter ise her yıl Muharrem ayında 12 imamlar ve Kerbela şehitleri için tutulan orucun akabinde aşure pişirme şartı idi. Görüldüğü üzere bir Bektaşî tekkesi kendi tarikat ritüellerinin icra edilmesi koşulunu, zaviyedar atamalarında ön plana çıkarmıştır. Zaviye ileriki zamanlarda ortadan kalksa da Kasım Baba'nın türbesi 1959'a kadar ayakta kalmıştır⁴¹⁴.

Yukarıda belirtildiği üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda Kesriye kazasında 2 adet Bektaşî tekkesi bulunmaktaydı. Bu zaviyelerden Kasım Baba'ya ait olan zaviyenin kökleri XV. yüzyıl gibi çok eskilere dayanmaktaydı. Bu durum Bektaşîliğin bu coğrafyaya köklü bir mazisinin olduğunu göstermektedir.

1.1.12. EĞRİBUCAK KAZASI

Ele alınan dönem içerisinde bu kazada bir adet Bektaşî tekkesi bulunmaktadır.

1.1.12.1. Memi Şah Sultan Tekkesi

Eğribucak kazasının Hasanlı köyünde bulunan tekke, Hacı Bektaş Veli hazretlerinin halifesi tarafından kurulmuştur. 1772 tarihli belgede bu tekkenin 200 yılı aşkın bir süredir var olduğu belirtilmiştir⁴¹⁵. Bu belgeye istinaden tekkenin XVI. yüzyılın ortalarında kurulduğu söylenebilir. Ayrıca bu tekkenin müstakil bir vakfi

⁴¹² BOA C.EV. Dosya No: 431 Gömlek No: 21831.

⁴¹³ BOA C.EV. Dosya No:330 Gömlek No: 16768.

⁴¹⁴ F.W. Hasluck, *Bektaşîlik İncelemeleri*, s. 45; Machiel Kiel, "Kesriye", TDVİA, İstanbul 2002, C. 25, s. 312.

⁴¹⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 879.

vardı⁴¹⁶. Bu tekke çok büyük olup, XVII. yüzyılda birçok kişinin ziyaretine mazhar olmuştur⁴¹⁷. Arşiv vesikalarından anlaşılacağı üzere XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bir Nakşi şeyhi tekkenin başındadır. Nakşi Hasan Efendi, yürütmekte olduğu görevini herhangi bir gerekçe sunmadan “cümlelerin muhtarı” olarak nitelendirdiği Bektaşî Ali Baba’ya 14 Mart 1769 tarihinde bıraktı⁴¹⁸. Bir Nakşi şeyhi olan Hasan Efendi’nin vazifesini farklı bir tarikata değil de Bektaşîlere bırakması, burasının Bektaşîlere ait olduğunun göstergesidir. Ali Baba, buradaki ahalinin ve tarikat üyelerinin olurluğunu alan ve kendisini topluma kabul ettiren bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu tarz liyakat sahibi kişilere görev verilmesi, zaviyelerin akıbeti açısından da önemlidir. Ali Baba’dan sonra tekkenin başına 24 Şubat 1775’te gelen giden misafirlere yemek verme şartıyla Emrullah Baba atandı⁴¹⁹. Emrullah Baba’nın ölmesinin ardından Bektaşî Hüseyin Baba zaviyedar olarak 28 Temmuz 1782 tarihinde atandı⁴²⁰.

1.1.13. YENİŞEHİR KAZASI

Bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Yenişehir kazası, günümüzde Larissa adıyla isimlendirilmiştir. Burası 1386 ile 1881 yılları arasında Osmanlı egemenliği altında kalmıştır⁴²¹. XVII-XVIII. yüzyıllarda Yenişehir kazasında bir adet Bektaşî tekkesi bulunmaktadır.

1.1.13.1. Hasan Baba Tekkesi

Teselya’da Yenişehir ile Ampelaika arasında Tempe (Tempi) vadisinde, Yenişehir’in 20 km kadar uzağında bulunmaktadır⁴²². Ayrıca bu köyde Hasan Baba Beli

⁴¹⁶ “*Vakf-ı zaviye-i Şeyh Memi Bey der nahiye-i Eğribucak muzafat-ı kaza-i Serkoşça*” VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 228.

⁴¹⁷ **Evliya Çelebi**, *Seyahatnâme 5. Cilt 2. Kitap*, (Haz. S.A. Kahraman), YKY, İstanbul 2009, s. 807.

⁴¹⁸ “... zaviyedarlığına mutasarrıf Nekşibendi eş-şeyh Hasan Halife meclis-i şer’de mutasarrıf olduğu meşihat ve zaviyedarlığını erbab-ı istihkakdan ve tarik-i aliye-i Bektaşîyan’dan cümlelerin muhtarı Ali Baba’ya ferağ ve kasr-ı yed ...” VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 140.

⁴¹⁹ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 35.

⁴²⁰ “*Paşa sancağında Serkoşça kazasına tabi Eğribucak kazasında Hasanlı karyesinde vaki merhum Şeyh Memi zaviyesi vakfının tevliye? Zaviyedarı olan tarik-i aliye-i Bektaşîyandan Mustafa Baba hulefasından Emrullah Baba fevt olub yeri hali ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağla müteveffa-yı mezburun hulefasından ve erbab-ı istihkakdan Hüseyin Baba her veçhile mahal ve müstehak olmağın zikrolunan ... zaviyedarlık müteveffa-yı mezburun mahlulünden merkuma tevcih ve ayende ve revendeye it’am-ı taam işlemek şartıyla yedine berat-ı şerif-i alişan ihsan buyrulmak babında inayet ricasına Eğribucak kazası naibi Şerif el-hac Mehmed Efendi arz itmeğle mucebince fevt vaki ise şartıyla tevcih olundu fi 17 Şaban sene 1196*” VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 127.

⁴²¹ Machie Kiel, “Yenişehir”, TDVİA, İstanbul 2013, C. 43, s. 473.

⁴²² Edward Dodwell, *Views In Greece From Drawings*, Rodwelland Martin, London 1821, s. 193.

olarak adlandırılan birde geçit bulunmaktadır ki bu mevkide kervansaray vardır⁴²³. Sultan II. Bayezid tarafından, Hasan Baba zaviyesi ve imarethanesine Polat ve bir kaç köyün gelirleri aktarılmıştır⁴²⁴. Bu ifadeden Hasan Baba zaviyesinin II. Bayezid döneminden itibaren var olduğu söylenebilir. Ayrıca zaviyeyle birlikte ayrı bir imarethanenin de yer alması, burasının sosyal hizmet alanında halka ne denli hizmet ettiği açık göstergesidir. Hasan Baba adlı köyde yer alan Hasan Baba zaviyesi, gelen geçen misafire hizmet eylemek şartıyla avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuştur. 1691 yılına ait avarız defterinde Karaferya’da Baba tekkesinde 4 kişi zaviye hizmetkârı olarak kaydedilmiştir⁴²⁵. 13 Ekim 1719 tarihinde zaviyenin başında Şeyh Mustafa bulunmaktadır⁴²⁶. Şeyh Mustafa, Hasan Baba köyünde yer alan Ömer Bey’e ait vakıf gelirlerindeki kendi zaviyesine ait olduğunu iddia etmiştir⁴²⁷. 1794 senesinde zaviyenin başında Hüseyin adlı kişi bulunmaktadır⁴²⁸. Hasan Baba Tekkesi, 1826’da kapatılmıştır.

1.1.14. ÇATALCA KAZASI

Günümüzde Pharsala olarak adlandırılan bölge, Osmanlı döneminde Çatalca ismiyle adlandırılmıştı. 1387/88-1881 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır⁴²⁹.

1.1.14.1.Durbali Sultan Tekkesi

Seyid Ali Sultan Tekkesi’nde yetişen dervişlerden birisi de Durbali Sultan’dır. Durbalı Baba, Dorbalı Baba ve Torbalı Baba isimleriyle de bilinen Durbali Sultan,

⁴²³ P.L. İnciciyan- H.D. Andreasyan, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, 1973-74, s.63; 25 Aralık 1668 tarihinde Karaferye de Baba adlı bir menzilin olması, Hasan Baba tekkesinin XVII. Yüzyılda da aktif aktif olduğunu kuvvetlendirmektedir. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâmesi, s. 312.

⁴²⁴ “... merhum Hasan Baba zaviye ve imaretine ecdad-ı azamed merhum ve mağfûrîn-leh Sultan Bayezid Han tâbe serâhu rabt eylediği Polat vesair defterhane-i amirede mestur kuralar reayaları ber mutad-ı kadime üzerlerine edası lazım gelan resm-i ispence ve rûsumat-ı saire edası ...)(... der kaza-i Fenar tabi evkaf-ı zaviye-i Hasan Baba el-merhum mezkûr mevrada kimler ziraat ider ise öşürlerin vakfa virirler...) BOA C.EV. Dosya No. 392 Gömlek No: 19887.

⁴²⁵ BOA KK.d. 2738, s. 1.

⁴²⁶ “Karye-i Hasan Baba karye-i mezbûrede merhum Ömer Beğ’in cuması ve Hasan Baba’nın zaviyesi olub zaviye-i mezbûrede âyende ve revendeye hizmet iden dervişler hizmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf ve müsellemler olub resm-i çift dahi virmedikleri defter-i atikte mestur olmağın vech i meşruh üzere defter-i cedide dahi kayd olundu ... Bende Şeyh Mustafa” BOA C.EV. Dosya No: 249 Gömlek No: 12454.

⁴²⁷ BOA C.EV. Dosya No: 249 Gömlek No: 12454.

⁴²⁸ BOA C.EV. Dosya No. 392 Gömlek No: 19887.

⁴²⁹ Machiel Kiel, “Durbali Sultan Yeniden mi Ortaya Çıkıyor”, (Çev. Deren Başak Akman Yeşilel), *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 52, 2009, s. 53.

Osmanlı ordusunun Mora yarımadasını fethi sırasında, yerden bir avuç kum alarak Meriç Nehri'ne atması ve kuruyan nehirden yeniçerileri geçirmesi kerametiyle tanınmaktadır. Durbali Baba, Seyit Ali Sultan'dan icazet almış ve Mora yarımadası sınırları dışında bir dergâh açmakla görevlendirilmiştir. Bu emri yerine getiren Durbali Sultan, kendi adıyla anılan tekkeyi inşa ettirmiştir⁴³⁰. Durbali Sultan Bektaşî Tekkesi, Çatalca'nın kuzeydoğusunda yer alan Örenli-Örenlik⁴³¹ (İreni) köyü yakınlarındaki bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Hasluck'a göre bu tekkenin kuruluşu XVII. yüzyıl olarak belirtilse de Kiel buradaki en eski mezar taşının 1760-61 yılına ait olduğunu ifade ederek XVIII. yüzyılda kurulduğu kanısını dile getirmiştir⁴³². Tüm bu görüşlere karşın, 10 Mayıs 1671 tarihli tarihli eşkıncıyan defterinde Durbali Dede isminin yamak olarak kaydedilmesi bu tekkenin XVII. yüzyılda var olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir⁴³³.

Arşiv belgeleri ışığında Durbali Sultan tekkesinin net olarak XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde aktif olduğu anlaşılmaktadır. Tekkenişinlik görevine Memizade'nin ölmesinden sonra Derviş İsmail bin Ali 12 Ağustos 1716 tarihinde geçti⁴³⁴. Tarihler 1751 senesini gösterdiğinde iki kişi daha tekkenişinlik makamına geçmiş fakat bunlardan birisi tekkeye uğramamış, diğeri ise görevini ifa etmede kifayetsiz olmasından dolayı görevinden alınmıştı. Tüm bu sebeplerden dolayı 1751 yılında Pirevi'nin arzıyla Bektaşî Derviş Ali tekkenişinlik postuna geçti⁴³⁵. Seyid Derviş Ali'den sonra 1759 yılında Derviş Selim bin Halil tekkenişinlik görevine atandı⁴³⁶. 12-21 Ağustos 1799 tarihinde tekkenin başında Şeyh Hasan bulunuyordu⁴³⁷. Durbali Sultan

⁴³⁰ Gülberk **Bilecik**, "Yunanistan'da Bir Bektaşî Tekkesi: Durabalı Sultan", *Balkan Harbinin 100. Yılı Hatırasına III. Uluslararası Balkanlar'da Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, C.1, , Manisa 2012, s. 231.

⁴³¹ "Çatalca'ya tabi Örenlik karyesinde ittisalinde Turbali Baba zaviyesinde ..." *VGMA HD 1199 Sayfa No: 23*.

⁴³² Hasluck, *Bektaşîlik İncelemeleri*, s.50; Machiel **Kiel**, "Tesalya", TDVİA, İstanbul 2011, C. 40, s. 525.

⁴³³ *BOA MAD.d. 1136*, s. 20.

⁴³⁴ "Çatalca kazasına tabi Örenli karyesi kurbunda merhum Durbali zaviyesinde vazife-i muayyene ile zaviyedar ve şeyh olan Memizade Ahmed fevt olub yerine Derviş İsmail bin Ali müstehakdır deyü kadı Abdullah arz itmekle inayet buyruldu" *VGMA HD 1214 Sayfa No: 26*.

⁴³⁵ "Çatalca kazasına tabi Örenli nam karyede fukara-i Bektaşîyeye meşrut Durbali dimekle ma'rûf tekyenin muayene ile tekyenişini olan Derviş Hasan kendi halinde olmayub ... Derviş İbrahim mutasarıf olub ol dahi ... hayat ve mematı na malum olmağla tarik-i Bektaşîyeden Derviş el-hac Ali nam Bektaşîye bilfiil seccade el-hac Feyzullah'ın arzıyla altmış dört zilhiccesinde tevcih ve berat" *VGMA HD 2381 Sayfa No: 48*.

⁴³⁶ *VGMA HD 1199 Sayfa No: 23*.

⁴³⁷ "Çatalca kazasında vâki' Durbali Baba tekyesinin tekyenişini ve vakfının hâlâ berât-ı şerîfimle zaviyedarı olan eş-şeyh Hasan nâm kimesne ..." *BOA A.DVNS.AHKR.d.52, Hüküm No: 429*.

Bektaşî Tekkesi, 1912'ye kadar bünyesinde hala dervişleri barındıran faal bir tekke olarak hizmet vermişti⁴³⁸.

1800'lerin başında Çatalca kazasında Şahin Baba adında bir Bektaşî tekkesi daha bulunmaktadır⁴³⁹. Bu tekkenin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Yukarıda görüldüğü üzere Çatalca kazasında iki adet Bektaşî tekkesi vardır.

1.1.15. ŞUMNU KAZASI

Kuzey Bulgaristan'da yer alan bu şehrin günümüzdeki adı Sumen'dir. 1388-1389 kış seferinde Osmanlı topraklarına dâhil edilen Şumnu, 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer almıştır⁴⁴⁰.

1.1.15.1. Hafız Baba- Hafızzade Zaviyesi

Kuzeydoğu Bulgaristan'daki bugün Vranikon ismini taşıyan Karaohadlar-Karaevhadlar köyü yakınlarında bulunan Hafız Baba Bektaşî Tekkesi⁴⁴¹, XVI. yüzyılda kurulmuş bir Bektaşî tekkesidir. Hafızzade zaviyesinde 1538 yılında Mehmed Dede'yle birlikte iki derviş daha görev yapmaktaydı⁴⁴². XVIII. yüzyılda zaviyenin faal olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır⁴⁴³. 1717 senesinde Hacı Melek es-seyyid Şeyh Mustafa zaviye için bir vakıf kurdu. Vakf edilen mallar içerisinde binalar, eşyalar ve hayvanlar vardı⁴⁴⁴.

1.1.15.2. Musa Baba Zaviyesi

Musa Baba, Balkan Bektaşîlik tarihinin önemli temsilcilerinden bir erendir. Türbesi Şumnu (Şumen) ilinin Yenipazar ilçesinin Tekkekozlucu (İzbul) mevkiinde

⁴³⁸ Machiel Kiel, "Orta Yunanistan'daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi (Mimarisi, epigrafisi ve tarihi üzerine birkaç not)", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, (Edt. Ahmed Yaşar Ocak), TTK 2014, s.409.

⁴³⁹ "Vakf-ı zaviye 'ül ma'rûf zaviye-i Şahin Baba tarik-i Bektaşîyedir ... kaza-i Çatalca" VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 122 (Orijinal Sayfa No: 206); 1807 yılındaki kayda göre ise zaviye Çatalca'nın Kefenekli köyünde yer almaktadır. Bkz. BOA C.EV. Dosya No: 605 Gömlek No: 30507.

⁴⁴⁰ Machiel Kiel, "Şumnu", TDVİA, İstanbul 2010, C. 39, s.227-230.

⁴⁴¹ "Şumnu kazası muzâfâtından Gerilabad nahiyesinde Evhadlar karyesinde vahi Hafızzade Baba..." BOA AE. SSLM III. Dosya No: 81 Gömlek No: 4887; Orlin Sabev, "Bulgaristan Bektaşî Tekkelerinden Bir Örnek: Vranikon Hafız Baba Tekkesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 57, 2011, s.175.

⁴⁴² BOA TT.d. 439, s. 303.

⁴⁴³ BOA C.EV. Dosya No: 386 Gömlek No: 19573; "...ve Şumnu kazasında olan Hafız Baba zaviyesinin derunlarında sâkin fukara ve dervişan ve mürur-u ubur iden misafirin..." VGMA Defter No: 263 Sayfa No: 175.

⁴⁴⁴ VGMA Defter No: 266 Sayfa No: 18.

bulunmaktadır. Yörede Musa Baba Türbesi'nin bulunduğu bölgeye “Çiftlik” de denilmektedir⁴⁴⁵. Musa Baba zaviyesini, Çirmen Sancakbeği'nin oğlu Mehmed Bey inşa etmiştir⁴⁴⁶. Musa Baba zaviyesinin II. Bayezid döneminden itibaren var olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. II. Bayezid, Musa Baba zaviyesinin dervişlerini tüm vergilerden muaf tutarak kendilerine bir muafiyetnâme vermiştir. XVI. yüzyılda da Musa Baba zaviyesinde bulunan zaviye şeyhi ve 10 dervişin ayrıcalıklı konumu devam etmiştir⁴⁴⁷. Musa Baba tekkesinin diğer bir adı ise Kozluca tekkesi'dir⁴⁴⁸ şeklinde kaydedilmiştir. 1576 senesindeki kayıtlardan yola çıkıldığında zaviye evkafının yıllık 300 akçelik geliri bulunmaktadır⁴⁴⁹.

Zaviyenin bulunduğu köy, 1641 yılına ait avarız defterinde Kozluca Tekyesi olarak kaydedilmiştir. Köyde yaşayan kişilere bakıldığında ön plana çıkan isimler şunlardır. Ali, Zülfikar, Kalender, Hüseyin ve Hızır'dır⁴⁵⁰. 1695 senesinde Kozluca tekkesi köyünde onüç Müslüman kişi bulunmaktadır⁴⁵¹. Musa Baba zaviyesi XVIII. yüzyıldada aktiftir. Ekim 1765'te Musa Baba zaviyesinin başında Şeyh Hasan bulunmaktadır⁴⁵². 1826'da Musa Baba tekkesi kapatıldığında 7 adet değirmene sahipti.⁴⁵³ Bugün ise sadece tekkenin haziresinde olan Musa Baba Türbesi mevcuttur⁴⁵⁴.

1.1.15.3. Yunkulu Baba Zaviyesi

Şumnu kazasının Kerilabad nahiyesinin Kara Bey köyünde bulunmaktadır⁴⁵⁵. Muhtemelen bu zaviye XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında yansımış olan Yolkulu Dede zaviyesiyle aynıdır. 1538 senesinde biri tekkenişin olmak üzere 11 kişide Yolkulu evladı olarak kaydedilmişti⁴⁵⁶. Yolkulu evladlarının sayısı 1579 senesinde 21'e

⁴⁴⁵ Coşkun **Kökel**, “Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 43, 2007, s.5.

⁴⁴⁶ BOA TT.d. 521, s. 490.

⁴⁴⁷ BOA. TT.d. 77, s. 509.

⁴⁴⁸ VGMA Defter No: 263 Defter no: 175; BOA C.EV Dosya No:214 Gömlek No: 10691. “..Şumnu ve Yeni Pazar civarında vâki ' Kozluca tekyesi demekle ma' rûf Musa Baba...”

⁴⁴⁹ BOA TT.d. 1124, s. 15.

⁴⁵⁰ BOA KK.d. 2591, s. 289.

⁴⁵¹ BOA KK.d. 2770, s. 59.

⁴⁵² BOA C.EV Dosya No: 353 Gömlek No: 17908.

⁴⁵³ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması(1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, s.118.

⁴⁵⁴ Tuba Hatipler Çibik, “Balkanlardaki Bektaşî Tekkelerinin Enerji Verimliliği Açısından Değerlendirilmesi: Harabati Baba Dergâhı Örneği”, Trakya Üniversitesi FBE, Edirne 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 28.

⁴⁵⁵ BOA AE. SSLM III Dosya No: 81 Gömlek No: 4887.

⁴⁵⁶ Selçuk Demir, “XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı”, s. 176.

yükselmişti. XVIII. yüzyılda da aktif olan zaviyenin başına, Derviş Seyid Ali'den sonra yerine büyük oğlu Derviş Seyid İbrahim 2 Haziran 1792 tarihinde geçmiştir⁴⁵⁷.

Görüldüğü üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda Şumnu kazasında üç adet Bektaşî tekkesi vardı.

1.1.16. MİTROVIÇSE KASABASI

Günümüzde Kosova devleti sınırları içerisinde yer alıp, adı Mitroviça'dır.

1.1.16.1. Mustafa Baba Tekkesi

Seyahatnamede, Mustafa Baba tekkesi, Mitroviçse kalesinin bir ok mesafesi uzaklığında olarak tarif edilmiştir. İçerisinde Bektaşî fukaralarını barındıran tekke, yolcularında durup dinlendikleri uğrak yerdir⁴⁵⁸. Tekke hakkında fazla malumat yoktur.

1.1.17. YANOVA KAZASI

Kosova Cumhuriyetinde yer alan bu yerleşim biriminin günümüzdeki adı Yakova (Gjakova)'dır.

1.1.17.1. Yanova Tekkesi

Kosova'daki en eski tekke olduğu iddia edilen Yanova Tekkesi, 1481 yılında kurulan bir Bektaşî tekkesidir⁴⁵⁹. Raif Vırmiça'nın bu savına karşın, sahada yapılan incelemede bu tekkenin kuvvetle muhtemel Yakova Bektaşî tekkesi olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca bu tekke Vırmiça'nın iddia ettiği gibi 1481 yılında değil 1790 yılında Baba Şemsi tarafından kurulmuştur. Baba Şemsi'den sonra tekkedeki baba silsilesi şu şekildedir; Baba Gani, Hacı Adem Baba, Baba Şemsi, Baba Abdurrahman, Baba Hafız, Hacı Adem Veli Baba, Baba Hamza, Baba Kazım, Baba Musa ve Baba Tayyar. Günümüzde bu tekke, hala faal olmakla birlikte tekkenin başında Baba Mümin Lama olup, tekke aynı zamanda Kosova Bektaşîlik merkezidir.

⁴⁵⁷ "Medine-i Şumnu kazası nevahisinden Kerilabad nahiyesinde Kara Bey karyesinde vâki' e 'izze-i kiramdan tarik-i Bektaşîyan hulefasından Yunkulu Baba zaviyesinin zaviyedarı Derviş Seyid Ali mahlûlünden sulbi kebir oğlu Derviş Seyid İbrahim Halifeye el Hac Bektaş Veli seccadesinde seccadenişin Şeyh Abdüllatif arzıyla bin iki yüz altı senesi Şevvalinin onbirinci günü tevehh olunub hâlâ üzerinde olduğu askeri ruznâmeçesinde mestur ve mukayed ferman devletlü sadetlü sultanım hazretlerininindir." BOA AE. SSLM III Dosya No: 81 Gömlek No: 4887.

⁴⁵⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap 2. Cilt, s. 754.

⁴⁵⁹ Raif Vırmiça, *Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, Sufi Kitap, İstanbul 2010, s. 165.

Yukarıda görüldüğü üzere XVII ve XVIII. yüzyıllarda, günümüz Kosova sınırları içerisinde Yakova ve Mitroviça'da birer tane Bektaşî tekkesi vardı.

1.1.18. ÜSKÜP SANCAĞI

Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Üsküp şehri, Balkan yarımadasının tam ortasında olup, Vardar Nehri'nin kenarında kurulmuştur. 1390 yılında Osmanlı egemenliğine giren Üsküp'te tasavvufî akım etkili olmuş ve klasik dönemde Üsküp'te onbeş adet tekke açılmıştır⁴⁶⁰. Bektaşîlik diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi günümüz Makedonya'sında da tekkelerinin kurulmasıyla yayılmağa başlamıştır. Bektaşî tekkeleri arasında en etkili ve yapı olarak en görkemli olanı Kalkandelen'de bulunan Harabati Baba tekkesidir⁴⁶¹.

1.1.18.1. Büyükbaşlı Dede Zaviyesi

Üsküp'te bulunan Büyükbaşlı Dede zaviyesinin kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de XVI. yüzyılda var olduğu bilinmektedir.⁴⁶² Zaviye, el-hâc Mustafa tarafından kurulmuştur⁴⁶³. Büyükbaşlı Dede zaviyesinin diğer bir adı Hacı Mustafa Baba'dır. 7 Mayıs 1650 tarihinde zaviyenin şeyhi olarak İbrahim adlı şahıs görev yapmaktadır⁴⁶⁴. XVIII. yüzyılın ortalarında zaviyeye şeyh olanlar el-hâc Ali vakfından günlük 5 akçe, nazır ise yine aynı vakıftan günlük iki akçe alıyordu⁴⁶⁵. Zaviyenin başında bulunan İshak halifenin biraderi Abdullah'ın ölümünün ardından zaviyedeki hizmetler aksamıştır. Pirevi Seccadenişin'i Feyzullah Efendi, evlad-ı vakıf ve irşad'dan Eyüb Halife'yi zaviyeyi tekrar şenlendirmek, gelen geçenlere yemek yedirmesi şartıyla zaviyedâr olarak tayin edilmesini padişah'dan talep eder (11-20 Aralık 1817)⁴⁶⁶. Zaviye, 1826'da kapatılmıştır.

⁴⁶⁰ Mehmet İbbaşı, "Üsküp", TDVİA, İstanbul 2012, C. 42, s. 377- 378.

⁴⁶¹ Eyüp Salih, "Makedonya'daki Tarikatler, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C. II, , Manisa 2010, s. 314.

⁴⁶² Mehmed İbbaşı, "Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)", Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1995 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 102; Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması(1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s.366.

⁴⁶³ "Üskübde Büyük Başlı dimekle ma'rûf el-hac Mustafa bina eylediği zaviyede ..." VGMA HD 1205, Sayfa No: 6.

⁴⁶⁴ BOA A.RSK.d. 1520, s. 3.

⁴⁶⁵ VGMA HD 1205, Sayfa No: 6.

⁴⁶⁶ BOA C.EV. Dosya No: 182 Gömlek No: 9094.

1.1.18.2. Cafer Baba Zaviyesi

Tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmeyen Cafer Baba zaviyesi, XVIII. yüzyılda faaldi. Üsküp'te yer alan Cafer Baba zaviyesinin kendisine ait bir vakfı vardı⁴⁶⁷. Vakfın ve zaviyenin başında 1723 yılında Derviş Mahmud bulunuyordu. Derviş Mahmud'un 1733 senesinde ölümünün ardından zaviyenin başına oğlu Süleyman geçti. Derviş Mahmud'un oğlu Süleyman, zaviyedarlığı Üsküp'teki Süleyman adlı bir başka kişiye devretti. Fakat gerek Derviş Mahmud'un oğlu Süleyman'ın, gerekse diğer Süleyman'ın Bektaşî tarikatına girmedikleri için onların zaviyedarlığı zaviyede bulunan Bektaşî muhibbanı tarafından kabul görmedi. Yapılan itirazlar merkez tarafından da haklı bulunarak 24 Eylül 1733 tarihinde zaviyedar olarak Halifezade Derviş Emrullah atandı⁴⁶⁸. Zaviyedarlık makamına Bektaşî tarikatından Halifezade Derviş Emrullah'ın yerine, 18 Temmuz 1775 tarihinde Veyis Halife veled Mehmed geçti⁴⁶⁹. Zaviyenin akıbeti hususunda pek fazla bir malumat yoktur.

1.1.18.3. Harabati Baba (Sersem Ali Baba) Tekkesi

Harabati Baba Dergâh'ı, Rumeli'de Bektaşîliğin en önemli merkezlerinden birisi olarak bilinmektedir. Günümüzde hâlâ ayakta ve aktif olan dergâh, Makedonya sınırları içinde Kalkandelen (Tetova) şehrinin Tekke Mahallesi'ndedir⁴⁷⁰. Yalnız Makedonya'nın değil, Balkanlar'daki Osmanlı mimarisinin en görkemli eserlerinden birini teşkil eden bu Tekke, 22 bin metre kare üzerinde inşa edilmiştir⁴⁷¹.

Rivayete göre Bektaşî olan Ali, aynı zamanda Osmanlı padişahının vezirlerindedir. Vezirliği bırakıp derviş olmak isteğini padişaha bildirdiğinde padişah onu "Sersem" diyerek azarlamıştır. Bundan sonra derviş hayatı yaşayan Ali, Sersem Ali Baba olarak adlandırılacaktır⁴⁷².

⁴⁶⁷ "Vakf-ı zaviye-i merhum Cafer Baba der Üsküb" VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 48.

⁴⁶⁸ "Zaviyedarlık vakf-ı zaviye-i merhum Cafer Baba der Üsküb. Zaviye-i mezburenin vazife-i muayyene ile zaviyedarı olan Mahmud on sene mukaddem fevt oldukda oğlu Süleyman'a virilüb anın mezbur Bektaşî tarikatına süluk etmeyüb istihkakı olmamağla Üsküb'de diğer Süleyman'a kasr-ı yed ve anın dahi tarikat-ı aliyede alakaları olmayub ecanibden olmalarıyla tarikat-ı Bektaşiyeden Halifezade Derviş Emrullah Halife'ye vazife-i muayyene tevcih ve yedine askeri tarafından berat virilüb ..." VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 67.

⁴⁶⁹ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 48.

⁴⁷⁰ Tuba Hatipler Çibik, *Balkanlardaki Bektaşî Tekkelerinin Enerji Verimliliği Açısından Değerlendirilmesi: Harabati Baba Dergâhu Örneği*, s.61.

⁴⁷¹ Behicüddin Şehabi, "Kalkandelen'de Osmanlı Mirası ve Ayakta Kalan Tarihi Evler", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C.2, Manisa 2010, s. 350.

⁴⁷² *Arabati Baba Tekke*, Tetobo 2000, s.5.

1502 yılında doğan Sersem Ali Baba, 1569 yılında ölmüştür. Tekke inşasına ise 1538 yılında başlanılmıştır. İnşa edilen tekkeye zamanla farklı bölümler ilave edilmiştir. 1773-85 yılları arasında Tekke bölümleri şunlardır: Sersem Ali Baba Türbesi, İbadethane, Saman hane, Babaların mezar taşlarının olduğu alan, Fatima Kulesi, Yemek yenilen Mahal, Mutfak, Tekke Kapısı, Harman Kapısı ve Bahçe Kapısı'dır. Daha sonraki tarihlerde askeri kamp alanı, ahır, meydan, çeşme, misafirhane ve derviş hane gibi bölümler ek olarak yapılmıştır⁴⁷³.

Harabati Baba Zaviyesinde, 19- 27 Ekim 1781 tarihinde zaviyedârlığı Hüseyin adlı şeyh, görevini layıkıyla yürütürken ve dışarıdan müdahale gerekmez iken kasabada sözü geçen kişilerden bazıları kanuna aykırı olarak zaviyedârlık makamını ele geçirme girişiminde bulunmuşlardır. Buna mukabil Şeyh Hüseyin, bu olumsuz durumu dilekçeyle merkeze bildirmesi üzerine bu kişilerin zaviye üzerindeki kanunsuz emellerinin ortadan kaldırılması için emir gönderilmiştir⁴⁷⁴. 1801 senesinde ise postnişin olarak es-seyid Ahmed Görev yapıyordu⁴⁷⁵. Tekkedeki postnişin silsilesi XIX. yüzyılın başlarına kadar şu şekildedir; Sersem Ali Baba'dan epey bir müddet sonra Harabati Baba geçmiştir. Sonra Malatyalı Mehmed Baba, Sivaslı Hüseyin Baba, Kalkandelenli Hacı Hasan Baba, Kalkandelenli Sadık Baba ve Peroylu Mahremi Baba'dır⁴⁷⁶.

Kalkandelen ve çevresinde Bektaşiliğin yayılmasında büyük etkisi olan tekke, 2. Dünya Savaşının ardından kamulaştırılarak turistik tesis ve müze hâline dönüştürülmüştür⁴⁷⁷. Kalkandelen'deki Harabati Baba Tekkesi'nden başka Kalkandelen'e yakın Poroy köyünde Yaver Baba ve Şipkovitsa köyünde Koyun Baba tekkeleri faaliyet göstermiştir⁴⁷⁸.

1.1.18.4. Haydar Baba Zaviyesi

Hacı Bektaş Veli tarikatına mensup olan tekkelerden birisi de Üsküp'te Gaziler yolunda konuşlanmış Haydar Baba zaviyesidir. XVIII. yüzyılda aktif olduğu arşiv

⁴⁷³ Arabati Baba Tekke, s.6-10.

⁴⁷⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 37 Hüküm No: 57.

⁴⁷⁵ "Medine-i Kalkandelen civarında vaki e'izze-i kiramdan merhum Sersem Ali Baba zaviyesinin hala postnişini olan es-seyid Ahmed zîde takvahû ..." VGMA Defter No: 270 Sayfa No: 26.

⁴⁷⁶ Salih, "Makedonya'daki Tarikatler, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", s. 314.

⁴⁷⁷ Murat Küçük, *Tarihten Günümüze Makedonya ve Arnavutluk'ta Bektaşilik Bir Nefes Balkan*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006, s.67.

⁴⁷⁸ Salih, "Makedonya'daki Tarikatler, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", s. 314.

belgelerinden anlaşılan Haydar Baba zaviyesinde, ehil olmayan kişiler zaviyenin başında bulunmaktaydı. Haydar Baba türbesinde ihtiva eden Haydar Baba zaviyesinde zaviyedar ve türbedarlık görevini Mustafa bin Nasreddin Hacı Mehmed yürütüyordu. Fakat Mustafa bin Nasreddin'in Bektaşî olmaması ve Derviş kıyafeti giymemesinden dolayı görevden azledilerek mevcut makam Derviş Ahmed'e tevcih edildi. Derviş Ahmed'de kendi rızasıyla görevini diğer Derviş Ahmed'e 24 Eylül 1733 tarihinde bırakmıştı⁴⁷⁹. 1796 yılında ise tekkenin başına geçmek için Derviş Süleyman bin Mustafa arz'da bulunmuş⁴⁸⁰ ve kendisine aynı yıl görev tevdi edilmişti⁴⁸¹. Tarihler 17 Ağustos 1820'yi gösterdiğinde zaviyedarlık ve türbedarlık görevini Derviş Mustafa yürütüyordu⁴⁸². Muhtemelen bu zaviye 1826 yılında kapatıldı.

1.1.18.5. Karaca Ahmed Tekkesi

Komanova ile Üsküp arasında Aleksandrov istasyonu civarında Tekkeköy'de bulunan bu yapı bünyesinde Karaca Ahmed'in de mezarını bulundurmaktadır⁴⁸³. Bu tekkenin tarihsel temelleri XVI. yüzyıl'a kadar dayanmaktadır.⁴⁸⁴ Bektaşî olmayan Yahya Dede ve oğulları tekkenişin ve zaviyedarlığı ele geçirselerde 2 Ekim 1733 tarihinde görevlerinden azledilip, mevcut makama Bektaşî köçeklerinden Yusuf Halife getirildi⁴⁸⁵. 1762 yılında Derviş Hüseyin Halife, tekkenin başında zaviyedâr olarak görev yapmaktaydı⁴⁸⁶. 1820 senesinde tekkenişinliğin yarı hissesi Derviş Hasan halife'de iken bu hissenin Derviş Süleyman'a verilmesi için Pirevi seccadenişini arzda bulunmuştur⁴⁸⁷. Bu vazife Derviş Süleyman'a tevdi edilmiş ve hatta Derviş Süleyman'ın

⁴⁷⁹ “Üsküb'de Gaziler yolunda vaki merhum Haydar Baba türbesi vakfının türbedarı ve zaviyedarı olan Mustafa bin Nasreddin Hacı Mehmed tarik-i Bektaşiyeden isabet?-i olmayub ve üzerinde Derviş kıyafeti olmayub tarafeyn-i ecanibden olduğundan ref' olunub tarikat-ı Bektaşîye'den Derviş Ahmed'e tevcih ve yedine askeri tarafından berat-ı alişan virilüb mutasarrıfının kendi hüsn-ü rızasıyla yedinde olan berata ... zikrolunan türbedarlık ve zaviyedarlığı erbab-ı istihkakdan diğer Derviş Ahmed Dede'ye ... ferağına ...” VGMA Defter no: 663 Sayfa No: 67.

⁴⁸⁰ BOA C.EV Dosya No: 278 Gömlek No: 14188.

⁴⁸¹ VGMA Defter No: 681 Sayfa No: 52.

⁴⁸² VGMA Defter No: 689 Sayfa No: 10 (Orijinal Sayfa No: 14).

⁴⁸³ “... Üsküb kazasına tabi Tekke nâm karyede vâki' e'izze-i kiramdan Karaca Ahmed zaviyesi ...” BOA C.EV Dosya No: 259 Gömlek No: 13218; Hasluck, *Bektaşîlik İncelemeleri*, s. 44

⁴⁸⁴ Mehmed İnbaşı, “Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)”, s.103.

⁴⁸⁵ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 68.

⁴⁸⁶ BOA C.EV. Dosya No: 446 Gömlek No: 22600; “Üsküb kazasına tabi Tekye karyesinde vaki merhum Karaca Ahmed Sultan zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile zaviyedar ve tekyenişini olan Yusuf Halife ... hulefa-i Bektaşî fevt olub yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi muattal olmağla erbab-ı istihkakdan Derviş Hüseyin Halife her veçhile mahal ve müstahak olmağın müteveffa-yı mezburun mahlulünden merkuma tevcih ve yedine berat-ı şerif-i âlişân ihsan buyrulmak babında inayet ricasına evlad-ı Hacı Bektaş Veli'den hâlâ âsitânelerinde seccadenişin olan eş-şeyh Seyid Bektaş Efendi arz itmeğle mucebince tevcih olunmak fi 23 Şaban sene 1175” VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 64.

⁴⁸⁷ BOA C.EV Dosya No: 259 Gömlek No: 13218; VGMA Defter No: 689 Sayfa No: 18.

görevini yerine getirmesinde engel çıkartacak kişilerin müdahalelerinin ortadan kaldırılması için 15 Ocak 1821 tarihinde emir gönderilmişti⁴⁸⁸. Bu tekkenin 1826'da faaliyetlerine son verilmiştir.

1.1.18.6. Muharrem Baba Tekkesi

Kırçova'ya yürüme mesafesi ile 5 saat uzaklıkta bulunan Muharrem Baba tekkesi, 1827 tarihinde yıkık bir hâlde olup, bu tekkenin etrafında bulunan 5-6 nefer Bektaşî dervişi, bu tarihte tekkeden uzaklaştırılmış ve tekkeninde yıkılması kararlaştırılmıştır⁴⁸⁹.

Yine arşiv vesikalarından tespit edilebildiği kadarıyla Üsküp'te Bektaşîlere ait Kadı Baba, Meddah Baba ve Üryan Baba zaviyeleri daha vardı. 7 Haziran 1733 tarihli belgede Bektaşî tarikatına mensup olan bu tekkelerin Pirevi seccadenişini arzı olmadan atama yapıldığından, yabancı kişilerin eline geçmesinden dolayı Bektaşî dervişlerin sıkıntıya düştüğü dile getirilmişti⁴⁹⁰. Bunlardan Kadı Baba'ya ait türbe XIX. yüzyıla kadar ayakta kalmayı başarmıştı. Kadı Baba'nın türbedarlık vazifesini yerine getiren Abdurrahim'in ölümünün ardından 1820 yılında boşlana bu makama Halife bin Abdullah atandı⁴⁹¹.

Evliya Çelebi, ayrıca Kaçanik'te isimsiz bir Bektaşî tekkesinin varlığından bahseder⁴⁹². Diğer bir isimsiz tekke ise Üsküp'ün Dobnice kasabasındadır. Tekke şeyhi küçük bir kubbe içinde gömülü olup, hâlihazırdaki tekkenin şeyhi olan Hüsam Dede ilmi donanıma sahipti⁴⁹³.

Yukarıda görüldüğü üzere XVII- XVIII. yüzyıllarda Üsküp sancağında arşiv vesikalarından tespit edilebilen dokuz adet Bektaşî tekkesi vardı. Bunlara ilaveten Evliya Çelebi'nin eserinde bahsettiği iki tekkede ele alındığında toplamda onbir tekke

⁴⁸⁸ VGMA Defter No: 689 Sayfa No: 19.

⁴⁸⁹ “Der-i devle mekine arz-ı abd-ı dai kemineledir ki Kırçova kazasının ulema ve süleha ve eimme ve hatib ve bi'l-umum ehl-i islam kulları mahfel-i kazada şöyle takrir-i kelam eylediler ki ... Kırçova'ya beş saat mesafe olan tekye-i harabede bulunan beş altı nefer Bektaşîlerin mahiyetleri ... olmağın ... merkumeyi derhal tekye-i harabeyi mezkûreden ihraç-ı derun-u kazadan tard ...” BOA C.AS. Dosya No:203 Gömlek No: 8714.

⁴⁹⁰ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 63.

⁴⁹¹ “Üsküb'de vaki merhum Kadı Baba türbe-i şerifi vakfının bir akçe vazife ile türbedarı olan Abdurrahim halife fevt olub yeri hali kalmağla mahlülünden erbab-ı istihkâkdan ... Halife ibn-i Abdullah eda-yı hizmet itmek şartıyla tevcih ve yedine berat-ı alişan ihsan buyrulmak ricasına evlad-ı Hacı Bektaş-ı Veli'de hala âsitânelerinde seccadenişin olan seyid şeyh Feyzullah Efendi arz itmekle mucubince bila veled mahlülünden tevcih olunmak fi 18 ... sene 1236.” VGMA Defter No: 689 Sayfa No: 25.

⁴⁹² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap 2. Cilt, s.763.

⁴⁹³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap 2. Cilt, s.787.

bulunmaktadır. Bir yerleşim birimi için onbir adet Bektaşî tekkesi hiçte azımsanmayacak bir rakamdır. Rakamların rehberliğinde, bu bölgenin Bektaşîlerin önemli merkezlerinden birisi olduğu görüşü kabul edilebilir. Bu onbir tekkenin içerisinde yer alan Harabati Baba dergâhı ise bugün hâlâ ayakta olup işlevini sürdürmektedir.

1.1.19. HEZARGRAD KAZASI

Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Hezargrad şehri, 1393 yılında Osmanlı tarafından fethedildi. Bu şehir günümüzde ise Razgrad adıyla anılmaktadır⁴⁹⁴.

1.1.19.1. Demir Baba Tekkesi

Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan Demir Baba Tekkesi, ülkenin kuzeydoğusunda Deliorman bölgesinde, Tuna boyundaki Rusçuk'u Edirne'ye bağlayan yolun üzerinde Razgrad (Hezargrad) şehri yakınlarındaki Isperih (Kemaller/ Kemanlar) köyünde bulunmaktadır⁴⁹⁵.

Demir Baba'nın babası Hacı bin Turan olup, soy zinciri 12 İmamlara dayanmaktadır⁴⁹⁶. Demir Baba doğduğunda kendisine bu adı Akyazılı Sultan vermiştir⁴⁹⁷. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde dervişleriyle beraber Rumeli serhadlerinde gazâlara katıldığı, bu arada Budin'in fethinde (1539) bulunarak burada bir tekke tesis etmiştir. Ayrıca Deliorman bölgesinin Osmanlı güreşçilik tarihinde çok önemli bir yere sahip olması, yöreden çok sayıda ünlü pehlivanın yetişmesi, kendisinin çok güçlü olmasından dolayı "Pehlivan Baba" olarak anılmıştır⁴⁹⁸.

Demir Baba tekkesinin Osmanlı döneminde yapıldığı bilinse de tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Tekkenin kendisine ait bir vakfı olup, müteferrikalardan Zülfikar adlı kişi kendi akçesiyle kazanlar satın alıp tekkeye vakfetmiştir. Fakat vakfa muhalif bazı kişiler, kazanları bir yolunu bularak ele geçirip satmışlardır. Zülfikar bu durumu padişaha bildirerek, kişiler hakkında şikâyetle

⁴⁹⁴ Machiel Kiel, "Hezargrad", TDVİA, İstanbul 1998, C. 17, s. 297.

⁴⁹⁵ M. Baha Tanman, "Demir Baba Tekkesi", TDVİA, İstanbul 1994, C. 9, s. 150.

⁴⁹⁶ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, s. 27-28.

⁴⁹⁷ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, s.68.

⁴⁹⁸ M. Baha Tanman, "Demir Baba Tekkesi", s.150; " *Ez-âncânibdiyâr-ı İslam da bir pehlivân zuhur olmuş adına Demir Pehlivândirlermiş...* " Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, s. 94.

bulunmuştur. 1 Ocak 1615 tarihinde divan-ı hümayûnda alınan karar neticesinde Hezargrad kadısına hüküm yazılarak durumun teftiş edilmesi istenilmiştir. Hükme göre; kazanları satan kişilerin mahkemeye getirilerek yargılanıp eğer suçları sabit bulunur ise kazanların tekke için alıverilmesi istenilmiştir⁴⁹⁹. Tekke, II. Mahmud dönemine kadar, elli civarında dervişle faal bir durumdadır⁵⁰⁰. 1826'da diğer Bektaşî tekkeleri gibi Demir Baba tekkesi de kapatılmıştır. Bugün ise sadece türbe ve türbenin bulunduğu avluda türbedar evi olarak bilinen ahşap bir yapı mevcuttur⁵⁰¹.

1.1.19.2. Burhan Dede Zaviyesi

Geçmiş XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar dayanan Burhan Dede zaviyesinin başında 1557 yılında Burhan Dede bulunmaktaydı⁵⁰². Muhtemelen zaviyeye ismini veren Burhan Dede'de bu kişi olmalıdır. Burhan Dede zaviyesi Bulgaristan'ın Hezargrad kazasının Çukurkişla-yı Kebir köyünde bulunmaktadır. 15 Şubat 1752 tarihinde tekkede 6 kişi vardı⁵⁰³. 1808 yılında Zaviyenin hem postunda oturan hem de vakfının başında bulunan Derviş Mustafa, isteksizce yürüttüğü bu görevinden 1824 yılında kendi isteğiyle feragat ederek ticaretle meşguliyetini sürdürmüştür. Hezargrad Naibi İbrahim Edhem Efendi, padişaha arz sunarak mevcut görevlere kayd-ı evlat şartı üzere Ömer Dede'nin geçmesinin uygun olacağı görüşünde arz da bulunmuştur. Pirevi seccadenişini olan efendinin de arzı üzerine bu göreve Ömer Dede getirilmiştir⁵⁰⁴. Muhtemelen bu tekke 1826'da kapatılmıştır.

Bulgaristan coğrafyası genel olarak değerlendirildiğinde Bektaşî tekkelerinin bazı bölgeler haricinde en yoğun olarak yaşadıkları yerlerden birisidir. Bunda Bulgar topraklarının ilk fethedilen yerler arasında olmasının etkisi vardır. Bektaşîlerin etkin

⁴⁹⁹ "Hezargrad kadısına hüküm ki dergâh-ı muallam müteferrikalarından Zülfikar südde-i saadetime arzuhal sunub kaza-i mezbûrede vâki' Timur Baba zaviyesine kendü akçesiyle alub vakf eylediği kazanların şer'i şerif ve şart-ı vakfa muhalif nâm kimesneler fuzulen satub vakfa gadr ve taaddi eylediklerin bildirmeğin şer ile görülüb vakfa aid ve raci olan alıverilmek emrim olmuştur buyurdum ki vusul buldukda bu babda sadır olan ferman-ı celil'ül kadrim üzere amel itdirüb mezbûrları meclis-i şer'e ihzar itdirüb bir defa şer' ile görülüb fasl olunmayan hususların hak ve adl üzere teftiş idüb göresin fi'l-vaki veçh ü meşruh üzere zaviye-i mezkûreye vakf eylediği kazanları fuzülen sattular ise ba'de's- sübut vakf için hüküm idüb bi kusur alıverüb şer'i şerife ve şart-ı vakfa muhalif-i teallül ve niza' itdirmeyesin." BOA A.DVNS.MHM.d.80, Hüküm No: 1162.

⁵⁰⁰ Fatma Rodoplu, "Türklerin Balkanlardaki Manevî Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, 2013, s. 128.

⁵⁰¹ Tuba Hatipler Çibik, *Balkanlardaki Bektaşî Tekkelerinin Enerji Verimliliği Açısından Değerlendirilmesi: Harabati Baba Dergâhı Örneği*, s. 25.

⁵⁰² BOA TT.d. 382, s. 350.

⁵⁰³ "Zaviye-i Burhan Dede sâkinan-ı tekyenişin der karye-i Çukurkişla-yı Kebir..." BOA KK.d.2915, s. 38.

⁵⁰⁴ BOA C.EV Dosya No: 138 Gömlek No: 6852; VGMA Defter No: 689 Sayfa No: 86.

olmadığı şehirlerin başında Sofya ve Samokov gibi merkezler gelmektedir. Bektaşiler, özellikle Kuzey Bulgaristanda, etkin olmuşlardır. Öyleki Halime Doğru ortaya koyduğu çalışmasında Sağ kol üzerinde Baba, Dede ve Şeyh adını taşıyan birçok yerleşim yerinin var olduğunu belirtmiştir⁵⁰⁵.

Hezergrad kazasında ele alınan yüzyıllar içerisinde iki adet Bektaşî tekkesi vardı. Özellikle bunlardan Demir Baba zaviyesi Balkanlar'da epey ün salmıştı. Kendi adına bir velayetnâme dahi yazılan Demir Baba, aynı zamanda ünlü bir pehlivandı da. Tüm bu özelliklerinden dolayı Balkan coğrafyasında tanınmıştır.

1.1.20. PLEVNE KAZASI

Günümüzde Kuzey Bulgaristan'da yer alıp, adı Plevne olup, 1393-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer almıştır⁵⁰⁶.

1.1.20.1. Baykuş Baba Zaviyesi

Geçmiş XVII. yüzyılın ortalarına kadar giden Baykuş Baba Zaviyesi, Plevne'de bulunuyordu. Bilinen ilk şeyhi ve zaviyedarı Şeyh Musa olup, Şeyh Musa'nın ölümünün ardından yerine Plevne kadısı Abdülhadi Efendi'nin arzıyla 21-30 Ekim 1673 tarihinde Şeyh İvaz geçti. Şeyh İvaz'dan sonra Plevne kadısı Mustafa Efendi'nin arzıyla Derviş Ali Halife 1689 senesinde zaviyenin başına geçti. Daha sonra zaviyedarlık makamına sırasıyla 27 Kasım 1711 tarihinde Şeyh Ahmed, 30 Eylül 1737 tarihinde Ali Halife, 8 Nisan 1749 tarihinde Abdullah Efendi, 29 Mayıs 1752 tarihinde ise Derviş Mehmed oturdu⁵⁰⁷. Derviş Mehmed'in zaviyedarlığına müdahalelerde bulunulsa da 28 Temmuz 1758 tarihinde Reisülküttap tarafından verilen ilam

⁵⁰⁵ Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, s. 170-172.

⁵⁰⁶ Machiel Kiel, "Plevne", TDVİA, İstanbul 2007, C. 34, s. 302.

⁵⁰⁷ "Plevne (de) ... Baykuş Baba zaviyesinde ... zaviyedar olan Şeyh Musa fevt olup mahlulünden erbab-ı istihkakdan Şeyh İvaz Efendi her veçhile layık ve mahal ve müstehak olmağın tevcih olunub yedine berat-ı şerif-i alişan verilmek ricasına kadı Abdülhadi Efendi arz itmeğın mucebince tevcih 1084 evasıt-ı Receb'inde ba'de mezbur Şeyh İvaz Efendi fevt olup mahlulünden Derviş Ali Halife'ye Kadı Mustafa Efendi arzıyla sene 1101 mezbur Derviş Ali dahi fevt olup mahlulünden Şeyh Ahmed bin Ali kadı Mehmed Efendi arzıyla fi 16 Şevval sene 1123 tevcih ve berat ba'de mezbur Şeyh Ahmed ibn Ali dahi fevt olup mahlulden Ali Halife'ye naib Osman Efendi arzıyla fi 5 Cemaziyelahir sene 1150 tevcih ve berat ba'de el-hac Ali'nin mahlulünden el-hac Abdullah'a ... fi 19 Rebiülahir sene 1162 tevcih ve berat ... Derviş Mehmed Halife'ye hâlâ Hacı Bektaş Veli seccadesinde seccadenişin olan tarafından âsitânedeki vekil olan Derviş Mustafa arzıyla sene 1165 fi 15 Receb-i şerifinde tevcih olunub ..." *VGMA Defter No: 652-2 Sayfa No: 21.*

doğrultusunda zaviyedarlığı yeniden tasdik edildi⁵⁰⁸. Baykuş Baba zaviyesi hakkında daha fazla bilgi yoktur.

Görüldüğü üzere Plevne kazasında XVII-XVIII. yüzyıllarda bir adet Bektaşî vardı.

1.1.21. RUSÇUK KAZASI

1393 senesinde fethedilen Rusçuk, günümüzde Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan önemli bir şehir olup, adı Ruse'dir⁵⁰⁹.

1.1.21.1.Horasanî Ali Baba Tekkesi

Tekke, Rusçuk'un güneydoğusunda bulunan Lipnik ormanında XVIII. yüzyılın sonlarında Bektaşî tarikatına mensup Horasanlı Ali baba tarafından kurulmuştur. Tekke'nin bulunduğu arazide daha önce "Sv. İliya" adı verilen bir Manastır mevcuttur ancak manastırın XVIII. yüzyılda yıkılması ile birlikte harap ve ıssız olan bu bölgeye Dervişler gelip yerleşmeye başlamıştır. Tekke'nin kurucusu Ali Baba'nın Horasan'dan başlayan yolculuğu Rusçuk da sona ermiş ve Ali Baba yine bir Bektaşî Tekkesi olan Hızır Baba tekkesinde muhtemelen bir süre ikamet etmiştir. Ali Baba'nın bu ikâmeti sırasında şöhret'i kısa zamanda etrafa yayılmış ve dönemin Rusçuk ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın dikkatini çekmiştir. İsmail Ağa bahsedilen manastırında bulunduğu araziye Ali Baba'ya tahsis etmiş ve onun burada bir teklif kurmasını orman ve arazi gelirlerinden istifade ederek burayı şenlendirmesini istemiştir⁵¹⁰. Tekkesini kuran Horasanî Ali Baba, uzun soluklu bir faaliyet yıllarını göremeden tekkesi 1826 yılında II. Mahmud tarafından kaptılmıştır.

1.1.21.2. Şüca Dede Zaviyesi

Şüca Dede zaviyesi, Rusçuk kazasının Orhan-ı sağır köyünde bulunmaktaydı⁵¹¹. Kendisine ait bir vakfı olan Şüca Dede zaviyesinin vakfına bağlı olan köyün gelirleri gelen geçen misafirlere aktarılması için şart koşulmuş idi⁵¹². Zaviyedar olan Şeyh

⁵⁰⁸ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 24.

⁵⁰⁹ Machiel Kiel, "Rusçuk", TDVİA, İstanbul 2008, C. 35, s. 246-247.

⁵¹⁰ Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Bektaşî Tekkeleri Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba Tekkeleri", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, Edt. Meral Bayrak (Ferlibaş), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 280.

⁵¹¹ "Rusçuk kazasına tabi Orhan-ı Sağır nam karyede Şüca Baba zaviyesinde ..." VGMA HD 1200 Sayfa No: 38.

⁵¹² BOA C.EV. Dosya No: 647 Gömlek No: 32609.

Mehmed'in ölümü üzerine 5 Ağustos 1681 tarihinde büyük oğlu Abdi geçmiştir⁵¹³. 1751 tarihli vesikadan anlaşılacağı üzere zaviye 130 yılı aşkın bir süredir evladiyet üzere yönetilmekteydi⁵¹⁴. Bu ifadeden zaviyenin XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren aktif olduğu çıkarımına varılabilir. 1731 senesinde zaviyedarlığa Seyid Mustafa geçti⁵¹⁵. Zaviyedar Seyid Mustafa'nın ardından yerine oğlu Seyid Ali 1761 tarihinde geçti⁵¹⁶. Seyid Ali'nin de hakka yürümesinden sonra Rusçuk kadısı ve Pirevi seccadenişini Abdüllatif Efendi'nin arzlarıyla kardeşi Derviş İsmail, vakıf gelirlerini gelen misafirlere sarf etme şartıyla 2 Ağustos 1779 tarihinde zaviyedarlık makamına oturdu⁵¹⁷.

1.1.21.3. Tay Hızır Ali Baba Tekkesi

Rusçuk kazasında Tay Hızır adlı köyde bulunan Ali Baba Tekkesi⁵¹⁸, farklı kayıtlarda Dayi Hızır olarak da geçmektedir⁵¹⁹. Tekke, Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilmiştir⁵²⁰. Kanuni dönemindeki tapu tahrir kayıtlarına bu tekkenin varlığı yansımış ve tekkenin bulunduğu köyün şerî ve örfî vergilerini, gelen geçen yolculara harcamak şartı ile bu zaviyeye bırakılmıştır⁵²¹. 1585- 1586 yıllarında Tay Hızır köyünde 15 kişi bulunmaktadır. Köyde sakin olan kişilerin isimlerine bakıldığında Arslan Divane, Divane Ahmed, Mansur İlyas, Rıdvan Saltık ve Ahmed Saltık gibi Bektaşiliği çağrıştıracak isimler kullanılmıştır⁵²². 1620 senesinde tekkenin başında Abdülmümin ve oğlu Veli vardı fakat bunlar tekkeyi gözetmedikleri için tekkenişinlik dürüst ve dindar bir kişiliğe sahip olan İshak adlı şahsa verildi⁵²³. Zaviyenin

⁵¹³ BOA İE.EV. Dosya No: 16 Gömelk No: 1887.

⁵¹⁴ "... evladiyet ve meşrutiyet üzere yüz otuz seneden berü mutasarrıflar ..." VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 121.

⁵¹⁵ VGMA HD 1200 Sayfa No: 38.

⁵¹⁶ BOA C.EV. Dosya No: 647 Gömelk No: 32609.

⁵¹⁷ "... es-seyid Ali bin Kebir Seyid Mustafa bila veled fevt olub ... karındaşı İsmail halife ibni Seyid Mustafa her veçhile mahal ve müstehak olduğunu kaza-i merkum kadısı el-hac Mehmed Efendi ilam itmeğın ... evlad-ı Hacı Bektaş Veli'den hala âsitanelerinde seccadenişin olan eş-şeyh Abdüllatif Efendi arz itmeğle ... tevcih olundu fi 19 Receb sene 1193" VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 94.

⁵¹⁸ "Medine-i Rusçuk'da vâki 'Tay Hızır ve diğer-i ma'rûf Ali Baba zaviyesi ..." BOA A.DVNS.RSK.d.78, s. 117; BOA TT.d. 439, s. 100. Ayrıca bu dönemdeki kayıta tekke de 1 zaviyedar ve 13 adet derviş olup, bunlar avarız vergisinden muaf tutulmuşlardır.

⁵¹⁹ BOA D.KEV.d. 22388, s.10; Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Bektaşî Tekkeleri Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba Tekkeleri", s. 272.

⁵²⁰ "Rusçuk kazasına tabi ... nahiyesinde Day Hızır nâm karyede Sultan Süleyman bina eylediği zaviyenin..." BOA D.KEV.d. 22388, s.10.

⁵²¹ BOA TT.d. 382 s. 151, Kayıt No: 101.

⁵²² BOA TT.d.625, s.47-48.

⁵²³ "... tekyenişini Abdülmümin ve oğlu Veli tekyeyi gözetmeyüb gadri olmağın İshak nâm kimesneye tevcih olunup berâtila mutasarrıf iken mezbûr Veli hilaf-ı vaki inha ile ibka idüb lakin... İshak müstakim ve dindar olub tekyeye nafi olmağın tevcih olunmak ricasına kadı Mehmed arziyla ..." BOA D.KEV.d. 22388, s.10.

zaviyedarlık ve vakfin mütevellilik görevlerini bilgin kişiliğe sahip olan Ahmed Halife bin Abdurrahman, Mehmed Efendi ve oğlu Ahmed efendi yürütürken Dede Sultan adlı bir hatun ortaya çıkarak bir yolunu bulup, bu vazifeleri üzerine geçirir. 1748 senesinde yukarıda adı geçen ve salih bir kişi olan Ahmed Halife, Rusçuk kadısı İbrahim Efendi'nin de arzıyla 1748 senesinde zaviyedarlığa atanır. Fakat ayanlık iddiasında bulunan bazı kişilerin zaviyeye müdahalede bulunup, Ahmed halifeyi bertaraf etme çabaları, onu zor duruma sokmuştur. Aslında zaviyenin kurucusu olan Ali Baba'nın kendisinden sonra vakfi ve zaviyeyi idare edecek kişinin âlim ve bilgin kişiler arasından hak eden kişiye verilmesi şartı Ahmed halifenin işini kolaylaştırmış ve Pirevinin arzıyla 4 Kasım 1754 senesinde Ahmed Halife yeniden zaviyedarlığa atanmıştır⁵²⁴. 1756 senesine gelindiğinde Ahmed halife hem zaviyedarlığı ve vakfin tevliyetini Derviş Ahmed adlı başka bir zata bırakmıştır⁵²⁵. XVIII. yüzyılda da faal olan tekke, 1826'da kapatılmıştır.

Bektaşiler için Rusçuk önemli bir merkezdir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda burada aktif olan üç tekke faaliyetlerini 1826 yılına kadar devam ettirmişlerdir.

1.1.22. DUBNİÇE KAZASI

1395 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Dubniçe, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde bulunmaktadır. Dubniçe, XVI. yüzyılda Köstendil kazasına bağlı nahiye idi. Bu yüzyılda Dubniçe'ye ait olan köyler zaman zaman Cuma nahiyesine bağlanmıştır⁵²⁶. Bu açık örnekte görüldüğü üzere yapılan bazı tahrirlerde yerleşim birimlerinin ait oldukları kazalar değiştiği için buraya ait olan tekkelerde doğal olarak idarî manada yer değiştirmektedir.

1.1.22.1.Hızır Baba Zaviyesi

Hızır Baba Zaviyesi'nin geçmişi, arşiv kaynakları doğrultusunda XV. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Muhtemelen Hızır Baba tarafından kurulan bu zaviyenin kendisine ait müstakil bir vakfi vardır. Zaviye, Dunbiçe kazasının Ziyaretbeli köyünde bulunmaktadır⁵²⁷. Zaviye yönetimi, ehil olan dervişlere bırakılmıştır. Fakat kadıların bu zaviyeye müdahalede bulunup, zaviyeyi ve vakfini idare etmesi için kişiler önerilse de

⁵²⁴ BOA A.DVNS.RSK.d.78, s. 117.

⁵²⁵ BOA A.DVNS.RSK.d.78, s. 498.

⁵²⁶ Musa Sezer, "XVI. Yüzyılda Köstendil İlhası", Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2017, (Basılmamış Doktora Tezi) s. 111- 115.

⁵²⁷ "Karye-i Ziyaretbeli zaviye-i Hızır Baba veled-i Timurtaş Beğ..." BOA TT.d.370, s. 325.

bu durum, II. Bayezid tarafından kabul görmeyerek mevcut pozisyon, I. Selim tarafından da aynen tasdik edilir. Kanuni dönemine ait olan tahrir defterinde “Hizmetkaran-ı zaviye-i mezkure” başlığı altında 20 kişi yazılmıştır. Bunlar arasında Hürrem Abdal veled Abdullah, Kurban veled Murad, Saltık veled Abdullah ve Şüca Baba gibi isimler yer almaktadır⁵²⁸. 1530 senesinde Hızır Baba zaviyesine ait zemin, bağ, asiya ve çayırar bulunmaktadır⁵²⁹. 1572 yılında Hızır Baba zaviyesinin Küçük Ahiobası köyünde iki taşlı, Plajeva köyünde üçtaşlı ve Boboşeva köyünde dört taşlı değirmeni var idi⁵³⁰. Vekayinâme kayıtlarından tekkenin XVII. yüzyılda aktif olduğu anlaşılmaktadır. 30 Kasım 1670 tarihinde tekkenin etrafında padişah için büyük bir av tertiplenmiştir⁵³¹. 1720 yılında Şeyh Ahmed zaviyedar iken ondan önce babası Musa Dede, Musa Dede’den önce ise cediti Ali Baba şeyhlik yapmıştır⁵³². Zaviye’nin başında 1723 senesinde Şeyh Mustafa bulunmaktadır⁵³³. Şeyh Mustafa görevi oğlu Şeyh Said Efendi’ye bırakmak istese de, Said Efendi’nin Bektaşî olmadığı ve dolayısıyla Bektaşî terbiyesini almamasından ötürü zaviyedarlığına karşı çıkılarak başka bir Mustafa adlı kişi zaviyedar oldu. Fakat Said Efendi’nin Bektaşî olduğunu ve bu tarikatın terbiyesiyle yoğrulduğunu kanıtlaması üzerine 14 Haziran 1733’te zaviyedarlık görevi Said Efendi’ye tevdi edildi⁵³⁴. 22 Ağustos 1764 tarihinde zaviyedarlık Ahmed Halife’ye verildi⁵³⁵. 1767 yılında ise zaviye vakfına ait paraların ele geçirilmesi hususunda Halil Dede ile zaviyedar olan Hasan Dede arasında çekişme yaşanmıştır⁵³⁶. 1768’de Hasan

⁵²⁸ BOA TT.d.385, s. 344.

⁵²⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi 167 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri, Cilt 1, Ankara 2003, s. 208.

⁵³⁰ TKG. KK. TT.d. 88, vr 130a- 130b, 180b- 181a; TKG. KK. TT.d. 89, vr 423b.

⁵³¹ “... Biri dahi yigirmi beş bin reaya ferman buyurulmak üzere Hızır Baba Tekkesi’nden Mustafa Paşa Cisri’ne dek sürüldü. Bu zikr olunan sürgünlerin cümlesinden sayd olunan ceman iki yüz altmış beş karaca ve iki sağan tadâd olunup sair vuhûş-ı bî-şumâr rakamzede-i hisâb itibâr olunmadı. Tamam murad-ı mülûkâneleri üzre geşt ü güzâr ve sayd ü şikâr buyurulmuş idi.” Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinâmesi, s. 346.

⁵³² “Zaviye-i mezbûreye hidametden iş bu Şeyh Ahmed nâm kimesnenin babası Musa Dede ve cediti Ali Dede kırk seneden mütecevüz zaviye-i mezbûrede âyende ve revendeye misafirine ve ikram üzre olub...” BOA İE. Dosya No: 7 Gömlek No: 708.

⁵³³ BOA C.EV Dosya No: 250 Gömlek No: 12595.

⁵³⁴ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 63.

⁵³⁵ “... Derviş es- seyid el hac Ahmed halife zide salallahu her veçhile mahal ve müstahak olmağın ... bin yüz yetmiş sekiz senesi Saferinin yigirmi üçüncü günü tarihle müverrih virilan ruûs-ı hümayûn mucibince bu berât-ı hümayûn arz-ı mekrun virdüm ...” BOA AE. SMST. III Dosya No: 54 Gömlek No: 3968; VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 94.

⁵³⁶ “... yetmiş yaşından mütecevüz kürve-i Bektaşiyandan Hacı Halil Dede kullarının Rumelinde vâki’ Dubnice kazasında Hızır Baba zaviyesi evkafından yevmi altı akçe nezâret ve yevmi dört akçe müezzinlik iki kıta berâtıyla on akçe vazîfeye mutasarrif olub ... tekye-i mezbûrede devam-ı ömr-ü devlet-i padişahiden gayri işgalim olmayub vazife-i mezbûrlerime ... ider iken tekye-i mezbûrenin bir takrib ile mütevellî ve ve zaviyedarı olan Hasan Dede mutasarrif olduğu irad-ı vakfa kanaat itmeyüb tamah-ı hamından naşi bu kullarının on akçe vazîfemi ref’ ...” BOA C.EV. Dosya No: 467 Gömlek No: 23636.

Dede'nin ölümünün ardından zaviyedarlık makamına Hasan Dede'nin büyük oğlu Derviş Lütfullah, 29 Kasım 1768 tarihinde atandı⁵³⁷. 1826'da kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

Hızır, Alevi ve Bektaşî zümresi tarafından kutsal kabul edilen bir kişidir. Bu topluluk genelde dara düştüklerinde, zor durumda kaldıklarında Hızır'dan medet umarlar. Bundan dolayıdır ki Hızır ismi Bektaşîler tarafından yaygın olarak kullanılan isimlerdendir. Ve yine bu yüzden Osmanlı coğrafyasında Hızır ismini taşıyan birçok Bektaşî tekkesi bulunmaktadır.

1.1.23. NİĞBOLU KAZASI

Niğbolu, bugün Bulgaristan'ın sınırları içerisinde Tuna Nehri'nin kenarında yer alıp, Nikopol ismiyle anılan bir şehirdir. Niğbolu, 1395 yılında Yıldırım Bayezid tarafından fethedilmesinin ardından Osmanlı sınırlarına ilhak edilmiştir⁵³⁸.

1.1.23.1. Ali Koç Baba Zaviyesi

Ali Koç Baba ve dervişleri tarafından Niğbolu'da kurulmuştur. Zaviyenin banisi olan ve bugün Ali Koç Baba olarak anılan zat, Niğbolu şehri'nin güney tarafında ve büyük bir kaya üzerinde bulunan türbesinde medfundur. Kayanın altında bulunan alana halk tarafından tekke adı verilmektedir⁵³⁹. Niğbolu şehrinin ele geçirilmesinin ardından bu bölgeye doğru Anadolu'dan göçler başlamıştır. Nitekim buraya Anadolu'nun kuzeyinde Osmancık'ta bulunan Koyun Baba'nın müridi olan Ali Koç Baba⁵⁴⁰ ve dervişleri gelerek bir tekke kurmuştur. XVI. yüzyıla ait bir vakıf defterinde tekkeden söz edilir ve bu dervişlere Fâtiş Sultan Mehmed tarafından mülk araziler bağışlandığı belirtilir⁵⁴¹.

Yörede yüzyıllardır anlatılagelen sözlü geleneğe göre Ali Koç Baba, Kızıl Deli Sultan'ın oğludur. Ali Koç Baba, Niğbolu Savaşı'nda, Yıldırım Bayezid komutasındaki

⁵³⁷ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 137.

⁵³⁸ Machiel Kiel, "Niğbolu", TDVİA, İstanbul 2007, C. 33, s. 87.

⁵³⁹ Lyubomir Mikov, *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşî Kültürü*, (Çev. Orlin Sabev), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008 s. 93.

⁵⁴⁰ TKG.KK.TTd.559, s.113. "Merhûm Koyun Baba dervişlerinden Ali Koçî nâm sâhib-i velâyet derviş ki, Nefs-i Niğbolu'da olan zâviyesinin asla ve kat'a bir akçe vâridâtı olmamağın ..."

⁵⁴¹ Machiel Kiel, "Niğbolu", s.88.

Türk ordusunda akıncı beyi olarak görev almış ve savaş esnasında şehit olmuştur⁵⁴². Ali Koç Baba'nın birçok yararlılıklar gösterdiği ve bu savaşa katılan Bulgar kralı Şişman'ı öldürdüğü de yaygın anlatılar arasındadır. Türbenin bulunduğu alan burada yaşayan Hristiyanlarca da kutsal kabul edilmekte olup, buraya Tanrı Mezarı adı verilmektedir. Bulgarlar, burada yatan kişinin Ali Koç Baba değil son Bulgar kralı Şişman olduğuna inanmaktadır⁵⁴³.

Zaviye, arşiv kayıtlarında Dervişan ya da diğer adıyla Bulgarine-i Küçük adlı köyde bulunmaktadır⁵⁴⁴. 1530 yılında Dervişan adlı köyün yıllık geliri 1.061 akçe idi⁵⁴⁵. 1712 senesinde vakfın başında Mahmud adlı kişi olup, bu tarihte vakıf üzerinde çekişmeler yaşanmaktadır⁵⁴⁶. Mahmud, hizmette kusurlu bulunduğu için görevden alınarak yerine Mustafa Halife 9 Haziran 1712 tarihinde atanır⁵⁴⁷. 1756 senesinde zaviyedar olan Derviş Mahmud, beratını yenilemek için Niğbolu'da ikamet eden Derviş Halil'e verir. Derviş Halil, beratı yenileyip Niğbolu'ya geri döndüğünde elindeki yeni beratını kaybeder. Bunun üzerine Derviş Mahmud, Pirevi seccadenişinin arzıyla yeni bir berat talep etmesi üzerine kendisine 16 Haziran 1756 tarihinde berat tevcih edilir⁵⁴⁸. Mart 1797'de zaviye Mütevellisi olarak Şeyh İbrahim kayıtlara yansımıştır⁵⁴⁹. 1826'da Bektaşiliğin yasaklanmasıyla birlikte birçok Bektaşî tekkesi gibi Ali Koç Baba tekkesi de yıktırılmıştır⁵⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nde kaza ve nahiyelerin idarî taksimatta sık sık sınır değiştirmeleri bazı yerleşim birimlerinin sınırlarını daraltmaktadır. Nitekim Niğbolu'da bir adet Bektaşî tekkesi varmış gibi gözüksede Niğbolu, sancak statüsünde değerlendirildiğinde sınırları içerisinde birçok kaza yer almakta ve dolayısıyla onlarca

⁵⁴² Hacı Yılmaz ve Coşkun Kökel, "Ali Koç Baba Ocağı İle İlgili Kısa Bir Değerlendirme ve İki Yeni Şecere", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 36, 2005, 127.

⁵⁴³ Refik Engin, "Bir Madalyon Bir Tarih Ali Koç Baba ve Yaşayan Erkânı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 31, 2004, 33-67.

⁵⁴⁴ BOA C.EV Dosya No: 152 Gömlek No: 7562.

⁵⁴⁵ BOA TT.d 370, s. 523.

⁵⁴⁶ BOA C.EV. Dosya No: 432 Gömlek No: 21873.

⁵⁴⁷ "Niğbolu'da vâki' müteveffâ Ali Koç Baba zaviyesi vakfının mütevellisi Mahmud hizmette hamr olduğundan maada tekye-i mezbûreyi tamir ve termim ve müderrisine vazifesin virmekte muhalefet idüb ... olmağla Mustafa Halifeye ... deyü tevcih olunub ..." A.DVNS.RSK.d.12, s. 84; Vakfın tevliyetini bırakmak istemeyen Mahmud, Mustafa halifenin müderrislikle yetinemeyerek tevliyeti haksız yere ele geçirdiğini kanıtladığı için 29 Ağustos 1712 tarihinde vakıfla ilgili görevi kendisine iade edilmiştir. Bkz. BOA A.DVNS.RSK.d.12, s. 355.

⁵⁴⁸ BOA A.DVNS.RSK.d.78, s. 391.

⁵⁴⁹ BOA C.EV Dosya No: 401 Gömlek No: 20343.

⁵⁵⁰ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması(1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s.123.

Bektaşî tekkesine ev sahibi yaptığı görülmektedir⁵⁵¹. Niğbolu kazası özelinde Ali Koç Baba'ya dönüldüğünde Ali Koç Baba'nın hem Hıristiyanlar hemde Bektaşîler tarafından kutsal bir şahsiyet olarak kabul görmesi, onun yörede daha fazla isim yapmasını sağlamıştır. Ali Koç Baba'nın diğer bir özelliği ise hâlâ günümüzde pir olarak kabul edilip, sürekliliğinin sürülmesidir⁵⁵².

1.1.24. YENİCE-İ VARDAR KAZASI

Bu yerleşim birimi XIV. yüzyılın sonlarında Evrenos Bey tarafından kurulmuştur. Günümüzde Yunanistan sınırları içinde yer alıp, adı Giannitsa'dır⁵⁵³.

1.1.24.1. Bayezid Baba Âsitanesi

Bayezid Baba zaviyesi, Osmanlı döneminde Selanik kazası sınırları içerisinde olan Vardar Nahiyesinin Babaköy adlı köyde bulunmaktadır. Zaviye'yi Malkoçoğulları'ndan Bali Bey inşa ettirip, Babaköy'üde zaviyeye vakfetmiştir⁵⁵⁴. Vakıf şartına bakıldığında köyden elde edilen oşür ve diğer mahsullerin gelirleri ilk olarak vakıf görevlilerine verilmiştir. Sonra tekke ve türbede gereklilik arz eden bakım ve tamirden sonra artan gelir, tekkede postnişin olan Bektaşî şeyh ve dervişlerine ve gelip geçen misafirlerin iaşelerine sarf ediliyordu⁵⁵⁵. Ayrıca zaviyenin vakfını idare edecek kişilerin Bayezid Baba'nın evlatlarına, eğer ki Bayezid Baba'nın soyu tükenirse Hasan Baba'nın evlatlarına, Hasan Baba'nın da soyu tükenirse şerî olarak bilgililerim oylarıyla hak eden şahıslara verilmesi şart koşulmuş idi⁵⁵⁶. 1530 yılında Babaköy'de 22 Müslüman hane ve 2 mücerred, 27 gebran hanesi bulunmaktadır. Köyün hâsılatı ise 5012 akçedir. Bayezid Baba'nın mekânı Âsıtane olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte

⁵⁵¹ XVI. Yüzyılda Niğbolu sancağının kazaları şunlardır: Niğbolu, Çernovi, Eski Cuma, Hezargrad, Hotaliç, İvraca, İzladı, Lofça, Plevne, Rahova, Şumnu, Tırnova, Yanbolu, Yenice-i Zağra, Zağra-i Eskihsar ve Zıştovi kazasıdır. Bkz. Selçuk Demir, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı", Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2014, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 87-131.

⁵⁵² Ersin Öздоğru, "Ali Koç Baba Ocağı Dedesi Seydi Koç İle Söyleşi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 43, 2007, s. 1.

⁵⁵³ Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", TDVİA, İstanbul 2013, C. 43, s.445-446.

⁵⁵⁴ VGMA Defter No: 1212 Sayfa No:43; Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.137-138.

⁵⁵⁵ "... senevi hasul olan aşar ve sair mahsulatdan mürtezika-i vakfın vazifeleri virildikten sonra iktiza iden tamirat ve termimatına ve fazlası taraf-ı Bektaşîyandan tekve-i mezbûrede postnişin olan şeyh ve fukarasına ve âyende ve revende misafirinin ta'âmiyelerine harc ve sarf olunmak üzere ber muceb-i vakfiye ..." BOA AE. SMST. III Dosya No: 72 Gömlek No: 5318.

⁵⁵⁶ "... zaviyeye vakf ve tevliyetini Bayezid Baba nâm azizin zatına ve evlad ve evladına ba'del-inkırâz Hasan Baba nâm azize ve evlad-ı evladına ve ba'de 'l inkırâz rey-i hakim'ül şer ile müstehakına tevcih oluna deyü şart ve tayin eyledikten sonra ..." BOA C.EV. Dosya No: 398 Gömlek No: 20177.

Bayezid Baba Asıtanesi'nde 21 kişi bulunmaktaydı⁵⁵⁷. Tarihsiz diğere bir tahrir kaydında ise Bayezid Baba Asıtanesi'nde 35 hizmetkâr vardı⁵⁵⁸. 6 Ekim 1641 tarihli cizye defterine göre Babaköy'de cizye vermekle yükümlü 35 kişi yazılmıştır⁵⁵⁹. 9 Ocak 1682 tarihinde ise köyde ikamet edip, cizye vermekle yükümlü Hristiyan sayısı 49'a yükselmiştir⁵⁶⁰. XVII. yüzyılın ikinci yarısında köyde 9 adet çiftlik bulunmaktadır⁵⁶¹. 1743'te zaviyenin faal olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır⁵⁶². Bu tarihte zaviyenin başında bulunan Derviş Mehmed, 25 seneden beri yani 1718'den itibaren zaviyenin gelirlerini kendi umuruna sarf etmiş, zaviyedekilerin talepleri doğrultusunda ise azledilerek yerine Teslim Abdal atanmıştır⁵⁶³. 1755 senesinde evladiyet üzere vakfın mütevellileri olan Cafer ve Osman Beylerin o yıla ait gelirleri vakfa harcamadıkları için tekkenin ve türbenin sıkıntı içine düşmesine sebebiyet verdiklerinden, tekke sakinleri tarafından şikâyet edilmişlerdir⁵⁶⁴. 1826 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Bayezid Baba Âsitanesi, 1826 yılında kapatılarak kapılarına kilit vurulmuştur.

1.1.24.2. Hasan Baba Zaviyesi

Yenice-i Vardar nahiyesinin Esirlik adlı köyünde bulunan Hasan Baba zaviyesi, Hasan Baba tarafından kurulmuştur. Tekkenin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmese de XVIII. yüzyılda aktif olduğu arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Hasan Baba zaviyesine 11 Mayıs 1743 tarihinde Teslim Abdal bin Ali, zaviyedarlık ve türbedarlık makamlarına atanmak için arzda bulunmuştur⁵⁶⁵. 1774 senesinde Derviş Ali'nin yerine Derviş Ömer bin Mustafa'nın atanması için Pirevi'nin Seccadenişini tarafından arzda bulunulmuştur⁵⁶⁶. 27 Nisan 1783 tarihinde zaviyedar olarak Şeyh İbrahim atanmıştır⁵⁶⁷. Şeyh İbrahim elindeki zaviyedarlık beratını 1794 senesinde kaybetmesinin üzerine, Hacı Bektaş Veli seccadenişini aracılığıyla kendisine yeni bir

⁵⁵⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi 167 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri, Cilt 1, Ankara 2003, s.103.

⁵⁵⁸ BOA TT.d. 723, s. 948.

⁵⁵⁹ BOA MAD.d. 1100, s. 16.

⁵⁶⁰ BOA MAD.d. 7252, s. 71.

⁵⁶¹ BOA MAD.d. 3041, s. 45.

⁵⁶² BOA A.DVNS.AHKR.d.3 Sayfa: 12.

⁵⁶³ VGMA Defter No: 1212 Sayfa No: 43.

⁵⁶⁴ BOA AE. SMST. III Dosya No: 72 Gömlek No: 5318.

⁵⁶⁵ "... Hasan Baba nam azizin türbe ve zaviyesinde murûr-ı eyyam ile türbedâr ve zaviyedârı olmayub nâ-ehil yedinde harâbe-müşrif ve hizmet-i lâzimesi hâlî ve mu'attal kalmağın erbâb-ı istihkâkdan işbu bais-i 'arz-ı ubudiyet Teslim Baba ibn Ali nâm nâm kimesne her veçhile lâyük ve müstahak olmağla türbedarlık ve zaviyedârlik merkurum dailerine tevcih ..." Değerli vd., *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 133.

⁵⁶⁶ BOA C.EV. Dosya No:484 Gömlek No: 24485.

⁵⁶⁷ AE. SSLM. III Dosya No: 85 Gömlek No: 5151.

berat verilmesini istemiştir⁵⁶⁸. Şeyh İbrahim'in ölümünün ardından boş kalan zaviyedarlık makamına atanmak için Osman bin Mustafa 9 Mart 1801 tarihinde arzda bulunmuştur⁵⁶⁹.

Yenice-i Vardar kazası özellikle bünyesinde barındırdığı Bayezid Baba Âsitanesiyle Bektaşilerin önemli bir merkezi hâline gelmiştir. Bilhassa bu dergâh için âsitane tabirinin kullanılması, onun diğer tekkeler arasındaki farkını ortaya koymaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan Bayezid Baba Âsitanesi etrafındaki Hasan Baba Zaviyesini de manevi otoritesi altına almış ve zaviyedarı aynı zamanda Hasan Baba Zaviyesini'de idare etmiştir.

1.1.25. DOBRUCA KAZASI

Dobruca olarak adlandırılan bölge, bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları içerisindeki bir alanı kapsamaktadır. Dobruca'nın batısında Tuna, doğusunda Karadeniz, güneyinde ise Deliorman yer almaktadır⁵⁷⁰. Dobruca bölgesine ilk Türk kafilesi 1265-1275 yılları arasında yerleşmiştir. Bu topluluğun torunları bugün Gagavuz olarak bilinen halktır⁵⁷¹. Dobruca bölgesi 1400 yılından itibaren Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur.

1.1.25.1. Durmuş Baba Sultan Zaviyesi

Durmuş Baba Sultan Zaviyesi Babadağı'nda bulunmaktaydı. Durmuş Baba Zaviyesi'ne ait ilk ve tek vesika 1750 yılına aittir. Zaviyedarlık görevi Derviş Hüseyin'in uhdesinden alınarak 1750 senesinde Derviş Mustafa'ya verildi. Derviş Mustafa'nın zaviyedarlık vazifesi 1755 yılında yenilendi⁵⁷².

⁵⁶⁸ “... yedinde olan berâtını zayi itmekle müceddeden berât-ı şerîfi âlişâna muhtaç olmağın ...” BOA C.EV. Dosya No: 323 Gömlek No: 16417.

⁵⁶⁹ “... Medine-i Yenice-i Vardar kazasına tabi Esirlik nâm karyede medfûn ve mağfûrîn-leh Hasan Baba nâm sahib'ül-hayrın karye-i mezbûrede vâki' bina ve ihya eylediği zaviyesinde bundan akdem şeyh olan İbrahim bin Hamdullah bila veled fevt olub yeri hali ve hizmeti lazimesi muattal kalmağın yedine erbâb-ı istihkakdan işbu bais-i arz-ı ubudiyet Osman bin Mustafa daileri diyanet ile ... olmağın her vechile layık ve mahal-i müstahak olduğuna binaen zaviye-i mezkûreyi merkum daileri üzerine tevcih ...” AE. SSLM. III Dosya No: 85 Gömlek No: 5151.

⁵⁷⁰ Kemal Karpat, “Dobruca”, TDVİA, İstanbul 1994, C. 9, s. 482-483.

⁵⁷¹ Kemal Karpat, *The Politicization of İslam Reconstructing Identity, State, Faith and Community in the Late Ottoman State*, Oxford University Press, Newyork 2001, s. 341.

⁵⁷² “Babadağı kazasında Durmuş Baba Sultan Zaviyesinin Derviş Hüseyin refinden Derviş Mustafa an Bektaşîye seccadenişin arzıyla fi 18 ... sene 1163 de tevcih olunub üzerinde iken teccid evasıt-ı .. sene 1168” VGMA HD 1215 Sayfa No: 16.

1.1.25.2. Kurt Baba Zaviyesi

Kurt Baba zaviyesi, Silistre kazasının Dobruca nahiyesinin Alaaddin adlı köyünde bulunuyordu. Arşiv vesikalarından Kurt Baba zaviyesinin XVIII. yüzyılda faal olduğu görülmekteydi. Zaviyedar olan Seyid Süleyman Halife bin Seyid Ali Baba'nın ölümünün ardından boşalan makama 27 Şubat 1797 tarihinde amcası Derviş Halil geçti⁵⁷³. Fakat Derviş Halil'in bu görevi pek uzun soluklu olmadı. Zaviyedarlık makamı Derviş Halil'den alınarak 23 Aralık 1810'da Derviş İbrahim'e verildi⁵⁷⁴. Mutemelen Kurt Baba zaviyesi 1826'da kapatılmıştır.

1.1.25.3. Sarı Saltuk Zaviyesi

II. İzzeddin Keykavus'un maiyetindeki bir Türkmen boyunun içinde bulunan Sarı Saltuk, bu gurupla birlikte XIII. yüzyılda Dobruca'ya göç etmiştir. Bu göç eden gurup, buradaki ilk şehirleri olan Babaeski'yi kurarlar ve Sarı Saltuk da ilk zaviyesini burada inşa eder⁵⁷⁵. Kayıtlara “zaviye-i Sarı Saltuk Baba” olarak geçmiştir. XVI. yüzyıla ait bu kayıтта, Sarı Saltuk zaviyesinde bulunan dervişlerin isimleri de bulunmaktadır. Buna göre zaviyedâr Ali isminde bir şeyh olup, Mehmed adlı kişi ise hizmetkâr olarak kaydedilmiştir. Ayrıca zaviye cemaatinin toplam sayısı ise 7 kişidir⁵⁷⁶. 1620 senesinde zaviyedarlık makamını Abdullah, Salih, Karaca, Ahmed ve Mustafa adlı kişiler müştereken icra etmekteydiler⁵⁷⁷. 26 Ağustos 1620 tarihinde ise zaviyede, zaviyede zaviyedarlık çekişmesi yaşanmıştır⁵⁷⁸. Babaeski'deki Sarı Saltuk Türbesi'nin türbedarlığını 24 Mart 1730 tarihinde Abdülreşit yürütmektedir⁵⁷⁹. Zaviyedar olan Şeyh Mustafa'nın ölmesinin ardından yerine Şeyh Ömer Efendi, 20 Mayıs 1745 tarihinde geçmişti⁵⁸⁰. 3 Temmuz 1796 tarihinde Sarı Saltuk Baba'nın türbesiyle ilgilenmesi için

⁵⁷³ “Erbab-ı istihkakdan Derviş Halil arzuhal sunub Silistre kazası muzafatından Dobruca Nahiyesi'nde Alaaddin Karyesi'nde vaki Kurd Baba zaviyesinde es- seyid Ali Baba vakfında ber veçh-i ... zaviyedarı olan karındaşı oğlu Derviş es- seyid Süleyman Halife ibn-i es-seyid Ali Baba fevt olub yeri hali olmağla mahlûlünden kendüye tevcih ve yedine berat-ı alıšan ihsan buyrulmak babında istida-yı inayet itmeğın bila veled fevt vaki ise tevcih olunmak fi 29 Şaban sene 1211” VGMA Defter No: 675 Sayfa No: 22.

⁵⁷⁴ VGMA Defter No: 681 Sayfa No: 95.

⁵⁷⁵ Ahmed Yaşar **Ocak**, *Sarı Saltuk Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK, Ankara 2002, s. 66-69.

⁵⁷⁶ TKG.KK.TTd. 86 Sayfa No: 27.

⁵⁷⁷ “Babaeskisi'nde Sarı Saltuk zaviyesinde mukaddema ber vech-i iştirak zaviyedarlık hizmetinde olan es-seyid Abdullah ve Salih ve Karaca ve Ahmed ve Mustafa nâm kimesneler...” BOA D.KEV.d. 22388, s. 80.

⁵⁷⁸ BOA D.KEV.d. 22388, s. 115.

⁵⁷⁹ VGMA Defter No: 243 Sayfa No: 128.

⁵⁸⁰ “ ... zaviyedarı olan eş-şeyh Mustafa ibni Osman ... fukara fevt olub zaviyedarlığı mahlul olmağla mahlulünden erbab-ı istihkakdan kasaba-i mezbure sükkanından Şeyh Derviş Ömer Efendi ibni Süleyman

Seyid Ali'nin türbedarlığı yeniden onaylanmıştı⁵⁸¹. Zaviye, XIX. yüzyılın başlarında da faaldi. 12 Kasım 1808 tarihinde Seyid Hasan, Pirevi'nin arzıyla zaviyedar olarak atanmıştı⁵⁸². Zaviye, 1826'da kapatılmıştır.

Gösterdiği faaliyetler sonucunda Balkanların İslamlaşmasında büyük katkı sağlayan Sarı Satuk'un mekânı sadece Babaeski'de değildir. Ayrıca Kalikra (Bulgaristan), Blagay (Hersek), Ohri (Makedonya), Kruya (Akçahisar / Arnavutluk), Rumelifeneri (İstanbul), Babaeski (Edirne), Bor (Niğde)⁵⁸³, Diyarbakır, Tunceli ve İznik gibi merkezlerde olmak üzere Sarı Saltuk'un pek çok türbesi bulunmaktadır⁵⁸⁴.

Evliya Çelebi'ye göre Mankalya limanında Muharrem Baba isminde bir Bektaşî tekkesi daha vardı⁵⁸⁵.

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim birimi olan Dobruca, Bektaşîlerin güçlü olduğu merkezlerdendi. Ele alınan yüzyıllarda 4 Bektaşî tekkesi olmakla birlikte içlerinden Sarı Saltuk, diğerlerini gölgede bırakacak şekilde ün yapmıştır.

1.1.26. AVLONYA KAZASI

Avlonya olarak adlandırılan şehir, günümüzde Arnavutluk sınırları içerisinde yer alıp, adı Vloria'dır. Burası önemli bir liman kentidir. 1417 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir⁵⁸⁶.

1.1.26.1. Kuzum Baba Tekkesi

Avlonya, Arnavutluk'ta deniz kıyısında yer alan bir şehirdir. Sahada yapılan incelemeler neticesinde bu tekke tespit edilmiştir. Kuzum Baba tekkesi ise şehre hâkim bir tepede kurulmuş olup, şehrin birçok noktasından görülmektedir. Tekkenin adı arşiv

Efendi'ye tevcih ve yedine berat-ı şerif-i alişan virilmek babında inayet ricasına Baba-yı Atık kazası naibi Mehmed Efendi ve Hacı Bektaş Veli âsitanesinde seccadenişin olan el-hac Feyzullah Efendi dahi başka başka arz itmeleriyle mucibince tevcih olundu fi 18 Rebiülahir sene 1158. VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 44.

⁵⁸¹ VGMA Defter No: 675 Sayfa No: 16.

⁵⁸² VGMA Defter No: 715 Sayfa No: 73.

⁵⁸³ "... Bor kasabası mahallatından Hacı Muhsin mahallesinde Sarı Saltık türbesi vakfından ..." BOA C.EV. Dosya No: 89 Gömlek No: 4434.

⁵⁸⁴ Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", TDVİA, İstanbul 2009, C. 36, s.149.

⁵⁸⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305*

Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap, s. 201.

⁵⁸⁶ Machiel Kiel, "Avlonya", TDVİA, İstanbul 1991, C. 4, s. 118.

vesikalarında Kuzu Baba⁵⁸⁷ ve Kuzumaton Baba⁵⁸⁸ olarak geçmektedir. Dünya Bektaşilik Merkezine göre bu tekke 1400 yılında kurulmuştur. Fakat bu tekkeyle ilgili tespit edilen ilk vesika 1705 senesine aittir. 1705 yılında Hasan Dede'nin ölmesinin ardından zaviyenin başına Yusuf adlı kişi geçti⁵⁸⁹. Günümüzde Kuzum Baba tekkesinde 2 görevli vardır ve tekke günümüzde Baba Sadık uhdesindedir.

Evliya Çelebi, Avlonya sınırları içerisinde yer alan ve birkaç Bektaşî dervişinin yaşadığını belirttiği, Baba Sultan adlı bir ziyaretgâhın varlığından da bahsetmiştir⁵⁹⁰. Bunun, Kuzum Baba ile aynı tekke olup olmadığı tespit edilmemektedir. Görüldüğü üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda Avlonya'da bir ya da iki adet Bektaşî tekkesi bulunmaktadır.

1.1.27. ERGİRİKASRI KAZASI

Güney Arnavutluk'ta yer alan bu şehrin günümüzdeki adı Gjirokastró'dur. Ergirikasrı 1417'den 1912'ye kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır⁵⁹¹. Şehirde tarafımızca yapılan teknik incelemede XVIII. yüzyıla ait birçok Bektaşî konağına raslanılmıştır. Bu Bektaşî konakları o dönemde şehirde Bektaşîlerin nüfuzlu ve zengin kişiler olduğunun delaletidir.

1.1.27.1. Asım Baba Tekkesi

Arnavutluk Bektaşîliğinin en önemli merkezlerinden biri olan Asım Baba tekkesi hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Tekkenin kurucusu olan Asım Baba, Bandırmalı zâde ailesinden gelmiş, Üsküdar'da doğmuş, eğitimini ve dedelik unvanını aldıktan sonra Bektaşîliği yaymak için 1778'de Arnavutluk'a gönderilmiştir. İki sene sonra kendi ismini taşıyacak tekkeyi kurmuş ve 16 sene bu tekkede hizmet vermiştir. Onun ölümünden sonra yerine Hasan Turku Baba gelmiş ve sadece iki sene bu görevi sürdürmüştür⁵⁹².

⁵⁸⁷ BOA DH. MKT. Dosya No: 230 Gömlek No: 60.

⁵⁸⁸ "Avlonya haricinde Kuzumaton Baba zaviyesinde ..." VGMA HD 1208 Sayfa No: 48.

⁵⁸⁹ VGMA HD 1208 Sayfa No: 48.

⁵⁹⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 313.

⁵⁹¹ Machiel Kiel, "Ergirikasrı", TDVIA, İstanbul 1995, C. 11, s. 298.

⁵⁹² Luan Afmataj, *Arnavut Bektaşîliği Başlangıcı Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu*, s. 102.

1.1.27.2. Bektaşî Horasani Seyid İbrahim Dede Zaviyesi

Bektaşî Horasani Seyid İbrahim Dede Zaviyesine ait ilk vesika 1806 senesine aittir. Horasani Seyid İbrahim Dede Zaviyesi, Ergirikasrı kazasının Balnoros mahallesinin yakınında yer alıyordu. Kuvvetle muhtemel bu zaviye XVIII. yüzyılda da faaldi. Zaviyedarlığın Kanber Baba adlı kişiye verilmesi için Hacı Bektaş Veli dergâhında seccadenişin olan Feyzullah arzuhal sunmuştu. 26 Aralık 1806 tarihinde Kanber Baba bu zaviyeye zaviyedar olarak atandı⁵⁹³.

Yukarıda ifade edildiği üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda Ergirikasrı kazasında iki adet Bektaşî tekkesi vardı.

1.1.28. VARNA KAZASI

Varna, günümüzde Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Karadeniz kıyısında yer alan bir şehirdir. Varna şehri, 1444 senesinde II. Murad'ın Varna Muharebesini kazanmasının ardından Osmanlı Devleti'ne katılmıştır⁵⁹⁴.

1.1.28.1. Akyazılı Sultan Tekkesi

Bulgaristan'da Varna ile Balçık arasında XVI. yüzyıla ait bir tekkedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Akyazılı Sultan hakkında bahsetmekte ve onun Hoca Ahmed Yesevi'nin halifelerinden⁵⁹⁵ birisi olduğunu belirterek, Bursa'nın fethinden sonra Hacı Bektaş'ın izniyle Rum diyarında post sahibi olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Akyazılı Sultan, Müslüman olan Dobruca Kralı'ndan izin alarak Batova Ovası'na yerleşir. Akyazılı Sultan, II. Murad döneminde vefat etmiş, türbesini ise Mihaloğullarından Arslan Bey yaptırmıştır. Evliya Çelebi, Rumeli ve başka bir diyarda buradan büyük bir Tekke görmediğini dile getirmiştir⁵⁹⁶.

⁵⁹³ “Ergirikasrı kasabasında Balnoros mahallesi kurbunda vaki Bektaşî Horasani Seyid İbrahim Dede zaviyesinde ... fukara-yı Bektaşiyandan Kanber Baba'ya Hacı Bektaş Veli âsitânesinde seccadenişin olan es-seyid şeyh Feyzullah arzıyla bin iki yüz yirmi bir senesi Cemaziyelahirî'nde müceddeden berat virildiği askeri ruznamçesinde derkenar olunmağın askeri kaydı ref ve terkiniçün ilm ü haberi virilmeğle zaviyedarlığı mezbur muhasebe-i merkumeye nakl ile maliyeden berat i'tâ olunmak fî 16 Şevval sene 1221” VGMA Defter No: 681 Sayfa No: 22.

⁵⁹⁴ Machiel Kiel, “Varna”, TDVİA, İstanbul 2012, C. 42, s. 524- 525.

⁵⁹⁵ Vesaik-i Bektaşiyân'da ise tekkenin kuruluşundan itibaren Bektaşîlere ait olduğu bildirilmektedir. “... Akyazılı Sultan demekle ma'rûf nam azizin zaviyesi hın-i binasından berû fukara-yı Bektaşiyân'a meşruta olduğı vakfiyye-i mamûlün bihasında musarrah ve mukayed olub ...” Değerli vd., Vesaik-i Bektaşiyân, s. 10.

⁵⁹⁶ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatname 3.Cilt 2. Kitap, (Haz. Seyit Ali Kahraman), YKY, İstanbul 2006, s. 452-453.

Kanuni dönemine ait Silistre Evkâf defterindeki kayıta, Akyazılı zaviyesine mensup olan dervişlerin isimleri yer almaktadır. Bunlar; zaviyedâr yani Şeyh Abdi Dede, Türbedar Mustafa Dede ile zaviye hizmetkârlarından Yusuf, Süleyman ve Hızır Dedeler'dir. Ayrıca Akyazılı zaviyesinde kalıp, vergilerini ödemekle mükellef Kıpti cemaatinden Evrenos, Kasım, Kara Kasım, Hasan Kasım ve Yahşi Kasım'da burada yaşamaktadır⁵⁹⁷. Yine XVI. yüzyıl kayıtlarından anlaşıldığı üzere Akyazılı Sultan dervişlerinin tasarruf ettikleri Dolataşan? mezraasının 300 akçelik geliri bulunmaktayken⁵⁹⁸ tasarruflarında olan Bozdoğancı yurdu mezrasının ise 100 akçelik geliri vardır⁵⁹⁹. Vilayetnâme'ye göre ise Budin Kalesi'nin dörtte birini Sultan Süleyman, Akyazılı Baba'ya bağışlamıştır. O da, oraya bir tekke yapmış, vakfedilen yerlerin geliri ile oradakiler geçindikten sonra kalanını Batova'ya, yani kendi tekkesine yollamaktadırlar⁶⁰⁰. Tekkedeki dervişlerin faaliyetleri olumsuz olarak göze çarptığı için 1559 yılında Varna kadısına emir gönderilerek, Akyazılı Baba tekkesindeki dervişlerin teftiş edilmesi istenilmiştir⁶⁰¹. XVIII. yüzyılda da aktif olan tekkede 1710 senesinde Derviş Mustafa'nın yerine Derviş Şaban'ın atanması için arzda bulunulmuştur⁶⁰². 1732 yılında zaviyedar olan Mehmed halife, zaviye vakfına ait 2000 guruştan fazla bir meblağı hesabına geçirdiği için görevinden alınarak yerine Derviş Ömer atanmıştır⁶⁰³. Derviş Ömer'den zaviyedarlık ve vakıf tevliyeti tekrar Mehmed halifeye geçse de 22 Nisan 1734 tarihinde Derviş Halil zaviyedar olarak atanmıştır⁶⁰⁴. Tarihler 1737 yılını gösterdiğinde Derviş Halil zaviyedar olarak görev yapmaya devam etmektedir⁶⁰⁵. Derviş Halil 9 Temmuz 1741 tarihinde zaviyedarlık ve vakıf tevliyetini, her yıl vakfın muhasebesini getirmek şartıyla Derviş Süleyman'a bırakmıştır⁶⁰⁶. Fakat Derviş Süleyman'ın bu vazifesi uzun soluklu olmamıştır. Derviş Süleyman'ın hizmetini terk etmesinin akabinde Akyazılı Sultan'ın türbedarlarından Derviş Mustafa bu vazifeye

⁵⁹⁷ Semavi Eyice, "Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi", *Belleten*, XXXI/124 1967, s. 567.

⁵⁹⁸ *TKG.KK.TTd. 86 Sayfa No: 80.*

⁵⁹⁹ *TKG.KK.TTd. 86 Sayfa No: 83.*

⁶⁰⁰ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, Can Yayınları, İstanbul 1976, s. 32.

⁶⁰¹ *BOA A.DVNS.MHD.d. 3, Hüküm No: 1644; Ahmed Refik, Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, Muallim Ahmed Halim Kitaphanesi, İstanbul 1932, s. 19.

⁶⁰² *BOA AE. SAMD III. Ahmed* Dosya No:190 Gömlek No: 18416.

⁶⁰³ "... bundan akdem mutasarrıf olan es-seyyid Mehmed halife vakf-ı merkurumun gallatını ahz ve kabz itdirüb it'âm-ı fukara ve tamir ve termim itmeyüb iki bin guruştan mütecavüz mal-ı vakfı ekl ve ... zahir olduğu yüz kırk beş senesinde Balçık naibi İbrahim Efendi arz itmeğle ... zaviyedarlık Derviş Ömere tevcih olundukda ..." *BOA ADVN.RSK.d.51, s. 221.*

⁶⁰⁴ *BOA ADVN.RSK.d.51, s. 221.*

⁶⁰⁵ Hakkı Saygı, *Türklerin Balkanlara Geçiş ve Alevi-Bektaşî Zümreler*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 202.

⁶⁰⁶ *BOA A.DVNS.RSK.d.63, s.150.*

münasib görülerek 26 Ocak 1742 tarihinde atanmıştır⁶⁰⁷. Mustafa adlı şahıs, vakıf üzerinde herhangi bir hakka sahip olmamasına rağmen hukuksuzca vakfın başına geçip, zaviye dervişlerine eziyet etmeye başlamıştı. Tarikat kurallarına sıkı sıkıya bağlı olan zaviye dervişleri, mürşidlerinin emirlerine boyun eyip, bu duruma tahammül ederek zaviyeyi terk etmemişlerdir. Fakat bu duruma son vermek isteyen Derviş İbrahim, zaviye vakfı yönetiminin kendisine tevcih edilmesini 16 Nisan 1743 tarihinde talep etmiştir⁶⁰⁸. Daha sonra Şeyhlik yapan Ahmed ise 1785 yılında vefat etmiştir⁶⁰⁹.

XVI. yüzyılda inşa edilen Akyazılı Sultan tekkesi 1826'ya kadar varlığını sürdürmüştür. Evliya Çelebi'nin aktarımına göre Akyazılı Sultan'ın gösterdiği kerametler yörede onun ününe ün katmıştır. Günümüzde ise tekkenin bulunduğu alan Bulgar halkınca kutsal bir azize atfedilmiştir⁶¹⁰.

Evliya Çelebi'ye göre Prevadi kasabasında isimsiz bir Bektaşî tekkesi daha vardı⁶¹¹. Görüldüğü üzere Varna ve çevresinde iki adet Bektaşî tekkesi bulunmaktaydı.

1.1.29. ESKİCUMA KAZASI

XV. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılan Eskicuma kazası, günümüzde Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alıp, adı Targoviste olarak ifade edilmektedir⁶¹².

1.1.29.1. Dalgıç Baba Tekkesi

Eski Cuma kazasında bulunmakla birlikte, Dalgıç Baba zaviyesinin XVIII. yüzyılda harap olduğu kayıtlara yansımıştır⁶¹³. Tekkeye ait tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır.

1.1.29.2. Kızana Tekkesi

Kızana tekkesinin geçmişi XVI. yüzyıla kadar gitmektedir. Kızana isimli bir Bektaşî şeyhi tarafından Sultan Ana diğer adıyla Saat Baba köyünde kurulmuştur⁶¹⁴.

⁶⁰⁷ “Vakf-ı mezbûrun vazife-i muayyene ile zaviyedar ve ber veçhi cabi-i mütevelisi olan Derviş Süleyman halife terk-i hizmet ... türbedarlarından her veçhile mahall-i müstehak olan Mustafa halifeye ber murad-ı tevcih ...” BOA A.DVNS.RSK.d.64, s. 345.

⁶⁰⁸ Değerli vd., *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 12.

⁶⁰⁹ BOA AE. SAMD III. Ahmed Dosya No:69 Gömlek No: 6923.

⁶¹⁰ Semavi Eyice, “Akyazılı Sultan Âsitanesi”, TDVİA, İstanbul 1989, C. 2, s. 303.

⁶¹¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, s. 177.

⁶¹² Machiel Kiel, “Eskicuma”, TDVİA, İstanbul 1995, C. 11, s. 396.

⁶¹³ “Avanoslu Bayrakdar Ömer Çelebi yediyle iki arz Eskicuma kazâsı'nda Dalgıç Baba Zaviyesi harâb oldu deyû arzın virildiği ...” bkz. Değerli vd., *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.158.

Kızana tekkesinin diğere bir adının ise Saat Baba olarak isimlendirildiğı iddia edilmektedir. Arşiv kayıtlarında da bu tekkenin adı “Sultan Ana nam-ı diğere Saat Baba” olarak yazılmıştır⁶¹⁵. Kızana hakkındaki genel bilgiler, Demir Baba Velayetnâmesi’nden öğrenilmektedir. Velayetnâme’ye göre Kızana, Balkanlardaki önemli Bektaşî önderlerinden sayılan Kâdemli Baba ve Akyazılı Sultan’la çağdaş olup onlarla iletişim halindedir⁶¹⁶.

XVI. yüzyılda zaviyede bir zaviyedar, bir derviş ve iki tanede hizmetkâr olmak üzere 4 kişi bulunmaktadır. Bu kişiler çeşitli vergilerden muaf tutularak, giden gelen yolculara hizmet vermektedirler⁶¹⁷. 1733 senesinde tekkeniğin Mehmed Halife’nin mahlulunden yerine eş-şeyh Hüseyin Halife geçmiştir⁶¹⁸. 1740 senesinde Hüseyin Dede tekkeniğlik görevine devam ederken Es-seyid Mehmed bin Derviş, es-seyid Hasan bin Ahmed ve diğere Ahmed ve diğere es-seyid Hüseyin bin Mehmed, Mehmed bin Beşir ve es-seyid Mustafa bin es-seyid Hüseyin adlı kişilerde tekkenin hizmetkârlarıdır. Tekkenin kendisine ait bir vakfi olup, vakıf arazisi yüzünden 1740 senesinde çevredeki tımarlı sipahiyle sorun yaşamıştır⁶¹⁹. XVIII. yüzyılda Sultan Ana tekkesinin şenlendirilmesi için görevlendirilme yapılmıştır⁶²⁰. 1773 senesinde yapılan nüfus sayımında köydeki Müslüman erkekler şunlardır. Yusuf oğlu Mustafa, Yusuf oğlu Süleyman, İbrahim Beşe oğlu Molla Ahmed, Bıyıklı İbrahim Beşe, Dede oğlu İbrahim Beşe, İmam oğlu Mustafa, Molla Ömer oğlu Hasan, Kethüda oğlu Abbas, Veli Hüseyin oğlu Görer? İsmail, İsa Beşe oğlu Mustafa, Eğerci oğlu Mustafa, Memiş Beşe, Musa Ağa oğlu Mustafa, Emir oğlu Hüseyin, Mehmed Ağa oğlu İbrahim, Terzi oğlu İsmail Beşe’dir. Görüldüğü üzere köyde toplam 16 kişi kaydedilmiştir. Bunlardan Musa Ağa oğlu Mustafa, Emir oğlu Hüseyin ve Mehmed Ağa oğlu İbrahim Tutrakan kazasındadır⁶²¹. Kızana Türbesi, günümüzde yöredeki önemli tarihî inanç

⁶¹⁴ BOA TT.d. 382, s. 369.

⁶¹⁵ BOA A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d.10 Sayfa No: 79.

⁶¹⁶ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, s.57, 62.

⁶¹⁷ BOA TT.d. 382, s. 369.

⁶¹⁸ “Zikr olunan zaviyedarlık ve tekyeniğlik Mehmed halife mahlülünden eş-şeyh Hüseyin Halifenin yüz kırk altı senesi cemaziyelula gurrasinde kadı eş-şeyh Ahmed arzıyla tevcih olunub ...” BOA C.EV. Dosya No: 268 Gömlek No: 13679.

⁶¹⁹ BOA C.EV. Dosya No: 268 Gömlek No: 13679.

⁶²⁰ “Ve yine Eşkicuma Kazası’nda Sultan Ana Tekyesi dimekle ma’rûf şin-âbâda idelüm deyü arzın virildiğın.” *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 158.

⁶²¹ “Karye-i Kızana Tekyesi...” BOA NFS.d.6445, s.11.

merkezlerinden biri olup türbeye halk tarafından ziyaretler yapıp, adaklar adanmaktadır⁶²².

1.1.29.3. Piri Baba Zaviyesi

Piri Baba zaviyesi, Cumapazarı kazasının İlbinek köyünde yer almaktadır⁶²³. Arşiv vesikalarından anlaşılacağı üzere Piri Baba zaviyesi XVIII. yüzyılda aktifti. Piri Baba zaviyesi Bektaşilere ait olan bir zaviyedir. Bektaşi olmayan Hasan'ın zaviyedar olmasının ardından, Bektaşilerce buna itiraz edilmiş ve Bektaşi Mustafa Dede, 1715 senesinde zaviyedar olarak atanmıştı⁶²⁴. Daha sonraki yıllarda zaviyenin başında bulunan Emrullah Dede'nin ölümünün ardından mâhlul kalan göreve, Cumapazarı kadısı Hekimzade Mehmed Efendi'nin arzıyla 18 Ocak 1750 tarihinde Ali Dede atanmıştır⁶²⁵. 1755 tarihinde zaviyenin başında Derviş İsmail bulunmaktadır⁶²⁶. 18 Kasım 1763 tarihinde zaviyedar olan Durali'nin ölümünün ardından zaviyede ikamet etmek ve gelen geçenlerin karnını doyurmak şartı ile Derviş Ali zaviyedarlık makamına getirildi⁶²⁷. Bu tekke, 1826'da diğer Bektaşi tekkeleri gibi kapatılmıştır.

Görldüğü üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda Eskicuma kazasında üç adet Bektaşi tekkesi bulunmaktadır. Fakat her ne kadar mazileri hakkında bilgi edinilemese de XVIII. yüzyılda Eskicuma kazasında varlıkları bilinen üç Bektaşi türbesi daha vardı. Bu türbeler Seyid Yusuf Baba, Seyid Nasuh Baba ve Seyid Selim Baba'ya ait idi. Bunların zaviyedar ve türbedar görevlerini sırasıyla Abdullah Dede, Seyid İbrahim ve Hasan Halife yürüttü. Hasan Halife'nin ölümünün ardından 16 Mart 1790 tarihinde Ali Halife geçti⁶²⁸.

⁶²² Coşkun Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine", s.5.

⁶²³ VGMA HD 2381 Sayfa No: 54.

⁶²⁴ "Cumapazarı kazasında Sultan Murad Han evkafından Piri Baba zaviyesinin zaviyedarı olan Hasan tarik-i Bektaşiyeden olmayub zaviye-i mezbur Bektaşi fukarasına meşrut olmağla mezbur Hasan hilaf-ı şart-ı vakif zabt ve gallesini itlaf itmeğın ref olunub ber muceb-i ... Mustafa Dede'ye tevcih olundu." VGMA HD 1214 Sayfa No: 31.

⁶²⁵ "Cumapazarı kazası muzafatında İlbinek nam karyede vaki Piri Baba zaviyedarı olan Emrullah Dede fevt olub mahlulünden Ali Dede ibn Ömer ... bila veled fevt vaki ile Cuma kadısı Hekimzade Mehmed Efendi arzıyla bin yü altmış üç senesi Safer'ül-hayrın dokuzuncu günü mezbura tevcih ve berat buyruldu" VGMA HD 2381 Sayfa No: 54.

⁶²⁶ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 92.

⁶²⁷ BOA EV.HMH.d.5413 s.29.

⁶²⁸ Eskicuma kazası dâhilinde Karalar nam karyede medfun merhum es-seyyid Yusuf Baba ve es-seyyid Nasuh Baba ve es-seyyid Selim Baba demekle ma'rûf kimesnelerin türbesinde türbedar ve zaviyedar olan Hasan Halife fevt olub ... fi selh-i Cemaziyelevvel sene 1204." VGMA Defter No: 265 Sayfa No: 161.

1.1.30. İSTANBUL

Balkan coğrafyasının sınırları İstanbul'un Rumeli yakasından başladığı için İstanbul'daki Bektaşî tekkeleri ele alınırken bu hususa dikkat edilmiştir. Böylece bu başlık altında sadece İstanbul'un Rumeli yakasındaki Bektaşî tekkeleri incelenmiştir.

1.1.30.1. Bayrakdar Baba Tekkesi

Bayrakdar Baba türbesi, İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi haricinde olup hisarın yanında bulunmaktadır⁶²⁹. Yapılan araştırmalar neticesinde Bayrakdar Baba tekkesi ve türbesi hakkında Vesâik-i Bektaşîyan haricinde bilgi veren kaynağa rastlanılmamıştır. Bu tekke, Bektaşîliğin lağvedildiği 1826 senesinde muhtemelen kapatılmıştır.

1.1.30.2. Caferebad- Bademli Tekkesi

İstanbul Sütlüce'deki Caferabad (Bademli-Münir Baba) Tekkesi, 1528 yılında inşa edilmiştir. Başlangıçta bir mesire ve gezinti yeri olan tekke, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Damatzade Feyzullah Efendi'nin çabaları neticesinde tam manasıyla tekke hüviyetine getirilmiştir⁶³⁰. Tekke 11 odalı olup, 4180 metrelik bir saha içerisinde⁶³¹. Tekke, 1826'da yıktırılmış ve mal varlığına ise devlet el koymuştur.

1.1.30.3. Çakır Ağa Zaviyesi

Çakır Ağa zaviyesi, Silivri'nin merkezinde yer alıp, XVIII. yüzyılda aktifti. Bu yüzyılda zaviyedar olarak görev yapan kişilerden birisi de Şeyh Osman'dır⁶³². Zaviye'nin, 1826'da kapatıldığı tahmin edilmektedir.

1.1.30.4. Derviş Mustafa Zaviyesi

Derviş Mustafa zaviyesi, Eyüp'te Zeynep Hatun Mahallesi'ndeydi. Zaviyenin diğer bir ismi ise Bektaşî Bosnevi Derviş Mustafa zaviyesi idi. Bosnevi Derviş Mustafa tarafından inşa edilen bu zaviyeye, kurucusu tarafından birde vakıf ihdas edilmişti. Bosnevi Mustafa Baba, 28 Eylül 1758 tarihinde vakfını kurmuştu. Bosnevi Mustafa

⁶²⁹ "... mahmiyye-i İstanbul'da vâkı' Mevlevîhane Yeni Kapusu haricinde hisara mücâzibü-l-ahiyeden müteveffâ Bayrakdar Baba dimekle ma'ruf ..." Ayşe Değerli, vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 62.

⁶³⁰ Fahri Maden, "Sütlüce'de Bir Bektaşî Ocağı: Caferabad (Ba'demli- Münir Baba) Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ankara 2013, s. 155-156; Münir Baba/ Bademli Baba Tekkesi Şeyh Habîb-i Karamani tarafından İstanbul'un fethinden hemen sonra inşa edilmiştir. M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 123.

⁶³¹ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Sütlüce Tekkesi*(*Yer No: Revnakoğlu 283*), s. 2-3.

⁶³² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 55.

Baba, iki tarafı Müslüman mezarlığıyla çevrili, bir tarafı Velizade Efendi'nin bahçesine, diğer taraftan ise yola dayanan sınır ile çevrelenmiş yere bir adet bina, bir küçük tahta oda ve bir küçük ahır inşaa ettirmişti. İnşaa ettirdiği yapılarının dört tarafını ise taşla çevirmişti. Bosnevi Mustafa Baba, vakfın başına kendisinden sonra evlatlarının, evlatlarının soyu tükendiğinde Bektaşî dervişlerinin, onların dahi soyu tükendiğinde Pirevi'nde bulunan seccadenişinin arzıyla göreve layık bir Bektaşî'nin geçirilmesini şart koşmuştu⁶³³. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde zaviyedarlık makamı Derviş Ali ile Derviş İsmail arasında sıkça el değiştirmiş, taraflar arasındaki sorunu çözmek için Harameyn müfettişi görevlendirilmişti. Mevcut problemi inceleyen müfettiş, Derviş Ali'nin kendi rızasıyla zaviyedarlığı Abdi Baba'ya bırakmasını kabul edip, Derviş İsmail'in zaviyeden uzaklaştırılmasına karar kılmıştı. Pirevi seccadenişinin arzıyla da 2 Temmuz 1782 tarihinde Abdi Baba zaviyedar olarak atandı⁶³⁴. Zaviyenin akıbeti hususunda malumat yoktur.

1.1.30.5. Durmuş Dede Tekkesi

Durmuş Dede tekkesi, Rumeli hisarında bulunmaktadır⁶³⁵. Durmuş Dede, Akkirman etrafında dolaşan bir meczûb iken gemiciler tarafından getirilerek Rumeli Hisarı'ndaki Bektaşî tekkesine bırakılmıştır⁶³⁶. Durmuş Dede'nin İstanbul'a gelmesi I. Ahmed devrinde olup, ölümü de yine bu padişah zamanında 1616 yılında olmuştur⁶³⁷.

Gemiciler, Durmuş Dede'ye hürmet göstererek ona bazı hediyeler verirlerdi. Durmuş Dede, dervişleriyle birlikte geçen gemicilere uğur olsun derdi⁶³⁸. Durmuş Dede, ölümünün ardından tekkenin dışında bir yere defnedilip sonra muhiblerinden biri üstüne bir ahşap türbe yaptırmıştır. Bu türbenin duvarında şu beyit yazılmıştır:

⁶³³ BOA C.EV. Dosya No: 477 Gömlek No: 24138.

⁶³⁴ "Eba Eyübde Zeyneb Hatun mahallesinde kürve-i Bektaşiyandan merhum Derviş Mustafa zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile zaviyedarlığı bundan akdem ber mucceb-i vakfiye-i mamûlün biha ve sahih-i şer'îye mutasarrıf olan aslah-ı hulefa-i vakıfdan Derviş Ali'nin ref'inden ber takrib Derviş İsmail'e tevcih olub gadr oldukda ref'inden merkum Derviş Ali'ye ibka olunmuşken yine ref'inden mezbur Derviş İsmail'e tevcih olub ... Derviş İsmail ref'inden mezkûr Seyid Abdi Baba'ya tevcih buyrulmak babında müfettiş-i mûmâileyh ilam ve muccebince tevcih ve ayende ve revendeye it'am-ı taam eylemek üzere yedine berat-ı alişan ihsan buyrulmak ricasına evlad-ı Hacı Bektaş Veli'den hala âsitânelerinde seccadenişin olan eş-şeyh Abdüllatif Efendi arz itmeğle muccebince tevcih olunmak fi 21 Receb sene 1191." VGMA Defter No: 666 Sayfa No: 23.

⁶³⁵ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, 1206 Senesinde Kara Ağaçdan Rumeli Kavağına Kadar Sahilhaneler (Yer No: ALIEMIRITRH1033), s. 2.

⁶³⁶ Kâtib Çelebi, *Fezleke I*, Çamlıca Yayınları, (Haz. Zeynep Aycibin), İstanbul 2016, s. 506.

⁶³⁷ Reşat Ekrem Koçu, "Durmuş Dede", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1968, C. 9, s. 4769.

⁶³⁸ Kâtib Çelebi, *Fezleke I*, s. 506.

Hâkipâyî evliyaya yüzünü sürmüş dede

*Bu hisarın kutbu olmuş hazreti Durmuş Dede*⁶³⁹.

Evliya Çelebi'ye göre de bütün gelip geçen gemiciler Durmuş Dede'ye uğrayarak ona sadaka verirlermiş. Durmuş Dede, gösterdiği kerametlerle gemicileri yönlendirerek onları badirelerden kurtarmıştır⁶⁴⁰.

Durmuş Dede tekkesi, bazı arşiv vesikalarında zaviye olarak kayıt edilmiştir. 1726 senesinde Şeyh İsmail bin Ali Dede'nin vefatının ardından zaviyenin başına sıkıntılı bir süreç yaşamasına rağmen, Galata kadısı Feyzullah Efendi'nin arzıyla Şeyh Mehmed zaviyedâr olarak atanmıştır⁶⁴¹. Fakat Şeyh Mehmed'in zaviyedârlık mücadelesi 1729 yılında tekrar baş göstermiştir. Şeyh Mehmed, Derviş Ali ile giriştiği bu çekişmeden zaferle ayrılıp, zaviyedârlığın üzerinde ibka edilmesini sağlamıştır⁶⁴². 1759 senesinde Şeyh Nuri'nin ölümünün ardından Şeyh Mehmed Efendi ibni Şeyh Mustafa'ya 8 Haziran günü tevcih edilmiştir⁶⁴³.

2 Kasım 1898'de yapılacak olan yol genişletme çalışmasında tekke ve arsasının bir tarafından 18 parmak⁶⁴⁴ diğer tarafından ise 2 arşın⁶⁴⁵ alınmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda birde kroki çizilmiştir⁶⁴⁶.

1.1.30.6. Karaağaç Tekkesi

Karaağaç Tekkesi, İstanbul'da faaliyet gösteren Bektaşî tekkeleri içerisinde en eski ve tarikat organizasyonu açısından en kıdemli olanıdır. Ne zaman kurulduğu ve postnişinlerinin kimler olduğu hakkında net bir bilgi yoktur. Fakat bahsedildiği üzere tekke, II. Bayezid döneminde yeniden örgütlenen tarikat yapısı içerisinde kurulmuş

⁶³⁹ Reşat Ekrem Koçu, "Durmuş Dede", s. 4769.

⁶⁴⁰ **Evliya Çelebi**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Cilt 1. Kitap, (Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY), İstanbul 2008, s. 347.

⁶⁴¹ *VGMA. Defter No: 658 Sayfa No: 10 (Orjinal sayfa numarası 20)*.

⁶⁴² *VGMA. Defter No: 659 Sayfa No: 27 (Orjinal sayfa numarası 53)*.

⁶⁴³ *BOA A.DVNS.RSK.d.80, s. 410*.

⁶⁴⁴ Arşının 24'te bir uzunluğuna parmak denir. 12 parmak 1 ayak ölçüsüne denk gelmektedir. Mehmed Zeki **Pakalın**, "Parmak", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, MEB, İstanbul 1993, s. 754.

⁶⁴⁵ Metrenin resmen kabulüne kadar kullanılmış olan ölçü aletlerinden birinin adıdır. Osmanlı da Çarşı ve mimari arşın olmak üzere iki arşın kullanılırdı. Pakalın, "Arşın", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 88; 1841 yılında mimari arşının değeri 75.7738 cm uzunluğundadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 49.

⁶⁴⁶ *BOA BEO Dosya No: 1273 Gömlek No: 95466*. Ayrıca bkz. Ekler kısmında Kroki 1.

veya vakfi tescillenmiştir⁶⁴⁷. Müfid Yüksel'e göre tekke, XVIII. yüzyılda kurulmuştur. Sultan III. Mustafa'nın saltanatının sonlarında fukaradan bir kimse tekkenin bulunduğu alanda kulübe yaptırmış, ancak zamanla burası büyük bir tekke hâlini almıştır⁶⁴⁸. Tekkenin bilinen diğer bir adı ise Sarı Sofu Hüseyin Baba'dır⁶⁴⁹. Bu tekke 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ile birlikte yıkılmış, şeyhi Vekil İbrahim Baba ve tekkeye bağlı diğer altı Bektaşî dervişi Birgi'ye sürülmüştür⁶⁵⁰.

1.1.30.7. Kesekin Dede Zaviyesi

İstanbul'da Nişancı Paşa Cami yakınındaki Efdalzade Mahallesinde bulunmaktadır. 1741 yılında tekkenin şeyhlik postunda Mustafa adlı kişi oturmaktadır⁶⁵¹. Zaviyenin daha sonraki akıbeti hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1.1.30.8. Ördek Dede Zaviyesi

İstanbul Davut Paşa Mahallesi'nde bulunan bu tekkenin diğer adı Ahurdek Baba'dır⁶⁵². Zaviyenin kurucusu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ördek Dede zaviyesinin 30 yılı aşkın süredir zaviyedârlık görevini yürüten Şeyh Mehmed, ihtiyarlığı sebebiyle 1 Mart 1713 tarihinde zaviyedârlığı kendi isteğiyle Nazmizade Şeyh Abdurrahman Efendi'ye devretmiştir. Fakat Koca Mustafa Paşa Şeyhi'nin oğlu Kerimeddin Efendi, 1713 senesinin Temmuz ayında Şeyh Mehmed'in ölümü üzerine kanuna aykırı olarak zaviyedârlığı üzerine geçirmiştir. Bu durum karşısında hak mücadelesine girişen Abdurrahman Efendi, İstanbul kadısına başvurmuştur. Zaviye üzerinde hak iddia eden iki şahıs, kadı huzurunda savunmalarını yapmıştır. Kerimeddin Efendi, Şeyh Mehmed'in ölümü üzerine ordu-yu hümâyun tarafından kendisine berat verildiğini lakin beratını Edirne'ye götürdüğü için beratının yanında olmadığını ifade

⁶⁴⁷ Gülay Yılmaz, "Bektaşîlik ve İstanbul'daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 45, 2015, s. 111.

⁶⁴⁸ *Sütlüce Karaağaç Bektaşî Dergâhı*, (Haz. Vaktidolu), Can Yayınları, İstanbul 2016, s. 48-49.

⁶⁴⁹ "Karaağaç kurbunda Sütlüce nâm mahalde vâkı' e'izze-i kiramdan kutb-ül ârifin Sarı Sofu Hüseyin Baba zaviyesinin ..." *BOA AE. SSLM. III Dosya No: 228 Gömlek No: 13310*.

⁶⁵⁰ Gülay Yılmaz, "Bektaşîlik ve İstanbul'daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme", s. 111.

⁶⁵¹ "... Hacı Bektaş Veli kuddüse sırrahü'l-celî hazretlerinin tarikât-ı aliyesine meşrûta zaviyelerden İstanbul'da Nişancı Paşa Cami-i Cedîd kurbunda Efdal-zâde mahallesinde vâkı' Kesekin Dede dimekle ma'ruf olan zaviyye vazife-i muayyene ile hala mutasarrıf zaviyedar ... Derviş Mustafa ..." *Vesaik-i Bektaşîyan*, s. 260, 266-267.

⁶⁵² "Zaviyedarlık vakf-ı zaviye-i Ördek Dede nâm-ı diğer Ahurdek Baba der nezd-i Davud Paşa der İstanbul" *A.DVNS.RSK.d. 10, s. 120. 1710 senesinden itibaren 30 yılı aşkın bir süredir Şeyh Mehmed'in zaviyedarlığı yürütmesi bu zaviyenin XVII. yüzyılda da aktif olduğunu göstermektedir. Bkz. A.DVNS.RSK.d. 10, s. 120.*

etmiştir. İnanıncılığı bulunmayan bu ifade karşısında Kadı Efendi, zaviyedârlık hakkının Abdurrahman Efendi'ye ait olduğuna kanaat getirerek, dışarıdan gelebilecek bir müdahalenin engellenmesi hususunda önlem almıştır⁶⁵³. 1728 yılında 10 yıldır buranın zaviyedârı olduğunu söyleyen Abdülkerim Efendi, zaviyenin Bektaşilere ait olmadığını her yıl tekkeye birkaç Bektaşinin musallat olduğunu ve bunlarla mücadele ettiğini belirtmiştir. 1728'de dört beş Bektaşinin zaviyeyi ele geçirmeye çalıştıklarını söyleyen Abdülkerim Efendi, artık Bektaşilerin bu akınlarına dayanacak takatinin kalmadığını, hatta çare bulması için Rumeli Kadıaskeri'nin dahi huzuruna çıktığını, Allah ve Peygamber için kendilerine yardım edilmesini istemiştir⁶⁵⁴. Her ne kadar Abdülkerim Efendi bu şekilde serzenişlerini dile getirirse de XVIII. yüzyılda Bektaşi tekkeleri hakkında malumat veren Vesaik-i Bektaşiyân'da Ördek Baba tekkesi, bir Bektaşi tekkesi olarak tanıtılmıştır⁶⁵⁵. Bu durumda XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Ördek Baba zaviyesinin Bektaşiler tarafından tam anlamıyla ele geçirildiğini göstermektedir. Bektaşiler, uzun bir zaman dilimi sayılabilecek bir süreçte izledikleri yıldırma ve sürgün etme politikası neticesinde Ördek Baba Zaviyesi üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmışlardır. Bektaşilerin İstanbul'da kendilerine ait olmayan bu zaviyeyi ele geçirme mücadelesinde ve başarılı olmalarının altındaki en büyük sebep belki de Yeniçeriler'den aldıkları destek olmuştur. Öyleki bir Bektaşi neferi olan yeniçerilerin bu duruma el altından ya da açıkça destek verdiği ihtimali her daim göz önünde bulundurulmalıdır. XVIII. yüzyılda Bektaşi tarikatına geçen Ördek Baba Zaviyesi, muhtemelen varlığını 1826'ya kadar sürdürmüştür.

1.1.30.9. Sadi Baba Tekkesi

Sadi Baba tekkesi, Silivri'nin merkezinde yer almaktadır. Ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmeyen Sadi Baba tekkesi, XVII. yüzyılda aktifti. 13 Eylül 1620 tarihinde Ali Dede'nin vefatının ardından mezraadarlık ve çerağdarlık görevi Mehmed Dede'ye

⁶⁵³ “ Maruz-u daileridir ki sahibi arzuhâl Nazmizade eş-şeyh Abdurrahman Efendi Ördek Dede zaviyesi mutasarrıfı şeyh Mehmed kasr-ı yedinden bin yüz yirmi beş senesi Safer'inin üçüncü günü kendiyeye tevcih olduğun natık berât-ı âlişân ibraz idüb Koca Mustafa Paşa şeyhi oğlu eş-şeyh Kerimeddin Efendi zaviye-i mezkûre sene-i mezbûre Recebinde mezbûr Şeyh Mehmed'in fevtinden ordu-yu hümâyûnda bana tevcih olunub yedime berât-ı âlişân ihsan olundu lakin berât-ı şerîfi Edirne'ye gönderdim hâlâ yanımda mevcut değildir didiği huzur-u alilerine ilâm olundu. Ferman menlehül emrindir fi 11 Şaban sene 1125.” BOA AE. SAMD. III Dosya No: 176 Gömlek No: 17115.

⁶⁵⁴ “... İstanbul'da Davud Paşa camii kurbunda Ördek Baba zaviyesini işaret-i aliyyeleriyle bu zat-ı alilerine ihsan idüb on senedir ki mutasarrıf olub her sene birer Bektaşi musallat ve defaât ve ... taciz ve mürâfaa ve her defa da hükkâm-ı mezbûrları def' itdikçe yedime birer ilâm virüb ve hala musallât olan ... Bektaşi ile dahi iki defa mürâfaa olub ...” BOA C.EV. Dosya No: 501 Gömlek No: 25350.

⁶⁵⁵ Vesaik-i Bektaşiyân, s. 155-156.

intikal etmiştir⁶⁵⁶. 1625 yılında zaviyenin olarak Ömer adlı kişi görev yapmış olsada onun vazifeden azledilmesi üzerine 3 Mart 1626 tarihinde Derviş Ahmed bin Mahmud getirilmiştir⁶⁵⁷. Tekkenin olan Cüneyd'in uygunsuz davranışları üzerine 6 Haziran 1743 tarihinde görevinden azledildi⁶⁵⁸. Silivri'de bulunan Sadi Baba tekkesini müşterek olarak Derviş Ali bin Salih ve Derviş Mehmed Emin ibni Mustafa yürütmüştür. Derviş Mehmed'in ölümünün ardından 12 Mayıs 1773 tarihinde Ali Dede tek başına idareyi ele geçirmiştir⁶⁵⁹. 1789 yılında Ali Baba'nın eceliyle ölmesinin ardından tekkenin başına, gelen geçene yiyecek ve içecek hizmeti sağlamak şartıyla her yönüyle bu göreve layık olan Mustafa Baba geçmiş ve kendisine müceddeden berat verilmiştir⁶⁶⁰. Tekke 1826'da kapatılmıştır.

1.1.30.10. Şehitlik Tekkesi

Bu Bektaşî tekkesi, Rumeli hisarında “Şehitlik” adlı mahaldehydi⁶⁶¹. Tekkenin karşısında bulunan mezarlıkta şehitler gömülü olduğu için Tekke de bu isimle anılmıştır. Mezarlıkta medfun olanların çoğu tarik-i nazenin (Bektaşî yolu) mensubundan oluşmaktadır⁶⁶². Tekkenin diğer ismi ise Bedreddin Baba zaviyesidir. Bu zaviye Ali Baba tarafından kurulmuştu⁶⁶³. Tekke ayrıca Ali Baba zaviyesi ismiyle de anılıyordu⁶⁶⁴. Tekke için Ali Baba tarafından 1-10 Temmuz 1764 tarihinde bir vakıf kurulmuş ve çeşitli yapılar yaptırılarak Bektaşî zaviyesine vakf edildi. Bu yapılar arasında bir meydan odası, onun bitişiğinde bir kahve odası ve iki sofa, yine onun bitişiğinde fevkani bir oda, kiler, kömürlük, sundurma, fevkani bir köşk, tahtani küçük köşk, küçük oda, iki tuvalet ve müştemilat vardı⁶⁶⁵. Zaviye için kurulan vakfın başına

⁶⁵⁶ “Nefs-i Silivri'de vâki 'Sadi Baba ...” BOA. D.KEV.d. 22388, s. 123.

⁶⁵⁷ BOA EV.d. 31905, s. 40.

⁶⁵⁸ VGMA Defter No: 664 Sayfa No: 4.

⁶⁵⁹ A.DVNS.RSK.d. 92, 103; AE. SMST III. Dosya No: 177 Gömlek No: 13955; BOA C.EV Dosya No: 138 Gömlek No: 6863.

⁶⁶⁰ BOA C.EV Dosya No: 441 Gömlek No: 22333.

⁶⁶¹ BOA EV.HMH.d. 8203.

⁶⁶² Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Şehidliknâme (Yer No: Suheylunver356), s. 2.

⁶⁶³ “Rumeli hisarında makabir-i şühedanın nezdinde vaki 'Ali Baba'nın bina ve ihya eylediği e'izze-i kiramdan es-seyyid Bedreddin Baba zaviyesi ...” VGMA Defter No: 666 Sayfa No: 26.

⁶⁶⁴ “...Rumelihisarında Şehidler nam mahalde vaki 'mezbur eş-şeyh Ali Baba zaviyesi ...” VGMA Defter No: 666 Sayfa No: 28.

⁶⁶⁵ “... kendi malım ve mülküm olmak üzere bina iylediğim bir meydan odası ve ittisalinde bir bab kahve odası ve iki sofa ve ittisalinde fevkani bir bab oda ve tahtunda kilâr ve kömürlük ve sundurma ve fevkani kebir köşk ve tahtani sagir köşk ve sagir oda ve iki kenef ve müştemilat-ı saireyi havi Bektaşî zaviyesi ...” VGMA Defter No: 627 Sayfa No: 30.

ancak Ali Baba'nın Bektaşî tarikatına mensub olan evlatları geçebilirdi⁶⁶⁶. Şeyh Ahmed Dede'nin görevden alınıp Mustafa Dede'nin atanmasının ardından Rumelihisarı ahalisinden 45 kişi mahkemeye gidip, Ahmed Dede'nin kanuna ve vakfa aykırı bir iş yapmayacağına kefil olduklarını ifade ederek Ahmed Dede'nin yeniden eski görevine atanmasını talep etmişlerdi. Pirevi seccadenişini Abdülatif Efendi'nin arzı neticesinde 20 Mayıs 1780 tarihinde Ahmed Dede eski görevine atandı⁶⁶⁷.

XVIII. yüzyılın sonlarında her sene adet üzere yapılan yardım listesinde bu tekkenin adı zikredilmektedir⁶⁶⁸. 1826 sürgünlerinde, bu tekkenin postnişini ve tekkedeki yedi derviş, Kayseri'ye sürüldü⁶⁶⁹. Daha sonraları postnişin ve dervişler affedilmiş olacaklar ki bu tekkeyi otuz birinci padişah "Abdülmeçid" Balta limanındaki kızını görmeğe giderken iki defa ziyaret etmiş Postnişin Mahmud Baba'ya ihsanda bulunmuştur⁶⁷⁰.

Arşiv vesikaları ve dönemin kaynakları haricinde yapılmış olan araştırma ve inceleme eserlerde yukarıdaki tekkeler dışında Abdullah Baba⁶⁷¹, Emin Baba⁶⁷² ve Karyagdı- Hafız Baba⁶⁷³ tekkelerinin de varlığından bahsedilmektedir.

Görüldüğü üzere XVII ve XVIII. yüzyılda İstanbul'da on adet Bektaşî tekkesi tespit edilmiştir. Bunlara yukarıda isimleri zikredilen diğer üç tekkeninde ilave edildiği düşünüldüğünde İstanbul'un Rumeli yakasında hiçte azımsanmayacak sayıda Bektaşî tekkesinin olduğu görülmektedir. Bu sayıya bir o kadarda İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan Bektaşî tekkeleri de eklenirse İstanbul'un Bektaşîler için önemli bir üss olduğu kanısına varılabilir.

⁶⁶⁶ "... evlad ve evladının zükurlarının tarikat-ı Bektaşîyeye rağib ve salık olanlara meşrut ola ..." VGMA Defter No: 666 Sayfa No: 28.

⁶⁶⁷ VGMA Defter No: 666 Sayfa No: 26.

⁶⁶⁸ Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi*, XIII, 1981, s. 583-590.

⁶⁶⁹ Kocadağ, *Şahkulu Sultan Dergâhu ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri*, s.280; Günay Kut, Edhem Eldem, *Rumeli Hisarı Şehitlik Dergâhu Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 39.

⁶⁷⁰ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Şehidliknâme*, s. 2.

⁶⁷¹ Abdullah Baba Tekkesi için bkz. Fahri Maden, "Topkapı'da Bir Bektaşî Ocağı: Takyeci- Büyük Abdullah Baba Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Ankara 2015, s. 91.

⁶⁷² Emin Baba Tekkesi için bkz. Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, s. 283.

⁶⁷³ Karyagdı- Hafız Baba Tekkesi için bkz. Burhan Kocadağ, *Şahkulu Sultan Dergâhu ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri*, Can Yayınları, İstanbul 1998, s. 281;

1.1.31. MORA (Vostiçe Kasabası)

İnebahtı körfezi kıyısında yüksek bir tepede yer almaktadır⁶⁷⁴. Mora yarımadası 1460'da Osmanlı egemenliğine girmiştir.

1.1.31.1. Ali Baba Tekkesi

Ali Baba tekkesi, Mora'nın Vostiçe kasabasında bir deniz kenarında yer alıp, içerisinde birkaç Bektaşî derviş ikamet etmektedir. İnsanlar kayıklar ile buraya gelerek medfun olan Ali Baba'yı ziyaret ederlerdi. Tekkeye gelen ziyaretçilerden bazıları ibadet ile meşgul olurken, bazıları ise tekkedeki mesire alanında piknik yaparak yiyip içer, zevk ü sefaya daldı. Ayrıca bir alay levendat erenleri tekkeye gelerek burada akan ırmakta elbislerini yıkarladı⁶⁷⁵. Tekke'nin tarih sahnesinden ne vakit silindiği hususunda ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

1.1.31.2. Dikili Baba Zaviyesi

Dikili Baba zaviyesi, Hulumiç kazasının Gastun kasabasında bulunuyordu. XVIII. yüzyılın ortalarında aktif olduğu arşiv vesikasından anlaşılıyordu. Zaviye hakkında tespit edilebilen tek bir belgeye göre meşihat ve türbedarlık görevini yürüten Seyid Şeyh Abdülkadir bin Seyid Hasan'ın hakka yürümesinin ardından boşalan makama, Pirevi seccadenişini Feyzullah Efendi'nin arzıyla Bektaşî tarikatından Derviş Mustafa 16 Haziran 1757 tarihinde atandı⁶⁷⁶. Zaviyenin akıbeti hakkında daha fazla bilgi yoktur.

Yapılan araştırmalar neticesinde Evliya çelebi'nin Seyahatnamesi'ne yansımış olan iki Bektaşî yapısı daha vardır. Bunlardan birisi Ballıbadra'da bulunan Sarı Sıddık Baba'nın türbesiyken⁶⁷⁷ ikinci ise İnebahtı'nın Bihor kasabasında yer alan Bektaşî

⁶⁷⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 8. Kitap 1. Cilt, , s. 279.*

⁶⁷⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap, s. 129.*

⁶⁷⁶ "Hulumic muzafatından Gastun kasabasında Dikili Baba tekyesinde meşihat ve türbedarlığı muayene ile mutasarrıf Seyid Şeyh Abdülkadir bin Seyid Hasan fevtinden Bektaşiyandan Derviş Mustafa'ya hala seccadenişin olan el-hac Feyzullah arzıyla tevcih fi 28 Ramazan sene 1170." VGMA Defter No:1205 Sayfa No: 28.

⁶⁷⁷ Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap, s. 132- 133.*

tekkesidir⁶⁷⁸. Böylece ele alınan yüzyıllar arasında Mora coğrafyasında dört adet Bektaşî zaviyesinin varlığı karşımıza çıkmaktadır.

1.1.32. MUDUNUÇ KASABASI

Mudoniç ismiyle de anılan bu yerleşim merkezi, günümüzde Yunanistan'da yer alıp, adı Mendenitsa'dır.

1.1.32.1. Sultan Veliyyullah Tekkesi – Veli Baba Zaviyesi

Mudunuç kasabasında yer alan tekke, Sultan Veliyyullah'ın Kral karşısında gösterdiği keramet neticesinde kurulmuştur⁶⁷⁹. Bu zaviyeyi Veli Baba inşa edip, burası için bir de vakıf kurdu⁶⁸⁰. XVII. yüzyılda aktif olan tekkede 70 kadar derviş olup, tekke zengin vakıflara sahiptir. Sultan Veliyyullah'ın türbesi sadece Bektaşîler tarafından değil, kerametinden ötürü İslam'a mensup olmayan yöneticiler tarafından da ziyaret edilirdi⁶⁸¹. Kurulan zaviyenin zamanla harab olması ve hatta vakfın malı olan çiftliğin de atıl kalması üzerine Mısri Efendi'nin halifelerinden olan Şeyh Hasan, zaviyenin başına 1693'te atandı. Zaviyeyi yeniden şenlendirmek için girişimler başlatan Şeyh Hasan, zaviyenin meydan ve aşhanesini tamir ettirdi. Şeyh Hasan tamirle yetinmeyip zaviye için yeni yapılar da inşa etti⁶⁸². 1704 tarihli vesikada tekkenin başında Şeyh Hasan bulunmaya devam etti. Belgede ayrıca Şeyh Hasan'ın Livadeye kasabasında bulunan Ayas Baba zaviyesi şeyhi olan Mustafa ile problemler yaşadığına da dikkat çekmektedir⁶⁸³. 1704 senesinde Şeyh Hasan'ın ölümünün ardından Temmuz ayında tekkenin başına Şeyh Ali geçmiştir⁶⁸⁴. Tekke'nin akıbeti konusunda tafsilatlı bilgi mevcut değildir.

⁶⁷⁸ Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 277.

⁶⁷⁹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 102-103.

⁶⁸⁰ “Mudoniç kasabası ahalisi meclis-i şer‘e varub kasaba-i mezburede medfun Seyid Veli Baba bina ve vakf eylediği zaviyede sultan el-hac Bektaşî tarikatında olan dervişana vakf idub...” VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 183.

⁶⁸¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 102-103.

⁶⁸² VGMA Defter No: 725 Sayfa No: 183.

⁶⁸³ BOA AE. SAMD III Dosya No: 230 Gömlek No: 22066.

⁶⁸⁴ “... bin yüz on altı Rebiülevvel guresinde emr-i şerif virildik de derkenar olunub gene tekve-i mezbûre meşihatî Hasan fevtinden Şeyh Ali'ye tevcih olunub ...” BOA AE. SAMD III. Dosya No: 43 Gömlek No: 4285.

1.1.33. MIDİLLİ

Midilli 1462 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilir.

1.1.33.1.İbrahim Baba Zaviyesi

İbrahim Baba Zaviyesi, Midilli adasının merkez kazasına bağlı olan Ayasu köyü yakınında bulunmaktadır. Zaviyeyi, hayır sahibi kişilerden olan Ebu Bekir adlı şahıs bina eylemiştir⁶⁸⁵. Kayıtlara İbrahim Dede zaviyesi olarak da geçen bu zaviye, XVII. yüzyılda aktif olup, zaviyenin başında bulunan Hüseyin Dede, 1671 senesinde vefat etmiştir⁶⁸⁶. Şeyh Ebubekir'in ölümünden sonra zaviyedarlık makamına geçmek isteyen oğulları, iki şahitle birlikte Rumeli kadıaskerinin huzuruna çıkarak Şeyh Ebubekir'in gerçek çocukları olduklarını ispat etmişlerdir. Böylece 22 Ekim 1712 tarihinde zaviyedarlık görevi Mustafa, İbrahim ve Ömer adlı kişilere verilmiştir⁶⁸⁷. 1727 yılında Derviş Mehmed tekkenin başına geçmek için talepte bulunmuştur⁶⁸⁸. Derviş Mehmed'in bu talebi uygun görülerek zaviyedarlık makamına oturdu. Fakat Mevlevi şeyhi el-hac Mustafa'nın bu zaviyenin fetihten beri Mevlevilere ait olduğunu iddia etmiş ve Midilli naibi Osman Efendi'nin arzıyla zaviyedarlık, 10 Ocak 1728 tarihinde Bektaşilerden alınıp Mevlevilere verildi⁶⁸⁹. Şeyh Mustafa'dan sonra yerine oğlu Ali Dede geçse de Midilli Naibi Ömer Efendi tarafından bu zaviyenin Bektaşilere ait olduğu belirtilerek, 8 Temmuz 1735'te Bektaşi Derviş İbrahim atandı⁶⁹⁰. 1755 senesinde ki kayıttan anlaşılacağı üzere zaviye, Mevlevilerin eline geçmiştir. Zaviyedar olan Mevlevi Ali Dede'nin ölümünün ardından yerine büyük oğulları Derviş Hüseyin ve Derviş Mustafa geçmiştir⁶⁹¹. Bu zaviyenin farklı bir tarikata geçmesinin altında yatan temel sebep belki

⁶⁸⁵ BOA AE. SABH. I Dosya No: 341 Gömlek No: 23803.

⁶⁸⁶ "... Midillü kazasına tabi Ayasu nâm karye kurbunda vâki' Bektaşi merhum İbrahim Dede... ve Bektaşilere meşrut ve vakf iyledüğün zaviyenin zaviyedarı Hüseyin Dede fevt olub..." BOA İE.EV Dosya No: 8 Gömlek No: 888.

⁶⁸⁷ "... Mustafa ve İbrahim ve Ömer nâm kimesneler arzuhal sunub zaviye-i mezbûrenin vazife-i muayyene ile zaviyedarı olan babaları Şeyh Ebubekir fevt olub mahlûl olmağla ber vech-i iştirak kendülere verilmek babında inayet rica ve zaviye-i mezbûrenin zaviyedarı Ebubekir cezire-i mezbûrede fevt olduğu ve ashab-ı arzuhal sulbi oğulları olduklarını Midüllü ahalisinden iki nefer kimesne müşahidi iylediklerin Rumeli kazaskeri Mevlana ... efendi ilâm itmekle ilâmları mucibince fevtinden sulbi oğulları mezbûrlara tevcih olundu. Fi 21 Ramazan sene 1124." BOA A.DVNS.RSK.d.12, s. 361.

⁶⁸⁸ BOA C.EV Dosya No: 309 Gömlek No: 15743.

⁶⁸⁹ VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 18.

⁶⁹⁰ VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 118.

⁶⁹¹ "Zaviyedarlık vakf-ı zaviye-i İbrahim Baba nahiye-i Fesleke tabi cezire-i Midüllü . vakf-ı mezbûrdan almak üzere vazife-i muayyene ile zaviye-i mezbûrenin zaviyedarı olan Mevlevi fukarasından Derviş Ali Dede fevt olmağla mahlûlünden erbâb-ı istihkakdan Mevlevi fukarasından kebir oğulları Derviş Hüseyin ve Derviş Mustafa'ya tevcih ve yedlerine berât-ı şerif-i âlişân virilmek ricasına Midillü kadısı Sofu

de zaviyeye geçecek kişinin Pirevi'nin arzı doğrultusunda değil de yerel idarecinin yani Midilli kadısının arzıyla olmasından kaynaklanabilir. 1781 yılında ise zaviyenin postunda Asım Baba oturmaktadır⁶⁹². Zaviyenin akıbeti hususunda daha fazla bir bilgi yoktur.

1.1.33.2. İskender Baba Zaviyesi

Tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmeyen İskender Baba zaviyesi, XVIII. yüzyılda Midilli'nin Molova kasabasında aktifti. Zaviyedarlık görevi Şeyh İshak Efendi bin Hüseyin'den sonra 1718 yılında Şeyh Hacı Mustafa'ya geçmişti⁶⁹³. 24 Haziran 1735 tarihinde ise Molova naibi el-hac Hüseyin'in arzıyla Derviş Hüseyin'e zaviyedarlık verildi⁶⁹⁴. Bektaşî olamayan Mustafa'nın zaviyedarlığı ele geçirmesinin ardından ocak emekdarlarından olan Bektaşî İbrahim Dede'nin girişimleri neticesinde zaviyedarlık, 4 Ocak 1767 tarihinde İbrahim Dede'ye verildi⁶⁹⁵. İbrahim Dede, 13 yıl görev yaptıktan sonra zaviyedarlık makamına 14 Aralık 1780 tarihinde Şeyh Mustafa geçti⁶⁹⁶. Arşiv vesikalarından takip edilebildiği kadarıyla 1814'e kadar faal olan İskender Baba Zaviyesi'ne, bu tarihte yapılan atamanın Şeyhülislam tarafından yapıldığı⁶⁹⁷ göz önüne alındığında bu zaviyenin artık Bektaşîlerin elinden çıktığı düşüncesi ortaya çıkabilir.

Görüldüğü üzere XVII-XVIII. yüzyıllarda Midilli adasında iki adet Bektaşî zaviyesi bulunmaktaydı.

1.1.34. BOSNA SANCAĞI

Bosna 1463 senesinde Osmanlı sınırlarına dâhil olmuştur. Bektaşîlik, diğer sünni ekolleri temsil eden Mevlevilik, Halvetilik, Nakşîlik ve Kadirilik gibi tarikatlerin aksine Bosna'da kendisine pek fazla taraftar bulamamıştır. Nitekim Bosna'da tarikatlar üzerine

Mustafa Efendi arz itmeğle mucubinca tevcih olundu 29 Receb sene 1168." BOA A.DVNS.RSK.d.78, s. 263.

⁶⁹² BOA AE. SABH. I Dosya No: 341 Gömlek No: 23803.

⁶⁹³ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 9.

⁶⁹⁴ VGMA HD 1162 Sayfa No: 33.

⁶⁹⁵ "Zaviyedarlık vakf-ı zaviye-i merhum İskender Baba der Molova. Zaviye-i mezburenin vazife-i muayyene ile zaviyedarı olan Mustafa nam kimesne ecanibden olub ... zaviyedarlığı kemerbest-i tarikat ve ocakları emekdarlarından es-seyyid İbrahim Dede ... fukara-i Bektaşî tevcih ve yedine berat-ı şerif-i alişan ihsan buyrulmak inayet ricasına evlad-ı Hacı Bektaş Veli'den hâlâ âsitanelerinde seccadenişin olan el-hac Feyzullah Efendi arz itmeğın ..." VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 9.

⁶⁹⁶ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 106.

⁶⁹⁷ VGMA Defter No: 679 Sayfa No: 7.

yapılan çalışmalarda bu durumu desteklemektedir⁶⁹⁸. Yapılan araştırmalar neticesinde bu bölgede sadece Evliya Çelebi'nin aktardığı üç adet Bektaşı tekkesine rastlanılmıştır.

1.1.34.1.Gazi Murad Baba Tekkesi

Bu tekke Çaynıçe kasabasında yüksek bir tepede inşa edilmiştir. Tekkenin bulunduğu bu alan, aynı zamanda bir mesire yeridir⁶⁹⁹.

1.1.34.2. Blagay Tekkesi

Sarı Saltuk'la özdeşleştirilen bu tekke, XIX. yüzyılda ve günümüzde Bektaşı olarak zikredilirken, Evliya Çelebi, Buna Nehri'nin kaynağında kurulan bu tekkenin Halvefi olduğunu ifade etmiřtir⁷⁰⁰. Muhtemelen bu tekke XVII. yüzyılda tarikatlar arası el değiştirmiş olmalıdır. Fakat daha sonraki dönemde büyük olasılıkla Bektaşıların eline tekrar geçmiş olacak ki bu tekke Bektaşılara ait olarak zikredilmiştir. Zaten Sarı Saltuk motifi Bektaşı tarikatına özgü bir karakterdir.

1.1.34.3. Köprübaşı Tekkesi

Evliya Çelebi, Köprübaşı Tekkesi'ni, içerisinde Bektaşı fukaralarıyla dolu bir mekân olarak tasvir etmiřtir⁷⁰¹. Köprübaşı Tekkesi hakkında edinebileceğimiz bilgi maalesef Evliya Çelebi ile kısıtlıdır.

Ayrıca Hersek sınırları içerisinde yer alan Foça'da Bayezid Baba Sultan adlı bir Bektaşı tekkesi bulunuyordu. Bayezid Baba Sultan tekkesi, bağlar ve bahçeler içerisinde olup, çok büyük bir yapı idi⁷⁰². Yine Hersek'in Pirepol kasabasında isimsiz bir adet Bektaşı tekkesi daha vardı⁷⁰³. Bununla birlikte Belgrad'da Abaza Köşkü yakınlarında ismi belli olmayan bir Bektaşı tekkesi bulunuyordu. Bu tekke, Yahyalı Mehmed Paşa

⁶⁹⁸ Edin İmamoviç, "Bosna Hersek'te Mevlevilik ve İsa Bey Tekkesi", Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2017, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 26.

⁶⁹⁹ **Evliyâ Çelebi**, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 6. Cilt 2. Kitap*, (Haz. S.A. Kahraman), YKY, İstanbul 2010, s. 554.

⁷⁰⁰ "... ve bu mezkûr havz-ı amikun kenarındaki kayalara muttasıl Mostar müftisi ... Efendi bir tekye-i Halvetî inşa edüp bir kasr-ı âlisi Buna nâzır olup cümle uşşakân erbâb-ı ma'arifehl-i dilan bu kasırda ve bu tekyenin kameriyelerinde meks edüp gûy gûy sohbet-i haslar ..." **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 6. Kitap*, s.280.

⁷⁰¹ Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 5. Cilt 2. Kitap*, s. 492.

⁷⁰² Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *6. Kitap*, s. 256.

⁷⁰³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *6. Kitap*, s. 249.

tarafından yaptırılmıştı. Evliya Çelebi, bu şehri ziyaret ettiğinde Derviş Mehmed Horasani adlı bir kişi şeyhlik yapıyordu⁷⁰⁴.

Yukarıda görüldüğü üzere Bosna ve çevresinde ele alınan zaman diliminde beş adet Bektaşî tekkesi vardı.

1.1.35. ELBASAN KAZASI

Bugün Orta Arnavutluk'ta yer alan Elbasan şehri, 1466-1912 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır⁷⁰⁵.

1.1.35.1. Mustafa Dede Zaviyesi

Tepedelenli Ali Paşa tarafından yaptırılan Mustafa Dede zaviyesinin inşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte muhtemelen XVIII. yüzyılın son yıllarında, Elbasan kazasının merkezine yarım saat uzaklıktaki Hacılar mevkiinde yapılmıştır. 29 Ağustos 1811 tarihinde Pirevi tarafından, zaviyedârlık görevi, Hacı Bektaş'ta Pirevinde görev yapan Derviş Mustafa Dede ve Cefai İbrahim Dede, Bektaşî ayinlerini icra etmek, zaviye hizmetlerini yerine getirmek şartıyla müşterek olarak atanmaları için padişaha arz edilmiştir⁷⁰⁶. Bektaşîliğin yasaklanması ve ardından tekkelere yönelik yıkım girişimiyle birlikte Mustafa Dede zaviyesi de yıktırılmıştır⁷⁰⁷.

1.1.35.2. Kanye Tekkesi

Kanye dergâhı hakkında tafsilatlı bilgi XVII. yüzyılda bölgeyi dolaşan Evliya Çelebi tarafından verilmektedir. Kanye tekkesi, II. Bayezid döneminde Gazi Sinan Paşa tarafından yapılmış mükemmel bir binadır. İçinde bulunan Bektaşî dervişleri ise ilim irfan sahibi kişilerdir. Tekkenin mutfağında pişen yiyeceklerden gelen geçen yolcular nasiplenirdi. Tekke, içinde bağlar, bağçeler ve dağların olduğu zengin bir vakfa sahiptir⁷⁰⁸.

Ele alınan yüzyıllarda Elbasan kazasında, gerek Evliya Çelebi ışığında gerekse arşiv vesikası kaynağına dayalı olarak iki adet Bektaşî tekkesi vardır.

⁷⁰⁴ **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 5. Kitap*, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, s. 197.

⁷⁰⁵ Machiel Kiel, "İlbasan", TDVİA, İstanbul 2000, C. 22, s.79.

⁷⁰⁶ BOA C.EV. Dosya No: 176 Gömlek No: 8760.

⁷⁰⁷ BOA C.EV. Dosya No: 216 Gömlek No: 10764; BOA C.EV. Dosya No: 383 Gömlek No: 19414.

⁷⁰⁸ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 312.

1.1.36. EĞRİBOZ

Eğriboz, Yunanistan'ın doğusunda yer alan eski bir Osmanlı sancağı olup, günümüzdeki adı Khalkis'dir. Eğriboz, aynı zamanda bir ada olup 1470-1831 yılları arasında Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalmıştır⁷⁰⁹.

1.1.36.1. Ayas Baba Tekkesi

Ayas Baba tekkesi, Eğriboz sancağının Livadye kazasında bulunuyordu. Arşiv vesikalarından XVIII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren varlığı tespit edilen Ayas Baba tekkesi, XVII. yüzyılda da aktifti⁷¹⁰. Tekkenin ismi kayıtlara Ayas Baba Sultan olarak da geçmişti⁷¹¹. Tekkenin başında olan Şeyh Mustafa'nın tekkenin gelirlerini kendi özel işlerine harcaması ve hatta tekkenin kapısını kitleyip kapalı tutmasının ardından 1704 tarihinde yerine Şeyh Hasan atandı. İleriki senelerde tekkenin başında sırasıyla Şeyh Ahmed ve Şeyh Hüseyin geçmişti. Şeyh Hüseyin'den sonra Pirevi seccadenişini Feyzullah Efendi'nin arzı neticesinde tekkenişinlik görevine 25 Mayıs 1754 tarihinde Şeyh Mehmed atandı⁷¹². XIX. yüzyıl'a kadar varlığını devam ettiren bu tekkede 1814 tarihinde Halveti ve Bektaşilerin çekişmesi baş göstermiştir⁷¹³. Tekkenin akıbeti hususunda fazla bir bilgi yoktur.

1.1.36.2. Gaib Baba Zaviyesi

Gaib Baba zaviyesi, Eğriboz kalesi haricinde yer alıyordu. Arşiv vesikalarından XVIII. yüzyılda aktif olduğu anlaşılan Gaib Baba zaviyesi'ne Derviş Ahmed, 22 Aralık 1760 tarihinde yeniden atandı⁷¹⁴. 1760 senesinin son günlerinde Derviş Ahmed'in ölmesinin ardından göreve zaviyeyle alakası olmayan Abdullah geçmiş ve zaviyenin işleyişini bozacak kararlar almıştı. Bu durumdan rahatsız olan Bektaşiler, hak mücadelesine girerek Derviş Osman'ın bu göreve layık olduğunu ifade etmişlerdi. Pirevi vekilinin de onaylamasının ardından Derviş Osman, 1761 senesinde göreve

⁷⁰⁹ Machiel Kiel, "Eğriboz", TDVİA, İstanbul 1994, C. 10, s. 491.

⁷¹⁰ Bu tekkede görev alan şeyhlerin hicri 1109 tarihinden itibaren maliyeden aldıkları beratlarla görev yaptıklarının ifade edilmesi, tekkenin XVII. yüzyılın sonlarında da aktif olduğunu göstermektedir. Bkz. BOA A.DVNS.RSK.d 78, s. 34.

⁷¹¹ "... Medine-i Livadye kazasında vaki Ayas Baba tekyesinde ..." BOA AE.SMST II Dosya No: 113 Gömlek No: 12323.

⁷¹² BOA A.DVNS.RSK.d 78, s. 34.

⁷¹³ BOA C.EV. Dosya No: 373 Gömlek No: 18906.

⁷¹⁴ "Ağrıboz kalası haricinde vaki ağramdan Gaib Baba zaviyesinin ... sahib-i evvel Derviş Ahmed'e ibkaya ... Hacı Bektaş Veli âsitâne-i aliyesinin arzıyla tevcih üzerinde eylemek" VGMA HD 1217 Sayfa No: 22.

başladı⁷¹⁵. Fakat Derviş Abdullah durumun böyle olmadığını, asıl müdahalenin Derviş Osman tarafından yapıldığını Pirevi'ne ve merkeze ispatlayarak, 5 Eylül 1762 tarihinde zaviyedarlığı tekrar elde etmeyi başardı⁷¹⁶. Derviş Abdullah'ın hakka yürümesinden sonra yerine, 11 Ocak 1768 tarihinde Bektaşî Derviş Ahmed geçti⁷¹⁷. Tekkenin akıbeti hususunda daha fazla malumat yoktur.

XVIII. yüzyılda Eğriboz'da ayrıca Bektaşîlere ait birde Ali Dede türbesi vardı⁷¹⁸. Ele alınan zaman dilimi içerisinde Eğriboz'da üç adet Bektaşî yapısı görünmektedir

1.1.37. AKÇAHIŞAR KAZASI

Osmanlılar döneminde Akçahisar olarak adlandırılan bu şehrin günümüzdeki adı Kruya'dır. Günümüzde Tiran'a yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta bulunan Kruya, 1478 senesinde Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiştir⁷¹⁹. Kruya'da yapılan bilimsel gezi esnasında burasının önemli bir Bektaşî merkezi olduğu hemen göze çarpmıştır. Nitekim şehrin her köşesinde tarihi şahsiyetler olduğu iddia edilen birçok Bektaşî türbesi bulunmaktadır. Fakat bunların arşiv vesikalarıyla tesbiti mümkün olmamıştır.

1.1.37.1. Dolma Baba Tekkesi

Arnavutluk'un Kruya şehrinde bulunan Dolma Baba tekkesi, 1747 yılında, Anadolu'dan gelen Mustafa Baba tarafından kurulmuştur. Sahada yapılan araştırma neticesinde tekkenin meydanının içinde yer alan tarih yazısında 1779 senesi göze çarpmaktadır.⁷²⁰ Tekke günümüzde açık olup, tekke de Baba bulunmamaktadır. Fakat türbedarlık görevini Ramazan Ram yürütmektedir⁷²¹.

⁷¹⁵ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 65.

⁷¹⁶ "vakf-ı mezburun vazife-i muayyene ile zaviyedar ve türbedarı olan es-seyyid Şeyh Abdullah nam kimesnenin hizmetde kusuru yoğiken ecanibden Derviş Osman Halife zuhur ve ciheti mezbureteyne bir takrib ile refinden üzerine berat itdirib gadr itmekle refinden sahib-i evvel merkur Seyid Şeyh Abdullah'a ibka ve tevcih ve yedine berat-ı şerif-i alişan ihsan buyrulmak babında inayet ricasına evlad-ı Hacı Bektaşî Veli'den hala âsitânelerinde seccadenişin olan es-seyyid Şeyh Bektaş Efendi arz itmeğle ... merkur seyid Şeyh Abdullah'a ibka ve tevcih ve bin yüz yetmiş altı senesi Safer'inin onbeşinci günü tarihiyle berat virilüb ..." VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 69.

⁷¹⁷ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 130.

⁷¹⁸ "Zaviyedarlık ve türbedarlık-ı Ali Dede" VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 69.

⁷¹⁹ Machiel Kiel, "Kruya", TDVİA, İstanbul 2002, C. 26, s.293-294.

⁷²⁰ Bkz. Fotoğraf 2.

⁷²¹ Dünya Bektaşîlik Merkezi, müzesinde yer alan kataloga göre bu tekke 1700 yılında kurulmuştur.

1.1.37.2. Sarı Saltuk Ziyaretgâhı

Sarı Saltuk makamı Arnavutluk'taki Kruya (Kruja) şehrinde bulunmaktadır. Bu makam, Kruya şehrinin konuşlandığı dağın tepesindeki bir yerdir⁷²². Bektaşiler tarafından kutsal mekân olarak sayılan bu yer, her yıl Ağustos'un 15'inde ziyaret edilir⁷²³. XVI. yüzyıldan itibaren varlığı bilinen bu ziyaretgâhı onlarca insan ziyaret etmekteydi. Ziyaretgâha ulaşımın zor olmasından dolayı yöredeki bazı kişiler görevlendirilerek, insanların müşkil düşmelerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır⁷²⁴. Bu ziyaretgâhın XVIII. yüzyılda da aktif olduğu arşiv vesikalarına yansımıştır⁷²⁵. XVI. yüzyılda Sarı Saltuk makamı yollarının bakım ve onarımı için 10 kişi görevlendirilmişti. Bu makamın bir zaviyedarı vardı fakat mütevellisi yoktu. Akçahisar halkının bakım, onarım ve makamın kandilinin yanmasını sağlayacak maddi kudreti yoktu. Bu makam için kurulacak olan vakfa gelir olarak Akçahisar pazarında satılan zahireden alınacak olan keyl⁷²⁶ ve kantar⁷²⁷ vergilerinin aktarılması kararlaştırıldı. 19 Aralık 1735 tarihinde Akçahisar Naibi Abdullah'ın arzıyla günlük altı akçe almak şartıyla Bektaş bin Hasan Dede müteveli olarak atandı⁷²⁸. İleriki yıllarda Sarı Saltuk ziyaretgâhının güvenliği ve bakımı için görevlendirilen Musa adlı kişinin hiçbir kusur olmaması üzerine Hasan adlı şahıs bir yolunu bulup, Musa'yı görevinden azlettirmişti. Fakat daha sonraları yapılan

⁷²² "Akçahisar dağında vaki Sarı Saltuk kuddise sırruhu'l azizin makam-ı ziyaretgâhları ..." BOA EV.HMH.D.3991, s. 9.

⁷²³ Luan Afmataj, "Arnavut Bektaşiliği Başlangıcı Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu", Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2009 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 56.

⁷²⁴ "Cemâat-ı Müselmân ki ta'mîr i râh Sarı Saltuk ta'yîn ... Hasan Kasab, Ferhad Dülger, Mustafa Dülger, Hüseyin Subatra, Ali Kulu, Mehmed Ahmed, Yusuf Radih, Hüseyin Yovan, Hasan Mustafa, Hasan Pirdak, Neferân: 10. Akça-Hisâr Dağında Sarı Saltuk makâmı olub her kân etrâf-ı vilâyetten ziyâretine adamlar gelüb ve râh-ı mezbûr ziyâde zaîf ve düşvâr olub ve ziyarete gelenler zahmed çekerler imiş iş bu on nefer kimesne ki ekserî kadîmden müsellimzadelerdir mezbûr yolu gereği gibi düzüb ve harâb oldukça ta'mîr ve termîm eylemek mültezîm olmağın ma'dem ki iltizâmları mücibince edâ-i hizmet idenler öşürlerin virdiklerinden sonra saîr avarız-ı divâniyye ve tekâlîfât-ı örfiyyeden muâf ve müsellemler olmak üzere defter-i âtikde mukâyyed olunmak haliyâ defter-i cedîd-i Sultaniyye dahî vech-i meşrûh üzere kayd olundu." TKG.KK.TT.d. 27, vr. 117/a.

⁷²⁵ BOA MAD.d. 8472, s. 7.

⁷²⁶ Bu vergi, pazara gelen hububat, meyve, odun, zeytin, pamuk vesair mallardan satıldığında malın cinsine göre farklı oranlarda alınan bir vergiydi. Bkz. M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 398.

⁷²⁷ Kantar resmi, kapanda malı tartulandan alınan örfi bir vergidir. Bkz. M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 372.

⁷²⁸ "Akçahisar kazası dağında Sarı Saltuk makamı olub ve ziyaretgâhı olmağla hıyn-ı tahrirde on nefer kimesneler yolların tamiri için tayin olunub lakin makam-ı mezkurun zaviyedarı olub mütevellisi olmayub tamir ve termimine ve kanadil-i vaz' için bir müteveli lazım ve mühim olmağın kaza-i mezbure ahailerin dahi vakf tayin itmeğe iktidarları olmayub nefsi-i Akçahisar pazarında bey' olunan gallatın resm-i keyl ve resm-i kantar baş muhasebede defterhane-i amiremde kaydı bulunmayub hariç ez defter olmağla müceddeden vaz' olunması ahali-yi vilayet iltimaslarıyla zikrolunan resm-i keyl ve resm-i kantarın hâsıl olan galesinden makam-ı mezkurun tamir ve termimi ve itfa-i kanadil itmek şartıyla yevmi altı akçe ile Naibi Abdullah arzıyla Bektaş bin Hasan Dede'ye müceddeden tevcih buyrulduğu fi 3 Şaban sene 1148" VGMA HD 1162 Sayfa No: 6.

incelemede Musa'nın hiçbir kusuru olmadığına kanaat getirilerek görevine 14 Mart 1740 tarihinde iade edildi⁷²⁹.

Yukarıda isimleri zikredilen tekkeler haricinde Birge, Kruya'da iki Bektaşî zaviyesinin varlığından daha bahsetmiştir. Birge, bu zaviyelerin tarihsel kökenini tespit ettiği mezar taşlarına dayanarak ifade etmiştir. Bu zaviyelerden ilki Murteza Baba zaviyesi'dir. Murteza Baba zaviyesinin bahçesinde tespit edilen 1728 yılına ait Bektaşî mezar taşı, bu zaviyenin XVIII. yüzyılda aktif olduğunu göstermektedir. İkinci zaviye olan Hacı Yahya Baba zaviyesinde ise 1717 tarihli bir Bektaşî mezar taşı bulunmuştu⁷³⁰. Birge, her ne kadar yaptığı saha çalışması neticesinde bu verilere ulaşmışsada tarafımızca yapılan arşiv taraması neticesinde ismi zikredilen bu iki tekke hakkında bir tarihsel temel elde edilememiştir. Birge'nin de belirttiği iki zaviyeyi hesaba katacak olursak ele alınan zaman diliminde Akçahisar kazasında dört adet Bektaşî tekkesi bulunmaktadır.

1.1.38. RODOS

1.1.38.1.Murat Reis Tekkesi

XVII. yüzyılda Rodos'ta Kadırğa limanının uç kısmında Murad Reis adında bir Bektaşî tekkesi bulunmaktadır⁷³¹. Murat Reis Tekkesine ait bilgileri yalnızca Evliya Çelebi'den öğrendiğimiz için bu tekkeye ait verilebilecek bilgiler kısıtlı kalmaktadır.

1.1.39. BUDİN SANCAĞI

Budin, günümüzde Macaristan'ın içerisinde yer alıp, Budapeşte şehrinin bir kısmını oluşturmaktaydı.

1.1.39.1.Gül Baba Tekkesi

Gül Baba, XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlarında yaşamış, Budin'deki türbesinde medfün ve Misâlî mahlasıyla eserleri bulunan şair bir derviştir⁷³². Bektaşî⁷³³ dervişi olan Gül Baba, Amasya'nın Merzifon ilçesinde doğmuş, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerindeki birçok

⁷²⁹ BOA EV.HMH.D.3991, s. 9; Ayrıca Hasan halifenin atanma kaydı için bkz. BOA EV.HMH.D.3991, s. 3.

⁷³⁰ J. K. Birge, *Bektaşîlik Tarihi*, s. 82.

⁷³¹ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s. 49.

⁷³² Mehmed Emin **Yılmaz**, *Macaristan Budin'de Gül Baba Tekkesi ve Türbesi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s.7.

⁷³³ Hasluck, Gül Baba tekkesini Bektaşîliğin en ileri karakolu olarak ifade edip, Türklerin bu coğrafyaya ilk geldikleri zamanda inşa edildiğini belirtir. Hasluck, *Bektaşîlik Tedkikleri*, s. 49

savaşa katılmış ve 1541 Budin seferinde şehit olmuştur⁷³⁴. Budin'in fethinden sonra, 1543-1548 yıllarında Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmed Paşa tarafından Horozkapısı dışında, Veli Bey ılıcası yakınında Gül Baba bayırı denilen bağlık bir yerde tekkesi yaptırılmıştır⁷³⁵. XVI. yüzyıldaki tahrir kayıtlarında Gül Baba Zaviyesine ait bir vakfin olduğu görülmektedir⁷³⁶. Tekke'de ibadetin yapıldığı bir büyük meydan evi, bir yazlık ve kışlık mekân, odalar, büyük bir imaret (aşevi) ve depolar bulunmaktaydı. Tekkenin ve türbenin etrafında tarikat ileri gelenlerinin gömüldüğü birde hazire vardı. Dervişler barış zamanı tarım ve ibadetle meşgul olurlar, savaş zamanı ise yeniçerilerle sefere çıkar, askere moral verirlerdi⁷³⁷. Dervişlerin, yeniçeriler ile sefere iştirak etmeleri Yeniçeriler ile Bektaşilerin ilişkisini ortaya koymaktadır.

Gül Baba türbesi, geçen zaman içerisinde onarım faaliyetleri görmüştür. 18 Ekim 1865 tarihinde Dâhili'ye Nezareti'ne yazılan raporda, Gül Baba türbesinin tamir masrafları belirtilerek türbenin de resmi çizilmiştir⁷³⁸.

1.1.39.2. Baba Miftah Tekkesi

Bu tekke, Gül Baba ile Veli Bey ılıcası yakınında Tuna Nehri kenarında bir Bektaşî irfan mektebidir. Baba Miftah hazretleri burada bir kubbe içinde yatmaktadır⁷³⁹. Baba Miftah Tekkesi hakkında Evliya Çelebi dışında fazla bir bilgi yoktur.

1.1.39.3. Yağmur Baba Tekkesi

Lipova'da kale dışında ve Temeşvar yolu üzerinde bağlar içerisinde gayet büyük ve ehlî sünnetle dolu bir Bektaşî tekkesidir⁷⁴⁰. Yağmur Baba Tekkesi hakkında tafsilatlı bir bilgi bulunmamaktadır.

⁷³⁴ Mustafa S. **Kaçalin**, "Gülbaba", TDVİA, İstanbul 1996, C.14, s.227; Mehmed Demirci ise Gül Baba'nın Merzifon ya da Isparta Uluborlu'ludur. Mehmed **Demirci**, "Gâzi Dervişler ve Balkanlar", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, Manisa 2010, s. 355.

⁷³⁵ Semavi **Eyice**, "Gülbaba Tekkesi ve Türbesi", TDVİA, İstanbul 1996, C.14, s.228.

⁷³⁶ *BOA TT.d. 592, s. 5.*

⁷³⁷ Mehmed Emin Yılmaz, s. 10.

⁷³⁸ "Geçen Ağustos'un on biri tarihiyle reşide-i dest-i tazim olan tahrirât-ı âliye-i nezâretpenahilerinde hükümet-i seniye Peşte'de vâki' Gül Baba türbe-i şerîfesi tamiratını der uhde etmek istediğinden bu tamiratın ne miktar masarif ile vücuda geleceğinin ısharı emr ü ferman buyrulmuşidi bu babda vuku bulan istilâm üzerine Peşte Baş Şehbendirliğinden mürur bir kâta rapor ile iki harita ve bir keşif defterine nazaran masarif-i mezkûrenin bin üç yüz filorine baliğ olacağı anlaşılmış ve evrak-ı mezkûre leffen takdim-i pişgâh-ı sâmi-i asafâneleri kılınmış olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i menlehül emrindir." *BOA İ.HR. Dosya No: 295 Gömlek No: 18651. Ayrıca resim için bkz. Resim 3.*

⁷³⁹ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 6. Cilt 1. Kitap*, (Haz. S. A. Kahraman), YKY, İstanbul 2010, s. 326.

⁷⁴⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme 5. Cilt 2. Kitap*, s. 542.

Yukarıda görüldüğü üzere XVII-XVIII. Yüzyıllarda Budin bölgesinde üç adet tekke tespit edilmiştir. Özellikle bunlardan Gül Baba'nın namı günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

1.1.40. GİRİT

Doğu Akdeniz'de bulunan Girit adası mevkiisi itibariyle stratejik bir öneme sahiptir. Girit Bektaşileri, adanın başlıca üç büyük şehri olan Kandiye, Resmo ve Hanya'ya dağılmışlardır. 1897'den önce Kandiye'de 5000, Resmo'da 3000 ve Hanya'da 200 Bektaşinin bulunduğu ileri sürülmektedir⁷⁴¹.

1.1.40.1.Horanoğlu Ali Baba Tekkesi

Bektaşi tarikatını Girit'e getiren, Horasanizade Mevlana Derviş Ali Dede'dir. Bu zat, Horanlı Mehmed Hüdabende'nin büyük oğludur. Pirevi'nin görevlendirmesiyle Derviş Ali Dede, dervişlerini de yanına alarak Girit'in fethine katılmış ve 1650'de Kandiye'de dergâhını kurmuştur⁷⁴². Kandiye kalesinin yanında bulunan bu tekkenin diğer bir adı ise Bektaşiler'dir⁷⁴³. Kuruluş evresini tamamlayan tekke, XVIII. yüzyılda da aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir. Mustafa adlı kişiden boşalan makama Mehmed adlı şahıs 1726 senesinde geçti⁷⁴⁴. Tekkenin başındaki Yusuf Halife'nin 1731'de ölümü üzerine, yerine Mehmed Halife geçmiştir⁷⁴⁵. 1741 yılında tekkenişi olan Mustafa'nın görevden alınmasının ardından yerine diğer Mustafa bin Yusuf geçmiştir⁷⁴⁶. 1761 senesinde zaviyedâr Derviş Mustafa'nın vefatının ardından Kandiye kalesi kadısı Mehmed Salih Efendi, boşalan zaviyedârlık makamına, Derviş Mustafa'nın oğlu Derviş Mehmed'i öneren yazısını Pirevi'ndeki seccadenişine yollar. Pirevi'nde bulunan Baba, Derviş Mehmed'in posta geçmesi için padişaktan izin isteyerek Derviş Mehmed'e berat ihvan edilmesini talep eder⁷⁴⁷. Horanoğlu Ali Baba Tekkesi 1826 yılında kapatılarak faaliyetlerine son verilir.

⁷⁴¹ Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri*, s. 52.

⁷⁴² Orhan F. Köprülü, "Usta-Zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşiliğin Girid'de İntişârı", s.40-45; *BOA C.EV Dosya No: 191 Gömlek No: 9544* belgeye göre tekke Horanoğlu Mehmed Dede ve Bektaşi Derviş Ali tarafından kurulmuştur.

⁷⁴³ "Tekyenişinlik ve tevliyet vakf-ı tekye-i Horanoğlu nâm-ı diğer Bektaşiler der karib-i kal'a-i Kandiye cezireyi Girid" *BOA ADNS.RSK.d.64*, s. 177.

⁷⁴⁴ *VGMA Defter No: 231 Sayfa No: 92*.

⁷⁴⁵ *BOA C.EV Dosya No: 191 Gömlek No: 9544*.

⁷⁴⁶ *BOA ADNS.RSK.d.64*, s. 177.

⁷⁴⁷ *BOA AE. SMST. III Dosya No: 79 Gömlek No: 5842*; Pirevinin seccadenişini olan Abdülatif Efendi'nin arzı 1783 yılına aittir. "... Girid ceziresinde Kandiye kalesi kurbunda Pedye nahiyesinde

Resmo'da ise Hasan Baba'nın kabrini içeren bir Bektaşî tekkesi vardır⁷⁴⁸. Ayrıca Resmo'da yine Tekke Kapısı haricinde Veli Paşa hangahı bulunmaktaydı⁷⁴⁹. Bununla birlikte Yeniçeri Ağası olan Abdurrahman Paşa'nın konağı da bir Bektaşî tekkesi gibi işlev görüyordu⁷⁵⁰. Görüldüğü üzere incelenen zaman dilimi içerisinde 4 adet Bektaşî yapısı bulunmaktadır.

Bektaşî tekkelerinin coğrafi dağılımları analiz edildiğinde hangi bölgelerde yoğunlaştığı ya da hangi bölgelerde tutunamadıkları ortaya çıkmaktadır. İncelenen yüzyıllar içerisinde en fazla Bektaşî tekkesinin bulunduğu bölge günümüz Bulgaristan'ın kapsadığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu coğrafyada yoğun olarak bulunmalarının altında yatan temel sebep olarak iki ana etken karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus döneminde Sarı Saltuk ile başlayan Türk göçmenlerin Osmanlı Devleti zamanında da kesintisiz bir şekilde bölgeye ikamet etmesidir. Anadolu'dan göçen heterodoks inanca sahip olan Türkmenler, bölgeye yerleştiklerinde kendi inançlarını da buraya taşıyarak, bünyesinden çıkarttıkları dini liderler aracılığıyla Bektaşîliği burada yaşatmayı başarmışlardır. İkinci etken olarak karşımıza Şeyh Bedreddin çıkmaktadır. Şeyh Bedreddin faaliyetlerini uygulama sahası olarak Deliorman bölgesini boşyere seçmemişti. O, öğretilerinin Deliorman'da yoğun olarak bulunan heterodoks Türkmenler tarafından kabul edileceğini biliyordu. Şeyh Bedreddin'in bölgedeki faaliyetleri Türkmenlerin kendi aralarında örgütlenmesine yol açmış ve bu durum onların inançsal yapılarının da canlı kalmalarına sebebiyet vermişti. Böylece ileriki yıllarda Bektaşî Babalarının faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilecekleri bir bölge hazır hâle gelmişti.

Türkmenlerin yoğun olarak yerleştikleri bölgelerde Bektaşîliğin de güçlü olduğu görüşü Edirne, Gelibolu, Üsküp ve kısmen günümüz Yunanistan bölgeleri için de geçerlidir. Gelibolu ve Edirne bölgelerine yapılan ilk akınlarda görevlerini başarıyla icra eden Bektaşî Babaları, yaptıkları hizmetleri karşılığında Devlet tarafından kendilerine topraklar verilerek mükâfatlandırılmışlardır. Gerek bu babaların dini otoritesini kabul

kutbü'l- 'ârifin Horasanoğlu Ali Baba kuddise sirruhu nâm-ı diğer Bektaşîler tekyesinin bundan akdem ba berât-ı şerîf-i âlîşân vazife-i muayyenesiyle zaviyedar ve mütevellisi olan Mustafa Baba fevt olub yeri hali ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağla yerine erbâb-ı istihkakdan müteveffâ-yı merkurumun sahîh sulbi oğlu bais-i arz-ı ubudiyet Mehmed Baba daileri her veçhile layık... " BOA C.EV. Dosya No: 470 Gömlek No: 23752.

⁷⁴⁸ Hasluck, *Bektaşîlik İncelemeleri*, s. 54.

⁷⁴⁹ Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 8. Kitap 1. Cilt, s. 381.

⁷⁵⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini* 8. Kitap, s. 229.

eden Türkmenlerin buralara yerleşmeleri gerekse devletin uyguladığı iskân politikaları sayesinde Türk şehirleri hâline gelen bu bölgelerde, Bektaşî Babaları dini atmosferin belirlenmesinde etkili olmuşlardır.

Payitahta, yeniçeri ocağının desteğini alan Bektaşîler, İstanbul'un dört bir yanında rahatça teşkilatlanma fırsatını yakalamışlardır. Nitekim başkentte açtıkları tekke sayısı, Bektaşîlerin burada ne denli güçlü olduklarını göstermektedir.

Girit, Midilli, Rodos ve Eğriboz gibi Ege adalarında da geri planda durmayan Bektaşîler, buralarda da çerağlarını uyandırmışlardır.

Sarı Saltuk gibi destansı bir kişilikle Arnavutluk coğrafyasında faaliyetlerine başlayan Bektaşîler, XVII ve XVIII. yüzyıllarda ülke geneline yayılmakla birlikte aşırı derecede bir tekke sayısına ulaşabildikleri görülmemektedir. Özellikle XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarından itibaren Tepedelenli Ali Paşa'nın tarikata verdiği destek sonucunda Bektaşî tekkeleri burada çoğalmaya başlamıştır. Bektaşî tarikatının yasaklanmasının ardından coğrafyasının sağladığı doğal korunaklı yapısı sayesinde Arnavutluk, Bektaşîlerin nefes aldıkları bir ülke haline gelmiştir. Böylece burada Bektaşîler, XIX. yüzyılda birçok yeni tekke açarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Öyleki 1925 senesinde tekke ve zaviyelerin Türkiye'de kapatılmasıyla birlikte Bektaşîler, yeniden Arnavutluk'a giderek burada tutunmuşlar ve Dünya Bektaşîlik Merkezi'ni Tiran'a taşımışlardır.

Bektaşîler, Osmanlı'nın batıdaki en uç noktasında dahi tutunmayı başarmışlardır. Nitekim Macaristan gibi bir yerde açtıkları Gül Baba tekkesi sayesinde günümüze kadar isimlerini duyurmayı başarmışlardır.

İncelenen yüzyılda Bektaşîlerin güçlü oldukları bölgelerin olmasının yanısıra pek fazla tutunamadıkları yerlerde vardı. Bu yerlerin başında Bosna Hersek geliyordu. Bektaşîler, her ne kadar Sarı Saltuk motifiyle Blagay'da ve birkaç yerde daha tekkelerini açmışlarsa da bu coğrafyada diğer tarikatlara nazaran sönük kalmışlardır. Bu bölgede özellikle Mevlevilerin aktif olması Bektaşîlerin ikinci planda kalmasına yol açmıştır.

1.2. XVII-XVIII. YÜZYILLARDA BALKANLARDAKİ BEKTAŞİ TEKKELERİ'NİN İÇ İŞLEYİŞİ

1.2.1. Zaviyedâr Tayinini

Arşiv vesikaları ışığında zaviyedâr tayininde ve atamalarında hangi kıriterlere dikkat edildiği hakkında bilgi edinilmektedir. Yeni zaviyedâr için belli başlı atama nedenleri şunlardır; zaviyedârın hayatını kaybetmesi⁷⁵¹, gelen ve geçenin iaşesini sağlamaması⁷⁵², tekkeyi terk ederek orayı atıl bırakması⁷⁵³, tarikatın yol ve erkânını izlememesi⁷⁵⁴, tekkenin ve vakfın mallarını üzerine geçirmesi⁷⁵⁵, tekke de fitne çıkarıp sahtekârlıkla tekkenişînlîği üzerine berat ettirmesi⁷⁵⁶, zaviyenin mallarını telef etmesi⁷⁵⁷, zaviye fukarasına baskı uygulaması⁷⁵⁸, mevcut zaviyedârın kendi isteğiyle görevini bir başkasına bırakması⁷⁵⁹ gibi sebeplerdir. Ayrıca zaviyeye ecanibden yani dışarıdan birisinin müdahale ederek, zaviyedârlığı üzerine tevcih ettirmesi sonucu yapılan itirazlar neticesinde de yeni zaviyedâr atanmaktadır.

1.2.1.1. Zaviyedârın Kendi İsteğiyle Zaviyedârlığı Bırakması

Zaviyenin başında bulunan ve hali hazırda görevini ifa eden zaviyedâr, kendi rızasıyla zaviyedârlığı başka bir kişiye bırakabiliyordu. Edirne'de bulunan Hacı Baba zaviyesi vakfının ve zaviyenin vazife-i muayyene ile zaviyedârı olan Hacı Bektaş Veli ocağının emekdarlarından es-seyid Derviş Osman Bektaşî, kendi rızasıyla mutasarrıf olduğu zaviyedârlığı, akrabasından ve erbâb-ı istihkakdan Hasan Dede'ye bırakmıştır⁷⁶⁰.

⁷⁵¹ VGMA Defter No: 668 Sayfa No: 93.

⁷⁵² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 19-23.

⁷⁵³ VGMA Defter No: 987 Sayfa No: 20.

⁷⁵⁴ VGMA Defter No: 663 Sayfa No: 63.

⁷⁵⁵ BOA AE SOSM. III Dosya No:36 Gömlek No:2585.

⁷⁵⁶ VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 134.

⁷⁵⁷ VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 152.

⁷⁵⁸ VGMA Defter No: 665 Sayfa No: 51.

⁷⁵⁹ VGMA Defter No: 666 Sayfa No: 130.

⁷⁶⁰ "1203 senesi Receb-i şerîfinin 11. günde taht-ı âli-baht-ı Osmâni üzre cülüs-ı hümayûn meymenet-makrûnum vâki' olub umumen teccid-i berevât olunmak ferman olmağın binâen alâ zâlik Edirne muzâfâtında Çöke nahiyesine tabi Derbend-i Kebirde Hacı Baba zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile zaviyedârı olan Hacı Bektaşî Veli ocağının emekdarlarından es-seyid Derviş Osman Bektaşî kendi hüsn-ü rızasıyla mutasarrıf olduğu zaviyedârlığı akrabasından ve erbâb-ı istihkakdan işbu râfî-i tevkî-i refî'ü'ş-şân-ı hakani kıdvetü's- sülehâü's-salikin Hasan Dede zide sallallahû feragat ve kasr-ı yed eylediğini kadiya ilâm etmeğın zaviye-i mezbûre Seyid Derviş Osman'ın kasr-ı yedinden merkum Hasan Dede'ye âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm eylemek şartıyla tevcih ve yedine berât-ı şerîf-i âlişân verilmek ricasına evlad-ı Hacı Bektaşî Veli de hâlâ asitanesinde Seccadenişin olan Abdüllatif dame takvahu arz etmekle mucebince şurutuyla kasr-ı yedinden tevcih olunmak deyü 1186 senesi Muharreminin 10. gününde sadır olan ruus-u hümayun mucebince yedine verilen atik-i berâta bu defa mahrûse-i Edirne de

Burada dikkati çeken nokta mevcut zaviyedârlığın akrabadan birine bırakılması ve erbâb-ı istihkakdan yani gelecek kişinin tekke postuna oturabilecek hakka sahip olduğunun vurgulanmasıdır. Anadolu’da yer alan Bektaşî tekke ve zaviyelerinde de bu tür örneklere rastlanılmaktadır. Bursa’da Ali Mest Sultan zaviyesinin zaviyedârı olan Derviş Mehmed, hasta ve ihtiyar olmasından dolayı zaviyedârlığı büyük oğluna bırakmıştır⁷⁶¹. Kütahya’ya tabi Altun-taş nahiyesine bağlı Beş-karış adlı köyde bulunan Resul Baba Zaviyesi’nin zâviyedârı olup 1/3 hisseyi tasarruf eden Sevindik, kendi hüsn-i rızasıyla evlâd-ı vâkıfdan İbrahim ve Halil adlı kişilere feragat etmiş, yine sülüs (1/3) hissedâr olan Musa, oğlu Mehmed’e hüsn-i rızasıyla feragat ve kasr-ı yed etmiştir. Diğer 1/3 hisseye sahip olan Molla ise tasarrufunu Ali adlı kişi üzerine berat ettirmiştir⁷⁶².

Ayrıca bazı durumlarda vakıf şartları, zaviyedar atamalarında izlenecek yolu belirliyordu. Bugün Romanya sınırları içerisinde bulunan Ahmed Dede tekkesinin tekkenişînlığı, Ahmed Dede’nin evladına şart koşulmuş idi. Eğer soyu kesilirse azatlı kölelerinin çocukları bu tekkede tekkenişînlük yapacaklardı⁷⁶³. Netice itibariyle bu tekkeye, mevcut kırterler göz önüne alınarak atama yapılmıştır.

1.2.1.2. Ölüm Sebebiyle Boşalan Makama Zaviyedâr Tayini

Zaviyelere, yeni zaviyedâr tayin etme sebeplerinden birisi de mevcut zaviyedârın ölümü neticesinde boşalan bu makama, yeni birisinin atanmasından ileri gelmektedir. 1705 yılında Gelingras merkezinde bulunan Hızır Baba zaviyesinin zaviyedârı olan Mustafa Dede’nin ölmesi sonucu evlad-ı vakıftan olan Ali, Mehmed ve Murtaza’ya eşit hisselerle zaviyedârlık tevcih edilmiştir⁷⁶⁴. Niğbolu’da bulunan Ali Koç Baba zaviyesinin zaviyedârı olan Derviş Mahmud’un ölümü üzerine 1785 yılında

orduyu hümayunuma getirüp tecdid-i rica etmeğin hakkında mezid-i inayet-i padişahanem vücuda getirüp atik-i berât mucibince tarih-i mezkûreden müceddeden bu berât-ı hümayun saâdet makrûn virdim ve buyurdum ki mûmâileyh Hasan Dede zide sallallahu varub zaviye-i mezkûr vakfının şart-ı mezkûr üzre zaviyedarı olub eda-yı hidmet eyledikten sonra bundan evvel vazife-i muayyenesine ne vechile mutasarrıf ola gelmiş ise yine ol minval üzere vazife-i muayyenesin evkaf-ı mezbûr mahsusen alub mutasarrıf ola şöyle bileler alamet-i şerîfime itimad kılalar” BOA C.EV. Dosya No: 232 Gömlek No: 11597.

⁷⁶¹ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.13.

⁷⁶² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.128.

⁷⁶³ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 27-29.

⁷⁶⁴ “*Nefs-i Gelingrasda vâki’ Hızır Baba zaviyesine ber vech-i meşrutiyet vazife-i muayyenesiyle zaviyedarı olan evlad-ı vakıfdan olan Mustafa Dede fevt olub ... ashab-ı arzuhal Ali ve Mehmed ve Murtaza ve ... müsavi evlad-ı vakıfdan olduklarını haber vermeleri ile mezbûr Ali ve Mehmed ve Murtaza zaviye-i merkume ale’l-iştirâk müsâvi kendülere tevcih olunmak babında inayet rica iderler ferman veliyyül emrindir” BOA AE. SAMD III Dosya No:230 Gömlek No: 22070.*

Derviş Ahmed atanmıştır⁷⁶⁵. Yine Anadolu'da benzer örnekler mevcuttur. Medine-i Konya'da bulunan Ali Gâv Sultan Zaviyesi'nde icazetname ile zaviyedâr olan Derviş Kasım'ın vefat etmesi üzerine boşalan makama Konya sakinlerinden Kırk Çeşme oğlu Ali adlı kişi, Derviş Kasım'ın kız kardeşinin oğlu olduğu iddiasında bulunup, zaviyedârlığı üzerine berat ettirmek istemiştir⁷⁶⁶.

Balkanlar'da ölüm olayı suistimal edilerek, zaviyedarlık makamı ele geçirilmeye çalışılmıştır. Rusçuk'ta cereyan eden olayda, hayatta olan zaviyedârı ölü olarak gösterip, zaviyedârlığı kendi üzerine geçirme entrikası sergilenmiştir. Hacı Bektaş Veli hazretlerinin Osmanlı Devleti'nin en uç noktasındaki zaviyelerinden biriside Rusçuk'taki Tay Hızır Baba diğer bir adıyla Ali Baba zaviyesidir. Tay Hızır Baba zaviyesinin zaviyedârlığını 1705 yılında Derviş Ahmed Halife yürütüyordu. Fakat 1765 senesinde Derviş Ahmed'in öldüğünü ve zaviyedârlık makamının boşaldığını ileri süren Hasan Halife, Hacı Bektaş Veli Seccadenişini olan Abdüllatif efendinin arzını alarak zaviyedârlığı üzerine berat ettirmeyi başarmıştır. Zaviyedârlığı üzerine geçiren Hasan Halife, baskı ve şiddet uygulayarak Derviş Ahmed'i zaviyeden uzaklaştırmıştır. Uğradığı haksızlığın ortadan kaldırılması için Derviş Ahmed, 28 Temmuz 1766 tarihinde Rusçuk Kadısı olan Ebubekir Efendi'nin huzuruna çıkmıştır. Kadı Efendi, yaptığı yargılama sonucunda zaviyedârlığın Hasan Halife'den alınarak, sahib-i evvel ve hak ettiğinden dolayı Derviş Ahmed'e iade edilmesi kararını vermiştir. Bu doğrultuda Hacı Bektaş Veli seccadenişini olan Abdüllatif Efendi, zaviyedârlık beratının Derviş Ahmed'e verilmesi için Padişah'a arzda bulunur⁷⁶⁷.

Değişikliğin zaruri olduğu durumlarda yetkili makamlar harekete geçerek gerekeni yapmaktadırlar. Fakat bazı anlar vardır ki gerekli işlemin yapılacağı sırada sorunu ortaya çıkaran kişinin ölümü, olayın akışının doğal sürecinde tamamlamasını

⁷⁶⁵ VGMA Defter No: 264 Sayfa No: 168.

⁷⁶⁶ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s.112-113. (5 Haziran 1740)

⁷⁶⁷ "Maruz-u bendeleridir ki Rusçuk kazasında Ali Baba nâm-ı diğer Tay Hızır dimekle ma'rûf tekyesi vakfının vazife-i muayyene ile zaviyedarlık ve tevliyeti ... Ahmed Efendi üzerinde iken fevt oldu deyu mahlûlünden yetmiş dokuz senesinde Hacı Bektaş Veli âsitânesinde seccadenişin olan eş-şeyh Abdüllatif Efendi arzıyla Hasan halife ibni Mehmed'e tevcih ve berât verdiği Küçük Evkaf muhasebesinden derkenar olunmuş şimdi vakf-ı mezbûrun bundan akdem zaviyedar ve mütevellisi olan Ahmed Efendi ibni Abdullah hâlâ huyutda iken hilaf-ı inha fevt oldu deyu aherden Hasan bin Mehmed nâm kimesne zaviyedarlık ve tevliyet-i merkumeyi üzerine berât itdirüb merkum Ahmed Efendi'ye gadr itmekle mezbûrun ... gayr-i vaki ve hala huyutda olduğunu ... muvahhidin ihbar ve şehadet eylediklerini Rusçuk kadısı el hac Ebubekir Efendi ilâm itmeğin zikrolunan zaviyedarlık ve tevliyet mezbûr Hasan'ın refinden sahib-i evvel-i mezkûr Ahmed Efendi'ye hizmet-i lazimesi eda ve âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm eylemek şartıyla ibka ve tevcih ve yedine berât-ı âlişân ihsan buyrulmak ricasına ..." BOA C.EV. Dosya No: 488 Gömlek No: 24697.

sağlamaktadır. Uzuncaabad-ı Hasköy'de bulunan Osman Baba zaviyesinin başına 21 Eylül 1785 tarihinde Ahmed Baba geçerek posta oturmuştur. Fakat Ahmed Baba, şerîatın ve tarikatın kurallarına aykırı davranışlar sergilemiş ve hatta dağlı taifesine zaviyede kurbanlar keserek görevini kötüye kullanmıştır. Ahmed Baba'nın olumsuz davranışları süreklilik arz edince Pirevi Seccadenişini devreye girip, Ahmed Baba'nın görevden azledilerek, yerine tarikatta bu göreve hazır olan Ali Baba'nın tayin edilmesini talep etmiştir. Değişikliğin yapılması için yazışmaların sürdüğü an Ahmed Baba vefat etmiş ve yerine daha önceden bu göreve layık görülen Ali Baba 18 Nisan 1796 tarihinde geçmiştir⁷⁶⁸. Böylece problem kendiliğinden çözüme kavuşmuştur.

1.2.1.3. Yapılan Yolsuzluklar Üzerine Yeni Zaviyedâr Tayini

Tekkelerin başında bulunan şeyhler, görevlerini suistimal edebiliyorlardı. Uzuncaabad-ı Hasköy'de bulunan merhum Osman Baba zaviyesinde zaviyedâr olan Derviş Ebubekir Dede, Osman Baba zaviyesinin eşya ve hayvanlarını zayi etmiş, zaviyede ikamet eden dervişlerin dört bir yana dağılmasına sebebiyet vererek, onları perişan etmesinden dolayı zaviyedârlık kendisinden alınıp, Osman Baba zaviyesi emekdarlarından Derviş Hüseyin'e tevcih edilmiştir⁷⁶⁹. İskender Baba zaviyesinde zaviyedârlığı tasarruf eden Mustafa adlı kişi, kanuna aykırı olarak zaviyedârlığı üzerine berat ettirip, zaviyenin mallarını kendi işleri için harcamıştır. Ayrıca zaviyedeki dervişleri kovarak zaviyenin atıl durumda kalmasına yol açmıştır⁷⁷⁰. Silivri'de Sadi Baba Zaviyesinde vazife-i muayyene ile zaviyedârı olan Derviş Cüneyd isimli şahıs, kendi hâlinde olmayıp, zaviyede bulunan bakır kapları ve zaviyedeki diğer eşyaları satmıştır. Ayrıca zaviyenin farklı mahallerini de yıkıp onları dahi satarak vakfı harap ve muattal koyup, ihaneti aşikâr olduğundan azline karar verilmiştir⁷⁷¹.

XVII. yüzyılın başlarında Kademli Baba zaviyesi kendi imkânlarıyla geçinen, neredeseyle hiçbir şeyi olmayan bir vaziyetteydi. Bir nevi halkın ve dervişlerin sadakalarıyla geçinen Kademli Baba zaviyesini, 1627 yılından itibaren Karabaş adlı kişi resmi yollarla ele geçirmiştir. Vakıf bütçesinde para olmadığını gören Karabaş adlı

⁷⁶⁸ BOA AE. SSM III Dosya No:35 Gömlek No:1976.

⁷⁶⁹ "Uzuncaabad Hasköy kazasında vâki' merhum Osman Baba zaviyesinin zaviyedâr olan Derviş Ebubekir Dede zaviye-i mezbûrenin eşya ve hayvanatlarına izaat ve itlaf edip zaviye-i mezbûrede sâkin olan fukarayı dervişanı perakende ve perişan eylediğin mezbûr Derviş Ebu Bekir meclis-i şere davet ..." BOA C. EV. Dosya No:513 Gömlek No:25928.

⁷⁷⁰ BOA AE SOSM. III Dosya No:36 Gömlek No:2585.

⁷⁷¹Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.130-131.

şahıs, gözünü fakir fukaradan gelen sadakalara dikerek bunları ele geçirmiştir. Vakıf mütevellisi olan Bodur Mehmed adlı kişi ise her sene birkez tahsil için zaviyeye gelip, vakfa ait bütün gelirleri hesabına geçirip, hatta insanların verdikleri sadakalara dahi el koyub, gerek gelen geçen ve tekkeye konan misafire, gerek ise zaviye sakinlerine yiyecek bir nesne bırakmamıştır. Bodur Mehmed zaviyeye yalnızca ekonomik zarar vermekle yetinmemiş, zaviyenin varlık sebebi olan ibadetlerin de yapılmasını engellemiştir. Bektaşî zaviyelerinde ibadetin gerçekleştirildiği alana meydan denilmekteydi. Bodur Mehmed, Kademli Baba zaviyesi'nin meydanına zağar ve tazı gibi köpekleri bağlayarak buradaki ibadete mani olmuştur. Ayrıca zaviyede tamire muhtaç mahaller bulunduğundan kadı efendiden buraların tamiri için akçe talebinde bulunmuştu. Zaviye vakfına tamir için tahsis edilen akçeleri de zimmetine geçiren Bodur Mehmed, bir yıl geçmesine rağmen tamire yönelik hiçbir işlem yapmamıştır. Ertesi yıl tamir yapacağı söylemiyle halktan zorla para talep etmiş ve zaviyenin hayvanlarını satmıştır. Hali vaziyette zaviyede kandiller yanmamış, Kademli Baba gibi muhterem bir zatın türbesi harab olmuştur. Mevcut duruma daha fazla dayanamayan zaviye dervişleri ve halktan salih kimseler peygamber döneminden itibaren efendimizin zülme ve baskıya karşı olduklarını ifade ederek, bu kişilerden şikâyetçi olmuşlardır. 30 Ekim- 9 Kasım 1637 tarihinde sundukları arzlarında zaviye emekdarlarından Derviş Mustafa ve Derviş Ahmed'in birisinin zaviyedâr, birisinin de müteveli olarak atanmasını talep etmişlerdir⁷⁷².

Balkanlar'daki Bektaşî tekkelerinin maruz kaldıkları benzer olayları Anadolu'daki Bektaşî tekkeleri de yaşamıştır. Bursa'da Ramazan Baba tekkesinin tekkenişini olan Derviş İsmail ise farklı bir kanunsuzluk örneği sergilemiştir. Tekkenişin olduğu günden beri zaviyedeki fukarayı barındırmayan Derviş İsmail, zaviyeyi çarıkçı dükkânı gibi kullanıp, zaviyenin içerisini hırdavat ile doldurarak kirletmiştir. Ayrıca gece zaviye de beklemeyip, zaviyenin mum ve kandilinin yanmamasına sebebiyet vermiştir. Zaviyenin ıssız kalması sonucu o bölgede emniyet zafiyetinden dolayı yöre halkı, gerekli mercilere başvurarak bu durumun ortadan kaldırılması için talepte bulunmuşlardır. Bununla birlikte Derviş İsmail, gelip geçen dervişlerin, dervişliklerini imtihan etme sevdasında bulunarak, onlara türlü iftira

⁷⁷² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 19-23.

atmasından dolayı zaviyedârlık, Bursa sakinlerinden ve Bektaşî tarikatından Derviş Mürsel Mehmed Dede'ye 8 Ağustos 1746 tarihinde tevcih edilmiştir⁷⁷³.

Bu tarz değişiklikler, zaviyedârların ifa ettikleri görev ve sorumluluklarının ciddiyetinin gerekliliğini göstermektedir. Çünkü oradaki zaviyedârın olumsuz davranışları Bektaşî cemaatini olumsuz etkileyecek, yerel halkın tekkeye ve Bektaşîlere bakışını değiştirmesine yol açabilecekti. Bundan dolayı zaviyedârların tutum ve davranışlarına dikkat etmesi gerekmektedir.

Kurumlardaki yolsuzluk örnekleri sadece zaviyelerle sınırlı olmayıp, diğer dinî hüviyetteki yapılarda da görülmektedir. Tırhala'da bulunan Gazi Osman Paşa cami vakfının mütevellisi olan Abdi adlı şahıs, vakfın 5 bin kuruşluk nakit parasını ve gelirlerini kendi hesabına aktararak sarf etmiştir. Fakat vakfın mütevellisi Abdi'nin ölümü üzerine devlet, bu yolsuzluğun üzerine gitmekte geri durmamış, 10-20 Şubat 1758 tarihinde Abdi'nin geride bıraktığı mirasına el koyarak zararı telafi etme yoluna gitmiştir⁷⁷⁴.

1.2.1.4. Zaviye İçinde Çıkarılan Huzursuzluğun Giderilmesi

Zaviyelerin olağan hâldeki iç işleyişini sekteye uğratabilecek hareketler, zaman zaman dervişler tarafından uygulanmıştır. Selanik kazası çevresinde Vardar-ı Kebir Nahiyesi'nin Babaköy adlı yerleşim biriminde bulunan Bayezid Baba zaviyesinde, buna benzer bir durum yaşanmıştır. Meşihatname ile Bayezid Baba zaviyesinin şeyhlik görevini yürüten Teslim Abdal, zaviyeye gelen giden, burada konaklayan ve zaviyede bulunan dervişlerin şeyhi konumundadır. Fakat zaviyede bulunan bazı dervişler, dervişliğe ve zaviyenin adabına hiç de uygun olmayan davranışta bulunup, haram olan türlü türlü kelimeler sarf ederek, zaviyede karışıklığa ve düzensizliğe yol açmışlardır. Dervişlerin meşru olmayan davranışları, Teslim Abdal tarafından engellense de, ehl-i örf taifesinden alınan destek sayesinde uygunsuz cümlelerin söylenilmesine devam edilmiştir. Padişah tarafından ehl-i örf taifesinin bu olaya karışıp destek vermemesi konusunda hüküm yazılması üzerine 2-12 Temmuz 1743 tarihinde zaviyedeki ihtilaf çözülmüştür⁷⁷⁵.

⁷⁷³ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.171-173.

⁷⁷⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d.13 Hüküm No:323.

⁷⁷⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d.2 Hüküm No: 567.

İç huzursuzluğun farklı bir yansıması mevcut zaviyedârın yolsuzluk yaftasıyla iftiraya uğratılıp, posttan düşürülme gayretiyle ortaya çıkmaktadır. Aslında buradaki “iftira” tabiri mevcut zaviyedârın müdafaası sonucu kullandığı kelimelerin kavramsal manada karşılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki tanımlamaya benzer olay sadece Şeyhlik görevi için olmamış aynı zamanda vakıf tevliyeti vazifesi içinde olmuştur. Seyit Murad, Kızıl Deli Sultan zaviyesi vakfında günlük 10 akçe ile mütevellilik yapmaktadır. Fakat Seyit Murad, ayende ve revende ve zaviye fukaraları için ayrılan geliri, kendi nefesine kullandığı belirtilerek Kızıl Deli evlatları ve zaviye dervişleri tarafından da bu ihanetin açık bir şekilde yapıldığı sabit görülmüştür. Kızıl Deli evlatları ve zaviye dervişleri bu görev için bilgin, mürşit, sadık ve muhtar bir kişiliğe sahip olan Derviş İsmail Baba'nın getirilmesi için Hacı Bektaş Veli şeyhi Feyzullah Efendi'ye arz'da bulunmuşlardır. 6 Ekim 1737 tarihinde bu görev İsmail Baba'ya tevcih edilerek kendisine berat verilmiştir. Bu değişikliğe Seyit Murad, babasının kırk, kendisinin ise 23 yıldır bu görevi üstlendiğini, 70-80 yıldır da vakfın gerektirdiği tüm şartların yerine getirilerek vakfın ihya edildiği gerekçelerini öne sürerek karşı çıkmıştır⁷⁷⁶. Buradan anlaşıldığı üzere Seyit Murad, iftiraya uğradığını beyan ederek vazifesine layık olduğunu belirtmiştir.

1.2.1.5. Dışarıdan Müdahale Sonucu Zaviyedârlığın Ele Geçirilmesi

Zaviye, işleyişini olağan bir şekilde devam ettirip, zaviye'ye ve vakfına hiçbir müdahale gerekmez iken, dışardan bir kişi yolunu bulup hak etmediği halde zaviyedârlığı kendi üzerine tevcih ettirmeyi başarmıştır. Böylece zaviyedârlık, haksız yere elde edildiği iddiasıyla bazı dervişler tarafından şikâyet konusu olmuştur. Bu durumun benzer bir örneği Şumnu kazasında bulunan Hafız Baba zaviyesinde görülmüştür. Hafız Baba zaviyesinin zaviyedârlığını yürüten Mustafa Baba, uhdesinde bulunan görevinin gereklerini yerine getirmede hiçbir kusuru bulunmazken, Derviş Seyid İbrahim adlı kişi, Hacı Bektaş Veli Asitânesi vekilinden aldığı arz ve ruznamçe-i askeriyeden elde ettiği berat ile zaviyedârlığı üzerine geçirmiştir. Bu durumda mağdur olan Mustafa Baba, mağduriyetini dile getirmiş ve aynı zamanda Derviş Seyid İbrahim'in tekkenin mal ve hayvanlarını da kendi malımdır diyerek üzerine geçirip, zaviyenin dervişlerini zor durumda bıraktığını Divan-ı Hümâyun'a bildirerek, bu

⁷⁷⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 1007.

mağduriyetin giderilmesini talep etmiştir. Divan'da alınan kararın sonucu Şumnu kadısına durum bildirilerek, mağduriyetin ortadan kaldırılması istenilmiştir⁷⁷⁷.

Edirne'nin Çöke Nahiyesinde olan Hacı Baba zaviyesinin zaviyedârı Mehmed Said'in ölümünün ardından yerine öz oğlu Derviş İbrahim Bektaşi geçmiştir. Seyit Mustafa, Şeyh İbrahim'in zaviyedârlığına müdahil olacak hareketlerde bulunmuştur. Bundan rahatsız olan İbrahim, Edirne meşihatının verdiği muhızır ile birlikte İstanbul'a gelerek zaviyedârlığı üzerine tekrar berat ettirmek için girişimlerde bulunduğu sırada Seyit Mustafa zuhur etmiş, giriştiği münazara ve verdiği mücadele sonucunda günlük 1 akçe almak şartıyla Seyid Mustafa vakfın mütevellisi olmuş, Seyit İbrahim ise zaviyedâr olarak yeniden tayin edilmiştir. İki kişi arasındaki görev taksimatı kesin çizgilerle ayrılmışken Seyit Mustafa, türlü türlü iftiralarla zaviyedâr İbrahim'i safdışı bırakarak, 1747 yılında kardeşi Osman'ın zaviyedâr olarak atanmasını başarır⁷⁷⁸. Fakat 4 yıl sonra yani 1751 senesinde Seyit Mustafa'nın ani ölümüyle birlikte kardeşi Seyit Osman'da ortadan kaybolmuş ve yaşayıp yaşamadığı konusunda kendisinden haber alınamamıştır. Aradan geçen 17 yıllık zamanın ardından, 1759 yılında Seyit İbrahim'inde ölümü üzerine yerine oğlu İbrahim'in geçmesi için Edirne Kadısı Yahyazade Mehmed Efendi'nin arzı, Pirevi Seccadenişin'i Feyzullah Efendi'nin önerisiyle, İbrahim zaviyedâr olarak 1 Eylül 1759 tarihinde görevine atanmıştır⁷⁷⁹. Görüldüğü gibi Hacı Baba zaviyesine yabancı kimseler tarafından müdahil olunmuş ve hatta zaviye yönetimi ele geçirilmiştir. Yirmi yılı aşkın bir süre boyunca yönetim bir nevi işgal edilmiş fakat en sonunda ölümler neticesinde liyakat esasına uygun olarak, zaviyedârlık makamı hak ettiği kişinin eline geçmiştir. Dışarıdan müdahale yöntemi sadece Bektaşi tarikatı içinde yaşanan bir olay değildi. Bu durumun örneklerini çeşitli tarikatlarda da görmekteyiz. Örneğin XVII. yüzyılın ilk yıllarında Rusçuk kazasında Celvetiye tarikatına mensup zaviyenin zaviyedârı olan Mehmed, dışarıdan bir kişinin müdahalesi sonucu görevini kaybetmiş ve onu tekrar kazanabilmek için yetkili merciiilere başvurmuşur⁷⁸⁰. Aslında kişiler arası çekişmeler ya da diğer bir adıyla tekke ve zaviyelerdeki iktidarı ele geçirme mücadelesi, sadece tekkelere mahsus olmayıp, cami ve mescitlerde görev yapan imamlar arasında da oluyordu. Temmuz 1762

⁷⁷⁷ BOA C.EV. Dosya No: 386 Gömlek No: 19573.

⁷⁷⁸ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 73; 1747 senesinde Ahkâm defterlerindeki kayıtlarda da Seyid Osman, Hacı Baba zaviyesinin zaviyedârı olarak geçmektedir. Detaylı bilgi için bkz BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 230.

⁷⁷⁹ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No:73; VGMA Defter No: 2057 Sayfa No:8.

⁷⁸⁰ BOA A.DVNSSKT.d. 41 Hüküm No: 308.

tarikhinde Ohri'de bulunan mescidin imamının ölümü üzerine, yerine Celvetiye tarikatından Osman geçmiştir. Görevini kusursuz bir şekilde yerine getiren Osman, dışarıdan kimsenin müdahalesine lüzum yok iken, Abdullah adlı şahıs ortaya çıkarak hile ile imamlığı üzerine geçirmiştir⁷⁸¹.

Gümölcine kazasında bulunan Köekli Baba zaviyesi Bektaşilerin tasarrufundayken, geçen süre zarfında vilayet ayanlarından bazı kudretli kişilerin gerek hüküm sahibi olmaları, gerekse mali anlamda variyetli olmaları sebebiyle adı geçen zaviyenin meşihatını üzerlerine berat ettirmişlerdir. Burasını ele geçiren ayanlar, zaviyeyi çiftlik, tımar ve zeamet gibi her yıl iltizama vererek, zaviye fukarasının hakkını kendi hesaplarına aktarmaya başlamışlardır. Bu durum, zaviyedeki dervişlerin zaviyede ikâmet etmelerini imkânsız kılmıştır. Ayanlar, zaviyenin meşhatinede müdahalede bulunup, zaviyedârlığı zaviyedâr olan Bektaşi dervişden alıp, Gümölcine'de imam ve hatip olan Seyid Yakub adlı kişinin üzerine geçirmişlerdir. Bektaşi olmayan Seyid Yakub, zaviye içindeki gerek misafir, gerekse dervişlere huzur vermemiş, burada medfûn olan zatın akşamları kandillerini yakmayıp, Bektaşi ayinini de icra etmediğinden zaviyenin atıl ve harab kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu duruma daha fazla katlanamayan vakıf mensupları ve Gümölcine kadısı naibi Mevlana Efendi'nin arzlarıyla Seyid Yakub'un görevden alınıp, el-Hac Bektaşi Hüseyin'in atanmasını talep etmişlerdir⁷⁸².

Akyazılı Sultan tekkesinde tekkenişin olan Abdülkerim, görevini sürdürmekteyken dışarıdan bir kişi Abdülkerim'i saf dışı bırakıp, tekkenişinlik görevini resmi olarak üzerine geçirir. Fakat Şeyh Abdülkerim'in kendisini yöre halkına kabul ettirmesinden dolayı, Hacıoğlupazarı kazasındaki tüm ulema, süleha ve kaza ahalisi Şeyh Abdülkerim'in görevine iade edilmesi için kadı efendinin huzuruna varırlar. Ahalinin, kendilerine göre Abdülkerim'in görevde kalması için geçerli sebepleri vardır. Çünkü ahali, Şeyh Abdülkerim'in hafız, Kuran-ı Kerim'e hâkim, insanları irşad'a kadir ve fukara zümresinden bir zat olarak gördüğü için onun görevde ibkâsını istemişlerdir. Netice olarak kadı efendinin 6 Haziran 1700 tarihli ilamı üzerine Şeyh Abdülkerim görevinde kalmıştır⁷⁸³. Görüldüğü üzere halk, yeri geldiğinde dinî duygularını istismar

⁷⁸¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 18 Hüküm No: 1100.

⁷⁸² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 133-135.

⁷⁸³ BOA AE. SMST. II Dosya No: 45 Gömlek No: 4411.

eden kişileri buldukları makamdan gönderdikleri gibi yeri geldiğinde de samimiyetini hissettikleri dinî liderlerini sonuna kadar savunmayı bilmişlerdir.

İstisnai de olsa bazı zamanlarda zaviyenin isminde değişiklik olduğu için ya da kayıtlara farklı isimde yazıldıklarından dolayı zaviyedârlar müşkil duruma düşmüşlerdir. Edirne kazasının Çöke nahiyesinde bulunan Hacı Doğan zaviyesi, evladiyet üzere vakfedilip tasarruf edilirken ve dışarıdan kimsenin müdahalesine gerek yok iken, zaviyeyle alakası olmayan Seyid Mehmed tarafından gadredilmiş ve kendisine berat verilmiştir. Müşteki durumunda olan Derviş İbrahim bin İsa, zaviye vakfi kaydının, Defterhane-i Amire’de Hacı Doğan olarak yazılırken, muhasebeye Hacı Baba olarak yanlış kaydedildiğini belirtmiştir. Derviş İbrahim hem zaviye kaydındaki isim yanlışlığının düzeltilmesini, hem de vakıf şartı gereğince yeniden kendisine berat-ı şerif verilmesini talep etmiştir⁷⁸⁴. Durumun araştırılması için merkezden emir gönderilmiştir. Yapılan araştırmada Seyid Mehmed tasarrufunda olan Hacı Baba tekkesinin varlığı, yöre halkı ve oranın ileri gelen kişilerinden olan ayan ve eşraf tarafından tasdik edilmiştir. Ayrıca Hacı Baba tekkesinin ortaya çıkış yılı 1568 (H. 976) olarak belirtilmiştir. Edirne’de bulunan Hacı Doğan vakfının ise mevcut olduğu fakat buranın bir medrese olarak varlığı da kayıtlara yansımıştır. Hacı Doğan vakfı, Bostancıbaşı Tekkesi Şeyhi iken merhum olan Halil Efendinin tasarrufunda iken ölümünden sonra Şeyhülislamın önerisiyle yerine oğlu atanmıştır⁷⁸⁵.

Benzer bir olayın yaşandığı diğer bir mahal ise İstanbul’da bulunan Ördek Baba zaviyesidir. 1712 senesinde Mehmed halife zaviyedarlığı yürütürken Seyid Derviş Halil adlı kişi zuhur ederek defterhane-i amireden aldığı bir der kenar kaydı ile bu zaviyenin Hüsrev Baba zaviyesi olduğunu ve zaviyedarlık görevinde seyitlere ait olduğunu iddia ederek hak iddia etmiştir. Derviş Halil tarafından yapılan müdahalenin ardından Şeyh Mehmed gerekli mercülere şikayetde bulunmuş ve yapılan müdahalenin ortadan kaldırılmasını talep etmiştir. 28 Haziran 1712 tarihinde Derviş Halil’in zaviyenin iç işlerine müdahalesi yasaklanmıştır⁷⁸⁶.

⁷⁸⁴ BOA İE. EV. Dosya No: 31 Gömlek No: 3628.

⁷⁸⁵ BOA AE. SMHD. I Dosya No: 100 Gömlek No: 7066; Hacı Doğan vakfı tahrir defterlerinde de kaydedilmiştir. Bu vakfa ait ilk bilgiler 1485/1486 yılına ait Edirne Evkaf defterinde bulunmaktadır. Bkz. BOA TT.d.20, s. 1; Ayrıca bu vakıf, 12399 akçelik gelire sahiptir. “Vakf-ı evlad-ı Hacı Doğan tabi Edirne 12399.” BOA TT.d. 139, s. 10; BOA TT.d. 136, s.10.

⁷⁸⁶ “Şeyh Mehmed arzuhal sunub zaviye-i mezbûrenin bila tayin vazife-i zaviyedarlığı otuz seneden mütecevüz üzerinde ve kimesneye meşrut olmayub dahl olunmak icab ider hali yoğiken Seyid Derviş Halil

Bektaşî Babalarının görevlerini icra edebilmeleri için ellerinde padişah tarafından onaylanmış beratlarının olması gerekiyordu. Bu berat, Hazîne-i Âmire'ye bağlı kalemlerden olan Anadolu Muhasebesi tarafından verilirdi. Anadolu Muhasebesi'nin başlıca görevi Anadolu'da bulunan padişah ve vezirlere ait vakıfların hesaplarını incelemektir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli Beylerbeylerinin berat tezkirelerini verirdi⁷⁸⁷. Fakat bu görev tevcihatına paralel olarak askeri ruznamçe'den berat elde eden Babalar, tekkeler içerisinde ihtilafa neden olarak hizipçiliğe yol açmışlardır. Böyle durumlarda hak sahibi olduğunu iddia eden her iki taraf da yargıya başvururlar. Meselenin divana intikal etmesinin ardından hakkaniyet görüşü doğrultusunda bir karar huruç edip, tekke ve zaviyelerde sükûnet sağlanılmaya çalışılmıştır. Böylece bürokrasi kaynaklı hatalı atamalar düzeltilmiştir.

1.2.1.6. Zaviyeyi Tekrar İhya Etmek İçin Yapılan Zaviyedâr Tayini

Zaviyeler, çeşitli sebeplerden dolayı bazı zamanlarda atıl durumda kalabilmektedirler. Yeni Zağra kasabasında olan Kademli Baba zaviyesinin uzun zamandan beri zaviyedârı olmadığından zaviyenin her manada atıl kaldığı belirtilerek 20 Ağustos 1730 tarihinde Derviş Mehmed Bektaşî zaviyenin başına getirilmiştir.⁷⁸⁸ Bazı zaviyelerde zamanın getirdiği yıpranmayla birlikte tamire muhtaç olan mahaller vücuda gelmektedir. Dubniçe kazasındaki Hızır Baba zaviyesine, Ahmed halife adlı şahıs bu göreve her yönüyle layık olduğu düşünülerek bu zaviyedeki onarılacak yerleri tamir etme ve zaviyenin çerağlarını uyanık tutma şartıyla göreve getirilmiştir⁷⁸⁹. Anadolu'da bulunan Bektaşî tekkelerinde de benzer örnekler mevcuttur. Sultanönü Sancağının Bozöyük kazasında bulunan Oğurlu Bey Dede zaviyesine zaviyedâr olanlar, kadim'ül eyyamdan beri Hacı Bektaş Veli Asıtânesi'nde bulunan vekillerin izni ile mutasarrıf olmuşlardır. Fakat uzun zamandan beri Oğurlu Bey Dede zaviyesinin bulunduğu köy halkı perişan olup, bulunduğu yerden ayrıldığı için, Oğurlu Bey Dede

nâm kimesne defterhanede Hüsrev Baba tekyesi sadata meşrut olmak üzere bir kayıd olub derkenar itdirmekle mutasarrıf olduğu Ördek Dede zaviyesine müdahale ve gadr-ı murad iyledikde bundan akdem muarazadan men birle ibka olunub üzerinde iken tekrar merkum Seyid Derviş Halil bir tarikle defterhane derkenarı mucebince Hüsrev Baba zaviyesi olmak üzere alub berât itdürüb gadr itmeğle yedinde olan senedleri mucebince kadimi üzere Ördek Baba zaviyesi olmak üzere rica itmeğın mucebince Seyid Derviş Halil refinden sahib-i arzuhal Şeyh Mehmed'e ibka ve mukarrer olundu. Fi 23 Cemaziyevvel sene 1124" BOA A.DVNS.RSK.d.12, s. 147.

⁷⁸⁷ Rıfat **Günalan**, *Osmanlı İmparatorluğunda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2010, s. 84-85.

⁷⁸⁸ BOA İE. EV. Dosya No: 26 Gömlek No: 3018.

⁷⁸⁹ VGMA Defter No: 661 Sayfa No: 92.

zaviyesine hiç kimse rağbet etmediğinden zaviye, atıl ve harap olmuştur. Zaviyeyi tekrar mamur ve şenlendirmek üzere 1747 yılında es-Seyyid Abdülkerim Halife'ye icazet verilmiştir⁷⁹⁰.

Ebu Eyüb Ensari hazretlerinin yakınlarında yeralan Karyağdı Baba zaviyesinin zaviyedârlığını yürüten Hüdaverdi oğlu Derviş'in ölümünün ardından, yörede sözü geçen, nüfuzlu kişiler zaviyeyi ele geçirmiş ve buraya öküz bağlayarak bir nevi ahır hâline getirmişlerdir. 19-28 Ağustos 1746 tarihinde Derviş Mehmed, kirletilen bu zaviyeyi tekrar ihya edip şenlendirmek için zaviyedârlık görevine namzet olmuştur⁷⁹¹.

Yukarıdaki durum sadece Bektaşilere özgü olmayıp diğer tarikatlara mensup zaviyelerde de baş göstermiştir. Örneğin Avlonya sancağının Ergiri Kasrı kazasında bulunan Gülşeni tarikatından Ali Canbe? zaviyesinin başında Muhtar Murteza halife bulunmaktaydı. Onun bu görevden çekilmesinin akabinde zaviyedârlık ve mütevellî görevi için Abdullah ve Muharrem adlı kişiler arasında çekişme meydana gelmiştir. Mücadeleden Abdullah kazançlı çıkıp zaviyedârlığı ele geçirse de bu görevi layıkıyla icra edemeyerek zaviyenin düzeninin bozulmasına, harab olmasına ve zaviyede karışıklık çıkmasına yol açmıştır. Halkın bu durum karşısında sessiz kalmayıp, zaviyedeki düzenin tekrar sağlanması ve zaviyenin harab olmasının önüne geçilmesi için Yusuf halifenin atanmasını talep etmişlerdir. Eylül 1760 tarihinde Yusuf halife zaviyenin başına geçmiştir⁷⁹².

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere zaviyedarın en önemli iki görevi arasında “ayende ve revendeye it'âm-ı ta'âm eylemek” yani gelip geçenin karnını doyurmak ve Bektaşî dinî ritüelini kusursuz bir şekilde ifa etmektir. Örneğin Silivri'de bulunan Sadi Baba zaviyesine de Allah'ı zikredecek ayinleri icra etmek koşuluyla zaviyedârlığın yarı (nısf) hissesi Derviş Ali Dede'ye, padişah tarafından ihsan edilmiştir⁷⁹³. Diğer ilkede tüm Bektaşî tekkeleri için olmazsa olmazların başında geliyordu. Bektaşî ayinlerinin ardından tekkenin en önemli fonksiyonu muhtaç kimselerin ya da yolcuların karınlarını doyurmaktı. Bu şartı sağlamak koşuluyla 13 Nisan 1772 tarihinde Hasan Dede, Hacı Baba zaviyesine zaviyedâr olarak atanmıştır⁷⁹⁴.

⁷⁹⁰ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.29-30.

⁷⁹¹ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 28-29.

⁷⁹² BOA A.DVNS.AHKR.d 16 Hüküm No: 372.

⁷⁹³ BOA C. EV. Dosya No: 138 Gömlek No: 6863.

⁷⁹⁴ BOA C. EV. Dosya No:232 Gömlek No: 11597.

28 Temmuz 1766 tarihinde Tay Hızır Tekkesine; zaviye’de ikamet etmek, zaviyede üzerine düşen görevi yerine getirmek ve gelen geçenlere hürmet gösterip, onların iaşesini sağlamak koşuluyla zaviyedâr tayin edilmiştir⁷⁹⁵.

Tekke ya da zaviyelerin idarecisi konumunda olan zaviyedârlar ve tekkenişinlerin, devlet tarafından kendilerine karşı tahsis edilmiş bir gelirleri mevcut idi. Bu geliri elde etmek ve aynı zamanda buradaki görev dolayısıyla tekkenin manevi otoritesini kullanmak için yukarıda da izah edildiği gibi birçok çekişme yaşanmıştır. Zaviyedâr, atanırken kendilerine verilen beratlarında, kişinin görevi açık bir şekilde belirtildiği gibi günlük (yevmî) olarak alacağı ücretlerde yazılmıştır. Üsküp sancağının Kalkandelen kazasında bulunan Bektaşî zaviyesinde 4 akçe vazife ile Es-seyid Hasan Baba ibni Mustafa zaviyedâr idi⁷⁹⁶. 27 Haziran 1748 tarihinde Kızıl Deli Sultan Dergâhı’nda görevli bulunan zaviyedâr ise günlük 10 akçe almaktaydı⁷⁹⁷. Günlük gelirlerden anlaşılacağı üzere zaviyedarlar görev yaptıkları tekkelerin ekonomik zenginliklerine göre ücret alıyorlardı. Nitekim bu miktar Gümülcine’deki zaviyede yarım akçeye kadar düşmüştü⁷⁹⁸. Buna nispetle daha büyük olan tekke ve zaviyelerdeki şeyhler ise daha fazla akçe gelir elde ediyorlardı. Zaviyedârlar, maaşlarını nakdî olarak aldıkları gibi aynî olarak da alabiliyorlardı. Zağra-yı Eskihisar’da vaki Mümin Baba zaviyesine senede 10 kile buğday ve 10 kile kara terkeniye? almak şartıyla Derviş Salih zaviyedâr olarak atanmıştır⁷⁹⁹. Farklı tarikatlara mensup olan zaviyelerdeki görevlilerin maaşları da değişiklik arz etmektedir. Elbasan’da bulunan Gazi Sinan Paşa zaviyesinin zaviyedânı günlük 10 akçe alırken⁸⁰⁰, Debrezir’deki Şeyh Osman Efendi zaviyesinin zaviyedânı ise günlük 30 akçe almaktadır⁸⁰¹.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda farklı görevleri üstlenen kişilerin aldıkları ücretlere bakılarak, zaviyedâr ve tekkenişinlerle karşılaştırılacak olunursa, gelir bakımından diğer görevlilerle kıyaslanma imkânı ortaya çıkmaktadır. Örneğin Dimetoka’da bulunan Oruç Paşa mescidinin imametini yürüten Yusuf’a günlük 12 akçe, müezzin Ebubekir’e 8 akçe, Oruç Paşa vakfının imamına günlük 2 akçe ve yine bu vakfa bağlı olan medresede

⁷⁹⁵ BOA C. EV. Dosya No: 488 Gömlek No: 24697.

⁷⁹⁶ BOA C. EV. Dosya No: 224 Gömlek No: 12160.

⁷⁹⁷ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s.223.

⁷⁹⁸ VGMA Defter No: 1210 Sayfa No: 37 “Gümülcine’de merhum nâm Ali Baba ve Turhan Dede bina eylediği zaviyenin evladiyet ve meşrutiyet üzere yevmi nısf akçe vazife ile zaviyedâr olan Abdülrahman fevt olup zaviyedârlığı mahlûl olmağla sulbi oğlu Mustafa’ya meşrutiyet üzere ve bu naibi .. berât...”

⁷⁹⁹ VGMA Defter No: 660 Sayfa No: 83.

⁸⁰⁰ BOA A.DVNS.AHKR.d 18 Hüküm No: 309; BOA A.DVNS.AHKR.d 19 Hüküm No: 679.

⁸⁰¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 369.

görev yapan müderrislere ise günlük 10 akçe yevmiye verilmiştir⁸⁰². Kratova kazasının Kumanova nahiyesinde bulunan cami-i şerîf de görev yapan müezzin ise yevmi 2 akçe ile vazifelendirilmiştir⁸⁰³. Yine Kumanova'daki Koca Mehmed Bey cami-i şerîfinin imam hatiplik vazifesini 18 akçe ile Mustafa üzerine berat ettirmiştir⁸⁰⁴. Vardar-ı Kebir nahiyesinin Yahyalu köyünde bulunan Sinan Bey caminde Duaguyanlık görevini yapan kişi ise günlük 10 akçe ücret almaktadır⁸⁰⁵. Dinî hüviyetli kurumlarda görev alan kişilerin gelirleri bu şekildeyken hayır amaçlı kurulan vakıflarda görev alan kişilerin gelirleri de aşağı yukarı bu kişilerle aynıdır. Gazi Evrenos Bey vakfının gelir ve giderlerini tutmakla mükellef olan vakfın cabisi Halil bin İbrahim, 28 Şubat-8 Mart 1760 tarihinde 5 akçe ile vazifelendirilmiştir⁸⁰⁶. Koca Mehmed Bey cami vakfının cabisi olan Osman adlı kişi de 5 akçe almaktadır⁸⁰⁷. Kızıl Deli Sultan Vakfı'nın cabisi olan Seyid İsmail'de günlük 5 akçe almaktaydı⁸⁰⁸. Selanik'te bulunan Hornacı? Cafer vakfının mütevellisi günlük 3 akçe almaktadır⁸⁰⁹. Midilli'deki İbrahim Baba Zaviyesi vakfının mütevellisi olan Yusuf günlük 4 akçe almaktaydı⁸¹⁰. Aslında buradaki rakamların değişmesi bu kurumların sahip oldukları vakıfların büyüklükleri ve elde ettikleri gelirlerle ilgilidir. Maddi kaynakları çok olan vakfın görevlileride bu gelire endeksli olarak fazla ücret almaktadır.

Zaviyedâr ve tekkenişinlerin aldıkları ücretler ile diğer kurumlarda görev yapan kişilerin aldıkları maaşların kıyaslanması yapıldı. Bu durum zaviyedârların diğer görevliler karşısındaki maddi durumlarını ortaya koymuştur. Dönemin mal fiyatları ile zaviyedârların yevmiyeleri karşılaştırıldığında Bektaşî babalarının sosyal yaşamdaki alım güçlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Böylece zaviyedârların refah seviyeleri de gün yüzüne çıkacaktır. XVII. yüzyılda bazı mal fiyatlarına bakılacak olunursa, buğdayın kilesi ortalama 35 akçeden, pirincin kilesi 45 akçe, unun kilesi 15,

⁸⁰² BOA A.DVNS.AHKR.d 12 Hüküm No: 976; Bu görevliler hakkında ikinci bir atama belgesi için bakınız BOA A.DVNS.AHKR.d 13 Hüküm No: 149.

⁸⁰³ BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No: 639.

⁸⁰⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 973.

⁸⁰⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d 35 Hüküm No: 705.

⁸⁰⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 15 Hüküm No: 746.

⁸⁰⁷ BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 973.

⁸⁰⁸ BOA A.DVNS.RSK.d. 2 Sayfa No: 18 (Fi 24 Rebiülahir? Sene 1117); Cabi tabiri yerine Mutemed kelimeside kullanılmaktaydı. Cabi ya da mutemed atamaları için sunulan arzlar vakfın mütevellisi tarafından yapılmaktaydı. Örneğin Kızıl Deli Sultan Vakfı mutemedi için vakıf mütevellisi Seyyid Mustafa, Mehmed'in mutemed olması için arzda bulunmuştur. BOA A.DVNS.RSK.d. 2 Sayfa No: 55 (Fi 6 Cemaziyelevvel sene 1117).

⁸⁰⁹ BOA A.DVNS.AHKR.d 19 Hüküm No: 115.

⁸¹⁰ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, 1085 H. Tarihinde Cami ve Tekkelere Yapılan Tayinler(Yer No: Nuri Arlasez 109), s. 6.

kahvenin kıyyesi 70 akçe, tereyağın kıyyesi ise 22 akçeden işlem görmüştür⁸¹¹. Ekmek 1 akçe, Atina balının vukiyyesi 16 akçe, pekmezin vukiyyesi 6 akçe, tavuğun tanesi 14 akçeye satılmaktaydı⁸¹². Harabati Baba dergâhın da günlük 4 akçe ile zaviyedârlık yapan Hasan Baba⁸¹³'nın yukarıdaki fiyatlara endeksli olarak alım gücü ortaya çıkmaktadır. Buna göre Hasan Baba, yaklaşık 4 günlük yevmiyesiyle 1 kile un alabilmektedir.

Zaviyedarların yanı sıra tekkelerin vakıflarında görev alan kişilerde belirli bir ücret almaktaydılar. Osmanlı coğrafyasında bulunan Bektaşî tekkeleri, ekonomik sıkıntılara maruz kalmamak için vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıflarda, sistemin rutin bir şekilde işleyebilmesi için şahıslar çeşitli görevlerle vazifelendirilmişlerdir. Vakfın idaresine memur edilmiş kişilere ise mütevellî denilmektedir. Birçok görevlide olduğu gibi mütevellilerde görevlerini icra edebilmek için ellerinde padişah tarafından verilen beratın bulunması gerekiyordu. Bu beratında, diplomatik olarak içeriğinde tüm muhtevaya sahip olması lazımdı ki, görevi herhangi bir sekteye uğramasın. Mümin Baba vakfının mütevellisi olan Seyyid Abdullah, elinde bulunan beratının üst tarafındaki keşide kısmının hatt-ı hümâyûn kalemünde kaydının olmamasından ötürü herhangi bir problem yaşamamak için bu kaydın yapılmasını talep etmiştir. 1779 tarihinde gerekli olan kayıt, ilgili kalem tarafından yapılmıştır⁸¹⁴. Elbetteki tüm Bektaşî tekkeleri bir vakfa sahip değildi. Böyle durumlarda tekkedeki görevliler, yapılan bağışlarla geçinmeye çalışmışlardır.

Zaviyelerde bulunan zaviyedârların görev süreleri, yukarıda izah edildiği üzere çeşitli sebeplere göre değişmektedir. Görevini layıkıyla yapan ve herhangi bir rahatsızlığa ya da hastalığa maruz kalmayan zaviyedâr, uzun süre tekkenin başında görevini icra edebiliyordu. Fakat herkes bu kadar şanslı olamayabiliyordu. Kısa bir süre önce zaviyedâr olan kişi, ölüm sebebiyle ya da bir başka şeyhin baskısı sonucu görevinden uzaklaştırılabiliyordu. XVIII. yüzyılda Çirmen kazasında bulunan Hızır Baba zaviyesinde zaviyedâr olarak Şeyh Ahmed bulunmaktadır. Bu kişinin babası olan Musa Dede ve onun cediti Ali Dede, zaviye de 40 yıldan fazla zaviyedârlık yapmıştır.

⁸¹¹ Said **Öztürk**, *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 248-253.

⁸¹² Yaşar **Yücel**, *Osmanlı Ekonomi Kültür Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*, TTK, Ankara 1992, s. 29-30.

⁸¹³ BOA C.EV. Dosya No: 244 Gömlek No: 12160.

⁸¹⁴ BOA AE. SABH.I Dosya No: 136 Gömlek No: 9176.

1720 tarihinde zaviyenin başında olan Şeyh Ahmed ise 10 yıldır zaviyedârlık yapmaktadır. Çirmen kazasına tabi Ziyaretbeli denilen mevkinden gelen 30 kişiyi aşkın yöre ahali, Şeyh Ahmed'in zaviyede gelen geçene ikram da bulunduğu, vakfi koruyup kolladığı ve zaviyeyi ihya ettiği için İlyas Baba vakfının tevliyetinin de Şeyh Ahmed'e verilmesini talep etmişlerdir⁸¹⁵. Hızır Baba zaviyesinin şeyhleri gibi uzun soluklu görev yapan bir diğer zaviyedâr ise Edirne'nin Çöke Nahiyesinde görev yapmaktaydı. Buradaki Hacı Baba zaviyesinin zaviyedârı olan Seyit Mehmed, 30-40 yıldan fazladır yürüttüğü bu görevi ölümü neticesinde sona ermiştir⁸¹⁶. Fakat Hacı Baba zaviyesinin zaviyedârlarının hepsi Seyit Mehmed gibi uzun süre görevde kalacak kadar şanslı değildi. 1699'da evlad-ı vakıftan İbrahim'in geçtiği zaviyedârlık makamına, 1700'de Derviş İbrahim bin İsa, 1702 yılında Seyit Mehmed'e, 1703'te ise Osman bin Ali geçmiştir⁸¹⁷. Görüldüğü gibi zaviyedârların zaviyedârlık süreleri pek uzun soluklu olmamış, ortalama her yıl zaviyedâr değişmiştir. Nitekim zaviyedarlar ve tekkenişinlerin görev süreleri, kişilerin şanslarıyla doğru orantılı olarak değişiklik göstermektedir.

1.2.2. Zaviyedârların Pirevi'nin Arzıyla Atanmaları

XVII. yüzyıldan önce Bektaşî tekke ve zaviyelerine yapılan atamalarda, merkezi tekkenin yani Pirevi'nin bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Suraiya Faroqhi, Hacıbektaş şeyhlerinin tüm tarikat için aday gösterme hakkını belgeleyen ilk dökümanın XVII. yüzyıl başlarında Sultan I. Ahmed (1603-1617) dönemine ait olduğunu belirtmiştir⁸¹⁸. Bu ilk imtiyaz hakkı, XVII. yüzyılda verilmiş olsa da bu tarihlerde hâlâ zaviyenin bulunduğu mahaldeki kadı veya naib tarafından zaviyedâr atanması için verilen arzların olduğu görülmektedir. Yani XVII. yüzyıldan önce Bektaşî tekke ve zaviyelerine yapılacak olan şeyh atamalarında kadı, naib, müteveli gibi arz sahibi kişilerin söz sahibi olduğu görülmektedir. Onların görüşleri doğrultusunda, Bektaşî tekkelerine şeyhler atanırdı. Her ne kadar, bu arz sahibi kişilerin, arzları etkili olsa da zaviyedâr adayının kriterlere uyum sağlaması gerekiyordu. En büyük kriter, buraya atanacak kişinin liyakat sahibi olmasıydı. Fakat ehliyet kavramı, kişilere göre değişebildiği için bu noktada arz sahibi subjektif olabilirdi. Bilindiği üzere birçok tekke

⁸¹⁵ BOA İE. ENB. Dosya No: 7 Gömlek No: 708.

⁸¹⁶ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 25.

⁸¹⁷ BOA C.EV. Dosya No: 208 Gömlek No: 10394.

⁸¹⁸ Suraiya Faroqhi, "1826 Öncesi Bektaşîler- Nüfuz (Etki) Savaşı ve Strüktür (Yapı) Problemleri", *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi-Bektaşî Sempozyumu*, İstanbul 2000, s. 111.

ve zaviyenin kendi ekonomik yaşamını sürdürebilmesi için müstakil veya dolaylı olarak bir vakfa sahiptiler. İşte bu nokta da vakfi kuran kişilerin vasiyetleri, yani vakfiye devreye giriyor ki arz sahipleri bu kaidelerin dışına çıkamıyorlardı. Vakfi ve zaviyeyi kuran birçok kişi, zaviyedârlık makamına kendisinden sonra evladının geçmesini vakfiyeye yazdırarak, evlatlarının sosyal ve ekonomik statülerini bir nevi garanti altına alıyorlardı. Buna istinaden ölen zaviyedârdan sonra yerine evladı ya da akrabasından biri geçiyordu. Mevcut şartları bilen arz sahibi de, her ne kadar kendi istediği kişiyi önermiş olsa da bunu sadece sınırlı sayıdaki kişiler arasından yapabiliyordu. Hatta önerdiği kişinin zaviyedâr soyundan geldiğini ispatlamak için yargı merciine başvurur ve burada kanıtlama yolunu seçerdi. Bunun en güzel örneği Rodoscuk'taki Musa Baba zaviyesinde yaşanmıştır. Musa Baba zaviyesinin zaviyedârı olan Musa bin Derviş Mustafa'nın ölümünün ardından yerine geçecek kişi için İbrahim'i öneren Rodoscuk Kadısı, İbrahim'in Musa Baba'nın soyundan geldiğini 1738 senesinde mahkeme huzurunda, şahitler önünde ispatladıktan sonra 1738 senesinde padişaha önermiştir⁸¹⁹. XVIII. yüzyılda verilen ikinci imtiyazla Hacı Bektaş Veli hazretlerinin Osmanlı ülkesinde bulunan ve halk arasında Baba, Dede, Abdal, Sultan adlarıyla bilinen Nazargâh, Tekke, Hangâh ve Zaviyelere ölüm veya değişiklik sebebiyle yeni bir zaviyedâr atamasının, Pirevi'ndeki Hacı Bektaş Veli evladının arz ve icazetiyle gerçekleşeceği bildirilmiştir⁸²⁰. Buna ilaveten bu usule aykırı olarak kadı, naib, vali, mütevellî gibi arzuhal sahibi olan kişilerin arzlarıyla zaviyedârların tevcih ettirilmemesi istenilmiştir. Böylece hem ehil olmayan kişilerin zaviyedâr olmasının önüne geçilecek, hem de bundan zarar görecektir olan Bektaşî dervişlerinin mağduriyetleri engellenecekti. XVIII. yüzyılın sonlarında Pirevi'nin arzı olmadan artık kolay kolay bir atamanın olamayacağı görülmüştür. Kesriye'deki Aydın Baba zaviyesinin zaviyedârı olan Hasan Baba'nın ölümünün ardından, boşalan yeri ve hizmeti için her alanda bu konuma layık olduğu düşünülen Derviş Süleyman Halife'yi, Kesriye kadısı Kışlakîzâde Süleyman Efendi ilam etse de Pirevi seccadenişini Abdüllatif Efendi, padişahın hükmü gereğince durumu kabul etmeyerek, Süleyman Efendi'nin ancak kendisinin arzı ve padişahın onayı neticesinde atanabileceğini dile getirir. Görülen lüzum üzerine Başmuhasebe kayıtlarına bakılarak Osmanlı sınırları içerisindeki tüm Bektaşî tekke ve zaviyelerinin

⁸¹⁹ BOA AE. SMHD. I. Dosya No: 200 Gömlek No: 15820.

⁸²⁰ BOA C.EV. Dosya No:468 Gömlek No: 23695; Tarikatın ilgasından önce tüm Bektaşî tekkeleri Pirevi adı verilen dergâha bağlı idi. Tüm Bektaşî tekkeleri her ne icab ederse Pirevinden istizan ve aldıkları cevaba göre hareket ederlerdi. Bkz. İBBAK, *Bektaşîlik K0443*, s.32.

atamaları, Pirevi’nde bulunan seccadenişin’in arzıyla olur kaydı ortaya çıkarılır. Netice itibariyle Pirevi seccadenişini de Süleyman Halife’yi göreve layık bulduğunu ifade ederek, onun görevlendirilmesi için 1794 senesinde padişaha arzda bulunur⁸²¹. Burada dikkat edilecek husus; her iki tarafında Süleyman Efendi üzerinde mutabık olmasına rağmen, Pirevi seccadenişini Abdülatif Efendi’nin duruma müdahale ederek, Kadı’nın tarikat işlerine bulaşmasına müsaade etmemesidir. Abdülatif Efendi, yaptığı bu girişimle Kesriye kadısının bundan sonraki zamanlar için Aydın Baba zaviyesine müdahalesini engellediği gibi gerek bürokraside, gerekse fiiliyatta diğer kadıların başka Bektaşî zaviyelerine karışmalarının önüne set çekmiştir. Çünkü Kışlakîzâde’nin ilamının kabulü demek, bundan sonraki süreç için diğer kadıların ya da Kışlakîzade’nin bu tarz istismarlarının devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu istismarlar o bölgedeki Bektaşî tekkesinin düzenin bozulmasına ve hatta bir adım daha ileri giderek Bektaşî çerağlarının sönmeye yol açabilecekti.

Kadı, naib ve mütevellilerin, Pirevi’nin Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde bulunan birçok Bektaşî tekkesine uzak olduğunu öne sürüp, tekkelerin iç işlerine ve yönetimine karışma girişiminde bulduklarında nasıl bir durumun ortaya çıkacağını Pirevi seccadenişî şöyle dile getirmiştir. Kadılar, Bektaşîliğin usul ve esaslarını tam olarak benimsemeyen, yani mürşitlik seviyesine erişmemiş ehil olmayan kişileri atadıklarında, o kişi, tekkeyi yönetemeyip ona sahip çıkamayacağından dolayı, tekkeye bağlı köy ve mezralar halktan bazı kişilerin ellerine geçebilirdi. Bu durumda şahıslar, hükümlerle buraları üzerlerine geçirip, tımar ve zeamet gibi tasarruf ediyorlardı. Vakıf mahsullerinin başkalarının eline geçmesi sonucunda tekke ekonomik sıkıntı yaşamakta

⁸²¹ “Derdevlet mekine arz-i da keminedir ki cedd-i ‘azîzim sultanü’l- ‘ârifin ve burhan’ül vasilin el hac Bektaş Veli kuddise sırrıhu’l haki ve celli hazretlerinin memalik-i mahrûset’ül mesalik-i padişahi de vâki’ tarikat-i aliyelerine müntehi zaviyelerden olub medine-i Kesriye’de vâki’ e’izze-i kiramdan kutb’ül- ‘ârifin Aydın Baba kuddise sırrıhu’l aziz zaviyesinin ba berât-ı şerif-i âlişân zaviyedarı olan Derviş el hac Hasan halife fevt olub yeri hali ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağıyla yerine erbâb-ı istihkakdan her vechle layık ve mahal-i müstahak olan Derviş Süleyman halifeye tevcih olunmasını vakıa mühr-ü mutabık Kesriye kadısı Kışlakîzade Rüşdü Süleyman Efendi daileri ilâm idüp ancak bu makule zevaya ve tekaya cedd-i ‘azîzim tarikate meşrut ve müntehi zevayadan olmağın şeref-bahş sudur iden hutut-ı hatt-ı hümâyün şevketmekrunda olan evamir-i aliyeye inkiyaden bu dailerinden dahi arz-ı iltimas itmeğın inayetlü sultanım hazretlerinden mercu ve mutazzarıdır ki mevlana-yı mûmâileyhin arz-ı natik olduğu minval-i meşruh üzere zaviyedarlığı mezkûru müteveffâ-yı mezbûr Derviş el hac Hasan halifenin mahlûlünden iş bu bais-i arz-ı rıkıyyet ve şayeste-i merhamet olan Derviş Süleyman halife dailerine menzur-u duayenem olan ilâm-ı mezkûr mucubeince âyende ve revendeye it’âm-ı ta’âm eylemek şartıyla tevcih ve yedine berât-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsan buyrulmak babında olki vaki... haldir bala iltimas paye-i serir alaya arz olundu ... ferman-ı lütf-ü ihsan der adalet penahdır herde fi el yevm el hadi ve oşr ve min rebîül ahir sene tisa ve mieteyn ve elf. eftar’ül fukara hadim’ül fukara Abdülatif an evlad-ı Hacı Bektaş Veli Seccadenişin.” BOA C.EV. Dosya No: 181 Gömlek No: 9037.

ve tekkenin işleyişi bozulmaya başlamaktadır. Zamanla tekke işlevselliğini kaybedip, kandillerini söndürmeye mecbur kalır, fakara dervişler ise han köşelerinde keşmekeş bir yaşama ömürlerini tamamlarlardı⁸²².

Tarikata bağlı bir zaviyeye, bir şeyh atanacağı zaman Hacıbektaş'ta bulunan merkez zaviyenin şeyhi tarafından Osmanlı makamlarına uygun bir ifadeyle yazılan dilekçe sunulmaktaydı. Merkez zaviyenin şeyhi tarafından Osmanlı makamlarına yazılan bu dilekçede şeyh, herhangi bir zaviyedeki şeyhlik makamının ölüm veya azledilme nedeniyle boşaldığını bildirip, onun yerine aday olan kişinin bu makam için her açıdan uygun olduğunu bildirir ve merkez zaviyesi şeyhi, bu nedenle kendisine beratın verilmesini talep ederdi. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunda böyle bir belge olmaksızın uzun süre halk ile iç içe olan bir makamda görev yapmak hemen hemen imkânsızdı⁸²³.

Mevlevîler'de de Bektaşilere benzer bir uygulama yürütülmekteydi. Yeni bir şeyhin atanması tarikatın asitanesinde bulunan din adamının iznine bağlıydı. Örneğin Dukakin sancağının İnek kazasında bulunan Mevlevîhane'nin başına atanmak isteyen Veliyeddin Mevlevî, Konya'da Hz. Mevlana'nın soyundan gelen ve onun seccadesinde oturmuş olan Hacı Ebubekir'in icazetini alarak 1760 yılında göreve başlamıştır⁸²⁴. Aslında Osmanlı idaresi, XVIII. yüzyıldan itibaren hemen bütün tarikatlarla ilgili bazı tedbirler alma en azından bir düzen verme yoluna gitmişti. Mesela Sadiye tarikatında tekkede şeyh olacakların ehliyetli kişiler arasından ve İstanbul'da Abdüsselam tekkesi şeyhi tarafından seçilmeleri hususunda ferman verilmiştir. Hatta verilen emirle bütün tekkelerdeki dervişlere şeyhleri tarafından mühürlü tezkire verilmesi hususunda bir usul oluşturulmaya çalışılmıştır⁸²⁵.

⁸²² BOA AE. SABHI Dosya No: 341 Gömlek No: 23803.

⁸²³ Faroqhi, "1826 Öncesi Bektaşiler- Nüfuz (Etki) Savaşı ve Strüktür (Yapı) Problemleri", s. 109.

⁸²⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 15 Hüküm No:321; İçinde Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin türbesi bulunan Konya Mevlana Dergahı "Pirevi" ve "asitane-i aliye" sayılarak diğer şehir ve ülkelerdeki mevlivihanler buradan yönetilmiştir. Yönetimin başındaki Mevlana soyundan gelen ve onu temsil eden postnişine "makam çelebisi", "çelebi efendi" veya kısaca çelebi adı verilir. Diğer mevlevihanelerin şeyhleri ise Mevlana'nın maddi manevi varisi konumundaki çelebinin vekilidir. Mevlevîhanelerin başındaki şeyhler çelebinin verdiği meşihatnâme veya icazetnâme ile göreve başarlardı. Ş. Bahrihüda **Tanrikorur**, "Mevlevîyye", TDVİA, İstanbul 2004, C. 29, s. 471.

⁸²⁵ Cahit **Telci**, "XIX. Yüzyıl Bektâşiliği Hakkında Bir Eser: İzâhü'l- Esrâr", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 16, S. 1, s. 193.

1.2.3. Balkanlardaki Bektaşi Tekkelerinin Birbirleriyle Olan İlişkileri

Balkanlardaki Bektaşi tekkeleri arasında Kızıl Deli Sultan'ının ayrı bir yeri olduğuna şüphe yoktur. Bu farklılık Kızıl Deli'nin gerek Rumeli'ye gelen ilk Bektaşiler arasında yer almasından, gerek manevi olarak diğer tekkeler üzerinde bir otorite oluşturmasından, gerekse ekonomik olarak güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Kızıl Deli Sultan, birçok Bektaşi dervişi tarafından da ziyaret ediliyordu. Hacı Baba zaviyesinin zaviyedârlığını yürüten Seyit Mehmed Ali'nin oğlu olan Hüseyin ki daha sonra kendisi posta oturacaktır, Kızıl Deli Sultan'ı ziyaret etmiştir⁸²⁶.

Bektaşi tekkelerinin vakıfları ekseriyetle evladiyet üzere kurulmuş vakıflardır. Yani vakfi kuran kişi (vâkıf), vakfin başına kendisinden sonra erkek evladının geçmesini şart koşarak bir nevi doğmamış olan çocuklarının ve torunlarının geleceklerini garanti altına alıyordu. Fakat ola ki vâkıfın neslinden gelen erkek çocuklar tükendiğinde, bu görevi ifa için mutlaka bir kişinin geçmesi gerekiyordu ki vâkıf bu durumda alternatif seçenek sunarak, idari manada problem doğmasının önüne geçmiş oluyordu. İşte tam bu esnada tercihinin belirlenmesinde kendisini ait hissettiği gurup ya da manevi olarak hürmet ettiği kişi ön plana çıkıyordu. 18 Nisan 1721 tarihinde Derviş Mustafa bin Şeyh Ali, Arız Baba zaviyesi'nde kurduğu vakfiyesiyle, vakfin ve zaviyenin başına kendisinden sonra zaviyede doğmuş erkek evlatlarının geçmesini, eğer erkek evladı kalmazsa Bektaşi yolunu benimsemiş zaviye dervişlerinden birisinin geçmesini belirtir. Eğer ki zaviyede bu görevi ifa edecek kişide kalmazsa Kızıl Deli Sultan zaviyesi'nde bulunan Bektaşi Babalarının geçmesini talep eder⁸²⁷. Aynı şekilde Sersem Ali Baba tekkesine bir vakıf kuran Recep Paşa, kendi nesli tükendiğinde vakfin başına Kızıl Deli zaviyesi'nin postişini olan kişinin geçmesini şart koşar⁸²⁸. Burada dikkat edilecek husus şudur; Balkanlarda onca Bektaşi tekkesi varken neden Kızıl Deli Sultan tercih ediliyor? Çünkü Kızıl Deli Sultan manevi olarak tarıkatta daha üst bir mertebeye kabul görmektedir. Bununla birlikte herhangi bir gereklilik olmamasına rağmen Kızıl Deli zaviyesi'nin mütevellisi başka bir Bektaşi tekkesinin şeyhinin seçilip posta oturmasında esas etken rolü oluşturmuştur. Örneğin Hacı Baba zaviyesinin zaviyedârlının belirlenmesinde Kızıl Deli zaviyesi vakfının mütevellisi olan Osman arz

⁸²⁶ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 25.

⁸²⁷ *VGMA Defter No: 623 Sayfa No: 198*; Büklüce Baba Tekkesinde de buna benzer bir şart koşulmuştur. Eğer ki Büklüce Baba'nın tekkenişliğini yürüten kişinin nesli tükenirse tekkenişliğe Kızıl Deli dervişlerinden birisinin geçmesi istenmektedir. Bkz. *VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 73*.

⁸²⁸ *DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfnâme No: 7*.

da bulunarak etkin rol oynamıştır. 1691 senesinde sunduğu arz neticesinde Hacı Baba zaviyesine Mehmed'in zaviyedâr olarak atanmasını sağlamıştır⁸²⁹. Görüldüğü üzere Kızıl Deli Sultan, Balkan Bektaşiliği için ayrı bir yer edinmiş ve bölge tekkeleri açısından saygı duyulan manevi lider vasfını yürütmüştür.

1.2.4. Tekkelerde Gündelik Hayat

Yapılan araştırma neticesinde, Bektaşilerin sosyal yaşamlarını aydınlatmaya yönelik pek fazla arşiv vesikası tespit edilememiştir. Muhtemelen tekkelerde olağan bir şekilde süre giden sosyal yaşantı, kayıtlara geçecek kadar mühim görünmediğinden zabıt altına alınmamıştır. Daha doğrusu bir problem veya zaruriyet durumu zuhur etmediği sürece, Devlet bürokrasisi, o alana yönelik kayıt sürecini başlatmayı gerekli görmemiştir. Öyleki birçok meselesini kendi hukuk sistemi çerçevesinde, Bektaşi babalarının huzurunda çözen Bektaşilerin, sosyal yaşamlarına dair kayıtların olmaması normaldir. Ancak Bektaşilerin bu yönlerini dönemin seyyahlarından öğrenebilmekteyiz.

XVI. yüzyıla ait bir mahkeme kaydı, bu yüzyıldaki bir Bektaşi dervişi portresinin zihinlerde canlanmasına yardımcı oluyordu. Rodoscuk'da sakin Bektaşi Hüseyin Dede, burada kurduğu zaviyesine birde vakıf ihdas etti. Hüseyin Dede, kurduğu vakfın şartları arasında zaviyede “Başı açık, ayakları yalın Bektaşi dervişlerinin oturması” var idi⁸³⁰. Bu ibare, Bektaşi dervişlerinin tıpkı Kalenderiler gibi başlarının açık ya da kazıtılmış ve ayaklarında herhangi bir giysinin olmadığını vurgulayarak onların hangi tarzda dolaştıklarının göstergesiydi.

Her tarikatın kendisine özgü giysileri ve giyim tarzı bulunmaktadır. Dervişlerin ya da şeyhlerin kıyafetlerine bakıldığında hangi tarikata ait oldukları hakkında ipucu vermektedir. Bir dervişin ya da babanın Bektaşi olduğunu gösteren en önemli giysi, başındaki 12 imamı temsil eden 12 dilimli taç ile boyunlarına taktıkları 12 köşeli teslim taşı ve bellerine taktıkları kemerdur. 12 dilimli beyaz taçları yünden yapılıp, tacın üzerinde ipekten bir kabartma vardır. Tacın üzerine açık yeşil renkte bir sarık sarılır. Bu sarık fazla uzun olmamak kaydıyla üç kez dolanır. Dolanan sarık tacın kenarını tamamen kapatmaz idi⁸³¹. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Bektaşilerin kılık kıyafetleri hakkında daha detaylı bilgi vermektedir. Ona göre Bektaşilerin kıyafetleri

⁸²⁹ BOA C. EV. Dosya No: 208 Gömlek No: 10394.

⁸³⁰ “... Hacı Bektaş Ocağı dervişlerine vakf-ı emekdar eyleyüb başı açuk yalın ayak dervişler sakin olmasın şart ve tayin eyleyüb ...” RŞS 8438 Sayfa No: 13.

⁸³¹ İBBAK, Bektaşilik K0443, s.36.

arasında elif tac, hırka, oniki imam işaretli on iki terkli tâc-ı beyaz, cübbe yenli aba-yı beyaz hırka, asa, kemer, tac-ı Bozdoğanî, sapan-ı Davudî, palaheng-i Musevî, zerdeste, kabağı, keşkül ve kebirge, tesbih, hırka-i peşmîne, tahta ayakkabı, bozdağanî yedi terk keçe külah'tır⁸³². Bu bilgilerin yanında Bektaşilerin kıyafetleri hususunda bilgi veren diğer bir kaynak ise Bektaşilere ait mezar taşlarıdır.⁸³³ Mezar taşlarında ön plana çıkan iki öge vardır. Bunlar oniki dilimli tac ve teslim taşıdır.

Bektaşi cübbesine, hırka veya öğünme demek olan “Fahir” denirdi. Bektaşi hırkası, düz yakalı, boyu topuğa kadar uzanan, omuzlarından eteğe kadar bolca bir pardesü gibi dümdüz, uzun geniş kolludur. Yaka ve kol ağızlarında göğüs hizasına kadar ön kenarlarında oniki sıra birbirine paralel dikiş çizilmiş olup, cepsiz ve dikişsizdir. En makbulü siyah renkte olanı olup, diğer renkte olanları da kullanılmaktadır. Hırka'nın önü elle kapatılır. Bektaşilerde hırka, ayıpları örtmek, görmemek sembolüdür. Hırka'nın tamamlayıcı parçaları tennure ve haydariye'dir. Tennure ince bir kumaştan yapılmış düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağıya açık, geniş uzun etekli bir entaredir. Düz beyaz renklisi daha makbuldür. Yaka ve bele kadar ön kenarlarına oniki sıra sık paralel dikiş çekilir. Yakası yaridan ince şeritlerle bağlanarak kapatılır. Belinde de böyle şeritler vardır. Cep ve düğmesi ise yoktur. Bektaşiler önceleri ince deriden yapılmış tennureler giymişlerdir. Haydariye ise eteği belden biraz aşağıda kolsuz bir yelectedir. Omuz kısmı, omuz başlarını örtecek şekilde yarım daire hâlinde biraz aşağıya sarkıktır⁸³⁴.

Kıyafetlerin yanında aksesuarlar, giysileri tamamlayacak nitelikte olup tarikatın içtihadını da yansıtmaktadır. Bektaşilerin bellerine yedikez doladıkları dülbent, ritüelde ki yedileri simgelemektedir. Yedikez bele dolanan bu kuşak, Bektaşiliğin karakteristik sembollerinden birisidir. Kamber adı verilen küçük yumurta şeklindeki taş ise üç kez birbirine sarılı ipe kuşağının içine sıkıştırılmıştır. Dervişlerin dilenme aleti olarak kullandıkları keşküller, su kabağı ya da oyulmuş bir tahtadan yapılmaktaydı. Keşkül bir zincir ile boyuna ya da omuza asılabildiği gibi kemerle de bağlantılı olabiliyordu. Nefir ise inek boynuzundan yapılmaktaydı. Bu alet, dervişleri yemek zamanında sofraya çağırmaq için kullanılırdı. İki yüzünde de balta olan ve dervişler ıssız ortamlarda

⁸³² Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizisi*, C. II, (Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), s. 25-26, 94, 207; *Seyahatnâme VIII*, s. 103, 343.

⁸³³ Bkz. Fotoğraf 3.

⁸³⁴ Mehmed **Eröz**, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul 1977, s. 269-271.

dolaşırken savunma amaçlı kullandıkları teber ise bazı tekkelerde kabul töreni esnasında rehber tarafından tutulmaktadır⁸³⁵. Bazen ise Ebu Müslüm Horasani'nin sembolü olarak tanımlanır. Sahada yapılan mülakatlarda teberin, insan nefsinin köreltecek bir alet olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Bazı Bektaşilerce Mengüş adı verilen hilal şeklinde bir taş da küpe olarak takılır. Bunun, Ali'nin atı Düldül'ün nalını temsil ettiği düşünülür. Bu küpeyi tek kulağına takan dervişlere Hasanî, iki kulağına takanlara ise Hüseyinî denir. Bu küpelerin takılması, dervişin manevi rehberinin sözlerini Allah'ın sözüymüş gibi kabul ettiği, bunların dervişin kalbinde her daim sözünü geçiren kanunlar olduğu anlamına gelir⁸³⁶.

XVII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasının dört bir yanını dolaşan Evliya Çelebi, kaleme aldığı eseri sayesinde bizlere Bektaşi tekkelerinin tasvirlerini sunmaktadır. Yaptığı betimlemelerle bir nevi tekkelerin portresini çıkarmaktadır. XVII. asırda Sarı Saltuk tekkesine giden Evliya Çelebi, burada yüzlerce derviş tarafından karşılanmıştır. Tekkenin içerisinde yıldızlarla süslenmiş şamdanlar vardır. Tekke içerisinde şamdan, çerağ, mermer ve gül suyu dağıtılacak tabaklardan yüzlercesi bulunmaktadır. Tekkede Sarı Saltuk hazretleri zamanından kalan tuğ, davul, zil ve bayrak mevcuttur. Meydanın dört bir tarafı ise kesilen kurbanların postlarıyla döşelidir. Meydancı Dede'nin izniyle dervişler sırasıyla gelip beyit, kaside, mersiye ve murabbalar okumaktadırlar⁸³⁷.

Akyazılı Sultan tekkesi ise tıpkı İstanbul'daki Galata Kulesine benzemektedir. Kargir yapıya sahip olan bu tekkenin kulesi ahşap olup, üzeri kurşunla kaplıdır. Tekkenin tavanı ise nakışlarla döşenmiş levhalardan oluşmaktadır. Bu kadar büyüklükteki bir tekkede sütunun olmaması ise görenleri hayrete düşürmektedir. Tekkenin tavanına hayran kalan Evliya Çelebi, postnişin Arslan Dede'den müsaade alarak tavana çıkıp seyreylemiştir. Meydan ise mermerle döşeli olup, 100 adımlık bir alana sahiptir. Tekkenin içerisinde padişahlar tarafından hediye olarak gönderilmiş çerağlar bulunmaktadır. Bu çerağların içerisine kesilen kurbanların yağları konularak yakılıp, tekkenin aydınlatılması sağlanmaktadır. Dervişlerin eşyalarını koymaları için dolaplar mevcuttur. Meydanın dört bir tarafı kurban postlarıyla döşeli olup, her bir postta birer sahib-i nazar, arif-i billâh ve ilim sahibi kişiler oturmaktadır. Tekke'ye ait

⁸³⁵ Frederick De Jong, "The Iconography of Bektashiism: A Survey Of Themes And Symbolism In Clerical Costume, Liturgical Objects And Pictorial Art", s. 278-279.

⁸³⁶ Lucy Mary Jane Garnett, *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, s. 104.

⁸³⁷ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap*, s. 207.

pencereler demirden yapılmış olup, birçok pencereden baktığında dışarıdan gül bahçeleri görünmektedir. Kış aylarında soğuk havanın içeri girmemesi ve ısı kaybını engellemek için pencereler ve kapılar keçe ile kaplanırdı. Tekkenin haricinde bir misafirhane daha bulunmaktadır. Her gece burada 200 misafir kalmaktadır. Misafirler tekkede en fazla 3 gün kalabilmekteydiler. 3 günden sonra misafirhaneye bakan dervişler “Safa geldin imanım” diyerek misafirin pabuçlarını ters çevirip yol gösterirlerdi. Fakat her gelen misafir burada mutlaka bir kahve içerdi. Evliya Çelebi, Akyazılı Sultan tekkesinin mutfağını da değişik bulmuştur⁸³⁸.

Menzilini Eğribucak istikametine çeviren Evliya Çelebi, burada Memi Beğ Sultan Baba asitanesini görür. Böyle bir asitanenin benzerine ne Rum’da, ne Acem’de, ne Arab’da, ne de Horasan’da rastlamıştır. Asitane hayratının sahibi Yanyalı Arslan Paşa’nın cediti Zülfikar Beğ’dir. Memi Baba’nın mezarı, bu asitanenin bir köşesinde yer alıp, üzeri kubbe ile örtülüdür. Buraya gelen bazı canlar türbenin duvarlarına oniki imam tesbihleri asmışlar ve türbenin dör bir köşesine rengârenk kemerler, teber, zil ve sapan-ı Davudîler koymuşlardır. Ayrıca Memi Baba’nın şahsi eşyalarından olan kaşık, seccade, def nakkareleri, hırka ve tacı burada sergilenmektedir. Rumeli’nde Servi ağacının nadir olarak yetişmesine rağmen Memi Baba’nın başucunda büyüyen ve devasa uzunluğa erişen servi ağacını betimleyen Evliya Çelebi, şaşkınlığını kelimelere yansıtmaktan kendisini alıkoyamamıştır. Türbe görevlileri, burayı güzel kokularla bezerdi. Bu tekkenin öne çıkan bölümlerinden birisi dervişlerin muhabbetlerini yürüttükleri meydan olup, Evliya Çelebi burayı “tekyegâh-ı mihman saray” olarak adlandırmıştır. Meydanın etrafı devişlerin dolaplarıyla çevrili olup, her bir dervişin postu bulunmakta olup, ilimleriyle meşgul olmaktadırlar. Dervişler bin bir parçadan oluşan sanatkârene hünerleriyle kaşıklar, bastonlar yapmaktaydılar. Tekke meydanında rengârenk şamdanlar, çerağlar ve kandiller bulunmaktadır. Tekkenin bir de keykavus mutfağı vardır. Mutfakta Memi Baba zamanından beri yanan ateş hiç sönmemiş ve bu ateşte çorbalar pişirilerek gelen geçen misafirlere ikram edilmektedir. Bu tekkede yetmiş seksen civarında kişi olup, bunların başı ve sinesi açık, ayakları yalın idi. Bu işilerin her birisi bir mertebeye ulaşmış ve kimisi aşçı, kimisi mihmandar, kimisi

⁸³⁸ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap, s. 198-199.

meydancı, kimisi çerağcı, kimisi ekmekçi, kimisi ise ahır işleriyle meşgul olurdu. Evliya'nın ziyareti esnasında tekyenişinlik görevini Hızır Dede yürütmüştür⁸³⁹.

Ferecik'te bulunan Nefes Baba tekkesine gelen Evliya Çelebi, buranın yüksek bir tepeye inşa edildiğini tekkeden bakıldığında İmroz adası, Enez ve İpsala kaleleri ve sahralarının net olarak görüldüğünü söyler. Tekkede yaz meydanı ve kış meydanı olmak üzere 2 meydan bulunmaktadır. Tekkenin diğer bölümleri ise misafirhane, keykavus mutfağı, kiler, mescit ve türbesidir. Tekkenin üst kısmının tamamı kurşunla örtülüdür. Tekkede kırk elli kadar başları çıplak, yalın ayak olan derviş vardır. Tekke mutfağı gelen geçen misafirlere hizmet vermektedir. Tekkenin meydanında bir su sarnıcı olup, Temmuz ayında bile buz gibi su akmaktadır. Tekkenin önemli geçim kaynaklarından birisi bünyesinde bulunan yel değirmenidir. Enez sahrası, Mekri kalesi ve Dimetoka taraflarından buğdaylarını getiren kişiler, yel değirmeninde öğütürerek unlarını almaktadırlar. Yel değirmeni yüzyıllardır kullanılmasına rağmen taşı hiç eskimemiştir. Tekke içerisinde bulunan şamdan, çerağ, kandil ve avizelerin maddi değeri o kadar yüksekti ki nerdeyse Mısır hazinesine eşderdi. Dervişler tekkede hergün misk tütsüler yakarak, güzel kokuların etrafa yayılmasını sağladılar⁸⁴⁰.

Osman Baba Asitanesi, Maden deresi kenarında Edirne şehrine giderken yolun sağ tarafında, dört tarafı yeşilliklerle çevrili ve koruların içinde bir kale misali kargir yapıdan inşa edilmiştir. Padişah sarayını andıran tekkede kasr, keykavus mutfak, kiler, süslü bir meydan, misafirhane, ahır, samanhan ve çeşitli mahzenlerin oluşturduğu bölümlerden meydana gelmektedir. Ayrıca bir cami ve mescidi, dershane ve mektebi, hamamı, dervişlerin kaldıkları muhtelif hücreler vardır. Bahçesinde havuz, şadırvan ve fiskiyeleri olup, birde cirid meydanlı havlusu bulunmaktadır. Ahırlarda hayvan çeşitliliği epeyce çoktur. Burada öküz, camız, sığır ve katırlar bulunmaktadır. Tekkedeki kasrı, II. Bayezid inşa ettirmiş olup, bu kasrın etrafında kırk kapı bulunmaktadır. Kasrın tavanındaki işlemler o kadar güzel ve hünerle çekilmiştir ki kıl kalem çekmede usta olan Freng Mani, Acem Bihzad ve Şahkulu adlı nakkaşlar bu kalem çekme karşısında aciz kalmışlardır. Kasrın üzeri ise kurşunla örtülmüştür. Bu vilayette bulunan cümle ileri gelenler Osman Baba'nın ruhu için dua etmektedirler. II. Bayezid kasrının

⁸³⁹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 5. Kitap*, s. 313.

⁸⁴⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 34-35.

karşısında 500-600 kişiyi alabilecek kapasiteye sahip kış meydanı vardır. Burada yüzlerce dolap olup, her dolap bir dervişe aittir. Post sahibi dervişler ibadetle meşgul olurlar. Büyük bir kapısı olan bu meydanın içine arabalarla odunlar getirilip ocaklarda yakılır, ocakların etrafına toplanan fukaralar burada ilim ve tarih kitapları okuyarak, başlarından geçen anıları anlatarak can sohbeti ederler. Kesilen kurbanlar pişirilerek helva ile birlikte misafirlere ve dervişlere ikram edilip, hayır sahipleri için dualar edilirdi. Sonra üçkez gülbang-ı Muhammedî çekilerek dervişler, postlarına dönüp uykuya dalarlardı. 6 aylık zaman dilimi yukarıda aktarılan akışta devam edip giderdi. Kış meydanının yanında bir de yaz ve bahar meydanı vardı. Yaz meydanını Üsküp'ten gelen Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey, Osman Baba himmeti için yaptırmıştı. Yaz meydanı Akyazılı Sultan asitanesine benzemektedir. Galata Kulesi tarzında inşa edilen bu meydanın tavanı ahşap olup, altın yıldızlarla bezenip çatısı kurşunla kaplanmış, yedi köşeli kargir bir binadır. Bu meydanın ortasında yüzlerce altın yıldızlı, çerağlar, şamdan, tüsüler ve gülsuyu kapları bulunmaktadır. Bazı çerağlar o kadar büyüktür ki neredeyse iki adım uzunluğundadır. Meydanın zemini ham mermer ile döşelidir. Birer dolaba sahip olan dervişler postlarında oturarak kuran tilaveti yapıp, iman sohbeti ederler. Dervişler burada sadece itikadî alanla meşgul olmazlar, aynı zamanda karaçalı ve zeytin köklerinden ustalıkla kaşık, kaşağı ve kâseler yapıp, dergâha gelen misafirlere hediye olarak vererek bahşişini alıp, rızık ve hırka parası edinirlerdi. Meydan o kadar büyük ki 2000 kişiyi alacak kapasiteye sahiptir. Ayrıca meydanda daimi gece gündüz kalan 300 post sahibi derviş bulunmaktaydı⁸⁴¹. Her gece yüzlerce yaya ve atlı misafir gelip buraya konmaktadır. Bektaşî dervişleri, bu misafirlere yemek ve kahve ikram edip karınlarını doyurduktan sonra yatacakları yerleri gösterirler ve gidecekleri vakitte yolcu ederlerdi. Padişahlar, Osman Baba'nın himmeti için buraya büyük korular bağışlamışlardır. Bu tekkenin yaylalarında 12 bin sağılacak koyun ve sığırı ayrıca camız, at, katır ve tayları vardı. Hayvanlar gözönüne alındığında Osman Baba tekkesinin vakfının büyüklüğü tahayyül edilebilir⁸⁴².

⁸⁴¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 341-343; Bektaşî tekkelerin içindeki dervişler sadece dua ile meşgul olup, gün boyunca oturan insanlar değillerdi. Dervişlerin her birisi kendisine göre bir işte uzmanlaşmışlar ve bu yönde üretimde bulunmuşlardır. Dervişler, kaşık, baston, yular, keşkül, arka kaşağısı, hançer kabzası ve büyük kementler yaparak, büyük bir saygı ve hürmetle ağırladıkları misafirlere hediye verirlerdi. Misafirlerde bu hediyeler karşılığında dervişlere hırka bahası adı altında bir ücret takdim ederlerdi. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizisi 3. Kitap*, s. 12, 199.

⁸⁴² Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *8. Kitap*, s. 344.

Bosna Hersek sınırları içerisinde Çayniçe kasabasında bulunan Gazi Murad Baba tekkesi Bektaşî abdalları ile dolu olup, yüksek bir tepede yer almaktadır. Temiz havası, soğuk suyundan dolayı bu tekke aynı zamanda bir mesire alanı görevini de üstlenmektedir. İnsanlar buraya gelerek beraberinde getirdikleri etleri ve meyveleri yiyip hoş muhabbetler etmektedir. Piknik ve eğlencenin yanında buraya gelen insanlar Gazi Murad Baba'yı da ziyaret edip, ona olan saygı ve hürmetlerini göstermektedirler. Aslında burada dikkat edilmesi gereken husus, tekkelerin sırf ibadetle meşgul olunan ve miskin miskin bir yaşam sürülen merkez olmadığına anlaşılmasıdır. Tekkelerin kuruluş amacında insanların bir araya gelip hasbihal olmasında vardır. Yani insanların huzur ve mutluluk içerisinde sosyal bir yaşam sürmelerinin sağlanmasıdır. Farklı bir örnekle mesire alanı olarak faaliyet gösteren Gazi Murat Baba tekkesi, sosyal hayatta insan yaşamında ne derece etkin bir rol oynadığını ortaya koymuştur⁸⁴³.

Yunanistan'ın Mudunuç kasabasında bulunan Sultan Veliyyullah tekkesinde, marifet sahibi fenafillah noktasına erişmiş 70 kadar derviş bulunmaktaydı. Bu dervişler gelen misafirlerin atlarına hizmet eder, onları tekkenin ahırına götürerek sular ve yemlerdi. Misafirler içinde kahve, çorba, yahni ve pilav pişirilerek ikram edilirdi. Ayrıca tekkedeki abdallar her sene başında def ve kudüm çalarak etraftan yiyecekler toplayıp, tekkedeki misafirlere yedirirlerdi⁸⁴⁴.

Kalkandelen'deki Bektaşî tekkesinde yaşayan dervişler çoğunlukla bekârdı. Kasabada tarikata girmeden önce evlenmiş birkaç derviş de vardı. Bunlar bayramlarda ve haftalık ayinlerde sürekli olarak tekkeye gelirlerdi. Selanik'teki Mevlevî dervişlerinde de adet böyleydi. Bunlar ister esnaf, ister sanatkâr olsun şehirde yaşarlar, fakat her hafta tarikat toplantılarına katılırlardı. Dervişler, civar köyleri ve kasabaları dolaşır, "Sebilullah" nidası ile sebil dağıtır, hikâyeler anlatır, rüya tabir eder, bakır bir tas içinde bir su ikram ederlermiş. İkram ettikleri bu su sayesinde insanların bütün dertlerine deva olurlarmış. Fakat dervişlerin çevre kasabaları dolaşma âdeti XX. yüzyılın başları itibariyle yavaş yavaş son bulmuştur. Tekkede bulunan dervişler ve babalar meydanda mevkiilerine uygun olan yere otururlar, tekkeden sorumlu baba konuşurken lafa pek karışmazlar idi⁸⁴⁵.

⁸⁴³ **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 6. Kitap*, s. 253-254.

⁸⁴⁴ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, 8. *Kitap*, s.102-103.

⁸⁴⁵ Max Choublier, "Rumeli Bektaşîleri", s. 26.

Tekkelerde, tekke fertleri ve misafirler için her gün aksamadan yemek pişirilirdi. Harabati Baba tekkesinin yemeklerine bakıldığında diğer Arnavutların yemeklerinden farklı değildi. Pişmiş darı, haşhaşlı ekmek, sütlü veya yağlı pilav, kuru ve taze meyve, kurutulmuş balık, koyun veya keçi eti ve yoğurt menü çeşitlerini oluşturuyordu. Meşrubat olarak da su, boza ve kahve içilirdi⁸⁴⁶.

Tekke hayatındaki her olay, her ayrıntı için özel dualar söylenirdi. Bektaşiler bu dualara Tercüman adını vermişler ve toplamda 76 adet Tercüman'a sahiplerdir. Örneğin Bektaşilerin sofrası duası yani tercümanı şöyle idi; “Ya Allah! Ya Allah! İsrâfil’in suru hakkına, Kamber’in işareti hakkına, Peygamber’in nuru hakkına, pirimiz sultanımız Hacı Bektaş Veli hakkına, şeyhimiz hakkına üçlerin, beşlerin, yedilerin, kırkların, hak evliyaların nefesi hakkına, şükürler olsun sana hu!”⁸⁴⁷

Bektaşilerin sosyal yaşamında yer alan önemli diğer bir figür ise kadınlardır. Bektaşî tarikatında kadının yeri ve önemi diğer Sünnî tarikatlara nazaran bir adım daha ileridedir. Bektaşilerde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kadın ve erkek eşit olarak kabul görürdü. Bektaşî ibadetlerinde kadınlar dişiliklerinden, erkekler ise erliklerinden arınıp meydana can olarak girerler. Günümüzde Hacı Bektaş’ın Kadıncık Ana ile gerçekten evli olup olmadığı tartışmaları devam ederken, Hacı Bektaş’ın Kadıncık Ana’ya söylediği rivayet edilen söz, Hacı Bektaş’ın kadınlara karşı bakışını ve yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu rivayete göre birgün Hacı Bektaş’a, Kadıncık Ana sizin eşiniz mi diye soru yönelttiklerinde Hacı Bektaş, o benim eşim değil eşitim diye cevap verir. Bu cevap, Hacı Bektaş’ın kadınlara karşı sergilediği dünya görüşünü ifade etmektedir.

Nisâ suresinin 33. ve 34. ayetlerinde geçen “rical” (erkekler) kelimesi, Bektaşilik’te “erlik mertebesine ulaşmış olanlar” şeklinde anlaşılmış, erlik mertebesine ulaşan kadınlar da erkeklerle bir görülmüştür. Bektaşilikte bütün kadınlar “Bacı”, müşid eşleri “Anabacı” ve dedebabanın eşi de “Anabacı Sultan” olarak kabul edilmiştir⁸⁴⁸.

Kadın derviş hareketinin ilginç örneklerinden birisi Bulgaristan’da tekkesi bulunan “Kız Ana”dır. Tekkenin bulunduğu köy yöre halkınca aynı adla anılmaktadır. Demir Baba Velayetnâmesi’nde, Kız Ana’nın budala (Abdal derviş) olduğu

⁸⁴⁶ Max Choublier, “Rumeli Bektaşileri”, s. 26.

⁸⁴⁷ Lucy Mary Jane Garnett, *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, s. 81-82.

⁸⁴⁸ Mehmed **Temizkan**, “Bektaşilikteki Kadın Anlayışı ve Kaynakları Üzerine”, *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Ahilikte Kadının Yeri*, Kayseri 2012, s. 229.

söylenmektedir. Kız Ana, dervişliğe meylettiği zamanlarda başka birisiyle nişanlı imiş. Dervişliğe girmesiyle birlikte nişanlısından ayrılmış ve kendi akrabalarından bir kızını, nişanlısı ile evlendirmiştir. Kız Ana yörede şöhret kazanmış bir derviş olup, kendi adı ile anılan bir tekkeye sahiptir. Bu tekkede mürşitlik postuna oturan Kız Ana, etrafındaki insanları irşad etmiştir. Kız Ana tekkesi daha sonraki dönemlerde Saat Baba tekkesi diye anılmaktadır. Muhtemelen bu isim değişikliği Kız Ana'nın ölümünden sonra yerine Saat Baba isminde bir mürşidin geçmesi ve bundan sonra da tekkenin isminin Saat Baba olarak zikredilmesinden kaynaklanmaktadır⁸⁴⁹. Arşiv vesikalarında tekkenin bulunduğu köyün adı hem Sultan Ana hemde Saat Baba olarak geçmektedir. Yani iki isimde birlikte kullanılmaktadır⁸⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nde kadınların idari statüde görev alabilecekleri tek yer, vakıflar idi. Tekke ve zaviyelerin vakıflarında da kadınların idareci konumunda görev yaptıkları görülmektedir. Edirne'de bulunan Hızır Baba zaviyesi vakfının mütevellisi olan Mehmed'in ölümünün ardından yerine 16 Kasım 1784 tarihinde Edirne kadısı Mehmed Efendi'nin arzı doğrultusunda kızı Şerîfe Hatun geçer. Tevliyeti üzerine alan Şerîfe Hatun, 7 Nisan 1789 tarihinde kendisine verilen beratı padişah değişikliğinden dolayı yeniler. Fakat ordu-yu hümâyun kadısı olan İbrahim Efendi, Derviş Ali'ye berat vermiştir. Bu durum vakıf üzerinde yönetim ve gelir çatışmasına yol açmıştır. Mevcut çatışmayı gidermek isteyen postnişin Derviş Ali, Şerîfe Hatun ile müşterek berata sahip olmak için 24 Mayıs 1792 tarihinde dilekçe verir⁸⁵¹.

Kadınlar, Anadolu coğrafyasındaki Bektaşî zaviyelerinde de zaviyedârlık görevlerini yürütmüşlerdir. Seyyid Gazi kazasının Karkın adlı köyünde medfun olan Emre Sultan zaviyesinin zaviyedârlığını evlad-ı vakıfdan günlük 8 akçe almak koşuluyla Seyit Mehmed yapmaktadır. Mehmed'in ölümünden sonra Ebubekir, onun da ölümünün ardından evlad-ı vakıfdan başka bir Mehmed'e hak geçmiştir. Fakat Mehmed'in 2 yıldır başka bir yerde olup, onun yokluğundan istifade eden Şahnisa ve Ayşe adlarındaki iki kadın, evlad-ı vakıf olmamalarına rağmen bir yolunu bularak zaviyedârlığı üzerlerine geçirmişlerdir. Zaviyenin cadde üzerinde bulunmasından ötürü,

⁸⁴⁹ İbrahim **Bahadır**, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, Su Yayınları, İstanbul 2005, s. 173-174; Hayatını dergâha vakfeden kadınlar mücerredlik ikrarı verirse (Bacı Sultan) nisbet olunarak ebediyen dergâhta kalırlar. Bütün ayın ve merasimlerde bulunarak ... hürmete mazhar olurlar. Bkz. İBBAK, *Bektaşîlik K443*, s. 34.

⁸⁵⁰ BOA A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d.10 Sayfa No: 79 "...karye-i Sultan Ana nâm-ı diğer Saat Baba defter-i mufassalda..."; *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 158.

⁸⁵¹ BOA C.EV. Dosya No: 46 Gömlek No: 2260.

aşırı derecede yoğun olduğundan dolayı, gelip geçen misafire hizmet etme konusunda ve fukarayı terbiye etmeye kudretleri olamayacağından zaviyenin harabe kalacağını iddia eden arz sahibi, Şahnisa ve Ayşe adlı hatunların zaviyeden uzaklaştırılarak Mehmed adlı şahsa göreve tevcih edilmesi 10-20 Temmuz 1746 tarihinde talep edilmiştir⁸⁵².

Bektaşilerin gündelik yaşamlarında ortak payda da buldukları topluluklardan birisini Hıristiyanlar oluşturmaktadır. Öyleki iki zümrenin kesiştiği ortak mekânlar bulunmaktadır. Nitekim bu guruplara mensubiyeti bulunan bireyler, ortak mekânlara farklı anlamlar yüklemişlerdir.

Bektaşilerin, Hıristiyanlar arasındaki propagandası özellikle evliyaperestlik sahasında en çok iz bırakmıştır. İki inancın ortak nokta da buluşmasını sağlayan üç yol var idi. Bunlardan ilki Müslümanlar tarafından Müslüman diye ibadet edilen evliyanın gizlice Hıristiyanlığa girmiş olduğu anlatısı, ikincisi Müslüman evliyanın türbesinde birde Hıristiyan'ın dâhil bulunduğu menkıbesi ve üçüncüsü ise Hıristiyan din adamının aynı zamanda bir Müslüman azizinin olduğu rivayetine dayalı olan söylemdir. Bu üç yöntem, Hıristiyanlarla Bektaşilerin aynı potada yer almasını sağlamıştır. Bu yakınlaşma o kadar ileri gitmiştir ki Pirevi'nin Hıristiyanlar tarafından da ziyaret edildiğini ve hatta vaktiyle buranın Ayos Haralambos'a ait bir Hıristiyan manastırının mevcut olduğunu iddia ederler⁸⁵³. Aslında bu kesişimin gerçekleşmesinde inançların benzer niteliklere sahip olmasından kaynaklandığı görüşünü iddia edenler de bulunmaktadır. Değişik yazar ve kişilerin yanı sıra Amerikan arşiv belgeleri de bu doğrultuda fikir beyan etmektedir. İslam öncesi ve hermetik unsurları bünyesinde barındırmayı başaran Bektaşi tarikatını, Hıristiyan ve İslami unsurların oluşturduğu bir tarikat olduğunu iddia etmişlerdir⁸⁵⁴.

Bektaşilerin Balkanlar'da uyguladıkları hoşgörü politikası, İslam olmayan unsurları bile kendisine yakınlaştırmasına yol açmıştır. Özellikle Anadolu ve Balkanlar'da çok sayıda türbesi ve makamı olan Sarı Saltuk, Bektaşiler ve Hıristiyanlar tarafından kutsal bir şahsiyet olarak kabul görmektedir. Gündüzleri tekkede bir derviş olan Sarı Saltuk, akşamları manastırda keşiş olarak bir misyoner gibi çalışabiliyordu.

⁸⁵² Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 72-73.

⁸⁵³ Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri*, s.76-78; Cemal Kafadar, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İki Cihan Âresinde*, (Çev. Ceren Çıkin), Birleşik Yayınları, Ankara 2010, s. 117.

⁸⁵⁴ NARA Declassified NND30256 Box No: 22, page: 1.

Kiliselerde vaazlar veren Sarı Saltuk, çeşit çeşit kerametler göstermektedir. Dört kitabı hatmetmiştir, Kuran'ı ve İncili'de ezbere okumaktadır⁸⁵⁵. Bundan dolayıdır ki her iki taraf için de Sarı Saltuk farklı adlarla anılsa da ortak bir paydayı oluşturmuştur. Makedonya'nın Ohri şehrinde bulunan makam Hıristiyanlarca Aziz Nauma olarak kabul görürken Bektaşiler bu kişiyi Sarı Saltuk olarak benimsemişlerdir. Bu mekân, Ohri Gölünü besleyen kaynağın yanı başında bulunmaktadır. Her iki gruptan insanlar gelip burayı ziyaret etmekte ve kendi inançlarına göre dua etmektedirler.

Makedonya'nın Brod şehrinde bulunan Hıdır Baba türbesini, Hıristiyanlar Sveti Nikola olarak kabul etmektedirler⁸⁵⁶. Aslında burası bir Bektaşî tekkesidir ve kökeni XVI. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. Tahrir defterinde Hıdır Baba ile ilgili malumat şu şekildedir. *“Hızır baba nam-ı değer Nikola Baba mezkûr zaviye karye-i Brod kurbunda Hızır Baba demekle maruf derviş tabiinde be-niyet edip ayende ve revande köye gelip ... oluna gelmiş muaf olub, defteri atik-i sultanide tarlalardan ve bahçe ve bağçe-i korulardan ve asiya ve çayırdan öşr ve rüsum alınmaya deyü muafiyet bulunub haliye teftiş olundukta melce-i mezbur Ali baba nam derviş sağ olup defteri cedid-i sultaniye dahi vechi mezbur üzere tasarruflarından olunanlardan öşr ve rüsum alınmaya üzere kayd olundu zaviye-i mezkûr ki haliye misafirin ve mücavirine hizmed ederler.”* Bu tarihte zaviye şeyhi Ali Baba hayatta olup beş kadar da dede burada hizmet etmektedir⁸⁵⁷. Zaviye 1826'daki darbeye kapatılmıştır⁸⁵⁸.

Evliya Çelebi, ortak mekân ekseninde farklı coğrafyada yer alan değişik bir örneği de kendisi vermiştir. Yunanistan'ın Ballıbadra şehrinde bulunan Sarı Sıddık Baba türbesine gayr-i müslim Rumlar'da ziyaret etmekte, “Bizim İsvet Nikolamız olan Sarı Saltuk Sultân budur” demektedirler. Türbeye gelen ziyaretçiler türbedara adaklarını vererek dualarını ederler ve ziyaretlerini tamamlarlardı⁸⁵⁹. Varna yakınlarındaki

⁸⁵⁵ Mehmed Demirci, “Gâzi Dervişler ve Balkanlar”, s. 353.

⁸⁵⁶ Max Choublier bu konuda şunları kaydetmiştir: *“Bektaşiler asla saatinde nâmaz kılmazlar. Kolayca Hristiyanların arasına karışır, her cinsten ad takarlardı. Aralarında Ahmed, Hasan, Ali de vardı, Nikola, Yahya, Hristo da.”* Hatta gözlemlerinde Makedonya'daki Müslüman cemaatinin Bektaşiler'e adeta Hıristiyan gözüyle baktıklarını ifade etmiştir. Max Choublier, “Rumeli Bektaşileri 1”, s. 23, 27.

⁸⁵⁷ BOA TT.d 232, s. 393.

⁸⁵⁸ BOA MAD.d. 9772, s. 236.

⁸⁵⁹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 132-133.

Akyazılı Baba Tekkesi’de Ortodokslar tarafından Aziz Athanase diye çağrılıyor ve 1 Mayıs’ta Müslümanlar, ardından 2 Mayıs’ta bayramlarını kutluyorlardı⁸⁶⁰.

⁸⁶⁰ Georges Castallian, *Balkanların Tarihi 14- 20. Yüzyıl*, s. 227; Bu konuda daha fazla örnek için bkz Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri* s. 83-90.

2. BÖLÜM

XVII-XVIII. YÜZYILLARDA BEKTAŞI TEKKELERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK İŞLEVLERİ

2.1.BEKTAŞI TEKKELERİNİN KÜLTÜREL İŞLEVLERİ

2.1.1. Balkanlar Dolaşan Bir İsim: Hacı Bektaş

İnsanlara verilen isimler onların inançları, kültürleri ve etnik yapıları hakkında bizlere bilgi vermektedir. Kişilerin isimleri, kendilerini dış dünyaya tanıtan, kendileri hakkında malumat veren ipuçlarıdır. Bireyler, çocuklarına isimler koyarken kendi inançlarından, kültürlerinden ve yaşam çevresinden etkilenmişlerdir. Aynı şekilde insanlar, sevdikleri kişilerin ya da atalarının adlarını evlatlarına koyarak onlara karşı gösterdikleri sevgi ve saygıyı belirtirler. Saygı gösterilen kişi, dinî bir hüviyet taşıyorsa isim verilme konusunda daha da etkin olur. Örneğin Sinemili ocağı dedesi olan Tacim dedenin, İç Batı Toroslar'da kendisine aşırı derecede muhabbet duyulmasından ötürü, yöre halkı tarafından evlatlarına Tacim ismi verilmiştir. Böylece bu mıntıkada Tacim ismi kuşaktan kuşağa aktarıla gelmiştir.

Hacı Bektaş'ın görüşlerini benimseyen ve ona karşı hem sempati hem de saygı duyan kişiler, evlatlarına Hacı Bektaş ismini vermiştir. Bölgede Hacı Bektaş isminden ziyade, Bektaş ismi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bektaş ismi Zihne'den⁸⁶¹ İştîp'e⁸⁶², Ohri'den⁸⁶³ Usturumca'ya⁸⁶⁴ uzanan geniş coğrafyada kullanılmıştır. Bektaş ismini kullanan şahısların profillerine bakıldığında bunlar sıradan reaya olduğu gibi çeşitli görevleri tasarruf eden kişilerde olabiliyordu. Örneğin göçebe taifesinden⁸⁶⁵ olan bir şahıs, erbab-ı tımar sahibi⁸⁶⁶, Ohri'de Mahmud Çelebi Camii İmamı⁸⁶⁷, eşkıya

⁸⁶¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 9 Hüküm No:1037.

⁸⁶² BOA A.DVNS.AHKR.d.11 Hüküm No:402.

⁸⁶³ BOA A.DVNS.AHKR.d 7 Hüküm No:1293.

⁸⁶⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No:45.

⁸⁶⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d 22 Hüküm No:420.

⁸⁶⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 18 Hüküm No:956, 1135; BOA A.DVNS.AHKR.d 6 Hüküm No:984; BOA A.DVNS.AHKR.d 12 Hüküm No:208; BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 955.

⁸⁶⁷ BOA A.DVNS.AHKR.d 18 Hüküm No:251.

taifesine tabi bir kişi⁸⁶⁸, reayadan bir fert⁸⁶⁹ ve bir Paşa⁸⁷⁰ Bektaş ismini kullanmıştır. Kayıtlarda Bektaş oğullarından Timur Şah⁸⁷¹ adlı kişinin olması ise Bektaşilik'teki Şah portresinin bir yansıması olarak görünmektedir. Şahıs adının yanı sıra Bektaş, köy ismi olarak da kullanılmıştır⁸⁷². Yine Kratova'da Bektaşlı isminde bir köy bulunmaktadır⁸⁷³. Bektaş isminin yaygın olmasıyla birlikte Balkanlar'da Hacı Bektaş ismi de yaygındır. Hacı Bektaş ismini kullananlar muhtemelen Bektaşiliğe intisap etmiş kişilerdir. Hacı Bektaş ismine sahip olan şahıslardan birisi Selanik'te ikamet etmektedir. Selanik'te mukim olan Hacı Bektaş, ekonomik durumu gayet iyi ve malikâne tasarruf eden bir kişidir. Bu kişinin devletle olan ilişkileri malikânesinde ortaya çıkan problem sonucunda, yetkili merciiye başvurmasından anlaşılmaktadır. Malikânesinin sınırları içerisinde yaşayan bir gayrimüslimin izinsiz olarak başka bir şehre yerleştiğini belirten Hacı Bektaş, ekonomik anlamda zarara uğramamak için bu kişinin tekrar eski yerine yerleştirilmesini talep etmiştir⁸⁷⁴. Hacı Bektaş ismindeki diğer bir kişi ise yine Selanik'te yaşamaktadır. Buradaki Hacı Bektaş, kayıtlara "Ağa" unvanıyla kaydedilmiştir. Hacı Bektaş Ağa'nın satın aldığı çiftlikten doğan sorunlardan ötürü mevcut durum, divana intikal ederek burada çözüme kavuşmuştur⁸⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ilerlemesine müteakiben bölge, Türk kültüründen her manasıyla etkilenmiş ve gerek coğrafyaya gerekse şahıslara Türkçe isimleri verilmiştir. Örneğin Tatar Pazarı nahiyesine bağlı Saruhan Beğli adında bir köy bulunmaktadır⁸⁷⁶. Muhtemelen bu köyün kurucuları Manisa ve çevresinden göç edip gelmişlerdir.

Balkan coğrafyasına Bektaşî tekke ve zaviyelerin kültürel manada katkısı olmuştur. Türklükle özdeşleşen Bektaşî tarikatı, gittiği yerlere Türklüğe ait ne varsa götürmüştür. Velâyetname'de belirttiği üzere Otman Baba "*Oğuz dilini konuşur, başka dil konuşanı hoş görmezdi.*"⁸⁷⁷ Bektaşîlerin Türk diline karşı ayrı bir hassasiyetleri var

⁸⁶⁸ BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 565.

⁸⁶⁹ BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No:668.

⁸⁷⁰ BOA A.DVNS.AHKR.d 6 Hüküm No:1156.

⁸⁷¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 19 Hüküm No:111.

⁸⁷² BOA A.DVNS.AHKR.d 14 Hüküm No:851.

⁸⁷³ BOA A.DVNS.AHKR.d 6 Hüküm No:1597.

⁸⁷⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 9 Hüküm No:544.

⁸⁷⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d 9 Hüküm No:1139, 1158; Hacı Bektaş adlı şahsın ölümü neticesinde ortaya çıkan borç meselesinden dolayı divana yansıyan kayıt için bakınız BOA A.DVNS.AHKR.d 12 Hüküm No:623, 920; BOA A.DVNS.AHKR.d 11 Hüküm No:1158; BOA A.DVNS.AHKR.d 17 Hüküm No:360.

⁸⁷⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No:486.

⁸⁷⁷ Bedri Noyan, *Demir Baba Vilâyetnâmesi*, s.9.

idi. Mevlevî tekkelerinde Farsça ön plandayken Hacı Bektaş'tan itibaren okunan nefeslerde görüldüğü üzere Türkçe öne çıkmaktaydı. Balkan coğrafyasında XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar tüm Bektaşî tekkelerinde nefesler Türkçe okunmaktaydı. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Naim Faraşheri adlı Arnavut şairinin bu nefesleri, Arnavutça'ya tercüme etmesinin ardından artık Arnavutların hâkim oldukları tekkelerde gülbanklar ve nefesler Arnavutça okunmaya başlanmıştır⁸⁷⁸.

Türklük bilincine bağlı olan Bektaşî din adamları, faal olduğu sahalara kendilerinden bir şeyler katmışlardır. Ali Baba Tekkesinin bulunduğu köy, bu zaviyenin kurucusu olan Ali Baba'nın ismiyle artık anılmaya başlanılmıştır⁸⁷⁹. Baba unvanı genelde Bektaşî liderlerine verilen isimdir. Baba ismi bölgedeki bazı coğrafi şekillere verilebiliyordu. Baba Saltuk'un isminden dolayı oradaki dağa Baba Dağı ismi verilmiştir⁸⁸⁰. Sahada yapılan teknik inceleme neticesinde Manastır'da bulunan Baba Dağı'nın ismi de Bektaşîlik etkisi neticesinde konulmuştur. Yine Selanik sancağı sınırları içerisinde bulunan Baba Dağı da bu etkiyle isimlendirilmiş olabilir. Buradaki Baba Dağı kış mevsiminde insanların barınması için kullanılan bir mekân konumundadır⁸⁸¹. Bektaşîliğin etkisi yerleşim adlarında da kendisini göstermiştir. 1789'daki kayıtlarda Lapseki'de bulunan bir köyün adı Baba Saltuk'tur⁸⁸². Saltuklu adlı köy ise Edirne nahiyesine bağlı olup havâs-ı hümâyun köylerinden birisidir⁸⁸³. Çanakkale'de vaki Gelibolu kasabası muzafatında bulunan Bektaşî Kara Baba zaviyesi'nin isminden ötürü burada Kara Baba adıyla isimlendirilen bir nahiye ihdas edilmiştir⁸⁸⁴. 1800'lerin ilk yıllarında Çanakkale'ye gelen seyyah Raczynski, bu yerleşim birimi için "XVII. yüzyılda yaşayan ve kendisinden birçok kerametler nakledilen Müslüman bir derviş, bu çevrede Baba ismiyle tanınırdı. İşte bu yüzden lakabı doğduğu kasabaya verilmiştir⁸⁸⁵" ifadelerini kullanmıştır. Selanik sancağının

⁸⁷⁸ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Ahmet Deufi Kozyatağı Bir Bektaşî Babasının Hatıratı*(Yer No: Revnakoğlu 202), s. 9.

⁸⁷⁹ BOA TT.d. 382. s. 151.

⁸⁸⁰ **Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî**, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2015, s. 331; Babadağı ahalileri için bkz BOA A.DVNS.AHKR.d 37 Hüküm No: 817.

⁸⁸¹ BOA A.DVNS.AHKR.d.25 Hüküm No: 7, 8, 20, 30.

⁸⁸² BOA C.EV. Dosya No: 312 Gömlek No: 15868.

⁸⁸³ BOA A.DVNS.AHKR.d 30 Hüküm No: 417 " Edirne kadısına hüküm ki Ahmed Hamid ve Mehmed Şemseddin ve Mehmed zîde mecduhû gelüb Edirne nahiyesine tabi havas-ı hümâyun karyelerinden Saltuklu nâm karye ber vech-i malikane-i iştiraken ba berât-ı âlişân uhdelerinde olub karye-i Saltuklu "

⁸⁸⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d.45 Hüküm No: 24.

⁸⁸⁵ Edward Raczynski, *1814 de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, s. 110.

Yenice-i Vardar nahiyesine tabi bir köyün adı da Baba'dır⁸⁸⁶. Bu köy ise ismini burada tekkesi bulunan Bayezid Baba'dan almıştır. Köy isminin yanı sıra mahalle isimlerinde de Bektaşî ve heterodoks zümrenin etkisi görülmektedir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Bektaşî din adamları Abdal unvanlarını sıkça kullanmışlardır. Bunun en güzel örneğini Abdal Musa, Abdal Murad ve Kaygusuz Abdal oluşturmaktadır. Bu Abdallar etkisini Balkanlar'da da göstermiştir. Nitekim Dimetoka'nın mahallerinden birisi Abdal Cüneyt adını taşımaktadır⁸⁸⁷. Abdal ismi mekân isminin yanı sıra Balkanlar'da şahıs adı olarak da kullanılmıştır. Eğri Bucak kazasında Abdal oğulları adı altında bireyler ikamet etmektedir⁸⁸⁸.

Hızır, Aleviler ve Bektaşîler de kendisine çok önemli bir yer edinmiştir. Hızır, bu toplum tarafından bir kurtarıcı olarak görülmektedir. İnsanlar, zorda kaldıklarında, bir çıkmazın içine düştüklerinde Hızır'a çağırarak, kendilerinin dardan kurtarılmasını istemektedirler. Hızır inancı, Bektaşîlerle birlikte Balkanlar'da da yerini almıştır. Muhtemel ki gösterdiği kerametlerden dolayı Hızır adını alan dinî nitelikli şahıslar, kurdukları tekkelere kendi adlarını vermişler ya da toplum tekkeyi kurucusundan dolayı bu adla anmıştır. Hızır adını taşıyan teklerden birisi de Köstendil'in Dubniçe kasabasında bulunmaktadır⁸⁸⁹. Bu etki sadece tekke ismiyle sınırlı kalmayıp yerleşim birimlerinde de kendisini göstermiştir. Cısr-i Mustafapaşa kazasının köylerinden birisinin adı Hızır Baba'dır⁸⁹⁰. Bektaşîlerin yoğun olarak yaşadığı Dimetoka kazasında da Hızır kültü etkili olmuş ve Dimetoka'ya bağlı bir köyün adı da Sarı Hızır olarak kayıtlara geçmiştir⁸⁹¹.

Bektaşîliğin etkilerinin yanı sıra, tüm tarikatlar tarafından ortak bir müesseseye verilen isim olan zaviye ve tekkeler, yerleşim yerlerine ad olarak verilmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birisi Yenice-i Vardar kasabasındaki Zaviye adlı mahalledir⁸⁹². Bu duruma verilebilecek diğer bir örnek ise Bektaşî tekkelerinin yoğun olarak bulunduğu ve bugün Bulgaristan sınırları içerisinde olan Hasköy'de rastlanılmaktadır. Hasköy, 1466 yılında 12 mahalleye sahiptir ve bunlardan 3'ü Dervişan, Sofular ve Tekye gibi isimlerle adlandırılmışlardır. Kuvvetle muhtemel bu mahalleri Bektaşî tarikatına

⁸⁸⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d.11 Hüküm No: 546.

⁸⁸⁷ BOA A.DVNS.AHKR.d.7 Hüküm No: 356.

⁸⁸⁸ BOA A.DVNS.AHKR.d.4 Hüküm No: 480.

⁸⁸⁹ BOA C.EV Dosya No: 132 Gömlek No: 6495.

⁸⁹⁰ BOA ML.VRD.TMT.d Gömlek No: 5317.

⁸⁹¹ BOA A.DVNS.AHKR.d.37 Hüküm No:508; A.DVNS.AHKR.d.51 Hüküm No: 68, 83.

⁸⁹² BOA A.DVNS.AHKR.d.16 Hüküm No: 695.

mensup şahıslar meydana getirmiş ve kendilerinden olan bir kimliği de mahalleye ad olarak verilmesini sağlamışlardır. Özellikle Dervişan Mahallesi'nin, mahalle biriminden ziyade, dervişlerin ayrı bir zümre olduğunu belirtmek amacıyla yazıldığı tahmin edilebilir⁸⁹³.

Osmanlı toplumunda seyid ve şerîfler imtiyazlı zümre olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere Şerîf, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise Seyid denilmektedir. Bu kişiler tuttukları şecerelerle soylarını ispatlamakta ve soylarına duyulan hürmetten ötürü vergilerden muaf tutulmaktaydılar. Bektaşî toplumu için Seyid ve Şerîfler, Hz. Ali'nin neslini temsil ettiklerinden önem arz etmektedir. Seyid ve şerîfler sadece ortadoğu da değil, balkanlarda da ikamet etmekteydiler. Öyle ki Dimetoka'da seyidlerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim birimi Seyidler köyü olarak adlandırılmıştır⁸⁹⁴. Seyidler, Bektaşî tarikatıyla o kadar bütünleşmişlerdi ki bazı durumlarda tekkenin başında olan şeyhlerin, sadât-ı kirâm taifesinden oldukları görülmektedir. Edirne'nin Çöke nahiyesinde bulunan Hacı Baba zaviyesinin başında sadât-ı kirâm cemaatinden Seyid Osman bulunmaktadır⁸⁹⁵. Yine 14-23 Mayıs 1782 tarihinde Timur Baba zaviyesinin zaviyedârlığını sadât-ı kirâm ve sülehâdan Seyid Mustafa yürütmekteydi⁸⁹⁶.

2.1.2. Bektaşî Tekkelerindeki Kitaplar

Bektaşî tekkeleri, hayvacılık ve ziraat faaliyetleriyle ön plana çıksa da tekkelerin en az bunlar kadar etkili olan diğer bir özelliği ise kültürel vasfının olmasıdır. Bunun en bariz göstergesi tekkelerde bulunan cilt cilt kitaplardır. Kitapların yanı sıra zaten bu tekkeler manevi eğitimin verildiği, mükemmel insanın ortaya çıkması için gerekli tedrisatın uygulandığı mekânlardır. Zengin ve geniş bir kütüphanesi olan Harabati Baba Tekkesi, bir inanç ve kültürel merkez hâline gelmiştir. Burada bulunan el yazmasının ilk

⁸⁹³ Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15-16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 79-80.

⁸⁹⁴ “Dimetoka naibine hüküm ki Sen ki naib-i mûmâileyh Ömer zîde ilmuhû südde-i saadetime mektub gönderüb Dimetoka kazasına tabi Seyidler nâm karye sâkinlerinden Şerîf oğlu es-seyid Ahmed ve el-hac Salih oğlu İbrahim ve Osman oğlu es-seyid Mehmed adlı nâm kimesneler ...” BOA A.DVNS.AHKR.d 9 Hüküm No: 1274.

⁸⁹⁵ “Yenice-i Karasu ve Kadılarına ve Gümülcine kazası naibine hüküm ki tarikât-ı Bektaşiyandan ... sadat'ül kiramdan Seyid Osman ve Seyid Mustafa zîde şerefuhi gelüb Edirne kazası muzâfâtından Çöke nahiyesinde Derbent-i Kebir'de vâki' Hacı Baba zaviyesinde merkur Seyid Osman berât-ı şerîfimle vazife-i muayyene zaviyedarı ve yevmi bir akçe vazifeye mezbûr Seyid Mustafa dahi vakfın bilfil berât-ı şerîfimle mütevellisi olub ...” BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 230.

⁸⁹⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 37 Hüküm No: 865.

örnekleri 1486 yılına ait idi. Harabati Baba Tekkesi bünyesinde barındırdığı derviş ve bilgi düzeyleri doğrultusunda, Bektaşî dünyasında Pirevi'nden sonra iki numaralı tekke konumuna geldiği ileri sürülmektedir⁸⁹⁷. XVIII. yüzyılın sonunda Sersem Ali Baba tekkesinde yer alan kitaplara bakılacak olunursa 5 adet Kuran-ı Kerim, Tıp ve Arapça dilbilgisi ve gramerine ait 97 ciltlik kitap bulunmaktadır⁸⁹⁸. Bu durum tekkede sadece dinî bilgileri ihtiva eden kitapların değil, tıp gibi pozitif bilimlere de bünyesinde barındıran kitapların okunduğunu göstermektedir. 1826 yılında tekkelerin mallarına el konulduğu zaman da eşyalar arasında kitaplarda var idi. Abdal Musa tekkesinde Tecvid, Mecnûn u Leylâ, Makâlât-ı Türkî Hâcî Bektaşî Velî, Tarih-i Seyyid Battal Gazi, Divan-ı Fûzulî, Lügat-ı Farişî gibi eserlerden oluşan 124 adet kitap bulunmaktaydı⁸⁹⁹. Selanik'teki Kara Baba tekkesinde 3 cilt Mushâf-ı Şerîf, 1 cild Mesnevî Şerîf, 2 cilt fıkıh kitabı gibi kitaplardan oluşan küçük bir kütüphaneye sahiptir⁹⁰⁰. Bunlar haricinde Demir Baba Zaviyesi, Göbeklisaraç Baba Zaviyesi, Nefes Baba Zaviyesi ve Hızır Baba Zaviyesinin küçük çaplı da olsa kendisine ait bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Kütüphanelerdeki ortak özellik ise aynı tür eserleri bünyelerinde barındırmalarından kaynaklanmaktadır.

Bazı Bektaşî tekkelerinin arazilerinin üzerinde Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda verdiği izinle okullar açılmaya başlanmıştır. Harabati Baba tekkesinin içerisindeki bir alan okul alanı olarak tahsis edilerek, Osmanlı Devleti'nin onayı ile okul inşa edilmiş ve bu okul, 1889 yılında eğitim alanında hizmet vermeye başlamıştır⁹⁰¹.

2.1.3. Anadolu ve Balkan Bektaşîleri Arasındaki İlişkiler

Alevî ve Bektaşî iç dinamiğinde ocakların ya da Babaların birbirleri üzerinde manevî kademeleri bulunmaktadır. Bu durum Alevîlik'te Pir, Mürşit ve Rehber hiyerarşisinde olurken Bektaşîlik'te Dervişin yeni bir tekke açarken ya da başka bir bölgeyi irşada memur kılınırken bağlı olduğu pirinden icazet usulü olarak el alma durumu mevcuttur. Bunun tipik bir örneği Çorum'da bulunan Koyun Baba'nın dervîşi olan Ali Koçu'nun piri olan Koyun Baba'dan icazet alıp günümüz Bulgaristan'daki

⁸⁹⁷ Arben Sülejmani, *A Light Of Guidance The Bektashi Community In The Balkans and Around The World*, 2015, s. 21.

⁸⁹⁸ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfnâme No: 7.

⁸⁹⁹ Güzel, *Abdal Musa Velayetnâmesi*, s. 191- 194.

⁹⁰⁰ BOA MAD.d 9771 s. 8.

⁹⁰¹ Arben Sülejmani, *A Light Of Guidance The Bektashi Community In The Balkans and Around The World*, s. 21.

tekkesini inşa edip, irşat faaliyetlerine başlamasıdır. Bu durumun örneği vilayetnamede şöyle ifade edilmiştir:

“ ... Ali Koçı derler bir derviş var idi. Ol gayb oldu. İşbu Koca dedikleri derviş gelüb Baba hazretlerine radet getürdüğü zaman Baba Sultan bu dervişi “irişdi oğlan” deyü el vermişdi. Evvel gelen dervişler gönüllerinden etdiler: “Biz nice zamandır hizmet ederiz bize irişdi deyü çağırılmaz. Bu dün geldi buna irişdi deyü çağırır” deyüb hatırları melül olurdu. Bu hal Baba hazretlerine malum olub bunları teselliye hatır etmek için bir gün Ali Koçı’ya etdi: “Gerçeğim yüri ırmaktan bir içim su getir sana nasibini vereyim” dedi. Pes Ali Koçı bu kelamı işidince eline iki desti alub Kızılırmak’dan su doldurub Baba Hazretine getürdi. Baba Sultan Koçı’ya etdi:

“Gönlü gömüle katdın anı dökde bir dahi getir” dedi. Pes erin nefesin hak bilüb tekrar vardı bir daha getürdi. Pes yakın gelince “anı dahi dök” dedi. “Bir dahi getir” dedi. Erin nefesin hak bilüb kalbine asla bir nesne getirmede. Hulus kalbiyle varub bir dahi getürdi. Üçüncü defa da gelen suyu alub içdi. Erenlerin nazarı kimyadır. Kara taşta nazar etse gevher olur. Gözünün perdesin kaldurub arkasın sığayub nasibin virdi. Etdi Rum ilinde Turna Suyu kenarında varanda mekân tutardı. Vardı barmağıyla işaret idüb gösterdi. “İş bu mekâm tut” dedi. Başka ocak yak fi- sebilullah yedir içür” deyü Baba Sultan işaret eylemişdi. Pes evladım Ali Koçı Rum İlinde erenlerin işaret eylediği yerde varub mekân tutdı. Anın dahi menakıbı vardır malum oluna⁹⁰².”

Velayetnâme de belirtildiği üzere Ali Koçı, Koyun Baba’nın dervişleridendir. Piri, onun piştiğini anladığında onu, yeni bir ocak yakmak, yani yeni bir irşat yuvası var etmek ve Allah’ın nimetlerini insanlara sunmak üzere Rumeli’ne göndermiştir. Koyun Baba’nın diğer dervişleri, kendilerinin Ali Koçı’dan daha uzun süredir dervişlik yaptıklarını öne sürerek bu duruma karşı çıkmışlardır. Koyun Baba, Ali Koçı’nın her manada kemale eriştiğini diğer dervişlere göstermek için Ali Koçı’yı suya gönderir ve her defasında onun getirdiği suyu dökerek yeniden getirmesini isteyip sabrını dener. Ali Koçı’da her defasında Pir’inin sözünü hak bilip koşulsuz olarak içtenlikle tekrar getirir. Görüldüğü gibi dervişlik aslında zamanla olacak bir mevki ya da makam değildir. Dervişlik, insanın kendisini her yönüyle olgunluğa erdirmesi olup, bunun da öyle kolay bir şekilde olmayacağını üstad, divanında şu beyitlerle ifade etmiştir:

⁹⁰² Muzaffer Doğan, *Koyun Baba Velâyetnâmesi*, s. 84-85.

Dervişlik olsaydı tac ile hırka

Alırdık onu biz otuza kırka⁹⁰³...

Sözlü tarih çalışmaları doğrultusunda Balkanlar ile Anadolu arasında olan bir başka bağın ise Kırıkkale'deki Hasan Dede ve Eskişehir'deki Şücaaddin Veli'nin Bulgaristan Hasköy'de bulunan Otman Baba arasında olduğunu ortaya koyuyor. Anadolu'daki taliplerini göremeyeceğini belirten Otman Baba, buradaki irşad faaliyetlerini gerçekleştirmek için Hasan Dede ve Şücaaddin Veli'yi görevlendirmiştir. Hasan Dede'nin soyundan gelen kişinin anlatımına göre Hasan Dede ve Sultan Şücaaddin, Otman Baba'nın emanetçileri olup onun süreğini sürmektedirler. 1596 yılında Hasan Dede'nin ölmesinden sonra ise onun dervişleri XVII. yüzyılda bugün Kırıkkale'nin Hasan Dede adlı yerleşim birimine türbesini yaparlar. Haşim Dede, Otman Baba'ya bağlılıklarını dile getiren tarihsel süreç içerisinde günümüze kadar ulaşan şu dizeleri beyan eder:

Kalkar senin dervişlerin boşanır

Tekkeni türbeni gören üşenir

Pir Odman Baba'dan kuşak kuşanır

Tacı ordan gelir Hasan Dede'nin⁹⁰⁴

Heterodoks liderler de Anadolu ve Balkanlar arasında bağlantı sağlayan diğer bir etkendi. Bu tarz kişiler karizmatik liderliği ve halkı cezbetme özellikleri vasıtasıyla birçok halk kitlesini etkileyebiliyordu. Şahkulu ve Abaza Çavuş gibi XVII. yüzyılda ön plana çıkan iki Bektaşî dervişinin kabirlerinin Şahkulu tekkesinde olmasından ötürü XVIII. yüzyılda buraya çok yoğun bir ziyareti akınının doğmasına yol açmıştır. Tekkeyi ziyareti sırasında vefat edip tekke mezarlığına gömülen kişilerin mezar taşları

⁹⁰³ El Hac Muzaffer **Ozak**, *Ziynet-ül Kulüb Ayrıca Aşki Divanı*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul 1973, s. 25.

⁹⁰⁴ *Aleviliğin Ortak Referanslarının Belirlenmesi (AORB-P)*, (Yürütücü Rıza Yıldırım), Tübitak, KKe_Hasan Dede_HD; İsmail Özmen eserinde Bektaşî şairi Hasan Dede'nin 16. Yüzyılın ikinci yarısında Horasan'dan Karaman'a oradan da Kırıkkale'nin şimdiki Hasan Dede beldesine gelip yerleştiğini, yol zincirinin Suca Baba- Otman Baba- Hacı Bektaş Veli olduğunu, Balım Sultan ile görüştüğünü 1603-1604 yılında ise vefat ettiğini belirtir. İsmail **Özmen**, *Alevi- Bektaşî Şiirler Antolojisi (17-18 Yüzyıl)*, C. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 23.

göstermiştir ki Şahkulu tekkesi çoğunlukla Anadolu'dan, Trakya'nın doğusundan Sırbistan, Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk'tan ziyaretçiler almıştır⁹⁰⁵.

Girit'te faaliyet gösteren ilk tarikatlardan birisi Bektaşilere aitti. 1650 tarihinden itibaren Horasanlı Derviş Ali Dede sayesinde Bektaşiler burada aktif bir şekilde faaliyete geçmişlerdir. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Girit'teki Bektaşiler, Abdal Musa dergâhı ile bağlantı halinde olmuşlardır. Abdal Musa dergâhı ile Girit arasındaki gönül bağı kuran kişi ise Kandiyeli Kanber Baba'dır. Abdal Musa dergâhına intisap eden Kanber Baba, icazet aldıktan sonra 1798 yılında Resmo'ya gelip, Veliyüddin Paşa medreselerinden birine yerleşerek Bektaşiliği yaymaya başlamıştır. Kanber Baba'nın ölümünden sonra Hanyalı Hacı İbrahim Dede Abdal Musa dergâhından gelerek onun yerine geçmiştir. Aynı tarihlerde Mustafa Bey, Girit'ten Abdal Musa'ya giderek burada bulunan Hacı İbrahim Dede'ye intisap etmiş ve 1820'de Girit'e dönerek Mağaralı Köy Dergâhı Postuna oturmuştur⁹⁰⁶. XVIII. yüzyıl ve sonraki zamanlar için Elmalı'da bulunan Abdal Musa tekkesi, Girit Bektaşileri için mürşitlik yaparak, oraya Bektaşi Babası yetiştirmede lokomotif görevi yapmıştır. Girit'teki Bektaşiler, Anadolu'ya göçmek zorunda kaldıkları zaman burada bulunan Bektaşi Babalarının kemiklerini de Tarsus'a getirerek buraya defnetmişler ve günümüzde de hâlâ ona karşı saygılarını korumaktadırlar⁹⁰⁷.

2.2.BEKTAŞİ TEKKELERİNİN EKONOMİK İŞLEVLERİ

2.2.1. Bektaşi Zaviyelerinin Hayvancılık Faaliyetleri

Hayvan üreticiliği ve yetiştiriciliği tekke ve zaviyelerin temel geçim kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Tekkeler, yaptıkları besicilik sayesinde kendi iç ihtiyaçlarını karşılamakta bazen ise fazla üretim sonucunda piyasaya yönelik satış yaparak geçim kaynağı sağlamaktaydı. Elbette Rumeli'de bulunan tüm Bektaşi tekkeleri dış pazara satış yapabilecek potansiyele sahip olmayabilirdi. Dervişler, besledikleri hayvanlardan elde ettikleri ürünlerle hem kendi ihtiyaçlarını hemde gelen misafirlerin

⁹⁰⁵ Gülay Yılmaz, "Bektaşilik ve İstanbul'daki Bektaşi Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme", s. 117-118.

⁹⁰⁶ Orhan F. Köprülü, *Bektaşiliğin Girit'de İntişarı*, s. 38-39.

⁹⁰⁷ Horasanlı Ali Baba'nın kemikleri bir sanduka içerisinde getirilerek Tarsus'un Reşadiye Mahallesi'ne defnedilip, burada bir türbe inşa edilmiştir. Bkz. Ali Selçuk, *Girit Göçmenlerinin Topuluk Yapısı, İnanç ve Uygulamaları Tarsus Örneği*, Erciyes Üniversitesi NAP. Bununla birlikte şeyhlerinin naaşını Anadolu'ya getiren sadece Bektaşiler değil, Mevlevîler de bu nakil işlemini yapmışlardır. Hanya Mevlevîhanesi'nin kurucusu olan Şeyh Süleyman Şemsi Dede'nin naaşı, Mübadele sırasında göçmenlerin çabasıyla İzmir'e getirmişlerdir. İsmail **Kara**, *Hanya/Girit Mevlevîhanesi Şeyh Ailesi- Müştemilatı Vakfiyesi- Müba'de 'lesî*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 28.

gereksimlerini sağlıyorlardı. Neticede büyükbaş ve küçükbaşlardan elde edilen et, süt ve süt'ten türetilen diğer besin kaynakları insan yaşamı için vaz geçilmez gıdalardı. Giyim içinde kullanılan eşyalar da hayvanlardan elde edilen deri, yün ve kıllardan yapılmaktaydı. Beslenen kanatlı hayvanlardan üretilen yumurta ve beyaz et de tekke bireylerinin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak yiyecekleri oluşturmaktaydı. Büyükbaş hayvanlar arasında yer alan öküzler ise dönemin ilkel tarım yönteminin vaz geçilmez unsurunu oluşturmaktaydı. Nitekim tarlaların sürülmesinde, hasatın taşınmasında kullanılan kağrı arabasının çekiş güçlerini bu hayvanlar oluşturmaktaydı. Yine tekkelerde beslenen at, eşek, katır gibi hayvanlarda taşımacılık işlemlerinde kullanılmaktaydı.

XVII. yüzyılda Kademli Baba tekkesinde öküz, inek⁹⁰⁸ ve koyunlarında içinde bulunduğu küçükbaş hayvanların⁹⁰⁹ varlığı kayıtlarda yer almaktadır. Yine XVII. yüzyılda Kızıl Deli Sultan'a ait kayıtlarda ise hayvan miktarı net olarak verilmiştir. Sultan I. Ahmed döneminde (ağnam) koyun sayısı 1000 iken 1769 senesine gelindiğinde hayvan sayısı 3000'e yükselmiştir⁹¹⁰. Tekkenin XVII. yüzyılda 1000, XVIII. yüzyılda ise 3000 koyuna sahip olması dönemin şartları göz önüne alındığında önemli bir zengilik aracına sahip olduğunu işaret etmektedir. Elbetteki her tekke Kızıl Deli Sultan gibi zengin hayvan sürüsüne sahip değildi.

1710 tarihli vesikaya göre Akyazılı Sultan zaviyesinin etrafında zaviyeye ait arı kovanları ve koyunlar vardır. Bu kovanlar ve koyunlardan vergi alınmaması hususu da hüküm altına alınmıştır⁹¹¹. XVIII. yüzyılda elimizde bulunan 4 adet vakfiye sayesinde Bektaşî tekkesindeki hayvancılık hususunda bilgi edinebiliyoruz. Bunlardan ilki 1720 yılında, Arız Baba tekkesine ait vakfiyedir. Bu vakfiyede tekkeye hibe edilen hayvanat şu şekildedir. 41 karasığır inek, 20 karasığır öküzü, 24 aygır ve boğa, 12 koyun ve 31 buzağdan oluşmaktadır⁹¹². Görüldüğü üzere vakf edilen malların ekseriyetini büyükbaşlar oluşturmaktadır. Vakfedilen mallar arasında ise kanatlı hayvan hiç bulunmamaktadır. Fakat bu durum tekkede hiç kanatlı hayvanın olmadığı anlamına gelmemektedir.

⁹⁰⁸ BOA A.DVNS.MHM.d. 78 Hüküm No: 1140.

⁹⁰⁹ BOA A.DVNS.MHM.d. 80 Sayfa No: 63.

⁹¹⁰ BOA C.EV Dosya No: 277 Hüküm No:14119.

⁹¹¹ BOA AE.SAMD.III. Dosya No: 190 Gömelk No: 18416.

⁹¹² VGMA Defter No: 623 Sayfa No: 198.

1723 yılında Edirne'nin Çöke Nahiye'sindeki Büklüce (Boyluca) Baba zaviyesinin vakfiyesinden, zaviyenin tasarrufunda bulunan hayvanlar ortaya çıkmaktadır. Fakat bu şu anlama gelmemelidir. Elbetteki vakfedilen mallar haricinde zaviyenin hali hazırda tasarrufunda olan hayvanların bulunma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Vakefilen hayvanlar arasında iki çift öküz, bir çift tosun, bir çift inek, bir çift dana, bir yaşında birtane tosun ve iki kısrağ vardı. Hayvanların yanında iki araba ve iki de saban vardı. Bu araçlar, gerek tarla sürümünde gerekse yük ve malzeme çekiminde kullanılan dönemin önemli gereçlerindendi.

1794 senesinde Hızır Baba zaviyesinin vakfına ait muhasebe kayıtlarında zaviyedeki hayvancılık faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu kayıtlara göre 1794 senesinde Hızır Baba zaviyesinin 600 küçükbaş hayvanı vardı. Hayvanlardan elde edilen yapağı, peynir ve doğan kuzular sayesinde zaviyeye 20.000 akçelik bir gelir gelmekteydi. Elbetteki bu sürünün bakımı ve diğer masrafları için bir harcama yapılmaktaydı. Çoban ücreti ve hayvanların diğer masrafları için 1794 senesinde 5520 akçe gider olarak kaydedilmişti⁹¹³.

Kalkandelen'de bulunan Sersem Ali Baba tekkesine bağışlanan mallar ise şunlardır: 1205 koyun, 103 öküz, 31 camız, 41 inek, 41 manda ineği, 21 hergele⁹¹⁴, 5 at ve 151 keçi⁹¹⁵. Sersem Ali Baba tekkesinde yer alan bu hayvanlar, bir tekkenin ekonomik seviyesini üst dereceye çıkarmak için kâfi miktardadır. Vakfiyeler haricinde müteferrik arşiv vesikalarında da tekkelerin hayvancılık faaliyetlerine dair bilgiler yer almaktadır. Nitekim bir arşiv vesikasında Şumnu kazasında yer alan Hafız Baba dergâhının hayvanlarının olduğu belirtildese bunların cinsleri ve miktarları hususunda malumat verilmemiştir⁹¹⁶. XVIII. yüzyılın sonlarında ise Osman Baba zaviyesinin 200 seneyi aşkın bir süredir koyun ve sığırlarının varlığı belirtilmekle birlikte sayıları hususunda özel bir açıklama yapılmamıştır⁹¹⁷.

⁹¹³ "Mahsulat ve ihracat-ı zaviye-i merhum Hızır Baba der kaza-i Cisir-i Mustafa Paşa muzâfât-ı Edirne ... Derviş Salih kaimakam-ı müteveli-i vaki Muharrem 1209. Mahsulat-ı ganem peynir ve yapağı ve kuzu ... ağnâm. Mahsulat 20.000. Ağnâm 600. Ücret-i çoban ve mesarifi ağnâm 5520." BOA. EV.HMH.d. 7146, s. 42. 1796 senesinde de Hızır Baba zaviyesinin vakıf muhasebesi aynı rakamları kapsamaktadır. Bkz. BOA EV.HMH.d. 7146 s. 118.

⁹¹⁴ Binek ve taşıta alışmamış huysuz hayvan.

⁹¹⁵ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfnâme No: 7.

⁹¹⁶ BOA C.EV Dosya No: 386 Hüküm No:19573.

⁹¹⁷ BOA C.EV Dosya No: 129 Hüküm No:6418.

1827 yılında Bektaşî tekkelerinin mallarının müsadere edilmesinin ardından tutulan kayıtlara göre Balkanlar'da bulunan bazı Bektaşî tekkelerindeki hayvanların sayısına ve türlerine bakılacak olunursa; Hüseyin Baba tekkesinin 14 kovan, 185 koyun, 42 koç, 146 sağmal keçi, 65 oğlak, 136 toklu, 1 manda öküzü, 13 manda ineği, ikişer yaşında 3 adet manda düğesi, ikişer yaşında 5 tosun, ikişer yaşında 5 düğе, 21 koşum öküzü, 2 merkep, 5 karasığır ineği, 1 adet boğa, 23 tay, 40 kısarak, 1 at, 1 katır ve 1 adet yük bargiri⁹¹⁸; Musa Baba Tekkesinde 3 adet Sağmal karasığır ineği, 4 kara sığır ineği, üçer yaşında 4 adet kara sığır tosunu, 1 kara sığır boğası, 10 kısarak, 2 at, 4 tay⁹¹⁹; Koç Doğan zaviyesinde 10 koyun, kara sığır ineği, 1 buzağı, birer yaşında 2 adet tosun, 1 malak, 2 adet öküz, 6 tay, 12 adet kovan, 3 kısarak⁹²⁰; Musa Baba zaviyesinde 110 sağmal koyun, 6 koç, 25 toklu, 195 sağmal keçi, 10 teke, 90 cins keçi, 2 koşum mandası, 2 tosun, 2 manda ineği, birer yaşında 10 katır, 9 tane koşum öküzü, üçer yaşında 5 tosun, ikişer yaşında 9 tosun, ikişer yaşında 5 düve, 1 boğa, 22 kısarak 7 tay, 1 bargir ve 1 adet aygır⁹²¹; Rusçuk'ta bulunan Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba tekkelerinde 105 koyun, 291 keçi, 7 adet buzası ile birlikte kara sığır ineği, 20 karasığır ineği, 24 karasığır danası, 1 karasığır düvesi, 8 koşu öküzü, 16 karasığır koşu öküzü, 7 karasığır tosunu, 4 karasığır öküzü, 1 karasığır boğası, 9 adet malağı ile birlikte manda ineği, 2 manda ineği, 4 manda düvesi, 2 manda danası, 3 manda öküzü, 1 manda boğası, 2 total bargir, 3 kısarak ve 6 merkep⁹²²; Ali Koç Baba Tekkesinde 46 koyun, 1 karasığır öküzü, 8 karasığır, 4 karasığır ineği, 1 karasığır düvesi, 3 tosun, 2 buzağı, 2 camuş ve malak, 9 merkep, 6 koç, 38 kuzu, 5 sağmal koyun, 5 kısarak, 5 tay ve 3 malak⁹²³; Nefes Baba Zaviyesinin 191 koyun, 340 sağmal koyun, 152 adet erkek koyun, 330 adet sağmal keçi, 155 adet kısır keçi, 138 erkek keçi, 7 koşum öküzü, 2 koşum mandası, 17 düve, 13 tosun, 20 sağmal inek, 23 kısır inek, 1 boğa, 1'er adet erkek ve dişi manda, 1 adet malağıyla birlikte manda, 20 kısarak, 10 tay, 3 aygır, 3 bargir, 2 merkep, 2 katır⁹²⁴; Gaziler Baba Tekkesinde 2 sağmal koyun, 5 sağmal keçi, 4 kısır keçi ve 1 adet koşumluk öküz⁹²⁵; Sancakdar Baba Tekkesinde 5 koyun, 3 sağmal koyun, 13 sağmal

⁹¹⁸ BOA MAD.d 9771 s. 11.

⁹¹⁹ BOA MAD.d 9771 s. 12.

⁹²⁰ BOA MAD.d 9771 s. 12.

⁹²¹ BOA MAD.d 9771 s. 13.

⁹²² Meryem **Kaçan Erdoğan**, "Rusçuk'ta Bektaşî Tekkeleri Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba Tekkeleri", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri*, s. 299.

⁹²³ BOA MAD.d 9771 s. 16.

⁹²⁴ BOA MAD.d 9771 s. 17.

⁹²⁵ BOA MAD.d 9771 s. 18.

keçi, 11 keçi, 5 kara sığır ineği, 3 dana, koşumluk öküz, 3 merkep ve 4 kısrak⁹²⁶; Hızır Baba Tekkesinde 358 koyun, 456 sağmal koyun, 226 koç, 23 toklu, 323 sağmal keçi, 287 keçi, 138 oğlak, 5 manda, 4 manda ineği, 2 manda boğası, 1 kara sığırı, 25 sağmal kara sığır ineği, 7 kara sığır ineği, 23 kara sığır tosun-boğa, 13 dana, 26 koşumluk öküz, 18 merkep, 1 ester, 35 kısrak, 14 tay, 2 at ve 2 bargir⁹²⁷; Hacet Baba Tekkesinde 79 kuzu, 2 koşumluk manda, 171 sağmal manda ineği, 2 kara sığır ineği, 4 kısrak ve 3 bargir bulunmaktadır⁹²⁸.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılacak olunursa, Bektaşî tekkelerindeki hayvanların cinsleri, yaşları, cinsiyetleri, doğurganlık durumları ve fiziksel özelliklerine dair en ince ayrıntısına kadar kaydedilmiştir. Hemen hemen tüm tekkelerde büyük ve küçükbaş hayvanların olmasının yanında Hüseyin Baba ve Koç Doğan tekkelerinde geniş ölçekte olmasa da arıcılık faaliyetleri de yapılmıştır. Beslenen hayvanlar tekkelerin yerleşkesinde bulunan coğrafi özellikler hakkında da bizlere ipucu vermektedir. Birçok tekkede mandanın beslenmesi o bölgede sulak alanların yoğun bir yer işgal ettiğini göstermektedir. Keçilerin, büyükbaş ve koyuna nazaran daha dağlık bir saha tercih etmesi, Hızır Baba gibi bünyesinde oğlak ve keçi sürülerinin olduğu tekkeler de çevrelenmiş engebeli bir arazinin varlığı tahmin edilmektedir. At ve merkepelerin olması ise taşımacılık işleminin bu hayvanlar sayesinde yapıldığını göstermektedir.

2.2.2. Tekkelerin Tarımsal Faaliyetleri

Yeniçağ dünyasının temel geçim kaynağı, toprak üzerine kurulmuş düzenden oluşmaktaydı. Günümüze nazaran ilkel yöntemlerle işlenen topraktan elde edilen mahsüller sayesinde, insanoğlu hayatını idame ettirebiliyordu. Üretilen ürünlerin başında ise temel besin kaynağı sayılabilecek tahıl gelmekteydi. Mevcut hâl, Osmanlı dünyası içinde geçerli olup, halkın günlük mutlak yemesi gereken yiyeceğin başında ekmek var idi. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Bektaşî tekkeleri özelinde, tekkelerin kendi geçimlerini sağlamak, dervişlerinin iâşesini temin etmek ve tekkeye konup, misafir olan bireylerin karınlarını doyurabilmek için tekkeler, tarımsal ve zirai faaliyetler yapmak mecburiyetindeydiler. Bir nevi küçük çiftlik işletmeleri gibi çalışan bu tekkeler, ilk etapta ürettikleri ürünlerle kendi içerisinde yeten bir sistem oluşturmaya

⁹²⁶ BOA MAD.d 9771 s. 18.

⁹²⁷ BOA MAD.d 9771 s. 19.

⁹²⁸ BOA MAD.d 9771 s. 20.

çalışmışlardır. Ama elbetteki farklı ihtiyaçların giderilmesi için kendilerine göre fazla gelen mahsülleri, dış pazarda satma ya da takas etme yöntemine de başvurmuş olabilirler.

Tekkelerin iktisadî faaliyetleri üzerine söz söyleyebilmek için müracaat edilmesi gereken ilk kaynağı tahrir defterleri oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti, gelir kaynağını tespit edebilmek için belirli aralıklarla tahrirler yaptırır, tutulan defterler sayesinde ise o bölgenin nakdî geliri ve üretilen ürünler hakkında bizlere ipucu vermektedir. Devlet tarafından temlik edilmesi ya da vakıflar aracılığıyla tekkelerin sahip oldukları araziler de tahrir defterlerine not düşülmüştür.

Yıldırım Bayezid Han tarafından Rumeli'nin Osmanlı topraklarına katılmasında büyük yararlılık gösteren Kızıl Deli Sultan'ı taltif etmek için kendisine Dimetoka kazasında yer alan Darıbükü, Büyükviran, Tırfullu, Taraklu köyleri ile Kavacık, Tatarviran ve Akpınar mezralarını temlik etmiştir⁹²⁹. Darıbükü köyünde yetiştirilen ürünlere bakıldığında tahıl olarak karşımıza buğday ve arpa çıkarken ağaç olarak ceviz, armut ve üzüm vardır. Ayrıca hayvanların ot ihtiyacını karşılamak için çayır faaliyeti de yapılmaktaydı⁹³⁰. Sultan II. Selim döneminde yapılan tahrirlerde ise Darıbükü ve Büyükviran köylerinde yukarıdakilerine ek olarak yetiştirilen ürünler arasında keten, pelut(pelit?) ve bostan olarak kayıtlara geçen sebze bahçesi bulunmaktadır⁹³¹. Rusçuk'ta bulunan Tay Hızır Ali Baba Zaviyesinin şeyhi gelip geçene hizmet etmesi koşuluyla Ali Baba köyüne ait şer'i ve örfî vergileri toplama yetkisine sahip olmuştur. XVI. yüzyılda zaviyede Ali Baba'nın yanında 4 adet hizmetkâr'da görev yapmaktaydı. Köye bağlı 3 mezraanın da tasarruf hakkını da elinde tutan şeyh, yıllık 400 akçeyi sipahiye ödemekle mükellefti⁹³². Keligra'da bulunan Sarı Saltuk zaviyesinin dervişlerinin tasarrufunda çiftlik, koru, bağ ve meyve bahçeleri bulunmaktadır⁹³³. Akyazılı Sultan Baba zaviyesi, Varna nahiyesine bağlı olan Düzebasan ve Bozdoğanlı mezralarının yanı sıra 3 çayır ve birde sazlığı tasarruf etmiştir⁹³⁴.

XVII. yüzyılda Bektaşî tekkelerinin zirai ve tarımsal faaliyetleri hakkında bizlere en tafsilatlı bilgi veren kaynak şüphesiz ki Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi'dir.

⁹²⁹ BOA AE. MÇLB Dosya No:1 Gömlek No: 1; BOA, TT.d. 20, s. 264-265.

⁹³⁰ BOA, TT.d. 20, s. 265.

⁹³¹ TKG.KK.TT.d. 562, v. 128 a.

⁹³² BOA, TT.d. 382, s. 151.

⁹³³ TKG.KK.TT.d 86, s. 25-26.

⁹³⁴ TKG.KK.TT.d 86, s. 117, 121; TKG.KK.TT.d 561 s. 113.

Osmanlı coğrafyasının dört bucağını ziyaret eden Evliya Çelebi Bektaşi tekkelerine de uğramıştır. Gördüğü tekkeleri en ayrıntılı noktasına kadar anlatan tekkelerin mal varlıklarına ve tarımsal faaliyetleri hakkında da bilgi vermiştir. Çelebi, Prevadi kazasında ismini vermediği bir Bektaşi tekkesinin varlığından bahsetmekle birlikte bu tekkeye ait bağ ve bahçelerinde olduğunu yazmıştır⁹³⁵. Osman Baba zaviyesine duyulan hürmetten ötürü padişahlar tarafından buraya geniş korular hibe edilmiştir⁹³⁶. Osman Baba zaviyesinin fukaraları korulardan kestikleri ağaçlar sayesinde kışın soğundan korunmakta ve belki de alet ve eşya yapımında kullanıyorlardı.

Ömer Lütfi Barkan'ın yayınladığı belgeler arasında 1614 tarihli vesikada Zaviyedâr Ali Dede'nin önderliğinde 6 hizmetkârın bulunduğu Sarı Saltuk zaviyesinin Kerane köyünde Uzun Hasan adlı bir çiftliği, Sameli köyünde sazlık ve çayırı, Sögütçük köyünde meyve bahçesi bulunmaktadır⁹³⁷.

XVIII. yüzyılda Bektaşi tekke ve zaviyelerine ait mülk, arsa, eşya ve diğer mal varlıkları ve dolayısıyla tarımsal ve zirai faaliyetler hakkındaki temel verilere husumet ve ihtilaftan kaynaklı davalar esnasında kaleme alınan vesikalardan veri elde etmekteyiz. Bazen zaviyedârın tekkenin ürünleri, eşyasını ve toprağını zabtetmesinden dolayı buradaki üretim hakkında ipucu elde edilirken, bazen ise gerek tımar sahibi, gerek naib, gerekse ahaliyle ortaya çıkan sınır anlaşmazlıkları ya da vergi toplama problemiğinden ötürü tekkelerin tasarrufunda bulunan mahsul ve arazi hakkında bilgi edinilebilmektedir.

Mora'da Mudoniç kasabasında bulunan Veli Baba tekkesinin tasarrufunda bulunan 20 dönümlük arazide tütün ekilmekte olup, ettikleri bu tütünden vergi talep edilmesiyle tekke bireyleri rencide olmuşlardır. Tekke şeyhi Ali, vergi talebine itiraz dilekçesini vermiştir. Defterhane-i amiredeki mukataa defterlerine bakılmasının ardından Fatih Sultan Mehmed Han tarafından Veli Baba tekkesine temlik edilen arazilerden vergi alınmaması için şart koşulmuş idi. Kadim kayıt üzerine 1706

⁹³⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 3. *Kitap*, s. 177.

⁹³⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 8. *Kitap*, s. 344.

⁹³⁷ Ömer Lütfi **Barkan**, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İşkân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, s. 348-349.

senesinde Veli Baba'nın 20 dönüm üzerinde ziraat yaptığı tütünden öşür alınmaması emredilmiştir⁹³⁸.

1723 yılında Büklüce (Boyluca) Baba zaviyesinin 5 evlek bir kıta bağı, yine Boyluca köyünün yakınında 2 dönüm daha bağı ve 80 adet armut ağacı fidanı vardı⁹³⁹.

Bali Bey İbni Malkoç evkafına bağlı olan Bayezid Baba Asıtanesi'nin hizmetinde, 1743 senesinde 35 nefer olmakla birlikte tasarrufunda bulunan Baba Köy, 60 nefer reaya ile birlikte buğday mahsulü ve diğer gelirleri olmak üzere toplamda 5464 akçe olarak yazılmıştır. Buğdayın ilk olarak ve direkt olarak yazılması bu köyde esas başlıca üretimin buğday üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Elbetteki diğer ürünlerde kendi çapında bir gelir getirirde ayrı kalemlerde yazılacak kadar önem arz etmediği için diğerleri başlığı altında toptan kaydedilmiştir⁹⁴⁰. Yenice-i Vardar kazasının Esirekli köyünde yer alan Hasan Baba zaviyesinin vakfiyesinde bu köye ait 11 çiftlik yer alıp, çiftlikte yetişen buğday mahsulü ve diğer gelirlerin toplamı 6000 akçe olarak kaydedilmiştir. Ayrıca bu köyde reaya statüsünde 30 kişi yaşamaktadır⁹⁴¹. Bu kayıtlardan hemen bir yıl ertesinde Hasan Baba vakfına ait birçok köyün varlığından bahsedilmektedir. Köylerde ikamet eden reaya tarafından zirai faaliyetlerde icra edilmekteydi⁹⁴². Hacı Baba zaviyesi'nin bahçesinde yer alan çiftliğin 100 akçelik geliri olup, buradan elde edilen ürünler zaviyeye misafir olarak gelenlere yedirilmek üzere sarf edilirdi. Buna ilaveten zaviyenin Yenice-i Karasu kazasının Keros Köyünde 45 dönüm çayırı bulunmaktadır⁹⁴³.

⁹³⁸ "... *resm-i duhan talebiyle rencide eylediklerin bildirüb men ü def olunmak babında emr-i şerîfîm rica eyledüğün ecilden defterhane-i amiremde mahfuz olan Mora mukataası defterlerine nazar olunduk da liva-i mezbûrede vâki' Modoniç kasabasında es-Seyid Veli Baba tekyesinde Fatih Sultan Mehmed Han vakf ve temlik eyledüğü yerlerin cemini aşar-ı şer'îyyeden men külli, rüsumdan muaf ve müsellemler itmişken hâlâ ...*" BOA AE. SAMD III Dosya No: 43 Gömlek No: 4285.

⁹³⁹ VGMA Defter No: 623 Sayfa No: 128.

⁹⁴⁰ BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 936; 3-12 Şubat 1755 tarihinde köy nüfusundan 28 kişi Müslüman olarak kaydedilmiştir. Gebran olarak yazılan rakam defterin yıpranmış olmasından kaynaklı tam olarak okunamamıştır. Fakat bir önceki hükümde köyde bulunan reaya sayısı 60 olarak kaydedilmiş olduğundan 28 kişiden mütevekkül Müslüman nüfus bu rakamdan çıkarıldığında gebran nüfusunun 32 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Baba Köy'e ait Müslüman çift ve bennak ve mücerred ve ispençehane ve gendüm yekun ma gayriha 5464 akçe olarak yazılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No: 695.

⁹⁴¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 936.

⁹⁴² BOA A.DVNS.AHKR.d 7 Hüküm No: 709; BOA A.DVNS.AHKR.d 4 Hüküm No: 711 nolu vesikada Yenişehir-i Fenar'da Mihrimah Sultan evkafına bağlı olan mukataalardan Hasan Baba mukataası hakkında bilgi verilerek Hasan Baba mukataasına Oğmanım? Adlı köyün yanı sıra birçok köyün bağlı olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

⁹⁴³ BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 230 (13-22 Ocak 1747).

XVIII. yüzyılın ortalarında Tay Hızır Ali Baba tekkesi, vakıf statüsünde bir hüviyete bürünmüş tekke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihlerde Rusçuk kazasının nahiye-i Zir'e bağlı Meşe köyü, tekkenin vakıf arazisi olup, burada hayatlarını sürdüren 16 kişi de vakıf için çalışmaktadır⁹⁴⁴. Silistre nahiyesinde Musa Bey köyünün yanında Kurd Baba zaviyesi'nin bulunduğu köyde bazı yerleri tasarruf ettiği hakkında malumat verilse de, arazi ve ürünler hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir⁹⁴⁵. Saat Baba'nın medfun olduğu Saat Baba köyünde ise toplam geliri oluşturan bileşenlerin neler olduğu kaydedildiğinden yetiştirilen ürünler hakkında bize bilgi vermektedir. 6-15 Ağustos 1758 tarihli hükümde Hezargrad kazasına bağlı Saat Baba köyünün bedel-i öşrü gallasat, resm-i kovan, öşrü giyah ve gayriden 100 akçelik gelire sahiptir⁹⁴⁶. Öşrü gallasat olarak kaydedilen ibare, zahireden alınan vergileri işaret etmektedir ki burada tahıl yetiştiriciliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca hayvanların özellikle de kışlık ot ihtiyacını gidermek için hayvansal yem üzerine ziraî faaliyet yapıldığını göstermektedir. 21-30 Kasım 1758 tarihinde bünyesinde 29 nefer hizmetçisi bulunan Osman Baba zaviyesinin ürettiği ürünler arasında; buğday, arpa, çavdar ve yulaf yer almaktadır.⁹⁴⁷ 15 Ocak 1803 tarihli belgede Osman Baba zaviyesinin 2 adet zemini ve 12 adet bahçesi ve bağı olduğu belirtilse de zaviyedâr, bu yerlerin ve vakfında bulunan diğer yerlerin 200 seneyi aşkın süredir zaviye tarafından tasarruf edildiğini vurgulamıştır. Ayrıca Osman Baba zaviyesi hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bir zaviye olması münasebetiyle yaylacılık faaliyetlerinde de bulunmuştur. Vesikalardan yola çıkılarak Osman Baba zaviyesinin yaylaklarının sınırları açıkça ifade edilerek, bir nevi yaylaların krokisi çizilmiştir. Buna göre Osman Baba zaviyesinin yaylalarının sınırı şu hattadır; Uzuncaabad Hasköy kazasındaki Dolaşır adlı köyün yanında yer alan Kılıç Burnu ve Gönüz kilise'den başlayıp Balıklı dere'ye, oradan Üç Cevizler yanında katran çukuruna, ondan dik yukarı çıkılarak Kireç kayası gediğine, oradan Derin Dere'ye, ondan Değirmen Deresine ve ondan Gönüz Kilise'ye gelinceye kadarki sahayı kaplayan araziden meydana gelmektedir. Yine aynı kaza'ya tabi Suster? adlı köyün yanında yer alan ve Halil köprüsü, Elaburun köprü gediği, Karagöz kayası ve Gavur deresi civarında

⁹⁴⁴ BOA, KK.d. 2915, s. 45.

⁹⁴⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d 7 Hüküm No: 997 (4-13 Ağustos 1750).

⁹⁴⁶ BOA A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d.10 Sayfa No: 79.

⁹⁴⁷ BOA A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d.10 Sayfa No: 150; Ayrıca Kılıçburnu mevkiinde de yaylacılık faaliyetleri yürütülmekteydi. Zaviyede hizmetkârlardan hariç 13 adet Kıbtıyan bulunmaktaydı. BKZ. BOA A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d.5 Sayfa No: 62.

yer alan hududları belli olan yaylaklardan teşekküldür⁹⁴⁸. Bunlara ilaveten İpsala kazasının köylerinden olan İpsaha köyü'nde Osman Baba zaviyesinin kadimi otlakları arasındadır⁹⁴⁹. 1764 senesinde Abdullah bin Seyid Mehmed İvaz, Çöke nahiyesinde bulunan 888 dönümlük Akçeören mezrasını, Mürsel Baba zaviyesine vakfetti⁹⁵⁰. Mürsel Baba zaviyesi'nin Işlaklı, Ruscuklu yolu kenarında Akçaören adlı mezrasının yanı sıra⁹⁵¹ mülk arsası ve bahçesi de bulunmaktadır. Rodoscuk kazasında bulunan Musa Baba zaviyesinin muhtemelen Musa Baba'nın medfun olduğu köy ve buranın iltisakında yer alan mezraalar 1 Kasım 1778 tarihinde Musa Baba vakfına bağlı idi⁹⁵². Zağra-i Cedid kazasında yer alan Kademli Baba zaviyesinin birden fazla köyü olup bunlardan birisinin adı Baraklı Ilıca'dır⁹⁵³. Çirmen Nahiyesi'ndeki Hızır Baba zaviyesi bünyesinde 63 reaya barındırmakla birlikte zaviyeye ait buğday ve değirmen gelirleri toplamda 10500 akçe'dir⁹⁵⁴. 13 Mart 1792'de Hızır Baba zaviyesinin tasarrufunda 3 adet zemin ve bahçelerinin⁹⁵⁵ yanı sıra, Timurtaş ve Zemindurmuşlar? köyleri ile Üsküdar nahiyesinde Etmekçi köyü ile Karun mezrası vardır. Aynı zamanda zaviye bünyesinde birde Armut bahçesi bulunmaktadır⁹⁵⁶. Yine Çirmen sancağında bulunan Ali Baba zaviyesi'nin 5 Haziran 1792 tarihinde bağ ve bahçesi bulunmaktadır⁹⁵⁷. Niğbolu sancağının Niğbolu nahiyesinde Derviş diğer bir adıyla Bulgarine-i Küçük adlı köy, Ali Koç Baba'nın vakfi içerisinde yer almaktadır. Bu köye ait mahsul ve vergiler tekkenin uhdesindedir⁹⁵⁸.

⁹⁴⁸ BOA C.EV. Dosya No: 129 Gömlek No: 6418.

⁹⁴⁹ BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No: 1040 (30 Haziran-13 Temmuz 1755)

⁹⁵⁰ VGMA Defter No: 652-2 Sayfa No: 9.

⁹⁵¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 37 Defteri Hüküm No: 786 (3-13 Mayıs 1782); BOA A.DVNS.AHKR.d 41 Hüküm No: 244 (18-27 Haziran 1786); BOA C.EV. Dosya No: 86 Gömlek No: 4286.

⁹⁵² BOA C.EV Dosya No: 353 Gömlek No: 17908.

⁹⁵³ BOA C.EV Dosya No:493 Gömlek No: 24905; Rodoscuk kazasında Korniyeye adlı köyün sınırında yer alan Baraklı İliç adlı köy ilk Osmanlı padişahlarından beri Kademli Baba Zaviyesi'nin şeylerine tasarruf etmeleri için verilmiştir. Kademli Baba Zaviyesi'nin zaviyedarları aynı zamanda vakfıda idare etmekteydiler. 1748 senesinde ototrite sahibi baskın kişiler zaviyedarın müstakil berâti olmadığını ileri sürerek, köyü ele geçirmeye çalışmışlardır. Bu minval üzere Derviş Mehmed Bektaş kendisine müceddeden zaviyedar tevliyetinin verilmesini talep etmiştir. Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşiyân*, s. 190 (Mart 1748).

⁹⁵⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 329 (8-18 Eylül 1754).

⁹⁵⁵ BOA C.EV. Dosya No: 504 Gömlek No: 25476.

⁹⁵⁶ BOA C.EV. Dosya No: 46 Gömlek No: 2260.

⁹⁵⁷ BOA C.EV. Dosya No:531 Gömlek No: 26844; 17 Ağustos 1793 tarihli belgede de Ali Baba diğer adıyla Dayı Tekkesinin 1 adet bağ ve bahçesi bulunmakta olup, burası 60 akçelik bir gelire sahiptir. Ayrıca köyde 29 nefer Müslüman reaya bulunmaktadır. Bkz: BOA C.EV. Dosya No: 416 Gömlek No: 21080.

⁹⁵⁸ BOA C.EV. Dosya No:152 Gömlek No: 7562.

1794 senesinde Hızır Baba zaviyesinin vakıf muhasebesinden anlaşılacağı üzere zaviye civarında bulunan zeminlerden alınan öşür geliri 12.000 akçe iken yine zaviye civarındaki bağlardan elde edilen vergilerde 600 akçeydi⁹⁵⁹.

Rodocuk'ta bulunan Sersem Baba zaviyesinde üretim sahası tahmin edilemesede üretilen ürünler hakkında net bilgilere ulaşabilmekteyiz. Zaviyede yetiştirildiği bilinen iki üründen birisi buğday, diğeri ise ayva'dır. Bu zahire ve ayva o kadar lezzetli ve kaliteli olmalı ki 24 Eylül 1800 tarihinde tekke mahsulü olan bir çuval buğday ile bir sepet ayva padişaha gönderilmiştir⁹⁶⁰.

Balkanlar'da bulunan Bektaşî tekkelerinin içerisinde Kızıl Deli Sultan'ın ayrı bir yeri vardır. Balkanlar'daki ilk Bektaşî tekkelerinden birisi olan Kızıl Deli Zaviyesi sahip olduğu mal varlığı ve kapasite olarak yaptığı ziraî faaliyetlerle diğer tekkelerden farklılık göstermektedir. 1401 yılında Kızıl Deli Sultan'ın gösterdiği yararlılıktan dolayı Yıldırım Bayezid tarafından Darbükü, Tıfullu (Tırfullu), Büyükviran ve Taraklucı köyleri ile Tatarviran, Akpınar ve Kavacık mezraalarını Kızıl Deli'ye mülknâme ile hibe etmiştir⁹⁶¹. Kızıl Deli'de kendisine temlik edilmiş olan bu köy ve mezraaları havi evladiyet üzere bir vakıf kurmuştur. Hatta Sultan Yıldırım Bayezid'den itibaren vakfa herhangi bir sekban, yolcu, ulak ve doğancı'nın varıp, vakfi incitecek bir girişimde bulunmamasını sıkı sıkıya tenbih etmiştir⁹⁶². Daha sonraları Osmanlı tahtına oturan Sultanlar da Kızıl Deli'ye verilen muafiyeti aynı kararlılıkla uygulamışlardır. Tanrıdağı yakınındaki Büyükviran köyünde reaya statüsünde 113 reaya bulunurken, Cebel nahiyesine tabi olan Taraklucı ile Darbükü köylerinde 67 reaya ikamet etmektedir. Büyükviran ve Darbükü köylerinin yıllık gelir kapasitesini oluşturan derbentci mahsulü, resm-i çift, bennak, mücerred, niyabet, resm-i arusane ve gendüm olmak üzere yekunde 7815 akçedir⁹⁶³. Verilerden yola çıkıldığında reayanın üretim endeksine dayalı olarak vermekle yükümlü olduğu vergiye ve hasılâta bakıldığında, resm-i çift ve buğday ön plana çıkmaktadır. Çift resmi, Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam reayanın ziraat ettiği araziden alınan resimdir. Reayanın bu vergiyi verebilmesi için en az yarım çiftlik

⁹⁵⁹ “ *Mahsulat-ı aşair-i zemin-i mevkuf der civarı zaviye 12.000. Mahsulat-ı resm-i bağat der civarı zaviye 600.*” BOA EV.HMH.d. 7146, s. 42. Hızır Baba zaviyesi için aynı veriler 1796 senesi içinde geçerlidir. Bkz. BOA EV.HMH.d. 7146, s. 118.

⁹⁶⁰ BOA C.EV. Dosya No: 289 Gömlek No: 14718.

⁹⁶¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 1142; BOA A.DVNS.AHKR.d 49 Hüküm No: 167-168.

⁹⁶² BOA A.DVNS.AHKR.d 49 Hüküm No: 167-168.

⁹⁶³ BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 1142; BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 1030; BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 1245'te ise Büyükviran köyünün toplam gelirinin 5635 akçe olduğu yazılmıştır.

araziyi (nim çift) işleyebilmesi gerekmektedir. Çiftlik olarak kabul edilen arazinin kapasitesi ise bir çift öküzün sürebildiği alanı karşılamaktadır⁹⁶⁴. Bu topraklarda spesifik olarak hangi ürünlerin yetiştirildiği bilinemese de başta buğday olmak üzere bir tarımsal faaliyetin yapıldığı görülmektedir.

Adalar'daki Bektaşî tekkelerinin zirâî ve tarımsal faaliyetlerine bakılacak olduğunda coğrafyanın ve iklimin koşullarının elverişliliği doğrultusunda çeşitlilik arz etmekteydi. Girit'te bulunan Horasanoğlu Tekkesi'nin, Kandiye kazası Pedye nahiyesinde Doni ve Kularığı köylerini tasarruf ettiği ve burada bağ ve bahçelerinin yanı sıra zeytin ağaçlarına da sahiptir⁹⁶⁵. Midilli adasında bulunan İbrahim Baba tekkesi'nde ise 28 adet sarı dut, 2 adet ceviz, 10 adet zeytin, 3 adet dıhn ve 3 adet'te kestane ağacı bulunmaktadır. Diğer gelirlerle birlikte zeminden hâsıl edilenlerin genel toplamı 482 akçedir⁹⁶⁶. Adalarda ürün konusunda dikkati çeken nokta ılıman iklime elverişli olan ürünlerin yetiştirilmesidir. Özellikle zeytin ağaçlarının her iki tekkede de yetiştirilen meyve olması buna kanıt niteliğindedir. Ege coğrafyasında yer alan normal bir zeytin ağacının yıllık ortalama 12 ile 15 kilo arasında zeytin verdiği düşünülecek olunursa İbrahim Baba tekkesi'nin senede 120 kilo civarı bir zeytini olacaktır. Bunun bir kısmı belki yemeklik bir kısmı da yağ olarak işlenecektir. Bu miktar tekkenin bir misafirhane gibi işlevi yerine getirdiği düşünüldüğünde belki de bu zeytin hasılatı kifayetsiz kalacaktır.

Muhakkak ki tekkeler sahip oldukları arazileri işleyebilmek için geleneksel tarım aletlerine sahiptiler. Tekkelerin sahip oldukları tarım aletlerinin ayrıntılı listesine XIX. yüzyılda kaleme alınan defterden ulaşabilmekteyiz. Fakat Sersem Ali Baba Zaviyesi'nin XVIII. yüzyıla ait vakfiyesinde çift ve benzeri 75 tarım aletinin olduğu kayıt edilmiştir⁹⁶⁷.

Zaviyelerin sahip oldukları araziler hususunda tafsilatlı bilgiyi aşağıdaki defterden elde edebilmekteyiz. Tekkelerin kapatılmasının ardından tutulan bu liste de tekkelere ait tüm mal varlıkları not edilmiştir.

⁹⁶⁴ Neşet **Çağatay**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi*, C. 5, 1947, s. 495-504.

⁹⁶⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d 43 Hüküm No: 643.

⁹⁶⁶ BOA AE. SABH. I Dosya No: 341 Gömlek No: 23803.

⁹⁶⁷ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfnâme No: 7.

Rumeli'deki Bektaşi Zaviyelerinin Mülkleri⁹⁶⁸

Zaviye Adı	Çayır (Dönüm)	Koru (Dönüm)	Mera (Dönüm)	Tarla (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Mezra (Dönüm)	Meyve Ağaçları (Adet)
Demir Baba	200	18000	-----	545	12	-----	-----	-----
Hüseyin Baba ⁹⁶⁹	60	20000	-----	250	-----	4	-----	-----
Musa Baba	-----	500	-----	120	-----	1	-----	-----
Koç Doğan	-----	100	-----	1	-----	-----	-----	-----
Musa Baba	6	10	-----	166	-----	6	-----	-----
Tay Hızır Ali Baba	200	650	714	2000	8	-----	-----	2
Koç Ali Baba	-----	25	-----	-----	3	1	-----	-----
Göbekli Saraç Baba	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Nefes Baba	8	-----	-----	652	-----	19	-----	-----
Gaziler	-----	500	-----	258	-----	5	-----	-----
Sancakdar Baba	-----	-----	-----	102	2	-----	-----	93
Hızır Baba	-----	80	-----	1934	12	13	-----	483
Hacet Baba	-----	-----	-----	-----	-----	30	-----	-----
Kademli Baba	121	1000	1500	3630	18	43	-----	-----
Mümin Baba ve Zaviye-i	500	300	900	2932	11	1	-----	3

⁹⁶⁸ BOA MAD.d. 9771.

⁹⁶⁹ Hüseyin Baba'ya ait çayır ve tarla miktarına ait bilgiler BOA MAD.d. 8252 defteri tarafından da tasdik edilmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. BOA MAD.d. 8252 s. 4-5.

Musaca								
Binbiroklü Ahmed Baba	-----	6	-----	263	-----	1	1	-----
Sersem Baba ve Çoban Baba	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ali Baba ve Osman Baba	9	50	-----	680	1	12	-----	-----
Bayezid Baba	5	-----	-----	25	-----	-----	-----	-----

Yukarıdaki tabloya bakıldığında ortaya çıkan veriler neticesinde 3630 dönüm ile tarla faaliyetinde Kademli Baba Zaviyesi ilk sırada yer almaktadır. Onun ardından 2932 dönüm ile Mümin Baba, 2000 dönüm ile Tay Hızır Baba, 1934 dönüm ile de Hızır Baba gelmektedir. Tarla olarak tanımlanan arazi tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü saha olarak bilinmektedir. Binlerle ifade edilen rakamlarla bu sahalara sahip olmaları, dönemin şartları göz önüne alındığında tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı Bektaşî zaviyeleri karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü bir diğer saha da bahçelerdir. Bahçeler, tarlalara nazaran zaviyelere daha yakın yerlerde yer alıp, ekseriyetle burada sulu tarıma yönelik üretim yapılmaktadır. Genelde bahçelerde üretilen sebzeler hasat zamanının ardından yaş olarak tüketilmekle birlikte kışlık olarakta kurutulmuş ya da muhafaza edilerek sonraki aylar içerisinde tüketilebiliyordu. Tekkelerine ait bahçeler, tarlalara nispetle pek büyük değillerdir. Örneğin en büyük bahçe 18 dönüm ile Kademli Baba'ya ait olup, onun ardından 12 dönüm ile Demir ve Hızır Baba tekkelerine aittir. Bağ olarak zikredilen alanda ise üzüm yetiştirilmektedir. Elde edilen üzüm büyük ihtimalle kurutulmakta ya da pekmez yapılmakta idi. Kademli Baba tekkesi üzümçülük faaliyetinde de 43 dönümlük alan ile ilk sırada yer almıştır. Hacet Baba'nın 30, Nefes Baba'nın ise 19 dönümlük bir bağı bulunmaktadır. Tarımsal ve ziraî faaliyet sadece insanların ihtiyaçları için yapılmamış aynı zamanda, çayır olarak ifade edilen sahalarda hayvanların besin ihtiyaçlarını gidermek için de yapılmıştır.

Tekkelerde tarımsal faaliyetin yanı sıra, ettikleri ağaçlar ile meyvecilik faaliyetlerini de yürütüyorlardı. Ağaç sayısında en fazla ağaca sahip olan zaviye 483 ağacıyla Hızır Baba zaviyesidir. Hızır Baba zaviyesi, ağaçlarından elde ettikleri ürünleri ilk etapta kendi zaviye bireylerine ve misafirlerine ikram ederek tüketmekteydiler. Fakat 483 gibi yüksek bir sayıdaki ağaçtan hatırı sayılır derecede mahsül alınacağı için bunlar satışa yönelik olarak piyasaya sunulmakta ya da kurutulmuş kışın tüketilmektedir.

Tekkelere ait bazı bilgiler bunlar olup, malların değerleri tespit edilerek satışa çıkartılmıştır. Taliplisi hemen çıkmayan ya da çeşitli sebeplerden dolayı satışı hemen gerçekleşmeyen yerler ise iltizama verilerek tasarruf edilmeye çalışılmıştır. Örneğin Ali Koç Baba'ya ait Dervişan adlı köyün ispenç, gebran ve ürüne yönelik vergileri Ali Koç Baba zaviyesi almaktayken zaviyenin kapatılmasının ardından bu gelirlere el konulmuş ve H. 1242 senesinde 1500 kuruş iltizam bedeli ile Vidin Muhafızına verilmiştir⁹⁷⁰.

2.2.3. Tekkelere Ait Tarımsal İşletmeler: “Değirmenler”

Anadolu ve Balkanlardaki Bektaşî tekkelerinin birçoğunda geleneksel yöntemlerle çalıştırdıkları değirmenler mevcut idi. Tekkeler işlettikleri bu değirmenler sayesinde hem ürettikleri ürünleri işleyebiliyorlar hem de bir ticarethane mantığıyla etraftan gelen bireylerin ellerinde olan buğday veya çeltik belli bir ücret ya da mal karşılığında öğütülüyordu. Tekkelerin sahip olduğu değirmenlerin büyüklükleri sahip oldukları bab adı verilen öğütücü taş ile doğru orantılıydı. Değirmen ne kadar fazla taşla sahip olursa üretim kapasitesi o kadar artıyordu.

Değirmenlere sahip Bektaşî tekkelerine bakıldığında 1710 senesinde Akyazılı Sultan zaviyesinin Batova nehri üzerinde 2 değirmeni olup, bu değirmenler zamanla dört göze çıkarılmıştır⁹⁷¹. Mürsel Baba zaviyesi'nin bir bab dinki⁹⁷² ve bir bab değirmeni⁹⁷³, Filibe'de yer alan Mustafa Baba'nın bir değirmeni⁹⁷⁴, Ali Baba zaviyesi'nin bir değirmeni⁹⁷⁵, Kırklareli'nin Sofular köyünde yer alan Sinan Dede

⁹⁷⁰ BOA MAD.d. 8252 s. 10.

⁹⁷¹ BOA AE.SAMD III, Dosya No:190 Gömlek No: 18416; Bu değirmenler Dinek Nehri üzerinde olup, Akyazılı Sultan zaviyesinin dervişleri tarafından yaptırılmıştı. Öyleki değirmenin etrafında bağlar, bahçeler kurulup zirai faaliyetler yapılmıştı. Bkz. VGMA Defter No: 678 Sayfa No: 109.

⁹⁷² Pirinç değirmenine verilen isimdir.

⁹⁷³ BOA C.EV. Dosya No: 86 Gömlek No: 4286.

⁹⁷⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d. 8 Hüküm No: 1090.

⁹⁷⁵ BOA C.EV. Dosya No: 531 Gömlek No: 26844.

zaviyesine ait bir değirmeni bulunmaktadır⁹⁷⁶. Osman Baba zaviyesinin kendisine ait bir değirmeni olmasının yanı sıra zaviyenin etrafındaki vakıflara ait olan değirmen ve dinklerden de pay aldığı anlaşılmaktadır. Osman Baba zaviyesi; Koca Beğ Vakfına ait Doymuş köyü yakınlarındaki 2 bab değirmenden, Mahmud Bey Vakfına ait 2 bab değirmenden, Yahya Bey ve Kırca Bey vakıflarına ait olan dinklerden yani çeltik değirmenlerinden pay almaktadır⁹⁷⁷. Harabati Baba tekkesinin Kalkandelen kazası Prevacide köyünde 4 adet değirmeni mevcuttur⁹⁷⁸. Eğribucak kazasında Yoğunca adlı mahalde bulunan nehrin üzerinde Memi Bey Sultan tekkesinin 2 göz değirmeni vardı⁹⁷⁹. Çirmen nahiyesinde 63 reayası ile faaliyetlerine devam eden Hızır Baba zaviyesi, hasılatı, buğday ve değirmen gelirleri toplamda 10500 akçe idi. Değirmeni ise 7 taşlıydı ki burasının yüksek kapasiteli bir üretim merkezi olduğunu gösterir⁹⁸⁰. Hacı Baba zaviyesi'nin Gümölcine kazasına tabi Akpınar köyünde bir bab dink ve 2 bab asiyabı bulunmaktadır⁹⁸¹. Plevne'de bulunan Baykuş Baba zaviyesinin ise 1 göz Karaca asiyabı vardı⁹⁸².

III. Murad zamanında derlenen tahrirlerde Kızıl Deli Sultan'a ait iki değirmenden bahsedilmektedirken, II. Mahmud zamanındaki müsadere süresi boyunca hazırlanmış envarterde bu sayı yedidir. Ayrıca tekke, yağ ve sabun üretimi için çalışma atölyeleri açmıştır⁹⁸³. 1849 yılında Hızır Baba tekkesinin arazisi içerisinde değirmen taşlarının kesildiği bilinmektedir. Hatta taş üretimi o kadar fazladır ki burası iltizama verilmiştir⁹⁸⁴. Büyük bir ihtimalle XVIII. yüzyılın sonlarında da Hızır Baba tekkesi, kendisine ait olan değirmenin taşını da kendisi üretmekteydi. Belki küçük çapta olsa bu taşların satışını yapıyordu.

⁹⁷⁶ Bu değirmen zaviyedeki idari aksaklıklardan ötürü harab hâle gelmiştir. Detaylı bilgi için bakınız *BOA C.EV. Dosya No: 509 Gömlek No: 25713*.

⁹⁷⁷ *BOA A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d.5, Hüküm No: 62*.

⁹⁷⁸ *DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfnâme No: 7*.

⁹⁷⁹ “ Bu kulları Eğribucak kazasında vâki ‘ Memi Bey Sultan tekyesinin tekyenişini olub tekye-i mezbûre evkafından olub Boğunca nâm mahalden cari olan nehrin üzerinde mebni olan iki göz değirmenin ... ” *BOA C. BLD. Dosya No: 137 Gömlek No: 6850*.

⁹⁸⁰ “ ... Çirmen nahiyesinde 63 nefer reaya ve hasil-ı tahtında ve hinta ve asiyab-ı vakf-ı zaviye-i Hızır Baba yekun 10500 akçe yazar... asiyab-ı vakf-ı Hızır Baba bab-ı yedi deyü defter-i hakani de mukayed... ” *BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No: 329*.

⁹⁸¹ *BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 230*.

⁹⁸² *VGMA Defter No: 2384 Sayfa No: 71*.

⁹⁸³ Suraiya **Faroqhi**, “Bir Bektaşî Merkezinde Tarımsal Faaliyetler: Kızıl Deli Tekkesi 1750-1830”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (Çev. Deren Başak Akman Yeşilel- Ergün Cihat Çorbacı), S. 53, 2010, s. 40.

⁹⁸⁴ *BOA A. MKT. UM Dosya No: 122 Gömlek No: 75*; 1856 yılında İsmail Ağa tarafından Hızır Baba Tekkesinin tasarrufunda olan çiftlikte taş kesip ihraç etmek girişimine karşı yapılan engelleme hakkında bakınız *BOA A. MKT. UM Dosya No: 257 Gömlek No: 68*.

Tekkeler, değirmenlerin çoğunu vakıf yoluyla bünyesine katmışlardır. Elbetteki kendi uğraş ve çabalarıyla da inşa ettikleri zamanlar olmuştur. Her ne sebeple olursa olsun tekkeler, sahip oldukları değirmenleri sayesinde bütçelerine hatırı sayılı bir gelir kaynağı sağlamışlar ve hayatlarını idame ettirebilmeleri için sağlanan bu gelir kendileri için önem arz etmiştir.

2.2.4. Bektaşî Tekkelerine Sağlanan Ayrıcalık “Vergi Muafiyeti”

Başta Pirevi olmak üzere Osmanlı sınırları içerisinde doğudan batıya, güneyden kuzeye birçok yer ve mahalde bulunan Bektaşî tekkeleri, birçok vergiden muaf tutulmuşlardır. Özellikle Pirevi'nin tasarrufunda bulunan vakıf köylerine, Hünkâr Hacı Bektaş'a gösterilen manevi saygıdan ötürü Devlet, bu köyleri çeşitli vergilerden muaf eylemiştir. Vakfa mensup olan reayaların muaf tutulmalarına rağmen zaman zaman bu durum istismar edilmiştir. Hacı Bektaş evkafına bağlı olan köyler, avarız vergisinden muaf olup, kazada vergiye tabi tutulan diğer köylerle hiçbir bağlantısı bulunmamaktaydı. Vakıf köyleri geçmişten beri tekâlif-i örfiye gibi avarız, nüzul, sürsat, işтира ve güherçile gibi vergilerden muaf tutulmuş ve reayaya muafiyetname verilmiştir. Konya valileri ve mütesellimleri tarafından türlü bahanelerle vakıf rayasından vergi talep edilerek halk rencide edilmiştir. Durumun padişaha bildirilmesinin ardından padişah tarafından Konya valisi ve mütesellimine 14 Mayıs 1735 tarihinde yazılan hükümde vakıf reayalarının vergi konusunda rencide edilmemeleri hususunda sıkı sıkı tenbih edilmişlerdir⁹⁸⁵.

Balkanlardaki kadim Bektaşî tekkelerine, ilk Osmanlı padişahları tarafından araziler temlik edilerek, vergi muafiyetleri verilmiştir. Bu doğrultuda ön plana Osman Baba ve Kızıl Deli Sultan tekkeleri çıkmaktadır. Osman Baba tekkesine bakıldığında Sultan I. Murad tarafından tekkeye gelen kurbanlık koyunlara amillerin ilişmemesi ve tasarruf ettiği yerler içinde kimsenin müdahil olmamasını emretmiştir. Sultan Selim Han döneminde verilen ayrıcalık aynen kabul edilmiş tekke ve ona bağlı bağ, bahçe, değirmene kimsenin karışıp, nizah çıkarması yasaklanarak, bu tarz girişimlerin def edilmesi tenbih edilmiştir. Eski defterde yer alan tekke ile ilgili kayıtlar yeni deftere

⁹⁸⁵ BOA AE. SMHD I. Dosya No: 77 Gömlek No: 5066; Aslında Hacı Bektaş vakfının muaf tutulması ile ilgili konu birçok arşiv kayıtlarında yer almıştır. Tahri kayıtlarından çıkarılan kopya da şu şekilde yer almaktadır. *Vakf-ı Hacı Bektaş der liva-i Kırşehir* “*Hacım nâm-ı diğer Karaöyük malikane ve divani vakf-ı Hacı Bektaş kuddise sırrehü'l-‘aziz kadimül eyyâmından avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellemlerdir deyü defter-i atikde mukayeddin.*” BOA AE. SSLM III. Dosya No: 194 Gömlek No: 11667.

aynen nakledildi. Bu durum, Sultan II. Osman tarafından da tescil edilmiştir. Sultan I. Mahmud döneminde bazı kişiler tarafından vakfın gelirleri ele geçirilmeye çalışılsa da zaviyenin mütevellisi tarafından yapılan şikâyet üzerine, Sultan I. Mahmud geçmiş kayıtların çıkarılmasını talep etmiş ve bu minval üzere kararını vermiştir⁹⁸⁶.

Tekkelerin malları sabit kalmayıp, zamana paralel olarak azalıp ya da çoğalmaktadır. Muafiyet için beratın verildiği tarihte muaf olan yerler veya hayvanların sayısı kaydedilmektedir. Zamanla bazı tekkelerin mal varlığı çoğalınca vergi muafiyeti konusunda da ihtilaflar ortaya çıkmaktadır. Kızıl Deli Sultan tekkesindeki hayvanlar ağnam vergisinden muaf tutulduklarında sayıları 1000 kadar idi. Bu muafiyet, Sultan Ahmed ve Sultan Mahmud zamanında da yeniden tasdik edilerek verilmiştir. Fakat zamanla gerek tekkeye adak olarak yapılan bağışlar, gerekse hayvanların üreme sonrasında çoğalmaları sonucunda tekkedeki oğlak, kuzu, koyun ve keçi sayısı 3000'e ulaşmıştır. Ferecik, Mekri ve Dimetoka kazalarında yayılan bu sürülerden ağnam tahsildarları vergi talebinde bulunmuştur. Muafiyetin diğer hayvanlar içinde geçerli olması için tekke sakinlerinden Derviş Ali adlı Bektaşî arzuhal sunmuştur. 1768 senesinde Kızıl Deli Sultan'a hürmeten tekkenin tüm hayvanları vergiden muaf edilmiştir⁹⁸⁷.

⁹⁸⁶ "... yurdunu ve tekkesini hududuyla tasarruf idüb ve etraftan kurban için gelan koyuna amil dahl eylemeye ve resim taleb kılmaya deyü hükmüne nazar olunub mukarrer kalub deftere sebt olunmuş ba'de Sultan Selim Han ..." BOA A.DVNS.ÖZSİ.d. 10 Sayfa No: 150; BOA TT.d 385, s. 365.

⁹⁸⁷ "Derviş Ali nâm kimesne verdiği iş bu akarı ve arzuhalinde Dimetoka kazasında medfün e'izze-i kirandan Seyid Ali Baba sultan kuddise sırrehü'l-'azizin yukarı ve aşağı tabiriyle ma'rûf olan iki gadr-ı meydanlarının fi'l-asl mevcut ve muaf olan 1000 res ağnamları el-hâletü hâzihi 3000 res baliğ olmakdan naşi zikr olunan 3000 res ağnâmdan rüsüm-u ağnâm mutalibe olunmamak üzere i'tâ olunan emr-i âlişânda aşağı meydan tabir olunmadığından adet-i ağnâm tahsildarları taraflarından daima tazyik ve rencideden hali olmadıklarına binaen emr-i mezkûrun kuyudu mucubince aşağı meydan tasrihiyle dahi bir kıta emr-i âli sudurunu tahrir ve istida eder Dimetoka kazasına tabi Büyük viran nâm karyede medfün Kızıl Deli Sultan kuddise sırrehü'l-'azizin türbe-i şerife ve zaviyesinde âyende ve revendeye hizmet ve it'âm eyledikleri mukabili karye-i mezbûrenin adet-i ağnâmı defter-i hakanide aziz-i müşârün-ileyh in vakfına hasil kayd olduğuna binaen mukaddema 29 tarihinde zaviye-i mezbûrede mevcut olan koyun ve kuzu ve keçi ve oğlakları bin res'e baliğ olmakla ol vakitte yalnız 1000 res ağnâmlardan adet-i ağnâm mutalibe olunmamak üzere ... hazret-i tallalahu cennetmekân halidül aşıyan merhum ve mağfûrîn-leh Sultan Ahmed Han Gazi tâbe serâhu hazretlerinin zamanı saltanatlarında muafiyeti .. i'tâ buyrulan emr-i ali ba'de Sultan Mahmud Han tâbe serâhu zamanında dahi tecdid olunmaktan mürur-u ezman(vakitler, anlar) zaviye-i mezbûrede nüzuratdan hasil olan ağnâm 3000 e baliğ olduğu inha? Ve bil iktiza Ferecek ve Mekri ve Dimetoka kazalarında rai olunan 3000 res ağnâmlarından adet-i ağnâm mutallibe olunmamak üzere müceddeden emr-i şerif suduru istida olunduk da defter-i evkafa .. ancak zaviyelerine mahsus olan koyun ve kuzu ve keçi ve oğlakları yalnız 1000 ağnâma varınca mevcutlarından adet-i ağnâm verilmemek üzere 29 tarihinden emr-i şerif verildiği haslar kaleminden ba'de'l ihraç karye-i mezbûre ağdet-i ağnâmı vakfi mezbûre haslar yazıldığına binaen .. zaviyelerine mahsus ve mevcut olan 3000 res ağnâmlarından aziz-i müşârün-ileyh e hürmeten resm-i ağnâm mutallibe olunmamak üzere 82 senesinde emr-i şerif verilip emr-i mezkûrun hilafına ve aşağı meydan tabiriyle emr-i aher verildiğinin kaydı bulunmadığı kalem-i mezbûrdan derkenar olunmuşdur malum-ı devletleri buyruldukda ancak

Hasköy kazasında bulunan Osman Baba zaviyesinin dervişleri, İpsala kazasının İstaca köyü toprağındaki koyun ağılı ve kışlağını, nezir akçesi vererek buraya mutasarrıf olan Mehmedşah ve Mehmed'den aldıkları temessükle koyunlarını otlatmaktaydılar. Fakat dervişlerin ölümünün ardından Mehmedşah ve Mehmed adlı kişiler, koyun ağılı ve kışlağını artık resm-i tapu vergisi üzerine vermeye çalışarak, daha fazla gelir elde etmeyi amaçlar. Osman Baba zaviyesinin dervişleri ekstra akçe ödemeye razı olmayıp, İstanbul'a giderek yetkili merciiye zaviyeye ait koyunların 23 yıldır, verilen temessükle burada otladığını ve bundan sonraki aşamada da kendilerinden fazla vergi alınmamasını arz etmişlerdir. İpsala kadısına gönderilen hükümde dervişlerin anlattıkları doğru ise bunun önüne geçilerek sözü edilen kışlakta eskiden olageldiği üzere zaviyenin koyunlarının dolaştırılması, bundan böylede toprak sahibi olan kişilerin dervişlere karışıp sataşmasına engel olunması buyrulmuştur⁹⁸⁸.

Osmanlı Devleti, Balkanların Türkleşip İslamlaşmasında öncü rol oynayan Bektaşî liderlerin neslinden gelen kişileri, cedlerine gösterdikleri hürmetten ötürü bazı vergilerden muaf eylemiştir. Balkan Bektaşîliğinin önemli simalarından birisi olan Timurhan Şeyh, zaviyesini kurup halka ve devlete yaptığı hizmetlerden dolayı Osmanlı Devleti tarafından takdir edilmiş ve Timurhan Şeyh'in neslinden gelen kişileri XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar tekâlif-i örfiyeden ve avarız-ı divaniyeden muaf tutmuşlardır. Nesl-i Timur Dede ve Âl-i Resul olarak defterlere kaydedilen bu kişilere, kadılar tarafından soylarını ispatlamak için hüccet verilmekteydi. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra devletin içine düştüğü ekonomik buhrandan ötürü bu kişiler, ayrıcalıklı statülerini kaybederek reaya pozisyonunda kaydedilmişlerdir⁹⁸⁹.

Avarız vergisi, nakdî, aynî ve bedenî olarak alınmaktaydı. Nakdî olarak ödenen vergide kişinin payına düşen meblağ, nakit olarak tahsil edilmekteydi. Eğer ki kişinin elinde nakit olarak parası yoksa ya da reyanın ürettiği ürünü biran önce satıp nakite çevirme gibi şansı olmadığı için ödemesi gereken miktar kadarını, elindeki ürünü orduya vererek ödeme işlemini gerçekleştirebiliyordu. Kişinin vergiyi ödeyebilecek ne

mukaddem virilen emr-i şerîf mucibince bu defa dahi emr-i şerîf tahriri babında ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerininindir. Fi 25 ramazan sene 1182" BOA C.EV. Dosya No: 277 Gömlek No:14119.

⁹⁸⁸ *Mühimme Defteri 90*, Haz. Nezihi Aykut- İdris Bostan- Feridun Emecen- Yusuf Halaçoğlu- Mehmed İpşirli- İsmet Miroğlu- Abdülkadir Özcan- İlhan Şahin, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993, s. 234. (M. 1646).

⁹⁸⁹ Selçuk **Demir**, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesli Timurhanlar", *Balkan Tarihi*, C. 1, Edt. Zafer Gölen- Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016, s. 97-110.

parası nede malı yoksa ve bazı işlerin bedenî olarak yapılacağı düşünüldüğün de Devlet, reayadan para ve mal yerine hizmet isteyebilirdi. İşte bu tür ödeme türüne ise bedenî tarzda yapılan ödeme denmektedir. Bu tarz ödemelere ordunun geçeceği güzergâhtaki yolların temizliği ya da herhangi bir yerde yapılan hizmet örnek olarak verilebilir. Bir nevi bu hizmet olayına benzeyen durumda Devlet, hizmeti yerine getiren topluluğu vergiden muaf tutabiliyordu.

Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan ve günümüzdeki adı Kruya olan şehir, Osmanlı kayıtlarında Akçahisar olarak geçmektedir. Akçahisar, Bektaşiliğin yoğun bulunduğu alanlardan birisidir. Akçahisar'da Sarı Saltuk'a ait iki makam bulunmaktadır. Birincisi Kruya şehrine çıkarken yolun sağında Sarı Saltuk'un ayak izinin olduğu türbesi, ikinci ise Kruya şehrinin de tepesinde bulunan dağın zirvesindeki makamdır. 3 Mart 1711 tarihli belgede Akçahisar kazasının Bovazalar çiftliği halkı, Sarı Saltuk makamı olarak adlandırılan türbe ve evliya ziyaretgâhının bakım, onarımın ve korunmasının sağlanması hususunda görevlendirilmiştir. Bovazalar çiftliği halkı yerine getirdiği hizmet karşılığında ise avarız-ı divaniyeden muaf tutulmuştur. Fakat civar köy ahalisi, çiftlik halkından da avarız vergisi talep etmiş, bunun üzerine eski kayıtlara bakılmıştır. Kayıtlarda Akçahisar kazasının 405 hane ile kaydı, olduğu sebil ile alakalı bir kaydın bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Sarı Saltuk makamı mahallinde bulunan reayanın bir kısmını müsellemezadeler oluşturmaktadır. Bu kişiler sebil yolunu tamir edip, ihtiyaçlarını karşılamak hizmeti karşılığında avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuş fakat sadece öşür veremişlerdir⁹⁹⁰.

Tekke ve zaviyelere, gelen geçen yolculara iâşe sağlanması şartıyla buldukları mahal ve etrafındaki köylerin vergileri ile öşürleri kendileri tarafından toplanırdı. Her ne kadar öşür ve diğer vergileri toplamakla görevli olsalarda, bazı durumlarda bölgede bulunan sipahilere bir miktar para vermekteydiler. Niğbolu sancağında bulunan ve ezelden beri Bektaşilere mensup olan Ali Baba zaviyesi, zaviyedârı aracılığıyla Ali Baba adlı köyün öşür ve vergilerini toplamakta yetkili kılınmış fakat her yıl sipahisine 500 akçe vermekle de yükümlü tutulmuştur⁹⁹¹.

Tekke ve zaviyelere, vergiden muaf tutulduklarına dair muafiyet belgesi verilmekteydi. Fakat bazı zamanlar çeşitli sebeplerden dolayı bu belge kaybolmakta ve

⁹⁹⁰ BOA MAD.d. 8472, s. 7.

⁹⁹¹ Değerli, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 202-203.

buna istinaden çeşitli görevliler tarafından tekke ve zaviye fertleri, vergi talebiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu olaya benzer bir durum, Zağra-i Cedid kazasında bulunan Kademli Baba zaviyesinin dervişlerinin başına gelmiştir. Kademli Baba vakfının köylerinden olan Baraklı İlicesi ve Şeyh Sinan köylerinde yaşayan dervişler, bütün vergilerden muaf tutulmuşken, ellerinde bulunan muafiyetname belgesini kaybettiklerinden kendilerine yeniden bir muafiyetnamenin gönderilmesini istemişlerdir⁹⁹².

Vergi yükümlülükleri bazı zamanlarda halkın ekonomik durumunun bozuk olmasından ötürü yerine getirilememekteydi. Ebniye-yi hümâyun için gerekli olan topaç ve kırk karış gibi kereste türlerinin tedarik edilme sürecinde, İbrahim Han evkafına bağlı olan Akyazılı, Mandıra, Kırkmal ve Amarukla köylerine yükümlülük olarak 200 adet kereste düşmüştür. Buradaki Akyazılı köyü, Ahyolu kazasında Akyazılı Sultan'ın medfun olduğu köydür. Dolayısıyla Akyazılı Sultan tekkesine bağlı olan halkında üzerine mükellefiyet düşmektedir. Kendilerine düşen 200 adet kerestenin tahsilâtı için yukarıdaki köylere başvurulduğunda vakıf yetkilileri reayanın perişan, fakir ve dağınık olduğunu, halkın ekserisinin balıkçılıkla ve dalyancılıkla uğraştığından ancak talep edilen kerestenin yarısını yani 100 tanesini verebileceğini izah etmiştir. Ahyolu kazasının toplamda vermesi gereken 3000 adet kerestenin parası, hazineden karşılandığı için vakıf köylerinin üzerine düşen 200 kereste talebi de afv edilmiştir⁹⁹³.

Avarız vergisini ödemekle mükellef olan reaya, kendi üzerlerine düşen payın bir kısmını, başka şahıslara ya da hanelere yıkarak üzerlerindeki yüklerini hafifletmeye çalışmışlardır. Fakat kanunlara aykırı olarak uyguladıkları bu yöntemden muzdarip olan kişiler, mağduriyetlerinin giderilmesi içinde gerekeni yapmaktan çekinmemişlerdir. Dubniçe'de Hızır Baba zaviyesi'nin arazisinde ziraat yapan 6 nefer zımmi, avarız vergisinden muaftır. Fakat zaviyenin bulunduğu mahalle bir ve bir rub avarız hanesi olarak vergiye tabi kılınmıştır. Varoş'ta bulunan kefereler, zaviyede arazisini işleyen 6 kişilik gayrimüslim taifesini de vergi dilimine dâhil etmek istemişler ve bu yönde attıkları adım, uyguladıkları politika zaviye ahalisini perişan eylemiştir. Zaviyenin ahvalinin kötü gidişatına dur demek isteyen zaviyedâr Mustafa, İstanbul'a bir dilekçe göndererek, haksız yere maruz kaldıkları bu durumun, ortadan kaldırılmasını istemiştir.

⁹⁹² BOA C.EV. Dosya No: 493 Gömlek No: 24905.

⁹⁹³ BOA İE. EV. Dosya No: 35 Gömlek No: 4039.

Defterhane-i amiredeki defterlere bakıldığında zımmilerin muaf olduğu gün yüzüne çıkmış ve varoшта meskûn olan keferelerin baskısının kaldırılması hususunda yerel idareciye emir gönderilmiştir⁹⁹⁴.

2.3.BEKTAŞİLERİN YAŞADIKLARI PROBLEMLER VE DEVLETİN YAKLAŞIMI

2.3.1. Bektaşî Tekkelerinin Vakıf Üzerindeki Anlaşmazlıkları

Bektaşî tekkelerinden bazılarının müstakil olarak kendilerine ait vakıfları bulunurken kimileri de farklı vakfa dâhil edilerek ekonomik manada hayatlarını idame ettirebilmişlerdir. Özellikle ikinci aşamada yani farklı vakfın çatısı altına girerek gelirlerini elde etme konusunda bazı zamanlar kargaşalık yaşanabilmekteydi. Malkoç oğlu Bali Beğ evkafına bağlı olan Bayezid Baba Asitanesi de buna benzer bir vaka yaşamıştır. Uzuncaabad-ı Hasköy'de ikâmet eden Malkoç oğlu Bali Bey vakfının evladiyet üzere mütevellisi olan Seyit Mehmed, adı geçen vakfa bağlı köylerden birisi olan Baba Köy'ün mahsüllerinin ve vergilerinin vakfa ait olduğunu ve Bali Bey'in Yenice-i Vardar nahiyesinde bir cami-i şerif inşa eyleyip, Baba Köy'ün gelirlerini bu caminin görevlilerine aktardığını ifade ederek, olağan durumda buraya kimsenin müdahale etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat Bektaşî tarikatına mensup olup Teslim Abdal olarak şöhret bulmuş Derviş Ali, kanuna aykırı bir şekilde beyan eylediği beratıyla gerek Baba Köy'ün mahsul ve vergilerini, gerekse yine bu vakfın sınırları içersindeki İşperlik köyünde bulunan Hasan Baba zaviyesine müdahale etmiştir. Bu durum karşısında konuya vakıf kişilere başvurulup onların görüşleri alınmıştır. Ayrıca durum hakkında Hasköy naibi Abdurrahman ile Çirmen sancağı mutasarrıfı Mehmed'e haber edilmiştir. Bilgi alıp verme trafiğinin ardından kesin hükme varılacak kararın verilmesi için kayıtların tutulduğu Defterhaneye başvurulur. Kayıtlarda Bali Bey vakfının Yenice-i Vardar nahiyesindeki mahalde 28 müslüman ile 32 gayr-i müslüm yaşamakta olup, çift, ispenç, bennak gibi vergiler ve buğday ile diğer gelirlerle birlikte toplam 5464 akçelik gelir bulunmaktadır. Ayrıca Bayezid Baba asitanesinde 35 kişi hizmetçi olarak kaydedilmiştir. Yine Yenice-i Vardar nahiyesinde 37 nefer reaya ve Hasan Baba çiftliği ve başka çiftliklerde olmak üzere çift, buğday, arpa ve diğer gelirlerle birlikte İşperlik köyünün 6000 akçelik geliri mufassal deftere yazılmıştır. Bunun yanında Anadolu Muhasebesinden çıkartılan berat kayıtlarına da bakılmıştır. Bu

⁹⁹⁴ BOA C. EV. Dosya No: 250 Gömlek No: 12595. (Temmuz 1723).

kayıtlarda Hasköy kazasında bulunan müteveffa Murad bin Malkoç vakfının tevliyeti Ali bin Hasan'da bulunurken Yenice-i Vardar nahiyesinde Sadrazam nezaretinde olan Baba köyündeki Bayezid Baba zaviyesinin bağlı olduğu Bali Bey bin Malkoç vakfının tevliyeti ise Hasan ve Mehmed Ali adlı evlad-ı vâkıfa mensup şahıslar üzerindedir. Bununla birlikte Hasan Baba zaviyesinin zaviyedârlığı ile Baba zaviyesinin zaviyedârlığı dahi farklı bir beratla Derviş Ali üzerinde olup, Reisülküttap Mehmed Ragıp'ın arzı padişahın emri gereğince defter-i hakanideki kayıtlar doğrultusunda karara bağlanması istenilmiştir⁹⁹⁵.

Bayezid Baba zaviyesi'nde gerçekleşen olaydan 11 yıl sonra, 3-12 Şubat 1755 tarihinde bu kez müşteki konumunda bulunan kişi zaviyedâr Teslim Abdal'dır. Sadrazam'ın gözetiminde bulunan Bali Bey ibni Malkoç Bey'in vakfi, mütevelliler tarafından idare edilmektedir. Fakat vakfın mütevellileri, vakfa ait gelirleri kendi nefislerine harcıyıp, Zaviye'de yaşayan Bektaşî fukaralarına, gelen geçen misafirlerin iâşesi için harcamayıp, zaviyenin tamir olması gereken yerleriyle ilgilenmeyip buranın

⁹⁹⁵ “Yenice-i Vardar Kadısına ve Selanik Sancağı Monlasına hüküm ki; Uzuncaabad-ı Hasköy kazası naibi Abdurrahman zide ilmuhu mektub gönderüp Uzuncaabad-ı Hasköy'de sâkin müteveffâ Bali Beğ bin Malkoç vakfının evladiyet üzere mütevellisi olan Seyid Mehmed bin Murad zide şerefuhi meclis-i şer'e varub müteveffâyı mezkûrun vakfı karyelerinden Selanik sancağında Yenice-i vardar nahiyesine tabi defter-i hakaniyede mukayed Baba Köy nâm karye be muceb-i defter-i hakani taraf-ı vakıfdan zabt ve mahsul ve rüsûmu ahz ve kabz ve müteveffâyı mezbûrun nahiyeye-i mezbûrede bina eylediği cami-i şerif mürteliklerinin vazifelerine virile gelüb aherden dahl olunmak icab etmez iken tarik-i Bektaşiyandan Teslim Abdal dimekle ma'rûf Derviş Ali nâm kimesne zuhur ve Yenice-i Vardar nahiyesinde İşperlik nâm karyede vâki' Hasan Baba zaviyesi mülhakatdan olmak üzre hilaf-ı inha ber tarikiyle beyan iylediği berât ile zikr olunan Baba köy karyesinin mahsul ve rüsûmuna mugayir-i defter-i hakani fuzuli müdahale ve gadr itmekle husus mezbûr vukuf nâmi olan bazı kimesnelerden sual olunduk da hakikat hali minval-i muharrer üzere olduğun ale't-tarik keşhîde haber virdikleri Uzuncaabad-ı Hasköy naibi mevlana-yı mümâileyh ile Çirmen sancağı mutasarrıfı Mehmed dame ikbaluhu başka başka arz ve defterhanesi görüldük de Yenice-i vardar nahiyesine tabi müteveffâ Bali Bey bin Malkoç vakfı yazıldığı mahalde 28 nefer Müslüman ile 32 nefer gebran reaya ve hâsıl-ı tahtında çift ve bennak ve ispenç ve gendüm yekun ma gayriha 5464 akçe yazı ile karye-i Babaköy tabi Selanik ve 35 nefer hizmetkaran âsîtâne-i Bayezid Baba deyü defter-i evkafda muharrer kalemiyle tahrir ve yine Yenice-i vardar nahiyesinde 37 nefer reaya ve tahtında çiftlik-i Hasan Baba ve çiftlik-i saire onbire? ve hasıl-ı tahtında çift ve gendüm ve cev yekun ma gayriha 6000 akçe yazar karye-i İşperlik deyü defter-ü mufassalda olduğu muharrer kalemiyle tahrir ve defter-i icmalde müstakil bir icmal olmak üzere tahrir olunduğu defter emini el hac Mustafa dame mecduhu dahi arz ve Anadolu muhasebesinden ihraç olunan berevat kuyudatına nazar oldukda Uzuncaabad-ı Hasköy kazasında müteveffâ Murad bin Malkoç Bey vakfının tevliyeti ber vech-i meşrut berâtıyla Ali bin Hasan İrşad? evlad-ı vakıf üzerinde ve Yenice-i Vardar nahiyesinde nezâret-i Sadrazamad olan evkafdan müteveffâ Bali Bey bin Malkoç der Zaviye-yi Bayezid Baba der karye-i Baba vakfın tevliyeti dahi bervech-i iştirak berâtıyla Hasan ve Mehmed .. evlad-ı vakıf üzerinde ve Hacı Bektaş Veli zaviyesinin zaviyedârlığı ile Baba zaviyesinin zaviyedârlığı dahi başka başka berâtıyla Derviş Ali ma'rûf Teslim üzerinde olduğu mukayed olmağın defter-i hakani mucebince amel ve hareket olunmak babında mer-i şerifim sudurunu bi'l-fi'l Reisülküttap olan Mehmed Ragıp dame mecduhu arz itmeğın arzı mucebince amel olunmak emrim yazılmışdır. Fi evahir-i Zilhicce sene 1156(4-14 Şubat 1744) BOA A.DVNS.AHKR.d 3 Hüküm No: 89; Teslim Abdal'ın hem Bayezid Baba hem de Hasan Baba Zaviyelerinin Zaviyedârlığını padişahın berâtıyla yürüttüğü hususunda bkz: BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 936.

harab olmasına sebebiyet vermişlerdir. Zaviyenin düştüğü bu halden rahatsız olan Teslim Abdal, ilgili mercilere şikâyette bulunarak vakfin işlevini bir an önce yerine getirmesini talep etmiştir. Şikâyete binaen harekete geçen Evkaf Müfettişi Ebubekir zîde ilmihû, mütevellinin Bayezid Baba zaviyesi'nin olduğu mahalde değil de farklı bir kasaba da ikamet ettiğini ilam ederek davanın mahallinde görülmesi için Sultan Mahmud zamanında 1751 senesinde emir verilmiştir. Bu tarihte de dava hususunda bir şey yapılmadığı görülüyor ki 1755 yılında mütevellilerin üzerlerine düşen görevi yapmaları için ikinci emir gönderilmiştir⁹⁹⁶. Görüldüğü üzere mütevelliler vakfin bulunduğu mahali terk ederek zaviyeden ve dervişlerden bihaber olmak üzere vakıf gelirlerine el koyarak, yaşamlarını farklı yerleşim birimlerinde sürdürmeyi tercih etmişlerdir.

Mültezimler, zaman zaman yetkilerinin dışına çıkarak daha çok gelir elde etmek için kendilerine tahsis edilmiş alanların dışına müdahalede bulunabiliyorlardı. Kademli Baba zaviyesi vakfının köylerinin sınırları ve hududları açık bir şekilde olup, bu köylerdeki mahsulattan alınan öşür ve vergiler vakfa aktarılmaktadır. Ayrıca vergilerin toplanılmasında vakıf yetkililerinin dışında başka kişilerin müdahaleside yasaklanmıştır. 1781 senesinde vakıf köylerinin yakınındaki Kuzine adlı köyün mültezimi, Kademli Baba'ya bağlı köylerin vergilerini ve öşürünü toplamaya başlamıştır. Kanunsuzluğun zaviye yetkililerince bürokrasiye bildirilmesinin ardından, mültezimin müdahalesinin ortadan kaldırılması için gerekli emir verilmiştir⁹⁹⁷.

Edirne kazasının Çöke nahiyesinde bulunan Hacı Baba zaviyesi'nin vakfına ait Gümülcine ve Yenice-i Karasu kazalarında bir miktar çiftlik, çayır ve arsa bulunmaktadır. Vakıf mütevellisi bu yerleri işleyip, mahsul ve vergi gelirlerini toplayarak zaviyeye uygun hizmette sarf etmektedir. Vakfın iç işleyişi ve amacına yönelik hizmeti olağan olarak işlerken, Göklü Baba Zzviyesi'nin zaviyedâr ve mütevellisi Hacı Baba zaviyesi'nin vakfına ait alanlara müdahalede bulunup *"bu yerler ve asiya b tahrir olmamıştır, size kaptırmayız, biz tasarruf ederiz"* diyerek ele geçirmeye çalışmıştır. Yapılan fuzuli müdahaleye Hacı Baba zaviyesi'nin bireyleri itiraz etmişlerdir. İlgili makamlarca ele alınan şikâyet doğrultusunda Defter Emmini olan Ebubekir Efendi tarafından evrak kayıtlarına bakılarak defter-i atık ve cedîd kayıtları

⁹⁹⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 10 Hüküm No: 695.

⁹⁹⁷ BOA. C.EV. Dosya No: 493 Gömlek No: 24905.

incelenmiştir. Nizah konusu olan yerlerin gerek eski defterlerde, gerekse yeni defterde Hacı Baba zaviyesi'ne ait olduğu ortaya çıkararak yapılan saldırının kaldırılması talimatı verilmiştir⁹⁹⁸.

Bektaşî tekkelerinin vakıf gelirleri başkaları tarafından ele geçirilmeye çalışıldığı gibi bazı anlarda Bektaşî tekkelerinde bulunan yetkili şahıslar vakfın malıyla yetinmeyip, etrafındaki alanlara tasallut olmaya çalışmışlardır. Kızıl Deli şeyhi, Sadrazam nezaretindeki Sultan Selim evkafına bağlı olan Söğütlüdere diğer adıyla Mandıra ve ona bağlı olan Demirviran mezrasına müdahalede bulunarak buranın gelir ve vergilerini ele geçirmiştir. Vakfın saldırıya uğraması üzerine, Sultan Selim evkafı mütevellisi divana başvurarak, vakıf topraklarına yapılan saldırının kaldırılmasını talep etmiştir. Köyün kime ait olduğunu tespit etmek için Defterhâne-i Âmire'deki evkâf defterlerine bakılır. Defterde, Sultan Selim Han Evkafı başlığı altında Dimetoka'da toplam 148 nefer reyanın bulunduğu ve ispenç ve gendüm ve mâhnut toplam 14821 akçe gelir yazılmıştır. Ayrıca Söğütlüdere köyü ve Demirviran mezrası ise Sultan Selim Han Evkafı'na ait olduğu belirtilmiştir. Kayıtların gün yüzüne çıkmasının ardından Kızıl Deli şeyhinin müdahalesinin def edilmesi kararı verilmiştir⁹⁹⁹.

2.3.2. Bektaşî Tekkelerinin Ehl-i Örf Taifesiyle Yaşadıkları Sorunlar

Silistre sancağının Varna nahiyesinde Şeyh Veli Kapusu ve Musa Bey köylerinde 6000 akçelik tımar tasarruf eden Sipahi Mehmed, kanunun kendisine verdiği haklar doğrultusunda gerek şahıslardan, gerekse ürün ve mülklerden vergileri toplama hakkına sahip iken Musa Bey köyündeki Kurt Baba zaviyesi'nin zaviyedârı, bu köyde zaviyeye ait bazı yerlerin olduğunu belirterek Sipahi'yi bu saha dışında tutmaya çalışır. Zaviyedâr'ın köyde bir miktar yer üzerinde hak iddia etmesi, sipahi'nin konuyu divana taşımaya yol açmıştır. Şikâyet üzerine bu alanın kime ait olduğunu sarih bir şekilde tespit edebilmek için Defterhâne-i Âmire'deki defterlere başvurularak ilgili kayıtlar meydana çıkartılır. Kayıtlarda yukarıda adı geçen köylerin Sipahi Mehmed'e ait olduğu belirtilirken Kurt Baba zaviyesi'nin ise icmal ve mufassal defterlerde yer almadığı görülmüştür. Bu minval üzere gereğinin yapılması için Silistre kadısına hüküm gönderilmiştir¹⁰⁰⁰.

⁹⁹⁸ BOA A.DVNS.AHKR.d 5 Hüküm No: 230.

⁹⁹⁹ BOA A.DVNS.AHKR.d 8 Hüküm No: 625.

¹⁰⁰⁰ BOA A.DVNS.AHKR.d. 7 Hüküm No: 997.

Erbab-ı tımardan Mehmed adlı sipahi başkente gelerek Paşa Sancağı'nın Cısr-i Ergene nahiyesinin Saru Danişmendlü köyü ve gayriden 4900 akçelik tımara berât-ı alişân ile mutasarrıf olduğunu ifade ederek tımarına dâhil olan Kızılağaç nahiyesinin Işlaklu ve Yenibeylü köylerini ise müşterekleriyle tasarruf ettiğini belirtmiştir. Tımar sahibi Mehmed, sınırları sabit olan Işlaklu ve Yenibeylü köylerinin mahsul ve vergilerini müşterekleriyle birlikte kendisinin topladığını ve dışarıdan kimsenin müdahalesi gerekmezken Seyid Mustafa bin Seyid Mahmud adlı kişi ortaya çıkarak, bu yerlerin Dimetoka'da medfun olan Mürsel Baba zaviyesine ait olduğunu iddia ederek vergilerinin ve mahsullerinin zaviyeye ait olduğunu öne sürer. Zaviyedârın bu iddialarını kanuna aykırı olduğunu belirten Tımar sahibi gerek müşterek tımar sahiplerine, gerekse Kızılağaç nahiyesinin Yurdlu köyünü ve etrafındaki 6000 akçelik alanı tımar olarak tasarruf eden Humbaracı Ali veled Mustafa ile müştereklerine gadr etmesinden dolayı zaviyedârdan şikâyetçi olmuştur. İfadesinde zaviyedârın askerîden usulsüzce berat elde ettiğini de bildirmesi üzerine sorunun çözülmesi için Defterhâne-i Âmire'de bulunan ruznâmçe-i hümâyun, icmal ve mufassal defterlere bakılır. Kayıtlarda Işlaklu köyündeki resm-i râiyyet ve öşrü gallât, hububât, kovan, giyah ve resm-i tapu-yu zemin, resm-i arusane, adet-i deştbanî ve diğer gelirler olmak üzere 500 akçelik bir gelire sahiptir. Yenibeylü köyü ise bünyesinde 27 nefer reaya ile 4 çiftliği barındırmaktadır. Buradaki köylü vergilerini sipahilerine ödemekle yükümlü olmakla birlikte, köyün toplam geliri 1500 akçedir. Kızılağaç nahiyesine tabi olan Yurtlu köyü icmal defterde 4511 akçe gelire kaydedilmiş olup, bunun 3000 akçesi Humbaracı Ali bin Mustafa ve müştereklerinin tasarrufunda olurken Mürsel Baba zaviyesi'nin kaydıda defterde yer alıp, tasarruf ettiği bölgenin sınırları da zabt altına alınmıştır. Sorunun başlıca kaynağı haline gelen askerîden verilen berata gelince Askerî'den verilen beratın iptal edilerek Defterhâne-i Âmirede ilgili kalemden beratın zaviyedâra verilmesi hususunda Reisülküttab Mehmed Fahri tarafından arz verilmiştir¹⁰⁰¹. 4 yıl sonra zaviyedâr olan Murteza yine askerîden berat alarak tımarlı sipahilerin sahalara tecavüz girişiminde bulunsa da, Zaviyedârın gereksiz müdahalesinin katî suretle ortadan kaldırılması için Edirne Bostancıbaşı'sına ve Kızılağaç kadısına hüküm gönderilmiştir¹⁰⁰².

¹⁰⁰¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 37 Hüküm No: 786.

¹⁰⁰² BOA A.DVNS.AHKR.d 41 Hüküm No: 244.

Yapılan bazı tahrirlerde tafsilatlı açıklamanın ya da sahanın gelirlerini ayrıntılı olarak ele almamalarından ötürü tasarruf konusunda problemler ortaya çıkabilmektedir. Hele ki işin ucunda fazla gelir elde etme hırsı da olunca huzursuzluk ve çatışma kaçınılmaz bir hâl almaktadır. Bilindiği üzere Dimetoka'da Kızıl Deli Sultan'a bazı köyler temlik edilmişti. Kızıl Deli Vakfına ait köylerin hududundaki yerler tımar ya da zeamet üzere tasarruf edilmekteydi. Vakfın hududunda bulunan Hacı Aliviran ve Hacıviran köyleri iki ayrı yerleşim birimi olmasına karşın, bir görülüp aynı kalemde yazılmışlardır. Tahmini olarak 1500 akçelik gelire sahip olan Hacıviran köyü, Hacı Aliviran köyüyle birlikte zeamet olarak Saray'daki çeşitli görevliler tarafından müşterek bir şekilde işletilmekteydi. Fakat Kızıl Deli Sultan'ın evlatlarından Abdurrahman Baba, Abbas Baba, Hamza Baba ve diğer Abdurrahman Baba adlı kişiler müştereklerin zeametine yani Hacıviran adlı köye müdahalede bulunarak buraya ait gelirlerin kendi vakıflarına ait olduklarını iddia etmişlerdir. Zaimler tarafından yapılan şikâyet neticesinde evkaf ve mufassal defterlere müracaat olunmuş ve vakfın sınırları harfi harfiyen çıkartılarak Zaimlerin arazisine fuzuli müdahalenin son bulması için 1744 ve 1778 senelerinde hatt-ı hümayun gönderilmiştir. Gönderilen emirin uygulamada tam anlamıyla yaptırımını olmadığı için 2-12 Aralık 1795 tarihinde divan-ı hümayundan Kızıl Deli Sultan evlatlarının zeamet topraklarına karışmamaları için üçüncü kez kesin bir emir verilmiştir¹⁰⁰³.

2.3.3. Bektaşilerin Ehl-i Şer' Taifesiyle Yaşadıkları Sorunlar

Osmanlı mahkemelerinde kadılar namına çeşitli hizmetlerde vazife gören naibler vardı. Naib vekil demektir. Naib'in bir veya birden fazla olması, kadının tayin edildiği kazanın büyüklüğüne ya da küçük olmasına bağlı idi. Naibler vazifelerinin mahiyetlerine göre kaza naibleri, kadı naibleri, mevali naibleri, bab naibleri, ayak

¹⁰⁰³ BOA A.DVNS.AHKR.d 49 Hüküm No: 482; Aslında tahrir defterlerindeki birden fazla yerin tek mali rakam altında yazma durumundan dolayı ortaya çıkan gelir elde etme mücadelesinin örnekleri neredeyse bir yüzyıl kadar geriye gidebilmektedir. Akçakızanlık nahiyesinde bulunan Hasan Baba Zaviyesi'nin zaviyedarı, Mehmed kethüdanın zeametinin içerisinde yer alan fakat kayıtlarda ayrı bir kalem oluşturulmayarak müşterek bir biçimde kaydedilen Deli Hamza ve Bayezid köyleri üzerinde hak iddia ederek ele geçirme teşebbüsünde bulunur. Fuzuli yere zeametine müdahalede bulunduğu şikâyetini yapan Zaim Mehmed, bu müdahalenin ortadan kaldırılmasını talep etmiştir. Defterlerde yapılan inceleme sonucunda Bayezid ve Deli Hamza köyleri üzerinde Zaviyedarın hiçbir hakkının olmadığı ortaya çıkmış, bu bölgelerin tasarruf hakkınında Sultan Mustafa tarafından zaimine verildiği ifade edilmiştir. Fakat daha sonraki senelerde Hasan Baba Zaviyesinin tımar sahiplerinin tasarrufunda olan köylere müdahale de bulunup bu köyler üzerinde hak iddia etmeleri de farklı yerlerin birlikte yazılmasından kaynaklanmaktadır. BOA. A.DVNS.ŞKT.d. 41 sayfa No: 12. *Fi evail-i Rebiülevvel? Sene 1116; A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d Hüküm No: 177 (Fi evahir-i Receb sene 1155).*

naibleri, arpalık naibleri olmak üzere 6 kısma ayrılırlardı. Fakat bizim burada problematiğimize konu olan naib, kaza naibidir. Kadı naibi, kadının yanında bulunup icabında ona vekâlet eder veyahut herhangi bir davaya bakmak üzere kadı tarafından köylere gönderilirdi. Kadılar, kendi kazaları dâhilindeki nahiyeleri, şer‘i davalara bakmak üzere bir memura iltizama verirlerdi¹⁰⁰⁴. Yetersiz adaylar nâibliği elde etmek için ilgililere rüşvet verir, görev aldıktan sonra verdiği paraları çıkarmak üzere halktan her vesile ile para almaya çalışırdı¹⁰⁰⁵. Dimetoka’da bulunan bazı naibler görevlerine riayet etmeyip, görev taksimatında kendilerine çizilen sınırın dışına çıkıp usulsüzlük yoluna başvurmuşlardır. Bu durum Dimetoka kazasının Cebel nahiyesinde çeşitli köylerde ikamet eden reaya ve Kızıl Deli evlatlarının başkente 1745 yılında sundukları arzuhalden anlaşılmaktadır¹⁰⁰⁶. Problem, padişahın ikazlarına rağmen halledilmemiş olacak ki, reaya bu kez arzuhalle yetinmeyip bizzat içlerinden seçtikleri temsilcileri padişahın huzuruna göndererek çözmeye çalışmışlardır. Derbent köylerinden Kızıl Deli köyü ahalisinin çektikleri sıkıntılar, temsilcilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Şikâyete göre; Dimetoka kadısının naibi, bulunduğu nahiyede mahkemesinde oturmayıp davetsiz yere devre çıkıp, Kızıl Deli ahalisinin bulunduğu evlere yerleşip, bedavadan yiyip içmektedir. Ayrıca koyun, kuzu, tavuk, arpa, saman, mekulât ve meşrubât gibi vesair maddeleri ve Muharremiye adı altında çeşitli vergiler talebinde bulunarak, halka tazyik ve zulüm uygulayıp onları rencide etmiştir. Zulme maruz kalan halk, meskûn oldukları köyünü terk ederek perişan halde kalmışlardır. Mevcut durum, divanda görüşülmüş 1786 yılında alınan kararla, naibin kanunsuz hareketlerinin bir daha sergilenmemesi için sıkı sıkı tenbih ve tekid edilmiştir¹⁰⁰⁷. Zaten 1781 yılında Dimetoka kazası naibi Mevlana İbrahim’e gönderilen hüküm de Dimetoka’da görev yapan naiblerin Muharremiye adı altında halktan bir vergi almamaları konusunda kesin bir dille

¹⁰⁰⁴ İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988, s. 117.

¹⁰⁰⁵ Mehmed **İpşirli**, “Nâib”, TDVİA, İstanbul 2006, C. 32, s. 312-313.

¹⁰⁰⁶ *BOA A.DVNS.AHKR.d 4 Hüküm No: 645.*

¹⁰⁰⁷ “*Dimetoka Naibine hüküm ki Kaza-i mezbûreye tabi Derbent karyelerinden Kızıl Deli karyesi ahalileri südde-i saadetime adem gönderüp senki mevlana-yı mûmâileyhsin tarafından nahiyeye naibleri olan nâm naib kadimden naibler ol vakitte geldiği mahkemede oturmayub bila davet devre çıkub karye-i ... gezüb karyelerimize gelüp sâkin oldukları evleri üzerine konub müft ü meccanen yem ve yiyecek ve koyun ve kuzu ve tavuk ve arpa saman ve sair mekulât ve meşrubat ve tekâlif ve muharremiye ve ... nâmiyla akçe mutallibesiyile fukaraya tazyik ve teaddi ve zulme kasıtlarından perakende ve perişan kıldıkların bais ve bedi oldukların bildürüb fukaraya ... ol vechile teaddi ve rencide olmamaları babında emr-i şerîfim ...*” *BOA A.DVNS.AHKR.d 41 Hüküm No: 673*; Naiblerin bu tarz olumsuz davranışları sadeve Kızıl Deli Sultan’ın medfûn olduğu köy ile sınırlı kalmamış benzer şikâyetler Kozluca köyü ahalisi tarafından da yapılmıştır. *BOA A.DVNS.AHKR.d 7 Hüküm No: 202.*

uyarılmaktaydılar¹⁰⁰⁸. Fakat onca ikaza rağmen naiblerin halkı bezdirecek ve yıpratacak olan bu davranışları son bulmamış olacak ki 22-31 Aralık 1786 tarihinde yeni bir hüküm gönderilerek nahiye naiblerinin zorla vergi almamaları hususunda bir kez daha uyarılmışlardır. 1745 yılındaki şikâyetle anlaşılan naiblerin zulmü 1786 yılına kadar yani 41 yıl boyunca devam etmiştir.

Aslında naiblerin görevi gereği, zaman zaman devre çıkıp halkın çözmekte sıkıntı yaşadığı konuları şer‘en hallettikleri usul üzereydi. Fakat naibin, mahiyetindeki adamlarıyla birlikte keyfen köy köy dolaşıp, bedavadan halkın sırtından yiyip içmesi ve haksız yere vergi talebinde bulunması halkı zor durumda bırakarak, dayanılamayacak hale getirmiştir. Naiblerin veya kadıların daha fazla kazanç elde etme istekleri doğrultusunda bu tür uygulamalar devam etmiş ve birçok şikâyet konusunda yer bulmuştur¹⁰⁰⁹.

2.3.4. Bektaşilerin Reaya İle Problemleri ve Devletin Bunlara Yaklaşımı

Sosyal yaşamın içinde yer alan Bektaşî din adamları veya halk katmanı arasında yer alan Bektaşiler, çeşitli sebeplerden dolayı kişilerle ihtilaf yaşamışlardır. Bu anlaşmazlığın altında yatan temel neden ekonomiktir. Örneğin Cumapazarı kazasındaki Bektaşî tekkesinin hem şeyhi, hem de mütevellisi olan Şeyh İsmail, Cumapazarı’nda vergiye tabi olmayan emlak ve çeşitli yerleri tasarruf etmektedir. Kasaba ahalisinden İsmail, İmam İbrahim, Hüseyin ve bazı kişiler, Şeyh İsmail’i vergi hanelerine dâhil edip kendi üzerlerindeki ekonomik yükü Şeyh’in sırtına yüklemeye çalışmışlardır. Düştüğü bu durumdan rencide olan Şeyh, kasaba ahalisi tarafından sergilenen baskıyı ortadan kaldırmak için yargıya başvurmuştur. Şeyhülislamın’da fetvası doğrultusunda Divan’dan çıkan kararda Şeyh İsmail’in vergi talebi konusunda bir daha rencide edilmemesi hükmüne varılmış ve bunun tatbik edilmesi de Cumapazarı kadısına tevdi edilmiştir¹⁰¹⁰. Cumapazarı tekkesinde yaşanan bu usulsüzlük 28 yıl sonra tekrar zuhur edecektir. Fukara zümresinden olup tekkenin hizmetinde bulunan Seyid Osman, avarız, imdâd-ı hazariye gibi vergilerden kendi hissesine düşen kısmı aksatmadan ödemektedir. Fakat Seyid Osman, vergileri toplamakla görevlendirilen köy ahalisi ile tahsilat esnasında problem yaşamaktadır. Çünkü köy ahalisi, Seyid Osman’ın ödemesi gereken

¹⁰⁰⁸ BOA C. ADL. Dosya No: 32 Gömlek No: 1907.

¹⁰⁰⁹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 27, 53.

¹⁰¹⁰ BOA A.DVNS.AHKR.d 15 Hüküm No: 874 (17-26 Nisan 1760).

miktardan daha fazlasını talep etmektedir. Ayrıca tekâlif-i şakka toplanırken baskı ve teaddi gerekmez iken Seyid Osman bu konuda da rencide edilmiştir. Seyid Osman, mevcut kanunsuzluğu divana bildirmesinin ardından, padişah tarafından ziyadesiyle vergi talebinin ve tahsil esnasında baskının yasaklanması konusunda 12-22 Kasım 1786 tarihinde hüküm gönderilmiştir¹⁰¹¹.

Piri Baba Tekkesinin tekkenişini olan Emrullah Dede'nin halk ile olan bir başka nizahı yukarıda ifade edilen olayla eş zamanda gerçekleşmiştir. Hem tekkenin tekkenişini, hemde vakfin mütevellisi olan Emrullah Dede, Cumapazarı kasabasında yaşayan Halil, Hasan ve Hüseyin adlı kişilere vakfin bütçesinden 600 guruş borç verir. Alınan bu borç karşılığında adı geçen kişiler kasaba da mutasarrıf oldukları kışlaklarını, sahib-i arz'ın da onayını alarak Tekke'ye hibe ederler. 15 yıl boyunca kışlakta hayvanlarını otlatıp kışlayan Emrullah Dede, vergisini düzenli olarak ödeyegelmiştir. Fakat 1760 senesinde Halil, Hasan ve Hüseyin adlı şahıslar ferağ ettikleri kışlakları üzerinde tekrar hak iddia etmeye başlayarak Emrullah Dede'ye ve Tekke'ye baskı kurmaya çalışmışlardır. Emrullah Dede, hem Şeyhülislam tarafından verilen fetva hemde elindeki hücceti delil göstererek bu kişilerin haksız yere sergiledikleri baskının ortadan kaldırılmasını talep etmiş ve divandan da bu doğrultu da bir hüküm çıkartmayı başarmıştır¹⁰¹². Elbette burada yaşanan hukuk mücadelesi ve adaletin işlenmesi ilk etapta ön plana çıkan noktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken ve gözden kaçırılmaması gereken ince bir detay vardır ki o da Tekke'nin vakfının ticari bir zekâyla borç verme işlevini yerine getirebilecek ekonomiye ve pratiğe sahip olabilme becerisidir. Görüldüğü üzere Tekke, verdiği borç karşılığında kuvvetle muhtemeldir ki borçluların borçlarını ödeyemeceğini anlamış olacak ki günümüz icra yöntemi gibi fakat rızaları karşılığında kışlaklarını almıştır. Yine tekke verdiği bu borcu niçin vermiştir? Ve ne kadar mikdar faizle vermiştir? Ve bu kişiler haricinde başka kişilere de borç vermiş midir? Sorularının zihnimizde çağırışmasına sebebiyet vermektedir.

Bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Durbali Sultan tekkesinin tekkenişini ve vakfının zaviyedârı olan Şeyh Hasan, her yıl düzenli olarak Urganlı köyüne koyunlarını götürüp otlatmakta ve burada bulunan sudan istifade etmektedir. Şeyh Hasan, koyunlarını burada otlatıp, kışlatması karşılığında devlete resm-i kışlak adı

¹⁰¹¹ BOA A.DVNS.AHKR.d 41 Hüküm No: 594.

¹⁰¹² BOA A.DVNS.AHKR.d 15 Hüküm No: 887 (6-16 Mayıs 1760).

altında vergisini ödemektedir. Resmî çerçevede düzen devam ederken dışarıdan bazı kişiler Urganlı kışlağına müdahalede bulunup, Şeyh Hasan'ı buradan uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Şeyh Hasan, baskılar karşısında çareyi rikâb-ı hümayuna başvurmakta bulmuştur. Neticede padişahın verdiği kararlar bu kişilerin Şeyh Hasan'ın koyunlarına müdahale etmeleri yasaklanmıştır¹⁰¹³. Tekke malının ele geçirilmesi bakımından benzer bir vaka da Girit'te yaşanmıştır. Horasanoğlu Tekkesinin vakfiye şartına göre vakfa ait malların ve onların gelirleri, gelen geçen yolcuların iâşe ve barınmasını karşılamak şartıyla tekkenişinlere bırakılmıştır. Kandiye kazasının Pedye nahiyesine bağlı Doni ve bazı köyler Horasanoğlu tekkesine ait olup buradaki mahsuller tekkenin vakfına aktarılmaktaydı. Tekkenişin ve vakfın mütevellisi olan Derviş Mehmed, vakıf şartlarına göre görevini kusursuzca icra ederken İbrahim Beşe ve Mustafa Beşe ve El-hac ve İbrahim ve sair kişiler tekkenin köylerde bulunan arazilerine, değirmenine ve ağaçlarına musallat olup, bu mülkler üzerinde hak iddia etmeye çalışmışlardır. Mülkleri zabt etme girişiminde bulunan adı geçen şahısların baskılarının ortadan kaldırılarak vakfiye şartı gereğince tekke de şeyh ve vakfın mütevellisi olan Derviş Mehmed'e bırakılması kararlaştırılmıştır¹⁰¹⁴.

Tekkedeki mevcut hal, bazı durumlarda halk ile yaşanacak problemlere gebe olabiliyordu. Bunun tipik örneklerinden birisi tekkede sakin olan kişilerin ardından ortaya çıkan miras mevzusudur. Mürsel Baba tekkesinde yaşayan Derviş taifesinden Osman Baba adlı derviş, 1776 senesinde vefat eder fakat geride bıraktığı mirası Osman Baba'nın kardeşi Mahmud bin Mehmed Emin ile tekkenişin Mürteza Baba arasında ihtilafa neden olur. Mahmud adlı şahıs kardeşinin geride kalan mirasını almak ister fakat tekkenişin Mahmud bu mirasın kendisine ait olduğunu iddia ederek mirası vermek istemez. Mahmud, kardeşinden kalan 2400 kuruşluk emlak ve eşyanın kendisine verilmesi için divana başvurur. Divan'da Mahmud haklı görülerek 15-25 Eylül 1786

¹⁰¹³ BOA A.DVNS.AHKR.d 52 Hüküm No: 429.

¹⁰¹⁴ BOA A.DVNS.AHKR.d 43 Hüküm No: 674 (3- 13 Haziran 1790); Benzer müdahalelerin Bayezid Baba ve Hasan Baba Zaviyelerinde de gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 936; Aslında Bektaşî tekkelerinin bu tarz tasarruf sorunlarına maruz kalması bu yüzyıla has bir şey olmayıp, XVI. yüzyılda da bunun örneklerini görebilmekteyiz. Örneğin Kızıl Deli Baba vakfının arazisine tasullut olan zımmiler tarafından birçok kez tecavüze uğrayıp arazileri gasp edilmiştir. Daha detaylı bilgi için Bkz. BOA A.DVNS.MHM.d. 7 Hüküm No: 1538.

tarhinde kardeşinden kalan terekenin tekkenişin'den alınıp kendisine iade edilmesi istenilir¹⁰¹⁵.

Reaya ile sorun yaşayan sadece Bektaşiler olmamış, benzer problemlerle Sünni tarikatlerde karşılaşmışlardır. Nitekim muhtelif zamanlarda Mevlevî şeyhlerle yerel halk arasında mülk tasarrufundan dolayı anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu durumda devlet, tarafsız konumunu koruyarak durumu mevcut haliyle inceleyip adaletli bir karar vermeye çalışmıştır. Mesela Selanik Mevlevîhanesi şeyhi, Selanik kazasının tımar köylerinden olan Alalanca da çiftliğinin etrafındaki kışlak olarak kaydedilen araziyi 60 yılı aşkın süredir tasarruf ede gelmiştir. Fakat 1784 yılında köy ahali bu toprakları yıllardır koyun ve davarları için kışlak olarak kullandıklarını belirterek, Mevlevî şeyhinin baskısının ortadan kaldırılmasını talep etmişler, şeyh ise o bölgenin çiftliğinin meraları olduğu savunmasını yapmıştır. Dava, Selanik Naibi tarafından divan-ı hümâyün'a havale edilir. Netice itibariyle görülen davada, Mevlevî Şeyh Ahmed'in topraklar üzerindeki tasarrufuna son verilmiş, mevcut arazilerin yapılacak tahkikat ve defter-i hakanideki inceleme sonucu buraların kışlak mı, öşür adına gelen ziraat toprakları mı olduğu kararına varılması için Selanik idarecisine hüküm gönderilmiştir¹⁰¹⁶.

¹⁰¹⁵ “Dimetoka kazası naibine hüküm ki Mahmud bin Mehmed Emin nâm kimesne gelub bunun karındaşı Dimetoka'da vâki' Mürsel Baba tekyesinde sâkin derviş taifesinden Osman Baba dimekle ma'rûf kimesne yüzdoksan senesinde fevt oldukda tereke ve emlak ve eşya ve nükudu varis?-i şer' ile buna intika iyleyüb aherin alakası yoğiken yine Dimetoka kazası sâkinlerinden tekye-i mezbûrun tekyenişini olan Derviş Murteza Baba dimekle ma'rûf kimesne iki bin dört yüz nükud akçesiyle sair emlak ve eşyasını zabt idüp bu dahi karındaşı müteveffâ-yı mezbûrdan müntakil merkur zabt iylediği ol mikdar ... ve sair eşyasını taleb eyledikde virmekde taallül ve muhalefet ve inat sevdasında olduğun bildürüb şer ile görülüb karındaşı müteveffâ-yı mezbûrdan müntakil mezbûrun zabt eylediği ol mikdar ... nükud akçesiyle sair eşyası her ne ise tamamen alvirilüb ecilden şer' olunmak babında emr-i şerifim rica itmeğin mahallinde şer ile görülmek için yazıldı. Fi evahir-i Zilkade sene 1200.” BOA A.DVNS.AHKR.d 41 Hüküm No: 421.

¹⁰¹⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d.41 Hüküm No: 122.

3. BÖLÜM

XVII- XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NİN BEKTAŞİ TARİKATIYLA İLİŞKİSİ

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN PİREVİ İLE İLİŞKİSİ

3.1.1. XVII- XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Bektaşilerle Yazışmaları

Osmanlı Devleti, bürokrasisindeki yazışma dilini, belirli bir çerçeveye oturtarak sistematize etmiştir. Bu kurallara göre merkez tarafından idarecilere yazılan emir ve hükümlerin hitap cümleleri, idarecilerin işgal ettikleri makamlara göre değişebiliyordu. Buna karşın padişaha yazılan arzlarda ise belgenin sonuna yazılan cümle klişeleşmiştir.

Bektaşilik bir inanç kaynaklı toplumsal yapıdır ve dönemin bütün inanç kaynaklı toplumsal yapıları gibi devletle çeşitli yazışmalarda bulunmuştur. Bu iletişim başlangıç aşaması itibariyle daha ziyade devlete sunulan arz ve istidalar biçiminde tek yönlü belgelerdir¹⁰¹⁷. Zağra-yı Eskihisar da bulunan Mümin Baba tekkesinde postnişin olan Seyit Abdullah'ın merkeze yazdığı arz, “*Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri sağ olsun*” hitap cümlesiyle başlamaktadır. Bu kalıplaşmış ifade tarzı birçok belgede küçük farklılıklarla birlikte birebir aynıdır. Seyit Abdullah, padişahın otoritesini ifade eden bu kelimeleri söyledikten sonra asıl anlatmak istediği konuya geçiş yapar ve onları kaleme alarak sonuç cümlesinde de iradenin padişaha ait olduğunu belirten “*emr ü ferman Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretlerininindir*”¹⁰¹⁸ formülünü kaleme alarak arzını tamamlar. Kesriye’de bulunan Kasım Baba zaviyedârı, yazdığı arzına “*Der-i devlet- mekine arz-ı daî-i kemine budur ki*”¹⁰¹⁹ ifadesiyle başlayarak meramını dile getirir. Bunlar doğrudan Divan-ı Hümayun’a dolayısıyla da padişaha gönderilen dilekçelerdir. Bu klişe cümlelerden anlaşılacağı üzere mutlak otorite padişah olup, son söz ve kararın ona ait olduğu vurgulanmıştır.

¹⁰¹⁷ A. Yılmaz **Sovyer**, “Bektaşilerin 19. Yüzyılda Yazılı İletişim Üslubuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (UTEK)*, C. 2, İstanbul 2007, s. 287-290.

¹⁰¹⁸ *BOA AE. SABH. I. Dosya No: 136 Gömlek No: 9176.*

¹⁰¹⁹ *BOA AE. SMST. III. Dosya No: 40 Gömlek No: 2861.*

Dilekçelerin devamında Bektaşiliğin temel özellikleri devreye girmektedir. Tarikatın, devlet tarafından meşru temsilcisi kabul edilen ve Pirevi seccadenişini Feyzullah Efendi, kendisini devlete takdim ederken “ Arzuhal-i dai-i cedd-i ‘azîzim kutbü’l-‘ârifîn, gavsü’l vasilîn Hacı Bektaş Veli kuddise sırrehu’l aziz hazretlerinin evlad-ı ...” cümlesini kullanmaktadır. Feyzullah Efendi, burada atası olan Hacı Bektaş Veli’yi ariflerin kutbu olarak tanımlayarak onun saygınlığını ön plana çıkarmıştır. Daha doğrusu atasının karizmatik otoritesinin temsilcisi olduğunu belirtmeye çalışmaktadır. Arzuhali alıp, farklı bir makama göndermek için aynı kâğıt üzerinde yazıyı kaleme alan görevli de “*Hacı Bektaş Veli kuddise sırrehu’l aziz’in zaviyesinde zaviyedâr ve seccadenişin olan sulehadan es-seyyid Abdüllatif ...*” biçiminde bir cümle kullanmıştır¹⁰²⁰. Görevli kişi “Tanrı yüce sırrını kutsasın diyerek” Hacı Bektaş Veli’ye olan saygısını göstermektedir. Kâtip, o an Hacı Bektaş Veli makamında bulunup orayı tasarrufunda tutan Feyzullah Efendi içinse salihli, iyi bir kişi olarak bahsetmektedir. Görüldüğü gibi Hacı Bektaş Veli’ye gösterilen hürmet ile onun makamını kullanan kişiye gösterilen saygı, aynı derecede değildir. Feyzullah Efendi, devlet için Osmanlı Devleti’nin tebaasından sıradan bir kişidir. Devlet, Bektaşilikle olan ilişkisinde yalnızca kurucu pirin karizmatik otoritesini kabullenmektedir. Bu durum, padişahın ya da onun nezdinde ifade bulan devletin kendisinden başka hiçbir otorite tanımayışı olarak yorumlanabilir. Bu uygulama yalnız Bektaşilik için geçerli değildir. O dönem faaliyet gösteren bütün tarikatlar aynı muameleye tabi tutulmaktadırlar¹⁰²¹.

3.1.2. Osmanlı Devleti’nin Pirevi’ne Yaptığı Nakdi Yardımlar

Osmanlı Devleti, bütün Bektaşî tekkelerinin denetimini elinde tutan Pirevi ile ilişkilerini sadece siyasi bağlamda tutmamış, aynı zamanda Pirevi’ne nakdi yardımlar yaparak ekonomik anlamda tarikatın ayakta durmasına da katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda devlet, Pirevine, her yıl düzenli olarak belli bir meblağ ödemiştir. Elimizdeki arşiv vesikalarından devletin Pirevi’ne yaptığı nakdî yardımı gösteren ilk kayıt 1706

¹⁰²⁰ BOA C.EV. Dosya No: 157 Gömlek No: 7817; Kutb, bir halkın efendisi, beyi ki onların işleri ona bağlıdır. Cem’i aktab’dır. Ahteri Mustafa Efendi, *Ahteri Kebir*, s. 540.

¹⁰²¹ Soyver, “Bektaşîlerin 19. Yüzyılda Yazılı İletişim Üslubuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, s. 287-290; Gülşeni tarikatının kurucusu için “... *kutb’ül-‘ârifîn Şeyh İbrahim Gülşeni kuddise sirrahü’l-aziz...*” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. BOA A.DVNS.ŞKT.d. 86 Sayfa No: 189.

yılına aittir. 1705-1706 yılları arasındaki zaman dilimi için Pirevi'nin seccadenişini olan Şeyh Elvan'a 5000 akçe verilmiştir¹⁰²².

Dervişlerin üzerlerine giydikleri ve genellikle yamalı olan giysiler hırka olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti, Pirevi'ndeki yöneticiye Hırka Bahası adı altında yıllık nakdî yardım yapmaktaydı. Feyzullah Efendi, 1751 yılında yazdığı dilekçesinde Hacı Bektaş Veli'nin evladından olduğunu ve hala onun seccadesinde oturup seccadenişin görevini üstlendiğini belirterek, padişahın her yıl verile gelen 1000 “Çürük Akçe”¹⁰²³ tutarındaki Hırka Bahası'nın kendisine ödenmesini talep etmiştir.¹⁰²⁴ Devlet'in, Pirevi'ne hangi tarihten itibaren düzenli bir şekilde nakdî yardım yaptığını bilmemekle birlikte, Feyzullah Efendi'nin yazdığı dilekçede bu yardımın mutad yani düzenli olağan bir şekilde ödendiğini vurgulaması bu ödemenin rutin bir halde uzun bir zamandır yapıldığını göstermektedir. Zaten belgenin kenarında bir yıl öncesine ait 1000 çürük akçelik hırka bahasının ödeme tutarı not düşülmüştür¹⁰²⁵.

1756'ya gelindiğinde Hırka Bahası'nın senelik miktarının artık 5000 çürük akçeye çıktığı görülmektedir. 1757 ve 1758 yıllarında Hırka Bahası'nın ödenmediğini belirten Seccadenişin Feyzullah, iki seneye ait toplam ücretin yani 10.000 çürük akçenin tarafına ödenmesini istemiştir¹⁰²⁶. Bu durum bazı yıllarda devletin, geleneksel olarak Hacı Bektaş Veli dergâhı şeyhlerine ödemekte olduğu parayı aksattığını göstermektedir. 1 Haziran 1767 tarihinde ise Seccadenişin Abdüllatif Efendi'nin sunduğu arzuhâlde, o yıla ait olan olan 5000 çürük akçelik Hırka Bahası'nın kendisine verilmesini talep etmiştir¹⁰²⁷.

¹⁰²² BOA İE. ML. Dosya No:69 Gömlek No: 6444.

¹⁰²³ Yarı bozuk ve bu sebeple kıymeti düşük para hakkında kullanılan bir tabirdir. Mukabili “sağ akça” veya “sağlam para”dır. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, s. 387; Oğuz Çetinoğlu ise çürük akçeyi Bakır paralara verilen isim olarak belirtip Mangır olarak da anıldığını ifade etmiştir. Oğuz Çetinoğlu, *Tarih Sözlüğü Deyimler- Terimler- Kavramlar- Kelimeler*, s. 120.

¹⁰²⁴ “Maruz-ı dai-i devlet-i aliyyeleri budur ki cedd-i ‘azîm kutbu’l-arîfîn, gavsı’l vasilîn Hacı Bektaş Veli kuddisse sırrehu’l celli hazretlerinin zaman-ı aliyyelerinden ila hezalat-ı? evladından kendü âsîtâne-i keramet-i astanesinde seccadenişin olan şeyhlere taraf-ı saltanat-ı aliyye-i kamerlerinden beher sene hırka baha nâmıyla ihsan buyrulan sadaka-i atıyye-i şehinşahu inâm kaydı üzere iş bu bin yüz altmış beş senesini dahi i’tâ ve ihsan buyrulup devam-ı ömr-ü devlet ve tebaa-yı ... saltanatlarına ferize-i zimmet? fakiranem üzere tekrar ibka buyrulmak ricasına bi’l-iltimas arz olundu baki emr-ü ferman der adilindir” BOA C.EV Dosya No:129 Gömlek No: 6449.

¹⁰²⁵ BOA C.EV Dosya No:129 Gömlek No: 6449.

¹⁰²⁶ BOA C.EV Dosya No:232 Gömlek No: 11584; 1759 senesine ait 5000 çürük akçeyi talep eden belgeyi görmek için bakınız BOA C.EV Dosya No:18 Gömlek No: 859.

¹⁰²⁷ BOA C.EV Dosya No:132 Gömlek No: 6567.

3.1.3. Pirevi'nin Tamir ve Tadilat Edilmesi

Osman Bey'den itibaren bütün Osmanlı padişahları, Hacı Bektaş Veli'ye saygı duymuşlardır. II. Murad, Hacı Bektaş Veli'ye karşı gösterdiği saygısını bir adım daha öteye götürerek onun türbe ve dergâhını inşa ettirmiştir. Bu yapıya zamanla çeşitli kısımlar eklenerek bir geniş bir külliye haline getirilmiştir. Kırklar meydanının güneyinde bulunan gümüş kaplamalı kapıdan pirin asil türbesine giriş yapılır ki bu kapı, 1610 senesinde Kırşehir Mirlivası tarafından yaptırılmıştır¹⁰²⁸. Padişahın ve devlet adamlarının katkılarıyla inşa edilip genişleyen Hacı Bektaş dergâhı, zamanın getirdiği yıpratmalarla birlikte bazı dönemlerde tamire muhtaç hâle gelmiştir. Buna binaen, dergâhın hasarlı yerleri muhtelif zamanlarda onarım görmüştür.

1761 senesinde Pirevi seccadenişini olan Abdülatif Efendi, zaman içerisinde Hacı Bektaş Veli asitanesinin harap olduğunu ve Hacı Bektaş Veli türbesi, Kırklar meydanı¹⁰²⁹, orta alan ve aşhanenin tamire muhtaç hâle geldiğini içeren dilekçesini merkeze göndermiştir. Bu dilekçede ayrıca tamir için gerekli olan taşların mevcut olduğunu fakat 150 araba kerestenin Akdağ taraflarından getirilmesini ve tahminen 4000 kuruşluk masrafla onarımın gerçekleşeceğini belirtmiştir. Devlet, buranın tamir işini Bozok Sancak Beyi'nin kardeşi olan Mustafa Bey'e ihale etmiş ancak Mustafa Bey bu işi yapamadan ölmüştür. Bunun üzerine ihale Mustafa Bey'in kardeşi olan Bozok Sancağı mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'e verilir¹⁰³⁰. Süleyman Bey, kendi tasarrufundaki mukataa malından karşılayacağı masrafın kendisine daha sonra hazineden ödenmesi şartıyla bu tamirata yapacağını ifade etmiştir. Tamiratın yapılmaması üzerine Seccadenişin Abdülatif, Şeyh Abdülatif ve Ali Baba adlı kişiler muhtelif yerlerin onarımı için ivedilikle hareket edilmesini dile getirmişlerdir. Devlet, gerekli kayıtların Defterhane-i Amire'den çıkartılıp kontrol ettirmiş ve buranın tamirini

¹⁰²⁸ Hamit Z. Koşay, "Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi", *Türk Etnografya Dergisi*, S. 10, 1967, s. 25-26.

¹⁰²⁹ Alevi ve Bektaşî belleğinde, cem ritüelinin tarihsel temeli kırklar meydanında cereyan eden uygulamaya dayanıyordu. Hz. Muhammed, Miraç dönüşünde Kırklara uğramış ve çeşitli suallerinin ardından Selman-ı Farisi'nin getirdiği üzüm tanesini kırk eşit parçaya bölüp paylaşmış ve burada Kırklar, semaha durmuşlardır. Bundan dolayı Kırklar semahı, Alevi ve Bektaşî geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

¹⁰³⁰ BOA MAD.d. 3162/4.

dünyevi ve uhrevi bir kazanım sayarak 1787 yılında gerekli yerlerin tamir edilmesi hususunda emrini yinelemiştir¹⁰³¹.

XVIII. yüzyılın sonlarında Pirevi'nin seccadenişin'i olan Şeyh Abdüllatif, Hacı Bektaş Veli dergâhının ve türbe-i şerîfinin tamire ihtiyaç olduğunu ifade etmiş, bu doğrultuda bir mimar gönderilerek bir keşif defteri hazırlanmıştır. Hatta bu tarihten daha önce buradan geçen ordu-yu hümâyunda bulunan halife mimar tarafından harap olan yerler incelenerek, onarımı planlansa da sefer süreci devam ettiği için tamirat yapılamamıştır. Daha sonraki zamanda ekseriyetinin ahşapla onarılması gerektiğini gösteren bu keşif defteri hassa mimarbaşına havale edilmiştir. Defteri inceleyen mimarbaşı, keşfi hazırlayan mimar ile müzakere ettikten sonra toplam maliyetin dokuz bin beş yüz elli beş kuruş olduğunu belirtir. Ordunun seferden zaferle dönmesinin ardından tehir edilen onarımın yapılması düşünülmüştür. Bunlar ifade edilirken Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Mevlana ve Hacı Bektaş Veli'nin manevi anlamda önemli katkılarının olduğu belirtilerek buralara yapılacak olan hizmetler sayesinde devletin, bu evliyaların hayır dualarına erişeceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu tamiratın yeniçeri ocağını fazlasıyla memnun edeceğini, yeniçerilerin devletin devamı için icra ettikleri görevi daha fazlasıyla ve şevkle icra edecekleri vurgulanmıştır. Netice itibarıyla gerekli tamiratın yapılması için 1802 yılında padişah emir vermiştir¹⁰³². Bu örnek de görüldüğü üzere planlanan onarımlar savaş gibi olağanüstü hâllerde ertelenebiliyordu. Böyle durumlarda devlet gerek maddi durum bakımından hazır olmayabiliyor gerekse yapılacak işe mesai ayırmada sıkıntı yaşayabiliyordu. Bununla birlikte devletin, Hacı Bektaş Veli ve Mevlana gibi topluma mal olmuş manevi liderlere gereken önemi

¹⁰³¹ BOA MAD.d. 3162/ 4; Hacı Bektaş Veli kuddise sırrahu azizin hangâh ve türbe-i latif ve cami-i şerîfi ve ebna-i sebilin mihmangahı olan han-ı kebiri mürur-u zaman ile harabeye meyl eylediğine binaen iktiza eden mahallerini tamir ve termim eylemesi bundan akdem ba fermanı âli Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbar zade Süleyman Beğ'e ihale olunmuşiken bu ana kadar tamir olunmayub alâ-hâlihi kaldığından aziz-i mûmâileyhin vakfının külliye harab olacağı aşikar olduğu beyanıyla keyfiyet hamil ve refe? Ali Baba'nın takririnden dahi malum ali buyruldukda niyazlarına müsaade birle mazhar-ı dua-yı hayr-ı fukara ve nail ecr-i cezil buyrulması mûmâileyhin hangâhında hala seccadenişin olan Abdüllatif Efendi bir kıta kaimesinde tahrir ve rica ider

Zikr olunan tamirin alâ-hâlihi kalması mir-i mûmâileyhin uhdemde olan mukataat malından sarf ideceğim meblağ ba'de canib-i miriden hesabıma mahsub olunmak üzere iktiza eden sebeb-i tahrir i'tâ olunur ise emr-i bina ve tamire şüru iderim deyü cevap virdiğine mebni olmağla iktiza iden senedin i'tâsına himmet buyrulması şeyh-i mûmâileyh iki kıta arızasında dahi tahrir ider.

Zikr olunan tamirat mukaddema Cabbar zade müteveffâ Mustafa Beğ'e ihale olunub mübaşeret üzere iken fevt olmakdan naşi iktiza iden mesarif karındaşı mir-i mûmâileyh tarafından i'tâ ve bu hizmet dünyevi ve uhrevi mucib-i rafat bilinerek ber vech-i istihkam tamir ve teknil ve hayri ve Dersaadet'e tesbil olunmak babında 18 Ramazan sene 96 (27 Ağustos 1782) tarihinde emr-i şerif sadır olduğu derkenar olunmuş. BOA C.EV Dosya No:134 Gömlek No: 6683.

¹⁰³² BOA HAT Dosya No:120 Gömlek No: 4900.

vermesi son derece mühimdi. Çünkü devlet gösterdiği ilgi ve alaka sayesinde kendi bekasını sağlayacak unsurların güvenini ve yakınlığını kazanmış oluyordu. Nitekim padişah, Hacı Bektaş'ın devletin kuruluşundaki katkısını ifade etmesinin yanı sıra Hacı Bektaş Veli'nin hangâhını ve türbe-i şerîfini onarmakla en önemli askeri gücü olan yeniçerilerin de gönüllerini kazanacağını düşünmekteydi.

3.1.4. Pirevi Vakfı'nın Korunması

Osmanlı Devleti, Beylik döneminde her ne kadar göçebe bir yaşam sürsede devletleşme sürecinde kurumlarının birer birer oluşmasıyla birlikte halkta yerleşik düzene geçmeye başlamış ve bu durum devletin son yıllarına kadar devlet politikası olarak süregelmiştir. Yerleşim birimlerinde bulunan her bir hane, bir nevi vücutta bulunan hücreye benzer ve nasıl ki hücreler vücut için ehemmiyet taşırsa haneler de devlet için o denli mühimdir. Bir bölgedeki nüfus birinci derecede, devletin oradaki egemenliğinin pekişmesinde rol oynar. Bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti fethettikleri yerlere gönüllülük ya da çeşitli sebeplerle kendi nüfusunu iskân ettirmektedir. İkinci aşamada nüfus, üretime ve buna paralel olarak ekonomiye katkı sunar. Toprağa bağlı olan nüfus, tasarruf ettikleri alanlarda ziraai üretimde bulunmuşlar ve ürettikleri mallar karşılığında da devlete vergi vererek hazinenin dolmasını sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti, yukarıdaki sebeplerden ötürü bireylerin yaşam alanlarının içerisinde sabit bir şekilde yaşamalarını istemiş ve bu konuda gerekirse yaptırım uygulamıştır. Vakıflar da tıpkı devlet gibi sınırları içerisinde bulunan reyanın üretim alanlarında sükûn bir şekilde kalmalarını arzu ederek vakıf gelirlerini sıtabilize etmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu politikası aslında ekonomi alanında uyguladığı 3 ilkeden birisi olan Gelenekçilikle ilgiliydi. Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş oluşan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etme ve değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişme çıktığı takdirde, tekrar eski dengeye dönmek üzere değişmeyi ortadan kaldırma iradesinin hâkim olması şeklinde tanımlanabilir.¹⁰³³ Yani Gelenekçilik, her şeyin olağan bir halde seyretmesini amaçlamaktadır. Bu ilkenin uygulanışı Hacı Bektaş Veli vakfı'nda da icra edilmeye çalışılmıştır. Hacı Bektaş Veli vakfıyla alakalı problemler zuhur ettiği zaman

¹⁰³³Osmanlı Devleti'nin ekonomik politikaları için bkz. Mehmet **Genç**, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları*, İstanbul 2013, s. 39-63.

çoğunlukla, önce bölgede bulunan idareceyi eğer çözüm bulamazsa merkeze şikâyetle bulunur idi. En son çare olarak da Dergâhın seccadenişini olan evlad-ı Hacı Bektaş'ın İstanbul'a giderek bizzat çözüm arayışı içerisine girmesi gelirdi. Pirevi'nde seccadenişin olan Şeyh Elvan, vakfına ait problemi yerel yöneticilerle çözüme kavuşturamamış olacak ki İstanbul'a giderek padişahın huzuruna çıkmıştır. Vakfın sınırları içerisinde sakin olan derviş, fakara ve meşayihin muhtarı olan Şeyh Elvan, padişah tarafından kabul edilmiş ve vakfa ait sorunların giderilmesi için yetkili merciiilere emir göndermiştir¹⁰³⁴.

Hacı Bektaş Veli hazretlerinin vakfına bağlı köylerde yaşayıp deftere kaydedilen reyalardan bir kısmı, vakıf köylerinden göç edip etrafdaki şehir, kasaba, nahiye ve askeri çiftliklerde ikamet ederek üzerlerine lazım gelen vergileri ödememeye başlamışlardır. Bu durum vakfın maddi anlamda aleyhine olduğundan ötürü, vakıf mütevellisi harekete geçerek vakıf köylerinin harap kaldığını ileri sürerek reyanın eski yerlerine tekrar iskân ettirilmesini padişah'tan talep etmiştir. Bu doğrultuda çıkartılan fermanla değişik köylere göçmüş olan vakıf reayasının askerlik iddiasında bulunmasının kesinlikle kabul edilemeyeceğini ve kendi şehir ve nahiyelerine göçmüş olan reyanın, kadılar aracılığıyla eski yerlerine yerleştirilmeleri emir edilmiştir¹⁰³⁵. Aslında bu tarz durumlar Sünni tarikatların vakıflarında da görünüyordu. Örneğin fetva makamının başında olan Şeyhülislam Mustafa Efendi, Yenişehir-i Fenar'da bir Nakşî zaviyesi inşa ettirmiş, aynı zamanda buraya bir vakıf kurarak zaviyenin ekonomik sıkıntı çekmesini engellemeye çalışmıştır. Bu politikalara destek veren devlet, buranın mevcut pozisyonunu bozacak gelişmelere izin vermemiştir. Bu doğrultuda zaviyenin vakıf köylerinde ikamet edip vergi veren zimmilerin köylerinden göçüp, Yenişehir-i Fenar Gümrük Emni İsmail'in çiftliğine yerleşmesinin ardından vakıf mültezimi olan Mustafa, bu duruma itiraz ederek vakfın zarara uğramaması için gayrimüslim vatandaşların köylerine tekrar iskân ettirilmelerini talep etmiştir. Mevcut düzenin bozulmasını uygun görmeyen devlet, mültezimin arzuhalini kabul ederek vatandaşların eski hanelerine yerleştirilmelerini sağlamıştır¹⁰³⁶. Osmanlı Devleti, genel düzenin

¹⁰³⁴ BOA A.DVNS,ŞKT.d. 86 Sayfa No: 190.

¹⁰³⁵ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 62-63.

¹⁰³⁶ “Yenişehir-i Fenar Monlasına hüküm ki El-hac Mehmed zîde kadruhû gelüb Şeyhülislam-ı sâbık müteveffâ Seyyid Mustafa Efendi'nin civar ili alub ... bina eylediği zaviye-yi Nakşibendiye evkaftı karyelerinden bunun hala mültezimi olduğu kaza-i mezbûreye tabi Şekler ve nâm karyelerin defterde mukayed dahi raiyyet ve raiyyeti oğullarından Baba Yanoş ve ve Damleri ve nâm zimmiler kadimi karyelerinden kalkub varub kaza-i mezbûrede vâki' hala Yenişehir-i Fenar gümrüğü Emni İsmail Ağa

yapısını etkileyecek ve sebepsiz yere kendi rızası dışında gerçekleşen yerleşmelere genel itibariyle pek sıcak bakmamıştır. Nitekim bu uygulamayı herhangi bir tarikat ayrımı gözetmeksizin uygulamaya çalışmıştır.

Hacı Bektaş Veli vakfına mensup köyler, reaya, hizmetliler ve vakıf evlatları tarafından ekilip biçilmekteydi. Vakıf köylerinden Hacı Bektaş kazasına bağlı Karaöyük'e tabi olan köylerde geçmişten beri ziraat yapılırken son yıllarda, bölgedeki konargöçer aşiretlerinden Herekli, Karacaviran, Boynuinceli, Boynuyoğunlu, Baraklı aşireti ve diğer başka aşiret üyeleri vakıf köylerinin arazisine müdahil olarak burada koyunlarını ve develerini otlatıp vakıf ürünlerine zarar vermekte bunun yanında herhangi bir vergide vermemekteydiler. Mevcut durumdan rahatsız olan Seccadenişin Abdüllatif Efendi bu zararın bertaraf edilmesini ve adı geçen aşiretlerin ödemeleri lazım gelen vergilerin vakfa teslim etmeleri konusunu içeren dilekçesini padişaha sunar. Dilekçe yetkili merci tarafından incelendikten sonra Yeni İl hası voyvodasına, Hacı Bektaş ve Mucur kadılarına hüküm yazılır. Hükme göre; vakfa ait köylerde hayvanlarını otlatan adı geçen aşiret üyeleri, otlak vergisini vermek zorundaydılar. Buna göre her 300 koyun bir sürü sayılacak ve eğer sürüdeki hayvanlar ziyadesiyle iyi ise her sürü için 1 koyun vergi olarak alınacaktır. Eğer sürü edna ise 1 toklu vergi olarak verilecekti. 1789 yılında gönderilen bu emirin idari tasarrufu bulunan kişilerce uygulanması istenilmiştir¹⁰³⁷.

Hacı Bektaş Veli Vakfı reayaları, Karaöyük diğer adıyla Hacım köy de bulunan serbest arazide geçmişten beri ziraat yapmaktadırlar. Hatta çiftlerinin meskûn olması için ihdas ettikleri Öküz pınarı adlı mahal de, kimsenin müdahalesi gerekmez iken Salanda? Adlı köyde yaşayan bir kişi buraya fuzuli teaddi de bulunup vakıf halkını rencide etmeye başlamıştır. Baskıyı kendi imkânlarıyla bertaraf edemeyen Pirevi'nin seccadenişini Feyzullah Efendi 1796 senesinde, teaddinin ortadan kaldırılması için padişahdan, Karaman Valisi, Mucur ve Hacı Bektaş kadılarına emir yollamasını

*dimekle ma'rûf kimesnenin çiftliğinde sâkin ve mütemekkin olmalarıyla ol veçhile vakf-ı mezbûra gadr-ı murad eylediklerinden mezbûrlar kadimi karyelerine nakl ve iskân-ı murad olunduk da çiftlik-i mezbûr ahabı merkuma ve üzere oldukları ... buldukları mahalden meskûrlar karyeleri mültezimi mûmâileyh marifetiyle kaldırılıb kadimi karyelerine nakl ve iskân itdirilüb nakl itdirilmek babında emr-i şerîfim rica işlemek kanun üzere iskân olunmaları emrim olmuştur. Fi evasıt-ı Zilkade sene 1165 (20-29 Eylül 1752)" BOA A.DVNS.AHKR.d.9 Hüküm No: 24; XVIII. Yüzyılda Rumeli bölgesinde çeşitli sebeplerle yerinden ayrılmak isteyen bulunsa da devlet buna müsaade etmemiştir. Bakınız: Yusuf **Halacıoğlu**, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK, Ankara 2014, s. 113-118.*

¹⁰³⁷ BOA C.EV Dosya No:157 Gömlek No: 7817.

istemmiştir. Arzuhalin İstanbul'a ulaşmasının ardından Karaöyük adlı köyün kayıtları çıkarılarak incelenmiş ve bu köyün Hacı Bektaş Veli vakfının arazisi olduğu ortaya çıkmıştır¹⁰³⁸.

Osmanlı Devleti, Pirevi'nin vakfını koruduğu kadar vakfa karşı reayanın da haklarını korumaktaydı. Vakfın reaya yönelik baskı ve rencide girişiminde devlet araya girip, vatandaşının hakkını savunmakta ve vakıf yetkililerine gereken ikazı yapmaktadır. Hacı Bektaş vakfına bağlı 3 kişi Hacı Bektaş evladı, 745 kişi reaya, 81 kişi hizmetkâr ve 46 kişinin ise belirlenemeyen bir statüde olarak kaydedilmiştir. Bu kişilere ilave olarak herhangi bir kişi vakıf bünyesinde bulunmamaktadır. Vakıf çatısı altında olan kişilerden bennak, cebe, öşür ve tekâlif-i şakka gibi vergiler talep edilmeyip vakıf haricinde olan şahıslardan vakıf mütevellisinin vakfa aktarılmak şartıyla vergi isteme hakkı bulunmaktaydı. Hacı Bektaş vakfının mütevellisi Yusuf adlı şahıs, kanuna aykırı olarak Pirevi'nin hizmetçilerinden olan İdris ve İbrahim adlı kişilerden vergi talebinde bulunmuştur. Bu durumun usule aykırı olduğunu padişaha sundukları arzuhalde dile getiren İdris ve İbrahim, padişaktan üzerlerindeki bu baskının giderilmesini talep etmişlerdir. Hacı Bektaş kadısına gönderilen hükümde müteveli Yusuf'un kanuna riayet edip, fuzuliden yukarıda adı geçen şahıslardan talepte bulunulmaması emir edilmiştir¹⁰³⁹.

Osmanlı Devleti tarafından korunan Pirevi vakfı, dönemin koşullarına göre hatırı sayılır bir gelire sahipti. XIX. yüzyıla gelindiğinde tekkeyi ziyaret eden Edmund Nauman, kaleme aldığı eserinde tekkeyle ilgili şunları belirtmiştir. Türbe, çevreden gelen maddî bağışlarla ayakta kalıyor. Çevrede bulunan 42 kasaba ve irili ufaklı 362 köy bu dergâha bağlı idi. Dergâha her yıl borç payı¹⁰⁴⁰ olarak ödenen 1500 kilo kaya tuzu Tuzköyü'nden gönderiliyormuş. Böylece mutfağın yıllık tuz ihtiyacı da

¹⁰³⁸ BOA AE. SSLM. III Dosya No: 194 Gömlek No: 11667.

¹⁰³⁹ BOA C.EV Dosya No: 333 Gömlek No: 16909.

¹⁰⁴⁰ Vilayetnâme'ye göre Hacı Bektaş bu köyden tuz çıkardığı için kendisine bu tuz verilmiştir. " ... Derken sofraya yayıldı, yemekler geldi. Hünkâr, besmeleyle başladı, fakat tuzsuz olduğunu anlayınca sebebini sordu. Erenler dediler, köyümüzde tuz yok, tuz madeni de uzak. Bugün tuz bitmiş hiçbir evde bulamadık. Ne olur lütfetseniz de bir tuz madeni çıksa. Hünkâr, Hakk'a giden hak uğrum hakkı için yerde tuz madeni vardır, Horasan'dan bizimle beraber gelmiştir. Oraya gidin kazın, çıkarın. Kıyametede bizden armağan olsun, hem de içinden bizim hediyemiz de çıksın, çerağ yapsınlar, her çerağın dibinde gölgesi olur, onun olmaz buyurdu. Çevik bir adam gönderdiler, söylenen yeri kazdı, tuzu buldu, biracık getirdi, yemeklere serptiler. Yemekten sonra dualar edildi ve Hünkâr, Sadeddin'in yanında dururken birdenbire kayboldu." Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, Vilâyet-nâme*, s. 57.

karşılanmış oluyor¹⁰⁴¹. Bu tuzun, Hünkâr döneminde çıkartıldığı vilayetname de belirtildiğine göre tuzun, tekkeye yüzyıllardan beri verildiği söylenebilir.

3.1.5. Osmanlı Mahkemelerinde Görev Alan Bektaşiler

Osmanlı Devleti, altı yüz yılı aşkın bir süre boyunca ayakta kalmayı başarmıştır. Devletin, uzun soluklu siyasi yaşamının temellerini oluşturan en önemli etkenlerden birisini, tesis ettiği adalet sistemi sağlamıştır. Osmanlı hukuku, şerî ve örfî hukuktan oluşmaktaydı. Osmanlı ülkesinde şerî mahkemelerin başında medreselerden mezun olan Kadı efendiler bulunmaktaydı. Şehir ve kasabaların belediye işleri, noterler gibi vekâletnameler, alım satım işlerinin tanzimi, hükümetin mahalli herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve tatbiki Kadı'nın diğer görevleri arasındaydı¹⁰⁴².

Görev sahasına giden Kadı, eğer mevcut bir mahkeme binası varsa orada yoksa uygun bir yer kiralayarak görev bölgesinde adaleti ve sükûneti sağlamak üzere mesaisine başlar idi. Kadı'nın adli görevini yerine getirirken kendisine yardımcı olan bazı görevliler bulunmaktaydı. Bunlar; kadının kararlarını kayıt altına alan kâtip, mahkeme düzenini sağlayan muhızır ve kadının gelmemesi durumunda kendi yerine atadığı naib idi. Birde bunlardan hariç davanın görülmesinde, kadının yargılmasını denetleyen Şühûdü'l-hâl bulunurdu. Şühûdü'l-hâl olarak görev yapan kişiler, yöre halkı tarafından tanınan ve kabul gören önemli şahsiyetlerdi. Bunlar mahkeme de dava esnasında kadının tarafsız bir şekilde mahkemeyi yürütüp yürütmediğini izleyip, kararın altına imzalarını atan şahıslardır. Eğer ki kadının adil bir yargılama yapmadığına inandıkları takdir de kararın altına imzalarını atmazlardı. İşte Bektaşilerin, devletin yargı sistemi içerisinde görev aldığı konumlardan birisi Şühûdü'l-hâl idi. 21 Ocak 1768 yılında Rodoscuk (Tekirdağ) kadısı tarafından, Rum milleti arasında gerçekleşen satış işlemi tasdiklenerek sicile kaydedilmiştir. Bu kaydın altında şühûdü'l-hâl bölümünde Bektaşi Es-seyyid Ahmed bin Ali'de bulunmaktadır¹⁰⁴³. Bektaşi Ahmed'in bu görevi üstlenmesi, Rodoscuk halkının ve kadı efendinin güvenini alan, toplum tarafından saygınlık kazanmış bir kişi olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁴¹ Yazgan, 19. *Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar*, s. 64-65.

¹⁰⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s. 83. Kadılık kurumu hakkında daha detaylı bilgi için bkz aynı eser s. 83-145.

¹⁰⁴³ 1751 Nolu Rodoscuk Şerîyye Sicili, vr 4b.

Bektaşiler, sadece Kadı'ların olduğu mahkemeler de değil aynı zamanda Kadıaskerlerin yargı alanında tuttıkları defterlerde de şühûdü'l-hâl görevinde bulunmuşlardır. Eylül 1625 tarihinde görülen davada Mehmed bin Ali Bektaşi bu görevi üstlenenler arasındadır¹⁰⁴⁴. Ayrıca tekyenişinlerin de bu görevi yaptıklarını görmekteyiz. Tekirdağ'da gerçekleşen bir yaralama olayının araştırılıp görülmesi davasında Tekyenişin Mehmed Çelebi, şühûdü'l-hâl olarak 4 Mayıs 1632 tarihindeki karara imza atmıştır¹⁰⁴⁵. Burada Mehmed Çelebi'nin hangi tarikata mensubiyeti belirtilmemişse de toplum nazarında, bir tekkenin başındaki zatın kabul gördüğü gerçeği gözler önündedir.

3.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKANLARDAKİ BEKTAŞİLER İLE İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıla gelinceye dek, Balkanlarda bulunan Bektaşi tekkeleri ile bazı dönemler istisnai olsa da genel itibariyle olumlu bir ilişki sürdürmüştür. XVII. yüzyıldan itibaren devlet erkânı olarak zikredilen devletin çeşitli kademelerinde görev yapan kişiler, Bektaşilere karşı takındıkları tavırlarıyla tarikata karşı izleyecekleri politikayı da belirlemiş oluyorlardı. Bu durum yeri geldiğinde pozitif olurken bazı dönemlerde negatif olabiliyordu. Örneğin Babadağı, H. 889 yılında II. Bayezid tarafından fethedilmiştir. Fetih esnasında Babadağı kalesi ve surları tahrip edildiği için şehir savunma alanında bir bakıma çaresiz bırakılmıştır. Kendi açılarından şehirdeki güvenlik zafiyetini gören Kazaklar, şehri yağmalamaya gelirler. Yağmalama esnasında Sarı Saltuk tekkesinde nasibini alır ve tekkede bulunan tencereler, kilimler ve diğer farklı eşyalar Kazaklar tarafından ele geçirilir. Yağma sonrasında Tuna'ya kayıklarıyla geçmeye çalışan Kazaklar bir türlü nehrin diğer yakasına geçemezler. Bu şekilde memleketlerine dönemeyeceklerini anlayan Kazaklar, tekkede aldıkları eşyaları geri getirerek buraya bırakırlar. Sonraki zamanlarda bu hadiseyi duyan IV. Murad, Özi muhafazasına memur olan Sultan Ahmed Han'ın damadı Koca Kenan Paşa'ya kale'nin sağlamlaştırılması için hatt-ı şerîf gönderir¹⁰⁴⁶. Buna ilaveten Sarı Saltuk yerleşkesi Osmanlı taşra idaresi için de önemli bir yer işgal etmektedir. Silistre Paşalarının ikametgâhı olan mekânları Babadağı'nda bulunmaktaydı¹⁰⁴⁷. Padişahlar, zaman zaman Bektaşi tekkelerine yardım da bulunsalar da tekkelerin buldukları saha içerisinde

¹⁰⁴⁴ 42 Numaralı Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi Defteri Hüküm No: 66.

¹⁰⁴⁵ 1579 Nolu Rodosçuk Şerîyye Sicili Sayfa No: 39 Belge No: 257.

¹⁰⁴⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap, s. 204.

¹⁰⁴⁷ Ciden Sena, "Romanya'da Türk-Tatar Varlığı", Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempoiumu II, C. 2, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2010, s. 327.

ikamet eden ve devlet ricali arasında önemli yeri işgal eden ayanlar Bektaşî tekkelerine karşı önemli bir hassasiyet beslemekteydiler. Örneğin Birçok ayan, Kademli Baba tekkesini düzenli bir şekilde ziyaret ederek dua etmekteydiler¹⁰⁴⁸.

Çeşitli devlet görevlilerin, önemli vazifeleri ifa ettikten sonra günü geldiğinde kendilerini ait hissettikleri yere yani bir Bektaşî tekkesine iltica ettikleri bilinmektedir. XVII. yüzyılda Osekli Şeyhi İbrahim Efendi, önce Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın himayesinde yer alırken daha sonra Temaşvar beylerbeyi olan Çiftelerli Osman Paşazâde Ahmed Paşa ile tanışmış ve onun hizmetine girmiştir. Ahmed Paşa'nın vezirlik rütbesine terfi etmesinin ardından Osekli İbrahim Efendi de Osek naibliğine ya da ordu kadılığına tayin edilmişti. 1686 yılında çeşitli sebeplerden dolayı Ahmed Paşa'dan ayrılan Osekli İbrahim Efendi'de Hacı Bektaş Veli dergâhına giderek burada inzivaya çekilmiş ve hayata gözlerini bu dergâhta kapamıştır. İbrahim Efendi'nin kaleme aldığı Nazire adlı eser ise Hacı Bektaş Veli dergâhının kütüphanesindeki kitapların arasından çıkmış olup daha sonra bu kitap Ankara İl Halk Kütüphanesine getirilmiştir¹⁰⁴⁹.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gücünü hissettiren bir hareketin adı da Kadızadeliler idi. Kadızadelilerin aşırı tutumundan Bektaşîler de nasibini alacaktı. Fakat Kadızadelilerin, Bektaşîlere karşı fiili hamlesini püskürtecek muhafız vardı ki bunlar Bektaşî Ocağı olarak da ifade edilen Yeniçerilerdi. Yeniçeri ocağının ileri gelenlerinden Samsoncu başı Ömer Ağa, yanındaki adamlarıyla tekkeyi korumak için Kadızadelilere karşı savunmaya geçti. Bu arada bürokrasidede boş durmayan Bektaşîler, elde edecekleri bir fermanla kendilerini güvence altına almaya çalışmaktaydılar. Yeniçeri büyüklerinden kul kethüdası olan Çelebi Kethüda Bektaşî tarikatından idi ve Veziriazam'dan devran ve zikir merasimine dokunulmaması hususunda bir ferman almayı başararak, tarikatları koruma altına almada önemli bir adım atmıştır.¹⁰⁵⁰ Fiili manada Kadızadelilerin Bektaşîlere bulaşma girişimi ortadan kalkmış görülsede, aslında düşünsel ve vaaz eylemleri devam edilerek toplum, Bektaşîlere karşı kışkırtılmaya çalışılmıştır.

¹⁰⁴⁸ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap, s. 213.

¹⁰⁴⁹ İsmet **Parmaksızoğlu**, “Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları İle İlgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendi'nin Tarihçesi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, TTK, Ankara 1981, s. 1087-1089.

¹⁰⁵⁰ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye II*, s. 229-242.

Kadızedeliler, Hacı Bektaş Veli'nin ibadet saatlerine düzenli olarak riayet edip etmemek konusunda serbesti vermesinden dolayı Bektaşî tarikatinden nefret ederlerdi. Hacı Bektaş'ın ibadet konusunda serbestisi doğrultusunda Yeniçeriler sofuluktan uzaklaşmışlar ve ibadete pek fazla özen göstermemişlerdir. Kadızedeliler'e göre; Hacı Bektaş yazdığı ilahilerin birçok yerinde, kimsenin Allah'ı görmediği için onu bilmediğini ifade ettiğini öne sürerler. Ve hatta Kadızedeliler bundan dolayı Müslümanların Yeniçerilere kefare dediklerini iddia ederler¹⁰⁵¹. Kadızedelilerin Bektaşilere ve diğer tarikatlara karşı kindar tavırları Köprülü Mehmed Paşa'nın veziriazamlığına kadar sürdü. Kadızedeli tartışması halk arasında kargaşa ve ölümlere neden olacak tehlikeli bir hâle gelince Köprülü, Kadızedeli'yi ve öbür ileri gelen vaizleri 1656'da sürgüne gönderdi¹⁰⁵². Görüldüğü gibi Kadızedelilerin muhafazakâr ve tutucu tavırları XVII. Yüzyılın ilk yarısında tüm tarikatları baskı altına alıp toplumun gerginleşmesine yol açmıştır.

3.2.1. Tekkelerin Teftiş Edilmesi ve Mülhidlik Suçlamaları

XVI. yüzyıl da ortaya çıkan Kızılbaş devleti ve faaliyetlerine karşı, Anadolu'da, heterodoks zümreleri kontrol altına almak için Bektaşî tarikatına destek veren Osmanlı Devleti, her ne kadar bu desteği sağlasa da el altından tekkeleri göz hapsinde tutmaya çalışmıştır. Yavuz Sultan Selim, İran seferine giderken Eskişehir civarında bulunan Sultan Seyyid Gazi türbe ve zaviyesini ziyaret ederek, buradaki dervişlere 100.000 akçe ihşanda bulunmuştur. Önemli bir Bektaşî merkezi olan bu zaviye, yapılan ihşana karşın 1559'da ve 1572'de teftişe tutulmuştur¹⁰⁵³.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin görüşleri ve düşünceleri, devletin heterodoks zümrelere karşı izlediği politikada belirleyici bir rol oynamıştır. Her köye bir Sünni imam atanıp bu inancın benimsetilmesi gerekliliği üzerinde duran Hüdâyî, aynı zamanda Işık (Batınî, Kızılbaş) tekkelerinin yoklanarak burada bulunan bireylerin Hz. Ali dışındaki diğer 3 halife hakkında kötü söz söyleyip söylemediklerinin denetlenilmesini önermiştir. Eğer ki Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman'a kötü yönde bir söz sarf edildiği duyulursa bu kişilerin ortadan kaldırılmasını vurgulamıştır¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁵¹ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 234.

¹⁰⁵² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye II*, s. 242.

¹⁰⁵³ Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, s. 149.

¹⁰⁵⁴ Baki ÖZ, *Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s. 141.

Teftişe tabi tutulan tekkeler arasında Rumeli bölgesinde bulunanlarda yer almaktadır. 1559'da Varna'da bulunan Sarı Saltuk zaviyesinde ışık taifesinin bulunduğunu, bu taifeye mensup Mehmed adlı kişinin İslam dinine aykırı sözler sarfettiği için Sarı Saltuk zaviyesinin teftiş edilerek, zaviyede meskûn olanların ışık taifesi olup olmadığının kontrol edilmesi istenilmiştir. Yine Varna'da bulunan Akyazılı tekkesine serhad beyleri tarafından tekkeye hizmet etmeleri için birçok adam gönderilmiştir. Gönderilen kişiler tekkede bulunan dervişlerle birlikte tekkenin etrafına üzüm ekip, hasat zamanında bunları toplayarak şarap elde edip içmektedirler. Hatta tekkeyi ziyarete gelenlere de satmaktadırlar. Bu tarz hareketleri şikâyete konu olmuş ve ehl-i sünnete aykırı davrandıkları ve günah işledikleri için tekkede ikamet eden bu kişilerin yakalanarak, İstanbul'a getirilmesi istenilmiştir. Ahyolu kazasında ışık taifesinin üyeleri bir adım daha ileri giderek, Hatunili nahiyesinde bulunan Tur adlı ışık kendisini peygamber olarak ilan etmiştir. Tur, ehl-i sünnetin yerine getirdiği itikadi uygulamaları eleştirerek, onların boş yere oruç tuttıklarını, Allah'ın farz olarak belirttiği dini emirleri içeren kitapları okumanın boş olduğunu, bu kitapların kepek ve samandan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Müslüman mezarlarına yezid mezarlığı demiştir. Tur'un müritlerinden Resul ve İsa bir yolla ele geçirilince, "*kâfirdik ama şimdi İslam olduk*" diyerek tövbe etmişlerdir. Fakat Ahyolu'daki rıfz ve mülhid hareketi son bulmamıştır. Gönderilen hükümde bu yola meyletmiş kişilerin hapsedilerek suret-i sicillerinin İstanbul'a gönderilmesi istenilmiştir¹⁰⁵⁵.

Heteredoks öncü kişiler, karizmatik liderliği ve halkı cezbetme özellikleri vasıtasıyla birçok halk kitlesini etkileyebiliyordu. 1594 senesinde, Tuzla'da İne Baba adıyla bilinen kişi, halkı çeşitli yöntemlerle etkileyip kendisine bağlamayı başarmıştır. İne Baba'nın ermişliğine inanan Dobruca¹⁰⁵⁶ halkı, Tuzla'da bulunan İne Baba'nın yanına gidip ondan

¹⁰⁵⁵ BOA A.DVNS.MHM.d. 3 Hüküm 1644; Ahmed Refik, *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, s. 16-21.

¹⁰⁵⁶ Dobruca yöresi Balkanlarda Bektaşilerin yoğun olarak buldukları bölgelerdendir. Dobruca Türkleri arasında Bektaşiler aid tekkeler bulunmaktadır. T. Kowalski'nin 1937 yılı güzünde bu bölgede Bektaşiler üzerinde yaptığı çalışma sonucunda şu malumat ortaya çıkmıştır: "*Deliorman Kızılbaşlarının merkezi sayılan Akkadınlarda birkaç günlük tevekkuf bunlar hakkında hayli mühim şeylerin öğrenilmesine imkân verdi. Mahallinde topladığımız malumata göre Kızılbaşlar ve bunlara yakın olanlar şu köylerde oturmaktadırlar: 1. Tutrakan (Henüz faaliyette olan bir tekke etrafında toplanmış küçük bir Nakşî gurubu). 2. Köseabdi (25 can, Bektaşi). 3. Yeniceköy (80 can). 4. Denizler (25-30 can). 5. Meşemahalle (Son seneler içinde Türkiye'ye göçmüşlerdir). 6. Hacifaklar (göçmüş). 7. Meşimahallesi (60-70 can). 8. Akkadınlar, eski mahalle (65), aşağı mahalle (60). 9. Karalar (300). 10. Tabaklar (?80), 11. Süyütçük (60, biraz evvel 150 can imişler). 12. Baltacı- Yeniköy (350). 13. Golebina (200). 14. Musubey (30-35). 15. Keçideresi (Çelebi kolu son senede göçmüşlerdir). T. Kowalski, bu bölgede Kızılbaşların kutsal sayıp ziyaret yerlerini ise şu şekilde sıralamıştır: Tutrakan'da Softa Baba ve ŝahzeli tekkesi; Tutrakan*

medet dilemeye başlamışlardır. İne Baba, kimine kız, kimine oğlan verdiğini, halkın kaybolan mallarının yerlerini söylediği, bazı kişilere seni taş ederim diyerek korkuttuğu, geceleri göğe yükselip Allah, Hz. Ali ve meleklerle sohbet ettiğini ileri sürerek halkı kendisine bağlamayı başarmıştır. Kendisine bağlanan halk sadece gönül bağlılığıyla yetinmemiş, mal ve mülklerini satarak, haneleriyle birlikte İne Baba'nın yanında toplanmaya başlamışlardır. Dobruca'dan hanelerin taşınmasıyla Dobruca kazası ıssız bir hâle bürünüp, eşkiyaların kendilerine mekân tuttıkları yer haline gelmiştir. Mevcut hal, iskâna devam etmekte olan yöre halkı tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Gerek halkın huzursuzluğu gerekse heterodoks faaliyetlerden dolayı rahatsız olan İstanbul yönetimi, duruma el atıp bunun önüne geçmeye çalışmak için Tuzla kadısına emir yollamıştır. Gönderilen hükümde adı geçen kişinin ivedilikle ele geçirilip İstanbul'a gönderilmesi istenilmiştir¹⁰⁵⁷.

XVII. yüzyılın ilk yıllarında Kademli Baba tekkesinde bulunan şahıslar ve tekkenin şeyhi ehlî sünnet itikadına bağlı olmadıkları için tekkeden kovulmuşlardı. Fakat tekkenin eski şeyhinin ekonomik durumunun bozuk olmasından dolayı tekkeye ait olan hayvanlardan 4 öküz ve 2 ineğin bu şeyhe verilmesi payitaht tarafından kararlaştırılmış ve 1609 senesinde kararın uygulanması için Zağra kadısına emir gönderilmiştir¹⁰⁵⁸. 1613 yılında tekkede mezhepsiz kişilerin sakin olmasına karşın tekke şeyhi Mehmed Buhari tarafından bu kişiler tekkeden kovulmuşlardır. Fakat kovulan şahıslardan Kurd ve

kazasında: Denizlerli Ali Baba tekkesi (Otman Baba Kolu); Balçık'ın batısında Teke köyünde: Ak Yazılı Tekkesi; buna Batova tekkesi de denir; Kanaat Baba tekkesi Pazarcığin kuzeydoğusundaki Musubey Köyünde.” Müstecib H. **Fazıl**, *Dobruca ve Türkler*, Emel Basımevi, Köstence 1940, s. 202-203; Ayrıca Dobruca yöresindeki Bektaşiler için bakınız Selen Özyurt Ulutaş, XIV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Alevi- Bektaşi Toplulukların Oluşumu ve Merkezi Yönetim İle İlişkileri (Sivas- Dobruca Örneğinde Karşılaştırılmalı İncelenmesi, (Basılmamış Doktora Tezi), 2014.

¹⁰⁵⁷ “*Sen ki Tuzla kâdîsî Mevlânâ Mehmed zîde fazlühü'sun, Dergâh-ı mu'allâma mektûb gönderüp, kazâ-i mezbûra tâbi' Uzunca Kolu nâm karyeden İne Baba dimekle ma'rûf kimesne bir nice kâdîlik halkına baba geçinüp, kimine oğul ve kimine kız virüp ve kimine, sığurun falan yereddür ve yavı kılduğın bulamazsın deyüp ve ba'zuların dahi kakıyup, seni taş ederim deyüp ve Dobruca halkı gelüp gitdükde öninde secde idüp hâşâ, bu gece Tengri ve Hazret-i Ali ile söyleşdüm ve hem tenüm yatur, ben çıkup yedi kat yeri ve göği seyerân ve melekler ile müsâhebet iderüm deyü Dobruca tâ'ifesine nice bunun gibi vilâyetler satup, Dobruca halkını ayağına akıdıp ve ötede nice eşkiyâ cem' olmağla vilâyet-i Dobruca'ya ihtilâl virüp, şöyle ki def' olunmaya, celâli olması mukarrerdür deyü bildürdüğın ecluden buyurdum ki: 26 Vusûl buldukda, mezbûri ele getirüp ahvâli arz olunduğı gibi ise mukayyed ü mahbûs yarar âdemlere koşup Südde-i sa'âdetüme gönderüp, ihmâl ü müsâheleden ve yollarda gaflet ile gaybet itmasından ziyâde hazer eylesesin.*” BOA A.DVNS.MHM.d.72 Hüküm No: 32.

¹⁰⁵⁸ “*Zağra kadısına hüküm ki taht-ı kazamızda vâki' Kademlî Baba tekyesinde olan itikad-ı ehl-i sünnet ve cemaatinden olmayub fırka-i dâlle oldukları ecülden kendüleri ve şeyhleri dahi ref olunmuş idi lakin eski şeyh nâmında olan nâm kimesne fakir'ül hal olmağla tekye-i mezbûrede olan öküzlerden dört öküz ve iki inek virilmek babında velayeti halka iltimas eyledikleri ilâm olunmağın mezkûr eski şeyhe dört öküz ve iki inek virilmek emrim olmuşdur buyurdum ki vusul bulduk da zıkr olan Kademlî Baba tekyesinde olan öküzlerden dört öküz ve iki inek virüb tasarruf itdiresin amma bu bahane ile sair mevcud olan öküzler ve davarları garet olmakdan ihraz iyleyesiz.*” BOA A.DVNS.MHM.d.78, Hüküm No: 1140.

Hasan adlı kişiler yanlarına aldıkları 3 eşkıya ile tekkeye baskın düzenleyip tekkenin mallarını ve yiyeceklerini gasbetmişlerdir. Gece gündüz eşkıyalar tarafından yapılan baskının ardı arkası kesilmeyince, merkezden bu durumun ortadan kaldırılması için emir gönderilmiştir. Buna göre eşkıyaların yakalanarak gerekli yargılamanın neticesinde suçları sabit görüldüğü takdirde kadı efendi tarafından hapse atılmaları istenilmiştir¹⁰⁵⁹.

Tekkelere atfedilen mülhidlik suçlaması sonucu, bazen tekkelerin ortadan kalkmasıyla sonuçlanabiliyordu. Edirne'deki Hıdırlık tekkesinde fiske u fücür iddiasından yani dine aykırı olarak hareket edilmesinden dolayı 1641 senesinde Sultan İbrahim'in veziri Kara Mustafa Paşa tarafından yıktırılır. Yıkımı gerçekleştiren Kapıcıbaşı ve Edirne Bostancıbaşı Kırkayak Sinan Paşa, tekkeden çıkan yüzlerce araba kurşunu arabalara yükleterek İstanbul'a gönderir. Tekkeden çıkan 4000 adet bakır tencere ve kaplara ise Bostancıbaşı el koyar. Tekkeleri yıkılıp ortada kalan dervişler ise Mustafa Paşa için "Fena Gülbangi" çekerek, dört bir tarafa dağılıp yeni yurt edinmeye çalışırlar. Fena gülbangından 7 gün sonra ise Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'yı katlettirir. Edirne ayanları boş durmayıp tekkenin enkazını almak için talepte bulunsalarda ömürleri buna yetmemiştir. Uzun bir müddet enkaz halinde kalan Hıdırlık tekkesi, IV. Mehmed tarafından tamamen ortadan kaldırılıp yerine cami ve saray inşa ettirilir¹⁰⁶⁰.

Tekkelerin teftiş edilme durumu XVII. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiştir. 3 Ekim 1667 tarihinde Vaiz Vani Efendi verdiği vaazında Havza yakınlarında bulunan Kanber Baba dergâhına gelen halkın bozuk inanca sahip olduğunu ve şirke düştüklerini belirtmiştir. Fetva makamına göre halkın bu türlü yanlış yola sapmasının temel sebebi Kanber Baba dergâhıdır. Fetva doğrultusunda hareket eden Kaimakam Paşa, Kanber Baba ziyaretgâhının tahrip olunması yönünde padişaha bir telhis sunar. Bunun üzerine

¹⁰⁵⁹ "Zağra-i cedid ve Edirne kadısına hüküm ki Zağra-i cedid kazasında vâki' Kademlü Baba tekyesinde mukaddema bi mezheb-i eşkıyalar sâkin olub izaleleri lazım olmağla sülehadan Şeyh Mehmed Buhari ... olunub varub tasarruf idüb bi mezheb olan eşkıyaları men' itmekle zikrolunan eşkıyalardan Kurd ve Hasan nâm şaki hevalarına tabi üç nefer eşkıya ile ... olub türbenin cümle esbab ve erzakın garet idüb ve daima mezbûr tekyenin vakıf kapusu ... kapalı tutub harab ... idüb leylü nehar mezbûr şeyh ehliyet üzere olub fesaddan hali olmadıkları ilâm olunmağın zikrolunan tekye-i mezbûr Şeyh Mehmed'e zabt itdürülüb şer ile ahvallerin görülmesin emr idüb buyurdum ki vusul bulduk da bu babda mukayed olub dahi mezbûrları ihzar idüb dahi ahvalleri tamam-ı hak ve adl üzere tayin ve tefahhus idüb göresin vech ü meşruh üzere mezbûr tekyenin esbabın garet idüb fesad itdikleri vâki' ise şer ile mucubince olan hakları alıverilüb mezbûr eşkıyalar muhtaç-ı arz olanlardan ise muhkem habes idüb üzerlerine sübut olan mevadin suret-i sicilleri ile yazub arz ıleyesin değil ise şer ile haklarından lazım gelani icra idüb mezkûrun tekyesine aherden kimesneyi dahl ve taarruz itdirmeyesin." BOA A.DVNS.MHM.d.80, Hüküm No: 486.

¹⁰⁶⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 3. Kitap, s. 251-252.

her türlü düşmanlık, fenalık ve kötülüğe karşı İslamiyetin koruyucusu vasfında olan padişah, Kanber Baba dergâhının bulunduğu mahaldeki zabıtlere emir gönderir. Hükme göre halk, ekseriyetle cahil olup bozuk itikad ile ziyaretgâha gittiğinde şirke düşmektedir. Bundan dolayı herkesin o dergâha gitmesi yasaklanmıştır. En güzel ziyaretin ise Allahın evinde olacağı belirtilmiştir¹⁰⁶¹. 30 Temmuz 1669 tarihli vesikada Yenice-i Zağra kadısının ifadesine göre Kademli Baba zaviyesinde Şeyh olan Abdullah cahil bir kişi olup, görevini icra edecek ehliyete sahip değildir. Tekkede yaşayan dervişler ise kendi hallerinde olmayıp, def ve tanbur gibi çalgı aletleri çalıp, şarap içmekte ve dine aykırı çeşitli suçlar işlemektedirler. Dervişlerin bu hallerinin aşikâr olmasının yanı sıra, tekke haydut ve harami yatağı haline dönüşmüş ve bu taife, birçok kişinin ırzına ve malına zarar vermiştir. Durum özetlendikten sonra çözüm yöntemine değinilerek, tekkede toplanan kalabalık gürhün tekkeden ihraç edilip, buraya ulemadan bir kişinin görevlendirilmesi önerilmiştir. Ehli ilim sahibi olan Şerîf Efendi, bu göreve her yönüyle layık olduğu için aday gösterilerek, Şerîf Efendi'nin tekkede İslami kuralları ve vecizeleri öğretmek üzere görevlendirildiği ifade edilmiştir¹⁰⁶².

Osmanlı Devleti, her ne kadar Bektaşiliğe karşı ılımlı bir tavır almış gibi görünsede aslında tekkeleri ve tarikatı takip ediyordu. Bir adım daha ileri giderek Bektaşiliğin yol ve erkânını kabul etmiyorlardı. Ve bunu en sonunda 1826'da gün yüzüne çıkarmıştı. Yeniçeri Ocağının kapatılmasının ardından, sıra Bektaşi tekkelerine gelmişti fakat Bektaşi tekkelerinin kapatılmasındaki en büyük sebep, Yeniçerilerle haşırneşir olmaları değil, sünni İslam anlayışına uymamasındandı. Yani Bektaşilerin, Sünni İslam'a aykırı olarak oruç yemek, şarap içmek, namazı terk etmek, sahabe-i kirama küfretmek gibi eylemlerde bulunmalarıydı¹⁰⁶³. Bundan rahatsızlık duyan gurupların başında ise sünni ulemalar gelmekteydi¹⁰⁶⁴. Görüldüğü gibi Bektaşiler'e atfedilen etiketler, alenen mühlidlik ve zındıklık suçlaması idi.

¹⁰⁶¹ Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâmesi, s. 267-268; Kanber Baba tekkesi 1893 senesinde aktif olup, Bektaşilere bağlı bir dergâh olarak faaliyetini sürdürmüştür. Bkz. *BOA Y.PRK.UM Dosya No: 28 Gömlek No: 38*.

¹⁰⁶² *BOA İE. EV. Dosya No: 13 Gömlek No: 1546*.

¹⁰⁶³ *BOA HAT, Dosya No: 290 Gömlek No: 17351*; Serdar **Ösen**, *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik; 19. Yüzyıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s.98.

¹⁰⁶⁴ Ösen, *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik; 19. Yüzyıl*, s. 98.

3.2.2. Bektaşî Tekkesiyle Özdeşleşen Devlet Adamı: “Recep Paşa”

XVIII. yüzyılın sonlarında Üsküp mütesellimi olan Recep Paşa, Kalkandelen’de bulunan Harabati Dergâhına gönül vermiş bir Bektaşî idi. Recep Paşa, sıradan bir devlet adamı olmayıp, ailesi Kalkandelen ve çevresinde nüfuz sahibi kişilerden oluşuyordu¹⁰⁶⁵. Öyleki Recep Paşazade Ahmed Bey, 1759 yılından beri Kalkandelen’de kadı tarafından toplanması lazım gelen avarız, imdâd-ı hazâriye ve çeşitli vergilere müdahalede bulunarak, yanına aldığı 30 nefer Arnavud ile halktan daha fazla veri toplamaya kalkışmıştır. Ahmed Bey, aynı zamanda ayanlık iddiasında da bulunmuştur. Bölgedeki gücünü kullanan Ahmed Bey, Nisan 1764 tarihine kadar vergileri kendi hesabına toplamayı başarmıştır. Fakat Kalkandelen Naibi Derviş Hasan’ın durumu Divan’a şikâyet etmesi üzerine, Ahmed Bey pasifize edilmiştir¹⁰⁶⁶.

İdareciliği esnasında Harabati dergâhıyla iyi ilişkiler sürdüren Recep Paşa, tekkeye birçok mal ve gayr-i menkul bağışlamıştır. Beylerbeyi Hasan Paşa-zâde Recep Paşa, bağışladığı bu mallar için bir vakfiye kurarak Sersem Ali Baba tekkesine aktarmıştır. Recep Paşa’nın vakfiyeye tahsis ettiği malları şu şekildedir. 5 Kuran-ı Kerim, Tıp, Arapça dilbilgisi ve gramer konusunda 97 ciltlik kitap; 1205 koyun, 103 öküz, 31 camız, 41 inek, 41 manda ineği, 21 hergele¹⁰⁶⁷, 5 at ve 151 keçi olmak üzere 1598 baş hayvan; küçüklü büyüklü 23 kazan, 41 kapaklı tencere, 101 adet karavana¹⁰⁶⁸, 201 adet kapaklı sahan, 31 adet kapaklı tas, 11 adet iskemle, 41 adet sini, 55 adet bakraç ve sitil, 45 adet teber, 47 pirinç çerağı; Kalkandelen kazasının Pervanice köyünde bulunan ve içerisinde 3 ambar, ahır, yurt ve harman yeri, su kuyusu ve tatlı su olan, bahçıvan odaları, elma, armut ve kestane gibi meyve ağaçlarının olduğu 3 adet bahçeyi ihtiva eden Ali Ağa Çiftliği, aynı köyde bulunan içerisindeki tüm müstemilatlarıyla birlikte İbrahim Ağa, Çerkez-zâde, Karagöz ve Mahmud Ağa çiftlikleri ve Pervanice köyünde bu çiftlikler içinde bulunan 4 adet değirmen ve 5 kıta bahçe, Kalkandelen kazası Küçük Serlarice köyünde içerisinde 3 ahır, 3 ambar, yurt ve harman yerleri, meyve ağaçları,

¹⁰⁶⁵ Recep Paşa, Kalkandelen kazasında 500 askere sahip olup, 500 kişilik de kapı halkı bulunmaktaydı. Recep Paşa’nın bu muazzam gücünden faydalanmak isteyen devlet, onun sefere katılma konusundaki gönülsüzlüğünü ortadan kaldırmak için gizli kalmak şartıyla 20.000 kuruşluk bahşîş vermek istese de bunu diğer paşalar öğrendiğinde kötü bir örnek olacağı ve diğer paşalar tarafından da talep edileceği tahmin edildiğinden Recep Paşa’ya yapılacak ödmeden vaz geçilmiştir. Bkz. *BOA HAT Dosya No: 198 Gömlek No: 9983*.

¹⁰⁶⁶ *A.DVNS.AHKR.d 19 Hüküm No:610*.

¹⁰⁶⁷ Binek ve taşıta alışmamış huysuz hayvan.

¹⁰⁶⁸ Bakırdan yapılmış yayvan yemek kabı.

tatlı su kuyuları ile bahçivan odalarının bulunduğu 6 adet mülk bahçe ve bir kıta çiftlik; adı geçen geçen köyde tüm müstemilatıyla birlikte Müezzin Çiftliği ve yine Küçük Serlarice köyünde 4 adet ev, 5 adet dükkân ve 5 kıta bahçe; Kalkandelen kazası Büyük Serlarice köyünde bir adet çiftlik; Kalkandelen kazası Selce-i Kebir köyünde bir kıta çiftlik ve çiftliğin içerisinde bulunan 5 adet üzüm bağ ve bahçe; yine aynı köyde 7 kıta bahçe, kestanelik ve kuru; Kalkandelen kazası Yepiyane köyünde sınırları belirli olan kuru; Kalkandelen kazası Pezoştina Köyünde vaki 7 kıta mülk bahçe, kestanelik, bahçivan odaları, tatlı su kuyusu, elma, armut gibi meyve ağaçlarının bulunduğu bahçe, Kalkandelen kazası Koparınca köyünde vaki 5 kıta bahçe, 5 adet ev ve 3 adet dükkân; kaza-i mezburede ve Viratinice? karyesinde 5 adet üzüm bağ; adı geçen kazanın Leşko Köyünde 3 adet bahçe; Koruşuyca Köyünde 3 adet bahçe; ve yine Sersem Ali Baba zaviyesinin bitişiğinde olan 5 kıta üzüm bağ, 7 kıta bahçe, 5 adet ev ve 5 adet dükkan; bu çiftliklerde ve yukarıda zikr edilen yerler de 75 adet tarım aleti vakf etmiştir¹⁰⁶⁹.

Recep Paşa, tekkenin iyileştirici ve şifa etkisinin de olduğu düşüncesini benimsemiştir. Öyle ki verem hastalığına yakalanan kızı Fatma Hanım için tekkede bir selamlık inşa ettirmiştir.¹⁰⁷⁰ Yüksek bir yapı olan selamlık sayesinde kızının hem temiz hava alacağını, hem de tekkenin manevi himmetine nail olacağını düşünmüştür. Fakat Fatma Hanım, hastalığa yenik düşerek 1779 senesinde¹⁰⁷¹ hayata gözlerini kapamıştır. Fatma Hanım'ın mezarı bugün Harabati Baba tekkesi içerisinde olup, tekkede görev yapmış olan Babaların mezarlarının yanındadır. Recep Paşa, tekkeyle o kadar özleşmiştir ki ölümünden sonra kendisi tekkenin bahçesinde bulunan Sersem Ali Baba türbesinin yanına defn etmişlerdir. Recep Paşa'nın mezarı barok usulü ile işlenmiş gösterişli bir yapı olarak yapılmıştır.¹⁰⁷² Tekke fertleri de ona karşı hürmet ve saygısını günümüze kadar sürdürme gelmişlerdir. Günümüzde Harabati Baba tekkesi dervişlerinden Abdülmuttalip, her gece Recep Paşa'nın ruhu için چراغ uyandırmaktadır.

Recep Paşa haricinde, devlet kademesinde görev yapmış farklı simalarda, Bektaşî tekkelerinin gelecekte müreffeh bir yaşam sürmeleri için katkıda bulunmuşlardır. Şehit olarak hayata gözlerini kapayan Sadrazam Osman Paşa, hâli hayattayken harab bir hâle

¹⁰⁶⁹ DARM Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfnâme No: 7.

¹⁰⁷⁰ Bkz. Fotoğraf 4.

¹⁰⁷¹ Fatma Hanım'ın kabir şahidesinde "Bakara" Sûresi'nin tamamı yazılı ve ölüm tarihi H. 1194 (1779) olarak tespitlidir. Bkz. Refik Engin, *Balkanlar'daki Yatır, Türbe, Tekke ve Zaviyelerimiz*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2014, s.157.

¹⁰⁷² Bkz. Fotoğraf 5.

bürünen Filibe'deki Kabaklı Baba Bektaşî zaviyesine şehir merkezindeki Bahşaiş Ağa mahallesini ve tekke için kullanılmak üzere bir adet evi 1730 senesinde vakfetmiştir¹⁰⁷³.

3.2.3. Bazı Ayanların Bektaşî Tekkeleri İle İlişkileri

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti içerisinde önemli rol oynayan ve ayan olarak adlandırılan kişiler güç kazanmaya başlamıştır. Ayan, herhangi bir vilayet ve kazada o mahallin idaresiyle alakadar olarak halk ile devlet arasındaki ilişkiyi sağlayarak, her iki tarafa ait işleri idare eden ve halk tarafından seçilen bir vazife sahibidir. Ayanlar, buldukları mahallerin nüfuzlu aileleri arasından seçilirlerdi. Ayan seçimine devlet karışmamakla birlikte seçilen kişinin devlet tarafından iyi bir şekilde tanınmış olması gerekiyordu. Fakat 1768 Rus seferinden itibaren ayanlar, yüklü miktar para karşılığında valilerin buyruklarıyla tayin edilmeye başlamışlardır. Bundan sonra ayanlar, halkı himaye etmeye değil verdikleri parayı fazlasıyla çıkarabilmek için halkı ezmeye başlamışlardır. Bu ayanlar bütün mahalli idareyi ellerine alarak hazine mukataalarını kendilerine iltizam etmişlerdir. Ayrıca diğer hazine vergilerini, valilerin hazeriye ve seferiye maaşlarını kendileri tahsil ederek, valilere bunun bir kısmını göndermek suretiyle de menfaat elde ediyorlardı. Bu dönemde Rumeli'de ön plana çıkan ayanlar ise şunlardır; Dimetoka ve havalisinde Tokatçıklı Süleyman, Ruscuk'ta Tirsiniklioğlu İsmail, Vidin ve çevresinde Pazvandoğlu, Deliorman çevresinde Yılıkoğlu Süleyman ve Ferecik ve çevresinde ise Ali Molla idi¹⁰⁷⁴.

Özellikle bu kişilerden Pazvandoğlu ve Ali Molla konumuz açısından dikkate değerdir. İlk olarak Ali Molla ele alınacak olunursa, onun Bektaşîliğe mensup bir kökenden geldiği bilinmektedir¹⁰⁷⁵. Ali Molla'nın ve ailesinin Ferecik-Deliorman çevresinde yaşadığı gözönünde bulundurulursa, bu bölgedeki hâkim gurubu Bektaşîlerin oluşturduğu ortaya çıkmakta ve Ali Molla'nın Bektaşîliğe daha yakın olduğu varsayımı daha da kuvvetlenmektedir¹⁰⁷⁶. Kaynaklardaki Ali Molla'nın Sirozi İsmail Bey'in adamıyla yaptığı bir konuşma da "... *Devlet-i Aliyyeye hidmette kusur eder isem Nesimi*

¹⁰⁷³ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 65.

¹⁰⁷⁴ İ. H. **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C.4 1. Bölüm, Ankara 1978, s. 436-437; İ. H. **Uzunçarşılı**, *Meşhûr Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yulkiyoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Maarif Matbaası, İstanbul 1946, s. 2-5.

¹⁰⁷⁵ Alper Başer, "Gümülceine Ayamı Tokatçıklı Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri", Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyon 2006 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 52.

¹⁰⁷⁶ Deliorman'daki heterodoks zümreler için bkz. İrene **Melikoff**, *Uyur İdik Uyardılar*, (Çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, İstanbul 2011, s. 129-141.

gibi derimi yüzünler” tarzındaki ifadesi Molla Ali hakkındaki düşüncemizi tam olarak netleştirmektedir¹⁰⁷⁷. Çünkü insanların yemin ediş şekilleri mensup oldukları inancı yansıtmakta ve ona özgü olan şablonu ortaya koymaktadır. 1795 yılına kadar dağlarda eşkıyalık faaliyeti yürüten Ali Molla, devletten haramileriyle birlikte Ferecik’e iskân etme talebinde bulunur ve merkezi hükümet bu isteği kabul eder. Ferecik’e iskânının ertesini yılı yani 1796 senesinde Ali Molla, Ferecik Ayanı seçilir. XVIII. yüzyılın sonuna kadar çeşitli görevlerle devlete hizmet eden Ali Molla, Tokatçıklı Süleyman Ağa’nın kendisine karşı saldırıda bulunup, ayanlığını alma girişiminin ardından 1801 yılında isyan ederek eşkıyalık faaliyetlerini yürütmeye yeniden başlar¹⁰⁷⁸. Ali Molla’nın, isyana son vererek tekrar iskân etmesi için ayanlar arasında yapılan müzakereler ise Hasköy’deki Osman Baba tekkesinde gerçekleşmiştir¹⁰⁷⁹. Görüşmelerin neden Osman Baba tekkesi gibi uzun bir geçmişe dayanan yerde yapıldığı sorusu sorulduğunda, verilecek cevapta Bektaşî tekkelerinin yeri geldiğinde farklı işlevleride üstlendiğini gösterecektir. Çünkü bölge halkının manevi açıdan yoğun bir saygı duyduğu tekke de, görüşmelerin yapıldığı esnada, tarafların birbirlerine kesinlikle ters bir hareket yapamayacağı bilinmektedir. Ayrıca Bektaşî Babalarının küskünleri barıştıracı ve arabuluculuk rolünü üstlenmesi de mekân olarak tekkenin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ali Molla’nın vaziyetine geri dönülecek olunursa görüşmeler bir ara olumlu neticelenmiş ve Ali Molla yeniden iskân etmiştir. Fakat bu durum fazla uzun sürmemiş ve 1808 yılında Sirozî İsmail Bey tarafından öldürülmüştür¹⁰⁸⁰.

Ön plana çıkan ikinci bir isim ise Pazvandoğlu Osman’dır. Kendisi, başkalarının evinde odun kıran, su taşıyan bir gündelikçinin oğlu olduğundan dolayı kendisine “oduncunun oğlu” manasına gelen Pasvanoğlu (Pazvandoğlu) denmektedir¹⁰⁸¹. Fakat Türk menşeilili kaynaklarda babasının tımar tasarruf ettiği yazılmaktadır. Pazvandoğlu’nun tımar sahibi olan babası Ömer Ağa’nın hızla zenginleşip, ayanlar arasına katılmasıyla birlikte nüfuzu artmış fakat başına buyruk hareketlerinden dolayı yakalanarak öldürülmüştür. Babasının yaşadığı badireden kurtulan Pazvandoğlu Osman, etrafında topladığı kişilerle çetesini oluşturarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaya

¹⁰⁷⁷ BOA HAT Dosya No: 67 Gömlek No: 2892/C.

¹⁰⁷⁸ Alper Başer, *Gümülcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla’nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri*, s. 56.

¹⁰⁷⁹ BOA HAT Dosya No: 65 Gömlek No: 2837/E.

¹⁰⁸⁰ Alper Başer, *Gümülcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla’nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri*, s. 68.

¹⁰⁸¹ Edward Raczynski, *1814’de İstanbul ve Çanakkale’ye Seyahat*, s. 185.

başladı. Bir müddet sonra kendisi ve adamları affedilerek babasının yurdu kendisine temlik edilsede o bunla yetinmedi ve kısa zamanda Sofya ile Vidin arasındaki tüm alana hâkim oldu ve 1795 yılında isyan etti. Osmanlı Devleti'nin Nizam-ı Cedid'ten ötürü yeni vergiler ihdas etmesinden rahatsız olan halkın da desteğini alarak geniş bir saha üzerinde egemenlik tesis etti¹⁰⁸². Merkezden Pazvandoğlu'nun olumsuz hareketlerine karşı önlem alınması için çeşitli emirler gönderilmiştir¹⁰⁸³. Özellikle bir belgede Pazvandoğlu'nun şaki olmasının yanısıra Bektaşî olduğu da dile getirilmiştir¹⁰⁸⁴. Bilakis Bektaşî olduğunun vurgulanması, artık devletin yavaş yavaş Bektaşîlere karşı izledikleri politikanın değiştiğinin de göstergesidir. Pazvandoğlu, 1801'de merkezi hükümet tarafından affedilmesinin ardından kendisine vezirlik payesi de verilmiştir. Bu tarihten ölümünün gerçekleştiği 1807'ye kadar ki dönemde Pazvandoğlu devlete hizmet etmiştir¹⁰⁸⁵.

Gerek Ali Molla gerekse Pazvandoğlu uzun yıllar devleti çıkardıkları asayişsizlikler yüzünden devleti uzun süre meşgul etmiştir. Özellikle Pazvandoğlu'nun başkaldırışı devlet içerisinde büyük hengâme yaratmış ve bir nevi Balkanlarda ele geçirdiği bölgelerde özerk bir yapı sürdürmüştür. Merkezi otoritesinin kayboluşu bu tip ayanların türemesine yol açmış ve ayanlar, ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Devlet, mücadele ettiği ayanlara yere geldiğinde taviz vererek asilere mansıplar tevcih ederek sükûneti sağlamaya çalışmış, fırsatını bulduğu anda ise ayanı ortadan kaldırmıştır. Fakat bu tür yerel beyler tarafından bu tür kalkışların ardı arkası kesilmemiştir. Çünkü Devlet, asileri ortadan kaldırmasına rağmen onların peşi sıra zuhur eden boşluğu dolduramamıştır. Bu atmosfer içerisinde Ali Molla, Pazvandoğlu, Tepedelenli gibi nüfus sahibi Bektaşî ayanlar ortaya çıkmış, yer yer devlete hizmet etmekte çıkarlarına aykırı durumda ise isyan etmişlerdir.

¹⁰⁸² Kemal **Beydilli**, "Pazvandoğlu Osman", TDVİA, İstanbul 2007, C. 34, s. 209.

¹⁰⁸³ Ahmed **Refik**, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973- 1255)*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989, s. 66-68.

¹⁰⁸⁴ *BOA HAT Dosya No: 275 Gömlek No: 16147/B.*

¹⁰⁸⁵ Pasbandoğlu, başlattığı isyanın afvedilmesine yönelik birçok bürokratik teşebbüsde bulunmuştur. Bkz. *BOA HAT Dosya No: 54 Gömlek No: 2519; BOA HAT Dosya No: 54 Gömlek No: 2519 B.* Ayrıca Pasbandoğlu affedilmesiyle birlikte Vidin valiliğinin uhdesinde bırakılmasını da talep etmiştir. *BOA HAT Dosya No: 54 Gömlek No: 2519 A; Beydilli, "Pazvandoğlu Osman", TDVİA, s. 209-210.*

3.2.4. Tepedelenli Ali Paşa ve Bektaşiler

Tepedelenli Ali Paşa, Yanya'nın kuzeybatısında yer alan Tepedelen'de muhtemelen 1740 veya 1744'te doğmuştur. Büyük babası Muhtar Bey ve babası Veli Paşa, Tepedelen mütesellimliğini ellerinde tutmuşlardır. Babası Veli Paşa, 1753'te kırk beş yaşında öldüğünde Ali on üç-on dört yaşlarındaydı. Annesi Esmihan Koniçe ise Arnavut beylerinden Zeynel'in kızıdır. Çeşitli kişilerin yanında görev yaptıktan sonra 1785 senesinde Tırhala mutasarrıflığına getirildi ve aynı yılın Nisan ayında buna ilâveten Kurt Ahmed Paşa'nın vefatıyla (1784) boşalan, Tesalya-Epir dağ geçitlerinin güvenliğiyle vazifeli derbentler başbuğluğuna tayin edildi. Ocak 1787'de eşkıyadan arındırma bahanesiyle kuvvet sevkettiği, otuz üç yıl idaresinde kalacak olan Yanya sancağını elde etti¹⁰⁸⁶. 1787 yılından 1820'ye kadar Yanya Valiliği görevini yürüten Ali Paşa, savaşlarda ve isyanların bastırılmasında gösterdiği yararlılıktan ötürü oğullarına da paşalık rütbesini kazandırıp, Yanya etrafındaki yerleri ele geçirerek Yunanistan üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmıştır¹⁰⁸⁷.

Ali Paşa'nın Bektaşi olduğu bugün Balkan Bektaşileri tarafından kabul edilmekte ve hatta kendisinin resimleri ve portleri tekkeler ve meydanlarda yer almaktadır. Kollektif belleğe göre Ali Paşa, Kruya şehrinde tekkesini de kurmuş olan Şemimi Baba'dan nasip olarak tarikata girmiştir. Ali Paşa'nın biyografisinin anlatıldığı eserde ise Paşa'ya ait olduğu belirtilen iki çelik oymasında Bektaşilerin karakteristik tacını takmış olarak göstermektedir¹⁰⁸⁸. Bunun yanında Ali Paşa'nın politik avantaj etmek için Bektaşi olduğunu iddia edenlerde vardır¹⁰⁸⁹.

Tepedelenli Ali Paşa'nın erkinin hâkim olduğu coğrafyalarda Bektaşi tekkelerinin, tabir yerindeyse mantar gibi türedikleri görülmektedir. Bu tekkeler hem bir konaklama yeri hem de önemli stratejik noktalardaki güvenliği sağlayan üss konumundadır. Yanya ile Meçuva arasındaki yol üzerinde bulunan mühim geçidin gözlem altına alınması için kurulduğu düşünülmektedir. Tekkelerin inşa edildiği mahallerin, Ali Paşa ve yeniçeriler tarafından özellikle seçildiği görüşü yaygındır. Yanya ve Arnavutluk coğrafyasındaki tekkelerin Ali Paşa tarafından siyasi maksatlarla kullanıldığı görüşünde kabul

¹⁰⁸⁶ Kemal **Beydilli**, "Tepedelenli Ali Paşa", TDVİA, İstanbul 2011, C. 40, s. 476.

¹⁰⁸⁷ Katherine Elizabeth Fleming, "Ali Pasha of Ioannina: A Study In Cultural Representation", California Üniversitesi, Berkeley 1995 (Doktora Tezi), s. 4.

¹⁰⁸⁸ J. K. Birge, *Bektaşilik Tarihi*, s. 83.

¹⁰⁸⁹ Fleming, *Ali Pasha of Ioannina: A Study In Cultural Representation*, s. 93.

görmektedir. Ali Paşa, Bektaşiliğin yayılmasında evlilik yöntemini de kullanmıştır. Ali Paşa, kızkardeşini Ergiri’de kudretli bir yerli beyle evlendirip, Bektaşiliğin burada kalıcı olarak var olmasını sağlamıştır¹⁰⁹⁰.

Ali Paşa, Tırhala’nın eski bir yerleşkesinde yeni bir Bektaşî tekkesi yaptırmıştır. Ali Paşa, bu Bektaşî tekkesine sadece daha fazla alan kazandırmak için birkaç eski binayı yıkmamıştır. O ayrıca bu yıkım sonrasında hanlar, dükkânlar ve yeni mülkiyetler kazandırmıştır. Şeyhle birlikte bu tekkede yaklaşık 15 derviş bulunmakta ve şeyh İyonyalı bir kadınla evli olup, gösterişli kıyafetler giyinerek bir paşa edasında dolaşmaktadır. Şeyhin dairelerinin yanında dervişler için konforlu bir barınma ve yabancıların kalması için de uygun bir ortam mevcuttur. Pirevi’nde bulunan Şeyh’in göbeğinin üzerinde teslim taşıma örnek alan onun takipçileri ve buradaki Bektaşiler, yeşil renkli 7 köşeli taşı boyunlarında çıplak göğüslerinin üzerine asarak Bektaşiliği bu coğrafyada yaşatmaktadırlar¹⁰⁹¹.

Bektaşilik içerisinde Arnavut kökenli dervişlerin Salih Niyazi Dede Baba’nın Arnavutluğa geçmesiyle birlikte tarikat içerisinde belirginleşmeye başladığı ifade edilse de özellikle XVIII. yüzyılda Rumeli’deki mahalli Beylerin Bektaşilerle yakın ilişki içerisinde olması Arnavut kökenli dervişlerin tarikat bünyesinde ön plana çıkmasına yol açmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa’dan önce Mısır’da valilik yapmış olan Arnavut Tahir Paşa’nın Bektaşilere pek ziyade yakın durduğu ve onlardan etkilendiği ve bunun zamanında Bektaşiler, özellikle Arnavut Bektaşilerin çoğalıp ehemmiyet kazandıkları bilinmektedir¹⁰⁹². XIX. yüzyılda ise Arnavut milliyetçiliğinin yayılmasıyla birlikte Arnavut Bektaşiler bu yönde de faaliyette bulunarak siyasi bir görev hüviyetine bürünmüşlerdir.

3.2.5. Osmanlı Devleti Tarafından Bektaşî Tekkelerine Yapılan Nakdî ve Aynî Yardımlar

Osmanlı Devleti, talep edilmesi doğrultusunda ya da kendi isteği üzerine, sınırları içerisinde bulunan tekkelere maddi alanda yardım da bulunmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Üsküdar kadısı tarafından, Şahkulu Baba tekkesine 8 kile

¹⁰⁹⁰ Hasluck, *Bektaşilik İncelemeleri*, s. 49-59.

¹⁰⁹¹ William Martin Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV, London 1835, s.284; Tepedelinli Ali Paşa’nın Arnavutluk coğrafyasında yaptırdığı Bektaşî tekkeleri hakkındaki arşiv belgeleri için bkz. BOA C. EV. Dosya No: 176 Gömlek No: 8760; BOA C. EV. Dosya No: 383 Gömlek No: 19414; BOA C. EV. Dosya No: 216 Gömlek No: 10764.

¹⁰⁹² F. Köprülü, “Mısır’da Bektaşilik”, *Türkiyat Mecmuası*, VI (1936- 1939) s. 28.

buğday verilmek üzere Selim b. Hamza yükümlülüğe bağlanmıştır¹⁰⁹³. Bu tür destekler sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Rodoscuk'ta bulunan Sersem Baba zaviyesine, Osmanlı Devleti tarafından pirinç yardımı yapılması kararlaştırılmıştır. Filibe Nezareti Mukataası¹⁰⁹⁴ malından alınmak üzere Sersem Baba zaviyesine günlük bir şinik¹⁰⁹⁵ pirinç tahsis edilmiştir. Verilen bu pirinç sayesinde tekkede bulunan derviş, fukara ve misafir olarak tekke de meskûn olan kişilerin iâşesi sağlanacaktı. Fakat 1799 yılında bu tahsisat gerçekleşmediği için tekke sakinleri zor duruma düşmüştür. 1800 yılına girildiğinde tekke sakinleri, bu iki yıla ait olan pirincin tekkeye verilmesini ya da bu pirincin maddi karşılığı olan paranın tekkeye tahsis edilmesini istemiştir. Bektaşî dervişleri bu isteklerini dile getirirken arzuhallerinin altına düştükleri notla padişaha bir takım hediyeler gönderdiklerini not etmişlerdir. Bektaşî dervişleri tarafından padişaha gönderilmek üzere Aşçı oğlu Ahmed'in gemisine yüklenen hediyeler; bir çuval has un, bir kutu mum ve tekke mahsulü olarak bir sepet ayvadır. Dervişler, hediyelerin padişahın eline ulaştığının da bunları kabul etmesini ve Bektaşî dervişlerinin hayırlı dualarına mazhar olmalarını temenni etmişlerdir. Bu temenniler dervişlerin selamı olan "hu hu hu" sözcükleriyle son bulmuştur¹⁰⁹⁶.

Yenilenen beratlar sayesinde bir başka pirinç yardımının Edirne Sazlıdere'deki Şeyh Murteza zaviyesine yapıldığı görülmektedir. Zaviyedeki dervişlerin yiyecek sıkıntısı çektiklerinden dolayı zaviye fukaralarına pirinç tahsis edilmiştir. Aslında bu tekkeye pirinç tahsisi konusundaki ilk imtiyaz 18 Mayıs 1631 tarihinde verilmişti. Bu imtiyaza Filibe mukataasının çeltik mahsulünden her ay 5 kile pirinç verilmesi karar

¹⁰⁹³ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971 / M. 1562-1563)*, Sayfa 120, Hüküm 123.

¹⁰⁹⁴ Mukataa; iltizâm, kesim, maktu ve maktua kavramlarını kapsamakta olup icare/bedel, malî birim, yöntem, götürü ve ve sözleşme anlamlarında kullanılmaktadır. Maktu, mukataa hâline getirilmesi mümkün olmayan küçük bir gelir kaynağının kayıt altına alınması ve devlete gelir sağlamanın ilk adımını oluşturmaktaydı. Klasik Osmanlı tarihi eserlerinde mukataa usulü, ilk kez Fatih tarafından İstanbul'un Fethinden (1453) sonra konutlarda uygulanmaya başlanıp daha sonra vazgeçilen bir yöntem olarak görülmektedir. (s. 4-5,31) Bkz: Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI- XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003.

¹⁰⁹⁵ Kilenin dörtte birine verilen isim olup, tahıl ölçmek için kullanılan silindir şeklinde tahta veya metalden yapılmış kovadır. Kileler arasında bölgesel farklılıklar olduğundan dolayı şinik miktarları da değişik olmalıdır. Pakalın şiniğin mayyat ve hububat için ayrı evzan ve ekyal için ayrı kullanıldığını yazmakla beraber mayyat ile hububat için İstanbul kilesi= 10 şinik, şinik= 10 ölçek; evzan ve ekyal içinse İstanbul kilesi= 4 şinik, 1 şinik= 2 kutu, 1 kutu= 2 zarf değerlerini vermiştir. Bu durumda sıvı ve tahıl için 2 okka, ağırlık birimi olarak ise beş okka olmaktadır. İnalçık ise şiniğin kilenin yarısı olduğunu ve 1/4'ü yerine de kullanıldığını yazmaktadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 651-652.

¹⁰⁹⁶ "İnayetkâr Efendim Hediye-i kalenderanemiz olarak Aşçı oğlu Ahmed reis sefinesine tahmilen bir çuval dakik-i has ve bir kutu mum ve tekye mahsulü olarak bir sepet ayva küstahane irsal olunmuşdur bi-mennihî ve keremihî vusulünde hüsn-ü kabul ile dua-yı hayriyemize mazhar olmaları mütemennadır efendim hü hü hü." BOA C.EV. Dosya No: 289 Gömlek No: 14718.

kılınmıştı. 1645 yılında ise Derviş Ali ve Derviş Hasan, meclis-i şer'e başvurup kendilerine verilmesi öngörülen pirinci talep etmişlerdir. Verilen berat neticesinde talebi karşılamakla mükellef olan Filibe mukataası nazırı Mehmed Ağa, 1644 yılının nevruzundan 1645 yılının nevruzuna kadar ki olan süre için toplam 60 kilelik pirinci Bektaşî dervişlerine teslim etmiştir. Teslimatı gösteren belgenin altında ise şahit olarak 5 kişinin ismi bulunmaktadır¹⁰⁹⁷. Tekkelere günlük ya da aylık olarak tahsis edilen pirinçler, mukataalardan belirtilen zamanlarda peyderpey alınmamış, miktarı sabitlenen pirinç, senelik olarak toptan alınmıştır. Bu doğrultuda, Divane Orman da bulunan Demir Baba tekkesinin Postnişini olan Yusuf Dede, tekkesine ayrılan günlük yarım kile pirinci, 1794 yılında toptan 180 kile olarak teslim almıştır¹⁰⁹⁸. Dönemin ulaşım koşulları ve araçları göz önüne alındığında belirlenen gıdanın günlük olarak tahsis edilmesinin imkânı bulunmamaktadır. Klasik dönemde bir kişinin binek hayvanı ile birlikte ortalama bir günde kat edeceği mesafe 30 kilometredir. Tekkelerin her biri farklı bir yerde bulunmakta ve mukataalarla aralarında mesafeler mevcuttur. Buna istinaden mantıklı bir çözüm yoluna gidilerek yiyecekler, yetkililer tarafından yıllık olarak tahsis edilmişlerdir.

Devletin, tekkelere yaptığı destek pirinçle sınırlı kalmamıştır. Ahyolu memlahası¹⁰⁹⁹ mukataası eminine hitaben yazılan hükümde; Yenipazar ve Şumnu civarında bulunan Kozluca tekkesi olarak adlandırılan Musa Baba hangâhı, Hezergrad

¹⁰⁹⁷ "Cülus-u hümayun sadet-i mekrunum ... olmağla umumen tecdid-i beravat-ı âlişânım olmağın Edirne kazasına tabi Sazlı dere nâm karye de ... merhum Hacı Bektaş Veli kuddise surrehu'l aziz evladından merhum şeyh Murteza zaviyesinde olan fukaranın ta'âmiyeleri olmayub olmağla ve âyende ve revende konup it'âm itmek için Filibe mukataaları çeltük mahsulünden her ayda beş kile pirinç mutasarrıf olanlar ferman-ı hümayun zaviye-i mezbûre fukarası için hakkında mezid-i inayet-i padişahanem zuhura getirüp berât-ı cedid-i rica eylemeğın 1040 Şevval'inin onaltıncı gününde müceddeden bu berât-ı hümayun virdüm ve buyurdum ki ba'de 'l yevm varup zaviye-yi mezbûre fukarası mukataat-ı mezbûre ... çeltük mahsulünden tayin olunup her ayda beş kile pirinci mah mah alub mutasarrıf olalar mezkûrun resm-i berât-ı hatt-ı hümayun saadet mekrunum ile afv olunmuşdur .. ömr-ü devletim iddiasına müdahil? üzere olalar böyle bileler alamet-i şerîfım itimad kılalar tahrir fi el yevm .. rebiül ahir sene hamsin

Sebeb-i tahrir-i huruf budur ki Edirne kazasına tabi Sazlıdere nâm karye de merhum Şeyh Murteza zaviyesi fukarasından Derviş Ali ve Derviş Hasan nâm kimesneler meclis-i şer'e hatirü'l-lazım tevkir de hâlâ Filibe nazırı fahrü'l kuran? Mehmed Ağa muhızrlarından ikrar ve takrir-i kelam idüb yedimizde olan berât-ı âlişân mucibince zikrolunan zaviye fukarasına .. her ayda beşer kile pirinci mukataat-ı mezkûre mahsulünden bin elli dört nevruzundan bin elli beş nevruzuna varınca cem'an altmış kile pirinci müşârün-ileyh Mehmed Ağa yedlerinden bi't-tamam ve 'l-kemal ahz ve kabz iyledik ve yedlerinde .. tasdik ma vaki bi't-taleb ketb ve terkım olundu. tahriren fi 'l-yevm hamse aşer ve şehr-i receb hamse ve hamsin ve elf

Ali Bekir ... , İlyas Beşe, Mehmed Hilmi?, Sair Beşe, Vagirnâm?" BOA D.BMK. FLM Dosya No: 4 Vesika No: 56.

¹⁰⁹⁸ BOA AE. SSLM. III Dosya No: 377 Gömlek No: 21550.

¹⁰⁹⁹ Memlaha, tuz çıkarılan yer, Tuzla anlamındadır.

kazasının Deli Orman nahiyesinde kâin Timur Baba tekkesi ve Şumnu kazasında olan Hafız Baba zaviyesinde bulunan fukara, derviş ve yolculuk eden misafirlere verilecek olan yiyeceklerde sıkıntı çekmemeleri için Ahyolu memlahası mukataası malından günlük 1 şinik tuz verilmesi kararlaştırılmıştır¹¹⁰⁰. Hafız Baba zaviyesine XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren tahsisat, bu kez mısır cinsinden yapılmaya başlanılmıştır. 1808 yılına ait kayıtta Hafız Baba zaviyesine Filibe Mukataasından almak üzere günlük yarım kile darı tahsis edilmiştir. 1817 yılına ait olan teslimatta 1 yıllık tahsisat Abdullah bin Ali, El-hac Salih bin Süleyman ve İbrahim bin Ahmed'in imzalarıyla toptan alınarak zaviyeye intikal ettirilmiştir¹¹⁰¹.

Aynî yardımın yanı sıra tekkelere nakdî yardımda yapılmaktaydı. Gül Baba tekkesi, Osmanlı Devleti'nde bulunan Bektaşî tekkeleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Biri Edirne de birisi de Macaristan'ın Budin şehrinde olmak üzere Gül Baba ismini taşıyan 2 adet Bektaşî tekkesi bulunmaktadır. Elimizde bulunan mevcut arşiv vesikasında Gül Baba ismi zikredilmiş olup, bulunduğu konum ve yer belirtilmemiştir. Konumu belirtilmemesine rağmen bu vesika, yeniçeri- Bektaşî tekkesi arasındaki bağın ortaya çıkarılması konusunda önem arz etmektedir. 1 Temmuz 1694 tarihli bu vesika, Ceyb-i Hümâyün ve bazı kişilere verilen çeşitli ödemeler yer almaktadır. Konumuzu alakadar eden kısımdaki ödeme, Silahdar Ağa marifetiyle Daru's-saade Ağası kapıcılarına ve Gül Baba bekçilerine ve Eğrikuban?'a toplamda 16 adet altın ödenmiştir¹¹⁰².

Padişah, yaptığı nezirleri bütün tarikatlara dağıtarak toplumun her kesimini kucklamaya çalışmıştır. Örneğin XVIII. yüzyılın sonunda tarikat fukaraları ve pirleri için verilen nezirler şu şekildedir. Nakşîbend'in ruhu için 16 altın ve fukarasına 16 altın, Mevlana'nın ruhu için 18 altın, Kadiriyye tarikatı pirinin ruhu için 18 altın ve aynı tarikata ayrıca nezir olarak 18 altın, Halvetiyye tarikatına 12 altın, tarikat-ı Celvetiyye'ye 10 altın, tarikat-ı Rifaiyye piri için 18 altın ve fukarasına dahi 18 altın, Bedeyiyye piri için 18 altın ve fukarasına da 18 altın, Şazeliyye tarikatı piri için 18 altın ve fukarasına kezalik 18 altın, tarikat-ı Bayramiyye piri için 18 altın ve fukarasına 18 altın, Gülşeni tarikatına 18 altın, Uşakkiyye tarikatının pir ve fukarası için 18 altın, Sadiyye tarikatının

¹¹⁰⁰ VGMA Defter No: 263 Sayfa No: 175.

¹¹⁰¹ BOA C.EV. Dosya No: 422 Gömlek No:21361.

¹¹⁰² "Onunda Silahdar ağa kulları marifetiyle Darüssaade ağası kapıcılarına ve Gül Baba bekçilerine ve Eğerkuban? kimesneye mecmû virilan altın adedi on altı." BOA, D. 2352. 294.

piri ve fukarası için 18 altın, Bektaşî tarikatının pir ve fukarası için 18 altın, Melamiyye-i Bayramiyye tarikatının pir ve fukarası için de 18 altın sadaka da bulunmuştur.¹¹⁰³ Görüldüğü üzere padişah, hiçbir tarikatı birbirinden ayırmamış, adaletli bir şekilde her kesime dokunmaya çalışmıştır.

Muharrem ayı, Kızılbaş ve Bektaşî zümresi için mühim bir ay olup bu ayda Kerbela¹¹⁰⁴ da şehit olan Hz. Hüseyin için 12 günlük oruç tutulurdu. Hz. Hüseyin ve Kerbela'da katledilen diğer mazlumlar için yas tutan Kızılbaş ve Bektaşîler, 12 günlük oruçları süresince hiçbir cana kıymaz, eğlenceye katılmaz, kılık kıyafetlerine ve kendi bakımlarına önem vermez ve etyemezler idi. Yas-ı matemlerini sessiz sedasız bir biçimde kendi içlerinde yaşayarak tamamlarlardı. Ve bu orucun sonunda 12 çeşit malzemeyi içeren aşure lokması pişirilerek halka dağıtılırdı. Osmanlı Devleti de Muharrem ayında çekilen yasa karşı hassasiyet içindeydi. Halkın Muharrem'deki ritüelini ve tutumunu bilen devlet, Dimetoka'da Kızıl Deli Tekkesi civarında kurulan panayırı, Muharrem ayında matem yapıldığından dolayı kaldırmıştır¹¹⁰⁵. Osmanlı Devleti, bu hassasiyeti korumasına koruyordu fakat bazı zümrelerin itikadi boyutta farklı tavır sergilemelerine ise asla taviz vermemiştir. Nitekim 23 Ağustos 1559 tarihli hükümde, Edirne'de aşure günlerinde ışık taifesinin nakkare ve kös çalarak sokaklarda dolaşmalarını kesinlikle yasaklamıştır¹¹⁰⁶.

Osmanlı Devleti, her yıl Muharrem ayında İstanbul'da bulunan ve çeşitli tarikatlara mensup olan tekke ve zaviyelere Muharremiye adı altında maddi destekte bulunmuştur. I. Abdülhamid döneminde, içlerinde Karaağaç Bektaşî Ali Baba, Durmuş Dede, Karaca Ahmed, Şehidlik, Yarımca Baba gibi içinde Bektaşî tekkelerinde olduğu toplam 233 hangâh, tekke ve zaviyeye her birine 10 kuruş verilmek üzere toplamda 2330 kuruş dağıtılmıştır¹¹⁰⁷. 1797 yılında devletin İstanbul ve civardaki tekkelere yaptığı

¹¹⁰³ **Ahmed Câvid**, *Hadika-i Vekâyi*, (Haz. Adnan Baycar), TTK, Ankara 1998, s. 223-224.

¹¹⁰⁴ Şeyda Divanı s. 46'da Hz. Şah-ı Velayete Gazel'de bu konu şu beyitle işlenilmiştir;

Bağrıma derd-i Hüseyin-i Kerbela

Urdu zahm-ı zülfekar-ı ya Ali

¹¹⁰⁵ *BOA HAT. Dosya No: 294 Gömlek No:17515.*

¹¹⁰⁶ *3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968 / 1558-1560*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993, Hüküm No: 239, 245.

¹¹⁰⁷ Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", s. 583-590.

Muharremiye yardımı 2380 kuruştur¹¹⁰⁸. Bu miktar, 10 kuruşluk bir artışla 1799 yılında 2390 kuruş olarak dağıtılmıştır¹¹⁰⁹.

İslami kaideler çerçevesinde kutlanan bayramlardan birisi Kurban Bayramı idi. Osmanlı Devleti'nin tekkelere yaptığı yardım dönemlerinden birisini Kurban Bayramı oluşturmaktaydı. Devlet, bu bayramda daha önce isimlerini kaydettiği tekkelere, yeniçerilere, camilere, mescitlere ve çeşitli görevi ifa eden kişilere kurban yardımı yapmaktaydı. Örneğin 16 Şubat 1706 tarihinde Kurban Bayramı münasebetiyle yukarıda zikredilen kurum ve şahıslara toplamda 1665 koyun verilmiştir. Koyunlar defterde kaydedilen herkese eşit bir şekilde dağıtılmamış kuvvetle muhtemel kişi ve kurumun önem derecesi, bünyesinde barındırdığı fert sayısı kurban dağılımını belirleyen ana etken olmuştur¹¹¹⁰. 1708 yılında da toplamda 1665 koyun dağıtılmıştır. Dağıtılan koyunlardan bazılarının sayılarına bakılacak olunursa Yeniçeri ocağına 350¹¹¹¹, Karaca Ahmed Bektaşî tekkesine 3¹¹¹², Karaağaç Bektaşî zaviyesine 4¹¹¹³, Gülşeni Osman Efendi zaviyesine 3¹¹¹⁴, Abdülkadir Geylani hazretlerine 24¹¹¹⁵, Galata Mevlevîhanesine ise 10 koyun tahsis edilmiştir¹¹¹⁶. 4 Mayıs 1733 yılında dağıtılan kurban sayısı 1696'ya yükselmiştir¹¹¹⁷. Aynı şekilde geçmiş yıllarda olduğu gibi kurbanlık koyun dağıtımında hiçbir tarikat ayrımı gözetmeksizin İstanbul ve civarında bulunup isimleri kaydedilen tekke ve zaviyelere verilmeye devam edilmiştir. Osmanlı Devleti böylelikle, İslamî kuralları uygulayarak inancını yaşamaya devam ederken aynı zamanda yaptığı bu yardımlar sayesinde yardımlara mazhar olan zümrenin de gönüllerini kazanıyordu.

¹¹⁰⁸ “*Beher sal gurre-i Muharremde taraf-ı mülukanelerine tarikat-ı aliyye fukarasından isticalat davat-ı hayriye zimmında inayet ve ihsanı kaide-i kadime-i hasenen hazret-i ... olan atıye-yi Behiyye-i Muharremiyenin tevzi’i hulul itmekle âsitâne-i aliyye ve civar-ı saltanat-ı seniyyelerinde olan mecmu-i tekaya ve zevayanın defter müfredatı ber mucceb-i sabık iki bin üç yüz seksen gurişü baliğ olmakdan naşi muvafık rıza-yı mülukaneleri ise ol bab da emr ü ferman veliyül emr efendimiz hazretlerininindir.*” BOA HAT. Dosya No: 1469 Gömlek No:72.

¹¹⁰⁹ BOA HAT. Dosya No: 1501 Gömlek No:97; Muharremiye hediyeleri 19. Yüzyılda da devam etmiş olup 1811 yılında tekkelere dağıtılan meblağ toplamda 2400 kuruştur. İlgili belge için bakınız BOA HAT. Dosya No: 1443 Gömlek No:59308.

¹¹¹⁰ BOA MAD.d. 19100 s. 1-4.

¹¹¹¹ BOA D. BŞM.d. 1120, s. 2.

¹¹¹² BOA D. BŞM.d. 1120, s. 3.

¹¹¹³ BOA D. BŞM.d. 1120, s. 4.

¹¹¹⁴ BOA D. BŞM.d. 1120, s. 4.

¹¹¹⁵ BOA D. BŞM.d. 1120, s. 2.

¹¹¹⁶ BOA D. BŞM.d. 1120, s. 4.

¹¹¹⁷ BOA D. BŞM.KSB.d. 11848, s. 5.

Osmanlı Devleti, nakdî ve aynî yardımlarını ayrıcalıklı olarak sadece Bektaşî tekkelerine yapmamış, sınırları içerisinde farklı tarikatlara mensup olan tekke ve zaviyelere de hiçbir ayırım gözetmeksizin destekte bulunmuştur. Bosna Eyaleti'nin Yenipazar kazasına bağlı Banenska kasabasında inşa edilen tekke için 29 Ocak 1769 tarihinden itibaren Buğiva mukataasından her yıl 1200 akçe tayin edilmiştir. Tekke fukaraları için her yıl parayı almakla görevli olan Yusuf Efendi'nin ölümü üzerine yerine geçecek erkek evladı olmadığından dolayı kardeşi Süleyman'ın geçmesi için Yenipazar Kalesi Kaptanı Mahmud dilekçe vererek ilgili şahsa berat verilmesini talep etmiştir¹¹¹⁸. Edirne'de bulunan Dimetokalızade zaviyesi için günlük bir buçuk kıyye pirinç tahsisi yapılırken¹¹¹⁹, Edirne'nin Yeniçeri meydanında bulunan Hava Hatun zaviyesinin fukaraları için Filibe Mukataası Nezareti'nden almak üzere senelik kırk kile pirinç verilmiştir¹¹²⁰. Eğrikapı haricinde bulunan Uşşakî zaviyesine, Filibe Nezareti'nden Kiler-i âmire için ayrılmış olan ocaklık pirinçten 36 kilesi bir yıllık yardım babında verilmiştir. 1788 yılında pirinci zaviye şeyhi Mehmed Cemalettin teslim almıştır¹¹²¹. Görüldüğü üzere devlet, kiler-i âmire yani saray mutfağı için ayrılan pirincin bir kısmını muhtaç konumda olan zaviyeye intikal ettirmiştir. Bu yönüyle devlet kendi yiyeceğiyle dervişlerin yiyeceklerini ayırt etmemiştir. Yaptığı yardım neticesinde dervişlerin sevgi ve sadakatini kazanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere tekke ve zaviyelere verilen yardımlar aynî olduğu gibi nakdî olarak da yapılabilirdi. Tekke şeyhleri almaları gereken ürünlerin nakdî karşılıklarını piyasa değerine endeksli olarak tahsis ediyorlardı. Buna binaen XVIII. yüzyılın sonlarında Edirne'de bulunup Filibe mukataasından kendilerine verilmek üzere tahsis edilen pirincin maddi karşılığı olan parayı alan şeyhler, 1798 yılında Fransızların Mısır'ı işgal etmesi neticesinde pirinç fiyatlarında 3-4 kuruşluk artışın olduğunu ifade ederek Edirne kadısına başvururlar. Şeyhler, daha önceleri bir pirinç kilesi başına 60 para aldıklarını belirtip, fiyatların yükselmesinden ötürü ortaya çıkan bu farkın kendilerine ödenmesini ya da pirincin aynî olarak kendilerine verilmesi doğrultusunda bu yiyeceği raic fiyattan satarak daha fazla gelir elde edeceklerini vurgulamışlardır. Şeyhlerin taleplerini alan Edirne Kadısı, divana durumu bildiren bir arzuhal sunsa da

¹¹¹⁸ BOA AE. SSLM III Dosya No:253 Gömlek No: 14671.

¹¹¹⁹ BOA C.EV Dosya No:305 Gömlek No: 15524.

¹¹²⁰ BOA C.EV Dosya No:482 Gömlek No: 24379.

¹¹²¹ BOA D.BMK. FLM. Dosya No:142 Vesika No: 6; 1741 yılında Şeyh Sivasî'nin zaviyesine günlük 1 şinik pirinç tahsis edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bakınız BOA D.BMK. FLM. Dosya No:4 Vesika No: 47.

şeyhlerin talepleri kabul görmeyerek yine pirinç kilesi başına 60 para verilmesi 1799 yılında kararlaştırılmıştır¹¹²². Burada iki hususa dikkat etmek gerekmektedir. İlki, başta İstanbul ve diğer şehirler için önemli bir pirinç kaynağı olan Mısır'ın geçici bir süreliğine de olsa elden çıkması neticesinde pirinç akışının kesilmesinden ötürü piyasadaki fiyatlarının yükselmesi ve bunun halka olumsuz bir şekilde yansımalarıdır. Bununla birlikte padişah, pirinç fiyatlarının yükselmesinin önüne geçmek ve piyasada güven ortamını sağlamak için ödenmesi gereken meblağı eski bedelden ödemiştir. İkinci nokta ise tekke şeyhlerinin, toplumdan kopuk bir şekilde sadece uhrevi hayata çekilip, o işlerle meşgul olmadığına ortaya çıkmasıdır. Yani tekke şeyhleri, Osmanlı ekonomisinin ceryan ettiği piyasalardan haberdar, toplumla iç içe, ülke meselelerini yakından takip eden ve gerekirse aldığı pirinci satabilecek ticari zekâyâya sahip olan nitelikli kişilerden oluşmaktadır.

Balkanların haricinde bulunan tekkelere de yardımda bulunulmuştur. Kerkük'te kuvvetli ihtimalle Bektaşî tekkesi olan İmam Zeynelabidin tekkesine, tekkenin yakınında Hz. Ali'nin kerametiyle ortaya çıkan petrol kuyularından, günlük bir desti petrol verilmesi kararlaştırılmıştır. Verilecek olan petrol, tekkenin kandillerinin yakılmasında kullanılacaktır. Fakat dışarıdan yabancı kişilerin müdahalesi ve bölgenin Tımar mutasarrıfı Ömer Ağa'nın muhalefeti sonucunda petrol tahsisatı kesilmiş ve İmam Zeynelabidin evlatları, mağduriyetlerini dile getiren bir dilekçe kaleme alarak bunun giderilmesini talep etmişlerdir¹¹²³.

3.2.6. Eflak Beylerinin Bektaşî Tekkelerine Yaptıkları Yardımlar

Bektaşî tekkelerine, iâşe alanında yapılan desteği Osmanlı Devleti'nin yanı sıra ona özerk olarak bağlı olan Eflak Beyleri'de sağlamaktaydı. Rusçuk kazasının Divane Orman bölgesinde bulunan Timur Baba, Hüseyin Baba ve Süleyman Baba tekkelerinin dervişlerine, eski zamandan bu yana Eflak Beyleri tarafından her yıl 450 kaya tuzu verilmekteydi. Dervişler tarafından teslim alınan tuzun, iskeleden geçişi sırasında iskele¹¹²⁴, gümrük¹¹²⁵ ve bac¹¹²⁶ resimleri talep edilmezdi. Fakat 1714 yılından itibaren

¹¹²² BOA HAT Dosya No:36 Gömlek No: 1829; BOA HAT Dosya No:36 Gömlek No: 1829-A.

¹¹²³ BOA C.EV. Dosya No: 163 Gömlek No:8103.

¹¹²⁴ İskele resmi; limanlarda ayakbaşı parası altında yolculardan ve eşyalarından alınan resimdir. 1908 yılından sonra kaldırılmıştır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 352.

¹¹²⁵ Gümrük kelimesi bir ülkeden diğerine ithalat ve ihracat yapılan yer anlamına geliyorsa da gümrük resmi malî bir terim olarak bir ülkenin liman ve hudut kapılarından giren-çıkan mal ve eşya üzerinden alınan resme denilir. Ancak Osmanlı Devleti'nde, ülkenin bir iskelesinden diğer bir iskelesine deniz yoluyla, yine bir şehir veya kasabasından diğer bir şehir ve kasabasına kara yoluyla naklolunan mallardan

tuzu alan dervişler, iskele eminleri tarafından araba başına 1 kuruş vergi vermeleri hususunda baskıya maruz bırakılıp, rencide edilmişler. Durumdan rahatsız olan tekke dervişleri, bir daha bu tarz hareketlerle karşılaşmamak için padişah tarafından gerekli makamlara iletilmek üzere hüküm talep etmişlerdir¹¹²⁷. Eflak voyvodalarının Bektaşî teklerine yaptıkları yardım, yukarıda isimleri zikredilen tekkelerle sınırlı kalmamıştır. 28 Mart 1797’de Eflak Voyvodasına gönderilen hükümde; alışlagelen adet üzere Niğbolu’da bulunan Ali Koç Baba tekkesine verilmesi ön görülen tuzun Şeyh İbrahim Efendi’ye teslim edilmesi istenilmiştir¹¹²⁸. Görüldüğü üzere Eflak Beyleri de kadim’ül eyyamdan beri Bektaşî tekkelerine, o dönemin önemli bir besin kaynağı ve baharatı olan tuz yardımında bulunmuşlardır. Tuz’un, yiyeceklerin daha uzun ömürlü kalmasındaki muhafaza edici potansiyelinin olması, bu yardımı daha da değerli kılmıştır.

3.2.7. Tersane Fırını Tarafından Bektaşî Tekkelerine Yapılan Yardımlar

Bektaşî tekke ve zaviyelerine yiyecek yardımı yapan diğer bir müessese de Donanma-yı hümâyun’dur. Ömer Dede’nin sunduğu arzuhalde, Üsküdar kazasında deniz kenarında bulunan Seyid Ali Horasani Baliğ Dede zaviyesinin herhangi bir yerde geliri ile derviş ve gelen geçenlere verecek yiyecekleri olmadığından Tersane-i Amire Kalyonlar fırınından pişen ekmeklerden kendilerine de verilmesini talep etmiştir. Ömer Dede, bu talebinde bulunurken emsal de göstermiştir. Karaağaç civarında bulunan Sarı Sofu Hüseyin Baba zaviyesine ve Rumeli hisarında inşa edilmiş olan Ali Baba Bedreddin zaviyesinin fukara ve dervişlerine verilmek üzere günde 5 çift ekmek tayin

dahi muhtelif isimlerle arsılarca gümrük resmi alınmıştır. Bu durumda yabancı ülkelerden içeriye giren, içeriden de dışarıya çıkan malların vergilendirildiği yerlere haricî gümrükler; ülke içerisinde bir yerden başka bir yere giderken vergi alınan mahallere de dâhilî gümrükler denilir. Mehmed Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 277.

¹¹²⁶ Genel olarak vergi ve resim manasındadır. Şehirlere mahsus her türlü alım ve satımdan şehirlere gelen mallarla esirlerden ve saireden alınan akçeye de derler. Mehmed Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.74.

¹¹²⁷ “Devletlü merhametlü sultanım hazretleri sağ olsun Niğbolu sancağında Rusçuk kazasında Divane ormanda vâki ‘ Timur Baba ve Hüseyin Baba ve Süleyman Baba tekyelerinin dervişan-ı daileri olub ... için kadimü’l eyyamdan berü Eflak Beyleri tarafından beher sene verile gelen 450 kaya tuzun mürur ve uburunda iskele eminleri tarafından gümrük ve bac talebiyle rencide olunduklarımız yoğ iken bir iki seneden beri Tuterkân? iskelesi ve etrafda (ki) iskeleleri eminleri araba başına bir guruş taleb edip dervişan fukarasına ol veçhile teaddi ve tecavüzden ... olmamalarıyla mercudur ki mahallinde derkenar mucubince ol veçhile hilaf-ı kadim gümrük ve bac talebiyle iskele-i mezbûrlarda emin-i mezkûrların teaddi ve tecavüzleri men ü def’ olunmak babında kadısına ve mütesellimine ve mürur ve ubur ettiğimiz mahallerin kadılarına hitaben hükm ü şerif rica olunur ferman sultanımıdır. Bende dervişan ... ” BOA C.ML. Dosya No: 171 Gömlek No: 7212.

¹¹²⁸ BOA C.EV. Dosya No: 401 Gömlek No:20343.

edilmiştir. Bu karar Baş muhasebeye derkenar olarak düşülmüştür. Ömer Dede'nin zaviyedârlığını yürüttüğü zaviyeye de ekmeğe yardımcı yapılmıştır¹¹²⁹.

Osmanlı Devleti, değişik tarihlerde farklı tarikatlara mensup olan tekkelere, bünyelerinde bulunan kişilere verilmek üzere ekmeğe yardımında bulunmuştur. 1206 yılındaki kayıttan anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti, Kasımpaşa'daki Mevlevîhane'ye günlük 12 çift, Rumelihisarı ve Karaağaç bahçesindeki Bektaşî tekkelerine günlük 5 çift, Tophane'deki Kadriye tekkesine ise günlük 27 çift nân-ı aziz tayin edilmiştir¹¹³⁰. Yukarıdaki malumattan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, bütün tarikatlara eşit yaklaşmış, muhtaç durumda olan tekkelerin derviş ve misafirlerine, padişahın sadakası olarak iâşe desteğinde bulunmuştur. Aynı zamanda Devlet, kendi ordusu için pişirdiği ekmeğe ten verecek kadar da cömert davranacaktır.

3.3. BEKTAŞİLERİN ORDU VE ASAYİŞE YÖNELİK KATKILARI

3.3.1. Yeniçeri Ocağı İle Bektaşî Tekkeleri Arasındaki İlişki

Bektaşîler XV. yüzyılda, padişahlar tarafından imparatorluğun kurulmasına ortak edildiler ve Yeniçeri ocağına katılarak hem zenginleştiler hem de tekkelerinin sayısını arttırdılar. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı coğrafyasında etkili olan tarikatların başında Bektaşîler gelmekteydi. Bektaşîler, Osmanlı Devleti için sadece fethedilen ülkelerdeki propaganda aracı olmayıp aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda politik bir öneme sahiptiler. Bu tarikat mistik sultanlar üzerinde etkili olup, özellikle Osmanlı'nın askeri unsurlarından olan Yeniçeri birlikleriyle çok sıkı bir ilişki

¹¹²⁹ “Devletlü inayetlü merhametlü efendim hazretleri sağ olsun arzuhal-i duacı kadimleridir ki hâlâ vekil-i hazret-i Hacı Bektaş Veli kuddise sırrehü'l-'azîzin hidmet-i aliyelerinde mukim olub sâkin olduğum Kocaeli sancağında ... nahiyesinde Üsküdar kazasında leb-i deryada e'izze-i kiramdan ... Seyyid Ali Horasani Bali Dede zaviyesinin zaviyedârlığı ba berât-ı ali yedimde olub bir mahalde bir akçe iradî muayenesi ve bir mahalde mürur-u ubur eden fukara-yı dervişanı ekl idecek nan-ı azizleri olmayub bu makule-i mahalde isticalat-ı davat-ı ... zımmında? sadakat-i hazret-i padişahinin tersane-i amirede Kalyonlar fırınında tabh olunan nan-ı azizin ... emsali olan Kara Ağaç hadikası kurbunda Sarı Sofu Hüseyin Baba zaviyesinin fukarasına Rumeli merkad-ı şüheda nezdinde Ali Baba Bedreddin zaviyesinin fukara ve dervişanına kalyonlar fırınından beşer çift nan-ı azizin tayin olunduğumun kaydı baş muhasebeden der kenar-ı menzur-u inayet buyrulduk da Anadolu muhasebesinde zaviye-i mezkûrun kaydı olub baş muhasebeden nan-ı aziz kaydı derkenar-ı malumdan olduk da kudret?i kifaye? kalyonlar fırınından emsaline kıyasen nan tayin ve ihsan ve saire ... eylememek şartıyla ta'âmiye kaydı ile uhdemizde berât-ı ali yedimizde derkânar muccebince suret-i i'tâsı babında emr ü ferman müceddeden ceride-i duacıyana ... lütuף-u ihsan devletlü inayetlü merhametlü sultanım hazretlerindir. Bende Ömer Baba Zaviyedâr.” BOA C.EV Dosya No: 55 Gömlek No: 2732; XVIII. Yüzyılda Sarı Sofu Hüseyin Baba tekkesi şeyhine ekmeğe verilmesi hakkında bir başka kayıt için bkz. BOA C.EV Dosya No: 509 Gömlek No: 25727.

¹¹³⁰ BOA C.EV Dosya No: 55 Gömlek No: 2732; Tersane fırınından pişen ekmeğler sadece tekkelere değil ihtiyacı olan halka da veriliyordu. Örneğin Ayşe Hatun tersane fırınından günde bir çift ekmeğe alma hakkına sahipti. Bkz. BOA EV.HMH.d. 5413, s. 23, 26.

içerisindeydiler. Bektaşî tarikatının genişleme ölçütü Yeniçerilerle olan ilişkileriyle doğru orantılıdır¹¹³¹. Bektaşiler, bir yandan tarikatlarının tasavvufî havasını koruyor, bir yandanda gerek sayıca gerekse zenginlik bakımından gelişıyorlardı. Bektaşilere has, eşitlik anlayışı ve dinler karşısındaki tutumları, tarikatlarının Arnavutluk'ta yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Daha sonraları Bektaşilerin Yeniçerilerin içindeki etkileri daha da artmış, Arnavutluk'a gerçek yeniçeri kasabaları kurulmuştur. Yeniçeriler ve akrabaları adeta hep birlikte Bektaşîliği seçmişlerdir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Rumeli'nde Bektaşiler ve yeniçeriler, Müslüman derebeyliği çarkının önemli dişlilerinden biri haline gelmiştir¹¹³². XVII. yüzyıldan itibaren Bosna- Hersek özelinde büyük şehirlerde Bektaşilerin birçok taraftarı olsada faaliyet sahası Yeniçeri kışlalarının parmaklıklarıyla sınırlı idi¹¹³³. Bosna özeli için belki bu ifade doğru olabilir fakat Rumeli genelinde böyle bir ifadenin doğru olmayacağı muhakkaktır.

Klasik dönemde ocak ile Bektaşî tarikatı bir nevi özdeşleşmiş Yeniçeri Ağası'na Dudman-ı Bektaşîyye¹¹³⁴, Ağa-yi Bektâşiyân¹¹³⁵, umde-i Bektâşiyân¹¹³⁶, Sanâdid-i Bektâşiyân¹¹³⁷ (Bektaşilerin cesurları, yiğitleri, kahramanları); Ocak fertlerine Hacı Bektaş köçekleri¹¹³⁸, Bektâşiyân¹¹³⁹, Yeniçeri Ocağına ise Ocağ-ı amire-i Bektaşîyane¹¹⁴⁰, Hacı Bektaş Velî Ocağı¹¹⁴¹ gibi isimler verilmiştir. Halk da yeniçerilere Bektâşiyân diyordu. Aynı zamanda XVII. yüzyılın ünlü ocak ağalarından Bektaş Ağası,

¹¹³¹ Albert Doja, "A Political History Of Bektashism In Albania", *Totalitarian Movements And Political Religions* Vol. 7 No: 1, March 2006, s. 86.

¹¹³² Max Choublier, "Rumeli Bektaşileri 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, (Çev. Aslı Can), C. 2, S. 13, İstanbul 1969, s. 82.

¹¹³³ Kazım Hacımeçliç, "Bosna- Hersek'te Tasavvuf", s. 525.

¹¹³⁴ Çeşmizâde Mustafa Reşîd, *Çeşmizâde Tarihi*, (Haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993, s. 45; ayrıca Yeniçeriler, Bektaşî yolunu takip ettikleri için de bu isimle anılmışlardır. Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1241, s. 70.

¹¹³⁵ Derviş Efendi Zâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları Harik Risalesi 1196*, (Haz. Hüsamettin Aksu), İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 36.

¹¹³⁶ Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l- Ebrâr Zeyli*, (Haz. Nevzat Kaya), TTK, Ankara 2003, s. 10.

¹¹³⁷ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevilik*, C. 1, Ardıç Yayınları, İstanbul 1998, s. 142.

¹¹³⁸ BOA C.A.S. Dosya No: 920 Gömlek No: 39790; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, C. IV, (Haz. Mehmed İpşirli), TTK, Ankara 2007, s. 1734; Derviş Efendi Zâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları Harik Risalesi 1196*, s.35; Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 72.

¹¹³⁹ İszâde Efendi, *İszâde Târîhi*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1996, s. 22; Yeniçerilerin bazı türleri Bektaşî ayinlerini taklit ettiklerinden bunlara taife-i Bektaşîye adı verilmiştir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Südlüce Tekkesi (Revnakoğlu 283)*, s. 57.

¹¹⁴⁰ BOA C.EV. Dosya No:1038 Gömlek No:45557.

¹¹⁴¹ Derviş Efendi Zâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları Harik Risalesi 1196*, s. 27-28.

Bektaşî postnişini olmuştur¹¹⁴². Bunun yanısıra Ocağın 94.¹¹⁴³ cemaat ortasında Hacı Bektaş Vekili olarak bir Baba bulunuyordu¹¹⁴⁴.

Merkez haricinde taşrada da Yeniçeriler ile Bektaşîlerin ilişkilerini içiçe sürdürdükleri yerler olmuştur. Örneğin Mısır'da bulunan Yeniçeri ocağında bir oda Bektaşî tekkesi vasfında işlevselliğini sürdürerek, bünyesinde dervişler barındırmıştır. Bu tekkenin etrafı silahların yer aldığı mekânlarla çevrilidir¹¹⁴⁵. Girit'in Kandiye şehrinde Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa'nın sarayı, aynı zamanda bir Bektaşî tekkesi idi¹¹⁴⁶. Görüldüğü üzere Yeniçerilerin Bektaşîlerle yoldaşlığı o kadar sıkı ki ocağın başındaki kişi kendi için yaptırdığı sarayı, bir Bektaşî hüviyetinde faaliyete geçirerek tarikatın esaslarını uygulamaya çalışmıştır. Diğer ilginç bir örnek ise Midilli'deki İbrahim Baba tekkesidir. Tekke üzerinede Bektaşî-Mevlevî çekişmesinin yaşandığı süreçte, tekkenin bulunduğu arazinin tahrir yapıldığı ilk kayıtlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tapu defterlerinden çıkan sonuca göre tahrir esnasında bu yer Yeniçeri ihtiyarlarından olan İbrahim Baba adlı kişiye tapu edilmiştir¹¹⁴⁷. Kuvvetle muhtemeldir ki İbrahim Baba, Midilli'nin fethinde burada görev almış ve sağladığı fayda üzerine kendisine bu yer tapu edilmiştir. Bektaşî inancına sahip olan İbrahim Baba, kendisini tarikata tamamen vererek adada Bektaşî çerağını yakmayı başarmıştır. Ortaya çıkan bu kayıt Yeniçeri-Bektaşî yoldaşlığını gözler önüne sermektedir.

3.3.1.1.Yeniçerilerin Bektaşî Tekkelerine Yardımları

Osmanlı Devleti'nin ordusunu oluşturan ana unsurlardan birisi Yeniçeriler'dir. Bilindiği üzere yeniçeriler Bektaşîliğe intisap etmişlerdir. Buna istinaden yeniçerilerin bağlı oldukları tarikata mensup olan tekkelerle düzenli bir ilişki içerisinde oldukları

¹¹⁴² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye II*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 231.

¹¹⁴³ Bazı görüşe göre Bektaşî Babası 99. Cemaat ortasında bulunmaktaydı. Bakınız: Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, s. 72.

¹¹⁴⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 12, s. 180; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I*, s. 150; Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK, Ankara 2010, s. 366; Paul Ricaut, Hacı Bektaş İba'de t saatleri hakkında insanları özgür bıraktığı için Yeniçeriler de diğer askerler gibi sofuluktan uzaklaşmışlardır. Hatta sofu Müslümanlar, yeniçerilere kefare derler. Şeyhülislam Ebusuud Efendi'ye, bir yeniçeriye kâfir diyen Müslümana şeriata göre ne ceza verilmesi gerektiği sorulmuş, müftü de fetvasında, bir yeniçerinin gerçek bir mümin olduğuna inananın asıl kafir olduğu cevabını vermişti. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 234.

¹¹⁴⁵ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu- Dizini 10. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı- Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2007, s. 159.*

¹¹⁴⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap, s. 229.*

¹¹⁴⁷ BOA C.ADL. Dosya No: 6 Gömlek No: 400.

görülmektedir. İtikadî boyutun yanı sıra, bu ilişkiler gerek siyasi gerekse ekonomik manada pozitif bir yapıda seyreylemiştir. Maddî alanda düzenli bir geliri olan ve toplum nazarında itibar gören yeniçeriler, Bektaşî tekkelerinin ekonomik sıkıntı çekmelerine göz yummayarak, onların ayakta kalmaları için destekte bulunmuşlardır.

Edirne'nin Sıkça Murad Mahallesi'nde bulunan Bektaşî zaviyesi fukaraları yiyecek sıkıntısı çektiğinden dolayı, Dergâh-ı âli yeniçerilerinden 41. Bölük bu durumu ortadan kaldırmak için kendisine ait olan günlük 15 akçe ulufeyi, Edirne Gümrüğü'nden alınmak üzere bu Bektaşî zaviyesine tahsis ettirmiştir. Fakat bazı kişiler, bu duruma müdahil olarak tekkeye verilen parayı ele geçirmek istemiştir. Parayı ele geçirmek isteyenlerden birisi de tekkenin Duacısı olup, bir yolunu bularak elde edeceği berat ile parayı almaya niyetlenmiştir. Zaviye sorumlusu Emir Abdal, baskının ve müdahalenin ortadan kaldırılması için 1726 yılında arzuhal sunmuştur. Emir Abdal, sunduğu dilekçesinde karşı tarafın iddialarının tamamen asılsız olduğunu ve gerekirse Yeniçeri ve Anadolu kayıtlarına bakılarak durumun hakikatinin anlaşılabilirliğini vurgulamıştır. Netice itibariyle zaviye fukaralarına verilmek üzere Yeniçeri ulufesinin Emir Abdal'a verilmesi için ferman sadır olmuştur¹¹⁴⁸. Aynı zamanda Goodwin'de yeniçerilerin, Bektaşî dervişlerine bağışta bulduklarını yazmaktadır¹¹⁴⁹.

Yeniçeri Ağası ile Girit'te bulunan Horasanoğlu dergâhı arasında da vakıf yönetimiyle alakalı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre Kandiye kalesini korumakla görevli olan Yeniçeri Ağasının, tekkeye ait vakfa nazır olarak atanacak kişiyi önerme hakkı verilmiştir. Bu doğrultuda Kandiye muhafızı Vezir Mehmed Paşa hazretler Derviş Mustafa bin Yusuf'u vakfın tevliyeti için önermiştir¹¹⁵⁰.

Ocak ile Pirevi arasındaki ekonomik bağın paralel bir yansıması olarak Yeniçeri Ağası'nın Pirevi'ndeki onarım masraflarını üstlenmesi olacaktır. Örneğin 1618-19'da Hacı Bektaş Veli türbesinin çatısında yapılan tamirin masraflarını Yeniçeri Kethüdası karşılamıştır¹¹⁵¹. Görüldüğü üzere Yeniçeriler hem Pirevi'ne hemde muhtelif yerlerdeki Bektaşî tekkelerine ekonomik alanda katkı sağlamıştır.

¹¹⁴⁸ VGMA Defter No: 241 Sayfa No: 258.

¹¹⁴⁹ Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, s. 159.

¹¹⁵⁰ "... Kandiye kal'ası muhafazasına memur dergâh-ı âli yeniçerileri ağa bulunanlar vakf-ı mezbûra ber vech-i cabi?-i nazır tayin olunmak ricasına ..." BOA A.DVNS.RSK.d.64, s. 177.

¹¹⁵¹ Gülay Yılmaz, "Bektaşîlik ve İstanbul'daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme", s. 110.

3.3.2. Gaziyan-ı Rum Erenleri Arasında Bektaşiler

Gaza kavramı, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları arasında hem bir motivasyon, hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmıştır. İslâmiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve “cengetmek” anlamını kazanmıştır¹¹⁵². İlk dönemdeki akıncıların, yanlarında özellikle onları gazaya teşvik edecek, gaziliğin ve şehitliğin faziletlerini nakledecek, onlara moral verecek, onları ruhen besleyecek kişilere ihtiyaç vardı. Medreselerde yetişmiş bilginler bu rolü yerine getiremezdi. Bu işi, kışın kışlaklarda, baharla birlikteyse akıncılarla birlikte çöşüp taşan yarı meczup ermiş şairler, dahası Anadolu'nun tamamlanan fethiyle artık faaliyetlerine Rumeli'de devam etmekte olan Horasan Erenleri yerine getirebilirdi. Nitekim Horasan Erenleri, kendilerine biçilmiş olan bu kutsal vazifeyi eksiksiz olarak ifa etmişlerdir¹¹⁵³.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Bektaşiliğe mensup olan erenlerin gazalara yaptıkları katkılar göz ardı edilemez. Daha ilk zamanlarda bu katkılar açık bir şekilde görülmüştür. Orhan Bey döneminde Bursa'yı ele geçirme mücadelesinde ön saflarda Abdal Musa, Geyikli Baba, Abdal Murad gibi şahsiyetleri görmekteyiz¹¹⁵⁴. Bektaşi tarikatına mensup derviş ve babalar aynı zamanda uç beyleriyle uyum içinde hareket ederek, onların faaliyetlerine katılmışlardır. Uç beyleriyle uyum içinde varlıklarını sürdüren Bektaşiler, onlarla birlikte gazalara katılmışlar ve bunun doğal neticesi olarak da geçimlerini sağlayıp, tekkelerini inşa edecekleri yeni yurtlar elde etmişlerdir. Bu duruma örnek olarak Evrenos Bey ile hareket eden Kızıl Deli Sultan, Otman Baba ile manevi uyum sağlayan Mihaloğlu Ali Bey ve Bayezid Baba ile Malkoçoğlu Bali Bey arasındaki ilişki gösterilebilir¹¹⁵⁵. Hatta bu bağlılık o kadar kenetlenmiş bir hale gelmiştir ki, bu iki kişi aynı çatı altında birleşmiştir. Nitekim Malkoçoğlu Bali Bey vakfının içerisinde Bayezid Baba Asıtanesi de yer almaktadır¹¹⁵⁶. Ayrıca Bayezid Baba

¹¹⁵² Cemal Kafadar, “Gazâ”, *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 13, s. 427.

¹¹⁵³ Mehmed Demirci, “Gâzi Dervişler ve Balkanlar”, s. 355.

¹¹⁵⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C. I, Ankara 1984, s. 147.

¹¹⁵⁵ Levent Kayapınar, “Malkoçoğlu Bali Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitânesi”, *Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Köln 2009, s. 107; Mihaloğulları il Otman Baba arasındaki ilişkinin detayı için bakınız: Zeynep Yürekli, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire The Politics of Bektashi Shrines In The Classical Age*, Ashgate Publishing Company, USA 2012, s. 128-129.

¹¹⁵⁶ *BOA A.DVNS.AHKR.d 2 Hüküm No: 936*.

zaviyesini inşa ettirip, Baba köyünün öşür gelirlerini bu zaviyeye tahsis ettirmiştir¹¹⁵⁷. Dikkate değer ilgi çekici diğer bir örnek ise Gazi Mihal Bey'in oğlu Ahmed Baba'nın bir Bektaşî Babası olarak ailesinin yaptığı akınlar neticesinde, Vize Sancağının Pınarhisarı kazasında zaviyesini kurarak hizmet verme hadisesidir¹¹⁵⁸. Bunun yanı sıra gazaya giden gaziler elde ettikleri ganimetlerinin bir kısmını, manevi olarak bağlı oldukları tekkelere vermekteydiler. Eğri'de bulunan Baba Sultan tekkesine, çeteye ve poturaya gidip ganimetle gelen gaziler, dervişler geçimlerini sağlasınlar diye pay verirlerdi¹¹⁵⁹.

Bektaşî baba ve dervişlerinin Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişine sundukları katkılar, arşiv vesikalarına yansımıştır. Günümüzde tekkesi Yunanistan'ın Dimetoka şehrinde yer alan Kızıl Deli Sultan, Ahkâm defterlerindeki kayıtlara Rumeli fatihi olarak yansımıştır. Kızıl Deli Sultan'ın gösterdiği yararlılık üzerine Sultan Yıldırım Bayezid, ona Büyük Viran, Darıbükü, Taraklu Viran, Akpınar ve Kavacık mezralarını vakıf eylemiştir¹¹⁶⁰. Velâyetname'de Kızıl Deli Sultan'ın aktif bir şekilde gazalara katıldığını ve hatta Gazi Evrenos'un kendisi tarafından komuta edildiği belirtilmektedir. Kızıl Deli, Keşan, İpsala ve Dimetoka yönünde ilerleyen Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey ile birlikte hareket edip, buraları ele geçirdikten sonra manevi fetihlerle uğraşma safhasına geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilerleyişinde görev alan bir diğer sima ise Rüstem Baba'dır. Rüstem Baba türbesinin tamir edilme gereksinimini dile getirmek için dilekçe yazan Türbedar Derviş Hacı Hüseyin Dede, Rüstem Baba için şu sözleri sarf etmiştir. Rüstem Baba, Rumeli fatihi Gazi Süleyman Paşa'nın maddî ve manevi memuriyetiyle beraberinde bulunup, Ordu-yu Hümâyun Müftüsü unvanıyla görev

¹¹⁵⁷ VGMA Defter No: 1212 Sayfa No: 43.

¹¹⁵⁸ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 9-10.

¹¹⁵⁹ **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 7. Kitap*, (Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- Robert Dankoff), YKY, İstanbul 2003, s. 68.

¹¹⁶⁰ "Dimetoka ve kadularına hüküm ki Dimetoka kazasında medfün e 'izze-i kiramdan Kızıl Deli Sultan kuddise sirrehü'l-'azîz evladından ve ve ve dahi bazıları südde-i saadetime arzuhal idüp cedleri aziz-i müşârinileyh diyar-ı Rumeli fatihlerinden olmakla merhum ve mağfûrül leh Sultan Yıldırım Bayezid Han 'âliyyetü'r-rahmân ve'l gufrân Paşa sancağında Dimetoka nahiyesinde Tanrı Dağı kurbunda 113 nefer reaya ile Büyük Viran nâm karyeyi hudud ve sınıruyla ve yine Dimetoka kazası muzâfâtdan Cebel nahiyesine tabi 67 nefer reaya ile Darıbükü ve Taraklu Viran nâm karyeleri dahi kezalik hudud ve sınıruyla ve Tatar Viran ve Akpınar ve Kavacık mezralarını cedleri aziz-i müşârün-ileyhe h ibe ve temlik ve yedine mülk-nâme-i hümâyun vakf-ı evlad olan..." BOA A.DVNS.AHKR.d.2 Hüküm No: 126; Kızıl Delin'nin Rumeli'nin İslam ile müşerref olmasına sağladığı katkı için bakınız BOA A.DVNS.AHKR.d.49 Hüküm No:167, 168, 482.

yapmıştır. Körfez’de sahil kenarında bulunan Gazi Rüstem Baba türbesi etrafa yaydığı manevi güzel kokusuyla burada bir ziyaretgâhın oluşmasını sağlamış, ayrıca nice nice keramet göstererek de şöhretini kazanmıştır. İşte böyle bir zatın türbe ve zaviyesinin yıllardır onarım ve bakım görmediğini vurgulayan Derviş Hüseyin, padişahın burasının ivedilikle tamiri konusunda ricada bulunmaktadır¹¹⁶¹. Kuruluş dönemlerinde Süleyman Paşa ile gazalara katılıp maddi ve manevi katkı sunan Rüstem Baba, “Gazi” unvanını alarak yüzyıllar sonra da olsa kendisine saygı duyulacak bir şahsiyet ortaya çıkarmıştır¹¹⁶².

Bulgaristan sınırları içinde çerağ uyandıran Osman Baba, Orhan Gazi ile Bursa fethinde bulunmuş daha sonra onun saltanat yıllarında Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa ile meşveret edip 300 dervişiyle birlikte Rumeli’nde seferlere katılmıştır. Osman Baba, askeri kuvvet olarak destek vermenin yanı sıra def çalıp, gülbang-ı Muhammedi çekip âlem ve sancaklar açarak ayak bastığı her yerin İslam diyarı olması için dua ederdi¹¹⁶³.

Bektaşî Babalarının Osmanlı ordusunda görev alma pozisyonları XVII. yüzyılda da devam etmiştir. Aslında bu durum geçmişten gelen bir kadim adet gibiydi. Hacı Bektaş Veli’nin, Osmanlı ordusunun manevi hamisi olmasından dolayı Pirevi’nde bulunan postnişinler, dervişlerden mürekkep bir gönüllü kafilesi teşkil edip, mürşitlik vasfına erişmiş bir Baba öncülüğünde orduya gönderirdi. Girit seferi içinde Pirevi postunda oturan Dimetokalı Vahdetî Dede, kadim adet üzere Kafîle-i Fukara-yı Bektaşîye adıyla bilinen gönüllü dervişlerden oluşan birliği kurarak, başlarına da dergâhta pişerek ictihatını tamamlayan Horasanî-zâde’yi geçirir. Horasanî-zâde, kafilesini alıp, İstanbul’a gelerek orduya katılır ve 20 Haziran 1645 tarihinde orduyla birlikte Girit seferine çıkarlar. Horasanî-zâde, ordu içerisinde her daim başkomutanın yanında yer alırken kafilesi ise ordunun çeşitli kısımlarında vazifelerini yürütmüştür.¹¹⁶⁴ Seferin uzun süreceğini anlayan Bektaşî Babası, Pedye kasteli kazasının Voni adlı

¹¹⁶¹ BOA EV. MKT. Dosya No: 2464 Gömlek No: 46.

¹¹⁶² Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi*, s. 78-83.

¹¹⁶³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 343.

¹¹⁶⁴ Örneğin “Fukara-yı Bektaşîye” kafilesinin alemdârı Derviş Ahmed, harp esnasında sancağını mahalline diktikten sonra ordunun efradına su dağıtma hizmetini görür idi. Hatta bu sebepten kendisine “Saka Baba” unvanı verilerek hürmeten yaşamından sonra kendisine önemli bir ziyaretgâh yapılmıştır. Rivayete göre Derviş Ahmed, sakayı arkasına alıp elinde bardaklarıyla muharip efradın arasında dolaşır “İbadullah! Sebilullah! Selamullah alâ rûhü’l- Hüseyin! Lanetullah alâ katilü’l- Hüseyin!” naralarını atmaktaydı. Orhan F. Köprülü, *Bektaşîliğin Girid’de İntişarı*, s. 50.

köyünde 3 Nisan 1647 tarihinde geçici bir dergâh açarak tarikat ayinini icra etmiştir. Bektaşilerin etkisi bu köyde kısa sürede kendisini göstererek köyün ismi, Dedeler Köyü olarak Osmanlı kayıtlarına geçmiştir. Horasanî-zâde, Dedeler köyüne birkaç derviş bırakarak kendisi, kafilesiyle birlikte sefere iştirak etmeye devam etmiştir. Kuşatma esnasında Serdâr-ı Ekrem, Horasanî-zâde'yi müstesna bir muhabbetle sever, her daim yanında bulundurur idi ve hatta uzak bir yere gideceğinde onu refakatine alırdı. Kandiye'nin ele geçirilmesinin ardından kale inşasıyla uğraşıldığı esnada Gazi Hüseyin Paşa, Horasanî-zâde'ye bir dergâh yapma arzusunu dile getirir. Bunu kabul eden Horasanî-zâde, Kandiye kalesinin kuzey yamacında, Kandiye'ye doğru akan suyun kenarında tekkenin yapılmasını işaret eder. 1650 senesinin Eylül ayında, dergâhın inşaatı tamamlanarak açılır. Horasanî-zâde'nin kendisi posta geçip, çerağları uyandırarak ayini icra etmiştir. Padişahın emri doğrultusunda fukara-yı Bektaşiyye kafilesinin, orduya gösterdiği yararlılıklarından ötürü Voni köyü bu dergâha vakfedilmiştir.¹¹⁶⁵ Kandiye'nin fethinde yararlılığı görülen bir başka sima ise daha sonraki yıllarda Sayda tekkesinde posta oturacak olan Yeniçeri Dede adlı yeniçeridir. Kandiye fethi sonrası Sayda'ya gidip kendisini tamamen tarikata adayarak burada irşad faaliyetlerinde bulunur. İyi huylu, güzel ahlaklı ve giyimine önem veren Yeniçeri Dede, şehrin ulema ve ileri gelenleri tarafından ziyaret edilmektedir¹¹⁶⁶. Kandiye kalesinin fethi sonrasında, kale içinde yapılan tabyanın yanında Bektaşî tarikatına mensup Çavuşbaşı Köse İbrahim tarafından bir tekke inşa edilmiş ve buranın içi günden güne fethedilen gazilerle dolmuştur¹¹⁶⁷.

Bektaşî Babalarının, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemesinde ve ordudan önce o topraklara ayak basarak, halkı maneviyat bakımından bu fethedilmeye hazır hale getirmelerini anlatan en iyi tarihsel kaynaklardan birisi, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi'dir. Rum erenlerinden olan Sultan Veliyyullah, bugünkü Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Mudunuç'a gelerek faaliyetlerine başlar. Veliyyullah'ın propagandalarından rahatsızlık duyan Kral, onu yanına çağırarak şu sualleri yöneltir: *“Siz benim ülkemde ne yaparsınız ve niçin buraya ayak basıp, burada ezan okuyup,*

¹¹⁶⁵ Orhan F. Köprülü, *Bektaşîliğin Girid'de İntişarı*, s.41-45.

¹¹⁶⁶ **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu- Dizini 9. Kitap*, (Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- Robert Dankoff), YKY, İstanbul 2005, s. 215.

¹¹⁶⁷ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 229.

tevhid ettiniz? Sizden sonra Türk kavmi ayağı basmağa sebep olup yol göstermeğe geldiniz?” der¹¹⁶⁸. Burada dikkati çeken nokta, yıllarca derslerde anlatılan ve ifade edilmeye çalışılan temayı açıklamasıdır. Gerçektende dervişler, Osmanlı ordusundan önce bölgeye gelip, manevi anlamda propaganda yapıp, halkı ikna etme konusunda çaba ve gayret göstermişlerdir. Kral'ın sizden sonra gelecek olan Türklere yol mu göstereceksiniz yani onlara klavuz mu olacaksınız sorusu ise dervişlerin bu yöntemini uzun süredir uyguladığını göstermektedir.

Bektaşî neferlerinin seferlere bizzat katılıp, desteklerini sunmalarının yanı sıra orduya lojistik anlamda da katkı sağlamışlardır. Keşan'da yer alan Rüstem Baba Dergâhı ordu için gerekli olan topların muhafaza edildiği askeri depo niteliğindedir. Rüstem Baba tekkesinde bulunan 6 adet top ve edavatı Biga mütesellimi Hadımzade Osman Bey'in gözetimi altında İbrice limanına getirilir. Topların bir başka mahale taşınması düşünülse de nakil için gerekli olan gemilerin olmaması ve İbrice limanının muhafaza için uygun olmamasından dolayı topların tekrar Rüstem Baba tekkesine getirilerek burada muhafaza edilmeye devam edilmesi önerilmiştir¹¹⁶⁹.

3.3.3. Tekkelerin Stratejik Konumları

Osmanlı coğrafyasında küşad edilen Bektaşî tekkelerinin birçoğu, stratejik mahiyette önem arz eden mahallerde kurulmuştur. Klasik dönemde varlığını sürdüren tekkelerden bazılarında baktığımızda Şehitlik tekkesi olarak bilinen tekke, İstanbul Boğazına hâkim mevziide kurulmuştur. Girit'te bulunan Horasanoğlu dergâhı ise Kandiye şehrinin yönetildiği ve şehrin merkezi konumunda olan Kandiye Kalesi'nin yakınında inşa edilmiştir. Bazı tekkeler ise önemli yollar üzerinde bulunmaktadır. Rodoscuk kazasında olan Sersem Baba zaviyesi, İstanbul yolu üzerinde inşa edilmiştir. Bu pozisyon Sersem Baba zaviyesinin tıpkı menzil görevini üstlendiğini göstermektedir¹¹⁷⁰. Bektaşî tekkelerinin önemli durak noktası olma özelliğinin yanı sıra, bu mevkiiler de Osmanlı Devleti'ne bağlı bey ve hanlar için karşılanıp, ziyafetlerin verildiği saha olması sebebiyle de önem arz etmektedir. Kırım'dan Edirne'ye gelen Selim Giray Han'a, Gülbaba adlı mevziide ziyafet tertip ettikten sonra Veziriazam'ın kethüdası Selim Giray Han'a eşlik ederek bir konak ilerideki Gülbaba'ya alay ile gidip,

¹¹⁶⁸ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap*, s. 102.

¹¹⁶⁹ BOA C.AS. Dosya No: 445 Gömlek No: 18533.

¹¹⁷⁰ Değerli vd, *Vesâik-i Bektaşîyan*, s. 127.

burada bekleyen Veziriazam tarafından karşılanırlar. Burada Veziriazam, Selim Giray Han'a kürk giydirir¹¹⁷¹. Bu seremoni Kırım Hanı'nın her gelişinde tekrarlanıyordu. Düşman ahvalini görüşmek üzere İstanbul'a davet edilen Selim Giray Han, Gülbaba adlı mahalde Veziriazam tarafından 1695 yılında karşılanmıştır. Devlet ricalinin Kırım Hanı'nı karşılama noktası, Gülbaba mevkiî olmasının yanı sıra Han'ı yolculuk için gelinen ve veda edilen mahalde burasıdır¹¹⁷².

Rumeli coğrafyasının haritası zihinde canlandırıldığında tekkelerin buldukları yerleşkelerin, menzilhaneler güzergâhında olması dikkat çekmektedir. Hacıoğlupazarı, Hezegrad, Babadağı menzilleri Osmanlı'nın sağ kolu üzerinde gidilen yol'da yer almaktadır. Bu kasabalar aynı zamanda Bektaşilerin yoğun olarak yaşadıkları ve tekkelerinin buldukları yerleşim yerleridir. Benzer şekilde 1672 Lehistan seferi için kullanılan menzilhanelere bakıldığında bunların etrafında konuşlanan Bektaşi tekkeleri göze çarpmaktadır¹¹⁷³.

Rumeli hisarında stratejik bir mevkiide bulunan Durmuş Dede tekkesine, birçok gemi kaptanı gelerek birer at hediye verirdi. Durmuş Dede, reislere çıkacakları yolculuk için uyarılarda bulunur ve kaptanların yararını gözetken telkinler ederdi. Bazı reisler sen filan yere gitme, şuraya git dediği kişi selamete kavuşur ve birçok ganimetle dönerdi. Başka bir kişiye ise gitme dediği yere, reis ısrar edip giderse kesin başına bir iş gelir, gemisinde gedikler oluşarak hasar görür ve dönüp dönmemesi ise şansa bağlı olurdu¹¹⁷⁴.

Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında Balkanlarda Tepedelenli Ali Paşa tarafından kurulan tekkeler itikadî misyonunu yürütmekle birlikte Ali Paşa'nın siyasi amaçlarını gerçekleştirebilmesi için bir üss olarak da kullanılmıştır.

¹¹⁷¹ "... iklim-i Kırım olan şecâatlü Selim Giray Han hazretleri Edirne'ye teşrif eylemek üzere adem gönderilüp davet olunmuş idi. İşbu sene-i mie ve elf rebüü'l-evvelinin yedinci günü mahrusâ-i Edirne'ye duhüllerü haberi vürüd itmekle, Mahrûsa-i mezbûre kurbünde "Gülbaba" nâm mevzi'de ziyafet tertib ve hazır u âmâde itdirildikten sonra, Veziriazam hazretlerinin kethudây-ı muhteremleri ağavât ile bir konak ilerüde istikbâl ve alay ile Gülbaba'ya getürdüklerinde, müşarün-ileyh hazretleri dahi Han-ı âlişân hazretlerini mahal-i mezbûrede karşılayup, semmûr kürk ilbâsiyle ikrâm buyrulduklarından sonra..." Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât*, s. 312.

¹¹⁷² *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/ 1688-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2000, s. 99, 104.

¹¹⁷³ Sema **Altunan**, "XVIII. Yy'da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", *OTAM*, S.18, Ankara 2005, s. 1-20.

¹¹⁷⁴ **Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî**, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 1. Kitap*, (Haz. Robert Dankoff- Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), YKY, İstanbul 2006, s. 189.

Bu kadar stratejik öneme sahip olan tekkelerin olası bir atıl ve harap kalma durumlarında, ne tür vakaların vuku bulunduğu konusunda bizlere fikir verebilecek örnekler, şerîyye sicillerinden çıkmaktadır. Kandiye mahkemesi dava kayıtlarından 14 Nisan 1710 tarihli şerhte vaka şu şekildedir. Hatice ve Saliha adlı iki kadın Horasanoğlu Ali dergâhına uğramış, lakin orası atıl bırakıldığı için تنها bir hal almıştır. Mevcut halden korkan kadınlar, İnadiye kalesine gitmeye karar vermişler. Kadınlar yolda giderlerken Yusuf, Mehmed, İbrahim ve başka bir Mehmed isminde dört eşkiya karşlarına çıkmış, onları yakalayıp yollarından çevirmiş ve dergâha götürüp kadınlara geceleyin tasarruf etmişlerdir¹¹⁷⁵. Stratejik öneminin de yanı sıra tekkelerin aktif bir şekilde hayatta durması, bir nevi halk için güvenliğin de teminatı olmuştur. Tekkenin atıl durumda olması o yerdeki huzuru tehdit etmiş ve insanların artık o bölgede dolaşamayacak derecede güvenlik zafiyetinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Eğer ki o tarihlerde tekke faal olsaydı belki de, bayanların bu mağduriyeti yaşanmamış olacaktı.

3.3.4. Bektaşî Zaviyeleriyle İlişkisi Olan Derbentler

Derbent, kelime manası olarak dar geçit, boğaz anlamına gelmektedir¹¹⁷⁶. Derbentler, önemli geçit noktalarında bulunmakta idiler. Bugünkü anlamda polis ve jandarma kuvveti olmadığı için yolların ve geçitlerin emniyeti derbentçiler tarafından temin ediliyordu. Derbentlerin bulunduğu yerler, etrafı kontrol edebilecek hâkim ve stratejik noktalarda idi. Derbentler daha ziyade iskân noktalarının az olduğu, ıssız yerlerde tesis ediliyordu. Bu bir köyün yakınında bulunduğu gibi, köyden uzak yerlerde de olabiliyordu. Önemli ticaret ve askerî yolların kavşak noktaları ve dağların geçit verdiği yerler derbent mahallerinden idiler. Derbentler, etrafı kontrol edebilecek yerlerde buldukları için aynı zamanda askeri öneme de sahiptiler. Bu yerin civarında bulunan bir köy ise derbent hizmetine tayin edilirdi. Lüzumlu yerlerin derbent olabilmesi için kaza kadılarının teklifleri doğrultusunda, merkezi hükmetin ilgili dairesi de mahalde bulunan memurlara havale etmekte idiler. Bu memurlar, 2 soru sorarak burasının derbent olup olmayacağına karar vermektedirler. Birincisi bu yerin derbent

¹¹⁷⁵ Orhan F. Köprülü, *Bektaşîliğin Girid'de İntişarı*, s. 51.

¹¹⁷⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 604.

olması lazım mıdır? İkincisi ise derbent olmasının memlekete faydası var mıdır sorusudur?¹¹⁷⁷

Bir köy halkı tamamen derbentci tayin edildiği gibi içinden muayyen miktar kimsede derbentci tayin edilebilirdi. Bu tayin edilmiş oldukları yerin önemine ve büyüklüğüne göre değişmekte idi. Derbentcilik köy halkının kendilerine sağlanmış muafiyet karşılığında yapmış oldukları aynî bir hizmettir. Derbentçiler buldukları yerin iktisadi hüviyetine göre çiftçilik veya hayvancılıkla meşgul olabilmekteydiler. Derbentci olduklarından diğer vergilerden muaf olmuşlardı fakat öşürden muaf değillerdi. Bunlar kendilerine ayrılmış yerlerden başka bir mekânda ziraat yapamazlardı¹¹⁷⁸.

Derbentçilerin esas vazifeleri, uhdelerindeki derbenti gözetlemek, beklemek, kontrol etmek ve korumaktır. Bunun yanında bu dönemde derbentçilere eşkine eşmek (sefere katılmak), hisar beklemek ve ıssız yerleri şenlendirmek gibi görevlerde verilmiştir¹¹⁷⁹.

Bektaşî tekkelerinin ıssız yerlere kurulup, o yerin şenlendirilmesindeki rolü su götürmez bir gerçektir. Gerek Anadolu'da, gerekse Anadolu'da bunun birçok örnekleri mevcuttur. Boş ve ıssız yerlerde tekke ve zaviyeler tesis ederek, orada iskân edilen dervişlerde bir nevi derbent görevini ifa etmekte idiler. Buldukları bölgede derbenti bekleyerek asayişî temin ediyor ve bir insan topluluğu teşekkül ederek zamanla bölgenin şenlenmesine sebep oluyordu. Zaviyeler, asayişin tehlikeye düştüğü mıntikalarda devlet tarafından teşvik edilerek tesis ediliyordu. Derbentçilik yapan bu dervişler, bazı vergilerden muaf oluyorlardı¹¹⁸⁰. Hacı Bektaş dervişlerinden olan Şah Veli, Bozok Sancağının Akdağ kadılığı sınırları içerisinde bir derbente mahalinde zaviyesini kurmuş ve derbenti muhafaza etme karşılığında vergiden muaf olma talebinde bulunmuştur¹¹⁸¹.

¹¹⁷⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1967, s. 8-11.

¹¹⁷⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*, s. 42.

¹¹⁷⁹ Uğur Altuğ, “Erken On Beşinci Yüzyılda Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti’nin Yerleşmesinde Derbentlerin Rolü”, *Yeni Türkiye Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı I*, Ankara 2015, s. 617.

¹¹⁸⁰ Hava Selçuk, “Rumeli’de Osmanlı İskân Siyaseti (1299-1481)”, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2002(Basılmamış Doktora Tezi), s. 102.

¹¹⁸¹ *BOA A.DVNS.MHD.d. 27* Sayfa No: 392 8 Zilhicce sene 983 (Miladi 1576 senesi).

Rumeli genelinde Dimetoka özelinde ön plana çıkan derbent ise Kızıl Deli dervişlerinin ve reayasının korumakla mükellef olduğu derbenttir. Kızıl Deli derbent köylerinden olan Umur Hacı köyü ile ilgili ilk kayıtlar, Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar inmektedir. 1468 tarihli kayıtlara göre Derbent köyü olarak kayıt edilen Umur Hacı köyünde 12 çiftli ve 32 bennak gayri müslim bulunmaktadır. Buradaki gayrimüslimlerden her birisi onar akçe, birer kile arpa ve buğday vermeye yükümlüdürler. Köyden alınan toplam vergi nakdi olarak 792 akçedir¹¹⁸². Köy, bir gayri Müslim yerleşkesi olduğu için diğer vergiler alınmış fakat avarız'dan muaf tutulmuşlardır. II. Bayezid dönemine ait vesikalarda ise Derbent göreviyle mükellef olan köylerin sayısı artmıştır. Bu köylerden birisi de Darıbüğü'dür ki burası Kızıl Deli Sultan'ın medfun olduğu yerdir. Darıbüğü'nde bulunan Bektaşî dervişleri, babaları öncülüğünde derbenti muhafaza etmekle görevlidirler. Buradaki gayri müslimler ise Kızıl Deli vakfî toprağı olan bu köyde ziraat ettikleri an öşürlerini verirler eğer ziraatla meşgul olmazlarsa bir kile buğday ve bir kile arpa verirlerdi. Ayrıca ispenç vergisi olarak da 10'ar akçe ödemektedirler¹¹⁸³. Yani gayrimüslimlerin kendileri vakıf reyası olmayıp, sadece işledikleri topraklar vakıf topraklarıdır. Yavuz Sultan Selim devrine ait tahrir defterinde Umur Hacı Derbent Köyü'nün görev sahası çizilmiş; "Kızıl Deli'den öte Sıçanlı'dan giden yolu beklerler" kaydı altında not edilmişlerdir¹¹⁸⁴. Aslında bu kayıttan derbentçilerin kendi görev sahalarının içerisindeki yerler kalın çizgilerle çizilerek netleştirilmiştir. Görev taksimatı yapılacak kadar geniş bir saha olduğu düşünülecek olunursa Kızıl Deli Derbent bölgesinin ne denli büyük olduğu tahmin edilebilir.

Kızıl Deli Sultan'ın tasarrufunda bulunan Büyükviran ve Darıbüğü köylerinde ikâmet eden derbentçiler aynı zamanda zirai faaliyetlerde de bulunuyorlardı. Tarımsal faaliyetlerinin yanında derbentçi taifesinin mükellef olduğu diğer vergi miktarlarının toplam hasilâtı kayıtlara yansımıştır. 1743 yılında Büyükviran ve Darıbüğü köylerindeki derbentçiler resm-i çift, gendüm, ispenç, bennak, mücerret, resm-i arusane ve niyabet ve

¹¹⁸² *Osmanlı Belgelerinde Kızıl Deli (Seyid Ali Sultan Zaviyesi) 1401- 1852*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 17.

¹¹⁸³ *BOA TT.d. 20, s. 625.*

¹¹⁸⁴ *BOA TT.d. 77 s. 185*; Aynı kayıdı Kanuni Sultan Süleyman döneminde tutulan vesikalarda da görebilmekteyiz. Bkz. *BOA TT.d. 370 s. 25.*

sair diğ er vergilerde olmak üzere toplamda 7815 akçelik bir gelir oluşturmuşlardır¹¹⁸⁵. 1795 senesine gelindiğinde derbentçilere ait toplam gelird e herhangi bir değ iş iklik gerç ekleş meyerek 7815 akçe olarak kayıtlara birkez daha geç miştir¹¹⁸⁶.

Darıbükü mezrasında ikamet edip Kızıl Deli derbentini muhafaza ve muharet eden derbentçiler, ispenç vergisi olarak 10'ar akçe ö demekteydiler¹¹⁸⁷. Fakat 1795 yılında derbentçilerin ö demekle yükümlü oldukları bu vergi miktarında değ iş iklik olmuştur. Her derbentçi 11 akçe ispenç ve bir kile arpa vererek tekâ lif-i ö rfiyeden muaf tutulmuşlardır¹¹⁸⁸. Fakat ertesi yıl yani 1796 senesinde derbentçilerden alınan vergi miktarı hatırı sayılır oranda arttırılmış tır. Bu kayıda göre her derbentçi 30 akçe ispenç, bir kile buğ day ve bir kile arpa vererek tekâ lifden muaf tutulmuşlardır¹¹⁸⁹. 1795 senesinde 11 akçe ispenç alınırken, 1796 yılında 19 akçe zam yapılarak 30 akçe tahsil yapılması ve buna ilaveten 1 kile de buğ day istenilmesi derbentçilere ş üpheş ki ağır bir yük getirmiştir. Neredeyse yüzde iki yüz oranında gerç ekleş en bu artışın altındaki temel sebep, devletin içinde bulunduğ u mali bunalımdan kaynaklandı ğ ı sö ylenebilir.

Derbentler, dar, ıssız ve geçilmesi zor yerler olduğ undan kanun dış ı hareketlerin yaş anmasına müsait ortamları bünyesinde barındırmaktadır. Ö zellikle yol kesme ve baskın yapma konusunda bu yerler gayet uygundur. 1560 senesinde Edirne'den Kurd adlı Muhtesip ile Siroz'dan Yusuf adlı yol arkadaşı Edirne'ye giderlerken Rüst em, Veli, Satılmış, Ahmed, Arab Hüseyin ve Mehmed ve diğ er Mehmed ve Ermen Derviş adlı kiş ilerin oluşturduğ u grup Kurd ve Yusuf'un yolunu basıp, esir alamaya çalışırlar fakat Yusuf ve Kurd adlı kiş iler eş kıyalık faaliyetinde bulunan grubun elinden kurtulmayı baş arırlar. Yusuf ve Kurd'un baş larından geç en bu talihsiz olayı Ortaköy ve Kızıl Deli köylerinde bulunan derbentçilere haber vermesinin ardından, derbentçiler harekete geç miş ve dağı lmış olan grubun her bir neferini farklı mekâ nlarda yakalamışlardır. Merkezden gelen emir doğ rultusunda ise ele geçirilen kiş iler zincire vurularak İstanbul'a gönderilmişlerdir¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d. 2 Hüküm No: 1142; BOA A.DVNS.AHKR.d. 2 Hüküm No: 1245'de Büyükviran köyünün derbentçi mahsulü, ispenç vergisi ve diğ er gelirleri olmak üzere toplam 5635 akçelik gelire sahiptir.

¹¹⁸⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d. 49 Hüküm No: 167-168-482.

¹¹⁸⁷ BOA TT.d. 20, s. 625.

¹¹⁸⁸ "... Otuzar nefer derbentci muhafaza ve muharet idüb her derbentci 11 akçe ispenç ve birer kile arpa virip tekâ lif-i ö rfiyeden muaf olalar..." BOA A.DVNS.AHKR.d. 49 Hüküm No: 168.

¹¹⁸⁹ BOA A.DVNS.AHKR.d. 49 Hüküm No: 482.

¹¹⁹⁰ BOA A.DVNS.MHM.d. 3 Sayfa No: 300.

Derbentçilerin sayısı konusuna değinilecek olunursa, Daribükü olarak adlandırılan mezraa Kızıl Deli Derbenti ismiyle de ifade edilmektedir. Kızıl Deli derbentinde görev yapan Derbentçi sayısı 60 kişidir. Bunlar otuzar kişilik ekiple 2 grup oluşturmuşlar ve nöbetleşe olmak üzere görevlerini ifa etmişlerdir¹¹⁹¹. XVII. yüzyılın ortalarında Kızıl Deli köyünde bulunan derbentçi sayısı 67 olarak kaydedilmiştir¹¹⁹². Derbentçilerin sayısı yıllar geçtikçe artmış XVIII. yüzyılın sonlarına doğru 120 kişiye çıkmıştır. Derbentçi sayısındaki bu artış, ekonomik yönden vakfa zarar verdiğiinden dolayı şikâyete konu olmuştur. Çünkü derbençiliğin vergi muafiyetinden faydalanmak isteyen bireyler köylerini terk ederek, Kızıl Deli derbentine yerleşmişlerdir. Derbentçi sayısı 60 kişiyken, 120'yi aşacak seviyeye erişmiş ve iki kattan fazla artış görünmüştür. Başka mahalden gelip buraya yerleşenler derbent âdeti üzerine kendilerinin ancak derbentçilerin ödediği miktardaki vergiyi ödeyebileceklerini ifade etmeleri üzerine Kızıl Deli vakıf yetkilisi, vakfın zarara uğradığını içeren dilekçesini merkeze göndererek bu konudaki sıkıntılarının giderilmesini talep etmiştir. Vakıf yetkililerin bu talebi, yetkili merciilerce defter-i hakani kayıtları incelendiğinde haklı bulunmuştur. Kanuna göre derbentçi oğlu derbentçilerin öşür ve ispenç vergilerini adet-i derbenti üzere vermeleri gerektiği, diğer reaya taifesinin ise ziraat yaptıkları mahsulden sekizde bir öşür ile salarilerini ödemesi gerekliliği belirtilerek, kişilerden gerekli olan tahsilâtın yapılması istenilmiştir¹¹⁹³. Derbentler, her ne kadar ıssız yerler olsada vergi muafiyeti insanları burada yaşamaları için cezbetmiştir. Daribükü köyü örneğinde görüldüğü üzere çevre köylerden ya da başka coğrafyadan gelen bireyler, sırf daha az vergi verebilmek için yurtlarını terk etmiş ve tehlike arz eden mekânlara yerleşmişlerdir. Ön plana çıkan noktalardan birisi de Derbentçilik görevinin babadan oğula geçen bir meslek olduğunun kayıtlara geçmesidir. Vesikada derbentçi oğlu derbentçi tabiriyle bu mesleğin nesil ile atasından geçen bir meslek olduğunu göstermektedir.

Derbentlerin muhtelif aralıklarla yapılan tahrir sonucunda, derbent özelliğini koruyup korumadığı kontrol edilir, eğer uygun bulunursa derbent halinin devamına karar verilirdi. 1697 yılında Derbent-i Sagir köyü İbrahim Efendi tarafından tahrir olunur. İbrahim Efendi'nin kayıtları esas alınarak Kızıl Deli suyu kenarında, Orta Köy ve Sıçanlı kolu üzerinde yer alan Derbent-i Sagir köyünün derbent olmasının lüzumlu

¹¹⁹¹ BOA TT.d. 470, Sayfa No: 627-628; BOA A.DVNS.AHKR.d 49 Hüküm No: 167-168-482.

¹¹⁹² BOA MAD.d. 2908, s.6.

¹¹⁹³ BOA C.EV. Dosya No:661 Gömlek No: 33350.

olduğuna Őerh vermiş ve gerekli olan kişilerin derbentciliklerinin ibka edilmesini sağlamıştır. 44 kişinin olduğu bu köyde 5 avarız hanesi bulunmaktadır¹¹⁹⁴.

Kızıl Deli Sultan haricinde Rumeli’de derbent vazifesi ifa edilen başka mahallerde de Bektaşi tekkeleri bulunmaktadır. Mürsel Baba zaviyesi, Küçük Derbent adıyla tanımlanan bölgenin sınırında yer alırken¹¹⁹⁵ derbentle alakalı birinci derecede yükümlülüğünün olup olmadığı hususunda tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır. Yine aynı Şekilde Edirne’nin ke nahiyesinde Derbent-i Kebir köyünde yer alan Hacı Baba Zaviyesi, tam derbentin merkezinde yer almıŐ¹¹⁹⁶ fakat bu zaviyenin derbentle alakalı sorumluluğu net olarak bilinmemekle birlikte stratejik konumundan ötürü, bu yere bilinçli olarak kurularak ıssız yerlerde güvenlik işlevini yerine getirdiği söylenebilir.

3.4. BALKANLARDA SÜNNİ TARİKATLARIN BEKTAŞİLERLE OLAN İLİŞKİLERİ

Balkanlar’da birden çok tarikat tutunmayı başararak günümüze kadar varlıklarını sürdürmeyi sağlamışlardır. Bu tarikatlar her dönem birbirlerinden haberdar idiler ve ilişkilerini bazen bir rekabet hâlinde bazen ise dostluk bağlamında sürdürmüŐlerdir. XVII. yüzyılda Bosna’nın Yenikasabası’nın Kovernik köyünü ziyaret eden Evliya elebi, sivri bir dağ üzerinde kargir olarak inşa edilen Hindi Hamza Baba asitanesini görür. Şeyh Hamza Baba, Fatih Sultan Mehmed Han’ın musahiplerinden olup, onunla birlikte İzvornik muhasarasına katılmış ve öngördüğü tarihte kale fethedildiği için padişahın mazharına eriŐmiŐtir. Fakat Hamza Baba’nın burada ruhunu teslim etmesi üzerine padişah, Konevik’te Hamza Baba’yı defnettirmiŐ, türbesinin yanına tekke ve misafirhane inşa ettirerek bağ ve bağelerin bağışlandığı birde vakıf kurmuştur. İŞte bu tarihten sonra, tekkede bulunan ve mevcutları yetmiş seksen civarında olan Hindi, zbek, Bektaşi, Kalenderi, Şemsi ve Yesevi tarikatlarına mensup dervişler dostça yaŐamayı srdrmŐlerdir¹¹⁹⁷.

Tarikatlar arası başka bir dostluk rneği ise Ohri’de yaşanmıştır. Ohri’de Şehir merkezinde bulunan ve 1720’de kurulan Halveti tekkesi, XVIII. yüzyılda Bektaşilerle iyi ilişkiler yürütüyordu. Öyle ki bu tekkenin mensupları ile Bektaşi dervişleri arasında

¹¹⁹⁴ BOA C.EV. Dosya No: 342 Gömlek No: 17394.

¹¹⁹⁵ BOA A.DVNS.AHKR.d. 41 Hüküm No: 244.

¹¹⁹⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d. 5 Hüküm No: 230.

¹¹⁹⁷ Evliya elebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 6. Kitap, s. 293.

çok samimi bir bağ mevcut idi. Aralarındaki bu muhabbet o kadar ileri boyuttaydı ki Halvetî tekkesinde Bektaşî dervişleri ve babaları misafir olarak kalıyorlardı. Hatta XVIII. yüzyılda yine bu tekkede misafir olarak kalan bir Bektaşî babası, misafirligi esnasında tekkede vefat eder ve naaşı buradaki şeyh tarafından tekkenin bahçesinde bulunan mezarlığa defnedilir. Bu mezar hâlâ günümüzde ayakta durmaktadır.¹¹⁹⁸

Bektaşîlerle iyi ilişkiler yürüten diğer bir tarikat ise itikâdî boyutta ortak noktaları bulunan Sadiyye tarikatıdır. Sadiyye tarikatı için ehlibeyt, 12 imam kavramı ve muharrem orucu çok önemlidir. Bu iki unsur Bektaşîler için de vazgeçilmez öğedir. Hatta Sadiyye şeyhleri, boyunlarına teslim taşına benzeyen kolyeler takmaktadır. Bu ortak öğeler tarikatları birbirine yakınlaştırmış ve öyle ki Yakova'da Sadiyye tekkesi olan Büyük Tekke'nin şeyhi, XVIII. yüzyılda Bektaşîlerin burada ibadetlerini yürütecek binası olmadığı için kendilerine ait olan bir yapıyı Bektaşîlere hibe ettiklerini söylemektedir.¹¹⁹⁹ Yakova Sadiyye tekkesinin iç bölümünde Hz. Ali'nin resmi yer almaktadır.¹²⁰⁰

Tarikatlar arası ilişkilerde yukarıdaki örneklerde gösterildiği üzere mutedil durumların olmasının yanı sıra rekabet, çatışma ve hırsın ön planda olduğu, mücadelelerin sergilendiği zamanlarda olmuştur. İnebahtı'nın Bihor kasabasında bağlar ve uzun selviler arasında inşa edilmiş Bektaşî tekkesi, gelen misafirlerine ellerindeki yiyeceklerden ikram etmektedir. Ancak padişahın fermanıyla bir Halvetî şeyhi elindeki beratına dayanarak tekkeyi tasarrufu altına almayı başarmıştır¹²⁰¹. Bazı tekkeler üzerinde çeşitli tarikatların egemenlik kurup, ele geçirme mücadelesini sergiledikleri çekişmeler yaşanmıştır. Örneğin Midilli adasının Ayasu köyünde bulunan İbrahim Baba zaviyesi, geçmişte Bektaşî tarikatına mensup kişilerce idare edilirken yine Midilli adasında bulunan Mevlevî zaviyesinin şeyhi Mustafa Dede, kanuna aykırı olarak İbrahim Baba zaviyesini üzerine geçirip, Mevlevî tarikatına mensupmuş gibi göstermiştir. Bektaşî Şeyhi Derviş Mehmed, bu durumdan rahatsızlığını dile getirip, buradaki Bektaşî meydanlarının boş ve atıl kaldığını ifade ederek, zaviyedârlığın kendisine ihsan edilmesini talep etmiştir¹²⁰². Derviş Mehmed, zaviyedârlık mücadelesinde kayda değer

¹¹⁹⁸ Bkz. Fotoğraf 6.

¹¹⁹⁹ Şeyh Musa Shehu (54), Büyük Tekke Gjakova.

¹²⁰⁰ Bkz. Fotoğraf 7.

¹²⁰¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap, s. 277.*

¹²⁰² BOA C.EV. Dosya No: 309 Gömlek No: 15743.

bir zafer elde edememiş, kendisinden sonra Asım Baba direnişi elden bırakmamıştır. 1781 senesinde Asım Baba'nın zaviyedârlığı ele geçirdiğini göstermektedir ama İbrahim Baba Zaviyesine karşı Mevlevîlerin yürüttüğü müdahaleyi tam anlamıyla bertaraf edememiştir. Mevlevî tarikatından bazı kişiler, zaviyenin hasılâtına, ziraat eylediği mahallere müdahalede bulunup, zaviyenin rızkını ele geçirmeye çalışmıştır. 21 Şubat 1781 tarihinde zaviyenin kaydı, bürokrasinin çeşitli kalemlerinde sorgulanmıştır. Fakat Anadolu muhasebesinde, haremeyn muhasebesinde, mevkufat'ta, mukataa kaleminde, büyük kale ve küçük kale kalemlerinde, İstanbul kaleminde kaydına rastlanılmamıştır. Mufassal tahrir kayıtlarına bakıldığında zaviyenin kaydı gün yüzüne çıkmıştır. Pirevinde bulunan şeyh, bu karışıklığın altında yatan ana etkenin Bektaşî tekkelerine atanan zaviyedârların kendi arzları doğrultusunda atanmayıp, kadı, naip gibi devlet görevlilerin atmalara müdahale etmesi sonucunda bu tür hadiselerin ceryan etmesine bağlamaktadır¹²⁰³. İbrahim Baba zaviyesi üzerindeki Bektaşî-Mevlevî çekişmesi 1790 yılına kadar devam etmiştir¹²⁰⁴. Bu çekişmeye benzer bir olayda Balçık kazasına tabi Batova adlı mahalde bulunan Akyazılı Baba zaviyesi üzerinde gerçekleşmiştir. Akyazılı Baba zaviyesine vazife-i muayyene ile zaviyedâr olan Mehmed adlı kişinin, görevini yerine getirecek niteliklere sahip olmaması ve görevini ifa etmede pek istekli olmadığı iddiasında bulunan Nakşîbendi tarikatından Şeyh Ali Nakşîbendi, Akyazılı Baba zaviyedârlığının kendisine tevcih edlimesini talep etmiştir¹²⁰⁵.

Eğribucak kazasının Hasti köyünde yer alan Memi Beğ zaviyesini de Nakşîler ele geçirmeye çalışmış fakat bu girişime karşı ilk mukavemeti kaza ahalisi göstermiştir. 200 seneden beri Bektaşîlerin tasarrufunda olan Memi Bey Zaviyesi, Zaviyedâr Naci Dede'nin ölümünün ardından Karakarye kazasında Baba tekkesinin şeyhi olan Hasan adlı şahıs, kanaatsizce buraya da musallat olur. Memi Bey Zaviyesi'nde, 30 yıldır hizmet eden Bektaşî dervişlerine; “...sizi buradan ihraç ettiririm ve yerinizi Nakşîlerle doldururum” diyerek tehdit eder. Bu durumu kabullenmeyen kaza sakinleri, Nakşî Hasan karşısında yüzleşerek, Memi Bey Zaviyesini 200 yıldır farklı tarikattan birisinin atanmadığı, bu zaviyenin başına geçecek kişinin zaviyeye ve Bektaşî tarikatında hizmet etmiş kişinin olması gerekliliğini ifade etmişlerdir. Ayrıca kaza sakinleri, zaviyeye gidip

¹²⁰³ BOA AE. SABH. I Dosya No: 341 Gömlek No: 23803.

¹²⁰⁴ BOA C. ADL. Dosya No: 6 Gömlek No: 400.

¹²⁰⁵ BOA C.EV. Dosya No: 141 Gömlek No: 7008.

gelen bayan ve erkeklerin nikâhları olduğunu beyan edip, Nakşî Hasan'ın nikâhsız şekilde kadınlarla cinsel hayatının olduğu belirtmişlerdir. Yöre ahali, eğer ki Şeyh Hasan'ın zaviyedârlığının devam etmesi durumunda, zaviye dervişlerinin dört bir tarafa dağılacığını ve zaviyenin harab olacağı vurgulamışlardır. Bu doğrultu da Şeyh Hasan'ın görevden alınıp, yerine Ali Halife'nin atanması istenilmiştir. Ahalinin arzının ardından, arşiv kayıtlarına bakıldığında Küçük Evkaf Muhasebesi ve Askeri Ruznamçe kalemlerinde Karakarye kazasına ait Baba adlı bir tekkenin olmadığı ortaya çıkmıştır. Netice itibari ile Nakşîbendi Hasan'ın atanmasından 63 gün sonra görevinden geri alınarak, Bektaşî zaviyesi Bektaşîlere iade edilmiştir¹²⁰⁶.

Nakşîlerin Bektaşî tekkelerini sipesifik ele geçirme girişimlerinin yanında, bazı dönemlerde geniş konjektörde birden fazla tekke üzerinde hâkimiyet kurmak istediği anlarda olmuştur. Hâkimiyet sahasını genişletmeyi düşünen Nakşîler, Hatib es-seyyid Süleyman Efendi önderliğinde, kendilerine ilk hedef olarak Edirne'deki Muhyiddin Baba zaviyesini seçmişlerdir. Uhdesinde beş altı adet zaviye bulunan Süleyman Efendi bunlarla yetinmeyip, geçmişten bu yana Bektaşî tarikatına mensup olan Muhyiddin Baba zaviyesini üzerine berat ettirmeyi başarmış, zaviyenin içine bir adam yerleştirerek burayı çiftlik gibi zabt etmiş, burada bulunan dervişleri ise dışarı atmış ve zaviye kandillerinin sönmesine neden olmuştur. Fakat Bektaşîler, zaviyelerini kolay kaptırmaya niyetli değildiler. Bektaşî Derviş Ali Dede, zaviyeyi üzerine geçirmek için resmi süreçteki işlemlerini yürütürken Süleyman Efendi'de boş durmamış, türlü türlü yalanlara başvurmuştur. Süleyman Efendi, Muhyiddin Baba zaviyesinin Bektaşî zaviyesi olmayıp, Nakşî Osman Baba'nın halifesi olduğunu ve hatta Ali Koç Baba, Kademli Baba, Hüseyin Baba, Ali Baba gibi zaviyelerin dahi Nakşî tarikatına mensup olduğunu iddia ederek bu zaviyeler üzerinde de hegemonya kurmaya çalışmıştır. İddialar karşısında karşı atağa geçen Bektaşî Derviş Ali, Hasköy'deki Osman Baba'nın 200 yılı aşkın süredir Bektaşî zaviyesi olduğunu ve Osman Baba'nın halifelerine ait yukarıda isimleri geçen zaviyelerde, geçmişten beri Bektaşî fukaralarıyla dolu olup, tasarruflarının her daim Bektaşîlerde olduğunu ifade etmiştir¹²⁰⁷. Derviş Ali Dede, yürüttüğü hukuk mücadelesinde zafer kazanmış ve zaviyedârlığı üzerine geçirmiştir. Fakat Ali Dede, buna pek fazla sevinmeden Süleyman Efendi bir yolunu bularak, Ali

¹²⁰⁶ BOA A.DVNS.AHKR.d 24 Hüküm No: 879.

¹²⁰⁷ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 73.

Dede'yi tekrar ekarte etmeyi başarmıştır¹²⁰⁸. Süleyman Efendi'nin ikinci zaviyedârlık dönemi pek uzun sürmemiş ve kısa bir müddet sonra ölmüştür. Süleyman Efendi'nin ölümünün ardından yerine 3 oğlu müşterek olarak zaviyedârlığı paylaşmışlardır. Yeni zaviyedârlarında babalarının yollarından giderek, Bektaşilere karşı uyguladıkları baskılar sonucu Derviş Ali Dede, hukuk mücadelesine kaldığı yerden hiç ara vermeyerek devam etmiş ve en sonunda Pirevi'nin arzı sonucunda makamına kavuşmuş, zaviyedeki Nakşî işgali geçici bir süreliğine sona ermiştir¹²⁰⁹. Derviş Ali'nin ölümünün ardından Süleyman Efendi'nin oğullarından Mehmed Sadık ve Seyid Ömer zaviyedârlık mücadelesinde kolları yeniden sıvamışlardır. 1746 yılından beri babalarının zaviyedâr olduğunu söyleyen Mehmed ve Ömer adlı kişiler, burasının bir Nakşî zaviyesi olduğunu ve 1675 yılından beri bu zaviyeye Edirne kadısı tarafından yapılan arz sonucu zaviyedârın atandığını belirtmişlerdir. Fakat sırf “Baba” ismini taşıdığı için Pirevi'ndeki seccadenişinin buranın atamasına karışıp, Derviş Ali'yi atadığını ifade etmişlerdir. Derviş Ali'nin ölümüyle birlikte mağduriyetlerinin giderilerek görevin kendilerine tevcih edilmelerini istemişlerdir¹²¹⁰. Bu olayın devamı niteliğindeki arşiv vesikalarının kifayetsizliğinden dolayı Süleyman Efendi'nin

¹²⁰⁸ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 70.

¹²⁰⁹ “Edirne'ye tabi Çöke nahiyesinde vâki' merhum Muhyiddin Baba zaviyesinin vazife-i muayyene ile zaviyedarlığı kadimden kürve-i Bektaşiyânın zabt ve tasarruf idegeldikleri zaviyelerden olub ve Edirne sükkânından Hatib es-seyyid Süleyman halife nâm kimesne tama'-ı halinden naşi üzerinde olan beş altı adet zevâyaya kanaat itmeyüp zaviye-yi mezbûreyi dahi üzerine berât ve derununa bir adem tayin ve çiftlik misali zabt ve derununda fukara-i dervişanı tard ve ifal? şem-i kanadilini itfa itmeyüb hilaf-ı tarik-i mutasarrıfların kürve-i Bektaşiyandan erbâb-ı istihkakdan Derviş Ali Dede'ye arz ve tevcih ve berât olunup kadimi üzere zabt ve murad eyledik de mezkûr es-seyyid Süleyman Halife dürlü dürlü hileye salık ve Bektaşiyân zaviyesi değildir Osman Baba halifenin Nakşibendi zaviyesidir deyu iddia ve alelmahsus Osman Baba kürve-i Bektaşiyandan ve zaviyenin ismi Baba ismiyle müsemma ve Bektaşiyeden olduğu iki yüz seneden mütevacüz şehadet-i şiar ve elyevm sükkânı dahi Bektaşî fukarası olduğu meşhûr ve Osman Baba hulefasından Nakşibend deyu iddia eylediği Ali Koç Baba ve Kıdemli Baba ve Ali Baba ve Hüseyin Baba ve buna kıyas onbeş zaviyeden ziyade icazetnâme ile zabt ve tasarruf eyledikleri zevaya olduğu cümlelerin malumu olmağla bu makule havasına tabi kimesnelerin hilaf-ı inhasıyla Osman Baba hulefasından Nakşibendi zaviyesidir deyu şikayat olan Bektaşî zaviyesine ... tekrar mezkûr Derviş Ali unde-i fukara-i Bektaşî üzerinden ref' ve berât itdire ve merkum Seyid Süleyman dahi henüz zabt itmeksizin fevt olmağla mahlûlünden oğulları Seyid Ömer ve Seyit Mehmed Sadık ve diğer Seyid Mehmed'e vech-i iştirak tevcih ve babalarından müntakil cihet-i mütehaddisine kanaat itmeyip mücerred arzına mebni zaviye-i merkumeyi üzerlerine berât ve fukara ü dervişân ve ashab-ı süluk ve erbâb-ı kulub olan zaviye-yi ... ile telvis fukara-yı dervişana yine gadr itmekle hilaf-ı şartı vakıf zabt ve tasarruf iden mezbûratların reflerinden meyanına li'l-vakf-ı ber mucabi şart-ı vakıf zikr olunan zaviyedarlık sahib'ül evvel Derviş Ali Dede an fukara-i Bektaşiyeye tevcih ve yedine berât-ı şerîf-i âlişân ihsan buyrulmak babında inayet ricasına evlad-ı Hacı Bektaş-ı Veli'den hala âsîtânelerinde seccadenişin olan eş-şeyh el hac Feyzullah Efendi arz etmeğle mucibince reflerinden sahibül evvel Derviş Ali'ye kemakan ibka ve tevcih olunmuştur. Fi 13 Muharrem sene 1173. VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 73. H. 29 Muharrem sene 1173 (22 Eylül 1759).

¹²¹⁰ VGMA Defter No: 2057 Sayfa No: 28. (H. 19 Cemaziyelahir sene 1177- 25 Aralık 1763).

oğullarının zaviyedarlığa geçip geçmediği hakkında malumat sahibi değiliz. Lakin Muhyiddin Baba zaviyesi'nin 1826 yılında Bektaşiliğin yasaklanmasıyla birlikte kapatıldığını ve mallarının müsadere edildiğini bildiğimiz için zaviyenin Bektaşilerin elinde kaldığı savını öne sürebiliriz. Ayrıca, Bektaşi tekkelerinin merkezileşerek belirli unvanlara sahip tekkelerin kendilerine ait olduğu tezi kuvvetlenmiştir. Yukarıda örnekte görüldüğü üzere Seyid Ömer ve Mehmed Sadık'ın savunmalarında sırf “Baba” ismi geçiyor diye Bektaşilere verildi ya da Derviş Ali'nin ifadesinde burası “Baba” ismiyle müsemma'dır ve Bektaşilere aittir” cümleleri Baba kelimesi ve teriminin Bektaşilikle ne derece özdeşleştiğini göstermektedir.

Bireylerin tarikatlar arasında geçiş yaptıklarının örnekleri mevcuttur. Bu durum bazı zamanlarda gönüllülük esası doğrultusunda olurken bazı anlarda ise şartların zaruriyeti sonucunda oluşmuştur. Gönüllülük esası sonucunda geçiş yapan timsallerden birisi Bandırmalizâde Hâşim Baba'dır. Mustafa Hâşim, 1718 senesinde Üsküdar'da doğmuştur. Babası Yusuf Nizameddin Efendi, Celveti tarikatına mensup olup, İstanbul'daki dergâh da şeyh'tir. Haşim Baba, babasının vefatın sonra bu tekkenin postnişini olmuştur. Celvetî adab ve erkânına göre yetişen Haşim Baba daha sonra Bektaşiliğe meylederek Mısır Kasrûlayn'daki Kaygusuz Abdal Bektaşi tekkesi şeyhi Hasan Baba'ya intisap etmiştir. Yine Hacı Bektaş'taki Bektaşi Asitanesi'nde dört yıl kadar kalmış ve Dimetokalı Kara Ali Baba zamanında bir ara Dedeabalık yapmışsa da Bektaşilerin bir kısmı onun şeyhliğini kabul etmemiştir. Fakat Haşim Baba, Bektaşilik'tede karar kılamamıştır. Bu yüzden ne Bektaşiler tarafından Bektaşiliği; ne de Celvetiler tarafından Celvetiliği kabul görmüştür. Hayatının önemli bir kısmını irşat ve tarikat faaliyetlerine vakfeden Haşim Baba, vefat ettiğinde cenazesi Celvetiyye'nin merkezi Hüdayi Dergâhı'na getirilmiş fakat o sırada postnişin olan Büyük Rûşen Efendi tarafından içeri alınmayıp, cenaze namazı dergâhın alt kapısında Cennet Efendi haziresi önünde kılınabilmiştir. Haşim Baba'nın Celveti şeyhleri tarafından dışlanması neticesinde Haşim Baba'nın müritleri kendilerine Hâşimiyye adını vermişlerdir.¹²¹¹ Yukarıda izah edildiği üzere XVIII. yüzyılda tarikatlar arasındaki geçişe pek sıcak bakılmamış ve hatta makbul görülmemiştir. Pirevin'deki Baba tarafından kabul edilse bile taban tarafından kabul görmemiştir.

¹²¹¹ Mehmed Akif **Yalçınkaya**, *Bandırmalizâde Haşim Baba Divanı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 14-16.

SONUÇ

Bektaşilik, kendisine özgü yapısı itibariyle diğer tarikatlardan farklılık arz etmiş ve bu özelliğinden dolayı birçok araştırmacı tarafından ilgi çekici bulunarak incelenmiştir. Tarihsel perpesktiften yapılan Bektaşilik çalışmaları, Osmanlı kuruluş dönemi ve ekseriyetle de 1826 ve sonrası üzerine yoğunlaşmıştır. Tarikatın tam düzene bindiği XVII ve XVIII. yüzyıllar, çalışmanın zaman dilimi olarak seçilmiş ve bu yüzyıllarda Balkanlardaki Bektaşi tekkeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Arşiv vesikaları, yazma eserler ve kroniklerden hareketle XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlar'da 130 adet Bektaşi tekkesi tespit edilerek kazalarına göre tasnifi yapıldı. Ortaya çıkan tabloda Bektaşilerin hangi bölgede yoğun olduğu, hangi bölgede pek fazla tutunamadıkları gözler önüne serilmiş oldu. Ayrıca Balkanlar'daki Bektaşi tekkelerinin harita üzerindeki konumlarına bakıldığında kuruldukları yerlerde stratejik mevkiileri işgal ettikleri görülmüştür. Bu doğrultuda kimi tekke kale kenarında, kimisi anayollar üzerinde kimisi de boğaza hâkim bir noktada inşa edilmişti. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere tekkelerin rastgele bir yerde kurulmadıkları ortaya çıkmaktadır.

Tespit edilen tekkelerin iç dinamikleri ele alınarak kendi iç düzenlerinin olağan bir şekilde nasıl yürüdüğü anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle zaviyedarların sahip olması gereken özelliklere haiz olup olmadıkları bu süreci belirleyen en önemli etkidir. Bu doğrultuda bir Bektaşi tekkesinin düzenli bir şekilde faaliyetlerini yerine getirebilmesi için zaviyedarın, tarikatın ritüellerini yürütmesi, gelen geçenin karnını doyurması ve tekkenin iç huzurunu bozacak davranışlardan sakınması gerekiyordu. Aslında bu kurallar günümüz Balkan Bektaşiliği için hâlâ geçerlidir. Nitekim XVIII. yüzyılda Kasım Baba tekkesinde Muharrem ayında aşure pişirmek nasıl ki zaviyedarın asli vazifesi ise günümüzde de bu kural aynen devam etmektedir. Ve gelecekte de devam edeceğe benzemektedir. Bu durum tarih bilminin esas işlevi olan geçmiş, günümüz ve gelecek'ten oluşan üçlü saç ayağının gerçekleşmesini sağlamış oluyordu.

Ele alınan zaman diliminde tarikatların birbirleriyle olan ilişkileri genel olarak iyi yönde seyretmiştir. Fakat zaman zaman tekkeler üzerinde ki hâkimiyet mücadelesi tarikatlar arasında sert çekişmelere yol açmıştır. Her ne kadar İslami tarikatlar, bir din şemsiyesi altında birleşmiş olsalar da, hepsi de kendisinin yürüttüğü yolun daha doğru

olduğunu iddia etmektedir. Ve böylece hoşgörü ortamı bir müddet sonra çekişme sahası hâline dönüşmüştür. Bu doğrultuda Balkanlar özelinde Bektaşilerin sorun yaşadığı tarikatların başında Nakşiler ve Mevleviler gelmekteydi. Bu iki tarikatın Balkanlardaki bazı Bektaşi tekkelerini ele geçirme girişimi, tarikatlar arasındaki gerilimi zirveye tırmandırmıştır.

Balkanlardaki Bektaşi tekkelerinin birbirlerinden haberdar olduğu ve birbirleriyle etkileşime girdikleri arşiv vesikalarınca tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Balkanlarda ön plana Kızıl Deli Sultan tekkesinin çıktığı görülmüştür. Vakfiyelerden de anlaşılacağı üzere birçok tekke tekkenişinlerin soyu tükendiğinde posta Kızıl Deli Sultan'ın evlatlarının geçmesini şart koşmuşlardı. Bu da Kızıl Deli'nin Balkan Bektaşiliği açısından önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin, Pirevi ve Balkanlar'daki Bektaşi tekkeleri ile olan ilişkisine bakıldığında gerek vergi muafiyeti gerekse yapılan aynî ve nakdî yardımlar konusunda Devlet, Bektaşileri ötekileştirmemiş, diğer tarikatlara ne tür yardım yapmışsa Bektaşilere de onu yapmıştır. Böylece devlet, tarikatların gönüllerine dokunarak onların kendisine olan sadakat bağının güçlenmesini sağlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti, Pirevi'ne yapacağı tamir ve tadilat sayesinde yeniçerilerin gönüllerini kazanacağını ifade etmişti. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, bazı Bektaşi tekkelerinin İslam'a aykırı davranışlarına müsamaha göstermeyerek görevliler aracılığıyla o tekkeleri teftiş ettirmiş ve gerekli müdahaleyi yapmıştır. Bununla birlikte Bektaşiliğe intisap etmiş bazı yerel idareciler ise her manada Bektaşi tekkelerine desteklerini esirgememişlerdir. Ayrıca ele alınan yüzyıllarda Yeniçeri Ocağı'nın, Balkanlar'daki Bektaşi tekkeleriyle geçmişte olduğu gibi iyi ilişkiler yürüttüğü ortaya çıkmıştır. Hatta bazı noktada iki taraf arasındaki etkileşim o kadar üst noktaya ulaşmış ki ekonomik sıkıntı çeken bir Bektaşi tekkesine Yeniçeri neferleri kendi ulufelerini aktarmıştır. Ayrıca Yeniçeri Ağası'nın gerek Pirevi vakfının gerekse Balkanlardaki bazı Bektaşi tekkelerin vakıflarının idarecisinin belirlenmesinde kilit rolü oynadıkları görülmüştür. Böylece iki grup arasında cereyan eden ilişkinin üst düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlar'da varlıkları bilinen Bektaşi tekkeleri, buldukları mahalde tesirlerini bırakmışlardı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara ayak bastığı ilk yıllardan itibaren bölge halkının İslamlaşması hususunda üst derecede performans sergileyen Bektaşi tekkeleri, kendilerinden bir şeyleri Balkanlara

katmışlardır. Nitekim bunların başında Türkçe isimlerin Balkanlarda birçok yerde verilmesi gelmektedir. Her yönüyle Türk örf ve kültürünü yansıtan Bektaşilik tarikatı, gülbanglarını bile Türkçe icra ediyordu. Öyleki XIX. yüzyılın sonlarında Arnavut ulusçuluk hareketleri meydana gelene kadar burada dahi gülbanglar Türkçe okunmuştur. Fakat bu tarihten sonra artık Arnavutça okunmaya başlanmıştır.

Yeniçerilerle yoldaşlığını sürdüren Bektaşiler, XVII. yüzyılda gerçekleşen askerî harekâtlarda da yerlerini almışlardır. Bu yüzyılda ele geçirilen Girit adasının kuşatma harekâtında dahi Bektaşiler yer almış ve nitekim adanın ilk fethedilen yerlerinden birisine tekkesini kurmuşlardır. Bunun yanı sıra birçok Bektaşi tekkesi ıssız yerlerin güvenliğini sağlamayı başararak Balkanların huzur ve refahına katkı sağlamışlardır.

Bektaşi tekkeleri, yaptıkları tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle birlikte dönemin işletmeleri sayılabilecek değirmenleri de tasarruflarında tutarak önemli bir ekonomik teşekkül olarak meydana çıkmışlardır. Bünyelerinde barındırdıkları geniş topraklar ve hayvanlar sayesinde ekonomik sıkıntı yaşamayan Bektaşi tekkeleri, ellerindeki ürünleri toplumla da paylaşarak toplumsal sorumluluk görevini de başarıyla yerine getirmişlerdir. Aslında tekkelerin gerek Devlet tarafından çeşitli alanlarda yardım görmesi gerekse yukarıda ifade edilen ekonomik faaliyetleri neticesinde yine devlet tarafından vergi muafiyetine tabi tutulması tekkelerin sosyal sorumluluğunu yerine getirebilmesinde önemli rol oynuyordu. Nitekim devlet, tekkelere sağladığı bu destekler sayesinde tekkeler aracılığıyla toplumsal düzenin ve refahın tesis edilmesine önemli bir katkıda bulunmuş oluyordu.

Kendi aralarındaki meseleleri, baba huzurunda meclislerinde çözen Bektaşiler, bu yönü ile kapalı bir toplum modelini temsil ediyorlardı. Öyleki Bektaşilerin toplumsal yaşamlarını izah etme konusunda arşiv vesikaları kifayetsiz kalmıştır. Fakat Bektaşiler, kendileri haricindeki kişilerle yaşanan problemlerin çözümü için siyasi erkin makamlarına başvurmuşlardır. Bu doğrultuda gerek naiblerle gerekse tımar sahipleriyle sorun yaşayan Bektaşi tekkeleri çözümü Osmanlı mahkemelerinde aramışlardır. Taraflar arasında ortaya çıkan sıkıntılar kanunlar doğrultusunda çözülmüştür.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Rumeli Ahkâm Defterleri (A. DVNS. AHKR.d)

2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 22, 24, 25, 30, 35, 37, 41, 43, 45, 49, 51, 52.

Özi Silistre Ahkâm Defterleri (A.DVNS.AHK.ÖZSİ.d)

1, 5, 10.

Ruûs Defterleri (A.DVNS.RSK.d.)

2, 3, 10, 12, 35, 51, 63, 64, 78, 80, 92.

980 Numaralı Bâb-ı Âsafî Defterleri Kataloğu'ndaki Ruûs Defterleri (A.RSK.d)

1520.

Şikâyet Defterleri (A.DVNS.ŞKT.d.)

86.

Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.)

3, 7, 10, 22, 27, 72, 78, 80, 81.

Tahrir Defterleri (TT.d.)

20, 26, 50, 77, 136, 138, 139, 232, 370, 382, 385, 439, 470, 521, 592, 625, 648, 723, 817, 1124, 38016.

Topkapı Sarayı Arşivi Müzesi Defterleri (TS.MA.d)

4817.

Ali Emiri (AE.)

MÇLB (Mehmed Çelebi)

1/1.

SMST II (Mustafa II)

21/2022; 45/4411.

SAMD III (Ahmed III)

43/4285; 69/6923; 91/9053; 176/17115; 190/18416; 230 /22066; 230/22070.

SMHD I (Mahmud I)

77/5066; 99/6963; 100/7066; 144/10736; 200/15820.

SOSM III (Osman III)

36/2585.

SMST II (Mustafa II)

45/441; 113/12323.

SMST III (Mustafa III)

40/2861; 54/3968; 72/5318; 79/5842; 177/13955; 194/15250; 197/15529; 254/20301; 288/23083; 326/26232.

SABH I (Abdülhamid I)

1/73; 2/174; 136/9176; 341/23803; 359/25092.

SSLM III (Selim III)

35/1976; 81/4887; 85/5151; 194/11667; 228/13310; 253/14671; 377/21550.

BEO (Bâb-ı Ali Evrak Odası)

1273/95466; 2789/209127.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d.)

1120.

Küçük Evkâf Kalemî Defterleri (D.KEV.d.)

22388.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Kasabbaşı Defterleri (D. BŞM.KSB.d.)

11848.

Cevdet Adliye (C.ADL.)

6/400; 32/1907.

Cevdet Askeriye (C.AS.)

203/8714; 445/18533; 920/39790.

Cevdet Belediye (C. BLD.)

137/6850.

Cevdet Evkaf (C.EV.)

18/859; 20/95; 46/2260; 55/2732; 86/4286; 89/4434; 129/6418; 129/6449; 132/6495; 132/6567; 134/6683; 138/6852; 138/6863; 141/7008; 152/7562; 157/7817; 163/8103; 176/8760; 181/9037; 182/9094; 191/9544; 208/10394; 214/10691; 216/10764; 223/11143; 224/12160; 232/11584; 232/11597; 244/12160; 249/12454; 250/12595; 252/12752; 259/13218; 268/13679; 272/13893; 272/13895; 277/14119; 278/14188; 280/14281; 289/14718; 305/15524; 309/15743; 312/15868; 323/16410; 323/16417; 330/16768; 333/16909; 355/18009; 342/17394; 353/17908; 373/12323; 383/19414; 386/19573; 392 /19887; 398/20177; 401/20343; 416/21080; 422/21361; 431/21831; 432/21873; 441/22333; 446/22600; 467/23636; 468/23695; 470/23752; 477/24138; 482/24379; 484/24485; 488/24697; 493/24905; 501/25350; 504/25476; 504/25495; 509/25713; 509/25727; 513/25928; 518/2169; 531/26844; 605/30507; 607/30614; 647/32609; 661/33350; 1038/45557.

Cevdet Maliye (C.ML)

171/ 7212

Bâb-ı Defteri Başmukataa Filibe Mukataası (D.BMK. FLM)

4/47; 4/56; 142/6.

Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Belgeleri (DH. İUM)

17/104.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

230/60.

Evkâf Defterleri (EV.d)

31905, 38016.

Evkâf Beratlar (EV.BRT)

226/14.

Evkâf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d)

3991, 5413, 6785, 7146, 8203.

Evkâf Mektubi Kalemi (EV.MKT.)

2464/46.

Hatt-ı Hümâyun (HAT)

36/1829; 36/1829-A; 54/2519; 54/2519-A; 54/2519-B; 65/2837-E; 67/2892-C;
120/4900; 198/ 9983; 275/16147-B; 290/17351; 293/17438-C; 294/ 17515-A; 1469/72;
1501 Gömlek No:97.

İbnülemin Ensab (İE. ENB)

7/708.

İbnülemin Evkaf (İE. EV)

8/888; 12/1444; 13/1546; 16/1887; 26/3018; 31/3628; 34/3958; 34/ 3949; 35/3998;
35/4039; 35/4053.

İbnülemin Maliye (İE. ML)

69/6444.

İrade Hariciye (İ.HR)

295/18651.

Kamil Kepeci (KK.d)

261-02, 261-10, 2558, 2591, 2597, 2606, 2628, 2671, 2738, 2770, 2915.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

596, 1100, 1136, 2908, 3041, 3162, 7252, 8252, 8472, 9771, 9772, 19100.

Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d)

5317.

Nüfus Defterleri (NFS.d)

6445

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)

122/75; 146/26; 257/68.

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri (A.MKT.MHM)

216/19.

Perakende Evrakı - Umum Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM)

28/38.

2. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi

Rodoscuk Şerîyye Sicili

1579, 1751, 7290, 8438.

Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi Defteri

42.

3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

Tapu- Tahrir Defterleri (TKG.KK.TTd.)

27, 86, 88, 89, 559, 561, 562, 572.

4. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA Defter No:

231, 241, 243, 263, 264, 265, 266, 270, 623, 627, 652-2, 658, 659, 660, 661, 663, 664, 665, 666, 668, 675, 678, 679, 681, 689, 715, 725, 987, 1162, 1199, 1200, 1205, 1206, 1207, 1208, 1210, 1212, 1214, 1215, 1217, 2057, 2381, 2384.

5. Drjaven Arhiv Republika Makedonija (Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi) (DARM)

Özel Belgeler Koleksiyonu Berat No: 29, 143, 144, 145.

Özel Belgeler Koleksiyonu Ferman No: 8

Özel Belgeler Koleksiyonu Vakıfname No: 7.

6. National Archives (NARA-ABD)

Declassified NND30256 Box No: 22.

7. KAYNAK ESERLER

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâmesi, (Haz. Fahri Ç. Derin), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

Ada'ı-yi Şirazi ve Selim-nâmesi, (Haz. Abdüsselam Bilgen), TTK, Ankara 2007.

Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, (Haz. Adnan Baycar, TTK), Ankara 1998.

Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri-i Osmani*, İstanbul 1299.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 12, Matba-i Osmaniye, Dersaadet 1309.

Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I*, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

Ahmed Rıfat Efendi, *Mir'âtü'l-Mekâsif fî Def'i'l-Mefâsid*, İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1293.

Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya tarihi I*, Hükümet Matbaası, Dersaadet 1327- 1330.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 2000.

Anonim Tevârîh-i Ât-i Osman (F. Giese neşri), (Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Haz. Nihal Atsız), MEB, İstanbul 1970.

Âşık Paşazade Osmanoğullarının Tarihi, (Haz. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Atalay, Besim, *Bektaşilik Edebiyatı*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1340.

Birge, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, (Çev. Reha Çamuroğlu), Ant Yayınları, İstanbul 1991.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, (Haz. Mehmed Ali Beyhan), C. I, TTK, Ankara 2003.

- Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, (Haz. Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar), MEB, İstanbul 1997.
- Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi, *Bektaşî Sırrı Nam Risaleye Müdafaa*, Asır Matbaası, Dersaadet 1328.
- Çeşmîzâde Mustafa Reşîd, *Çeşmîzâde Tarihi*, (Haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1995.
- Derviş Ahmed Âşıkî, *Aşık Paşazâde Tarihi*, (Haz. Cemil Çiftçi), Mostar Yayınları, İstanbul 2008
- Derviş Efendi Zâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları Harik Risalesi 1196*, (Haz. Hüsamettin Aksu), İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Dodwell, Edward, *Views In Greece From Drawings*, Rodwelland Martin, London 1821.
- Doğanbaş, Muzaffer, *Koyun Baba Velâyetnamesi*, Dört Kapı Yayınları, İstanbul 2015.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), YKY Yayınları, İstanbul 2015.
- Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1241.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü't- Tarih-i Kühü'l- Ahbar*, Haz. Ahmed Uğur, Ahmed Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2006.
- Hasluck, F., *Bektaşîlik Tedkikleri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.
- Hacı Bektaş Veli, *Fevaid (Yararlı Öğütler)*, (Haz. Baki Öz), Demos Yayınları, İstanbul 2011.
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't- Tevârih V*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.
- Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973.

- Edward Raczynski, *1814 de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (Çev. Kemal Turan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 1. Kitap, Haz. Robert Dankoff- Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2006.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizisi 3. Kitap, Haz: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini 5. Kitap, Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, YKY, İstanbul 2001.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 6. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2002.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 7. Kitap, Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini 8. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı- Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu- Dizini 9. Kitap, Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2005.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu- Dizini 10. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı- Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2007.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitabü't- Tarih-i Künhü'l- Ahbar*, (Haz. Ahmed Uğur, Gül, Ahmed, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2006.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, Vilâyet-nâme, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1958- 2014.

Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l- Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (Haz. Sevim İlgürel), TTK, Ankara 1998.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't- Tevârih V*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.

Îsâzâde Efendi, *Îsâzâde Târîhi*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1996.

Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.8

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l- Ebrâr Zeyli*, (Haz. Nevzat Kaya), TTK, Ankara 2003.

Kâtib Çelebi, *Fezleke I*, (Haz. Zeynep Aycibin), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.

_____, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârih) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, TTK Ankara 2009.

Kavanin-i Yeniçeriyân, (Haz. Tayfun Toroser), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Kemal, *Selâtin-nâme*, (Haz. Necdet Öztürk), TTK, Ankara 2001.

Kemal Paşa-Oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara 1991.

Kitab-ı Mirat'ül Mekasid fi Tarikatül Bektaşiyye.

Leaka, William Martin, *Travels In Nothern Greece*, Vol. IV, London 1835.

Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matba-ı Amire, İstanbul, 1341.

Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev. M. Ali Kılçbay, Enver Özcan), C. 1, TTK, Ankara 1990.

- Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi*, (Haz. Faik Reşit Unat- Mehmed Altay Köymen), C. 1, TTK, Ankara 1995.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, C. IV, (Haz. Mehmed İpşirli), TTK, Ankara 2007.
- Oruç Bin Âdil, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014
- Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, (Çev. Halil İnalçık- Nihan Özyıldırım), TTK, Ankara 2012.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1992.
- Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619)*, (Haz. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1964.
- Porter, Sir James and Larpent, *Sir George, Türkiye'nin Bir Asrı*, (Çev. Esmen Selçuk Demir), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solakzâde Tarihi, C. II*, (Haz. Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1989.
- Şemdânizâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Şemdânizâde Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi I*, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976.
- Topal, Seyid Ali, *Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Üçel Aybet, Gülgün, *Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530- 1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Vesâik-i Bektaşîyan*, (Haz. Ayşe Değerli, Eşref Temel ve Bekir Şahin) Çizgi Kitapevi, Konya 2015.
- Yalçinkaya, Mehmed Akif, *Bandırmalizâde Haşim Baba Divanı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Yeniçeri Kâtibi Hasan, *Prut Seferi'ni Beyanımdır*, (Haz. Hakan Yıldız), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

8. YAZMA ESERLER

Kırkların Rumeli'ni Fethi, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Eser Kayıt No. 1825.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *1085 H. Tarihinde Cami ve Tekkelere Yapılan Tayinler*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Südlüce Tekkesi*.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Şehidlikname*.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Ahmet Deufi Kozyatağı Bir Bektaşî Babasının Hatıratı*.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *1206 Senesinde Kara Ağaçdan Rumeli Kavağına Kadar Sahilhaneler*.

9. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968 / 1558-1560, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993, Hüküm No: 239, 245.

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, *Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ahmed Refik, *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, Muallim Ahmed Halim Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Ahmed Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıl Deli Sultân (Seyit Ali Sultân)*, Dergâhı, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi 167 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rumeli Defteri, Cilt 1, Ankara 2003.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi 1530 tarihli TT 370 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri II, Ankara 2002.

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil.

Mühimme Defteri 90, (Haz. Nezihi Aykut- İdris Bostan- Feridun Emecen- Yusuf Halaçoğlu- Mehmed İpşirli- İsmet Miroğlu- Abdülkadir Özcan- İlhan Şahin), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993.

Osmanlı Belgelerinde Kızıl Deli (Seyid Ali Sultan Zaviyesi) 1401- 1852, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

10. TETKİK ESERLER

Afmataj, Luan, *Arnavut Bektaşiliği Başlangıcı Gelişmesi ve Günümüzdeki Durumu*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2009 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ahteri Mustafa Efendi, Ahteri Kebir, TDK, Ankara 2009.

Aksu, Hüsamettin, “Hurûfîlik”, TDVİA, C. 18, İstanbul 1998.

Akgül, Leyla, *Pir Sultan Abdal Sözlüğü*, La Kitap, Ankara 2014.

Altuğ, Uğur, “Erken On Beşinci Yüzyılda Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti’nin Yerleşmesinde Derbentlerin Rolü”, *Yeni Türkiye Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı I*, Ankara 2015, s.614-618.

Altunan, Sema, “XVIII. Yy’da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri”, *OTAM*, S.18, Ankara 2005, s.1-20.

Arabati Baba Tekke, Tetobo 2000.

Avcı, Ali Haydar, *Abdalan-ı Rum ve Geyikli Baba*, La Kitap, Ankara 2015.

Babinger, F. ve Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, (Çev. Ragıp Hulusi), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Baha Said, “Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, Nisan 1927, s.314-326.

Bahadır, İbrahim, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, Su Yayınları, İstanbul 2005.

Bardakçı, Cemal, *Milli Tarihi Dini İçtimai Siyasi İktisadi ve İdari Bakımlardan Alevilik-Ahilik- Bektaşilik*, Yeni Matbaa, Ankara 1950.

- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, s.279-386.
- Başer, Alper, *Gümölcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyon 2006 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Baykara, Tuncer, “Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: X, 1995, s.1-11.
- Beydilli, Kemal, “Pazvandoğlu Osman”, TDVİA, C. 34, İstanbul 2007.
- _____, “Tepedelenli Ali Paşa”, TDVİA, C. 40, İstanbul 2011.
- Bilecik, Gülberk, “Balkanlarda Bir Osmanlı Eseri: Otman Baba Türbesi”, *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C. 1, Manisa 2010, s.150-164.
- _____, “Yunanistan’da Bir Bektaşî Tekkesi: Durabalı Sultan”, *Balkan Harbinin 100. Yılı Hatırasına III. Uluslararası Balkanlar’da Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, C.1, Manisa 2012, s.230-244.
- Birdoğan, Nejat, *Cemalettin Efendi'nin Savunması (Müdafaa)*, Berfin Yayınları, İstanbul 1994.
- Birinci, Ali, “Rumelihisarı’nda Bir Bektaşî Şeyh Ailesi”, *Dergâh*, S. 134, Nisan 2001, s. 9-11.
- Bodrogi, Krisztina Kehl, *Kızılbaşlar/ Aleviler*, (Çev. Oktay Değirmenci- Bilge Ege Aybudak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.
- Boz, Adem, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Kapatılmasının Doğurduğu Sonuçlar*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1999 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bozkurt, Fuat, “Gül Baba ile Veli Baba”, *Toplumsal Tarih*, S. 44, Ağustos 1997, s.24-28.
- Castallian, Georges, *Balkanların Tarihi 14- 20. Yüzyıl*, (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğ), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, Ankara 2005.

- Celep, Halil, *Bulgaristan'da Tekkeler*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2005 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. I, TTK, Ankara 2010.
- Choublier, Max, "Rumeli Bektaşileri 1", *Hayat Tarih Mecmuası*, (Çev. Aslı Can), C. 2, S. 12, İstanbul 1969, s.23-27.
- _____, "Rumeli Bektaşileri 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, (Çev. Aslı Can), C. 2, S. 13, İstanbul 1969, s.78-82.
- Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi*, C. 5, 1947.
- Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI- XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- Çalık, Sıddık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15-16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- Çetin, Atilla, "İstanbul'daki Tekke, Zaviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi*, XIII, 1981, s. 583-590.
- Çetinoğlu, Oğuz, *Tarih Sözlüğü Deyimler- Terimler- Kavramlar- Kelimeler*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009.
- Çibik, Tuba Hatipler, *Balkanlardaki Bektaşî Tekkelerinin Enerji Verimliliği Açısından Değerlendirilmesi: Harabati Baba Dergâhı Örneği*, Trakya Üniversitesi FBE, Edirne 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Demir, Selçuk, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesli Timurhanlar", *Balkan Tarihi*, C. 1, Edt. Zafer Gölen- Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016.
- _____, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2014, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Demirci, Mehmed, "Gâzi Dervişler ve Balkanlar", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, Manisa 2010, s.349-360.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Akaydın Kitapevi, Ankara 2010.

- Doğan, Ahmed Işık, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütuvvet Yapıları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Müh- Mim. Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977.
- Doğanbaş, Muzaffer, “Pîrî Baba Velayetnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 41, 2007, s.161-181.
- Doğru, Halime, “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskân Siyaseti”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8., s.165-176.
- Doja, Albert, “A Political History Of Bektashism In Albania”, *Totalitarian Movements And Political Religions*, Vol. 7 No: 1, March 2006.
- Eröz, Mehmed, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul 1977.
- Engin, Refik, *Balkanlar’daki Yatur, Türbe, Tekke ve Zaviyelerimiz*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2014.
- _____, “Bir Madalyon Bir Tarih Ali Koç Baba ve Yaşayan Erkânı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 31, 2004, s.33-67.
- Erdoğan, Meryem Kaçan, “Ruşçuk’ta Bektaşî Tekkeleri Tay Hızır Ali Baba ve Horasanî Ali Baba Tekkeleri”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, (Edt. Meral Bayrak (Ferlibaş)), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, “Ruşçuk’ta Bektaşî Tekkeleri: Tay Hızır Ali Baba ve Horasani Ali Baba Tekkeleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 19, İstanbul 2008, s.61-86.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatname 3.Cilt 2. Kitap*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), YKY, İstanbul 2006.
- _____, *Seyahatname 5. Cilt 2. Kitap*, (Haz. S.A. Kahraman), YKY, İstanbul 2009.
- _____, *Seyahatname, 6. Kitap 1. Cilt*, (Haz. S.A. Kahraman), YKY, İstanbul 2010, s. 151.
- _____, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi 6. Cilt 2. Kitap*, (Haz. S.A. Kahraman), YKY, İstanbul 2010.

- Eyice, Semavi, “Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi”, *Belleten*, XXXI/124, 1967, s.551-600.
- _____, “Gülbaba Tekkesi ve Türbesi”, TDVIA, C.14, İstanbul 1996,.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, (Çev: Ayşe Berktaş), Kitap Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, “1826 Öncesi Bektaşiler- Nüfuz (Etki) Savaşı ve Strüktür (Yapı) Problemleri”, *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi-Bektaşî Sempozyumu*, İstanbul 2000, s.107-119.
- _____, “Nüfuz Mücadeleleri, Yapı Sorunları ve Yeniçerilerin Sorunlu Roller: Bektaşilerin 1826 Öncesi Tarihine Bir Katkı”, *Toplumsal Tarih*, S. 97, 2002, s.17-24.
- _____, “Bir Bektaşî Merkezinde Tarımsal Faaliyetler: Kızıl Deli Tekkesi 1750-1830”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (Çev. Deren Başak Akman Yeşilel- Ergün Cihat Çorbacı), S. 53, 2010, s.35-58.
- Fazıl, Müstecib H., *Dobruca ve Türkler*, Emel Basımevi, Köstence 1940.
- Fleming, Katherine Elizabeth, *Ali Pasha of Ioannina: A Study In Cultural Representation*, California Üniversitesi, Berkeley 1995(Doktora Tezi).
- Franz Babinger, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, (Çev. İlhami Yazgan), La Yayınları, Ankara 2015.
- Garnett, Lucy Mary Jane, *Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar*, (Türkçesi: Hanife Öz), Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- Goodwin, Godfrey, *Yeniçeriler*, (Çev. Derin Türkömer), Doğan Kitap, İstanbul 1997.
- Goldziher, I., “Ebdal”, İA, MEB, C. 4, 1945.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Manâkıb-ı Hünekâr Hacı Bektaş-ı Veli*, Vilâyet-nâme, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1958, 2014.

- Gümüšođlu, Dursun, “Keřan’da Rüstem Baba Dergâhı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Arařtırma Dergisi*, S. 53, Ankara 2010, s.425-430.
- Günalan, Rıfat, *Osmanlı İmparatorluğunda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2010.
- Gündüz, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.
- Güzel, Abdurrahman, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, TTK, Ankara 1999.
- Hacımeyleiç, Kazım, “Bosna- Hersek’te Tasavvuf”, *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, Manisa 2010, s.519-543.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 2014.
- Hasluck, F.W., *Bektaşilerin Coğrafi Tevzii*, (Çev. Rağıp Hulusi), Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Hasluck, F.W., *Bektaşilik İncelemeleri*, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- İlgürel, Mücteba, “Kalender Şah”, *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300- 1600)*, YKY, İstanbul 2013.
- _____, *Devlet-i Aliyye II*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, “Dervish and Sultan: An Analysis of the Otman Baba Vilayetnamesi”, *The Middle East and the Balkans Under The Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993.
- İnbaşı, Mehmed, *Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 1995 (Basılmamış Doktora Tezi).
- _____, “Üsküb”, *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012.
- İnciciyan, P.L. and Andreasyan, H.D., “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, 1973-74, s. 11-88.
- İpşirli, Mehmed, “Nâib”, *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006.

- Jong, Frederick De, “The Iconography of Bektashiism: A Survey Of Themes And Symbolism İn Clerical Costume, Liturgical Objects And Pictorial Art”, *From History To Theology Ali İn İslamic*, (Edt. A. Y. Ocak), TTK, Ankara 2005.
- Kaçalin, Mustafa S., “Gülbaba”, TDVİA, C.14, İstanbul 1996.
- Kaçmaz, Muhammet vd, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. 1, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013.
- Kafadar, Cemal, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İki Cihan Âresinde*, (Çev. Ceren Çıkın), Birleşik Yayınları, Ankara 2010.
- _____, “Gazâ”, TDVİA, C. 13, İstanbul 1996.
- Kara, Mustafa, “Tekke”, TDVİA, C. 40, İstanbul 2011.
- Kara, İsmail, *Hanya/ Girit Mevlevîhanesi Şeyh Ailesi- Müştemilatı Vakfiyesi- Mübadelesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Karpat, Kemal, *The Politicization of İslam Reconstructing Identity, State, Faith and Community in the Late Ottoman State*, Oxford University Press, Newyork 2001.
- Karpat, Kemal, “Dobruca”, TDVİA, C. 9, İstanbul 1994.
- Karta, Nurullah, *XVI. Yüzyıl Filibe Kazası*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2005 (Basılmamış Doktora Tezi).
- Kayapınar, Levent, “Malkoçoğlu Bali Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitânesi”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Köln 2009, s.105-115.
- Kayapınar, Ayşe ve Kayapınar, Levent, “Balkanlar’da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV- XVI. Yüzyıllarda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 55, 2010, s.97-128.
- Kiel, Machiel, “Orta Yunanistan’daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi (Mimarisi, epigrafisi ve tarihi üzerine birkaç not)”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkân-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, (Edt. Ahmed Yaşar Ocak), TTK 2014.

- _____, “Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı Kalugerevo- NovoZagora’daki Kademli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi”, *Belleten*, C. XXXV, S. 137, Ankara Ocak 1971, s.45-60.
- _____, “Durbali Sultan Yeniden mi Ortaya Çıkıyor”, (Çev. Deren Başak Akman Yeşilel), *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 52, 2009, s.53-58.
- _____, “Bektaşî Ocağı’nın Amavutluk’taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not, 1567-1568’de Kaydedilen Kruja’daki Sarı Saltuk Dede Ocağı”, (Çev. C. Çakır), *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 13, Ankara 2000, s. 37-42.
- _____, “Avlonya”, TDVİA, C. 4, İstanbul 1991.
- _____, “Dimetoka”, TDVİA, C.9, İstanbul 1994.
- _____, “Eğriboz”, TDVİA, C. 10, İstanbul 1994.
- _____, “Ergirikasrı”, TDVİA, C. 11, İstanbul 1995.
- _____, “Eskicuma”, TDVİA, C. 11, İstanbul 1995.
- _____, “Ferecik”, TDVİA, C. 12, İstanbul 1995.
- _____, “Filibe”, TDVİA, C. 13, İstanbul 1996.
- _____, “Gümülcine”, TDVİA, C. 14, İstanbul 1996.
- _____, “Hezargrad”, TDVİA, C. 17, İstanbul 1998.
- _____, “İlbasan”, TDVİA, C. 22, İstanbul 2000.
- _____, “Kesriye”, TDVİA, C. 25, İstanbul 2002.
- _____, “Kruya”, TDVİA, C. 26, İstanbul 2002.
- _____, “Niğbolu”, TDVİA, C. 33, İstanbul 2007.
- _____, “Plevne”, TDVİA, C. 34, İstanbul 2007.
- _____, “Rusçuk”, TDVİA, C. 35, İstanbul 2008.
- _____, “Sarı Saltuk”, TDVİA, C. 36, İstanbul 2009.
- _____, “Şumnu”, TDVİA, C. 39, İstanbul 2010.

_____, “Tesalya”, TDVİA, C. 40, İstanbul 2011.

_____, “Varna”, TDVİA, C. 42, İstanbul 2012.

_____, “Yenice-i Vardar”, TDVİA, C. 43, İstanbul 2013.

_____, “Yenice-i Zağra”, TDVİA, C. 43, İstanbul 2013.

_____, “Yenişehir”, TDVİA, C. 43, İstanbul 2013.

Koca, Şevki, “Boğaziçi’nde Bir Bektaşî Dergâhı: Şehitlik”, *Cem*, S. 106, İstanbul Kasım 2000, s. 45-48.

Kocadağ, Burhan, *Şahkulu Sultan Dergâhı ve İstanbul Bektaşî Tekkeleri*, Can yayınları, İstanbul 1998.

Koçu, Reşad Ekrem, “Durmuş Dede”, İstanbul Ansiklopedisi, Koçu Yayınları, C. 9, İstanbul 1968.

Korkmaz, Esat, *Alevilik ve Bektaşîlik Terimler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005.

Korkusuz, M. Şefik, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016.

Koşay, Hamit Z., “Bektaşîlik ve Hacı Bektaş Tekkesi”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 10, 1967, s.19-26.

Kökel, Coşkun, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 43, 2007, 9-27.

Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1991.

_____, “Baba”, İA, MEB, C. 2, İstanbul 1979.

_____, “Bektaş- Hacı Bektaş Veli”, İA, MEB, C. 2, İstanbul 1979.

_____, “Mısır’da Bektaşîlik”, *Türkiyat Mecmuası*, VI (1936- 1939).

Köprülü, Orhan F, “Usta-Zâde Yunus Bey’in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşîliğin Girid’de İntişârı”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 8-9, 1980, s.37-86.

Kramers, J.H., “Sultan”, İA, MEB, C. 11, İstanbul 1970.

- Kryegjyshata Beterore Bektashiane Selia e Shenjte, *Kalendari 2016 1437-1438 Hixhri*, Tiran 2016.
- Kut, Günay ve Edhem Eldem, *Rumeli Hisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010.
- Küçük, Murat, *Tarihten Günümüze Makedonya ve Arnavutluk'ta Bektaşilik Bir Nefes Balkan*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006.
- Küçükyalçın, Erdal, *Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010.
- Maden, Fahri, *Bektaşi Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*, TTK, Ankara 2013.
- _____, "Edirne Vilayetinde Bektaşi Tekke ve Türbeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 64, Ankara 2012, s.55-76.
- _____, "Yeniçerilik- Bektaşilik İlişkisi ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 73, 2015, s.173-202.
- _____, "Sütlüce'de Bir Bektaşi Ocağı: Caferabad (Bademli- Münir Baba) Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ankara 2013, s.155-174.
- _____, "Topkapı'da Bir Bektaşi Ocağı: Takyeci- Büyük Abdullah Baba Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Ankara 2015, s.91-124.
- Mansuroğlu, Mecdud, "Dede", İA, MEB, C. 3, İstanbul 1963.
- Melikoff, İrene, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010.
- _____, *Kırkların Ceminde*, (Çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, *Uyur İdik Uyardılar*, (Çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, , İstanbul 2011.
- Mikov, Lyubomir, *Bulgaristan'da Alevi-Bektaşi Kültürü*, Çev. Orlin Sabev, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

Mutlu, Şamil, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.

Muallim Nâci, *Lûgat-i Naci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.

Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı*, TDK, İstanbul 2009.

Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, C. 1, Ardıç Yayınları, İstanbul 1998.

_____, *Demir Baba Vilâyetnamesi*, Can Yayınları, İstanbul 1976.

Ocak, Ahmed Yaşar, *Sarı Saltuk Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK, Ankara 2002

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, TTK, Ankara, 1992.

_____, "Balım Sultan", TDVİA, C. 5, İstanbul 1992.

_____, "Bektaşilik", TDVİA, C.5, İstanbul 1992.

_____, "Hacı Bektaş-ı Veli", TDVİA, C. 14, İstanbul 1996.

Ocak, A.Y. ve Faroqhi, Suraiya, "Zaviye", C. 13, MEB, İstanbul 1986.

Okiç, M. Tayyib, "Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. I, İstanbul 1952, s.48-58.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1967.

Ortaylı, İlber, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", *OTAM*, S. 6, 1995, s.281-287.

_____, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.

Oytan, M. Tefik, *Bektaşiliğin İçyüzü Dibi-Köşesi-Yüzü ve Astarı*, Demos Yayınları, İstanbul 2010.

- Ozak, El Hac Muzaffer, *Ziyet-ül Kulüb Ayrıca Aşkî Divanı*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul 1973.
- Ösen, Serdar, *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik; 19. Yüzyıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.
- Öz, Baki, *Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri*, Can Yayınları, İstanbul 1995.
- Özdoğru, Ersin, “Ali Koç Baba Ocağı Dedesi Seydi Koç İle Söyleşi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 43, 2007, s.1-11.
- Özmen, İsmail, *Alevi- Bektaşî Şiirler Antolojisi (17-18 Yüzyıl)*, C. III T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Öztürk, Said, *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları*, İstanbul 1995.
- Pakalın, Zeki, “Parmak”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, C. 2, İstanbul 1993.
- Parlak, Cengiz, *Gümülcine Vakıfları (XV-XVIII Yüzyıllar)*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2013, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Parmaksızoğlu, İsmet, “ Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları İle İlgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendi'nin Tarihçesi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, TTK, Ankara 1981, s.1073-1094.
- Refik, Ahmed, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973- 1255)*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989.
- Rodoplu, Fatma, “Türklerin Balkanlardaki Manevî Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2013, s.115-135.
- Sabev, Orlin, “Bulgaristan Bektaşî Tekkelerinden Bir Örnek: Vranikon Hafız Baba Tekkesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 57, 2011, s.175-189.

Salih, Eyüp, “Makedonya’daki Tarikatler, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri”, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II, C. II, , Manisa 2010, s.311-321.

Saygı, Hakkı, *Otman Baba ve Velayetnâmesi*, Saygı Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Türklerin Balkanlara Geçiş ve Alevi-Bektaşî Zümreler*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Selçuk, Hava, *Rumeli’de Osmanlı İskân Siyaseti (1299-1481)*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2002(Basılmamış Doktora Tezi).

Sena, Ciden, “Romanya’da Türk-Tatar Varlığı”, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II, C. 2, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2010, s.322-329.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.

Sezer, Musa, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlcası*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2017, (Basılmamış Doktora Tezi).

Sovyer, A.Yılmaz, “Bektaşîlerin 19. Yüzyılda Yazılı İletişim Üslubuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (UTEK)*, C. 2, İstanbul 2007 s. 287-290.

Sülejmâni, Arben, *A Light Of Guidance The Bektashi Community İn The Balkans and Around The World*, 2015.

Sütlüce Karaağaç Bektaşî Dergâhı, (Haz. Vaktidolu), Can Yayınları, İstanbul 2016.

Şahin, Haşim, “Seyyid Ali Sultan”, TDVİA, C. 37, İstanbul 2009.

_____, “Otman Baba”, TDVİA, C. 34, İstanbul 2007.

Şahin, İlhan, “Eski Zağra”, TDVİA, C. 11, İstanbul 1995.

_____, “Hasköy”, TDVİA, C. 16, İstanbul 1997.

Şehabi, Behicüddin, “Kalkandelen’de Osmanlı Mirası ve Ayakta Kalan Tarihi Evler”, *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C.2, Manisa 2010, s.347-365.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Tanman, M. Baha, "Hankah (Mimari)", TDVİA, C. 16, İstanbul 1997.

_____, *Asitâne*, TDVİA, C. 3, İstanbul 1991.

_____, "Demir Baba Tekkesi", TDVİA, C. 9, İstanbul 1994.

Tanman M.Taha ve Parlak, Sevgi, "Tekke (Mimari)", TDVİA, C.40, İstanbul 2011.

Tanrikorur, Ş. Bahrihüda, "Mevlevîyye", TDVİA, C. 29, İstanbul 2004.

Telci, Cahit, "XIX. Yüzyıl Bektâşîliği Hakkında Bir Eser: İzâhü'l- Esrâr", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 16, S. 1, 2015, s. 193-200.

Temizkan, Mehmed, "Bektaşîlikteki Kadın Anlayışı ve Kaynakları Üzerine", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Ahilikte Kadının Yeri*, Kayseri 2012, s. 227-233.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1969

Ulutaş, Selcen Özyurt, *XIV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Alevi- Bektaşî Toplulukların Oluşumu ve Merkezi Yönetim İle İlişkileri (Sivas- Dobruca Örneğinde Karşılaştırılmalı İncelenmesi*, 2014 (Basılmamış Doktora Tezi).

_____, " Bulgaristan'da Bir Türk Yurdu: Deliorman", *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C. 2, Manisa 2010, s.464-476.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK, Ankara 2011.

_____, *Osmanlı Tarihi*, TTK, C.4 1. Bölüm, Ankara 1978.

_____, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

_____, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılkıoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, *Maarif Matbaası*, İstanbul 1946.

_____, "1224 (1809) Senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim", *Bellekten*, C. VII, S. 25, Ankara 1943, s.101-111.

Vırmiça, Raif, *Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, Sufi Kitap, İstanbul 2010.

- Yazgan, İlhami, *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Bektaşiler Tahtacılar Kızılbaşlar*, La Kitap Yayınları, Ankara 2013.
- Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, TDVİA, C.9, İstanbul 1994.
- Yıkılmış, Meral Salman, *Hacı Bektaş Veli'nin Evlatları “Yol'un Mürşitleri: Ulusoy Ailesi”*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Yıldırım, Rıza, *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnamesi*, TTK, Ankara 2007.
- _____, “Bektaşî Kime Derler?: “Bektaşî” kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, Kızılbaşlık Alevilik Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel, Derleyenler: Yalçın Çakmak- İmren Gürtaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Yılmaz, Gülay, “Bektaşilik ve İstanbul'daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 45, 2015, s.97-136.
- Yılmaz, Hacı ve Kökel, Coşkun, “Ali Koç Baba Ocağı İle İlgili Kısa Bir Değerlendirme ve İki Yeni Şecere”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 36, 2005, s.125-136.
- Yılmaz, Mehmed Emin, *Macaristan Budin'de Gül Baba Tekkesi ve Türbesi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.
- Yücel, Yaşar, *Osmanlı Ekonomi Kültür Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*, TTK, Ankara 1992.
- Yürekli, Zeynep, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire The Politics of Bektashi Shrines In The Classical Age*, Ashgate Publishing Company, USA 2012.

11. BİLİMSEL PROJELER

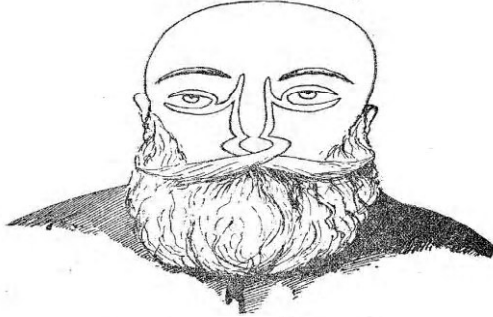
- Selçuk, Ali, “Girit Göçmenlerinin Topluluk Yapısı, İnanç ve Uygulamaları Tarsus Örneği”, *Erciyes Üniversitesi NAP*.
- Aleviliğin Ortak Referanslarının Belirlenmesi (AORB-P)*, (Yürütücü Rıza Yıldırım), Tübitak, KKe_Hasan Dede_HD.

12. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/dodwell1821/0103>.

EKLER

Resim 1 İnsan Suretinde Ali Motifi¹²¹²

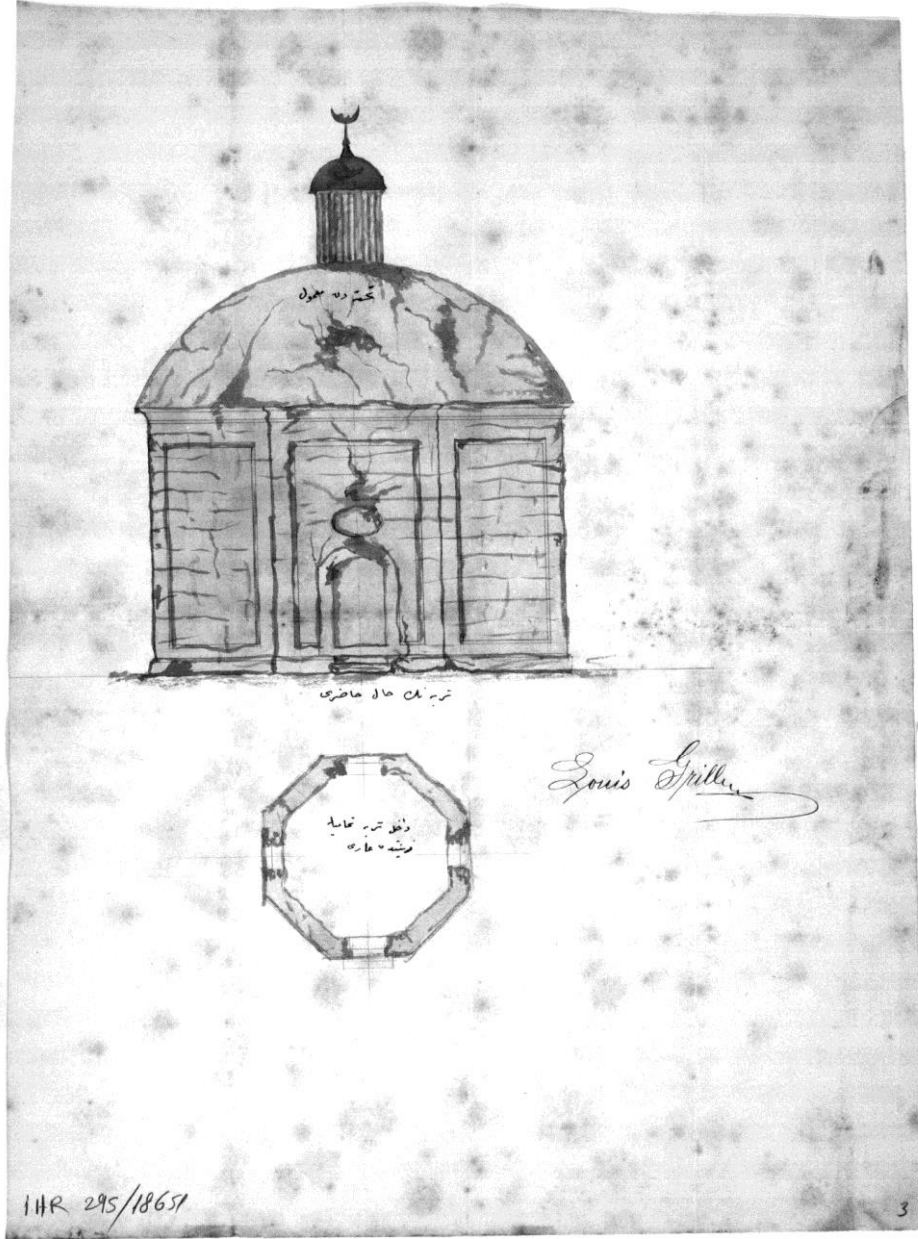
طو تدم آیتہ بی یوزیمہ
علی کوروندی کوزیمہ

Resim 2 Hasan Babanın Mezarı 1805- Yenişehir¹²¹³

¹²¹² Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Ahmet Deufi, Kozyatağı Bir Bektaşî Babasının Hatıratı* (Yer No: Revnakoğlu 202), s. 3.

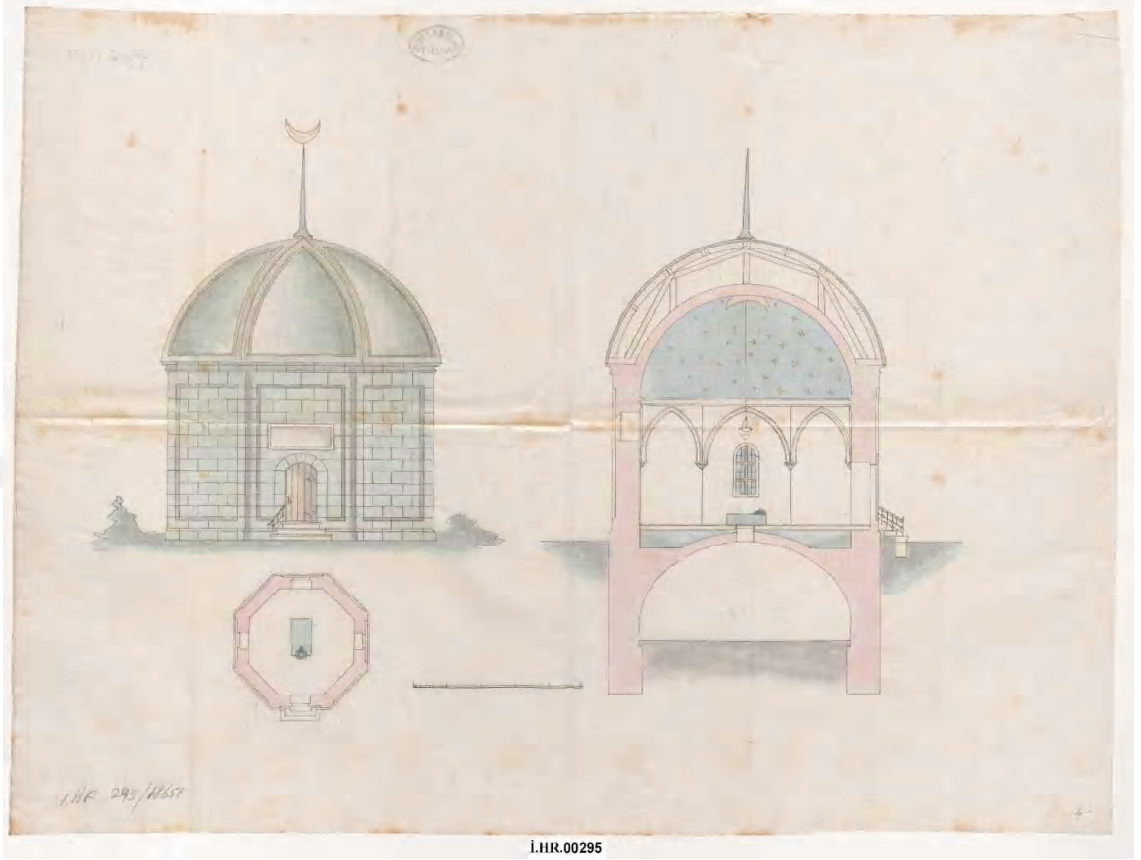
¹²¹³ <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/dodwell1821/0103>.

Resim 3 Gül Baba Türbesinin Onarım Görmeden Önceki Hali¹²¹⁴

İ.HR.00295

¹²¹⁴ BOA Dosya No: 295 Gömlek No: 18651.

Gül Baba Türbesinin Tamirat Sonrasındaki Durumu.

Fotoğraf 1 Durbali Tekkesinde Bektaşı tarikatından Aşçı Ali Dede'nin mezar taşı (1791-1792)¹²¹⁵

¹²¹⁵ Bu fotoğraf, Saim Örnek tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 2 Dolma Baba Tekkesi- Akçahisar(Kruya)¹²¹⁶

¹²¹⁶ Bu fotoğraf 2016 yılında Aziz Altı tarafından Arnavutluk'ta çekilmiştir.

Dolma Baba Tekkesi- Akçahisar

Fotoğraf 3 Harabati Baba Tekkesi Bektâşi Mezar Taşları¹²¹⁷

Fotoğraf 4 Tekke İçerisinde Recep Paşa'nın Mezarı¹²¹⁸

¹²¹⁷ 2016 yılında Aziz Altı tarafından Makedonya Harabati Baba Tekkesinde çekilmiştir.

¹²¹⁸ 2016 yılında Aziz Altı tarafından Makedonya Harabati Baba Tekkesinde çekilmiştir.

Fotoğraf 5 Recep Paşa'nın Kızı İçin Tekkede Yaptırdığı Selamlık Binası¹²¹⁹

Fotoğraf 6 Ohri Halvetî Tekkesinde Bulunan Bektaşî Mezar Taşı¹²²⁰

¹²¹⁹ 2016 yılında Aziz Altı tarafından Makedonya Harabati Baba Tekkesinde çekilmiştir.

¹²²⁰ Mezar taşında da görüldüğü üzere yanındakinden farklı olup, tacı 12 dilimli Bektaşî tacıdır. Bu fotoğraf 2016 yılında Aziz Altı tarafından Ohri'de çekilmiştir.

Fotoğraf 7 Yakova Sadiyye Tekkesi- Hz. Ali Resmi¹²²¹

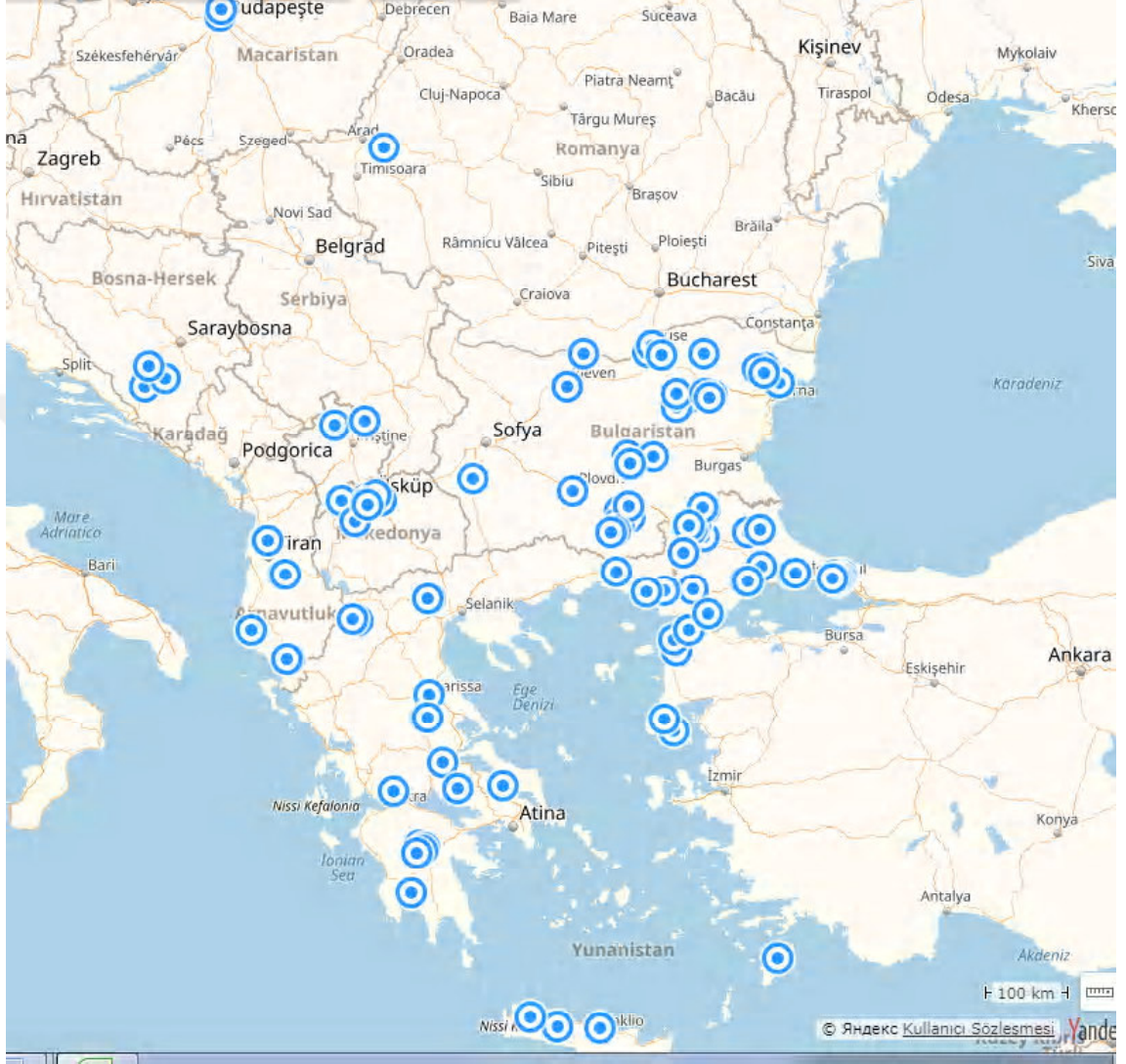

Fotoğraf 8 Sarı Saltuk'un Ayak İzi- Arnavutluk-Akçahisar (Kruya)

¹²²¹ Bu fotoğraf 2016 yılında Aziz Altı tarafından Kosova'da çekilmiştir.

Harita 1- XVII-XVIII. Yüzyılda Balkanlarda Bektaşı Tekkelerinin Dağılımı¹²²²

¹²²² Bu harita Yandex Harita programı üzerinde oluşturulmuştur.

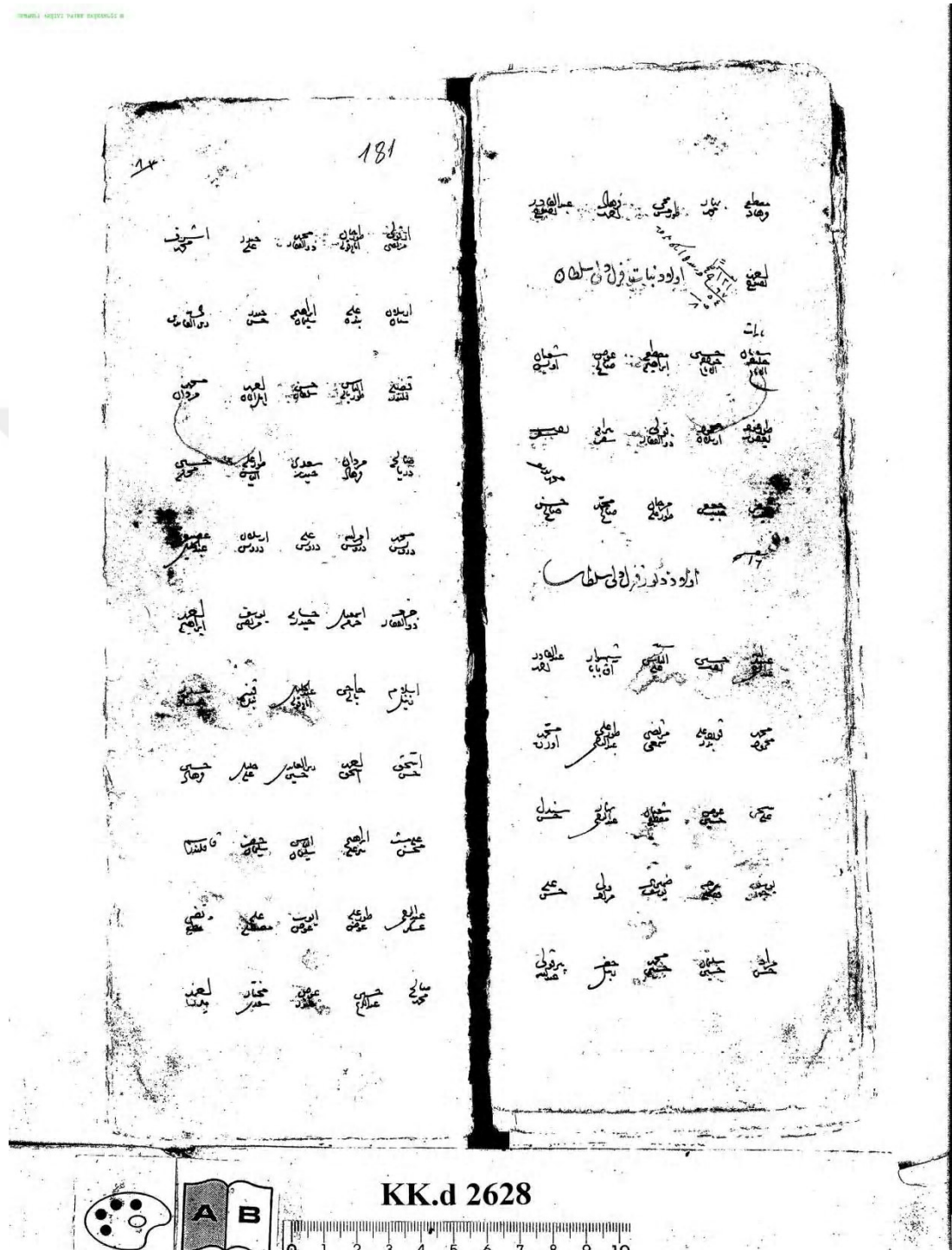
Kroki 1 Durmuş Dede Dergâhı'nın Bulunduğu Konumu Gösteren Kroki (1898)¹²²³

BEO.001273.095466.003

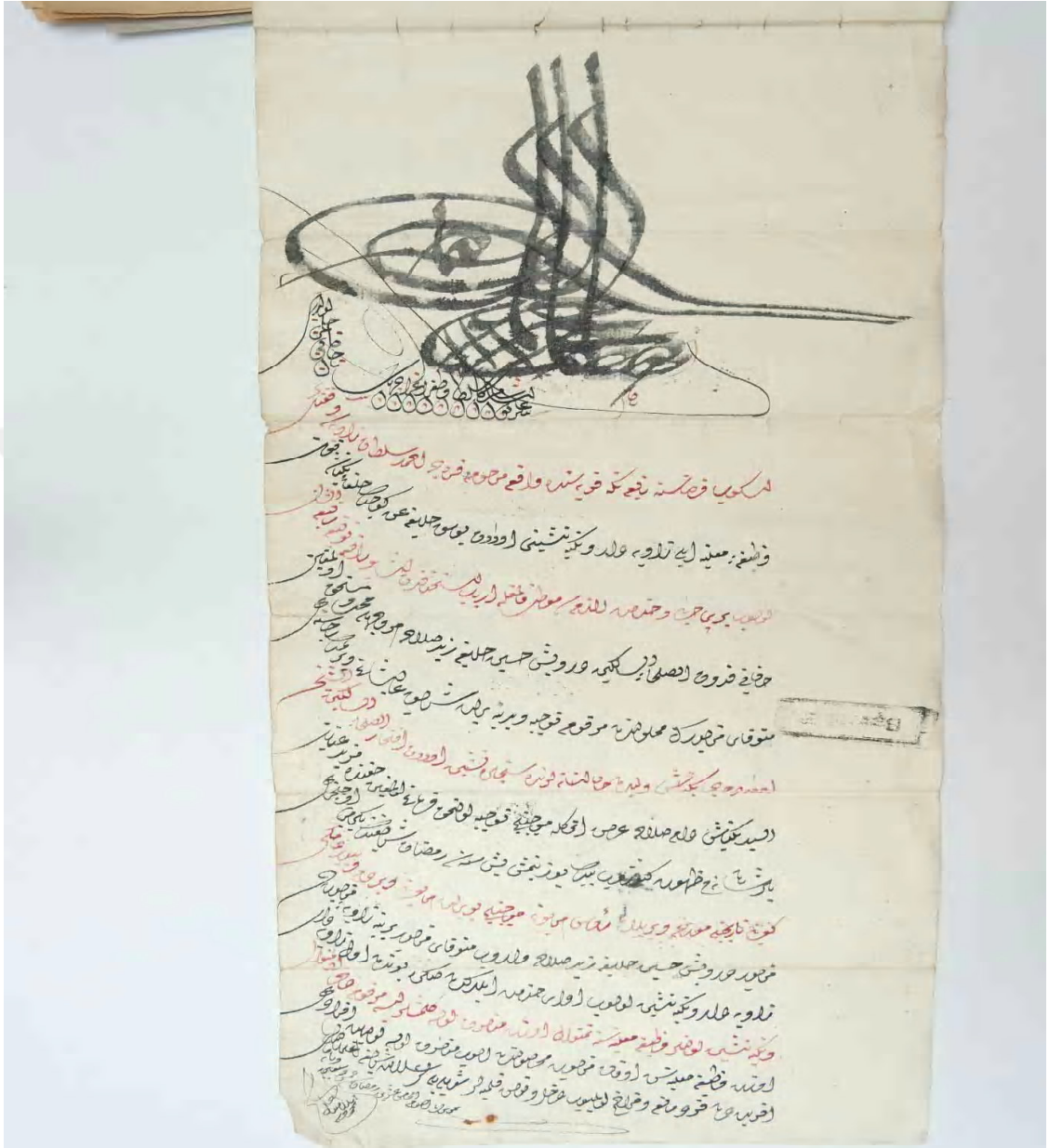
¹²²³ BOA BEO Dosya No: 1273 Gömlek No: 95466.

Kızıl Deli Evlatlarının Kaydını İhtiva Eden Vesika¹²²⁴

¹²²⁴ BOA KK.d. 2628, s. 181-183.

Derviş Hüseyin Halife'ye Verilen Berat- Karaca Ahmet Tekkesi- Üsküp ¹²²⁵

BALKANLAR'DA BEKTAŞI TEKKELERİ VE BEKTAŞİLERİN DEVLET ERKÂNIYLA İLİŞKİLERİ (XVII-XVIII. YÜZYIL)

ORJİNALLİK RAPORU

% 11	% 9	% 6	% 3
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	www.hbvdergisi.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	www.scribd.com İnternet Kaynağı	% 1
3	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	% 1
4	Ayşe DEĞERLİ. "OSMANLI DÖNEMİNDE SUĞLA GÖLÜ'NÜ ISLAH ÇALIŞMALAR VE SUĞLA MUKATAASI", Journal Of History School, 2014 Yayın	<% 1
5	TEKİN, Cemile. "Yunus Emre ve Karaman'da Yunus Emre tekkesi", Türk İslam Medeniyeti İlmî Araştırmalar Enstitüsü, 2013. Yayın	<% 1
6	MADEN, Fahri. "Edirne vilayetinde Bektaşî tekke ve türbeleri", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi,	<% 1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Aziz ALTI

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 1989, Melikgazi/KAYSERİ

Medeni Durumu: Evli

Tel: 0554 688 20 03

email: azizalti@hotmail.com

Adres: Osmanlı Mah. Dündar Sok. No: 1 Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih/Yeniçağ	2013
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2009
Lise	Mehmet Akif Ersoy Lisesi	2005

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012-2018	Erciyes Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2010-2012	Tunceli Munzur Üniversitesi	Araştırma Görevlisi